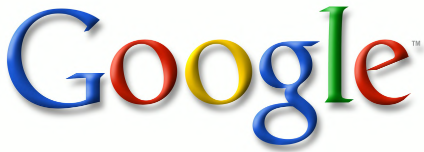

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Digitized by Google

L 9

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE LIBRARY OF
JAMES JACKSON HIGGINSON
(CLASS OF 1857)
OF NEW YORK

JUNE 15, 1917

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT.

VOL. VIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT,

EX EDITIONE G. A. RUPERTI

CUM SUPPLEMENTIS

NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

INDICE LOCUPLETISSIMO

ET

GLOSSARIO LIVIANO

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN OCTAVUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1828.

Digitized by Google

L 9

Harvard College Library
June 15, 191
From the Lib a y of
James J. Hi.ginso.n
New York

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XL.

BREVIARIUM.

Cap. 1. Consules prætoresque sortiuntur provincias, et in Ligures Hispaniamque novi exercitus conscribuntur. 2. Atrox tempestas aliaque prodigia Romæ procurantur: et legationes transmarinæ introducuntur in senatum. 3. Fides Philippi suspecta Romanis et crudelitas; 4. quam Poris ejusque uxor Theoxena et liberi voluntaria morte effugiunt. 5. Perseus, Philippi filius major, sed pellice genitus, cernens sibi spem nullam regni superesse propter magnum plebis Romanorumque favorem in Demetrium fratrem, omnem dat operam, ut in eum, tanquam proditorem, concitet invidiam patris. 6. Ira ejus crescit festo die, quo exercitus lustratur; 7. et probabilis ei criminandi fratris causa præbetur proxima nocte, qua comissatum ad illum it Demetrius cum convivis suis, e quibus nonnulli, speculatoris fraterni ab se paulo ante pulsati ultionem metuentes, clam ferrum veste abdiderant. 8. Postero die Perseus indicium rei defert ad patrem, qui inter duos filios, accusatorem parricidii et reum, judex sedens furensque ira execratur discordias fraternas. 9–11. Perseus manifestarum insidiarum, affectationis regni et sermonum de eo Romæ cum T. Quintio habitorum arguit Demetrium. 12–15. Hic criminationes illas refellit. 16. Philippi sententia.

Res a consulibus adversus Ligures, et a prætoribus in Hispaniis gestæ. 17. Pœnorum et Masinissæ contentio de agro. Ligures pacati. 18. Consules (P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus) prætoresque creantur, et hi sortiuntur provincias. Duumviri navales maritimam oram tuentur denis navibus. 19. Prodigia, pestilentia, supplicatio per totam Italiam, et nova Bacchanalium quæstio. 20. Legati regum Græcorumque Romam veniunt, nec non Philocles et Apelles, a Philippo inquisitum missi de clandestinis consiliis sermonibusque Demetrii. 21. Interea Philippus,

Digitized by Google

vulgatæ opinioni credens, Istrum, Alpes, Ponticum et Hadriaticum mare conspici posse in vertice Hæmi montis, eum ascendere statuit, ut ibi consultet, quæ proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducant: Demetrium autem domum remittit cum Dida, Persei amico, qui omnia juvenis incauti arcana elicere conatur. 22. Vanum iter regis et reditus per Dentheletorum Mædorumque fines, quos propter inopiam exercitus populatur. 23. Demetrius frustra fugam ad Romanos meditatur, et legati Romam missi falsas afferunt T. Quintii literas, quæ fidem faciunt criminationibus Persei. 24. Innoxius adolescens ab Dida veneno et injectis tapetibus in caput faucesque necatur.

25. L. Æmilius Paullus procos. a Liguribus Ingaunis per inducias, quas per speciem pacis componendæ petierant, repente obsidetur. 26. Subsidia parantur, sed tardiora, quam tempus postulat. 27. Itaque per se fortunam tentare statuit, exercitumque jubet omnibus erumpere portis. 28. Ligures Ingauni cæduntur, castrisque exuti omnes in ditionem veniunt. Quo facto Æmilius confecta decedit provincia, et supplicatio decernitur. 29. Colonia Graviscæ deducitur, annusque insignis est siccitate et inopia frugum. Eodem duæ lapideæ arcæ in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo reperiuntur, quarum altera inanis titulum sepulti Numæ Pompilii habet, altera libros ejus continet, Græce Latineque scriptos, qui, quoniam Q. Petillio, prætori urbano, dissolvendarum religionum esse videntur, eo auctore in comitio cremantur. 30–32. Q. Fulvius Flaccus in Carpetania ad Æburam opp. magnam victoriam, nec tamen incruentam, reportat a Celtiberis. 33. Contrebiam capit, et, hostibus iterum fusis, per Celtiberiam populabundus ducit legiones. 34. Res in ulteriore Hispania adversus Lusitanos prospere gestæ a P. Manlio. Aquileia colonia deducta. Ædes Veneris Erycinæ et Pietatis dedicatæ. Triumphus a L. Æmilio Paullo actus de Liguribus Ingaunis. Secunda prælia a M. Pinario facta cum Corsis et Iliensibus in Sardinia. Pax Pœnis cum Masinissa per Romanos confirmata.

35. Consules (A. Postumius Albinus Luscus et C. Calpurnius Piso) prætoresque creantur, et hi sortiuntur provincias, illis eadem, quæ per quatuor jam annos consulibus fuerat, Ligures, decernitur. 36. Novæ scribuntur legiones, et Q. Fulvio permittitur, ut partem veteris exercitus ex Hispania citeriore secum deportet. 37. Pestilentia jam tertium annum Romam Italiamque vastat, et illustres omnium ordinum viri moriuntur: sed quorundam mors suspecta est, maxime C. Calpurnii consulis, qui a Quarta Hostilia uxore necatus creditur, ut filio ejus, Q. Fulvio Flacco, via pateat ad summum honorem. Is quoque consul declaratur in locum vitrici, et Hostilia damnatur. 38. Ligures Apuani, improviso oppressi, se dedunt, et in Samnium traducuntur. Consules confecta provincia veterem exercitum deducunt Romam, et omnium primi nullo bello gesto triumphant. 39. 40. In Hispania citeriore Q. Fulvius Flaccus, ex Celtiberia Tarraconem ad successorem profecturus, in saltu Manliano obsidetur a Celtiberis; sed equitum virtute avertit hostes et ubique cædit. 41. Consules in Liguribus res egregie gerunt, et referente Q. Fulvio frater ejus M. Fulvius Nobilior tribunus secundæ legionis, qui eam ante adventum consulum

mensibus suis dimiserat, in Hispaniam relegatur. 42. Gentius rex Illyriorum latrocinii omnis maritimi auctor esse creditur. Sacerdotes aliquot peste absumuntur. Cumanis permittitur, ut publice Latine loquantur. 43. Latina colonia deducitur in agrum Pisanum. C. Mænius prætor, quærens de veneficiis, multos damnat. Q. Fulvius Flaccus de Hispanis triumphat, et consul creatur cum L. Manlio Acidino.

44. Lex annalis fertur ab L. Villio tribuno plebis; et prætores quatuor post multos annos creantur lege Bæbia, quæ alternis quaternos jusserat creari. Provinciæ novorum magistratuum. Q. Fulvius consul ludos Jovi facit et ædem Equestri Fortunæ votam locat pecunia in eas res ipsi collata ab Hispanis. Effusi autem sumtus, in ludos faciendi, quos magistratus Rom. a provincialibus exigere solent, coërcentur SCto. 45. Hyems sæva, tempestátes aliaque prodigia, supplicatione procurata. Censores creantur M. Æmilius Lepidus pontifex max. et M. Fulvius Nobilior, inter quos nobiles inimicitiæ erant. 46. Eas deponunt moti oratione Q. Cæcilii Metelli et precibus Patrum plebisque. 47. In Hispania citeriore Ti. Sempronius Gracchus Mundam capit et Certimam. 48. Mox Celtiberos, ad oppugnanda Rom. castra venientes, ingenti clade afficit. 49. Tum Alcen aliaque centum tria oppida in deditionem accipit, et Thurrum sibi adjungit, regulum longe potentissimum Hispaniæ. 50. Ergaviam inde ad deditionem, et magna victoria ad montem Chaunum Celtiberos ad veram pacem compellit. 51. Censores fideli concordia legunt senatum, et multa conficiunt opera ex pecunia attributa: mutant quoque suffragia, regionatimque generibus hominum tribus describunt. 52. Alter ex iis M. Æmilius dedicat templa Junonis Reginæ, Dianæ Lariumque Permarinorum. 53. Q. Fulvius consul res bene gerit adversus Ligures. Gallos Transalpinos, in Italiam transgressos, inde excedere jubet senatus.

54. Antigonus Echecratis filius, qui ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat, cujusque patruus Antigonus Doson ejusdem fuerat tutor, suspicionem regis auget, 55. et Xychum comprehensum perducit in regiam, qui nodum erroris exsolvere possit. Is metu tormentorum admoto vera omnia exponit. Quo facto Philocles opprimitur, et Apelles in Italiam trajicit. 56. Perseus in Thraciam abit, et Philippus Antigonum in possessione regni relinquere constituit. Sed mox, senio et mœrore consumtus, Amphipoli extinguitur cum diris execrationibus filii superstitis. Hic a Calligene medico certior factus de imminente regis morte nec opinantes opprimit omnes, et regnum scelere partum invadit. 57. 58. Sic irrita fiunt consilia Philippi et iter Bastarnarum per Thraciam, quos ille sedibus exciverat, ut tollerent Dardanos et Italiam popularentur. Perseus interfici jubet Antigonum, et legatos Romam mittit, qui petant, ut rex ab senatu appelletur, et amicitia renovetur paterna. 59. Q. Fulvius consul ex Liguribus triumphat, et edicit comitia, quibus M. Junius Brutus et A. Manlius Vulso consules sexque prætores creantur. Prodigia et ludi Romani, propter ea instaurati.

1. Principio insequentis anni consules prætoresque sortiti provincias sunt. Consulibus, nulla, præter Ligures,

Digitized by Google

quæ decerneretur, erat. Juris dictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit, Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri[1] Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, et cum Celtiberis bellari, sciebant; in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria et otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit; quatuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites:[a] sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, et octingenti equites. Hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis et quadringentos[2] equites, et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites, et sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi jussa. Et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

2. Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia,[3][b] medio ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit; signa ænea in Capitolio dejecit; forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, et in posticis partibus[4] Cereris templi affixit;[c] signa

1 *Dentrici* edd. ante Sigon.—2 *Sexcentos* Gron. Doujat. Crev.
3 *Palilia* plerique Mss. et edd. vett. prob. Doujat.—4 *Parietibus* Gron.

NOTÆ

[a] *Uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites*] Vides auctum, mille saltem peditibus et centum equitibus, militum in singulas legiones numerum.

[b] *Pridie Parilia*] Melius forte *Palilia*; quod festum die Aprilis xx. celebrabatur in honorem Palis pastorum Deæ; atque is dies Romæ natalia.

[c] *In posticis patribus* [*parietibus*] *Cereris templi affixit*] Mavult Gron. ex

Digitized by Google

alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit; fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, fœde dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices jusserunt. Simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat, et a Formiis ædem Apollinis ac Cajetæ de cœlo tactam.[5] Ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, et diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia,[6] cum plus annum æger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam prætores jussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. Prima Eumenis et Pharnacis[d] regum et Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati et Achæorum et Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum.

3. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita fecisse eum, quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quam necesse esset, facturum; neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Jam primum omnem fere multitudinem civium[7] ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam,[e] quæ nunc dicitur, (quondam appellata Pæonia

Doujat. Crev.—5 'Superflua plane est particula *ac* ante *Cajetæ*, ut jam vidit Sigonius. Jam vero cum non appareat, cur id, quod factum erat Cajetæ, nuntiatum sit a Formiis, J. Fr. Gron. hunc locum emendandum esse putavit sic, *et Formiis ædem Apollinis ac Cajetæ de cœlo tactam.*' Doering.—6 *Hispania* conj. Rupert. Mox legi omnino jubet Crev. *prima Eumenis.*

NOTÆ

Barb. et Naud. codd. *in posticis partibus;* sed parum, opinor, interest.

[d] *Et Pharnacis*] Regis Pontici, qui Mithridatis pater.

[e] *In Emathiam*] Hæc Macedoniæ regio mediterranea inter Erigonem fluvium ad occasum et septemtrionem, Candaviosque montes ad meridiem sita, si prius Pæonia dicebatur, non tamen Pæoniæ nomen abolevit, utpote quod in parte Macedoniæ remanserit ad Axium flumen. Sumitur

est,[8]) traduxit; Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum[9] tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus[10] omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset,[f] comprehensos in custodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

4. Eam crudelitatem, fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat; generos quoque ejus postea interfecit. In viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Æneatum,[11] [g] nupsit, et, apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit, et, tanquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura.

7 Quædam ante Gron. edd. *equitum*.—8 'Conjicerem *appellata ita Macedonia est*, nisi vulgatam lect. firmaret Polyb.' *Rupert*.—9 *In* inserunt edd. ante Sigon.—10 Periz. in margine Livii tentabat *Hinc ferox animus*.

NOTÆ

aliquando Emathia pro universo Macedoniæ regno: et in ea fuit Ægæa urbs, quæ et Edessa, vetustis temporibus Macedoniæ totius regia.

[f] *Nisi liberos eorum, quos interfecisset*] Imitatio sententiæ tyrannicæ apud Eurip. in Andromacha, et Arist. II. Rhet. qua dementiæ arguitur, qui patre occiso superstites relinquit inimici liberos.

[g] *Principi gentis Æneatum*] *Ænianum* antea legebatur: maluit Sigon. *Æneatum*, ab Ænea urbe Thraciæ olim, postea Macedoniæ, in Paraxia regione ad sinum Thermaicum, quæ nunc *Moncastro*, et quam ab Ænea conditam volunt. Turneb. *Ænianum* retinet, quod nomen est gentis Thessalicæ, non Macedonicæ; nisi forte Ænianes sumantur pro incolis urbis Æniæ ac vicini tractus: quo posito, perinde erit utrum horum legeris. Sed de Thessalicis populis hunc locum accipi non patitur domicilium Poridis et Theoxenæ apud Thessalonicam.

Digitized by Google

Postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini,[12] rata, ad rem atrocem animum adjecit; ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cærimonia quotannis faciunt. Ibi die per solennes epulas consumto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in[13] Thessalonicam:[h] sed trajicere in Eubœam erat propositum. Ceterum in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit; et regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam[14] eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Cum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad cœlum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat.[15] Ferox interim fœmina, ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit, et, posito in conspectu poculo strictisque gladiis, 'Mors,' inquit, 'una vindicta est. Viæ ad mortem hæ sunt: qua quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite, juvenes mei, primum, qui majores estis, capite ferrum; aut haurite poculum, si segnior mors juvat.' Et hostes aderant, et auctor mortis instabat. Alii alio leto absumti semianimes e nave præcipitantur. Ipsa deinde, virum

11 Ex emend. Sigon. pro *Ænianum*.—12 'Omnes Mss. et edd. ante Sigon. *libidinis*: sed leg. *libidini* vel *libidinibus*.' Drak.—13 Tò *in* delendum omnino putat Gron.—14 *Retrahendam* emend. Periz.—15 *Tendens, opem ut Dii ferrent, orabat* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[h] *Redituri in Thessalonicam*] Jubet Gron. deleri præpositionem *in*, quod nempe Thessalonica nomen sit urbis, non provinciæ: verum sæpius notari pótuit, sperni a Livio hæc discrimina.

Digitized by Google

comitem mortis complexa, in mare sese dejecit. Navè vacua dominis regii potiti sunt.

5. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum liberosque ejus execrarentur.[16] Quæ diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. Et primo quidam ex his aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. Deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt. Cetera in suum quæque tempus agenda differunt. In præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ jam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad spretionem Romanorum [17] trahebant.[1] Ibi cum alii mores

16 'Τὸ *ejus* exulat ab VIII. Mss. An itaque leg. *ut vulgo ipsum summi inferioresque execrarentur?*' Rupert.—17 'Viri docti vocem, non alibi obviam, mutant in *spem*, (quod in omnibus Mss. præter Lov. 5. etiam in Mog. legitur, sed ferri nequit,) *contemtionem*, *mentionem* et *speciem*. Posterius probat Drak. Sed voc. *spretionem* non sapere corruptelam librariorum, et ap. Livium alia

NOTÆ

[1] *Ex composito sermones ad spretionem Romanorum trahebant*] Quidam codices habent *ad spem Romanorum:* et potest intelligi spes quam ab Romanis Demetrius conceperat. Sigon. legit *ad speciem*, quasi velit Livius de dignitate Romanorum sermonem injectum coram Demetrio, ut alii redarguerent; Demetrius vero defenderet, fieretque suspectior: quam conjecturam merito explodunt Grut. et Gron. eo probabilius quod mox subjicitur 'speciem ipsius urbis:' unde *spretionem* malunt, si tolerari hæc vox possit: alioqui *mentionem* cum Gronovio anteposuerim.

Digitized by Google

et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis, nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; juvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat: totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas [k] ad arcessenda auxilia, adduxerantque [18] inde nobiles juvenes et regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur; erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, 'Quid ista prosunt?' inquit. 'Nequaquam tantum in externis auxiliis est præsidii, quantum periculi fraude [19] domestica.[l] Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu; cujus, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pæne Macedonum in eum ora conversa sunt; nec regem se alium rentur habituros esse,[20] quam quem Romani dedissent.' His per se ægra mens senis stimulabatur; et animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat.

6. Forte lustrandi exercitus [m] venit tempus, cujus solenne est tale. Caput mediæ canis [n] præcisæ et prior [1] pars ad

ejusmodi duriora esse substantiva, monet Ern.' Vid. Not. Delph. inf. Conj. Doer. *irrisionem*.—18 *Adduxeruntque* Gron. Doujat.—19 Crev. cum Gron. mallit *in fraude*.—20 Gelenii est *alium habituros aiunt*.

1 'Vox *prior* a Frob. demum addita et haud magnopere necessaria est: videtur autem distinguendum esse post *dexteram*, non post *extis*.' Rupert.

NOTÆ

[k] *In Bastarnas*] Sarmatiæ veteres populi Bastarnæ, sive Basternæ, qui iidem cum Peucinis Cluverio, ac, ni fallor, Nicolao Sansoni: distinguuntur tamen apud Ptolemæum et Plinium, qui utrosque Germaniæ tribuit, et Dacis contermines facit. Bastarnarum fortassis pars Peucini a Peuce insula dicti, quæ ad Istri ostia. Creduntur Bastarnæ eam præsertim Polonici regni partem incoluisse, ubi nunc Russia nigra, seu potius rubra.

[l] *Quantum periculi fraude domestica*] Videtur Gronovio excidisse præpositio *in*, vel *a*.

[m] *Forte lustrandi exercitus*] Solennis hæc lustratio apud Macedones

Digitized by Google

dexteram, cum extis posterior ad lævam viæ ponitur. Inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. Præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis; postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio juventæ robore ille, hic flore; fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnæ, sed, tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera sudibus[2] facta;[o] nec præter ferrum quicquam defuit ad justam belli speciem. Pars ea, quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. Id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi juvenis.

7. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit, cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die invitatio benigna et hilaritas juvenilis[3] utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et jocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. Ad has excipiendas[4] voces speculator ex convivis Persei missus, cum incautior obversaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egressis, male mulcatur. Hujus rei ignarus De-

Ad dexteram cum extis, posterior, &c. Gron. Doujat. Crev.—2 Malit J. F. Gron. *rudibus.*

NOTÆ

fieri solita Xanthici mensis die octavo, qui respondet Aprili nostro, atque inde huic solenni festo nomen fecerunt *Ξανθικά.*

[n] *Caput mediæ canis*] Hunc morem describit Q. Curt. lib. x. 'Macedonum reges ita lustrare soliti erant milites, ut discissæ canis viscera ultimo in campo in quem deducerentur, ab utraque parte abjicerentur.'

[o] *Multaque vulnera sudibus facta*] Suspicatur Gron. legendum *rudibus.*

Digitized by Google

metrius, 'quin comissatum,' inquit, 'ad fratrem imus? et iram ejus, si qua ex certamine residet, simplicitate et hilaritate nostra lenimus?' Omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. Cum eos quoque Demetrius traheret; ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. Utraque domus speculatorum et proditorum plena erat. Præcucurrit[5] index[p] ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. Etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat,) tamen, infamandæ rei causa, januam obserari jubet, et ex parte superiore ædium versisque in viam fenestris comissatores, tanquam ad cædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paulisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

8. Postero die Perseus, quam primum[6] conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cui, cum pater, 'Satin' salvæ?' et, 'quænam ea mœstitia esset?' interrogaret eum,[7] 'De lucro[8] tibi,' inquit, 'vivere me scito.[q] Jam non occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit; clausisque

3 *Juvenalis* Drak. Ernest. Kreyssig.—4 All. *accipiendas.*—5 Sic e cod. Mog. pro vulgat. *præcurrit;* quod habet Doujat.

6 *Cum primum* Gron. Doujat. Crev. Kreyssig.—7 'Pronomina *cui* et *eum* (quod a IV. Mss. abest) ejicienda videntur.' *Gron.* Drak. si quid mutandum sit, pro *cui* malit *qui.*—8 'Sic pro vitiosa lectione *de ludicro* omnino legendum esse acute vidit Sigon.' *Doering.* *Eum: De lucro* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[p] *Præcucurrit index*] Gallice, *un espion s'avança pour avertir Persée.*

[q] *De lucro tibi, inquit, vivere me scito*] Præclare restituit Sigon. cum prius ederetur *de ludicro:* exponit idem 'de lucro vivere,' vitam ipsam in lucro ponere, quod ii facere solent, qui e gravi periculo evaserunt. Laudat Ciceronis ad Papirium hæc verba, 'De lucro prope jam quadriennium vivimus: si aut hoc lucrum est, aut hæc vita superstitem reip. vivere.' Ita apud Horatium I. Carm. 'Quem sors dierum cumque dabit, lucro Appone.' Perseus ergo præfatur se lucrum putare quod vivat, ut insidias sibi factas efficacius exponat.

Digitized by Google

foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.' Cum pavorem mixtum admiratione patri injecisset, 'Atqui, si aures præbere potes,' inquit, 'manifestam rem teneas, faciam.' 'Enimvero se,' Philippus dicere, 'auditurum,' vocarique extemplo Demetrium jussit; et seniores duos amicos, expertes inter[9] fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. Postquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: 'Sedeo,' inquit, 'miserrimus pater, judex inter duos filios, accusatorem parricidii, et reum; aut conficti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdam exaudirem. Sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras,[a] purgari suspiciones posse: etiam hostes, armis positis, fœdus icisse, et privatas multorum simultates finitas: subituram vobis aliquando germanitatis memoriam,[b] puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum; quæ, vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, quibus se stirpemque suam,[10] [r] domos, regna, funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui: sociabilem

[a] *Posse odia vestra defervescere, seu imminui, aut paulatim extingui.*
[b] *Respectum fraternæ necessitudinis.*

—9 ' *Expertos* VII. Mss. et edd. ante Curionem, teste Rupert. *expertos juvenalium inter* Mog. *expertes juvenalium inter* Kreyssig.—10 Vid. Not. Delph. inf. Probb. etiam Rupert. et Doer. *earum*, aut *qui*.

NOTÆ

[r] *Quibus se stirpemque suam*] Non *se*: aut certe pro *eorum* reponendum abs re Tan. Faber legendum putat *qui* *earum*; nempe discordiarum.

consortionem[s] inter binos Lacedæmoniorum reges,[t] salutarem per multa sæcula ipsis patriæque. Eandem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho et cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate, regnum æquasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. et L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus similisque sceleri eventus deterrere a vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo et spirante me, hæreditatem meam ambo et spe et cupiditate improba crevistis.[u] Eo usque me vivere vultis, donec, alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati. Nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerate aures paternas: decernite criminibus,[e] mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. Reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab

[e] *Certate inter vos accusationibus.*

NOTÆ

[s] *Sociabilem consortionem*] *Consortionis* vocabulum et Livio jam antea lib. VI. et X. usurpatum, et Ciceroni III. Off. 'dissolvatur necesse est omnis humana consortio.'

[t] *Inter binos Lacedæmoniorum reges*] Ex quo Heraclidæ Orestis liberos Peloponneso expulerant, et Aristodemi in hoc rerum motu demortui, gemellis filiis Procli atque Eurysthenei Laconia obtigerat, regnum simul obtinuere primogeniti ex utriusque stirpe ad Cleomenis ultimi tempora, ut Herod. Pausan. Plut. aliique scripserunt. Proclidarum familia Eurypontidarum quoque nomen habuit: Eurysthenis stirps Agidarum etiam titulo distincta fuit.

[u] *Et cupiditate improba crevistis*] Signatum verbum *cernere hæreditatem;* quod de iis dicitur, qui delatam sibi hæreditatem amplectuntur, eamque solenni ritu adeunt: inde appellatione desumta, quod aut decernant se hæredes esse, aut etiam quod olim viserent cernerentque bona defuncti.

Digitized by Google

altero criminibus claudentur.' Hæc furens ira cum dixisset, lacrymæ omnibus obortæ, et diu mœstum silentium tenuit.

9. Tum Perseus: 'Aperienda nimirum nocte janua fuit, et armati comissatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus; et eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. Non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere,[11] me subditum et pellice genitum appellant. Nam si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sævires; nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit impune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut a me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem (quod circumventis in solitudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent) mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat;[12] per te patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, tanquam si, voce[13] et comploratione nocturna excitus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. Quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comissantium in vicem[14] jam diu vivimus inter nos.[d] Regnare utique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniæ[15] mos, obstat vero etiam

[d] *Non vivimus inter nos modo et more eorum, qui simul epulantur.*

11 'Parum apta sequenti *appellant*: e quo tamen suppleri potest *putant*, *dicunt*.' Bauer.—12 'Immo *licet*, (ut præc. *si oportet*,) et forte mox *per*, *te*, *patrium nomen* . . . *precor*, aut *per ego te patrium nomen*.' Gron. 'Si ordo est, *precor per te patriumque nomen*, tum *precor*, non sane ex more, simpl. positum sit, et incommode dicatur *precor* te ipsum *per te*; sin talis ordo sit, *precor te per patrium nomen*, quod sane præstet, *que* redundet; forsan delendum.' *Bauer*.—13 'Ante *voce* excidit forte *cum*; Bauer. An potius *et* post *intervenisses?*' Rupert.—14 '*In vicem*; in morem, more, modo, animo; nisi excidit ipsum illud *more*, ut jungamus *comissantium in vicem*, ut alter ad alterum comissatum eat.' *Bauer*.—15 *Macedonum* conj. Duker. Mox *huc* pro *hæc* Gron.

Digitized by Google

patris judicium. Hæc transcendere,[x] nisi per meum sanguinem, non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna[16] die, in lustratione et decursu et simulacro ludicro pugnæ, funestum prope prælium fecisti; nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prælio, tanquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis, nihil a gladiis nocte periculum fuisse,[17] [y] quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis,[z] quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tanquam accusator, criminose nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat[18] [a] se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. Possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, rem[19] pro manifesto haberes;[b] fatentes pro deprehensis habe.

Doujat. Crev. All. *hoc.*—16 *Hesterno* Kreyssig. Mox *ex simulacro* conj. Rupert.—17 'Immo *nihil* . . . *periculi mihi* (ant. *mi* scriptum erat) *fuisse;* Jac. Gron. Recte: nam *τὸ quem,* quod sequitur, postulat in præcc. *mihi,* quod etiam in c. Victor. et Lov. 6. extat, sed post verbum *fuisse;* Crev. Possis etiam legere *nihil* . . . *periculi fuisse ei,* vel *periculi ei fuisse, quem, cet.*' Rupert. *Periculi mihi fuisse* Kreyssig.—18 Conj. Gron. *quid enim neget?* —19 'Vocem *rem* restitui, quia in omnibus extat Mss. et edd. vett. ante

NOTÆ

[x] *Hæc* [*Huc*] *transcendere*] Nempe ad regnum. Jubet tamen Gron. legi *hæc transcendere;* hoc est, hæc omnia per contemtum superare, ut infra in hac ipsa oratione, 'qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ,' &c.

[y] *Nihil a gladiis nocte periculum fuisse*] Legi vult Gronov. pater, *nihil, &c. periculi fuisse:* at Gron. filius scriptum conjicit, *nihil* . . . . . . *periculi mi fuisse,* quod confirmari videtur sequenti relativo, ut sit, 'mihi, quem sudibus . . . prope occiderunt.'

[z] *Hoc noctis*] Dicitur *hoc noctis,* pro hac hora noctis; id est, cum nox jam intempesta esset.

[a] *Quid enim? negat*] Existimat

Digitized by Google

10. 'Execrare nunc cupiditatem regni, et Furias fraternas concita. Sed ne sint cæcæ, pater, execrationes tuæ, discerne et dispice insidiatorem et petitum insidiis. Noxium incesse caput.[20]c Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et justitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox, ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam comissatum fratrem, moriendum est. Nec eundo, nec manendo insidias evito. Quo me conferam? Nihil præter Deos, pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademtas[1] tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram, indignor; nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus, absumserit, aut ne ea quidem expectata fuerit;

Frob. a. 1535. quæ prima eam tacite omisit, errore forsan operarum. Ita ex præc. intelligi posse *hoc*, monet Gron. et ex princ. cap. *facinus* Drak. Ille tamen, non hic, malebat *pro manifestis*.' Rupert. *Rem* del. Gron. Donjat. Crev. Drak. Ernest.

20 Vid. Not. Delph. inf. *Noxium his* (execrationibus) *incesse caput* Crev. *in noxium execrare caput* Schel. ad Polyb. c. 14. et *noxium puta* vel *judica esse caput* Bauer. 'Jam vero cum copula *et* post *discerne* in omnibus codd. apud Drakenb. exulet, vocem *dispice* sede sua motam esse suspicor. Itaque hic locus mihi legendus videtur sic, *discerne insidiatorem et petitum insidiis; dispice, noxium huic esse caput*.' Doering. *Noxium huic esse caput* Gron. Donjat. Crev. Drak. Doer. In Gron. perperam, judice Kreyssig. ante *noxium* asterisci, lacunæ signa, sunt positi.—1 *Qui t. ad.* Gron. *qui ademtas*, omisso *tibi*, Drak.

NOTÆ

Gronovius, distinctione et una litera mutata, animandam esse orationem, *quid enim neget? se cum multitudine, &c.*

b *Pro manifesto haberes*] Mallet idem *pro manifestis haberes*. Sed eadem loquendi forma dici potest pro manifesto ac pro derelicto habere: quod pluribus de rebus jurisconsulti efferre non dubitant.

c *Petitum insidiis. Noxium incesse* [*ins. . . . noxium huic esse*] *caput*] Sic Ruben. emendat, *et petitum insidiis: noxium incesse caput*. Gruter. *noxium huic esto caput*. Mihi supplendum quid videtur, veluti, *illi scelestum puta*, *innoxium huic esse caput*.

Huic esse] Aut aliquid deest in antecedentibus, aut hæc verba sunt corrupta. Alii legunt *incesse*, alii *execrare*. Rem in medio relinquimus. *J. Clericus*.

Digitized by Google

regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque[4] id relictum crederem receptaculum. 'At in Macedonibus satis præsidii est.' Vidisti hesterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu sumserunt.[2] Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis spem omnem dignitatis et fortunæ posuerunt, et in eo, qui omnia apud Romanos potest? Neque, Hercule, istum mihi tantum fratri majori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, regi et patri, præferant. Iste enim est, cujus beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. Mihi præter te, pater, quid usquam aut spei, aut præsidii est?

11. 'Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintii credis, quibus, et bene te consuluisse rebus tuis, ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut iterum et cum pluribus legatis et primoribus[3] Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti et magister.[4] Eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. Illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. Quæruntur adjutores consiliis, cum te plures et principes Macedonum cum isto mittere jubet. Qui hinc integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc et infecti Romanis delenimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est. Eum jam regem, vivo patre, appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, si in medio ponitur, non

Doer.—2 *Assumserunt* Gron. Doujat. Crev.

3 *Quoque* add. Gron. Doujat. Crev. Legendum fortasse putat Drak. *ex primoribus M. r. e.*; vel e c. Mog. *eum remittas Macedonum.*—4 'Editio prima habet *auctor omnium rerum istic et mag.* Ms. Thuan. *auctor omnium rerum iste et mag.* Libens legerim *auctor omnium rerum; iste est magister: eum, &c.*'

Digitized by Google

agnosco. Quem enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum succedam? Unus ante me pater est, et, ut diu sit, Deos rogo. Superstes (et ita sim,[5] si merebor, ut ipse, me esse, velit) hæreditatem regni, si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. 'Obstat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna cæde petiero.[d] Pater senex et filio solus orbatus[6] [e] de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur.[7] [f] Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum.' Hæ spes incertæ, pater, sed non inanes sunt. Ita enim se res habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.'

12. Postquam dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. Deinde diu fuit silentium, cum[8] perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere juberent,[g] atque[9]

Jac. Gron.—5 *Superstes ei ita sim*, omissis parentheseos signis, edd. ante Gron.—6 'Nisi vox *solus*, ut mihi videtur, ex margine in textum irrepsit, accesserim certe Dukero, legendum fortasse esse monenti, vel *et filio orbatus, solus*; vel, *et solus, filio orbatus*.' Doering.—7 Vid. Not. Delph. inf.

8 *Silentium fuit. Cum ... posse; tandem* Gron. Doujat. *silentium fuit, cum* Crev.

NOTÆ

[d] *Non primus regnum fraterna cæde petiero*] Nota sunt exempla dominationis parricidio quæsitæ; Eteoclis, et Polynicis Thebis, Romuli ipsius Romæ, &c.

[e] *Et filio solus orbatus*] Quasi dicat, nec Demetrius patre, nec Macedones regni successore orbatos se putabunt.

[f] *Quam ut filii necem ulciscatur*] Adjuvandum vult hunc locum Gron. et mavult, *de se magis timebit, quam filii necem ulciscetur*. Quod quidem Latinum est, sed non ideo reprobandum *de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur*. Hæc dicentem Demetrium Perseus inducit.

[g] *Cum dicere juberent*] Gron. pater scribendum putat, *tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quæ dicere juberet;* melius, ni fallor, ex Thuan. Gron. filius, *cum dicere juberetur*. Neque enim plures, sed Philippus pater jussit ut Demetrius diceret: quemadmodum ex sequentibus patet.

Digitized by Google

ita orsus est: 'Omnia, quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator. Simulatis lacrymis in alterius perniciem veras meas lacrymas suspectas tibi fecit. Cum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidietur; ultro mihi[h] non[10] insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris, speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. Circumventum, solum, inopem, invidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie, quod noctis hujus crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ, ut et hoc, quod jam, quale sit, scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, et illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret! Simul et illud quæsivit, ut repentina et minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis hujus metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis hujus esse, sed proditionis meæ[i] ante[11] me accusatum; si illa, separata ab hac,

—9 Vid. Not. Delph. inf. *juberent. Atque* Gron. Doujat. *juberetur, atque* Crev.—10 Vid. Not. Delph. inf. 'Plerique *insidietur ultro mihi, non, &c.* distinguebant, prob. Bauero, cui verbum *insidietur* vix videtur carere hic posse dativo *mihi*, quem ad *induit* aut repetas, aut excidisse putes. At hæc ratio nobis potius ceteris durior videtur; saltem *insidietur* facilius dativo *mihi* carere potest, in primis ob verba præcc. *ex quo ab Roma redii*, quam *speciem induit*, quorum alia vis est, si tertio, alia, si primo junguntur casui. Nostra distinctio est optima, sententiaque plana, si eam, mutatis verbis, ita expresseris: cum ipse sit insidiator perpetuus, *ultro*, adeo, *mihi non insidiatoris modo, sed latronis* etiam *speciem induit*.' Rupert. *Insidietur ultro mihi; non* Gron. Doujat.—11 'Verba *meæ ante* primus addidit Aldus e c. Mog. Supervacuum τὸ *meæ*

NOTÆ

[h] *Insidietur; ultro mihi*] Recte distinguit Gron. *cum ipse, &c. insidietur ultro: mihi, non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris speciem induit:* id est, me accusat tanquam latronem et percussorem.

[i] *Sed proditionis meæ*] Supervacuum non abs re videtur Gronovio τὸ *meæ*.

Digitized by Google

vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri; ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et singulari genere odii, insidias fecisses. Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quæ tu confudisti, et noctis hujus insidias, aut tuas, aut meas, detegam. Occidendi sui consilium me inisse videri vult; ut scilicet, majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio, regnum est futurum, ego minor in ejus, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? Nam si et in Romanis tantum momenti esse credebam, ut, quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, et meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? An, ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata, probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis et invisus essem? nisi T. Quintium credis, cujus virtute[12] et consiliis me nunc arguis regi, cum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum judicia, ac pæne omnium Deorum hominumque[13] [k] consensum col-

esse, monuit Gron. Forte leg. *impiæ*. Sed displicet etiam compositio verborum *ante me*, quæ disjungenda erant, ut planior redderetur oratio; et præstiterit certe *multo ante*. Mox, *si illa separata ab hac vana accusatio erat* ex emend. Gelenii. *separata ac vana* c. Mog. *criminosa ac vana* reliqui Mss. et edd. antt. Omnia vero ita potius cohærere credit Drak. *oportuit proditionis ante me accusatum, aut hodie eam quoque prætermitti et in aliud tempus differri, nisi illa separata ab hac vana a. erat.*' Rupert. Deinde malit Gron. *hodieque eam*. —12 Crev. pro *virtute* tentabat *auctoritate*. 'Si vere corrupta est lectio *virtute*, in ea potius *nutu*, quam *auctoritate* latere existimaverim.' *Doering*.—13 Vid. Not. Delph. inf. Mox legendum malit Gron. *crediderit; dein, tanquam aliis omnibus rebus*.

NOTÆ

[k] *Sed Macedonum judicia, ac pæne omnium Deorum hominumque*] Aliter legendum conjicit Tan. Faber; nempe, *Sed Macedonum pæne omnium judicia, ac Deorum hominumque consensum*: sed vox *pæne* referenda potius videtur ad id quod majus (Deorum hominumque) quam ad id quod minus.

Digitized by Google

legit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. Idem, tanquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse judicetur?

13. 'Exequamur tamen quocumque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum post lustrationem, cum concurrimus, et quidem, si Diis placet, lustrationum die, occidere: volui, cum ad cœnam invitavi, veneno scilicet, tollere: volui, cum comissatum gladiis accincti[14] me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comissationis. Quid? dies qualis?[15] quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, prælatis omnium, qui unquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, præfecti sumus, et secutum est Macedonum agmen. Hoc ego, etiam si quid ante admisissem piaculo dignum, lustratus et expiatus sacro, tum cum maxime[l] in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comissationem præparatos, volutabam in animo? ut quibus aliis[16] deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem?[m] Sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. Nam,

14 *Succincti* conj. Ernest.—15 'Edd. a Grut. ad Crev. *quis dies? qualis?* Hoc vigentius; neque *quid*, i. e. porro, primo statim membro præmittatur: sed leg. *qui dies.*' Bauer.—16 'Gron. vult *Et quibus aliis est.* At Baueri: 'Ego *at* prætulerim, si quid utique mutandum sit: sed ingeniose implicat structuram interrogandi sic evolvendam, *an, ut aliis sacris . . . mentem expiarem? At quibus illis?*' Ipse quoque Gron. in Addendis probavit τὸ *ut*.' Rupert.

NOTÆ

[l] *Tum cum maxime*] Pro tunc vel maxime.

[m] *Ut quibus aliis, &c. expiarem*] *Ut*, cum relativo et imperfecto subjunctivi per interrogationem: sic lib. XLIV. 'sine ulla sede vagi dimicassemus, ut quo nos victores reciperemus?' Plin. lib. XIII. cap. 3. 'quæso ut qualiter sentiretur juvaretque ab ea parte corporis?'

Digitized by Google

si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? Cum autem iratus negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die, per speciem comissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque evitaturum existimabam?

14. 'Non est res, qua erubescam, pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus. Tu quoque, velim, inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria hæc et metus [n] crapulam facile excusserunt; quæ si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo, dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuissem meos? [17] [o] Et, ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater, 'Nihil aliud scio,' inquit, 'nihil arguo, nisi quod cum ferro comissatum venerunt.' Si quæram, unde id ipsum scieris; necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumsisse ferrum, ut omnes viderent. Et, ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex iis, quos nominasset, jubebat, an ferrum habuissent? ut, tanquam in re dubia, cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri jubes,[p] num tui occidendi causa ferrum

NOTÆ

[n] *Miseria hæc et metus*] Reatum indicat et periculum capitis: *miseria* certe, seu calamitas, reorum propria. Hinc Cicero pro Sulla: 'jam impedior egomet dolore animi, nec de ejus miseria plura dico.'

[o] *Non milites abstinuissem meos*] Conjicit Gron. *comites* pro *milites*; nam et sodales antea Demetrius appellaverat.

[p] *Quin tu illud quæri jubes*] Convertit Demetrius orationem a patre ad fratrem.

Digitized by Google

sumserint? num me auctore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod fatentur et palam est. At sui se tuendi causa [18] sumsisse dicunt. Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam causam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrum aperte, an clam te aggressuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos, qui tuum speculatorem pulsarunt? Si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, cum comissator ego discessissem, quatuor substitissent,[19] ut sopitum te aggrederentur? Quomodo fefellissent, et alieni, et mei, et maxime suspecti, quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem, trucidato te, ipsi evasuri fuerint? Quatuor gladiis domus tua capi et expugnari potuit?

15. 'Quin tu, omissa ista nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidiam urit,[20] reverteris? 'Cur usquam regni tui [q] mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam et solicitam facis?' [*] Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere unquam de eo forsitan debeam, quia mi-

* *Ambiguam et solicitudinis plenam efficis spem regni a me conceptam.* (*Hæc Demetrius ad seipsum ex persona Persei.*)

~~~~~~~~~~~~

17 Vid. Not. Delph. inf.—18 'Ita emendavi vulgatam eamque insulsam lectionem, *quod fatentur, et palam est, et sui . . . dicunt.* Plura, et minus apte, mutant alii. *Ut dicant*, vel *quod dicunt*, conj. Bauer. At Gron. Crev. et Drak. delenda putabant tum verba *et dicunt*, tum seqq. *sui facti.* Hæc et nobis displicent, adjectaque sunt e cod. Mog.' *Rupert.*—19 'Forte leg. *quatuor suffecissent*, (satis fuissent,) vel *suscepissent*, vel *succinxissem* sc. ferro, vel *summisissem*, h. e. clanculum misissem. Tum vero post *aggrederentur* non tollenda interrogandi nota, quæ displicebat Dukero et Drak. Mox *evasuri fuerunt* emend. Bauer.' *Rupert.*

20 *Quod dolet* (tibi), *quod invidia urit* (sc. te) malebant Drak. et Bauer;

NOTÆ

q *Cur usquam regni tui*] Inducitur loquens Perseus, et conquerens adversus Demetrium, mentionem fieri regni ejus futuri, sive ægre ferens quod dicatur fore ut Demetrius post patrem regnet.

Digitized by Google
~~~~~~~~~~~~

nor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus † videar.[1] [r] Id enim vitiis meis, non cedendo, cui jus fasque est, non modestia, consequar. Romanos objicis mihi, et ea, quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. A te missus ire non recusavi. Utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; ne obsit, tantum deprecor. Nec in bello cœpit, nec ad bellum reservatur.[s] Pacis pignus fui; ad pacem

[s] *Gratia et favor Romanorum in me neque initium habuit, ardente in eos bello, nec servabitur ac durabit, si bellum recrudescat.*

moxque *regni ut tui*, vel *in regno tui* Gron.—1 Vid. Not. Delph. inf. Bauer. aut del. putabat alterum *indignus*, ut tertius casus sit *omnibus*, aut leg. *tibi patri* sc. regno. Gron. tentabat *indignus majoribus*, vel *indignus tibi, pater, indignus omnibus* sc. regno. 'Forte leg. *indignus omni jure* sc. regni seu successionis. Sed non esse videtur, quod displiceat vulg. lectio repetitioque vocis *indignus*, si *omnibus* tertio casu dictum accipiatur, hoc sensu, *ut indignus te patre*, et quidem *indignus te omnibus videar*, h. e. et tibi et amicis et inimicis.' *Rupert.* Mox 'leg. *id enim vitiis meis, non cedendi, cui jus fasque est, modestia consequar*: omnes certe Mss. delent *τὸ non* ultimo loco, et *cedendi* legunt Lov. 3. Med. 1. et Gaertn.' *Drak.* *Id enim citius non cedendo, cui jus fasque est, quam modestia consequar* conj. Gron. 'Ex mea sententia aut particula *non* ante *modestia* delenda, aut, particula *non* servata, vox quædam, quæ post

NOTÆ

† *Indignus omnibus*] Crediderim post vocem *indignus* excidisse voculam *regno*, propter nonnullam similitudinem cum antecedentis vocis duabus posterioribus syllabis. *J. Clericus.*

[r] *Ut indignus te patre, indignus omnibus videar*] Nihil opus ut nomen *omnibus* mutetur in *ominibus*, quod vult Schelius; quasi nolit, nec debeat Demetrius committere, ut indignus videatur votis destinantium sibi regni successionem: cujus sane rei mentio ad diluendam fratris criminationem, minuendasque patris suspiciones Demetrio minime profutura fuerit, nec Livio ex Demetrii persona debuerit excidere. Plana erit oratio, si alterutro loco deleatur vox *indignus*: veluti si ita legatur, *sic illud nec debui facere, nec debeo, ut te patre indignus omnibus videar*: sic etiam planum erit quod sequitur: id enim non cedendo ei, cui jus fasque est, nec modestia mea, sed vitiis meis consequerer, ut te patre indignus viderer.

Digitized by Google

retinendam legatus missus sum. Neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini sit. Ego, si quid impie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. Si innocens sum, ne invidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare. In eo, ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est.[2] E convivio et comissationibus prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam. Sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum[3] et componendam orationem sumsissem, cum quid aliud, quam ingenii fama, periclitarer? Ignarus, quid arcessitus essem,[g] te iratum et jubentem dicere causam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui. Utrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid objiceretur, intelligere potui; nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiamsi caritate a fratre majore vincor,[h] misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, cum regnum ei tradideris, facturum credis in me[4] esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet?'[i]

[g] *Qua de causa vocarer.*
[h] *Quamvis major sit amor paternus in Perseum quam in me.*
[i] *Vitam meam ei per indulgentiam impendi.*

modestia excidit, supplenda est, v. c. *utendo.*' Doering.—2 ' Aut *in eo* aut *ibi* redundat, et pro *in eo* forte leg. *nunc.*' Bauer. ' An potius *enimvero?* Pro *in eo* habet *sed* Lov. 2. non improb. Drak. Τὸ *in* abest a c. Victor. Lov. 3. et 6. Voces *in eo* a glossatore τῷ *ubi* ascripta fuisse, putabat Crev.' *Rupert.* Mox *comissatione* Crev. Kreyssig.—3 *Meditandam* Gron. Doujat. Crev. Doer. —4 *In me* del. Gron. Doujat. Crev.

Digitized by Google

16. Dicenti hæc lacrymæ simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paulisper collocutus cum amicis, pronuntiavit: 'Non verbis se, nec unius horæ disceptatione, causam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores;[5] et dicta factaque in magnis parvisque rebus observando:' ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile revictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc, vivo Philippo, velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur; et, quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ,[s] ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit: 'Verius fuisse,[h] consules, quorum provincia esset, quam se, quid e re publica esset, decernere: tum quoque non placere, si per deditionem Ligures recipiet,[t] receptis [6] arma adimi; atque, eos ad consulem mitti, senatum æquum censere.' Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam [7] et priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a

[h] *Justius et rationi magis consentaneum.*

5 Legendum forte putat Dnk. *vitam ac mores.*—6 Vid. Not. Delph. inf. *Placere sibi, per deditionem Ligures recipi, et receptis, &c.* Gron. Doujat. Crev. *recipiat, recept.* Kreyssig. Mox *consules* Kreyssig. prob. Sigon. et Gron.—7 'Tò *quam* ad solam *Hispaniam* referendum, aut Livius memoria lapsus est.'

NOTÆ

[s] *Provinciæ Galliæ*] Cispadanæ nimirum, qua Apennino et Liguriæ proxima.

[t] *Per deditionem Ligures recipiet* [*recipi*] A Marcello nempe proconsule Galliæ cisalpinæ recipi Ligures non debere senatus censebat, sed debere eos a Marcello mitti ad consules, qui in ea provincia erant, ut viderent, an dedentes se recipi deberent, et qua conditione. Gelen. tamen e scripto notat, *tum quoque placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi*, quod probat Gron. modo scribatur *reciperet;* ac deinde vult *ad consules remitti.*

Digitized by Google

Terentio accepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis[8] sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam[9] nomine,[u] oppugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi prælia aliquot[x] facta: multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. Victi perseverantia Fulvii,[10][y] quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi præliis variis, abscesserunt. Urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta et direpta est: prædam militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans Urbem iniit. Translatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti,[z] auri octoginta pondo,[a] et duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem.[b]

17. Eodem anno inter populum Carthaginiensem et regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Carthaginiensibus, pater Masinissæ, Gala: Galam Syphax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Carthaginiensibus dono de-

Rupert.—8 *Proprætoris* Gron. Doujat. Crev.—9 'Edd. priores *Urbicnam*, et Mss. *Uthicemam*, *Uthievam*, *Uthicnam*, *Uthicam*, *Athicam*, *Vicernam*, *Veicam*, *Vehicam*. In nummo Augusti legitur *Urbuica*, et *Urbica* in Antonini Itin. Mox *dura ibi prælia*, forte *dubia*; Gron. An *dira?*' Rupert.—10 *Vicit perseverantia Fulvius* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[u] *Urbicuam nomine*] Urbicum amnem prope Asturicam invenio in cismontanis Asturibus, cui adhuc nomen *Orbego*. At Urbicuam alibi non lego apud veteres geographos. Urbiaca est apud Antoninum in Sedetanorum et Celtiberorum confinio; nunc *Arbeca* in Aragonia ex Beutero.

[x] *Dura ibi prælia aliquot*] Putat Gron. *dubia ibi prælia aliquot facta*.

[y] *Victi perseverantia Fulvii* [*Vicit perseverantia Fulvius*] Gelen. e Moguntino, *vicit perseverantia Fulvius*: sed prior lectio nihil habet vitii.

[z] *Argenti pondo novem millia trecenta viginti*] Gallice, *trois cens trente-cinq mille cinq cens vingt livres*.

[a] *Auri octoginta pondo*] Gallice, *quatre-vingts livres Romaines pesant d'or, qui peuvent valoir environ quarante-quatre mille huit cens livres*.

[b] *Pondo sexaginta septem*] Gallice, *la valeur de trente-sept mille cinq cens vingt livres, à ne considérer que le poids*.

Digitized by Google

derat. Carthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam cum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, 'paterni regni agrum se et recepisse, et habere jure gentium,' aiebat, 'et causa, et possessione superiorem esse. Nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum verentur, ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit.'[11] Legati possessionis jus non mutarunt: causam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. Recesserant primum in devios saltus: deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt; alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare; nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat.

18. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus.[12]* Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti. Claudius[13] Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciæ ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia,[14] Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia,

11 *Damno sibi sit* conj. Duker.

12 'Pamphilum, non Tamphilum, fuisse cognomen Bæbiæ gentis, monet Hard. In Fastis Capit. scribitur *Tamphilus*, in nummo gentis Bæbiæ *Tampilus*. Pro *Cethegus* omnes Mss. et edd. antt. *Lentulus*.' Rupert.—13 *C. Claud.* Gron. Doujat. Crev.—14 'Ex more Livii, *Quintis Fabiis Maximo peregrina*,

NOTÆ

* A. U. C. 572.

L. Duronio Apulia; et Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. Eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites,)[15] et quindecim millia socium ac Latini nominis, octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent; et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites, et socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent,[c] complerentur; ingenui tantum ut iis præessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ,[d] velut cardo, in medio esset: alter in dextram partem[16] usque ad Massiliam,[e] lævam alter usque ad Barium[f] tueretur.

19. Prodigia multa fœda et Romæ eo anno visa, et nuntiata peregre. In area Vulcani et Concordiæ sanguinem

Buteoni Galliæ.' J. F. Gron.—15 Conj. Drak. *et quina dena millia s. ac L. n., octingeni equites.* Idem parenthesin h. l. adjecit, et *octingenti* reposuit pro *octingentos.* Gron. Doujat. Crev. habent *equites, et quindecim . . . octingentos,* signis parentheseos omissis.—16 ' Τὸ *in* ante *dextram partem* delendum, auctore Gron. An *ut* reponendum pro *in?*' Rupert. *In* del. Kreyssig.

NOTÆ

c *Civibus Romanis, qui servitutem servissent*] Hoc est, libertinis: hi enim potius quam ingenui ad navalem militiam, velut minus honoratam apud Romanos, deligebantur.

d *Promontorium iis Minervæ*] In Campaniæ et Picentinorum confinio prominet in mare Tuscum, Capreas versus, hoc promontorium, inter sinum Pæstanum et Neapolitanum; vulgo *Capo della Minerva*, aliis *Capo Campanella.*

e *Usque ad Massiliam*] In Galliæ parte, quæ post Narbonensis dicta, celebratur Græca civitas Massilia, quam profugi ab Phocæa urbe Asiatica ad mare condiderunt: hodie *Marseille en Provence.*

f *Usque ad Barium*] In Apulia Peucetia est maritima urbs Barium, inter Salapiam et Egnatiam: unde una e XII. provinciis regni Neapolitani dicitur *terra di Bari.*

Digitized by Google

pluit; et pontifices hastas motas nuntiavere, et Lanuvii simulacrum Junonis Sospitæ lacrymasse; et pestilentia in agris forisque et conciliabulis et in Urbe tanta erat, ut Libitina tunc vix sufficeret.[g] His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut et consules, quibus Diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus et senatus censuit, et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio et feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, ut, cum propter defectionem Corsorum bellumque ab Iliensibus[17] [h] concitatum in Sardinia octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset et trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum,[18] sumere a Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hybernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quæstio est: cujus[19] residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant: sed magis inchoatæ apud L. Pupium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. Id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latius, Patres jusserunt. Et leges[20] de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt.

17 'Non recte *Iolensibus* aut *Iluensibus* reponendum censet Glar.' *Sigon.* —18 '*Ut is numerus effici militum . . . quod deerat militum cet.* posterius *militum* delendum putabat Gron. prius Drak.' *Rupert.*—19 'Forte *quorum* leg. pro *cujus*, et mox *jam superiore anno*, pro *jam priore a.* ne *prioribus* et *priore* jungantur.' *Rupert.*—20 '*Legem* plures Mss. et edd. ante Ald. forte rectius, judice etiam Drak.' *Rupert.*

NOTÆ

g *Ut Libitina tunc vix sufficeret*] Libitina Dea fuit funerum, et tum pro lectulo sumitur, in quo mortui efferri soliti, tum etiam pro ipsa morte: hic pro feretro accipi videtur, vel potius pro libitinariis qui funera curabant.

h *Ab Iliensibus*] Fuere Ilienses populi Sardiniæ, Plinio et Solino memorati, a Trojanis orti, ad occidentale illius latus. Pinetus putat eorum tractum dici hodie *Llena*, in medio

Digitized by Google

20. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas,[1] Eumenis et Ariarathis Cappadocis et Pharnacis Pontici. Nec ultra quicquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum et Achæorum legati introducti sunt; et spes data exulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta compositisque ibi rebus cum assensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quintio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. Erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius, omnium, præterquam fraterni sceleris,[2] [i] quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. Minus deinde in dies patris animo fidebat, cum obsideri aures[k] a fratre cerneret.[3] Itaque, circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abstinebat; ut neque scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat.

21. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis causa quicquam a se agitari de Ro-

1 Vitium est, ut testatur Gron. scripti Moguntini *regum prima*.—2 In Mss. et edd. antt. *præt. fraterno scelere* prob. Drak.—3 'Tò *cum* tolerari potest; sed forte malis *cujus*.' J. F. Gron.

NOTÆ

fere insulæ.

[i] *Omnium, præterquam fraterni sceleris*] Vett. codices scripti et editi, *præterquam fraterno scelere*: quo significatur Demetrium inscium fuisse omnium quæ adversum se agerentur, nisi quantum ex scelere fraternæ accusationis colligeret, ut Gron. interpretatur.

[k] *Cum obsideri aures*] Forte *cujus obsideri aures*, nimirum patris. Verum id satis intelligitur, quemadmodum et statim ubi dicitur, 'exasperari animum sentiebat:' facile apparet intelligi animum Philippi.

Digitized by Google

mano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam [l] ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Hæmi[4] montis [m] ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum [n] simul et Hadriaticum mare et Istrum amnem et Alpes conspici posse: subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Hæmi, cum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis et expeditis perdifficillimum [5] aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quærit ab eo, 'Cum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incepto, an abstinendum? Si pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus Antigoni, qui, sæva tempestate jactatus, cum in eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut et ipsi meminissent, et ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo se præcepti ejus, duos simul filios non commissurum in aleam ejus, qui proponeretur, casus; et, quoniam majorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.' Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio, cum

4 *Æmi* Gron. Donjat. et mox *Istrum* pro *Histrum* Gron. Donjat. Crev.—5 *Per difficillimum* eæd. cum quibusd. edd. ante et post Ald. *per difficillima*

NOTÆ

[l] *In Mædicam*] Fuit Mædica Thraciæ regio, seu præfectura, a Medis populis dicta, qui et Mædi aliis. Eam Ptol. provinciis Thraciæ versus Macedoniam et Ægæum mare positis annumerat cum Drosica.

[m] *Hæmi* [*Æmi*] *montis*] Vulgo *Hæmus* scribitur. Mons ille inter Thraciæ montes maximus et celsissimus habetur, et Thraciam, quam longa est, a Mæsia inferiori dividit, boream versus: hodie variis nominibus appellatur: Turcis *Balkan*: quasi demini, seu regis et principis montem dicas; Sclavis *Cumoniza*; incolis ipsis *Krivietne* Lazio teste: alibi *Costegnazzo* ex Cuspiniano, *Prasobo* Laonico: Italis *Catena del Mondo*, et *Monte Argentaro*. Ab eo una ex Thracicæ diœceseos provinciis Æmimontus, vel Æmimontium, dicta, post Theodosiana tempora, cujus tractus primaria urbs Adrianopolis.

[n] *Ponticum*] Mare Ponticum est Pontus Euxinus; Græcis *Mauro Thalassa;* Turcis *Karadenis*, eodem sensu; et nobis *la Mer Noire;* Itali vocant *Mare Maggiore*.

Digitized by Google

in conspectu locorum consultaret, qua[6] proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. Sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. In præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana specularique abditos ejus sensus posset.[7] Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis.

22. Philippus, Mædicam primum, deinde solitudines interjacentes Mædicæ atque Hæmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret secum, tertio die[8] [a] iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. Quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque sylvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam[9] opacum iter, ut, præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, perspici[10] cœlum vix posset: ut vero jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere impedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni,

conj. Gron.—6 'Gron. [Doujat.] et Crev. *quæ*. Non male. Sed *qua* retineri potest, modo suppleas *parte*, non *via*.' Rupert.—7 *Possit* Gron. Doujat. Crev.

8 'Sigonius satis inconsiderantet *postero die*, pro *tertio die*, legendum esse judicavit.' *Doering*.—9 *Tam* del. Gron. Doujat.—10 *Prospici* Lov. 1.

NOTÆ

[a] *Tertio die*] Siquidem ad radices montis unum moratus est diem, necesse est postero die ingressum esse iter: illud itaque *tertio die* videtur hic irrepsisse ex eo quod sequitur, 'tertio demum die ad verticem perventum.'

Digitized by Google

degressi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria montesque et amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes et ante alios rex ipse, quo gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Jovi et Soli sacratis cum immolasset, qua triduo ascenderat, biduo [11] est degressus,[p] frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu [q] similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit; ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletos [12] transcurrit. Socii erant; sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. Rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces, nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus, urbem, quam Petram appellant,[r] oppugnare est adortus. Ipse a campestri aditu castra posuit.[s] Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. Iidem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refugerunt. Philippus,

[s] *Ab ea parte qua urbs per planitiem adibatur.*

et 3.—11 *Immolasset (quatriduo ascenderat) biduo, &c.* edd. ante Sigon. qui tollendam parenthesim putat, et legendum *qui triduo as., biduo, &c.*—12 *Denthelelas* Gron. Doujat. *Danthelelas* Crev.

NOTÆ

[p] *Biduo est degressus*] Ita Sigon. correxit, cum antea legeretur *digressus*; observat enim *ascendere* et *digredi* contraria non esse, sed *ascendere* et *degredi*, hoc est, descendere.

[q] *Quæ caniculæ ortu*] Quamvis adulta jam esset æstas, sub ortum scilicet caniculæ, frigora tamen nocturna in edito illo monte non minora erant, quam alibi tempore hyberno.

[r] *Quam Petram appellant*] Plura sunt hoc nomine oppida, in Sicilia, in Arabia, in Sogdiana, alibi. Hæc Mædica minus geographis cognita.

Digitized by Google

omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit.

23. Missus hic comes, (ut ante dictum est,) cum simplicitatem juvenis incauti et suis haud immerito succensentis, assentando indignandoque et ipse vicem ejus, captaret, in omnia ultro suam offerens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui consilio adjutor Deum beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur, et, auctore eo, indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. Inde Herodorus[13] (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, et Demetrius dissimulanter asservari jussus.[m] Hæc super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum et præsentia crimina:[n] expectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante præmeditatis[14] [a] in Macedonia, quæ ab Roma renuntiarent, venerunt: qui, super cetera scelera,[o] falsas etiam literas, signo adulterino T. Quintii signatas, reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset. 'Nihil[15] eum

[m] *Custodibus per speciem obsequii additis observari, sive ita custodiri ut liber videretur.*

[n] *Commovebatur Philippus his in Demetrium criminationibus.*

[o] *Præter cetera quæ scelerate comminiscebantur.*

13 *Herodotus* Gron. Doujat.—14 'Nisi cum Gron. ex Voss. et Lov. 2. leg. *præmeditati.*' Rupert.—15 *In literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil, &c.* Gron. Doujat.

NOTÆ

[a] *Jam ante præmeditatis*] Legi Gron. jubet *præmeditati:* mihi parum videtur causæ cur quicquam mutetur. Est enim *præmeditatis* idem ac cum antea meditati essent quæ renuntiarent; perinde ac si diceret *præcogitatis.* Quid enim vetat compositum præmeditari passive sumi, quemadmodum simplex meditari? Sic Plautus Pseudolo, 'meditati sunt doli probe:' Cic. I. Offic. 'leviora enim sunt ea quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea quæ meditata et præparata inferuntur.'

Digitized by Google

adversus suorum quenquam facturum; neque eum sese esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit.' Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

24. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Pæoniam præparata arguebatur, et corrupti[16] quidam, ut comites itineris essent; maxime falsæ literæ T. Quintii urgebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur; nec id cura ipsius,[r] sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice[17] Demetriadem ipsi cum iter esset, Astræum Pæoniæ[t] Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim,[u] ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astræo Heracleam venit.[x] In ea cœna[y] dici-

[r] *Neque id fiebat ut famæ Demetrii consuleretur.*

16 *Perseus de fuga in P. præparata, arguebant eum* edd. ante Gron. ' And. *accusavit fuga per P. præparata. arguebant et corrupti.* Et sic omnes usque ad Ascens. Magontiaci primum dederunt *accusavit Perseus fuga;* et secuti Ald. Junt. Frob. Nostram lect. dedit Gelen. Hic Sigon. pannuceam facit; ex Mog. assumit *Perseus*; ex edd. *arguebant*, de conjectura reddit *eam*, et inserit τὸ *de*.' J. F. Gron.—17 *Thessalonica* Gron. Doujat. Crev. Mox *Asterium*

NOTÆ

[t] *Astræum* [*Asterium*] *Pæoniæ*] Vide num potius *Æstræum:* quod licet Ptol. Æstræis tribuat, dubium tamen non videtur quin late sumto Pæoniæ nomine Æstræi comprehensi fuerint. Nam quod Sigon. *Asterium* legendum putat, quia Strabo et Stephanus 'Αστέριον nominant urbem Thessaliæ, procul a Pæonia distare Thessaliam nemo nescit. Scio a Nic. Sansone accurato geographo, et nobis, dum viveret, amico, poni Asterium in Pæonia. Sed cum pro certo habeam ea in re non aliam ipsum quam Livii auctoritatem secutum, qui Pæoniam latius longe quam Ptol. accipit, a priori sententia non dimoveor.

[u] *Amphipolim*] Urbs est Odomantices Thracicæ prius, ac deinde Macedonicæ provinciæ, ad lævam Strymonis fluvii, et Edonidis confinia; postea *Christopolis* a Græcis dicta; nunc Turcis *Emboli*.

[x] *Heracleam venit*] Hæc Heraclea Macedonica in Lynchestis fuit, quorum regio Pæoniæ proxima, et parum ab Æstræis distans: diversa ab He-

Digitized by Google

tur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit:[z] et mox coortis doloribus, relicto convivio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris ac Didæ scelus incusans, torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus[a] et Berœæus[18] Alexander,[b] injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum interclușerunt. Ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis[c] contenti inimici fuissent, interficitur.

25. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex consulatu imperio,[19] principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit.[20] Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendæ, speculatum venerunt. Negante Paullo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. Ad hoc decem dierum induciæ cum darentur, petierunt deinde, 'ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. Culta ea loca suorum finium esse.' Id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt.[d] Summa vi totum [1]

Gron. Doujat. *Æstræum* Crev. *Ad Astræum* olim legebatur.—18 *Stubaræus* et *Berreus* edd. ante Sigon.

19 'Jure nostra lectio, et usu loquendi et plurimorum codd. auctoritate confirmata, vulgatæ lectioni *prorogato consulari imperio*, prælata est.' *Doering*. —20 'Equidem pro *exercitum introduxit* malim *duxit;* idque non ideo tantum, quod *ducere* sexcenties apud Nostrum pro *exercitum ducere* dicitur, sed quod vox *exercitum* in omnibus codd. apud Drakenb. uno cod. Lov. 5. excep-

NOTÆ

raclea Sintica, quæ in boreali Macedoniæ regione ad Strymonem: illa autem, Meletio et Nardo auctoribus, hodie *Xevosna* appellatur.

[y] *In ea cœna*] Quæ scilicet post sacrificium a Dida institutum celebrata.

[z] *Extemplo sensit*] Repete e proximo, 'venenum datum.'

[a] *Thyrsis quidam Stuberæus*] A Stubera seu Stymbara Deuriopum oppido.

[b] *Berœæus Alexander*] A Berœa Emathiæ urbe.

[c] *Ne simplici quidem genere mortis*] Non contenti veneno, quo interiturus haud dubie fuisset, mortem alio genere properarunt, intercluso spiritu.

[d] *Simul omnibus portis aggressi sunt*]

Digitized by Google

diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam [2] aciem locus esset. Conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. Sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Bæbium proconsulem cum literis Pisas [3] mittit, ut obsesso sibi per inducias quam primum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum et senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium, et M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius, cum et venturos scisset, et educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Pisis posset.

26. Romæ magnam trepidationem [o] literæ Bæbii fecerunt; eo majorem,[4] quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam cum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci: eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una et ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent

to, vere omissa est.' *Doering.*—1 Add. *unum* Gron. Donjat. Crev.—2 'Lege *nec efferendi signa, &c.* vel *nedum ad explicandam.*' J. F. Gron.—3 'Sc. Æmilius Paullus; nisi *Paullus* leg. pro *Pisas.*' Rupert.

4 'Non opus videtur, ut cum J. Fr. Gron. voce *magnam* deleta, hic locus legatur et distinguatur sic: *Romæ trepidationem literæ Bæbii fecerunt eo majo-*

NOTÆ

Quatuor nimirum portis, quot in castris Romanorum erant, ut explicat mox cap. 27. 'ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem faceret.'

o *Romæ magnam trepidationem*] Displicet Gronovio τὸ *magnam*, quam vocem delendam censet, præsertim cum adjiciatur *eo majorem*. Dixit tamen Sallust. non admodum dispari loquendi forma, 'Statui res gestas populi Romani carptim, ut quæque memoria digna videbuntur, describere; eoque magis quod mihi a spe, metu, partibus reipublicæ animus liber erat.'

Digitized by Google

in provinciam ire. Id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi, in causa esse, quo serius perficeretur.[5] [f] Non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. Permissum, [ut,][6] qua irent, protenus subitarios milites scriberent ducerentque secum. Et prætoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, navesque iis ornatæ sunt; Matienoque, cujus[7] ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est,[8] ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse[9] [g] L. Æmilio atque ejus exercitui posset.

27. Æmilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque oppugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit,[h] præposito M. Valerio legato:

rem, *quod cett.*' Doering.—5 'Malebat J. Fr. Gron. *quod*; sed bene post *causa* se habet *quo* pro ut, vel cur.' *Doering*. '*Perficeretur* c. Mog. *proficiscerentur* et *proficiscuntur* ceteri Mss. et edd. antt.' *Rupert*. *Proficiscerentur* Gron.—6 Librarius Mog. teste J. F. Gron. add. τὸ *ut*, quod in omnibus scriptis et priscis edd. deest.—7 '*Matienoque, cujus* cet. ita Gelen. forsan e c. Mog. *ornatæ sunt, cujusque ad G. s. p. erat*, (ei) *imperatum* ceteri Mss. et edd. antt. prob. Gron. et Drak.' *Rupert*.—8 *Est* del. Gron. Doujat. Crev.—9 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

[f] *Quo serius perficeretur*] Vult Gron. legi *quod serius*, nec sine ratione.

[g] *Si quo usui esse*] Hoc est, si ad rem quampiam utilis ejus opera esse posset. Mavult tamen Tan. Faber, *si qua*, hoc est, si aliqua ratione.

[h] *Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit*] Cohortes extraordinariæ, ex selectis sociorum, circa consulem, sive alium imperatorem in castris locabantur: equitum nempe tertia pars, peditum quinta, ut Polyb. scribit. Hic autem duæ cohortes, quæ quaternis adjunguntur, alares fuere,

Digitized by Google

erumpere extraordinaria porta[i] jussit.[10] Ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius,[11] tribuni militum, his præpositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis[k] locati: Sex. Julius Cæsar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus, legatus cum dextera ala ad quæstoriam portam[l] positus. Duæ cohortes et triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, et, quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra jus gentium ad castra oppugnanda venissent; nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. 'Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute, evaseritis, occurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum,

10 '*Quatuor extraordinarias cohortes duabus adjunctis, p. M. V. l., erumpere e. p. jussit* malebat Gron. Sed oratio hians minore mole expleri potest copula *et* post *adjunxit* addenda.' *Duk.* 'Immo ante *erumpere* supple *eas* vel *eum*, quod pron. Livius more suo omisit.' *Drak.*—11 *C. Sulp.* tentabat Rupert. Omnes ab And. ad Frob. *M. Servilio et L. Sulpicio tribunis militum his præpo-*

NOTÆ

ut ratiocinatur Gron. adversus Lipsium, qui sive legionarias, sive alares fuisse conjicit. Gron. hac ratione nititur, quod nunc quicquid in legionibus erat alibi occupatum esset: hastati scilicet ac principes primæ legionis ad dextram principalem portam; principes et hastati tertiæ legionis ad sinistram; triarii utriusque in præsidio castrorum. Addi potest et cohortium vocabulum hoc tempore nondum ad legiones productum fuisse.

[i] *Erumpere extraordinaria porta*] Porta prætoria, in hostem versa, dicitur etiam extraordinaria, quod ad eam tenderent extraordinarii circa prætorem, seu belli ducem.

[k] *Principes primi, et hastati in subsidiis*] Ex recepto more hastati prius in hostem emitti solebant; deinde principum ordo succedebat. Vide lib. VIII. cap. 8.

[l] *Ad quæstoriam portam*] Ex hac portarum enumeratione patet portam quæstoriam eandem fuisse cum decumana: maxime aversam ab hoste. Et forte initio quæstor ea parte tendebat.

Digitized by Google

maximos nostræ ætatis reges ducesque, vicerunt, sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties, pecorum modo fugientes, per saltus invios consectati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro et oppugnat! quem, scrutantes antea devios saltus, abditum et latentem vix inveniebamus.' Ad hæc consentiens reddebatur militum [12] clamor, 'nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum; intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos et Ligures esse.'

28. Bina cis montes castra Ligurum erant. Ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant; dispersi, inordinati exibant, ut quibus pro spe [13] certum esset,[m] hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. Fuga deinde effusa, et fugientium passim cædes erat. Equitibus dato signo,† ut conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt; deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia et quingenti.[14] Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus datis, in ditionem [15] venit.[n] Gubernato-

sitis prob. Gron.—12 *Militum* del. Gron. Doujat. Crev.

13 'Multo aptior est lectio *prope*, quam Muretus ex conjectura proposuit.' *Doering*.—14 'In c. Mog. *capti duo millia et trecenti tres*, quod a Drak. haud receptum fuisse mireris.' *Rupert*.—15 *Deditionem* Gron. Doujat. Crev. 'forte

NOTÆ

m *Ut quibus pro spe certum esset*] Legit Muretus, *ut quibus prope certum esset*: potest tamen accipi *pro spe*, ut sit juxta spem, sive quemadmodum ipsi sperabant.

† *Equitibus dato signo*] Mirum est equites non irruisse simul cum peditibus in Ligures, sed expectasse signum ad conscendendos equos. Romani sæpius equitibus ad persequen-

Digitized by Google

res nautæque conquisiti, qui prædatores fuissent navibus,[16] atque omnes in custodiam conjecti. Et a C.[17] Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora triginta duæ captæ sunt. Hæc qui nuntiarent literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, et deducere secum milites liceret atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta; jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum; et uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

29. Colonia Graviscæ[o] eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. Tresviri[18] deduxerunt,[p] C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses nunquam pluisse, memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Græcisque utraque arca in-

et Mog. prob. Crev.' *Rupert.*—16 '*In prædatoriis f. n.* emend. Crev. et quidem ex ea præcipue causa, quod sequentis periodi verba *naves ejus generis*, jam prius certi cujusdam navium generis mentionem factam esse indicare videantur.' *Doering.*—17 Τὸ *C.* deerat ante Sigon. Mox *duæ ac triginta* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

dos hostes victos, quam ad vincendos utebantur. *J. Clericus.*

[n] *In ditionem* [*deditionem*] *venit*] Reponit Gron. ex membranis et veteribus editis, *in ditionem.*

[o] *Colonia Graviscæ*] Urbs Tusciæ fuit ab aëris gravitate dicta, quod et Virgil. insinuat x. Æneid. 'Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ;' id est, insalubres, pestilentes. Fuit ad septemtrionem Centum Cellarum, quæ nunc *Civita Vecchia.* Erant ad ostium fere Martæ fluvii: exque ejus oppidi ruinis natum putatur *Corneto*, in patrimonio sancti Petri: alii est *Montalto.*

[p] *Tresviri deduxerunt*] Ita melius ex Barberino et Petav. putat Gronov. quam, ut vulgo scribitur, *triumviri.*

Digitized by Google

scripta erat; in altera, Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera, libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumtis:[19 q] in altera duo fasces, candelis involuti,[r] septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini[s] de jure pontificio erant; septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur, Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sumsit. Et erat familiaris usus, quod scribam eum[t] quæstor Q. Petillius in decuriam

18 *Triumviri* edd. ante Gron.—19 Suspicatur Sigon. legendum esse *ossibus*

NOTÆ

[q] *Omnibus absumtis*] Merito suspicatur Sigon. legendum esse *ossibus absumtis:* sic enim Plut. in Numa nullam corporis partem, seu nullas reliquias apparuisse memorat.

[r] *Duo fasces, candelis involuti*] Plin. lib. XIII. cap. 13. ex Cassio Hemina auctore Annalium narrat, Cn. Terentium scribam, (Noster et reliqui L. Petillium vocant,) agrum suum in Janiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repertos, P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. Tamphilo coss. ad quos a regno Numæ colliguntur anni 535. et hos (libros) fuisse e charta: majore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis: additque lapidem fuisse quadratum circiter in media arca, vinctum candelis quoquoversus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse, propterea arbitrarier eos non computruisse, et libros cedratos, (hoc est, cedria perunctos,) propterea arbitrarier tineas non tetigisse. Sunt autem candelæ hoc loco funiculi pice vel cera illiti, ut ex eodem Plin. lib. XXXIII. cap. 7. Gron. observat. Plut. tamen has arcas non terra ab aratore proscissa detectas fuisse refert, sed alluvie vehementissimorum imbrium, qui tumulum perruperunt.

[s] *Septem Latini*] Ex parte Latinos fuisse hos Numæ libros, ex parte Græcos, et partim de jure pontificio, partim de philosophia conscriptos, inter omnes fere convenit: de numero variant auctores: et Varro duodecim numero fuisse scripserat, teste Plinio eodem, et D. August. lib. VII. de Civit. Dei cap. 34. et Lactant. lib. I. Institut. cap. 22.

Digitized by Google

legerat.[u] Lectis rerum summis, cum animadvertisset, pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, 'Sese eos libros in ignem conjecturum esse. Prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum.' Scriba [20] tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum res est rejecta. Prætor se jus jurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, 'Satis habendum, quod prætor jus jurandum polliceretur. Libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. Pretium pro libris, quantum Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum.' Id scriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.[x]

30. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad quinque et triginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. Is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, et ipse, quanta poterat, a sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Æburam,[1] [y]

absumtis, prob. Doujat. Mox *scandulis* conj. Pigh. in Ann. pro *candelis*.—20 Add. *ad* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[t] *Quod scribam eum*] Commune utrique Petillii nomen suadet Lucium hunc libertini generis fuisse, et sua vel paterna manumissione in Petillii patroni familiam ascitum. Tritum enim est scribas, accensos, aliosque ejusmodi magistratuum ministros e libertis legi solitos.

[u] *In decuriam legerat*] An tanquam militem, an tanquam judicem, sive assessorem in provincia: an potius decuriam ministrorum habuere quæstores?

[x] *In conspectu populi cremati sunt*] At inter eos distinguit Valer. Maxim. lib. I. cap. 5. num. 12. ait enim Latinos magna diligentia asservatos; Græcos, quia aliqua ex parte ad solvendam religionem pertinere existimabantur, crematos.

[y] *Ad oppidum Æburam*] Ebura Ptol. Lusitaniæ oppidum est, inter Ammæam et Norbam Cæsaream. Ebora præterea duplex, alia in Bætica, alia in Edetanis seu Sedetanis; Carpetanæ hujus non meminit, nisi Libora sit,

Digitized by Google

modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. Quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum jussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque[2] sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ ostenderentur; dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent.[3] Postremo Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnæ. Ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum; et illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. Pone castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros impedientes.

31. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, præfectum socium, ad vallum hos-

1 *Eburiam* et *Eburam* edd. antt.—2 'Non opus est, ut pro *abstineret reciperetque* cum J. F. Gron. legatur *abstinere reciperaque*. Livius enim in eadem periodo constructionem mutare solet.' *Doering*.—3 *Procurrisset* Gron. Doujat. Crev. Mox, 'particulam *et* ante *Celtiberi*, inde ab Aldo in omnibus editt. propagatam, recte delevit Drak.' *Doering*. *Et* add. Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

ut plerique censent; quam eandem cum Ebura sive Æbura Livii, et cum Elbora, (quæ in lib. conciliorum Hispaniæ memoratur,) faciunt Ambr. Moralis, Ant. Beuterus, et Joann. Mariana: voluntque nunc *Talavera la Reina* dici ad Tagum fluvium infra confluentes Alberche amnis.

Digitized by Google

tium cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. Quos ubi et propius accedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equestrium[4][a] audivit, avertit equos, et castra repetit. Eo effusius sequi hostes. Primo equites, mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se oppugnaturos.[5][a] Quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus satis abstractos eos a præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra;[b] ubi quinque millium armatorum,[6] non amplius, relictum erat præsidium. Quos cum et paucitas sua, et multitudo hostium, et improvisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. Castris, quæ pars maxime a pugnantibus conspici poterat, injecit Acilius ignem.

32. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere. Deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, et tum cum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Jam clamor suorum vincentium accidebat,[9] jam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt: Ceterum, postquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter a quinta

[9] *Perveniebat ad eos clamor eorum qui hostium castra expugnabant.*

4 J. F. Gron. legi jubet *equestrem;* quod legitur apud Kreyssig.—5 'Non sine causa J. F. Gron. malebat *expugnaturos.*' Doering.—6 'Non est quod *quingentorum armat.* emendes cum Glar. et aliis.' *Drak.* *Quingentorum armat.* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[a] *Fremitum equestrium*] Legit Gron. *fremitum equestrem.*

[a] *Eo die se oppugnaturos*] Accedo eidem Gronovio volenti, *expugnaturos.*

[b] *Ad castra*] Celtiberorum.

Digitized by Google

legione. Adversus lævum cornu, in quo sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt signa. Jam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis,[c] ni septima legio successisset. Simul ab oppido Æbura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. Qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites, bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere. Ad viginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia et septingenti, cum equis plus quingentis,[7] et signa militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus ducenti, socium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. Postero die spolia de hostibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

33. Sauciis deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam[8] [d] ductæ legiones. Ea urbs circumsessa, cum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viæ et inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem

7 ‘Cod. Mog. *capta quatuor millia ducenti cum equitibus quingentis.* Sed librarius cc. pro ɪↃcc. dedisse videtur, et sæpe equi, nunquam equites capti memorantur.’ *Druk.* *Octingenti cum equis . . . militaria nonaginta octo* Gron. Doujat. Crev.

8 ‘Apud Valerium est mendose *Trebiam.* At Glarean. *Contributam* repo-

NOTÆ

[c] *Ut sinistrum cornu pelleretur Romanis*] Id est, apud Romanos, sive sinistrum cornu Romanorum.

[d] *Ad Contrebiam*] Oppidum fuisse apparet non procul Carpetanorum finibus, diversum a Contributa Ptolemæi, quæ Turdulorum urbs in Bætica. Videtur Sanso eandem existimare cum Caracca, quam Ptol. inter Complutum et Liboram ponit, ubi nunc *Gaudalaxara:* nomen tamen Contrebiæ propius est nomini Condaboræ, quæ Celtiberis attribuitur a Ptol. Et vero per Carpetaniam versus Contrebiam, eaque capta, per Celtiberiam ductus dicitur exercitus.

Digitized by Google

venit. Flaccus quoque, tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a[9] domo profecti erant, deditionis ignari, cum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra mœnia viderunt aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. Quæ res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam impediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt; nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt cæsa; capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ et suam cladem narrando, averterunt. Extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella oppugnavit,[10] donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

34. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius prætor secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum[a] est deducta. Tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ

nendum putat.' *Sigon.*—9 *A* del. Gron. Doujat. Crev.—10 'Pro *oppugnavit*, J. Fr. Gron. legendum esse censet *expugnavit*, quod sane rerum, quas Flaccus gessit, eventui accommodatius est.' *Doering*.

NOTÆ

[a] *In agro Gallorum*] Gallos quidem, cum novas sedes quærerent, eo penetrasse dictum est lib. XXXIX. cap. 22. sed inde paulo post excesserant: Gallorum tamen ager dicitur, quod hæc pars Venetiæ orientalis a Carnis occupata fuerit, qui Carnutum haud dubie soboles.

Digitized by Google

eo anno dedicatæ sunt: una Veneris Erycinæ[f] ad portam Collinam; dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir: (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello,) altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam ædem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir; statuamque auratam, quæ prima omnium in Italia statua[11] aurata est,[g] patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset; locaveratque idem ex senatus consulto. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti:[12] nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. Captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. Æris trecenos[h] militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: 'ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla unquam arma, nisi imperata a populo Romano, sumere.' Responsum a Q. Fabio prætore est Liguribus jussu senatus, 'Orationem eam non novam Liguribus esse: mens vero ut nova et orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. Ad consules irent, et, quæ ab iis imperata essent, facerent. Nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse,[13] sincera fide in pace Ligures esse.' Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. Ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit.

11 '*Statuta* malebat Gron. Mox *patri Glabrioni* ex emend. Sigon. ut ap. Val. Max. *patris Glabrionis* omnes Mss. et edd. antt. non improb. Drak.' *Rupert.*—12 'Numerum paupertati hujus triumphi convenire, non vero *mille et viginti* c. Mog. monet Drak.' *Rupert.*—13 Delendum τὸ *esse* putat J. F.

NOTÆ

[f] *Una Veneris Erycinæ*] Deducta religione et appellatione ab Eryce Siciliæ urbe.

[g] *Quæ prima omnium in Italia statua aurata est*] Non placet Gronovio hoc verbum *aurandi*, quanquam probet Priscianus: non tamen illi displicet participium *aurata;* ideoque legit, *quæ prima omnium in Italia statuta aurata est*, id est, quæ primum posita est inaurata; sed ita potest accipi Livius, ut velit hanc primam esse statuam auratam inter omnes quæ in Italia essent.

[h] *Æris trecenos*] Gallice, *huit livres quinze sols.*

Æris trecenos] Novem circiter florenos Hollandicos. *J. Clericus.*

Digitized by Google

Qua clade compulsi obsides dederunt, et ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata,[14] secunda prælia facta. Carthaginiensibus eodem anno centum obsides redditi, pacemque tum iis[15] populus Romanus, non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa, præstitit; qui cum præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

35. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum causa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum[16] et C. Calpurnium Pisonem.* Prætores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, T. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus et C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Mænius et L. Terentius Massiliota.[17] Hi, cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, 'ut ob res prospere gestas Diis immortalibus honos haberetur:' deinde, 'ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti opera et ipse et multi ante eum prætores usi essent, liceret. Quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam prope necessarium esset.[18] Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra

Gron.—14 Jac. Gron. tentabat *omni perpacata*.—15 'Ita pro *cum iis* recepi ex Ms. Harl. et mox ex eodem et c. Victor, *cum præsidio* pro *tum p.*' Rupert. *Cum iis* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer. et *tum præsidio* Gron. Doujat. Crev. Drak.

16 'Cognomini *Luscus*, quod, ut alienum plane a gente Postumia, rejiciendum esse censebant Pighius et Hearnius, sedem suam vindicare studuit Drak. quem vide.' *Doering*.—17 *Massa* Gron. Doujat. Crev.—18 *Esse* malit J.

NOTÆ

* A. U. C. 573.

Digitized by Google

retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur, aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri.' Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. Prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit. P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, 'Quæro,' inquit, 'de te, L. Minuci, cum confectam provinciam nunties, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones immisceantur? an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi; cum contemtum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse? Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hyberna premebant, in jus ditionemque venerunt; ulteriores in armis sunt. Quæ cum ita sint, ego jam hinc[19] prædico, Patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rem publicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hybernacula lecturum,[20] neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.'

36. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: 'Neque se, neque quenquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio, exercitum mitti. Novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui

F. Gron. quod habet Kreyssig.—19 Conj. Rupert. *hic* e quibusd. Mss.—20 *Electurum* Gron. Doujat. Crev.

Digitized by Google

scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul et qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.' Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit, qui suas ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, et socium Latini nominis, quantus semper [1] numerus, quindecim millia peditum et octingenti equites. Cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Bæbio prorogatum imperium, jussique provincias obtinere, donec consules venissent. Tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi, et mille præterea peditum civium [2] Romanorum, quinquaginta equites; et sociis e nomine Latino [3] imperare septem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium,[4] Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et præterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia et quadringenti

1 'Vox *semper* defendi nequit, neque satis apte *tum semper* conj. Lips. Mil. Rom. II. 7. ubi et sine necessitate mox emend. *XV. millia peditum et mille ducenti equites.*' Rupert.—2 'Vox *civium*, quam Sigonius ex vet. lib. recepit, deest in pluribus codd. apud Drak.' *Doering.*—3 'Livius non alibi ita locutus est, et, si lectio genuina est, ordo verborum erit *imperare* (plerique Mss. *imperari*) *sociis septem millia peditum e nomine Latino.* Nullus tamen codicum vulgatum firmat, nisi Lov. 5. perpetuus editionum assecla, neque assentitur Pighio in Ann. ad a. 573. p. 334. legenti *e sociis et nomine Latino.* Multæ edd. habent *et sociis a n. L.* plerique Mss. *et sociis n. L.* quidam *et s. nominis Latini*, quæ ordinaria ac solennis formula est.' *Drak. Sociis nominis Latini* Kreyssig.—4 *Et* add. Gron. Doujat. Crev.—5 'Crev. post verba *socium Latini nominis duodecim millia*, unius codicis Hearnii aucto-

Digitized by Google

pedites, sexcenti equites essent, et socium Latini nominis duodecim millia,[5] sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos præliis usus Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere rem publicam gessisset: et ceteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia[6] imperium est. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat,[7] eo anno esse placuit. Et is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

37. Prætor Ti. Minucius, et haud ita multo post consul C. Calpurnius, moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deum conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vovere et dare signa inaurata; quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in Urbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati et lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis;[r] et veneficii quæstio ex senatus consulto, quod in urbe propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Ti. Minucii erat suffectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. Necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. Ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse; et testes existebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis

[r] *In hominum animos irrepserat suspicio pestilentiæ per malas artes immissæ, aut veneni dolo malo pluribus propinati.*

ritatem secutus, adjecit *pedites*.' Doering.—6 All. in *Galliam* prob. Sigon. —7 Rupert. conj. *exercitus veterem, qui . . . erant.*

Digitized by Google

Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adjecisse, 'pararet se ad petendum; intra duos menses effecturam, ut consul fieret.' Inter multa alia testimonia, ad causam pertinentia, hæc quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur. Veris principio hujus, dum consules novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, et creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius et M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.

38. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non expectassent bellum, improviso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius et Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem[8 l] rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurasinorum[9 k] (fuerat. In eum cum) traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere[10 l] cum liberis conjugibusque; sua

8 'Vel *alium* vel *ante* superest; sed potius *ante*.' J. F. Gron.—9 Conj. Rupert. *Taurianorum* aut *Caudianorum*. Sigon. et Camill. conj. *Tauraninorum*. Mox pro verbis (*fuerat. In eum cum*) quæ Sigon. ingenio debentur, lacunam modo asteriscis indicavere Gron. Doujat.—10 '*Edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere* verba corrupta: *ut Ligures Apuani de montibus descenderent* conj. Muretus, et *ab Anido monte ut descenderent* Cluver. It. Ant. I. 10. p. 76. Neutrum satis facit; displicetque tum repetitio verborum *Ligures Apuani*, tum nomen unius montis. Sufficiebat *edixerunt, eos montibus descendere*; neque est quod

NOTÆ

[l] *Nullum alium ante finem*] Redundare videtur τὸ *ante*.

[k] *Qui Taurasinorum*] Supple quæ hic desunt, ex Sigonii sententia, quæ mihi non improbabilis videtur, *qui Taurasinorum fuerat: in eum cum traducere, &c.* Sigon. et Camillus Peregrinus pro *Taurasinis* legunt *Tauraninos*, a Tauranio Brutiorum oppido, cujus ruinæ tertio milliari a Seminaria in Calabria ulteriori.

[l] *Ab Anido montibus descendere*] Divinat Cluver. legendum, *ab Anido monte ut descenderent:* divinat etiam Anidum montem eum forte esse, qui Macram effundit flumen, et vulgo nunc appellatur *Monte Borgada*, et *Monte Borgalla*. Felicius, ni fallor, Muretus, *edixerunt ut Ligures Apuani de montibus descenderent*; aut, quod idem est, *Ligures Apuanos de montibus descendere*.

Digitized by Google

omnia secum portarent. Ligures, sæpe per legatos deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent, sepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. Postquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum [11] erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis pueris-que. Argenti data centum et quinquaginta millia,[12] [m] unde, in novas ædes, compararent, quæ opus essent. Agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius et Bæbius præpositi. Postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, cum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti ante currum;[13] quia, nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

39. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare. Qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum; et, clam comparatis copiis, saltum Manlianum,[n] per quem transi-

offendamur hac dictione.' *Rupert.* *Ligures Apuani de montibus descenderent* Kreyssig.—11 *Ad rebellandum* edd. ante Sigon.—12 Vid. Not. Delph. inf. *Sestertium* add. Gron. Donjat. Crev. Mox pro *ædes* mavult Crev. *sedes.*—13 'An ii, quærit Crev. qui se dederant, duodecim hominum millia? At J. Fr. Gron. pro *hostes* tentat *obsides.* Idem mox pro ter repetito *quid* rectius ad Latinitatem legendum esse judicat, *quod.*' Doering. Malit Rupert. *non tum hostes ducti ante currum; quin nec quod, &c.* Kreyssig. habet *quod* hic, et bis deinceps.

NOTÆ

[m] *Argenti data centum et quinquaginta millia*] Adjiciendum putat Glar. *sestertium.* Nam si pondo intelligamus nimis magnam futuram putat summam, et quantam in ablegatos Ligures erogare voluisse Romanos non sit verisimile. Revera, si pondo fuerint, efficientur fere quinquies centena et quadringenta librarum nostrarum, Gallice, *cinq millions quatre cents mille livres.* Sed si sestertios dixerimus, exigua admodum summa erit in quadraginta millia liberorum capitum: essent enim tantum quindecim millia librarum.

[n] *Saltum Manlianum*] Fuit, opinor, hic saltus in Vaccæorum et Vettonum confinio; apud quos oppidum Man-

turum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret.[14] 'Ibi dimitti veteranos, supplementaque distribuere, et ordinare omnem exercitum sese velle.' Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova allata res, omissis, quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coëgisset; barbari, causæ ignari, suam defectionem et clam comparata arma sensisse eum et pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes suo quemque loco, et arma expedire jubendo, sedavit; et, sarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut locus[15] postulabat, sine ulla trepidatione instruxit; 'cum bis deditis rem esse'[16] admonens. 'Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec animum accessisse. Reditum ignobilem[17] in patriam clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, et manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos.' Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant se hostes, et in partibus extremis jam pugnabatur. Deinde acies concurrerunt.

14 'Crev. de hujus loquendi generis Latinitate recte dubitat. An forte ante *Tarraconem* voces quædam v. c. *opus esse*, *ut* vel simile quid in hanc sententiam, exciderunt?' *Doering*. Mox pro *dimitti*, judice Gron. legendum est *dimittere*.—15 'Sic est in antiquissimis editt. et sic in aliis quoque locis particula *ut* apud Nostrum repetitur. Sed in aliis editt. a Sigonio inde usque ad Drakenb. legitur *ut tempus et locus*.' Doering. —16 Ita cod. Mog. *cum vim deditis remisisset* ceteri Mss.—17 '*Nobilem* Mss. et edd. ante Frob. qui a. 1535. *ignobilem* substituit, forte e c. Mog.' *Rupert*.

NOTÆ

liana, nunc vulgo *Malten*, ut censet Mariana. Aliis est *Villafranca* ad Tormesim in regno Legionis.

Digitized by Google

40. Atrox ubique prælium, sed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urgebantur, nec locum tueri poterant.[e] Celtiberi, ubi ordinata acie et signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt.[f] Quo tantum valent genere pugnæ, ut, quacumque parte perculere impetu suo,[18 o] sustineri nequeant. Tunc quoque turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites, et, 'Ecquid auxilii[p] in vobis est? Actum jam de hoc exercitu erit?'[19] Cum undique acclamassent, 'quin ederet, quid fieri velit; non segniter imperium executuros:' 'Duplicate turmas,' inquit, 'duarum legionum equites, et permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urgent. Id cum majore vi equorum[20 q] facietis, si effrænatos † in eos equos immittitis; quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est.' Dicto paruerunt, detractisque frænis his ultro citroque cum magna strage hos-

[e] *A Celtiberis Hispani auxiliares Romanorum, qui et ipsi Hispanico more armati, sed fortitudine inferiores.*

[f] *Acie cuneata, sive in acumen ordinata, impetum dederunt.*

18 *Pertulere impetum suum* vel *impetus suos* conj. Faber et Crev.—19 'J. Fr. Gronov. emendat *et, ni quid auxilii in vobis est, actum jam de hoc exercitu erit;* et sic Livium scripsisse, suum quemque sensum dictaturum esse existimat. Equidem tamen aliter sentio. Ex emendatione enim Gronovii animi fervor, quo dux milites increpat, et ad virtutem exhortatur, fere extinguitur. Estisne viri? inquit. An per ignaviam vestram de hoc exercitu actum erit?' *Doering*. Paulo ante *prope interrupta acie* conj. Duk. et Drak.—20 Vid. Not. Delph. inf. Τὸ *equorum* vel τὸ *equos* glossatori deberi putat Rupert. improb.

NOTÆ

[o] *Quacumque parte perculere impetu suo*] Tan. Faber venustius arbitratur, *quamcumque in partem pertulere impetum suum.*

[p] *Et, Ecquid auxilii*] Conjicit Gronov. scribendum, *et ni quid in vobis auxilii est, actum jam de hoc exercitu erit.* Sed idem, nec minori elegantia, efficit interrogatio illa vulgata, ac simplex hæc enuntiatio.

[q] *Cum majore vi equorum*] Non immerito delendum putat Tan. Faber τὸ *equorum:* parum quippe elegans videtur tertia intra duos versus nominis ejusdem repetitio, quæ nec necessaria est.

† *Effrænatos*] Vide Not. ad l. IV. cap. 33. et lib. VIII. cap. 30. J. Clericus.

Digitized by Google

tium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere. Et alarii equites,[r] postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos jam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ Equestri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem et septem millia hostium cæsa eo die traduntur; vivi capti plus quatuor[1] millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine jactura militum fuit. Quadringenti septuaginta duo milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit, gratulatusque est, quod rem publicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

41. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima et tertia legione Blistam Suismontiumque[s] montes obsedit, et, premendo præsi-

Doer.—1 *Tria* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[r] *Et alarii equites*] Nimirum sociales, seu Latini nominis.

Alarii equites] Sociorum, nempe. Vid. Lipsium de Mil. Rom. lib. II. dial. 7. *J. Clericus.*

[s] *Balistam Suismontiumque*] Hi montes pars sunt Apennini in finibus Liguriæ. Censetque Cluver. eos esse montes, qui ad Laboniæ sive Entellæ ac Sturlæ fontes, hodie vulgaribus appellationibus dicuntur *Monte Cervera*, et *Monte Penese*; unde per Ceni atque Tarri amnium valles iter ad Parmam, et Macros campos, (inter Parmam et Mutinam sitos,) Letum autem montem partem esse putat Balistæ. Videtur tamen Balistæ nominis vestigia servare pars illa Apen-

diis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda et quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant,[s] in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves impositos,[2] præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat,[3] præerant A. Postumius et frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat. Is mensibus suis dimisit legionem,[t] jure jurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo[4] nuntiatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit[5] castigatos[u] Pisas. De ceteris consulem certiorem fecit. Eo referente, senatus consultum factum est, ut M. Fulvius[6] in Hispaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literæ-

[s] *Eos ex Apuanis, quorum sedes prope Macram fluvium erat.*

2 'In primo exempl. Germanico erat *imposita*, quod magis probo.' *Sigon.*—3 *Inductus erat* edd. ante Sigon.—4 Ex emend. Sigon. pro vulg. *Fulvio.*—5 Malebat J. F. Gron. *reduxit*, prob. Doer.—6 In edd. antt. *L. Fulv.* legitur; in recentt. ex emend. Sigonii *Cn. Fulv.* ut etiam Velleio.—7 Sic e cod. Mog. *remitteretque* edd. antt. unde Gron. conj. *SC. literæque.*

NOTÆ

nini, quæ non longe ab eodem situ vocatur *Monte Balestra.*

[t] *Is mensibus suis dimisit legionem*] Hunc locum sic Turneb. ex Polybio interpretatur, ut cum sex tribuni militum essent in singulis legionibus, et sic duodecim tribuni in duabus legionibus: hi vices imperandi ita inter se partiri solerent, vel comparare, ut ex semestri bini duos menses legionibus duabus imperarent. Cum igitur curandi vices ad Fulvium Nobiliorem pervenissent, is suo bimestri legionem secundam, cui præerat, dimisit.

[u] *Deduxit castigatos*] Probabilis Gronovii correctio, *reduxit.*

[x] *Literæque ei datæ sunt*] Gelenii emendatio est, cum prius editum esset, *remitteretque; ei datæ sunt.* Sus-

Digitized by Google

que [7] ei datæ sunt [x] a consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire. Causa ignominiæ, uti semestre stipendium [y] in eum annum esset ei legioni,' decretum: qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus.

42. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, inde, in portu relictis navibus, cum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium [z] latrocinii omnis maritimi causam avertit. ' Ex regno ejus omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. De his rebus se [8] legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam.' Venerant Romam legati a Gentio, qui, 'quo tempore Romani conveniendi regis causa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni' dicerent. 'Petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent.' Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis et sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus, et cives Romanos dici Corcyræ retineri.[9] Eos omnes Romam adduci placuit; C. Claudium prætorem cognoscere; neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in ejus locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus; tum prætextatus erat.[y] De rege sacri-

[x] *Ut ea legio non duodecim, sed sex mensium duntaxat stipendium acciperet.*
[y] *Nondum virilem togam induerat.*

8 'Tò *se* ante *legatos misisse* primus addidit Frob. a. 1535. sed forte e cod. Mog.' *Rupert.* Tò *se* del. Gron. Doujat. Crev.—9 '*Detineri* recte puto

NOTÆ

picatur Gron. scriptum fuisse, aut scribi debere, *Senatusconsultum, literæque ei datæ sunt a consule.*

[y] *Uti semestre stipendium*] Milites, quibus stipendium non dabatur propter ignominiam, ære diruti dicebantur, auctoribus Festo et Nonio.

[z] *Regem Illyriorum Gentium*] Hic

fico [10] sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem. Quem, ut inauguraret, pontifex magistratu sese abdicare jubebat: recusantique id facere ob eam rem mulcta duumviro dicta a pontifice; deque ea, cum provocasset, certatum ad populum. Cum plures jam tribus intro vocatæ,[*] dicto esse audientem pontifici duumvirum, juberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset; ultimum [11] de cœlo,[a] quod comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui secundo loco inauguratus [12] erat.[b] Exitu anni et C. Servilius Geminus pontifex maximus decessit: idem decemvir sacrorum fuit. Pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus; factus autem pontifex [c] maximus [d] M. Æmilius Lepidus,[13] cum multi clari viri petissent: et decemvir sa-

[*] *Tribus quæ jam vocatæ fuerant in ovile, sive intra locum comitiorum.*

emend. Jac. Periz.' *Rupert.*—10 Conj. *sacrificulo* Drak.—11 '*Portentum* vel *monstrum* vel *fulmen* pro *ultimum* conj. Glar. et *vitium* Sigon. probb. Dnk. et Jac. Periz. Possis et tentare *fulmen jactum de cœlo*. Sed nil mutandum esse, recte, opinor, judicarunt Ant. Periz. et Drak. ad h. l. Gron. ad XLV. 19. et Snakenb. ad Curt.' *Rupert.*—12 Guther. scribit *inaugurandus*.—13 Vid. Not. Delph. inf. ' Nihil horum probandum: nam vitiose dicitur *in pontificem*

NOTÆ

Labeatium rex erat: ab eo inventore nomen accepit Gentiana.

[a] *Ultimum de cœlo*] Hoc loco *ultimum* adverbiale est, significatque ultimo loco, seu post hæc tonuisse, et sic turbata et finita fuisse comitia.

[b] *Qui secundo loco inauguratus erat*] Hunc locum Turneb. sic accipit, ut vel Dolabella aliud sacerdotium habuerit, cui ante Clœlium inauguratus fuisset; vel cum pontifex maximus Dolabellam inaugurare nollet, nisi duumviratu navali se abdicaret; veluti in subsidium et secundo loco Clœlium inauguraverit, si primo Dolabella non inauguraretur. Quod mihi sane placeret, si animo ac destinatione inauguratio fieret. Gutherius scribit *inaugurandus:* at Gron. existimat Clœlium nunc inauguratum esse regem sacrorum, cum secundo loco pontifex inauguratus esset, id est, ut ego arbitror, inter pontifices secundum obtinuisse locum; verbum enim *erat* designat tempus præteritum, non subsequens.

[c] *Autem* [*at*] *pontifex*] Cum sit in unico Ms. codice *ante pontificem, &c.* conjiciebat J. F. Gron. *cooptatus est Q. Fulvius Flaccus, creato ante pontifice maximo M. Æmilio Lepido.* J. Clericus.

[d] *Factus autem* [*at*] *pontifex maximus*]. Sic scriptum ex conjectura Si-

Digitized by Google

crorum Q. Marcius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. In locum ejus P. Scipionem, filium Africani,[d] augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur,[e] et præconibus Latine vendendi jus esset.

43. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popillii Lænates. A. C. Mænio prætore (cui, provincia Sardinia cum evenisset, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab Urbe

max. cooptari, et pontifex max. neque a collegio cooptatur, neque ante cooptationem novi pontificis creatur a populo. Sigonii conjecturam probat Drak. putatque, non ex præcc. vel seqq. repetendum esse *cooptatus est*, sed intelligendum *creatus est*. Quis vero sibi persuadeat, Livium tam obscure et ambigue h. l. locutum esse? Nos levi mutatione lectionis manifesto corruptæ reposuimus *cooptatus est Q. Fulvius Flaccus; factus autem pont. max. Lepidus*. Forte et *Flaccus* e margine irrepsit, (nam passim simpl. Q. *Fulvius* dicitur,) et extrusit vocem *factus*, aut hæc mutata est in *Flaccus*. Facile autem *factus* etiam post *Flaccus* excidere, *autem* in *ante* mutari, et *pont. max.* vel per se vel propter *ante* legi *pontificem maximum* potuit.' *Rupert*. Q. F. F. *At pontifex* omnes præter Rupert. edd.

NOTÆ

gonii: alias *ante pontificem maximum Æmilius Lepidus*. Unde Gelen. *in pontificem maximum*, quod cum Sigonio Gronovius improbat, tum quod *in pontificem cooptari*, vitiosum, ut ille, sermonem putat: tum quod ante legem Domitiam, quæ jus surrogandorum sacerdotum a collegiis ad populum transtulit, pontifex maximus tributis comitiis creabatur. Ipse ergo legit, *creato ante pontifice maximo M. Æmilio Lepido*.

[d] *P. Scipionem, filium Africani*] Ex duobus Africani filiis, Publius major natu fuit, qui augur cooptatus dicitur, quique summo quidem ingenio præditus, sed infirma fuit valetudine; et Æmilianum, (cum liberos non haberet,) adoptavit. Ejus minor frater Cneius, qui ab Antiocho captus, et patri remissus fuerat, a patris gloria degeneravit, sordidamque gessit præturam, auctore Valer. Max. lib. III. cap. 5. et lib. IV. cap. item 5.

[e] *Ut publice Latine loquerentur*] Cumas Græci e Chalcide Eubœæ urbe in Opicorum sive Ausonum regione primum condiderant, ducibus Hippocle Cumano ex Æolide, et Megasthene Chalcidensi. Eam deinde occupaverant Campani: unde sermone Græco-barbaro incolæ hoc tempore utebantur. Nunc petunt, ut Latina lingua, quæ ex vicinia et potentia Romanorum sine dubio paulatim irrepserat, etiam in actis uti sibi liceat: quod pro magno beneficio erat; cum soli extra Latium Romani magistratus id juris haberent; qui tamen nisi Latinis verbis adiri aut respondere dedignabantur.

Digitized by Google

decem millibus passuum) literæ allatæ, 'Se jam tria millia hominum damnasse, et crescere sibi quæstionem indiciis.[a] Aut eam sibi esse deserendam,[14] aut provinciam dimittendam.' Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum. Qui cum extra Urbem triumphi causa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino:[f*] et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans Urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor; præterea auri pondo triginta unum,[g] et signati[15] Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos.[h] Militibus de præda quinquagenos denarios[k] dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, tantundem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex.

44. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio[l] tri-

[a] *Onus inquirendi contra veneficos augeri multitudine eorum qui rei indicarentur.*

14 Sic bene ad sensum Sigon. judice Doer. pro inepta lectione *defendendam*.—15 *Argenti* forsan legendum pro *signati* putat Rupert.

NOTÆ

[f] *Creatus cum L. Manlio Acidino*] Q. scilicet Fulvius Flaccus: atque hos consules fratres germanos fuisse scriptum esse in tabulis Capitolinis, et apud Vell. lib. II. notat Gron. tanquam rarum admodum. Oportet igitur eorum alterutrum in non suam familiam fuisse translatum adoptione.

* A. U. C. 574.

[g] *Auri pondo triginta unum*] Gallice, *la valeur de dix-sept mille trois cens soixante livres, en lingots d'or.*

[h] *Et signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos*] Si quidem hæc pecunia Oscæ in Hispania fabrefacta, argentea, et denariorum fuit, (quod probabile videtur,) fiunt sexaginta novem millia et octingentæ nostrates libræ.

[k] *Quinquagenos denarios*] Respondet hæc summa viginti libris nostratibus.

[l] *Rogatio primum lata est ab L. Villio*] Hinc huic L. Villio inditum cognomen Annalis, qui perperam L. Tullius, aut L. Julius alibi nominatur. Hic tamen non primus annariam legem tulit; (sic enim appellantur apud Festum et Lampridium in Commodo leges de ætate magistratuum latæ;) certe ex lib. XXV. discimus Scipioni ædilitatem petenti tribunum plebis obstitisse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset. Sed hic nimirum Villius exactius quid de annis magistratuum curulium constituit, ut scilicet quæstores ante annum ætatis trigesimum primum non crearentur, nec ædiles curules ante septimum ac trigesimum, prætores ante quadragesimum, consules ante tertium

Digitized by Google

buno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque. Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores quatuor[m] post multos annos lege Bæbia[16] creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. et P. Mucii Q. F. Scævolæ.[17] [n] Q. Fulvio et L. Manlio consulibus eadem provincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est: et in supplementum consules scribere jussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites, quinque millia sociorum Latini nominis, et quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam sortitus provinciam est, et ut idem quæreret de veneficiis in Urbe et propius Urbem decem millia passuum; Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius[18] Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius consul, 'prius, quam ullam rem publicam ageret, liberare et se et rem publicam religione votis solvendis,' dixit, 'velle. Vovisse, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Jovi optimo maximo et ædem Equestri Fortunæ sese facturum: in eam rem sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis.' Ludi decreti, et ut duumviri ad ædem locandam crearentur. De pecunia finitur, 'Ne major causa ludorum consumeretur, quam quanta Fulvio[o] Nobiliori, post Ætolicum bellum ludos facienti, decreta esset; neve quid ad eos ludos arcesseret,[p] cogeret,

16 Al. *Bæbia.*—17 *Q. et M. Mucii Scævolæ* edd. ante Sigon. In primo exemp. Germ. *Q. et P. Mucii, P. Filii Scævolæ;* ut testatur Sigon.—18 *L. Valer.* edd. ante Sigon.

NOTÆ

supra quadragesimum. Quibus annis Cicero honores est assecutus; idque significat, cum gloriatur se omnes 'anno suo,' id est, legibus definito, magistratus obtinuisse. Quæ observarant Sigon. et Pighius.

[m] *Prætores quatuor*] Jam invaluerat ut sex quotannis crearentur.

[n] *Q. et Pub. Mucii Q. F. Scævolæ*] Hi germani fratres collegæ in prætura fuerunt.

[o] *Quanta Fulvio*] Vid. lib. xxxix. cap. 5.

[p] *Neve quid ad eos ludos arcesseret,*

Digitized by Google

acciperet, faceret, adversus id senatus consultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio consulibus de ludis factum esset.' Decreverat id senatus propter effusos sumtus, factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

45. Hyems eo anno nive sæva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deusserat[19] cunctas; et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. Itaque Latinas[q] mox[20] subito coorta et intolerabilis tempestas in monte turbavit; instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa constravit,[1] fulminibusque complura loca deformavit; ædem Jovis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamque Romanam: muri pinnæ aliquot locis decussæ erant. Hæc inter prodigia nuntiatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, jussi adire libros, edidere, quibus Diis et quot hostiis sacrificaretur; et ob fulminibus complura loca deformata ad ædem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita: creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis et[2] in senatu et ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quo repente principes

19 *Decussit* edd. ante Sigon. Mox mavult J. F. Gron. *sed et tum aliquanto.* —20 Legendum forsan putat Crev. *nox.*—1 Vir doctus apud Drak. tentavit *prostravit*, quod habet Kreyssig.—2 *Et* del. Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

&c.] Hæc pertinent ad moderandas ludorum impensas: qua de re ante annos quatuor factum fuerat senatusconsultum, ne ludorum editor feras, stragulas vestes, artifices, aliave quæ non nisi immodico pretio parari possent, ultra præscriptum, eam in rem conquisita longiusve accersita congregaret; aut ab aliquo non tantum invito auferret, sed nec a volente reciperet. Nunc cavetur ne quid fiat eorum quæ senatusconsulto illo vetabantur.

q *Latinas*] Nempe ferias.

Digitized by Google

senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.

46. 'Non obliti sumus, censores, vos paulo ante ab universo populo Romano moribus nostris præpositos esse; et nos a vobis et admoneri, et regi, non vos a nobis debere. Indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint.[3] Singulos cum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. Ambo cum simul aspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati sitis,[h] nec tantum rei publicæ prosit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves et atroces geritis; quæ, periculum est, ne ex hac die nobis et rei publicæ, quam vobis, graviores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt, quæ dicere veremur, ne, si forte jam placabiles[r] fueritis, implicaverint[4][s] animos vestros. Has ut hodie, ut in

[h] *Ne non satis apte conjuncti fueritis, et simul in eodem honore collocati.*

3 '*Malint* pro *malit* substituit Frob. a. 1531. *malimus* conj. Gron. et mox *te, M. Æmilii, te, M. Fulvi* vir doctus ad margin. ed. Cur.' *Rupert.*—4 Vid. Nott. inf. Doujatii et J. Clerici. 'Pro desperatis hæc verba reliquerunt Sigon. Crev. et Drak. Neque ego deseruissem vulgatam lectionem, nisi sola Glareani conjectura, eaque neutiquam probabili, ne dicam inepta, niteretur. Quæ ego reposui, si non vera, certe veri similiora videbuntur, excepto forsan verbo *implicaverint*, cui varia, sed minore probabilitate, substitui possunt.' *Rupert.* *Implacabiles vestræ iræ implicaverint* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer. 'Equidem propius ad corruptæ lectionis vestigia primum tentabam *nisi forte implacabiles furores inflammarent*, scil. quæ dicerentur; deinde *nisi forte, nunc implacabiles, fueritis in posterum placabiles*, ita, ut id, quod nunc timemus, minus timendum sit.' *Doering.* *Forte implacabiles*

NOTÆ

[r] *Placabiles* [*implacabiles*,] *&c.*] Cum legeretur in Ms. *implacabiles fueritis, implicaverint*, sic edidit Glarean. Conjici queat, *nisi forte implacabiles fieretis, in placandis animis vestris;* sensus est, succurrunt quidem quæ dicerentur, ea tamen silebo, ne forte dum placare vos conor, implacabiles fiatis. *J. Clericus.*

[s] *Ne, si forte jam placabiles fueritis* [*nisi forte implacabiles vestræ iræ*] *implicaverint*] Ita Glar. Sigonius locum desperatum asterisco indicat. In exemplari Germanico est, *implacabiles fueritis implicaverint:* Gron. auguratur *nisi forte placabiles gravius implicarent* (vel *irritarent*) *animos vestros:* hoc addito sensu, nisi verendum fo-

Digitized by Google

isto templo, finiatis simultates, quæsumus vos universi, et, quos conjunxit suffragiis suis populus Romanus, hac[5] etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis. Uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis: quod in omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis, 'Ut ea res mihi[a] collegæque meo bene et feliciter eveniat,' id ita ut vere, ut ex animo[6] velitis evenire: efficiatisque, ut, quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius et Romulus, in cujus urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. Ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortales, inimicitias mortales debere esse.'[7] Fremitus ortus cum assensu, deinde universorum voces idem petentium, confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius questus cum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu dejectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, et in probrum suum sponsionem factam.[e] Tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omnibus instanti-

[e] *Institutam esse litem contra se, facta de more sponsione judicati solvendi.*

fueritis, implicaverint Kreyssig.—5 'Cod. Mog. *hos*; forte rectius.' *Rupert.* —6 Conj. Rupert. *et vere et ex animo.*—7 '*Amicitias immortales, mortales inimicitias debere esse:* sic verba forte transponenda, quia vox *mortales* ab edd. ante Frob. a. 1531. abest, quæ ita facilius excidere potuit.' *Drak.*

NOTÆ

ret, ne ista relata et repetita animos vestros, (qui nunc forte placabiles sunt, dum ea quodam modo obliterata silentur,) acrius irritarent. Sed num potius *et quæ nisi implacabiles fueritis, placaverint animos vestros?* Facile enim potuit librarius, cum *implacabiles* scripsisset, scribere *implicaverint* pro *placaverint*.

[a] *Ut ea res mihi*] Hæc fuit solennis censorum precatio, de qua sic Varro lib. v. de Ling. Latin. apud Sigon. 'Ubi noctu in templo censor auspicaverit, atque de cœlo nuntiatum erit, præconi sic imperat, ut viros vocet: Quod bonum, fortunatum, felix, salutareque siet populo Romano Quiritium, reique publicæ populi Romani Quiritium, mihique, collegæque meo.'

bus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. Et cura super tali re principum, et facilitas censorum egregie comprobata ab senatu et laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum est.

47. Eodem anno in Hispania L. Postumius et Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos[8] per Lusitaniam[t] iret Albinus, in Celtiberiam[9] inde reverteretur; Gracchus, si majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret.[10] Mundam[11] urbem primum vi cepit,[u] nocte ex improviso aggressus. Acceptis deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare,[12] agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam[13 x] appellant Celtiberi) pervenit. Ubi cum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos,[14 y] si vires

8 *Vacceos* Gron.—9 Magis placet Doer. quod est in edd. Gron. Doujat. Crev. *inde in Celtiberiam.*—10 ' Corrupte hic locus in cod. Germ. legitur sic, *Si Gracchus majus sibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret.* Emendavit igitur primum Gelenius, *Gracchus, quod majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit.* [Quod Gron. Doujat.] Deinde J. F. Gron. *in Celtiberiam inde reverteretur, si majus ibi bellum esset; Gracchus in ultima Celtiberiæ penetraret.* [Quod Crev.]' *Doering.*—11 *Mantuam* fortasse pro *Mundam* legendum esse suspicatus est Doujat. Vid. Not. Delph. inf.—12 *Expugnare* conj. Gron.—13 All. *Cartamam* vel *Cartimam;* mox *cui* pro *ubi* conj. Crev.—

NOTÆ

[t] *In Vaccæos per Lusitaniam*] Apparet L. Postumium ulterioris Hispaniæ prætorem fuisse, quando per Lusitaniam Vaccæos aditurus dicitur, venienti enim ex citeriore priores occurrerent Vaccæi quam Lusitani.

[u] *Mundam urbem primum vi cepit*] Nisi *Mantuam* pro *Mundam* legeris, Mundam in Celtiberia, aut circa, non reperies, sed hinc procul in Bætica, quæ nunc *Ronda* dici creditur. Clusius tamen Mundam adhuc dici ait. Mantua vero Carpetanorum, si Sansonem audimus, dicebatur olim, quæ nunc *Madrid,* regum Hispaniæ hodie regia.

[x] *Certimam*] Ad urbis hujus nomen accedit quæ nunc *Certana;* sed distat situs: est enim Certana oppidum regni Granatensis supra Malacam, procul a Celtiberorum regione; quæ pars nunc Aragoniæ et Castellæ. An vetusti nominis aliquid retinet atque indicat vicus *Cetina* in Aragoniæ et Castellæ confinio ad Salonem fluvium, inter *Arcos* et *Calatayud?*

[y] *Non dissimulantium bellaturos*]

Digitized by Google

essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda.[15] Si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho, ierunt, et post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere sibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum poposcerunt; magno risu circumstantium in tam rudibus et moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, 'Missi sumus,' inquit, 'a gente nostra, qui sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?' Ad hanc percunctationem Gracchus, 'Exercitu se egregio fidentem venisse,' respondit; 'quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse:' tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, et decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi [16] deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani, cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. Sestertium quater et vicies [17] † ab iis est exactum,[z] quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine, (nam militare jussi sunt,) et tamen re ipsa, ut pignus fidei essent.

48. Inde jam duxit ad Alcen urbem,[a] ubi castra Celti-

14 *Rebellaturos* edd. ante Frob. a. 1535.—15 Vult Tan. Faber *accienda*, quod habet Kreyssig. Mox '*tum se consulturos eos* Celtiberos *separatim ab illis* oppidanis: an *eos* oppidanos *separatim ab illis* Celtiberis? Hoc aptius; sed utrumque male expressum. *tum s. oppidanos sibi consulturos* conj. Gron. *tum s. ab illis sibi c.* Crev. et *tum s. sibi ab illis se c.* Drak. An leg. *tum separatim suos ab illis* (Celtiberis) *sibi* vel *rem consulturos?*' Rupert.—16 Conj. Duk. *dimissi*; et mox, quod habet Kreyssig. *nocte e turribus*.—17 'Male edd. vett. *Nummum* et *Sestertium nummum q. et v.*' Rupert.

NOTÆ

Plures editiones habent *rebellaturos*, id est, repugnaturos, inquit Gron.

† *Sestertium quater et vicies*] Triginta quinque millia ducatorum, seu florenorum 105000. *J. Clericus.*

[z] *Sestertium quater et vicies ab iis est exactum*] Gallica nunc moneta fuerint *deux cens mille cinq cens livres.*

[a] *Ad Alcen urbem*] Memoratur in itinerario Alces inter Laminium et Cuminarium. Sansoni, qui Lusonibus

Digitized by Google

berorum erant, a quibus venerant nuper legati. Eos cum per aliquot dies, armaturam levem immittendo in stationes, lacessisset parvis præliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi, quod petebatur, sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut, contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis, ad castra effuse fugerent. Ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum necopinatum hostes. Qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. Nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

49. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandam [18] Celtiberiam legiones, et, cum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida [b] intra paucos dies in deditionem accepit; præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare instituit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt: deinde, cum jam non armis modo, sed etiam operibus op-

18 *Ad depopulandum* Drak. Kreyssig. Doer. cujus nota est, 'Sic legitur in uno illo codice Germ. in cujus sola auctoritate textus extremæ hujus libri partis nititur: Gron. tamen præfert *depopulandam;* quæ quidem posterior loquendi forma sane usitatior est.' *Populandam* Gron. Crev. *populandum*

NOTÆ

ascribit, est hodie *Sahelices.* A veteri vocabulo minus discrepare *Ucles* videtur, nec situs longe abit in Castella Nova inter Tagum et Anam.

[b] *Centum tria oppida*] Mirum fuerit, si tot vicos in Celtiberia fuisse dicamus.

Digitized by Google

pugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt: postremo et inde, præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. Multi captivi nobiles in potestatem venerunt; inter quos et Thurri[19] filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit; et primum quæsivit ab eo, 'ne sibi liceret[c] ac suis vivere?'[20] Cum prætor 'victurum' respondisset; quæsivit iterum, 'si cum Romanis militare liceret?' Id quoque Graccho permittente, 'sequar,' inquit, 'vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere.'[1 d] Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.

50. Ergavia[2] inde, nobilis[e] et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt: e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prælio ad montem Chaunum[3 f] cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam

Donjat.—19 *Turri* Gron. Donjat. Crev.—20 Conj. Rupert. *num* aut *an* aut *anne* pro *ne*. Conj. Glar. *liceretne sibi ac suis v.* Clericus conj. *anne sibi*. J. F. Gron. vel *sibine*, vel *num sibi*, vel *pacatone sibi cett.*—1 'J. Fr. Gron. tentat *piguit respicere*. Sed ejusmodi loca, ut bene monet Crev. intacta relinquere præstat.' *Doering*. *Ad me* * *propiunt* Donjat.

2 Cum Sigon. et Cellar. legendum putat Rupert. *Ergavica*, quod scribunt Doer. Kreyssig.—3 *Caunum* Gron. Donjat. Crev. *Cajum* conj. Rupert.—

NOTÆ

[c] *Ne sibi liceret* [*liceretne sibi*] Idem est ac sibine liceret vivere, &c.

Ne sibi, &c.] Conjicit Gron. *liberone sibi*. Forte *anne*. J. Clericus.

[d] *Illos ad me propiunt suspicere*] Forte inquit Gron. *piguit respicere*.

Propiunt suspicere] Conjicit Gron. *piguit respicere*. J. Clericus.

[e] *Ergavia inde, nobilis*] Ergaviam lego in Vasconibus Hispaniæ citerioris populis, ubi nunc regnum Navarræ: *Arguedas* hodie: verum quoniam est quod ambigatur, an eo pertigissent adhuc arma Romana, suspicor *Ergaviam* pro *Ergavicam* scriptum esse, quæ urbs Celtiberorum fuit, Sansoni *Mondejar*; in Castella Nova: quanquam Clusius et Villanovan. eam *Alcanis* appellari volunt.

[f] *Ad montem Chaunum*] Mons Chaunus pars Idubedæ in extrema sep-

Digitized by Google

diei signis collatis pugnasse; multos utrimque cecidisse: nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos,[3] nisi quod postero die lacessierint prælio manentes intra vallum; spolia per totum diem legerint;[4] tertio die prælio majore iterum pugnatum, et tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse cæsa, plus trecentos captos; parem fere equorum numerum; et signa militaria septuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse.[5] Eadem æstate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis[6] egregie pugnasse scribunt. Ad triginta et quinque millia hostium occidisse, et castra oppugnasse.[7] Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere.

51. Censores fideli concordia senatum legerunt. Princeps electus[8] est ipse censor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de senatu. Retinuit quosdam Lepi-

---

4 'Sic ex emend. Gron. et Drak. pro vulg. *nec a. m. victores fuisse Romanos ... legisse*. In Ms. unico *nec a. m. berbice crederes fuisse Romanos, nisi qui postero die arcessierint manentes prælio spolia intra vallum per totum diem legisset.*' Rupert. *Manentes intra vallum prælio lacessierint ... legisse* Gron. Doujat. Crev. Habent etiam Gron. Doujat. *magnopere victores fuisse Rom.*—5 *Fuisse* edd. ante Sigon.—6 Edd. vett. *Brachis* et *Bracharis*; unde *Bracaris* conj. Crev. et all.—7 *Expugnasse* mavult Gron.

NOTÆ

temtrionem versus Celtiberia, ad confinia Pelendonum, nunc *Moncayo*.

3 *Nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos* [*victores fuisse Romanos*] Hæc mirum in modum corrupta erant. In primo exemplari Germanico scriptum erat, *nec aliud magnopere berbice crederes fuisse Romanos, nisi qui postero die arcessierint manentes prælio spolia intra vallum per totum diem legisset*. Sigon. sic immutavit: *cecidisse* (*nec aliud magnopere Ergavicæ credere se fecisse Romanos, nisi quod manentes intra vallum prælio lacessierint*) *postero die spolia, &c.* Gronovius nec parenthesin, nec Ergavicæ mentionem hic probat, cum de prælio, deque vallo et castris, non de obsidione ac mœnibus agatur. Propius igitur ad vestigia veteris scripturæ, sic scribendum auguratur: *nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint prælio manentes intra vallum, spoliis per totam diem lectis.* Ab his non abludit, nec a primo exemplari longius recedit vulgata lectio. Ceterum *manentes intra vallum* Celtiberos intellige.

Digitized by Google

dus a collega præteritos. Opera ex pecunia attributa divisaque inter se hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus,[d] quod prædia habebat ibi, privatamque publicæ rei impensam imposuerat.[9] [h] Theatrum et proscenium ad Apollinis, ædem Jovis in Capitolio,[e] columnasque circa poliendas albo[i] locavit: et ab his columnis, quæ incommode opposita[10] videbantur,[k] signa amovit; clypeaque de columnis, et signa militaria affixa omnis generis demsit. M. Fulvius plura et majoris locavit usus: portum[11] et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus et L. Mummius censores locaverunt imponendos: basilicam post argentarias novas et forum piscatorium, circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum; et forum et porticum extra portam Trigeminam, et aliam post navalia, et ad fanum Herculis, et post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. Habuere et in promiscuo præterea[12] pecuniam.[l] Ex ea

[d] *Opus quod publice non probabatur.*
[e] *Lepidus juxta ædem Apollinis theatrum, et quasi scenæ vestibulum.*
[f] *Ad usum privatorum.*

8 Malunt Duk. Crev. Drak. *lectus*, quod apud Kreyssig. legitur.—9 '*Privatamque publicæ rei impensam insuerat* edd. ante Drak. *imposuerat* et *injunxerat* conj. Gron. qui tamen sensum h. l. non adjecit. *insumserat, infulserat, inseruerat, inferserat* tentant alii. Forte leg. *privatæque rei publicam impensam insumserat*, vel *privatamque rem publica impensa juverat*.' Rupert. *Inseruerat* Kreyssig.—10 *Circumpoliendas albario ... incommode apposita* conj. Pigh. improb. Gron.—11 Drak. monet *pontem* pro *portum* male conjecisse Pigh.—12 '*Præterea* ex emend. Sigon. *prætores* in Ms. *partem pecuniæ* conj. Gron. Forte

NOTÆ

[h] *Privatamque publicæ rei impensam imposuerat* [*insuerat*] Non placet Gronovio hæc Palmerii lectio: mavult *injunxerat*, aut *imposuerat*. Gruter. conjiciebat *insumserat*. Tan. Faber *infulserat*; an potius *inseruerat*, vel *inferserat*? Nec tamen omnino improbem Palmerianum *insuerat*: ut insuere metaphorice dicatur pro implicare, adjungere.

Insuerat] *Injunxerat* Gronov. pro *insuerat*, quod absurdum. *J. Clericus.*

[i] *Columnasque circa poliendas albo*] Pigh. *circumpoliendas albario*, sed nihil mutandum videtur.

[k] *Quæ incommode opposita videbantur*] Ita mavult Gron. et *opposita* explicat obstantia, atque ita columnas minus spectabiles reddentia. Pigh. *apposita*, id est, juxta posita; exiguo ad sententiam discrimine.

[l] *In promiscuo præterea pecuniam*] Ita Sigon. scriptus habebat *prætores* pro *præterea*: scribit Gron. *habuere et in promiscuo partem pecuniæ*, id est, opinor, pecuniæ e publico ad sumtus

Digitized by Google

communiter locarunt aquam adducendam fornicesque faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa instituerunt. Complura sacella publica, quæ fuerant [13] occupata a privatis,[m] publica sacraque † ut essent paterentque populo, curarunt.[14] Mutarunt suffragia; regionatimque generibus hominum causisque et quæstibus tribus descripserunt.[n]

52. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginæ Junonis et Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis[15] octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia æris[o] decreverunt. Dedicavit eas ædes, utramque in circo Flaminio; ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianæ, et singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem Larium[p] Permarinum in Campo. Voverat eam

leg. *censores.*' Rupert.—13 *Fuerant* del. Gron. Doujat.—14 '*Publicaque sacra ut paterent essentque populo* edd. antt. *publica rursus ut essent p. p.* conj. Gron. probb. Cler. et Crev. An leg. *occupata a privatis profanaque* vel *profanataque, sacra ut essent p. p.?*' Rupert. *Publicaque sacra ut essent* Gron. Doujat. *Publica rursus ut essent* Crev.

NOTÆ

faciendos erogatæ parte communiter usi sunt ad opera quæ simul locarunt.

[m] *Sacella publica, quæ fuerant occupata a privatis*] Sic Pigh. in membrana legitur, *publicaque, sua occupata a privatis.* Legendum Gron. putat, *complura sacella publica, quæ occupata a privatis, publica rursus ut essent paterentque populo curarunt.*

† *Sacra* [*rursus*] Sic Gronov. pro *sacra.* J. Clericus.

[n] *Regionatimque generibus hominum causisque et quæstibus tribus descripserunt*] Cum quatuor tunc essent urbis regiones, totidemque tribus urbanæ; reliquæ autem tribus rusticæ dicerentur, nominaque haberent a vicinis Italiæ regionibus, præfecturis, aut agris; hi censores ita tribus descripserunt ut homines qui ejusdem ordinis ac generis, et unius causæ quæstusve, sive artificii essent, simul suffragium ferrent, ita ut cum tribus aliqua vocaretur ad suffragium, scirent qui senatorii et equestris ordinis erant, quando in suffragium esset eundum, ac deinceps alii e plebe suo quique ordine, ratione artis quam exercerent, et ex qua quæstum facerent.

[o] *Viginti millia æris*] Si asses sumantur semunciales (quales eo jam tempore) perexigua fuerit summa, nec ultra quingentas octoginta tres libras nostrates, sex septemve asses erunt.

[p] *Ædem Larium*] Feriæ sunt Laribus dedicatæ, quibus ædem bello Antiochi L. Æmil. Regillus prætor in Campo Martio curandam vovit.

Digitized by Google

annis undecim[16] ante L. Æmilius Regillus navali prælio adversus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo[17] [q] hoc fixa est: ‘Duello magno regibus dirimendo[r] caput subigendis[18] patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio auspicio,[19] imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum Chiumque,[20] inspectante cos.[1] ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu elephantisque, classis regis Antiochi antea[2] sic victa, fusa, contusa fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ LXII.[3] Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque * * *. Ejus[4] rei ergo ædem Laribus Permarinis[s] vovit.’ Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

15 *Annos* Kreyssig.—16 ‘Olim legebatur *quadraginta*; Glarean. vitio agnito, *duodecim* restituit. Leg. *undecim*. Error ex notis natus est XL. et XI.’ *Sigon.*—17 Vid. Not. Delph. inf.—18 *Duello magno regibus dirimendo* * *caput subigendis* Gron. Crev. Drak. Ernest. *Duello magno regibus dirimendo* * *caput* * *subigendis* * *patrandæ pacis* * *hæc* Doujat. *Duello magno dirimendo, regibus subigendis, caput* Kreyssig.—19 *Filio* * * *auspicio* Kreyssig. *filio Regillo, prætori* * * *auspicio* Doujat.—20 *Ephesum, Camuchumque* olim legebatur.—1 *Consule* Crev. *eos* Kreyssig.—2 Conj. Sigon. e Macrob. *a. d. XI. Kal. Jan.*—3 *XLII.* Crev. *quadraginta duæ* Kreyssig.—4 *Regnumque ejus* * *. *Ejus* Gron. Doujat. Crev. *Regnumque. Ejus* Doer. sine asteriscis.

NOTÆ

[q] *Tabula cum titulo*] Ut titulus misere laceratus extat in unica hujus libri membrana, ex qua vulgaris editio correxit aliquatenus, et, prout potuit, repræsentavit Sigon. nec restituere facile est. Quid enim ibi significat τὸ *caput?* quid *subigendis?* quid *hæc pugna exeunti?* jam illa *inspectante consule, ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque* aut falso sunt ascripta, (procul enim aberant et consul L. Scipio et Antiochus cum hæc navalis pugna committeretur,) aut certe extra locum posita, et referenda post sequentia verba *ea pugna pugnata;* ita ut dicatur post illa *a consule Antiochus ipse exercitu omni, equitatu, elephantisque spoliatus, regnoque,* magna ex parte, a Romanis exutus.

[r] *Duello magno regibus dirimendo* [*dirimendis*] Intelliguntur haud dubie reges Antiochus et Eumenes: hic enim cum a Seleuco Antiochi filio obsideretur, L. Regillum advocavit, et Regillus hunc titulum sive causam pugnæ suæ prætexuisse videtur, ut bellum inter hos reges dirimeret, pacemque componeret.

Duello, &c.] Hæc ita corrupta sunt, ut ne conjectura quidem emendari queant. Talia erant in unico codice Germanico, ex quo sunt edita. *J. Clericus.*

[s] *Ædem Laribus Permarinis*] Deos marinos intellige, seu mare peragrantes; sunt enim Lares Permarini, ut vetus lexicon interpretatur, Θεοὶ

Digitized by Google

53. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltus [5] cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit, neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus imposuit. Celeriter et ex provincia literæ Romam venerunt. Supplicationes [6] ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus [7] et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia jussit, et consulem Q. Fulvium quærere et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcendendi Alpes fuissent.

54. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et mœrore consumtus post mortem filii, decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filii, tum pœnitentia crudelitatis suæ. Stimulabat animum et alter filius,[8] haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus; aliis expectantibus suam mortem, aliis ne expectantibus quidem. Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius,[t] nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ[9] vir

5 *Vallesque saltuosas* Kreyssig. Alii conj. *callesque saltus*, vel *difficilesque saltus*, vel *vallesque et saltus*.—6 ‘ Gron. malebat *Celeriter*, *ut ex p. l. R. venerunt*, *supplicationes cet.* Sed gravius ulcus latet, et *celeriter* superfluum est.’ *Crev.*—7 *Consule* Gron. Doujat. Crev.

8 *Crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: et alter filius*, &c. edd. ante Sigon. Malit Gruter. illud *quæ* converti in *quin*. Mox pro *dubie* conj. Drak. *dubius*.

NOTÆ

Διαπόντιοι, sicque Turnebus et Lilius Girald. sentiunt.

[t] *Antigonus Echecratis filius*] Echecrates hujus Antigoni pater, frater Antigoni, qui tutor Philippi fuerat, natus erat Alcyoneo Antigoni Gonatæ filio notho.

majestatis, nobili etiam pugna adversus Cleomenem[u] Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, appellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat; eique ea fides nequaquam amicum Persea[10] inimicissimum fecerat.[x] Is, prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, et ingemiscere interdum filii desiderio sensit, nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens et ipse aderat; et, cum multa assoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent.[11] Suspecti et ministri facinoris, Apelles maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. Falsas[12] esse et a scriba vitiatas signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant.

55. Ceterum, cum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte Xychus obvius fit[y] Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. Relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. 'Multis,' inquit, 'sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus

—9 *Regis* edd. ante Sigon.—10 'Scripsisse Livium existimo *neque ante amicum Persea.*' J. F. Gron.—11 *Eminerent* conj. Bauer. Mox Crev. tentat *suspecti ex ministris facinoris.*—12 *Eas falsas* edd. ante Gron.

NOTÆ

[u] *Pugna adversus Cleomenem*] Antigonus tutor et Δώσων cognomine, qui et Euergetes et Soter, patruus Antigoni, de quo hic agitur, Cleomenem, ultimum regem Lacedæmoniorum pugna ad Sellasiam Laconiæ oppidum, fusum fugatumque adegerat ad fugam in Ægyptum capessendam, ubi et misere periit.

[x] *Nequaquam amicum Persea inimicissimum fecerat*] Legit Gron. *neque ante amicum Persea:* et revera vult Livius Perseum nunquam amicum huic Antigono fuisse; postquam vero eum vidit Philippo soli adhærere, nec ad se cum reliquis Macedonum primoribus confugere, majori odio prosecutum esse.

[y] *Xychus obvius fit*] Scriba, ni fallor, literarum, quæ Flaminino tribuebantur, adulterator.

Digitized by Google

fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus. Forte vocatum[a] perductumque in regiam vocari juberet.' Adductus[13] primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse appareret. Conspectum tortoris verberumque non sustinuit, ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt: Apelles, missus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. Alii primo audaciter[14] negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam infitiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque; et infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter perisset,[15][b] censebat.

56. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus, qui, spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. 'Quando in eam

13 'Non ferendum *vocatum vocari*, neque τὸ *juberet*, nisi vel cum Crev. putes orationem directam h. l. ut sæpius xxxv. 49. in indirectam fuisse mutatam, vel cum Sigon. et Bauero ante *forte* excidisse *Hortatur inde, ut* vel potius *ut veluti*. Lenior medicina Gron. *forte oblatum perductumque* (a me) in *regiam vocari jube*. Sententia certe sic planissima aptissimaque.' *Rupert*. *Oblatum . . . jube*. *Et add*. Kreyssig.—14 *Audacter* edd. ante Gron.—15 Conj. Bauer. *quod non alter perisset;* et Muret. *quod alter superesset*.

NOTÆ

[a] *Forte vocatum*] Sigon. tanquam imperfecta sententia reponit, *Hortatur inde, ut eum forte vocatum, &c. vocari juberet*. Gron. integram censet sententiam, si pro *juberet* scribatur *jube:* nec *vocatum vocari* patitur: corrigit itaque *forte oblatum*. Tan. Faber etiam *forte oblatum* mavult.

[b] *Quod alter perisset*] Muret. *quod alter superesset*.

Digitized by Google

fortunam veni,' inquit, 'Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo, forti, non solum fideli, tutela ejus custoditum et auctum etiam, accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. Si neminem haberem, perire et extingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab Inferis restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus illacrymasti, in locum ejus substitutum relinquam.' Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. Cum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare; et, si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. Inde cum Amphipolin venisset, gravi morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, quam corpore, constat; curisque et vigiliis, cum identidem species et umbræ insontis interemti filii eum diris agitarent,[b] extinctum esse cum execrationibus[16] alterius. Tamen admoneri potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios prædispositos,[17] ita ut convene-

16 'In Ms. et ed. Mog. est *cum diris* et *extinctum esse execrationibus*; unde Gron. conj. *filii agitarent, extinctum esse cum diris ex. a.* vel *filii eum agitarent* cet. Illud recepit Drak. hoc Crev. et Cler.' *Rupert.* *Vigiliis* (*quum ... filii eum diris agitarent*) *extinctum esse* Gron. Doujat. Mox '*Tamen admoneri potuisset Antigonus*: ita c. Mog. et edd. ante Paris. a. 1573. quæ prima dedit *admoveri*, probb. Crev. et Bauero. Id ferrem, nisi vox *regnum* nimis remota esset. Sed nec *admoneri* satis aptum. Præterea seq. *haud* ab h. l. alienum videtur, et male defenditur a Grut. verba autem *palam facta* non accipi possunt pro indicata Perseo seu nuntiata. Quidam τὸ *haud* delendum censent, alii, Livium scripsisse *si aut affuisset, aut statim palam facta esset mors regis.* Forte leg. *Tamen adjuvari potuisset A.* vel *Tempore advenire potuisset Antigonus, si hæc statim palam facta esset mors regis.*' Rupert. *Admoveri* Gron. Crev. *Admoveri tamen* Doujat.—17 'Quid si legas *nuntios per dispositos equos?*' Sigon.

NOTÆ

[b] *Eum diris agitarent*] Sigon. *cum diris*, quod Gron. sequitur; sed referendæ hæ duæ voces ad sequentia, ut sit, *extinctum esse cum diris execra-*

Digitized by Google

rat, misit ad Perseum; et mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

57. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. Nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu solicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. Inde prægressis, qui nuntiarent regi, Antigono et Cottoni (nobilis erat Bastarna, et Antigonus perinvitus[18] cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuntii[19] occurrerunt,[c] mortuum esse regem. Quæ res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat, transitum per Thraciam tutum et commeatus Bastarnis ut Philippus daret.[20][d] Id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem[e] delere propositum erat, inque eorum agro sedes fundare Bastarnis.[1][f] Duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur, et Bastarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Ita-

18 Sic ex emend. Gron. *ea res Antigonus sæpe Junius* ed. Mog. *sæpe invitus* ed. Frob. prob. Jac. Periz. *Inde prægressi qui nuntiarent regi, Antigonus et Cotto: nobilis is erat Bastarna. erat Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. Haud, &c.* Gron. Doujat. *inde prægressi, qui nuntiarent regi, Antigonus et Cotto: nobilis erat Bastarna, et Antigonus perinvitus cum ipso Cottone* Crev.—19 *Fama incerti* edd. ante Frob. a. 1531. quæ prima *famæ incerti* dedit: *dein certi* conj. Jac. Periz. et Crev. *Famæ incerti* Gron. Doujat. Crev.—20 *Præstaret* Gron. Doujat. Drak. Docr. Kreyssig.—

NOTÆ

tionibus alterius. Longe enim melius, inquit, illæ execrationes conveniunt morienti, quam ante mortem a manibus filii agitato.

[c] *Fama, inde certi nuntii* [*famæ incerti nuntii*] *occurrerunt*] Num *famæ incertæ?* id est, nuntii qui famam non satis certam afferebant.

[d] *Ut Philippus daret* [*præstaret*] Veteres editiones, *ut Philippus daret*; quemadmodum erat in unico libro.

[e] *Dardanorum gentem*] Hi Dardani Europæi in Mœsia fuere, ubi nunc pars Serviæ et Bulgariæ.

[f] *Sedes fundare* [*dare*] *Bastarnis*] Scripti *se fundare:* unde Gron. *sedes fundare,* imitatione Virgilii, quanquam alio sensu: 'Saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinæ sedes.'

Digitized by Google

liam possent mitti. 'Per Scordiscos[g] iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque. Alia via traduci exercitum non posse. Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos. Nec enim aut lingua aut moribus æquales[2] abhorrere;[h] et ipsos adjuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent.' Inde in omnem eventum consilia commodabantur.[3][i] Sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, et possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: sive prospere[4] gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia, quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant.

58. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. Sed haud multo post famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ emto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant)[k] concesserunt. Quo ubi ire[l] Bastarnæ[5] vellent, quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremtos esse,[m] talis tum Bastarnas, nequicquam ad

1 Vid. Not. Delph. inf. *dare* pro *fundare* habent Gron. Donjat.—2 'Vox *æquales* turbat plane hujus loci Latinitatem. Nam qui eadem lingua iisdemque moribus utuntur, aut lingua et moribus inter se discrepant, non *lingua et moribus æquales* aut *inæquales*, sed similes, consimiles aut dissimiles, congruentes aut dispares in Latina lingua dici solent. Ejecta igitur cum Dukero voce *æquales*, nihil, quod in hoc loco offendat, restabit.' *Doering*.—3 Habet Kreyssig. quod rectius videbatur Sigon. *accommodabantur*.—4 *Rem* add. Kreyssig.

NOTÆ

[g] *Per Scordiscos*] Gallica gens fuit a temporibus Brenni, in Pannoniæ ac Mœsiæ confinio, vicina Tauriscis; ubi nunc Rascia et pars Bosniæ.

[h] *Nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere*] Bastarnæ tamen inter Germanicas gentes censentur, Scordisci a Gallis orti.

[i] *In omnem eventum consilia commodabantur*] Sigon. *accommodabantur*.

[k] *Donucam vocant*] Dunax dicitur Straboni, et Dunum Celtis, idem quod mons: pars scilicet Hæmi aut Rhodopes Thracicorum montium fuit hæc Donuca.

[l] *Quo ubi ire*] Recte Gron. *cum subire Bastarnæ vellent*.

[m] *Gallos spoliantes Delphos fama est*

juga montium appropinquantes, oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque et fulguribus præstringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora, nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. Itaque, cum præcipiti fuga per rupes præaltas improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces; sed ipsi Deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, cum, tanquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari, quid agerent, cœptum: inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico[6] duce profecti erant) pervenerunt. Cetera multitudo retro, qua venerant, transdanubianam regionem repetiit. Perseus, potitus regno, interfici Antigonum jussit; et, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam petendumque, ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

59. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. Quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. Divisit tamen in singulos milites tricenos[7] æris,[n] duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt M.

5 *Cum subire Bastarnæ* conj. Gron.—6 *Claudico* ed. Mog. '*Elonico* conj. Sigon. ex Epit. lib. XLIII. At valde dubium est an ibi eodem de homine agatur, et libri illic *Olonico*.' J. F. Gron. *Elonico* Doujat. Mox *venerat* Gron. Doujat. Crev. Kreyssig.

NOTÆ

peremtos esse] Vere fama, eaque mendax, ut ante ostendimus. Hanc sive historiam sive fabulam narrant Pausan. et Justin. refutat aliquatenus Strabo.

[n] *Tricenos æris*] Gallice, *huit livres quinze sous.*

Digitized by Google

Junius Brutus, A. Manlius Vulso.* Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. Postero die reliqui tres facti ante diem quartum[8] Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quæ evenerant. Terra movit: in foris[9] publicis, ubi lectisternium erat, Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se; lanaque cum integumentis, quæ Jovi opposita fuit,° decidit.[10] De mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

7 Habet Kreyssig. quod mavult Drak. *trecenos*.—8 Dodwell. de Cyclis x. 85. conj. *quintum*.—9 'Quænam sunt *fora illa publica, ubi lectisternium erat?* immo cum Dukero legendum est *in fanis publicis*... *quæ in lectis erant;* pro *quæ*, malim cum Dukero *qui*.' Doering. *Movit, in foris* Gron. Doujat.—10 'Ceteris hujus loci emendationibus, præferenda videtur ea, quam cum Oudendorpio (ut refert ad h. l. Drakenb.) communicavit Cuperus, *lanxque cum integumentis, quæ Jovi apposita fuit, decidit*. Oudend. probata Cuperi emendatione, pro *integumentis* tentabat *intrimentis;* sed *intrimenta* sunt tantummodo ea, quæ cibis interuntur sive admiscentur. Videtur igitur aliud quidpiam in voce *integumentis* latere.' *Doering*. *Lanxque... apposita fuit* Kreyssig.

NOTÆ

* A. U. C. 575.

° *Quæ Jovi opposita fuit*] Pighius ex Julio Obsequente legit, *apposita*: contra tendit Gron. nec multum interest.

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XLI.

BREVIARIUM.

CAP. 1. A. Manlius Vulso consul, qui Galliam provinciam sortitus erat, Istris bellum inferendi consilium capit, et ab Aquileia ad lacum Timavi movet castra: quo et C. Furius ac L. Cornelius duumviri navales cum XX. navibus multisque onerariis veniunt. 2. Romanorum vero præsidia, ab Istris oppressa ante lucem, confugiunt in castra, ibique tantum terroris faciunt, ut omnes fere trepidi ad mare decurrant, et pauci, qui remanent, ab hostibus interficiantur. 3. Plerique adeo in naves territi ruunt, oriturque certamen et cædes militum atque nautarum. Tandem jussu consulis tertia arcessitur legio, et undique omnes ad castra recipienda redeunt. 4. Quo facto inferunt signa, et longe maximam barbarorum partem, vino somnoque mersam, obtruncant. 5. Interea Romam affertur, perditas res esse, et delectus in Gallia totaque Italia indicuntur; alter quoque consul, M. Junius, ex Liguribus in Galliam transire jubetur. Cujus adventu perterriti hostes passim in civitates dilabuntur, et consules Aquileiam in hyberna legiones reducunt.

6. SCtum fit, ut consules inter se comparent, uter eorum ad comitia habenda Romam redeat; et absentem Manlium duo tribuni plebis in concionibus lacerant. Legati Sardorum Lyciorumque Romam veniunt; et illi de Iliensium Balarorumque populationibus, hi de Rhodiorum crudelitate queruntur. 7. Ti. Sempronius Gracchus de Celtiberis, et L. Postumius Albinus de Lusitanis triumphat. M. Junius consul comitiorum causa Romam revertitur, et Papirius Liciniusque tribuni plebis indignantur, quod non potius A. Manlius venerit, ut simul rationem reddat rerum in Istria et sponte et male gestarum. 8. Novi consules (C. Claudius Pulcer et Ti. Sempronius Gracchus) prætoresque creantur, et sortiuntur provincias. Legati Latinorum in senatu Rom. queruntur, cives suos Romæ censos

Digitized by Google

plerosque eo commigrasse, et genera fraudis duo mutandæ viritim civitatis induxisse. 9. Hinc lege Claudia et SCto cavetur, ut socii in suam quisque civitatem redeant, nec quisquam civitatis mutandæ causa manu mittatur. Prodigia nuntiantur et procurantur. Consules provincias sortiuntur, et Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit. 10. Ille certior factus, Istros devictos pacem petiisse, ne provinciam forte exercitumque amittat, non votis nuncupatis, non paludatus, sine lictoribus, noctu præceps in Istriam abit, atque A. Manlium et M. Junium proconsules et probris lacessit, et provincia decedere jubet. Sed fatigatus ludibriis militum, imperium consulis spernentium, Romam revertit, et more majorum ab Urbe proficiscitur. 11. Tum novo exercitu adducto veterem cum suis ducibus dimittit, et tribus oppidis deletis Istriam totam in ditionem Romanorum redigit. 12. Inde legiones ex Istria transducit in Ligures, et hac quoque provincia pacata, duarum gentium uno anno victor Romam redit. Ab altero etiam consule Ti. Sempronio prospere res geruntur in Sardinia, et exercitus in hyberna sociarum urbium reducitur. 13. Prodigia expiantur; et Lucam colonia deducitur. C. Claudius consul de Istris Liguribusque triumphat. 14. Consules prætoresque creantur, et C. Claudio prorogatur imperium et Gallia provincia, in qua Ligures rebellaverant. 15. Novi consules, Cn. Cornelius Scipio Hispallus et Q. Petillius Spurinus, majoribus hostiis usque ad litationem sacrificare jubentur: quo facto ipsi prætoresque sortiuntur provincias. Tres vero prætores deprecantur, ne in provincias eant. 16 Latinæ feriæ, quia non recte erant factæ, instaurantur; et Cn. Cornelio cos. mortuo, Q. Petillius collegæ surrogando comitia edicit. Prodigia procurantur: et in Liguria C. Claudius iterum res prospere gerit. 17. Eodem tempore Ti. Sempronius multis secundis præliis Sardos perdomat, eoque anno in provincia manere jubetur. C. Valerius Lævinus consul creatur; et, audita rebellione Ligurum, ambo consules in Galliam proficiscuntur. 18. Inde, exercitu C. Claudii accepto copiisque divisis, diversas Liguriæ regiones petunt: et Q. Petillius ad Balistæ et Leti radices missili trajectus cadit.

19. Romanos belli Macedonici subit cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina. 20. Antiochi Epiphanis ingenium male sanum, sed vere regius animus in urbium donis et Deorum cultu: ejusdem magnifica spectacula et prima gladiatorum munera. 21. Sortitio provinciarum; delectus; gravis pestilentia; supplicatio et votum a populo in foro conceptum; prodigia. 22. Legati a Perseo Carthaginem, et a Romanis in Macedoniam mittuntur. Per idem tempus Perseus Dolopiam subigit armis, utque Græcorum sibi conciliet animos, tum ipse per Phthiotidem, Achaiam Thessaliamque iter facit, tum ad alias civitates legatos et literas mittit. 23. Alienissimi ab eo sunt Athenienses et Achæi. In horum concilio Callicrates regem criminatur; 24. quem Arco, frater Xenarchi prætoris defendit. 25. Ætolorum Cretensiumque in semet ipsos versus furor auctoritate legatorum Romanorum non sedatur: et Lycii ab Rhodiis bello vexantur. 26. Celtiberi ab Ap. Claudio debellantur. 27. Memorabilis censura Q. Fulvii Flacci et A. Postumii Albini. Intestina bella Patavinorum Ætolorumque. 28. Supplicatio ob res ab Ap. Claudio

Digitized by Google

Centhone in Hispania prospere gestas, et ovatio ejus. Comitia consularia et prætoria. Tabula in æde Matris Matutæ posita cum indice et simulacris rerum, a Ti. Sempronio Graccho in Sardinia gestarum. Insigne munus gladiatorium, a T. Flaminino in honorem patris mortui editum cum visceratione epuloque et ludis scenicis.

[(1.) JAM per omnes[a] orbis terrarum partes victricia populus Romanus circumtulerat arma, dissitasque procul et sejunctas non uno mari regiones longe lateque pervaserat. Sed in tanta fluentium ex voto rerum felicitate moderationis tamen adeptus laudem, auctoritate magis quam imperio pollebat; et apud exteras gentes plura consilio, quam vi et terrore gerere se gloriabatur. In devictos populos regesque non acerbus, munificus erga socios, sibi solum victoriæ decus appetens, suam regibus majestatem, populis, vel in æquo, vel etiam in impari fœdere, suas tamen leges, sua jura libertatemque servaverat: atque adeo armis utramque maris Mediterranei oram a Gadibus ad Syriam usque complexus, et per immensos terrarum tractus reverentia nomini Romano conciliata, subjectos tamen ditioni solos habebat Siciliæ, et circumjectarum Italiæ insularum, et pleræque Hispaniæ, jugum tamen nondum docili ferentis cervice, populos. Augendæ dominationi causam materiamque præbuit potius inconsulta hostium et æmulorum pravitas, quam ipsius ambitio. Persei in primis Macedoniæ regnum per fraudem ac scelus adepti crudelitas in populares omnibus invisa, vesana inter immensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exequendisque consiliis levitas, et illum pessumdedere, et quæcumque stante hoc præcipuo Romanæ potentiæ velut fræno stare poterant. Redundavit enim in alios ejus casus, nec finitimorum tantum, sed eorum etiam qui longius remoti erant, ruinam traxit. Macedonum exitium secuta cum

[a] *Jam per omnes*] Cum primo statuissemus supplementa, (lacunarum nempe, in 5. Decad. Livii, a Jo. Freinshemio prætermissa) qualia a Donjatio concinnata fuerant, in nova hac ed. intacta repræsentare, appositis tantum notis quibus emendaremus ea quæ minus accurata viderentur, nobis necesse fuit desistere ab incepto, novaque supplementa nostro Marte condere, in quibus tamen plurima ex eo mutuari minime religioni duximus. *Crev. in Præfat.*

Digitized by Google

Achæis Carthago: atque horum cladibus convulso omnium statu, reliqua jam imperia, aliquamdiu obnoxia, post paulo eversa, in Romanum imperium cuncta cesserunt. Atque hæc, ut locis temporibusque diversa, ita re conjuncta, sub uno aspectu hic ponere libuit, intuenti imminens mox Romanis a Perseo bellum, unde initium maxime crescendi res Romanæ cepere. Illud bellum tunc coquebat occultum Perseus: lacessebant magis quam exercebant Romana arma Ligures et Galli.

(2.) M. Junio Bruto, A. Manlio Vulsoni consulibus decretæ ergo provinciæ sunt, Gallia et Ligures: Manlio Gallia, Junio Ligures obtigere. Prætoribus, M. Titinio Curvo urbana, Ti. Claudio Neroni peregrina jurisdictio evenit: P. Ælio Liguri [b] Sicilia, T. Æbutio Caro Sardinia: M. Titinio (duo enim M. Titinii præturam hoc anno gesserunt) Hispania citerior, T. Fonteio Capitoni ulterior. Incendium circa forum ortum est, quo et plurima deusta sunt, et Veneris ædes sine ullo vestigio cremata. Vestæ penetralis ignis extinctus. Virgo, cujus custodia fuerat, jussu M. Æmilii pontificis maximi flagro cæsa: et supplicationes de more habitæ sunt. Lustrum hoc anno a censoribus M. Æmilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum est. Censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor.

Liv. inf. c. 5. et 7. c. 6. c. 9. et 26. et XLIII. c. 2. Inf. c. 15. Jul. Obseq. Epit. hujus lib. Jul. Obseq.

Epit.

(3.) Legati a Perseo Macedonum rege venerunt, postulantes ut rex sociusque et amicus a senatu appellaretur, fœdusque cum eo, quod cum Philippo patre ejus fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant plerique, quin bellum a Philippo tot per annos occultis consiliis instructum, ubi primum daretur occasio viresque ei suæ satis placuissent, illaturus esset. Tamen, ne quietum et pacis studiosum lacessisse, belloque

Liv. XL. 58. et XLV. 9.

[b] *P. Ælio Liguri*] Cum e sex prætoribus hujus anni unus sit, cujus nomen ac memoria plane interciderit, Pighius pro more suo explevit ex conjectura hoc prætorum collegium. P. Ælius Ligus sexto abhinc anno consul futurus est. Ejus prætura nusquam alibi in Livio reperitur. Eam igitur ad hunc annum referendam esse censuit Pighius. Hunc Ælium idem Siciliam obtinuisse judicat, cum ceterarum omnium provinciarum prætores a Livio infra sic variis in locis nominentur, quemadmodum hic narratur. *Crev.*

Digitized by Google

causam ipsi dedisse viderentur, postulata ei sua concesserunt. Perseus hoc accepto responso firmatum jam omnino sibi regnum existimans, opes apud Græcos parare statuit. Cupidus ergo comparandæ eorum amicitiæ, quotquot æris alieni causa, aut judicio condemnati solum verterant, quique ob majestatis crimina Macedonia excesserant, universos in Macedoniam revocat, edictis in insula Delo, ac Delphis, et in templo Itoniæ Minervæ palam propositis, quibus non modo impunitatem, sed etiam bonorum omnium restitutionem, cum fructibus ab eo tempore ex quo quisque exularet redeuntibus, concedebat. Sed et iis qui in Macedonia degebant, quicquid debebatur fisco, remisit; cunctosque ob crimen majestatis vinctos liberavit. His rebus cum multorum animos arrexisset, Græciam in se convertit omnem et magna spe implevit. Quin etiam in toto reliquæ vitæ cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam et species erat honesta, et corpus ad omnia belli pacisque munia obeunda validum et habile, et frontis ac supercilii decora maturæ jam ætati majestas. Nihil in eo paternæ lasciviæ, effusæque in Venerem et vina libidinis. His laudibus Perseus initia principatus commendabat, haud pares inceptis habitura exitus.

Polyb. Excerpt. de Virt. et Vit. XXVI.

(4.) Antequam prætores ii, qui Hispanias sortiti fuerant, in provincias venirent, magnæ res ibi gestæ sunt a Postumio et Graccho. Sed Gracchi præcipua laus fuit, qui ætate florens, cum virtute animi et prudentia æquales omnes multum anteiret, et ingenti jam tum fama celebrabatur, et majorem in futurum de se spem concitabat. Carabin urbem sociam Romanorum viginti millia Celtiberorum oppugnabant. Gracchus ad opem sociis ferendam properavit. Illa solicitudo angebat, quonam modo consilium suum obsessis significaret, tam arcta obsidione prementibus urbem hostibus, ut vix eo nuntius commeare posse videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turmæ præfectus, re prius apud se perpensa, et Graccho quid pararet admonito, Hispanico indutus sago pabulatoribus hostium se immiscuit. Cum his castra ingressus, hinc cursu ad urbem contendit, nuntiatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima despera-

Diodor. ap. Vales.

Appian. Iber.

Digitized by Google

tione ad alacritatem atque audaciam hoc nuntio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digressis hostibus, obsidione exemti sunt. Ipse postea Gracchus fraude barbarorum appetitus, periculum viribus arte adjutis ita discussit, ut dolus in auctores verteret. Complega erat urbs aliquot ante annis condita, sed valida muris et celeribus incrementis aucta, in quam multi Hispanorum concurrerant, qui prius egentes agro huc illuc vagari cogebantur. Ex ea urbe prodeuntes ad viginti hominum millia, supplicum habitu, ramosque oleæ porrigentes, in conspectu castrorum tanquam pacem oraturi constiterunt. Mox abjectis precantium insignibus ex improviso aggressi Romanos, pavore ac tumultu omnia compleverunt. Gracchus sapienti consilio castra per simulationem fugæ deseruit: quæ illi dum solita barbaris aviditate diripiunt, seseque præda præpediunt, reversus subito, et nihil tale metuentes adortus, plu-
Frontin. Strat. II. 5. rimos cecidit, atque etiam ipsa urbe potitus est. Sunt qui rem aliter narrent: Gracchum, cum comperisset hostem inopia laborare, castra instructissima omnibus esculentis deseruisse: quæ adeptum hostem, et repertis intemperanter repletum gravemque, reducto exercitu Romano, subito oppressum esse.

(5.) Ceterum, sive hæc diversa est ejusdem rei gestæ
Liv. Epit. XLI. narratio, sive alia plane res ac victoria, complures certe populos Gracchus, atque adeo totam Celtiberorum gen-
Strab. III. p. 163. tem perdomuit. Cepisse eum et evertisse trecentas ex illis urbes, quanquam Polybius gravis in primis auctor memorat, haud tamen pro certo affirmare ausim; nisi si urbium nomine turres et castella intelligenda sunt: quo mendacii genere et ipsi bellorum duces, et scriptores quoque historiarum res gestas exornare amant. Nam Hispania quidem arido et inculto solo magnam urbium multitudinem alere non potest. Repugnant etiam Hispanorum mores, si accolas nostri maris excipias, feri agrestesque, cum civilibus urbium conventibus mansuetiora fieri soleant hominum ingenia. Ceterum quicquid statuendum sit de numero aut genere urbium a Sempronio captarum, (etenim in numero variant quoque scriptores, et centum

Digitized by Google

quinquaginta alii, alii centum tria oppida ab eo capta Flor. II. 17.
memoravere,) magnas certe ille res gessit: nec bellicis tan- Liv. XL. 49.
tum inclaruit laudibus, sed et egregium se pacis legum- Appian.
que moderatorem et arbitrum devictis gentibus præbuit. Iber.
Nam et divisit inopibus agrum, et sedes ad habitandum assignavit; et omnibus ea loca incolentibus populis leges accurate descriptas, ex quibus in amicitia ac societate populi Romani viverent, dato acceptoque jurejurando firmavit. Atque hujus quidem fœderis auctoritatem sæpius imploravit sequens ætas in bellis quæ postea orta sunt.
Gracchus monumentum virtutis operumque suorum Grac- Liv. Epit.
churim urbem suo nomine insignem esse voluit, quæ antea XLI. Fest.
Illurcis nominabatur. Postumii rerum fama obscurior
est. Vaccæi tamen ab eo et Lusitani subacti sunt, et Liv. Epit.
quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His XLI. Oros. IV.
rebus gestis ambo, advenientibus successoribus exercitus 20.
ac provincias cum tradidissent, ad triumphum decesserunt. Liv. inf.
(6.) In Gallia Manlius consul, cui ea provincia obve- c. 7.
nerat, cum triumpho materia deesset, oblatam a fortuna
belli adversus Istros movendi occasionem cupide am- Flor. II. 10.
plexus est. Ætolos pridem bellantes cum adjuvissent
Istri, nuper quoque tumultuati fuerant. Præerat tum Liv. inf. c.
illis ferocis ingenii rex Æpulo, qui gentem] a patre[a] 11. et Flor.
in pace habitam armasse, eoque juventuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur.

Consilium de Istrico bello[b] cum haberet consul, alii

NOTÆ

[a] *A patre, &c.*] Principium hujus XLI. libri est de rebus quas A. Manlius consul, ex provincia sua Gallia in Istriam transgressus, cum Istris egit. Sed multa hic deesse ostendit Sigon. ut sortitionem provinciarum, tum consularium tum prætoriarum; præterea quæ de igne Vestæ extincto; de rebus a Tib. Graccho et L. Albino in Celtiberia et Lusitania gestis; Antiocho Epiphane; de lustro a censoribus condito; de lege Q. Voconii in Epitome traduntur.

[b] *De Istrico bello*] Istria extrema Italiæ regio est, versus Illyricum, cujus olim pars fuisse videtur, Venetis et Carnis finitima. Ea nomen adhuc retinet sub ditione partim Venetorum, partim Austriacorum. Ab Istro flumine, sive is Danubius est, quem Colchi, missi ab Æete rege, a Ponto intraverunt, alveo deinde Savi fluminis penitus invecti, cum vestigia Argonautarum insequerentur; sive potius ab alio flumine in Adriaticum defluente, qui post Aquilis et Nauportus: hodie vulgo *Quieto* dicitur, vel potius *Formione:* qui sex

Digitized by Google

gerendum extemplo, ante quam contrahere copias hostes possent, alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat.[c] Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timavi[d] posuit; (imminet mari is lacus;) eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum classem creati duumviri navales erant, qui tuendæ viginti navibus maris superi oræ Anconam,[1] velut[2] cardinem haberent:[e] inde L. Cornelius dextra littora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ[3] fines cum onerariis et magno commeatu missæ; secutusque cum legionibus consul quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur. Et, quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Istriamque suum[4] præsidium stati-

1 Vid. Not. Delph. inf.—2 *Veluti* Gron. Doujat. Crev.—3 *Histriæ* edd. ante

NOTÆ

millia passuum a Tergeste in Adriaticum effunditur. Nisi potius veteres Timavum per subterraneos meatus e Danubio originem trahere crediderunt.

[c] *Quæ diem non proferebat*] Gallice, *qui ne vouloit point de délai.*

[d] *Ad lacum Timavi*] Timavus lacus est et fluvius, quem Noster cum Strabone, Mela, Plinio, Itinerario, ponunt inter Aquileiam et Tergeste. Cluverius autem existimat Timavi fontes in Cernis fuisse, apud vicum qui nunc Sancti Cantiani dicitur, vulgo *San Canzan,* ubi ex montis excelsi radicibus magna vis aquarum erumpit, moxque cuniculo subterraneo tota conditur, ita ut nusquam amplius appareat, donec post 14. milliaria, tribus a mari passuum millibus, apud vicum, cui vulgaris appellatio *S. Giovanni di Cherso,* a regione, et *S. Giovanni di Duino,* a proximo hujus nominis castello, iterum compluribus ingentibusque emergat fontibus, ea natura præditis quam Timavi fontibus antiqui scriptores ascripserunt. Cluverius fontes tantum sex a se numeratos refert: veterum plerique septem: Virgilius et Mela novem ora sive fontes Timavo tribuunt. Ceterum Timavi lacus, nunc vulgo *del la Pietra Rossa,* non plus uno milliari distat a mari: portus autem Timavi ipsum fluminis ostium est.

[e] *Qui tuendæ* [*tuendam*] *viginti navibus maris superi oræ Anconam,* [*mari superiore Anconam*] *velut cardinem haberent*] Favet non immerito Sigon. emendationi Florebelli, quam Mureto Gron. ascribit, *qui tuendæ viginti navibus mari superi oræ Anconam velut cardinem haberent.*

Digitized by Google

vum,[f] repentina cohors Placentina opposita inter mare et castra: et, ut idem aquatoribus ad fluvium esset præsidium, M. Æbutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T. et C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores et lignatores tueretur, via, quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum: Catmelus[5] pro regulo erat, tribus haud[6] amplius millibus armatorum.

2. (7.) Istri, ut primum ad lacum Timavi castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt, et inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti; nec quicquam eos, quæ[7] terra marique agerentur, fallebat. Postquam stationes invalidas esse pro castris, forum turba inermi[8] [g] frequens inter castra et mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento, viderunt; duo simul præsidia, Placentinæ cohortis et manipulorum secundæ legionis, aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux, speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis, quam erat, hostium aciem ostendit. Qua territi utriusque stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quam quod secum ipsi attulerant, terroris

Sigon.—4 Conj. Gron. *in Istriam versum*, aut *in Istriam versus*.—5 *Carmelus* Gron. Doujat. Crev. et mox *præerat* putat Rupert. pro *erat* legendum.—6 *Aut* Gron. Doujat.

7 Malit Drak. *eorum, quæ*, ut *fallere* absolute sine casu ponatur, et sit quo referatur τὸ *quæ*.—8 Ex emend. Scalig. et Gron. pro vulg. *eorum turba*

NOTÆ

[f] *In Istriamque* [*Istriam, quæ*] *suum præsidium stativum*] Legit recte Gron. *in Istriam versum præsidium stativum, repentina cohors Placentina apposita inter mare et castra.*

[g] *Stationes invalidas esse pro castris, forum turba inermi* [*eorum turma inermis*] Recte Jos. Scaliger, loco pronominis *eorum*, ad marginem scripsisse videtur *forum*: unde Gronovius legit, *forum turba inermi frequens inter castra et mare mercantium sine ullo terrestri munimento.*

Digitized by Google

fecerunt.[a] Nam neque dicere, quid fugissent, nec percunctantibus reddere responsum poterant; et clamor in portis (ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum) audiebatur; et concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum totis passim personabat castris. Itaque primo, velut jussi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt; dein plures, postremo prope omnes, et ipse consul; cum, frustra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum, valuisset. Unus remansit M. Licinius Strabo,[9] tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc, in vacua castra impetu facto, Istri, cum alius armatus iis nemo obviam isset, in prætorio[h] instruentem atque adhortantem suos oppresserunt. Prælium atrocius, quam pro paucitate resistentium, fuit; nec ante finitum est, quam tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio dejecto, direptis,[10] quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum quintanamque[i] hostes pervenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamque copiam et stratos lectos in quæstorio invenissent, regulus accubans epulari cœpit. Mox idem ceteri omnes, armorum hostiumque obliti, faciunt; et, ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidius vino ciboque corpora onerant.

[a] *Multo majori metu eos, qui in castris erant, affecerunt atque impleverunt, quam quo ipsi eo fugientes laborabant.*

inermis; quod Gron. Donjat. Crev. Doer. Drak.—9 Conj. Rupert. *Stolo*, ex Pigh. Ann. a. 590.—10 Conj. Drak. *direptisque*. Mox '*quæstorium forum* recte dici putabat Ern. At quo sensu? Schelius post *quæstorium* putabat interpungendum. Dukero *forum* videbatur glossema magistri, qui docere voluerit, *forum* castrorum in *quintana* fuisse.' *Rupert.*

NOTÆ

[h] *In prætorio*] Gallice, *près de la tente du général.*

[i] *Ad quæstorium forum quintanamque*] Gallice, *dans la place qui étoit devant la tente du trésorier, et dans la grande rue qui séparoit le quartier des hauts officiers de celui des simples soldats.*

3. (8.) Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra, mari trepidatur: nautici tabernacula defendunt, commeatumque in littore expositum in naves rapiunt: milites in scaphas et mare territi ruunt: nautæ, metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab littore naves in altum expellunt. Inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus et cæde in vicem militum nautarumque oritur, donec jussu consulis procul a terra classis summota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. Vix mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt. Cetera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc[11] demum nuntius ad tertiam legionem revocandam et Gallorum præsidium;[12] et simul ex omnibus locis ad castra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent:[l] centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum in equos tollant.[13] 'Egregiam gloriam legionis fore, si castra, metu secundanorum amissa,[b] sua virtute recipiant; et recipi facile esse,

[b] *Quæ secundæ legionis milites per metum amiserant.*

11 *Tum*, quod in textum recepit Crev. mavult Rupert.—12 Vid. Not. Var. et Not. Delph. inf.—13 'Constructio verborum variata est, nisi leg. *equitibus* (sc. imperant) *ut, &c.*' Rupert. *Equitibus* legend. putat Doer.

NOTÆ

[k] *Tunc demum nuntius ad tertiam legionem revocandam et Gallorum præsidium*] Frustra huic loco, qui sanus erat, mederi voluit Sigon. duas voces post nomen *præsidium* adjiciendo; nempe *opprimendum venit:* quarum hæc minus necessaria; (satis enim intelligitur, aut venit, aut missus est nuntius, aut quid simile;) prior autem vox *opprimendum* non modo non desideratur, sed contra mentem auctoris insereretur: Gallorum enim præsidium non opprimendum, sed defendendum Romanis erat: Galli quippe illi in Romanorum partibus.

[l] *Pabulum lignaque projicere jubent*] Jusserunt nempe tribuni jumenta lignis et pabulo, quibus onusta erant, exonerari; ut milites jumentis ipsis ad iter adversus hostes festinandum uterentur.

Digitized by Google

si in præda occupati barbari subito opprimantur: sicut ceperint, posse capi.'[m] Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæque, quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius, tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modo milites, sed docebat etiam, 'Si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes certe pro vallo habituros. Vino somnoque verisimile esse mersos jacere.'

4. (9.) Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille, si unum † se sequerentur, quo celerius fieret, jacturum [14] dixit;[n] connisusque, cum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte alia T. et C. Ælii, tribuni militum tertiæ legionis, cum equitatu adveniunt. Confestim et, quos binos oneraria in jumenta imposuerant, secuti, et consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant,[o] memores fuerunt fugæ; aliis somno mors

14 Sic ex emend. Gron. pro vulg. *facturum*, quod Gron. Donjat. Doer. Drak. Vid. Not. Delph. inf. Sed durum est ad voc. *jacturum* non supplere tantum *signum* vel *id;* sed etiam ex sequentibus *trans vallum*, vel *in hostem*, vel in

NOTÆ

[m] *Sicut ceperint, posse capi*] Fieri posse aiebant, ut Istri incogitantes caperentur in castris Romanorum, eadem facilitate, qua ipsi eadem castra ceperant.

† *Si unum* [*unum, si*] Sic Gronov. pro *si unum;* et postea *jacturum* pro *facturum*. J. Clericus.

[n] *Quo celerius fieret, jacturum* [*facturum*] *dixit*] Congruentius erit responsum si ex mente Gron. corrigas, scribentis *notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille unum, si se sequerentur, quo celerius fieret, jacturum dixit,* id est, hoc solum respondit se signum in hostes jacturum; sive, non tantum illaturum, quod jubebatur; sed, modo milites sequerentur, illud jaciendo effecturum, ut quam citissime illud ad hostes perveniret. Confirmatur ea sententia hoc libri XXVI. loco: 'Secundi hastati signum ademtum signifero in hostem infert; jacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur milites.' Id alias factum, ut lib. XXXIV. cap. 46. 'ut milites ad recuperanda de manibus hostium signa fortius dimicarent.'

[o] *Qui modice vinosi erant*] Dicuntur vinosi proprie qui vino dediti sunt; sed hic vinosi pro ebriis et temulentis.

Digitized by Google

continuata est: integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibique absumtum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popillii equitis. Sabello cognomen erat. Is, pede saucio relictus, longe plurimos [15] hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo, quia ira et indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex convivio, raptim a suis in equum impositus, fugit. Ex victoribus ducenti triginta septem milites perierunt, plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris.

5. (10.) Forte ita evenit, ut Cn. et L. Gavillii, novelli Aquileienses,[e] cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii, cum Aquileiam, relictis impedimentis, refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modo, sed Romæ quoque post paucos dies, impleverunt;[p] quo, non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga,[16] quæ vera erant, sed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum est. Itaque, quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in Urbe tantum, sed tota Italia, indicti. Duæ legiones civium Romanorum conscriptæ, et decem millia peditum cum equitibus quingentis sociis nominis Latini imperata. M. Junius consul transire in Galliam, et ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque posset, militum exigere jussus. Simul decretum, ut Ti. Claudius prætor militibus legionis quartæ et socium Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Pisas ut convenirent, ediceret, eamque pro-

[e] *Aquileiæ coloniæ recentes cives.*

castra.' Doering.—15 *Plurimum* Gron. Doujat. Crev.
16 Post *fuga* excidisse *deserta* putabat Jac. Periz. et *milites evasisse* Drak.

NOTÆ

[p] *Sed Romæ quoque post paucos dies, impleverunt*] Non quod Romam profecti sint hi Gavillii; sed quod rumor ab ipsis sparsus, Aquileia Romam brevi delatus fuerit.

vinciam, dum consul inde abesset, tutaretur; M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque, Ariminum convenire juberet. Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui præesset legioni, misso, delectum Romæ habuit. M. Junius consul, ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protenus per civitates Galliæ militibusque colonis [17] imperatis,[q] Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis, quæ Gallis imperaverat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit: delectus omissus est: exauctorati, qui sacramento dixerant; et exercitus, qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Istri, magnis copiis cum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt: consules Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt.

6. (11.) Sedato tandem Istrico tumultu, senatus consultum factum est, ut consules inter se compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentem Manlium tribuni plebis, A.[18] Licinius Nerva et C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ [19] namque consulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus et L. Postumius Albinus ex Hispania Romam cum revertissent, senatus iis a M. Titi-

Neutrum placet Doer.—17 *Coloniis* mallit Doujat. prob. Drak.
18 ' Prænomen a Sigon. additum. Forte leg. C.' Drak.—19 Conj. Rupert.

NOTÆ

[q] *Militibusque colonis imperatis*] Num potius *coloniis*, ut Romanæ per Galliam Cisalpinam coloniæ milites dare jussæ sunt?

Digitized by Google

nio prætore datus in æde Bellonæ ad disserendas[20] res, quas gessissent,[r] postulandosque honores meritos, ut Diis[1] immortalibus haberetur honos. Eodem tempore et in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Æbutii prætoris cognitum est, quas filius ejus ad senatum attulerat. Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis,[s] pacatam provinciam invaserant; nec eis invalido exercitu et magna parte[2] pestilentia absumto resisti poterat. Eadem et Sardorum legati nuntiabant orantes, ut urbibus saltem (jam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est. Æque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur: 'Fuisse sub ditione Antiochi:[3] eam regiam servitutem, collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. Non publico tantum se premi imperio, sed singulos[4] justum pati servitium.[t] Juxta se conjuges liberosque vexari:[u] in corpus, in tergum sæviri: famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique; et palam res odiosas fieri, juris etiam usurpandi causa; ne pro dubio habeant, nihil inter se et argento parata mancipia

prorogandæ.—20 *Edisserandas* Gron. prob. Crev. Vulgatam lect. tuentur Duk. et Drak.—1 *Et ut Diis* Crev. prob. Gron. Drak. et all. improb. Doer.—2 'Nisi leg. *magna ex parte*, vel *magnam partem*.' Drak.—3 Drak. emendat *fuisse se sub ditione Antiochi.*—4 'Forte *singulorum* sc. Rhodiorum; vel potius *publice*.' Duker. Mox *juxta se* ex emend. Sigon. pro *justos*; quod habent Gron. Dou-

NOTÆ

[r] *Ad disserendas res, quas gessissent*] Verius opinatur Gron. *ad edisserendas res:* dicimus enim edisserere aliquid, et disserere de aliquo.

[s] *Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis*] Hos Sardiniæ populos memorat Strabo.

[t] *Justum pati servitium*] Non fatentur quidem Lycii se justam in servitutem a Rhodiis esse redactos: sed ita premi et vexari, quasi jure gentium facti essent illorum servi; ita ut justum servitium dicatur pro servili tractatione, omnibusque servitutis incommodis.

[u] *Juxta se* [*justos*] *conjuges liberosque vexari*] Non video cur hic mendum suspicari debuerit Sigon. et reposuerit *juxta se conjuges, &c.* Scio quidem *juxta se* idem esse ac æque pariter secum: sed novi justas nuptias, justam uxorem, justosque liberos recte dici, pro legitimis; indigniusque esse si justa conjux, justique liberi male habeantur, quam si in concubinam, aut in filios, sive spurios, sive naturales, sæviatur.

Digitized by Google

interesse.' Motus his senatus literas Lyciis ad Rhodios dedit: 'nec Lycios Rhodiis, nec ullos alicuiquam,[5 x] qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio et tutela esse, ut in ditione populi Romani civitates sociæ sint.'

7. (12.) Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisque eorum; postero die L. Postumius de Lusitanis aliisque ejusdem regionis Hispanis triumphavit. Quadraginta millia pondo argenti[y] Ti. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus.[z] Militibus denarios quinos vicenos,[a] duplex centurioni, triplex equiti ambo diviserunt; sociis tantundem, quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Junius consul ex Istria comitiorum causa Romam venit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius et Licinius de his, quæ in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ cum consul, 'se dies non plus undecim in ea provincia fuisse,' responderet; 'quæ se absente acta essent, se quoque, ut illos, fama comperta habere:' exequebantur deinde quærentes,[6] 'Quid ita non potius A. Manlius Romam venisset, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia, quam sortitus

jat. Crev. Drak.—5 Vid. Not. Delph. inf. 'Herald. conj. *alii cuiquam*, et Drak. *alicui* et *cuiquam*, suspicans librarios hanc utramque lectionem invenisse et exprimere voluisse.' *Rupert.* Paulo supr. *Motus is* edd. ante Sigon.

6 'Forte *quærendo;* ut passim Livius dixit. Sed illud quoque bene habet.'

NOTÆ

x *Nec ullos alicuiquam*] Sic veteres editiones ex scripto, recte. Est enim Latina vox aliquisquam, pro aliquispiam; utraque Ciceroni usurpata. Exempla refert Gron. ex II. de Divinat. cap. 50. 'Epicurusne, qui negat aliquicquam Deos, nec alieni curare, nec sui.' Et ex III. Tuscul. cap. 9. 'non aliquidpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiose se det.'

y *Quadraginta millia pondo argenti*] Gallice, *la valeur d'un million quatre cens quarante mille livres d'argent en masse.*

z *Viginti millia Albinus*] Nobis essent *sept cens vingt mille livres.*

a *Denarios quinos vicenos*] Gallice, *dix livres.*

Quinos vicenos] Septem florenos Hollandicos et dimidium. *J. Clericus.*

Digitized by Google

esset, in Istriam transisset? Quando id bellum[7] senatus decrevisset, quando id bellum populus Romanus jussisset? 'At, Hercule, privato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque.'[b] Immo, utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas necopinantes ab Istris oppressas, castra Romana capta, quod peditum, quod equitum in castris fuerit.[8] Ceteros inermes fusosque,[9][c] ante omnes consulem ipsum, ad mare ac naves fugisse. Privatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset.'

8. (13.) Comitia deinde habita. Consules creati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus:[†] et postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, L. Mummius,[10] Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana juris dictio, Quintio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia; sed ea propter belli magnitudinem provincia consularis facta:[d] Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius:[11] Scipio et Lævinus Galliam, in duas divisam pro-

Rupert.—7 'Duas voces *id bellum* per errorem librarius repetisse videtur; Gron. Mox pro *Immo* forte leg. *Id vero*, sc. Istricum bellum.' *Rupert.*—8 *Quod peditum, quod equitum in castris fuerit*, sc. captum esse: sed cap. 2. nulli in castris capti memorantur. Hinc Crev. suspicatur, adjiciendum esse *cæsum*.' Rupert.—9 Jac. Periz. non male, judice Rupert. conj. *effusosque*. Sed vid. Not. Delph. inf.

10 '*L. Mummius* pro vulg. *C. Mummius* [quod habent Gron. Doujat. Doer. Drak.] edidi, quia *L.* dicitur cap. 9. et XXXVIII. 54. et in fastis Capitol. Mox *P. Valerius Lævinus* [quod habent Gron. Doujat. Crev.] emend. Pigh. Ann. ad a. 576. Sed v. Drak.' *Rupert.*—11 '*Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius* verba suspecta tum ob ingratam repetitionem vocum *ea* et *sortiti*

NOTÆ

[b] *Sed gestum prudenter fortiterque*] Hæc sibi per ironiam objiciebant tribuni plebis, ut fortius contradicerent.

[c] *Ceteros inermes fusosque*] Victi quidem non fuerant; sed non expectato adventu hostium, per metum relictis castris, effuso cursu naves petierant, ut cap. 2. hujus libri scribitur. Nec mutandum tamen quicquam: neque enim mirum si ab adversariis consulis in ejus invidiam incommoda exercitus in majus augeantur.

† A. U. C. 576.

[d] *Provincia consularis facta*] Hactenus prætoria fuerat Sardinia: belli nunc magnitudo consularem fieri suasit.

Digitized by Google

vincias,[e] sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de provinciis Sardinia Istriaque et utriusque hostibus fuit, qui in his provinciis bellum concivissent. Postero die legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant, et [12] L. Minucius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum venit.[f] Ad his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt senatum et legationes socium nominis Latini, quæ et censores et priores consules fatigaverant,[13][g] tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, 'Cives suos Romæ censos plerosque Romam commigrasse. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.' Fregellas quoque millia quatuor familiarum transisse ab se, Samnites Pelignique querebantur: neque eo minus aut hos aut illos in delectum [14] militum dare.[h] Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex sociis ac nominis Latini,[15] qui stirpem ex sese domi relinquerent,[16][i]

sunt, tum quia demum cap. seq. narratur, has provincias consulibus decretas esse; Drak. Idem mox delendum putabat *utriusque* et *provinciis*, at Crev. totum hoc, *qui in his provinciis bellum concivissent*.' Rupert.—12 'Inserui cum Crev. *et* post *erant:* sed et forte *venerunt* aut *venere* leg. pro *venit*.' Rupert. *Et* del. Gron. Doujat. Doer. Drak.—13 Sic Crev. cum Rupert. pro vulg. *fatigaverunt;* quod Gron. Doujat. Doer. Drak.—14 Vid. Not. Delph. inf. 'Ratio sermonis Latini h. l. videtur requirere *se* pro *hos*, (nam Samnites ac Peligni de se ipsi loquuntur,) et *in delectu dare* pro *in delectum*.' Duker. *Illos plus* Gron. Doujat.—15 Malit Drak. *nomini Latino*, aut *sociis nominis Latini*.—16 Vid. Not. Delph. inf. 'Enimvero si Livius scripsit, *ne stirpem domi relinquerent*, Gron. recte judicasse videri debet. Sed *ne* illud a Livio, nisi eum repugnantia scripsisse volumus, proficisci non potuit, et cum Sigon. h. l. pro *ne* leg. *qui*. Nam et ita *quibus stirps deesset* recte opponuntur iis, *qui stirpem domi relinquerent*, et simul liquet, ut mox dicam, quodnam fuerit primum genus fraudis, mutandæ civitatis causa inductum; quod, nisi *ne*

NOTÆ

[e] *Galliam, in duas divisam provincias*] An cispadanam et transpadanam? an vero in Galliam proprie dictam, (cisalpinam scilicet,) et Venetiam, aut Liguriam?

[f] *In senatum venit*] Nimirum Minucius Thermus. Vellet tamen Gron. nec abs re, *in senatum venerunt*, ut referatur etiam ad Sardorum legatos.

[g] *Quæ et censores et priores consules fatigaverant* [*fatigaverunt*] Lege cum Gronovio *fatigaverant*.

[h] *Neque eo minus aut hos aut illos in* [*illos plus in*] *delectum militum dare*]

Digitized by Google

dabat, ut cives[17] Romani fierent. Ea lege male utendo, alii sociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam et, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manu mitterentur, mancipio dabant, libertinique cives essent; et quibus stirpes deesset, quam relinquerent, ut cives Romani fiebant. Postea, his quoque imaginibus juris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in civitatem Romanam per migrationem et censum transibant. 'Hæc ne postea fierent,' petebant legati, 'et ut redire in civitates juberent socios; deinde ut lege caverent, ne quis quem civitatis mutandæ causa suum[18] faceret, neve alienaret;[k] et, si quis ita civis Romanus factus esset * * *.'[19] [l] Hæc impetrata ab senatu.

ejiciatur, intelligi non potest.' *Duker.*—17 *Stirps . . . relinquerent, ii cives* Gron. *Stirps . . . relinquerent cives* Donjat. *Ita* pro *ut* conj. Duker. Livium scripsisse *ut cives Romani fierent* existimabat Crev. et post hæc verba excidisse alia quæ exposuerint genus fraudis ab iis inductum, quibus stirps deesset.—18 *Servum* pro *suum* leg. putat Sigon. improb. Gron.—19 Vid. Not. Delph. inf. (*civis ne esset*), verba quibus hanc lacunam explet Sigon. in textum recepit Doer.

NOTÆ

Vellet sane ratio ut secundum eundem Gron. legeretur, *neque eo aut minus hos* (nempe Samnites et Pelignos) *aut plus illos* (nimirum Fregellanos) *in delectum militum dare.* Perizon. tamen non desiderat *τὸ plus*, si quis dicat sensum esse Samnites Pelignosque conqueri quatuor millia familiarum ab se transisse in aliam civitatem, *neque tamen aut hos aut illos*, (id est, Samnites Pelignosve,) *eo minus militum in delectum dare*: estque hæc vera sententia, nec erat cur Gron. illud *plus* obtruderet.

[l] *Qui stirpem ex sese domi relinquerent*] Nihil hic etiam causæ videtur cur inserenda sit negatio, legaturque, ut idem Gron. censet, *qui stirpem ex sese domi non relinquerent*: lex enim exigebat ut revera liberos in civitate sua relinquerent, qui Romani cives fieri vellent; quo stirps eorum in patria prorogaretur ad subeunda ejus onera. Huic autem legi fraus fiebat duplici ratione. Primo quod qui liberos habebant, (ipsi in colonia sua remanentes,) eos oneribus patriæ subtrahebant, civi cuivis Romano mancipando in imaginariam servitutem, contracta tamen fiducia eos manumittendi, ut manumissione fierent cives Romani; non quidem ingenui, sed libertini. Qua ratione populo Romano injuria fiebat, qui externo sanguine sic dehonestabatur. Alio modo fraudem legi, et coloniæ suæ injuriam faciebant, qui, cum liberis carerent, nec possent stirpem domi relinquere, irrepebant in civitatem Romanam: nec per se nec per suos munera patriæ subibant, cum cogi non possent stirpem, quam nullam habebant, pro se relinquere.

[k] *Civitatis mutandæ causa suum faceret, neve alienaret*] *Suum facere* est accipere in servum: *alienare* vero hic est manumittere.

Digitized by Google

9. (14.) Provinciæ deinde, quæ in bello erant, Sardinia atque Istria decretæ.[20] In Sardiniam duæ legiones scribi jussæ; quina millia in singulas et duceni pedites, treceni equites; et duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, et sexcenti equites, et decem quinqueremes naves, si deducere ex navalibus vellet.[1] [m] Tantumdem peditum equitumque in Istriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, et quinque millia peditum sociorum, et ducentos quinquaginta mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium jussi. Priusquam consules provincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt. Lapidem in agro Crustumino in Lacum Martis[2] de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, et quadrupedem anguem visum: et Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: et Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc, quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Esquilinam magno consectantium tumultu evasit. Eorum prodigiorum causa consules majores hostias immolarunt, et diem unum circa omnia pulvinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias sortiti sunt: Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit.[3] Legem dein de[4] sociis C. Claudius tulit[n] senatus consulto, et edixit: 'qui

20 '*Sardinia atque Istria decretæ* consulibus, quam vocem excidisse putabant Jac. Periz. et Drak.' *Rupert.*—1 'An ex præcc. suppl. *scribi jussæ? naves deduceret ex navalibus, quibus vellet* conj. Jac. Gron. et *naves, quas deduceret ex quibus n. v.* J. Fr. Gron. *vellet* sc. Gracchus consul: quæ dura est ellipsis. Forte *Gracchus* leg. pro *naves*.' Rupert.—2 'Forte *lucum Martis*, quem inter viam Salariam et Tiberim fuisse suspicabantur Cluver. It. Ant. II. 9. p. 658. et Holsten. in Annotat. in Cluv. It. p. 101.' *Rupert.*—3 'Verba *Sacrificiis rite perfectis . . . obvenit* suspecta videri possunt, quoniam idem jam cap. 8. memoratum est.' *Rupert.*—4 *Deinde* conjunctim, Gron. Donjat. Mox particulam

NOTÆ

[l] *Et, si quis ita civis Romanus factus esset*] Apparet hic aliquid deesse. Sigon. subjicit *civis non esset*: formula in his recepta exigere videtur *civis ne esset*, quod malim, quam quod affertur a Gronovio, *et ne quis ita civis Romanus factus esset*.

[m] *Si deducere ex navalibus vellet*] Videtur Gronovio scripsisse Livius, *et decem quinqueremes naves, quas deduceret ex quibus navalibus vellet*.

[n] *Legem dein de* [*deinde*] *sociis C. Claudius tulit*] Non video cur Gronovius scribi jubeat *legem dein de sociis*

Digitized by Google

socii ac nominis Latini, ipsi majoresve eorum, M. Claudio, T. Quintio censoribus, postque ea, apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kalendas Novembres redirent.' Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummio prætori decreta est. Ad legem et edictum consulis senatus consultum adjectum est: 'ut, dictator, consul, interrex, censor, prætor qui nunc esset, apud eorum quem manu mitteretur,[5] [o] in libertatem vindicaretur, ut jus jurandum daret, qui eum manu mitteret, civitatis mutandæ causa manu non mittere:' qui id non juraret, eum manu mittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa jurisque dictio C. Claudio consuli decreta est.

10. (15.) Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius et A.

---

ex ante *senatusconsulto* excidisse suspicatur Gron.—5 'Semper putavi, pro *nunc* legendum esse *tunc*, [quod apud Doujat. Crev. legitur,] et ante *manu mitteretur* ob præc. *quem* intercidisse *qui*, ut ordo verborum sit *ut, qui manu mitteretur apud quem eorum, qui tunc dictator . . . esset, in libertatem vindicaretur, ut jus jurandum daret, eum, qui manu mitteret,* (sic verba sunt transponenda) *non civitatis mutandæ causa manu mittere.* Postea vidi idem Crevierio in mentem venisse. In verbis tamen *ut jus jurandum daret* offendit me *ut*, et vel legendum videtur *ubi* aut *si*, vel delenda illa *in libertatem vindicaretur*, quæ glossam redolent τῷ *manu mitteretur* ascriptam. Tum *ut* majoris perspicuitatis causa et more Liviano repetitum est. Aliorum conjecturas memoravit Drak.' *Rupert.* Secutus Crevier. vocem *qui* post *eorum quem*, inseruit Doer. uncis tamen inclusam. Pro *eorum quem* apud Gron. Doujat. legitur *forum*, * * *quem.*

NOTÆ

C. Claudius tulit: revera enim, si electio detur, malim *sociis* scriptam legem, (id est, sociorum causa, et secundum quam socii viverent,) quam *de sociis:* illud recte, quod latam vult ex Senatusconsulto.

[o] *Ut dictator, consul, interrex, censor, prætor qui nunc esset, apud eorum quem manu mitteretur,* [*esset apud forum* * * *manumitteretur, &c.*] Imperfectam hanc sententiam sic explet Sigon. *qui tunc essent apud forum, darent operam ut qui manumitteretur in libertatem vindicaretur, &c.* At Gron. advertit illarum vocum *darent operam* nullum vestigium fuisse in autographo, sed scriptum fuisse, *forum quem manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret:* ex quo faciendum censet *prætor, qui tunc esset apud forum, quem manumitterent in libertatem vindicaretur, si jusjurandum daret.* Ego sic legendum censeo: *prætor qui tunc esset apud forum cum manumitteretur, in libertatem vindicaret, ubi jusjurandum daret qui eum manumitteret, &c.* hoc est, ut magistratus, apud quem fieret manumissio, non aliter unumquemque servum manumittendum in libertatem vindicaret, quam si manumissor jurasset, &c.

Qui tunc esset, &c.] Hæc de sententia Gronovii constituta. *J. Clericus.*

Digitized by Google

9. (14.) Provinciæ deinde, quæ … cum Aquileiæ
atque Istria decretæ.[10] In Sar … um exercitum
jussæ; quina millia in singul … dolor magis
equites; et duodecim milli … quam cer
nominis, et sexcenti equite … is, exc
si deducere ex navalib … repe
equitumque in Istriam … qu
Et legionem unam cu …
lia peditum socior …
equites in Hispan … a
quam consules … æc cu
sunt. Lapide … Claudius co.
cœlo cecidi … exercitumque sibi adi-
natum, et … non paludatus, sine lictori-
foro ædif … e facto collega, nocte profectus,
ictu co … abiit: ubi inconsultius, quam vene-
etiam … am cum concione advocata fugam e cas-
per … lii adversis auribus militum (quippe qui primi
rr … ugissent) jactasset, ingessissetque probra M. Junio,
quod se dedecoris socium collegæ fecisset, ad extremum
utrumque decedere provincia jussit. Quod cum milites
consulis[7] imperio dicto audientes futuros esse dicerent,[r]

6 Vid. Not. Delph. inf.—7 'Videtur cum Jac. Gron. leg. *quod cum illi se consulis*, vel *quod cum illi tum consulis . . . cum is cet.*' Drak. *Cumque illi se consulis cet.* conj. J. Fr. Gron. Sed illa probabiliora: nam *quod cum* servari et pro simpl. *cum* positum esse potest.' *Rupert.* Mox *sese* pro *esse* Gron. Doujat.

NOTÆ

q *Non votis nuncupatis, non paludatus* [*nuncupatis paludatus*], *sine lictoribus*] Vulgaris lectio *non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus:* Gron. displicet, adeo ut plures paginas rationibus et exemplis auctorum impleat, quo demonstret paludamenta imperatoribus convenire, non lictoribus, quibus sagula tantum conveniant; unde, ubicumque paludati apud Nostrum lictores leguntur, mendum subesse contendit, relato *paludati* vocabulo ad imperatorem. Et sane id suadet optimorum scriptorum usus: contrariis autem rationibus ipse fuse respondet.

r *Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse* [*sese*] *dicerent, &c.*] Gron. expungit nomen *milites*, quoniam Manlii et Junii res agebatur, qui jubebantur provincia decedere. Scribi ergo vult: *ad extremum utrumque decedere provincia jussit: cumque illi se consulis imperio dicto audientes*

Digitized by Google

cur… is more m… literis consulis, quas de rebus in
at…, cum licto… in biduum supplicatio decreta.
…us ira, voc… mpronio in Sardinia prospere
·cit, vinct… m Sardorum Iliensium[x] in-
m. Al… ilia[y] Iliensibus venerant.
fusu… onflixit. Fusi fugatique
atc… millia armatorum cæsa.
… ervum jussit consul,
… rem exercitum in
…an. … Claudius, literis
. ei part…, … Istria legiones
…ceret, Aquileia… … in campos
…eneret, quo minus, vot… …acie dimi-
…urbe exiret. Hæc collegæ obseque… … aut in
dies ad conveniendum edicta est. Claudiu… … sunt)
cutus est literas suas. Concione adveniens de … …ota.
Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paluda… ;
cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, æque ac prius,[8] præcipiti celeritate abit.[s]

11. (16.) Paucis ante diebus Junius Manliusque oppidum Nesattium,[9] [t] quo se principes Istrorum et regulus ipse

[d] *Ea libenter ac studiose facta sunt a collega Sempronio Graccho.*

Crev.—8 Vid. Not. Delph. inf.
9 *Nesactium* e Plin. III. 19. aut *Nesactum* ex Ptol. III. 1. legendum monent

NOTÆ

futuros esse dicerent, &c. testaturque in scripto fuisse verbum *esse* loco pronominis *sese;* quod contra membranæ fidem subjectum fuit. Mihi nulla mutationis causa occurrit; sed scribendum ex autographo, *quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse dicerent:* sive milites videri voluerint ipsi parati ad parendum consuli, sive indicaverint paratos Manlium et Junium: utrumque enim sensum ferret ea lectio. Et congruentius est a militari turba confuse ortas voces resistentium consuli, quam a ducibus, quemadmodum in L. Papirii dictatoris et Q. Fabii Magistri equitum dissidio lib. VIII. cap. 32.

[s] *Æque ac prius [amplius], præcipiti celeritate abit*] Gruterus delet illud *amplius;* Gron. quærit, Quid si *æque ac prius præcipiti?* quid autem si *æque aut amplius præcipiti?*

[t] *Oppidum Nesattium*] Oppidum fuit in extrema Istria ultra Polam, ad Liburniæ confinia, atque ad ostia flu-

Digitized by Google

Manlius, qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio veris in fines Istrorum exercitum introduxerunt. Ubi cum effuse popularentur, dolor magis et indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes, satis sibi virium adversus duos exercitus, excivit. Concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus et tumultuarius exercitus acrius primo impetu, quam perseverantius, pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa: ceteri, omisso bello, in civitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos, miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul, veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatus, sine lictoribus,[6] [q] uno omnium certiore facto collega, nocte profectus, præceps in provinciam abiit: ubi inconsultius, quam venerat, se gessit. Nam cum concione advocata fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum (quippe qui primi ipsi fugissent) jactasset, ingessissetque probra M. Junio, quod se dedecoris socium collegæ fecisset, ad extremum utrumque decedere provincia jussit. Quod cum milites consulis[7] imperio dicto audientes futuros esse dicerent,[r]

6 Vid. Not. Delph. inf.—7 'Videtur cum Jac. Gron. leg. *quod cum illi se consulis*, vel *quod cum illi tum consulis . . . cum is cet.*' Drak. *Cumque illi se consulis cet.* conj. J. Fr. Gron. Sed illa probabiliora: nam *quod cum* servari et pro simpl. *cum* positum esse potest.' *Rupert.* Mox *sese* pro *esse* Gron. Doujat.

NOTÆ

[q] *Non votis nuncupatis, non paludatus* [*nuncupatis paludatus*], *sine lictoribus*] Vulgaris lectio *non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus:* Gron. displicet, adeo ut plures paginas rationibus et exemplis auctorum impleat, quo demonstret paludamenta imperatoribus convenire, non lictoribus, quibus sagula tantum conveniant; unde, ubicumque paludati apud Nostrum lictores leguntur, mendum subesse contendit, relato *paludati* vocabulo ad imperatorem. Et sane id suadet optimorum scriptorum usus: contrariis autem rationibus ipse fuse respondet.

[r] *Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse* [*sese*] *dicerent, &c.*] Gron. expungit nomen *milites*, quoniam Manlii et Junii res agebatur, qui jubebantur provincia decedere. Scribi ergo vult: *ad extremum utrumque decedere provincia jussit: cumque illi se consulis imperio dicto audientes*

Digitized by Google

cum is more majorum, secundum vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab Urbe esset; furens ira, vocatum, qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est; et circumfusus exercitus, favens imperatorum causæ et consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul et contumeliis singulorum, et multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, nave eadem, qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conveniret; ne quid se Romæ teneret, quo minus, votis nuncupatis, paludatus ab Urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta,[d] brevisque dies ad conveniendum edicta est. Claudius prope consecutus est literas suas. Concione adveniens de Manlio et Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatus, cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, æque ac prius,[8] præcipiti celeritate abit.[s]

11. (16.) Paucis ante diebus Junius Manliusque oppidum Nesattium,[9] [t] quo se principes Istrorum et regulus ipse

[d] *Ea libenter ac studiose facta sunt a collega Sempronio Graccho.*

Crev.—8 Vid. Not. Delph. inf.
9 *Nesactium* e Plin. III. 19. aut *Nesactum* ex Ptol. III. 1. legendum monent.

NOTÆ

futuros esse dicerent, &c. testaturque in scripto fuisse verbum *esse* loco pronominis *sese;* quod contra membranæ fidem subjectum fuit. Mihi nulla mutationis causa occurrit; sed scribendum ex autographo, *quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse dicerent:* sive milites videri voluerint ipsi parati ad parendum consuli, sive indicaverint paratos Manlium et Junium: utrumque enim sensum ferret ea lectio. Et congruentius est a militari turba confuse ortas voces resistentium consuli, quam a ducibus, quemadmodum in L. Papirii dictatoris et Q. Fabii Magistri equitum dissidio lib. VIII. cap. 32.

[s] *Æque ac prius* [*amplius*], *præcipiti celeritate abit*] Gruterus delet illud *amplius;* Gron. quærit, Quid si *æque ac prius præcipiti?* quid autem si *æque aut amplius præcipiti?*

[t] *Oppidum Nesattium*] Oppidum fuit in extrema Istria ultra Polam, ad Liburniæ confinia, atque ad ostia flu-

Digitized by Google

Æpulo receperat, summa vi oppugnarunt. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, et vineis oppugnare intendit; amnemque præterfluentem mœnia, qui et impedimento oppugnantibus erat, et aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ [10] aquæ: et ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum versi; etiam, ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumque, simul nefandam cædem, milites, transgressi murum, oppidum intrarunt. Cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida, Mutila et Faveria,[u] vi capta et deleta. Præda, ut in gente inopi, spe major fuit, et omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum sexcenta triginta duo sub corona venierunt. Auctores belli virgis cæsi, et securi percussi. Istria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est: omnesque undique populi, obsidibus datis, in ditionem venerunt. Sub Istrici finem belli apud Ligures concilia de bello haberi cœpta.

12. (17.) Ti. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. Cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas [11] ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet, et adjicit decretum: 'quoniam Istria provincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret

Cluver. et Cellar.—10 *Abscisa* Doer. Drak.

NOTÆ

minis Arsiæ in Flanaticum sinum sese exonerantis: hodie *Castelnovo*.

[u] *Mutila et Faveria*] Istrica quoque oppida, quorum incertus est situs. Cluverius Mutilæ putat successisse locum, cui nomen hodie *Medolino*, ad Polaticum promontorium: Faveriæ autem successisse oppidum mediterraneum *Peura*, Arsiæ fluvio appositum.

Digitized by Google

in Ligures.' Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Ti. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium[x] induxit. Balarorum magna auxilia[y] Iliensibus venerant. Cum utraque gente signis collatis conflixit. Fusi fugatique hostes, castrisque exuti: duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hyberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, literis Ti. Claudii et senatus consulto accepto,[12] ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen[z] in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. Quindecim millia cæsa; plus septingenti[13] aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti; et signa militaria unum et quinquaginta capta. Ligures, reliquiæ cædis, in montes refugerunt passim; populantique campestres agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis provinciis Romam revertit.

13. (18.) Prodigia eo anno nuntiata. In Crustumino avem sangualem,[14][a] quam vocant, sacrum lapidem[b] rostro

11 ' *Eas ipsas literas:* posterior vox forte del.' *Rupert.*—12 Conj. Rupert. *acceptis.*—13 *Septingentis* edd. ante Gron. Mox del. prius *aut* Gron. Doujat. Crev.

14 ' Ad locum Plinii, observat Harduinus, hujus avis nomen in codd. scri-

NOTÆ

[x] *Iliensium*] Sardiniæ populi Ilienses dicti, quod e Trojanorum reliquiis, pars eorum, qui cum Ænea incolumes evaserant, acti tempestatibus in eam insulam pervenerant. Hi Græcis, qui partem insulæ tenuerant, per Afros ad internecionem excisis, in montanam insulæ regionem confugerunt, ut Pausan. in Phocicis scribit.

[y] *Balarorum magna auxilia*] In eadem insula celebres fuere populi hoc nomine, inter montanos vel præcipui, in specubus degentes. Hi sic dicti a Corsis, quibus, interjecto freto, vicini erant.

[z] *Ad Scultennam flumen*] Fluvius est Galliæ cispadanæ Straboni, *Scutana* vulgo, Mutinensem agrum dirimens a Bononiensi, atque in Padum defluens, nomen retinet circa fontes.

[a] *Avem sangualem*] Hæc avis alio nomine ossifraga dicta ex Plinio,

Digitized by Google

cecidisse. Bovem in Campania locutum.[15] Vaccam aeneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit; et in Campania bos alenda publice data; Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab haruspicibus Diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In ejus locum suffectus est pontifex filius ejus M. Marcellus. Et Lucam [16] colonia eodem anno duo millia civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius,[17] Cn. Sicinius. Quinquagena et singula jugera et semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat. Etruscorum ante, quam Ligurum, fuerat. C. Claudius consul ad Urbem venit: cui, cum in senatu de rebus in Istria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. Triumphavit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium trecenta septem millia,[c] et victoriatum octoginta quinque millia [d] septingentos duos. Militibus in singulos quini deni [e] denarii dati,[f] duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quam civibus, datum. Itaque taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum.

14. (19.) Dum is triumphus de Liguribus agebatur,[18]

bi *sanqualis*.' Doering.—15 ' Vel h. l. leg. *locutam*, vel mox *bos alendus publice datus*.' Gron. prob. Drak.—16 *Lunam* Gron. Doujat. Drak. Doer.—17 ' Recte, puto, *L. Æmilius* (Regillus) conj. Drak.' *Rupert*.

18 ' An *cum* vel *quum* ... *agebatur* quærit Drak. Sed *dum* eodem redit, et

NOTÆ

aquilæ similis, teste Aristotele, sed major et fusci coloris.

[b] *Sacrum lapidem*] Videtur intelligi lapideum Dei alicujus signum, quale opinor causam dedit jurandi 'per Jovem lapidem:' vel certe religione quadam consecratus lapis, cujusmodi apud Apuleium in Floridis, citante Gronovio: 'neque enim justius religiosam moram viatori objecerit lapis, unguine delibutus:' Arnob. lib. I. 'lubricatum lapidem, et ex olivi unguine ordinatum' vocat.

[c] *Denarium trecenta septem millia*] Gallica pecunia hodierna *cent vingt-deux mille huit cens livres*.

[d] *Victoriatum octoginta quinque millia*] Librarum nostrarum triginta et quatuor millia.

[e] *Quini deni*] Quatuor floreni et dimidius. *J. Clericus*.

[f] *In singulos quini deni denarii dati*]

Digitized by Google

Ligures, postquam senserunt, non consularem tantum exercitum Romam abductum, sed legionem ab Ti. Claudio Pisis dimissam, soluti metu, clam exercitu indicto, per transversos limites superatis montibus, in campos degressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. Id ubi Romam allatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore habere jussit, creatisque in annum magistratibus in provinciam redire, et coloniam ex hostibus eripere. Ita, uti censuit senatus, comitia habita. Consules creati, Cn. Cornelius Scipio Hispallus, Q. Petillius Spurinus.† Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio,[19] L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquillius Gallus. C. Claudio consuli prorogatum in annum imperium et Gallia provincia; et, ne Istri quoque idem, quod et Ligures, facerent, socios nominis Latini in Istriam mitteret,[20] quos triumphi causa de provincia deduxisset.[f] Cn. Cornelio et Q. Petillio consulibus, quo die magistratum inierunt, immolantibus Jovi singulis bubus, uti solet, in ea hostia, qua Q. Petillius sacrificavit, in jocinore caput non inventum. Id cum ad senatum retulisset, bove perlitare jussus. De provinciis deinde consultus senatus Pisas et Ligures provincias consulibus decrevit. Cui Pisæ provincia obvenisset, cum magistratuum creandorum tempus esset, ad comitia reverti jussit. Additum decreto, ut binas legiones novas scriberent et trecenos equites, et dena millia peditum sociis nominique Latino et sexcenos imperarent equites.[1] Ti. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in provinciam consul venisset.

caput sequens quoque incipit 'dum de his rebus,' &c.' *Doering*. Mox pro *abductum* habent *adductum* edd. ante Gron.—19 '*M. Cornelius* c. 15. et *M. Cornelius Maluginensis* c. 27. dicitur: unde cognomen *Scipio* forte del.' *Rupert*.—20 'Excidisse *mandatum* putat Mur. sed similis ellipseos exempla laudarunt all.' *Rupert*.—1 'Numerus peditum intercidit et leg. *ut b. l. n. s., quina millia in singulas et ducenos pedites, trecenos equites.*' Crev. *Trecentos . . . sexcentos* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

Gallice, *la valeur de six livres.*

† A. U. C. 577.

[f] *De provincia deduxisset*] Adjici vult Muretus *mandatum*: quod satis

15. (20.) Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius, evocatus a viatore, cum templo egressus esset, paulo post rediit confuso vultu, et exposuit Patribus conscriptis, bovis sescenaris,[2] [g] quem immolavisset, jecur defluxisse.[3] [h] Id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse: et vidisse ceteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter absumtum. Territis eo prodigio Patribus, et alter consul curam adjecit, qui se, quod caput jocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negavit.[i] Senatus majoribus hostiis usque ad litationem sacrificari jussit. Ceteris Diis perlitatum ferunt: Saluti Petillium perlitasse negant. Inde consules prætoresque provincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio[4] obvenerunt. Prætores, L. Papirius Maso urbanam, M. Aburius inter peregrinos, sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquillius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam: 'Gracchum eam provinciam pacare, et[5] T. Æbutium prætorem adjutorem ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime convenire. Inter traditionem imperii novitatemque successoris, quæ noscendis prius, quam agendis,

[i] *Dixit se litare non potuisse, quamvis tres boves immolasset.*

2 'Quidam h. l. *sacenaris;* aut ap. Fest. *sescena* legendum putant. Alii conjiciunt *sexcennaris*, vel, quod idem esse putant, *sexennis;* Grævius *sexcenarii*, (DC. librarum) et Guther. de Jure Pont. *sagenaris*.' Rupert. Placet Doer. quod vir doctus ad margin. ed. Cur. ascripsit, *bovis sexennis*.—3 Periz. et Drak. *diffluxisse* legi volebant.—4 Q. *Petillio* cum Jac. Gron. mavult Rupert.—5 'Pro *et* legendum esse *ei* eleganter conjecit J. F. Gron.'

NOTÆ

per se intelligi videtur.

[g] *Bovis sescenaris*] An a sacena, quæ et scena, et forte sescena (quo nomine appellatur dolabra pontificalis apud Festum) dictus *bos sescenaris*, eo cultri genere percussus a victimariis? an legendum *sagenaris?* quasi opimi et publice saginati bovis, quod Gronovio non displicet. Varro certe *sagenantur* pro *saginantur* dixit.

[h] *Jecur defluxisse*] Legi vult Perizon. *difluxisse*, hoc est, in aqua dissipatum atque absumtum esse, et fere in liquorem abiisse. Nam 'defluere' est e loco superiore delabi.

Digitized by Google

rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere.' Probata Popillii excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se impediri solennibus excusabat, ne in provinciam iret. Citerior Hispania obvenerat. Ceterum aut ire jussus, aut jurare pro concione, solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutum est, et ab se uti jus jurandum acciperent, M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba jurejurarunt.[6] M. Titinius et T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperii jure in Hispania jussi; et ut in supplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia socium Latini nominis et trecenti equites mitterentur.

16. (21.) Latinæ feriæ fuere ante diem tertium Nonas Maii,[7] in quibus, quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, 'populo Romano Quiritium,' religioni fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusque ad pontificum collegium rejecisset; pontificibus, quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis,[8] placuit Lanuvinos, quorum opera[1] instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quod Cn. Cornelius consul, ex monte Albano rediens, concidit, et, parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus ingravescente morbo, Cumis decessit. Sed inde mortuus Romam allatus, et funere magnifico elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat. Consul Q. Petillius, cum primum per auspicia posset, collegæ surrogando comitia habere jussus, et Latinas edicere. Comitia in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem[9] tertium Idus Sextiles edixit.

Doering. prob. Rupert.—6 Mavult Rupert. *jurarunt.*

7 Drak. mavult *Nonas Maias.*—8 'Repetitio admodum displicet, et forte leg. *pontificibus, quia non recte factæ Latinæ essent, placuit, Lanuvinos, quorum opera instaurandæ essent, hostias præbere*, vel *quia non recte factæ essent, instaurari Latinas placuit, Lanuvinosque, quorum opera instaurandæ cet.*' Drak. Pro *recte* malebat Sigon. *rite.*—9 *In diem III. Non. Sext. Latinas ad diem* edd.

NOTÆ

[1] *Quorum opera*] Immo quorum gratia, vel potius culpa, hæc sacra iteranda essent.

Digitized by Google

Plenis religionum animis, prodigia insuper nuntiata:[f] Tusculi facem in cœlo visam; Gabiis ædem Apollinis et privata ædificia complura, Graviscis murum portamque de cœlo tacta. Ea Patres procurari, uti pontifices censuissent, jusserunt. Dum consules primum religiones, deinde alterum alterius mors et comitia et Latinarum instaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. Ante[k] triduum,[10] quam oppugnare cœperat,[†] receptam ex hostibus colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa; literæque Romam extemplo scriptæ, quibus non modo rem exponeret, sed etiam gloriaretur, sua virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hostem populi Romani, agrique aliquantum[11] captum,[l] qui multis millibus hominum dividi viritim posset.

17. (22.) Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis præliis Sardos perdomuit. Quindecim millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum exactumque; ceteri frumentum contulerunt. Pacata provincia obsidibusque ex tota insula ducentis triginta acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent,

[f] *Cum hominum mentes terrore propter prodigia essent affectæ.*

ante Sigon.—10 Non opus esse judicat Doer. ut cum Jac. Periz. scribatur *intra triduum:* hanc l. quod prob. Rupert.—11 '*Agrique aliquantum:* hæc jactationi Claudii et verbis seqq. *multis millibus* parum convenire putabat Drak. malebatque cum Jac. Gron. legere *agrique ad id tantum* vel cum Doujat. *agrique a se tantum.*' Rupert.

NOTÆ

[k] *Ante* [*Intra*] Sic ex doctorum virorum sententia edidimus pro *Ante*, quod absurdum prorsus erat. *J. Clericus.*

† *Ante triduum, quam oppugnare cœperat*] Absurdum Perizonio videtur urbem post triduum quam ab hostibus recepta erat oppugnari, jubetque reponi *intra triduum*, quod quidem rectum esset. Verum non hoc voluit Livius, sed indicare non totorum trium dierum oppugnatione receptam ex hostibus: qui sensus auctoris est in his verbis, non quem ille nescio qua ratione sibi finxit.

[l] *Agrique aliquantum captum*] Num potius *agrique a se tantum captum*, aut quid simile? si enim *aliquantum* legas, non ita multis millibus hominum sufficiat.

Digitized by Google

missi, quique ab senatu peterent, ut ob eas res, ductu auspicioque Ti. Sempronii prospere gestas, Diis immortalibus honos haberetur, ipsique decedenti de provincia exercitum secum deportare liceret. Senatus, in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decrevit, et quadraginta majoribus hostiis consules sacrificare jussit: Ti. Sempronium proconsulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde consulis unius surrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petillius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creavit C. Valerium[12] Lævinum. Is, jam diu cupidus provinciæ, cum opportunæ cupiditati ejus literæ allatæ essent, Ligures rebellasse, Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis,[m] tumultus ejus causa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci jussit;[13] et duumviros navales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem et Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

18. (23.) Hostes sub adventum C. Claudii, a quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatosque, locorum magis præsidio adversus infeliciter expertam vim, quam armis, se defensuri, duos montes Letum et Balistam ceperunt, muroque insuper amplexi. Tardius ex

12 *M. Valerium* edd. ante Sigon.—13 'Suspicor locum non integrum esse, et hic aliquid de profectione consulis paludati in provinciam dictum fuisse. Sed ea tamen in *Nonas Sext.* conferri non potest, quia Latinæ post eas *in a. d. III. Idus Sext.* edictæ erant cap. 16. nec magistratibus ante illas licebat in provincias exire.' *Duk.* 'Verba *literis auditis* ab h. l. aliena sunt. Forte leg. *mox Id. Sextil. abiit paludatus. Literis ante datis tumultus cet.*' Rupert.

NOTÆ

[m] *Literis auditis*] Non abs re notat Grut. has voces turbandæ potius sententiæ esse, quam firmandæ.

agris demigrantes oppressi ad mille et quingenti [14] perierunt. Ceteri montibus se tenebant, et, ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat. Captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quam rite sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant, parietibus affligunt,[15] vasa omnis generis usui magis, quam ornamento in speciem, facta.[16] Q. Petillius consul, ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam veniret: Campis Macris [n] se eum expectaturum. Literis acceptis, Claudius ex Liguribus castra movit, exercitumque ad Campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi, divisis copiis, priusquam digrederentur, communiter ambo exercitus lustraverunt. Tum sortiti, quia non ab eadem utrumque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constat,[17] quod in templo fuisset: in Petillio id vitio factum, postea augures responderunt, quod extra templum [18] sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diversas regiones. Petillius adversus Balistæ et Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se jungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, 'se eo die Letum capturum esse.' [o] Duabus simul partibus subire in adversos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impi-

14 'Sic reposui pro *quingentos*, quod ex ultima Gruteri ed. receptum est: *ad M. et D.* edd. antiquiores.' *Rupert.* *Quingentos* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer.—15 *Affigunt* Gron. Doujat. Crev.—16 Drak. *et* post *ornamento* inserendum, et Crev. vocem *ornamento* delendam censebat. 'Si quid ejiciendum sit, equidem orationis concinnitatis gratia potius voces *in speciem* quam *ornamento* ejicerem.' *Doering.*—17 *Constabat* Gron. Doujat. Crev.—18 'Vel

NOTÆ

[n] *Campis Macris*] In Gallia cispadana fuit hic locus, nunc *Val de Montirone* Leandro, circa Secchiam amnem inter Carpum et Mirandulam.

[o] *Se eo die Letum capturum esse*] De Leto monte Petilius loquebatur: eventus alio vertit ad lethum seu mortem ipsius: sibi itaque funestum omen fecit, qua de re Valer. Maxim. lib. I. c. 5.

Digitized by Google

gre succedebat. Alteram hostes cum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo advectus, suos 19
quidem a fuga revocavit: ipse, dum incautius ante signa obversatur, missili trajectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt; et suorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo et quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse. C. Valerius, audita 20 [p]
[morte Q. Petillii, exercitum sine duce relictum ad suas copias adjunxit, iterumque aggressus hostes, eorum sanguine collegæ manibus egregie parentavit. Triumphavit de Liguribus.[c] In legionem, cujus ante signa consul occisus erat, severe ab senatu animadversum est. Ei universæ neque stipendium anni procedere,[d] neque æra dari placuit, quia pro salute imperatoris, hostium telis se non obtulerant. Sub hæc tempora legati Dardanorum, quos ingens Bastarnarum exercitus, Clondicо duce, ut ante memoravimus, premebat, Romam venere. Qui cum de Bastarnis exposuissent, quanta esset eorum multitudo, quam procera et immania corpora, quanta in periculis

Pigh. Ann. Rom. Val. Max. II. 7.

Liv. XL. 58. Polyb. Legat. 62.

extra templum vel foris glossema, et delendum videtur.' *Rupert.*—19 ' Pro suos non male tentat Drak. *fusos*.' Doering.—20 ' *C. Valerius, audita morte collegæ, exercitum in Ligures deduxit.* Ita lacunam explevit Cluver. It. Ant.'

NOTÆ

[p] *C. Valerius, audita*] Desiderantur hic quæ, audita morte Petillii, collega ejus gessit, tum comitia coss. P. Mucii Scævolæ et M. Æmilii Lepidi, et prætorum qui eo anno fuerunt, cum sortitione provinciarum, et quæ ab his consulibus gesta fuerunt in Gallia et Liguria. Adde quod ex Valerio Maximo lib. II. c. 7. refert Grut. de pœna legioni a senatu inflicta, quod passa esset occidi Petillium.

[c] *Triumphavit de Liguribus*] Hoc indicare videntur Pighio argentei denarii accuratissime cusi cum Jovis victoris capite laurea coronato, et triumphali quadriga, sub qua legitur nomen hujus consulis. Cum autem triumphus victoriæ sit præmium et argumentum, ideo Ligures a Valerio devictos esse diximus. *Crev.*

[d] *Neque stipendium anni procedere*] Vetuit senatus hunc annum inter legitimos militiæ annos ejus legionis militibus imputari. *Crev.*

Digitized by Google

audacia, adjecerunt societatem iis esse cum Perseo, et vero eum majori sibi, quam Bastarnas ipsos, esse terrori: ac proinde, ut auxilium sibi ferretur, ab senatu postularunt. Patres decreverunt mittendos esse legatos, qui Macedoniæ res inspicerent: et statim A. Postumio negotium datum, ut eo proficisceretur. Collegas ei adjunxerunt e junioribus, ut penes eum præcipua esset legationis vis et auctoritas. Inde actum de comitiis magistratuum in insequentem annum: qua de re non mediocris disceptatio incidit, quod] periti religionum [q] jurisque publici, quando duo ordinarii consules ejus anni, alter morbo, alter ferro periisset, suffectum consulem negabant recte [21] comitia habere posse.

Fasti Capit. [Res ad interregnum rediit.[e] Creati consules per interregem P. Mucius Scævola, M. Æmilius Lepidus

Pigh. Ann. Rom. iterum.† Prætores [f] inde facti sunt C. Popillius Lænas, T. Annius Luscus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Ser. Cornelius Sulla,[g] Ap. Claudius Centho.

Liv. inf. c. 19. c. 21. et 26. c. 21. c. 19. Consulibus provinciæ obtigere Gallia et Ligures. Prætorum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Claudius Centho citeriorem Hispaniam. Reliquæ prætoriæ provinciæ quibus evenerint, non extât memoria. Annus hic pesti-

Rupert.—21 *Recte* del. Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[q] *Periti religionum*] Ex Prisciano est hoc fragmentum comitiorum, ubi ordinarii consules dicuntur, qui primis comitiis creati erant. His opponuntur suffecti, hoc est, in demortuorum locum surrogati. Fuerant autem ordinarii consules Cn. Cornelius Scipio Hispalus et Q. Petillius Spurinus: quorum ille morbo, hic ferro interierat: suffectus autem in Scipionis locum C. Valerius Lævinus.

[e] *Res ad interregnum rediit*] Si a consule suffecto Lævino haberi comitia nequibant, res ad interregnum rediisse videtur. Nam si dictator comitiorum habendorum causa esset dictus, tabulæ fastorum Capitolinæ hoc indicarent. *Pighius.*

† A. U. C. 578.

[f] *Prætores*] E sex prætoribus qui hic nominantur, duos tantum postremos pro certis habere debemus, Cornelium et Ap. Claudium. Ceteros ex conjecturis probabilibus supplevit Pighius, quas apud ipsum videre licet. *Crev.*

[g] *Ser. Cornelius Sulla*] Nomen hujus prætoris reperitur infra c. 21. at non cognomen, neque prænomen, quæ ex XLV. 17. peti posse Pighius credidit. *Crev.*

Digitized by Google

lentia infamis, quæ tamen in armenta tantum grassata est. Ligures, gens semper victa, semper rebellans, Lunam Pisasque depopulati fuerant. Simul et Gallicus tumultus increpuerat. Lepidus, Gallorum motu facile compresso, in Ligures transcendit. Aliquot populi sese ejus arbitrio permiserunt: quos, ut sunt fere similia locis cultorum ingenia, asperis montium jugis quæ incolebant efferari ratus, quorundam ante se consulum exemplo, in plana] deduxit.[h] XL. capp. 38. 41. et 53.

19. (24.) Cis Apenninum Garuli et Lapicini et Hercates;[r] trans Apenninum Briniates fuerant. Inter[1] Audenam amnem[s] P. Mucius cum iis, qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit, omnibusque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res, in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, et quadraginta hostiis sacrificari jussit. Et tumultus quidem Gallicus et Ligustinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppressus erat. Belli Macedonici subibat jam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque[t] certamina; et legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renuntiaverantque, bellum in Dardania esse. Simul venerant et ab rege Per-

1 Cluver. It. Ant. suspicabatur nomen saltem loci, inter quem et *Audenam amnem* Mucius bellum gesserit, excidisse. 'Ex sententia Crev. pro *inter* legendum omnino est *intra*. Si Livius scripsisset *inter*, addidisset quoque alium locum, inter quem et *A. a.* bellum gestum sit.' *Doering*. Mox *Q. Mu-*

NOTÆ

h *In plana deduxit*] Hanc fuisse Livii mentem probare videntur ea quæ sequuntur, 'Cis Apenninum Garuli ... trans Apenninum Briniates fuerant.' Verbum enim *fuerant* indicare videtur veteres hic illorum populorum sedes memorari a Livio, postquam exposuerat, quasnam illis regiones habitandas consul assignasset. *Crev.*

r *Garuli et Lapicini et Hercates*] Hos Liguriæ populos montanos ponit Cluver. circa fontes Laboniæ fluvii, qui vulgo nunc *Lavagna*.

s *Inter Audenam amnem*] Nunc *La Ula*, sive *Laula*, dicitur hic amnis Cluverio, in sinistram Macræ ripam defluens.

t *Inter Dardanos Bastarnasque*] Vide lib. XL. c. 57.

Digitized by Google

seo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem,[u] neque arguit: moneri eum tantummodo jussit, ut etiam atque etiam curaret, ut sanctum haberet fœdus,[x] quod ei cum Romanis esse videri posset.[2] Dardani, cum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod superaverant, sed graviores fieri in dies cernerent, subnisos Thracum accolarum et Scordiscorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, conveniunt.[3] Hyems erat, et id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiscique in fines suos abirent. Quod ubi ita factum, et solos jam esse Bastarnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars, ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret; pars, devio saltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Ceterum, priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est; victique Dardani compelluntur in urbem, quæ fere duodecim millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumsidunt urbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta[y]

[nullo negotio cepit. Bastarnæ omni et commeatu, et apparatu bellico, qui in castris fuerat, exuti, cum ejus reparandi facultas ex hostili regione, et infesto tempore anni, nulla esset, patrias sedes repetere statuerunt. Ita-

cius edd. ante Sigon.—2 Sic contra sensum et Latinitatem censet Doer. legi; et haud inconsiderate fecisse putat quod hunc locum dedit uti eum eleganter emendavit Jac. Gron. *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset.*—3 *Convenerunt* Gron. Donjat. Crev.

NOTÆ

[u] *Nec liberavit ejus culpæ regem*] Ita dixit *liberare culpæ*, ut dicimus 'plenum irarum,' 'vacuum vini,' &c. Receptior loquendi forma est 'liberare culpa.'

[x] *Ut sanctum haberet fœdus*] Recte Jac. Gronov. translata litera finali *t* a verbo *haberet* ad verbum *esset*, sic emendat, *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset.*

[y] *Sine præsidio relicta*] Hic addenda Bastarnarum cum Dardanis certamina.

Digitized by Google

que ad Istrum regressi, non sine ingenti lætitia flumen alta concretum glacie offenderunt, quæ nullum onus recusare videretur. Verum incumbente festinantium seque cursu agglomerantium hominum ac jumentorum toto simul agmine, glacies sub immenso pondere fatiscens subito dissiluit, universumque agmen, quod diu sustinuerat, mediis gurgitibus, victa tandem et comminuta, destituit. Plurimi statim vorticibus hausti sunt. Multos enatare conantes crustæ dissolutæ fragmina superinducta merserunt. Pauci ex omni populo per utramque ripam vix concisis visceribus evasere. Oros. IV. c. 20.

(25.) Per ea tempora Antiochus Magni Antiochi filius, qui diu Romæ obses fuerat, mortuo Seleuco fratre, Syriæ regnum occupavit. Namque Seleucus, quem Philopatora Græci vocavere, cum paternis cladibus fractas admodum Syriæ opes accepisset, post otiosum nullisque admodum rebus gestis nobilitatum annorum duodecim regnum, hunc minorem natu fratrem, misso Romam in ejus locum filio suo Demetrio, revocavit, ex fœderis legibus, quo mutari identidem obsides oportebat. Vix ille Athenas pervenerat, cum Seleucus insidiis Heliodori, unius ex purpuratis, oppressus interiit. Hunc regnum affectantem Eumenes et Attalus expulerunt, induxeruntque in ejus possessionem Antiochum, quem sibi hoc tanto beneficio devinctum habere magni æstimabant. Jam enim ob quasdam offensiunculas suspectos habebant Romanos. Eorum auxiliis regno potitus Antiochus tanto populorum gaudio exceptus est, ut ei cognomen indiderint Epiphani, quod, cum alieni a stirpe regia regnum invaderent, ipse avitæ ditionis assertor exortus suis illuxisset. Neque vero ei ad res bellicas defuit indoles et vigor animi: verum ita pravus et inconsultus fuit in tota morum et instituendæ vitæ ratione, ut brevi, cognomine mutato, pro Epiphane, Epimanes, id est insanus, vocitaretur. Appian. Syr. Liv. XXXVIII. 38. Appian.

(26.) Sæpe enim egressus e regia, insciis ministris, uno aut altero comite, per urbem rosa coronatus et auro textam indutus vestem incedebat, interdum lapidibus, quos sub ala gerebat, incessens obvios; interdum contra nummos in vulgus spargens, vociferansque, 'sumat cui fortuna dederit.' Alias vero per aurificum, cælatorumque, et ali- Polyb. ap. Athen. V. et X. et Ptol. Euerg. ap. eund. X. Diod. Sic. ap. Vales.

Digitized by Google

orum fabrorum officinas discurrebat, de cujusque arte ambitiose disserens: nunc cum obvio quoque plebeiorum hominum sermones miscebat in publico: nunc circum popinas oberrans, cum ultimæ sortis peregrinis et advenis compotationi indulgebat. Si quos forte juvenes tempestivum celebrare convivium senserat, ipse statim cum poculo[1] et symphonia improvisus aderat comissabundus et lasciviens, ita ut rei novitate perculsi plerique se in fugam darent, partim metu conticescerent. In publicis quoque balneis cum turba eum lavare solitum fuisse constat. Ibi cum unguentis tamen pretiosissimis uteretur, ferunt quendam ei de plebe hominem dixisse quondam: 'Beatus es, o rex: unguenta maximi pretii oles.' Cui ille, dicto delectatus, 'Jam te,' inquit, 'ita beabo, ut saturum te esse fateare:' et statim in ejus caput ingentem unguenti nobilissimi urnam effundi jussit: ita ut, natante pavimento, in lubrico lapsantes tum ceteri, tum ipse rex inprimis cachinnos tollens concideret.

20. (27.) Postremo sumta loco vestis regiæ toga, quemadmodum Romæ a candidatis fieri viderat, forum circumibat, singulos e plebe prensans amplexansque, et modo ædilitatem, modo tribunatum plebis petens: ac denique populi suffragiis magistratum adeptus, Romano more, sella eburnea posita, jus dicebat,[2] disceptabatque[3] controversias minimarum rerum: adeoque nulli fortunæ[4]

---

4 'Nisi potius *formæ* leg. cum Rubenio, aut *formæ vitæ*. *firme adhærebat* conj. Gron. ut *nulli* referatur ad seqq. *genera vitæ*.' Rupert. 'Equidem vocem *fortunæ*, quam homo qui nesciret, quo *τὸ nulli* referendum esset, importasse videtur, delendam, et verba ita inter se jungenda existimo, *ut animus*

NOTÆ

[1] *Cum poculo*] Diodorus habet *μετὰ κερατίου*· Polybius, *μετὰ κεραμίου*. Utraque vox de poculo vinario intelligi potest. *Κεράμιον* sæpe quoque usurpatur a Polybio pro vase unguentis referto. Ceterum utrolibet modo vel legas, vel interpreteris, parum interest: dummodo *κεράτιον*, sive *κεράμιον*, et *συμφωνίαν* tribuas Antiocho, non juvenibus convivantibus, quod fecit interpres Athenæi, libro v. *Crev.*

[2] *More, sella eburnea posita, jus dicebat*] Hic inseri debent ex parte quæ a Diodoro, et præsertim a Polybio apud Athenæum narrantur de moribus Antiochi Epiphanis.

[3] *Jus dicebat, disceptabatque*] Hæc ex Polybio vertit Noster, ac pæne ad verbum transcripsit Diodorus, ut notat Henr. Vales. Idem dicendum de hominum circa Antiochi hujus facta opinione.

Digitized by Google

adhærebat animus,[b] per omnia genera vitæ errans, uti nec sibi, nec aliis, quinam homo esset, satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere; munificentia inæquali sese aliosque ludificari: quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se puerilia, ut escæ aut lusus, munera dare; alios nihil expectantes ditare. Itaque nescire, quid sibi vellet, quibusdam videri. Quidam ludere eum simpliciter, quidam haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus vere regius erat animus, in urbium donis [c] et Deorum cultu.[g] Megalopolitanis[d] in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum e marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum [5] [e] (id est penetrale urbis, ubi publice, quibus is honos datus est, vescuntur) vasa aurea mensæ unius posuit. Rhodiis, ut [6] nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quæque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ

[g] *In pecunia ad usum et ornamentum civitatum munifice conferenda.*

----

errans per omnia vitæ genera, adeo nulli (sc. vitæ generi) *adhærebat, uti cett.* Doering.—5 Malit Duker. *Prytaneo.*—6 Τὸ *ut* abest ab edd. ante Gron.—

NOTÆ

[b] *Nulli fortunæ adhærebat animus*] Scribe cum Rubenio *nulli formæ:* sic apud Tacit. I. Annal. 'qui formam vitæ iniit, quam postea celebrem miseriæ temporum, et audaciæ hominum fecerunt.' Hujus Antiochi imago hæc est ex nummis:

[c] *Urbium donis*] In Græco ex Polybii textu apud Athenæum legitur *ἐν δὲ ταῖς πρὸς πόλεις θυσίαις*, quod esset in *sacrificiis;* sed Livii versio docet scribendum esse *δωρεαῖς*, vel *δόσεσι.*

[d] *Megalopolitanis*] His sumtibus erogandis hunc Antiochum reges cunctos priores superasse Polybius ait, apparetque ex sequentibus non solum ad ornandas ditionis suæ urbes, sed et Græcas procul positas, magnum pecuniæ numerum erogasse.

[e] *In Prytaneum*] Prytaneum apud Græcos locus erat, quo prytanes, seu magistratus juri dicundo præpositi, conveniebant, et in quo publicis sumtibus alebantur ac simul epulabantur.

Digitized by Google

vero in Deos vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine Dei, potest testis esse. Sed et Delon aris [7] insignibus statuarumque copia exornavit: et Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum,[8] et alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit, reliquorum sui moris [9] [f] et copia Græcorum artificum. Gladiatorum munus Romanæ consuetudinis primo majore cum terrore hominum, insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate, dedit: deinde sæpius dando, et modo vulneribus tenus, modo sine missione etiam, et familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, et armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primo ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores arcessere solitus erat, jam suo [g]

[e regno voluntarios facile paravit gladiatores, operam ultro ad depugnandum exigua mercede offerentes. Cete-

7 Sic pro *maris* ex emend. Voss. et Gron. *Deli aram* conj. Herald. ad Arnob. VI. p. 249. non improb. Duker. 'Ita tamen non apparet, quæ sint *insignia*, quibus ara illa exornata fuerit. Forte excidit substantivum, cui *insignibus* additum fuit.' *Duker.*—8 '*Inducta* vel *inductum* conj. Gron. probb. Duk. et Drak. ut ex præc. ad *lamina* intelligatur *auri* seu *aurea*.' Rupert.—9 Vid. Not. Delph. inf. 'Duk. τὸ *magnificentia* non primo, ut Gron. sed sexto accipiebat casu, et verbum *vicit* ad Antiochum referebat, ut reliqua *dedit*, *instituit*, *posuit*, *fecit*, *accendit*. Voculam *et* ejiciendam censet Drak. ut sensus sit: reliquorum spectaculorum sui, i. e. Syriaci, moris magnificentia superiores reges vicit, nempe copia Græcorum artificum, i. e. histrionum aliorumque, quorum opera spectacula eduntur. Malim *et reliquos ævi omnis ac.* reges, vel simile quid: nisi plura interciderunt, ad pompam in primis insignem spectantia, quam Polybius copiose describit.' *Rupert.* 'Equidem post *sui moris* vocem aliquam v. c. *celebrationem* excidisse suspicor. Sic plana sunt omnia.' *Doering.*

NOTÆ

[f] *Reliquorum sui moris*] Intellige spectacula Græcorum, sive ludos Olympicorum more celebratos: unde miror Gronovio hic duo excidisse. Primo quod pro *reliquorum* conjicit *religione sui moris*: deinde quod velit τὸ *magnificentia* accipi in nominativo casu, cum dictum sit in auferendi casu; est enim *spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit: reliquorum* (spectaculorum scilicet) *sui moris* (nempe Macedonici) *et copia Græcorum artificum.* Supple ex superioribus 'superiores reges vicit.' Dicit autem *sui moris*, ut excludat spectacula moris Romani, et præsertim gladiatorium.

[g] *Jam suo* * * *] Supplenda hic

rum eandem in edendis spectaculis, quam et in cetera vita, pravitatem animi levitatemque exhibuit, ut ludorum apparatu nihil magnificentius, nihil ipso rege vilius aut contemtius videretur. Quod quidem cum sæpe alias, tum maxime in iis ludis apparuit, quos, æmulatus eorum magnificentiam qui a Paulo in Macedonia post devictum Persea dati fuerant, immani sumtu, nec minore suo dedecore, Antiochiæ edidit. Verum ad Romanas res revertamur, a quibus nos longius abstraxit hujus regis mentio. Polyb. et Diod. ubi supra.

(28.) Ti. Sempronius Gracchus, qui per biennium Sardiniam obtinuerat, tradita Ser. Cornelio Sullæ prætori provincia, reversus Romam triumphavit de Sardis. Tantam captivorum multitudinem ex ea insula illum abduxisse ferunt, ut longa eorum venditione res in proverbium venerit, et 'Sardi venales' pro rebus vilibus vulgari joco celebrati fuerint. Triumphaverunt et consules ambo, Scævola de Liguribus, Lepidus de iisdem et Gallis.[k] Tum comitia magistratuum in insequentem annum habita. Creati consules sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Mucius Scævola.† Prætoriis comitiis fortuna inter ceteros candidatos P. Africani filium L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit,[l] non sine magna invidia in certamen conjecit cum C. Cicereio, qui patris ejus scriba fuerat. Nam quinque jam nominatis prætoribus, C. Cassio Longino,[m] P. Furio Philo, L. Claudio Asello, M. Atilio Serrano, Cn. Servilio Cæpione, cum extremo saltem loco adhæres- Liv. XLI. 17. c. 21. c. 28. Auctor de Vir. Illustr. Fasti Capit. Adde Pigh. Val. Max. IV. 5. et III. 5.

quædam ex Athenæo de moribus Epiphanis: itemque comitia consularia et prætoria cum sortitione provinciarum.

[k] *Scævola de Liguribus, Lepidus de iisdem et Gallis*] Pighius vult ambos triumphasse de Liguribus et Gallis. Sed cum Scævola consul intra Audenam amnem res gessisse dicatur supra, c. 19. non videmus quomodo potuerit triumphare de Gallis. *Crev.*

† A. U. C. 579.

[l] *L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit*] Non omnino certum est hoc anno contigisse id quod hic memoratur. At non improbabilibus conjecturis id astruit Pighius, nempe prætura Cicereii, quam gessit anno sequente; et nota huic Scipioni prætori a censoribus inusta. Dubitatur Luciusne an Cnæus prænomen fuerit huic Scipioni, quia is, quem prætorem in hunc annum ediderat Livius, infra c. 27. dicitur L. Scipio, cum tamen is qui Cicereii gratia præturam consecutus esse a Valerio Maximo memoratur, nominetur ab eo Cnæus. Ceterum alter fuit P. Africani filius, de quo mentio facta est supra XL. 42. *Crev.*

[m] *C. Cassio Longino*] Hunc prætorem ex conjectura supplevit Pighius.

Digitized by Google

cere Scipio niteretur, adeo a patris virtutibus degenerasse visus est, ut omnium centuriarum suffragiis ei Cicereius anteferretur, nisi hic sive fortunæ crimen, sive comitiorum errorem modestia sua emendasset. In hoc campestri certamine patroni sui filium vincere non sustinuit, abjectaque statim candida toga, ex competitore de victoria certo, gratus cliens et competitoris sui suffragator factus est. Sic honorem, quem a populo impetraturus Scipio non videbatur, ope Cicereii consecutus est, majore Cicereii gloria, quam sua.

21. (29.) Consulibus provinciæ assignatæ sunt Gallia et Ligures.[a] Mox sortiti prætores, C. Cassius Longinus urbanam jurisdictionem obtinuit, L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Atilio prætori provincia Sardinia obvenerat; sed cum legione nova, quam consules conscripserant, quinque millibus peditum, trecentis equitibus, in Corsicam jussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hispaniam ulteriorem, et P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, et socium Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites; Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones consules scribere jussi cum [10] justo numero peditum equitumque, et decem millia peditum sociis imperare et sexcentos equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo verteret [11] in homi-

10 'Τὸ *cum* delendum esse jam suspicati sunt Duk. et Drak.' *Rupert.* —11 *Verterat*, et mox *superabant* pro *superaverant* Gron. Doujat. Crev. *In hominum morbos*, mutavit Sigon. in *verterat in homines.* *In morbos qui*

NOTÆ

In triennio post consul futurus est, nec ejus prætura in Livio reperitur. *Crev.*

[a] *Consulibus provinciæ assignatæ sunt Gallia et Ligures*] Galliam hoc anno provinciam consularem fuisse ex eo suspicamur, quod infra c. 27. uni ex consulibus in provinciam eunti negotium datur, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimat. Quod spectat ad Ligures, jamdiu in eam provinciam quotannis aut ambo consules mittuntur, aut certe alter ex iis. *Crev.*

Digitized by Google

num morbos. Qui inciderant,[h] haud facile septimum diem superabant: qui superaverant, longinquo, maxime quartanæ, implicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur. Eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus Libitina sufficiebat.[i] Cadavera, intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat; satisque constabat, nec illo, nec priore anno, in tanta strage boum hominumque vulturium usquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, et Ti. Sempronius Ti. F.[12] Longus decemvir sacrorum, et P. Ælius Pætus augur, et Ti. Sempronius Gracchus, et C. Mamilius Vitulus curio maximus, et M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt,[k] C. Sulpicius Galba in locum Tuditani.[13] Augures suffecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus,[14] in P. Ælii Q. Ælius Pætus. Decemvir sacrorum

inciderant.—12 C. *F.* Gron. Doujat.—13 'Nomen pontificis in locum Cæpionis suffecti excidit. Sed Drak. qui nomen suffecti pontificis in locum Tuditani excidisse putat, hunc locum ita scribendum suspicatur, *pontifices suffecti sunt, C. Sulpicius Galba in locum Cæpionis * * * in locum Tuditani.*' Doering. In edd. Drak. et Doer. est signum lacunæ post *Galba.*—14 'Mendosum est cognomen *Gracchus*, quod non Veturiæ genti fuit, sed Semproniæ. *Ti. Veturius Calvinus Gracchus S.* male emend. Pigh. (v. Drak.) melius *T. Veturius Crassus S.* Sigon. et Jac. Perlz. (modo constaret Crassum

NOTÆ

[h] *Verterat in hominum morbos. Qui [morbos, qui] inciderant*] Correxerat Sigon. *verterat in homines: in morbos qui inciderant;* nolebat enim *incidendi* verbum absque nomine et præpositione. Verum, præterquam quod hoc loco referri possunt τὰ *qui inciderant* ad nomen *morbos*, quod præcedit, agnoscit etiam ipse eo verbo simpliciter usos aliquando auctores. Sic Noster lib. XXIX. 'ne neglecti, qui incidissent, morerentur.' Cic. quoque in Pisonem, 'neque se recreare quisquam posset qui semel incidisset.' Opponit vero hic Livius hominum morbos pestilentiæ, quæ prius in boves ingruerat.

[i] *Ne liberorum quidem funeribus Libitina sufficiebat*] Venerem alii, alii probabilius Proserpinam interpretantur hanc Deam apud Plut. in Numa, cujus in æde locabantur aut vendebantur quæ ad apparatum funerum pertinebant. Sed hic sumitur hoc vocabulum pro exequiarum apparatu: aliquando accipitur pro morte, ut apud Horat. 'pars melior mei vitabit Libitinam.'

[k] *Pontifices suffecti sunt*] Unum tantum nominat C. Sulpicium Galbam in locum Tuditani: excidit itaque nomen pontificis suffecti in locum Cn. Servilii Cæpionis demortui: quod notatum a Sigonio.

Digitized by Google

C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio sufficitur. Cum pestilentiæ finis non fieret, senatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit; et, Q. Marcio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit: 'Si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum.' In Veienti agro biceps natus puer, et Sinuessæ unimanus, et Auximi[15] puella[1] cum dentibus; et arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, et tres simul soles effulserunt; et faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuvino: Cæritesque anguem in oppido suo jubatum, aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant; et, in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat.

22. (30.) Legati Nonis Juniis[16] [m] ex Africa redierunt, qui, convento prius Masinissa rege, Carthaginem ierant: ceterum certius aliquanto, quæ Carthagine acta essent, ab rege rescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. Compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse. Ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, et rex affirmaverat, et ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messalla, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant et, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub jus judi-

fuisse tunc usitatum cognomen Veturiorum:) optime *Ti. Veturius Philo S.* Drak. qui suspicatur eum fuisse filium Ti. Gracchi, cui in sacerdotio successerit, et adoptatum a Ti. Veturio Philone, de quo v. XXIX. 38. An Livius scripsit *T. Veturius Geminus S.?*' Rupert.—15 *Oximi* Gron. Donjat. Crev.
16 *Junii* Gron. Crev. all. perperam *Julii*, judice Rupert. Vid. Not. Delph.

NOTÆ

[1] *Auximi* [*Oximi*] *puella*] Oximum urbs est Piceni, vulgo *Osmo*.

[m] *Legati Nonis Juniis*] Recte observare videtur Sigon. legendum *Kalendis Juniis*: neque enim probabile est Livium hisce temporibus *Julias* nominasse, sed Quintiles, si cogitasset de mense Quintili, qui nonnisi longo post tempore nomen Julii accepit.

ciumque suum totam coëgit gentem. Inde, per Œtæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuntius tumultus ejus venit. Triduum, non plus, Delphis moratus, per Phthiotidem, Achaiam Thessaliamque,[n] sine damno injuriaque agrorum, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatium, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: aut legatos,[17] aut literas dimisit, petens, 'ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri. Secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam.' Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat.

23. (31.) Hæc una ex omni Græcia gens et Atheniensium civitas eo processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat; quia, cum finibus suis[18] interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animadvertisset, comprehensis omnibus,[o] literas * * *: ceterum,[19] ne similis fuga servorum postea fieret, cogitandum et illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem

inf.—17 'Hic deesse aliquid, facile apparet. Sigon. ante *aut* particulam *sed* in textum recepit. Equidem pro *sed* malim *immo*. Crev. legendum fortasse esse suspicatur *sed circa omnes Græciæ civitates aut legatos, &c.*' Doering.
18 'Forte cum Jac. Periz. post *suis* inserendum *iis*, quod tamen et com-

NOTÆ

[n] *Per Phthiotidem, Achaiam Thessaliamque*] Intellige regiones duas Thessaliæ late sumtæ, quarum aliam Thessaliotiden dixere, id est, Thessaliam strictius dictam; aliam vero Achaiam, Phthiotidem cognomine, ad discrimen Achaiæ Peloponnesiacæ: nam et in Thessaliæ parte fuit Argos Achaicum.

[o] *Comprehensis omnibus*] Hic quædam exciderunt, quæ ita supplet Sigon. 'ad Achæos misit, quibus se servos eorum qui ad se transfugerant benigne remittere illis scripsit. Ceterum,' &c.

Digitized by Google

quærebat, et plerisque moderate et benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia; Callicrates, ex iis, qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inviolatum fœdus servaretur, 'Parva,' inquit, 'aut mediocris res, Achæi, quibusdam videtur agi; ego maxime gravissimam[p] omnium non agique tantum[20] arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibusque ipsis, finibus interdixissemus, manereque id decretum,[q] scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi solicitarentur; ii concionantem[1] quodam modo absentem audimus regem, et, si Diis placet, orationem ejus probamus. Et, cum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positum plerumque aspernentur et refugiant, nos cæci, specie parvi beneficii, inescamur, et, servulorum minimi pretii recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui et tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ societatis[2] quæri, qua Romanum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse, et, quod vivo Philippo expectatum, morte ejus interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium et Persea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat præmium,[h] Demetrium nullo alio crimine, quam Romanæ ami-

[h] *Quia Philippus regnum suum proposuerat pro præmio odii adversus Romanos.*

mode abesse potest.' *Drak.*—19 Vid. Not. Delph. inf.—20 'Forte leg. *ego maximam gravissimamque o. non agi t.* vel cum Gron. *ego maximam et gravissimam omnium: neque agi tantum,* et mox *nam cum regibus Maced.... maneretque cet.*' Rupert. Verba *manereque id decretum* vel vitiata, vel manca, vel superflua censet Crev.—1 J. F. Gron. conj. *hic concionantem* vel *nunc conc.*—

NOTÆ

[p] *Ego maxime gravissimam, &c.*] Lege ex Gronovii conjectura, *maximam et gravissimam omnium, neque agi tantum, &c.*

Maximam, &c.] Sic pro *maxime*, ex sententia J. F. Gronovii. In sequentibus etiam paucula, eo auctore, mutata. *J. Clericus.*

[q] *Manereque id decretum*] Recte idem emendat, *maneretque id decretum.*

Digitized by Google

citiæ initæ, occidit; Persea, quem populus[r] Romanus prius pœnæ, quam regni,[3] hæredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit[4] aliud, quam bellum paravit? Bastarnas primum ad terrorem omnium in[5] Dardaniam immisit; qui si sedem eam tenuissent, graviores eos accolas Græcia habuisset, quam Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit; immo, si vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis subegit, nec provinciis † de controversis ‡ ad disceptationem populum Romanum adivit.[6] Inde, transgressus Œtam, ut repente in medio[7] umbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc usurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragravit. Quod sine ullius eorum, quos oderat, noxia,[8] hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, et cogitare jubet, quo modo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, ut decretum, quo arceantur Peloponneso Macedones, tollamus; rursus legatos regios et hospitia cum principibus et mox Macedo-

2 'Eleganter Crev. *societati.*' Doering.—3 'Ita primum editum Lugd. 1553. *quem p. R. prius pœnæ* edd. ante Sigon. qui *populi Romani* dedit. *Quem in populum Romanum prius odii, quam regni* cet. emendat Gron. *quem belli in pop. Rom. prius pæne, q. r.* conj. Ruben. *quem populi Rom. hostem prius pæne* Muretus, et *quem odii populi Romani* (h. e. odii Philippi erga populum Rom.) *prius pæne* Drak. Malim legere *quem populo Romano* vel *populi Romani prius pœnam* aut potius *Pœnam*, (h. e. vexatorem et ultorem injuriæ patri factæ) *quam regni hæredem futurum sciebat.*' Rupert.—4 Non dubitat Gron. quin τὸ *egit* sit insititium, et falsæ manus.—5 Deerat olim τὸ *in*.—6 'Ita primæ edd. *populi Rom.* quædam, et *populum Rom.* aliæ. [ut Gron. Doujat.] *audivit* ed. Basil. 1554. et seqq. *nec provinciis de c. ad d. populi R. revocantem* (se) *audivit* emend. Sigon. rectius vero Gron. *nec p. de c. discept. ad pop. R. revocantem*, meliusque *nec provocantem* (Dolopiam) seu *nec provocantes* (Dolopas) *de controversiis ad disceptationem populi R. audivit.* Hoc probarunt Crev. et Drak. [in textum recepit Crev.]' *Rupert.*—7 'Vox *medio* supervacua et forte

NOTÆ

[r] *Populus, &c.*] Forte, *belli in populum Romanum, prius pæne, quam, &c.* Sic Alb. Rubenius. *J. Clericus.*

† *Provinciis* [*provocantes*] Ita Gronov. pro *provinciis. J.* Clericus.

‡ *Nec provinciis de controversis*] Probabilis emendatio Gronovii ejusdem, *Dolopiam armis subegit, nec provocantem*, vel *provocantes* (scilicet Dolopas), *de controversiis ad disceptationem populi Romani audivit.*

num exercitus, ipsum quoque a Delphis (quantum enim interluit fretum?)[s] trajicientem in Peloponnesum videamus, immisceamur[9] Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra, donec ad certum dirigatur,[10][t] vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia et commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum et immaturum videtur.'

24. (32.) Post hunc Arco,[11] frater Xenarchi prætoris, ita disseruit: 'Difficilem orationem Callicrates et mihi, et omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentarique et oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat, neque oppugnat, effecit, ut, qui ab se dissentiret, adversus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium, tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit et nuntiat, quæ occulte facta sunt. Divinat etiam, quæ futura fuerant,[12][u] si Philippus vixisset; quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui, nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerat, ad hæc, quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus, Persea, regno accepto, ad legatos Romanos venisse,[13][x] ac regem Persea a populo Romano appellatum:

glossema.' *Rupert.*—8 Roell. conj. *quos adierat;* et Duk. *noxa.*—9 *Immiscemur* edd. ante Sigon.—10 *Redigatur* conj. Gron. et in textum recepit Crev.

11 *Archo* vel *Archon* conj. Drak.—12 '*Quæ futura fuerint* Donatus et Prisc. reponi jubent. Contra Drak. paulo post etiam *facturus fuerat* revocavit pro

NOTÆ

[s] *Quantum enim interluit fretum*] Revera inter Phocidem, ubi Delphi, et Achaiam Peloponnesiacam, brevis est trajectus Corinthiaci sinus.

[t] *Donec ad certum dirigatur*] Melius haud dubie quod Gron. suggerit, *ad certum redigatur.*

[u] *Quæ futura fuerant*] Reponendum ex Donato et Prisciano Grammaticis, *quæ futura fuerint.*

[x] *Ac scimus, Persea, regno accepto, ad legatos Romanos venisse*] Id vero

Digitized by Google

audimus, legatos Romanos[y] venisse ad regem, et eos benigne exceptos.[14] Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli; nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus; an infirmissimi omnium, tanquam, quos nuper subjecit, Dolopes? Immo contra ea,[15 z] vel viribus nostris, Deum benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed sumus æque subjecti ac Thessali Ætolique;[16 a] nihilo plus fidei auctoritatisque habemus adversus Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quam Ætoli, qui paulo ante hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ cum Macedonibus juris est, idem et nobis sit: et cur execrabilis ista nobis solis velut desertio juris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversus eum armatum et

vulg. *f. fuerit*, quod Sigonius substituerat, [quodque apud Gron. Doujat. Crev. legitur,] docetque, modos diversos Livio aliisque frequentes esse.' *Rupert.*—13 Vid. Not. Delph. inf.—14 *Acceptos* Gron. Doujat. Crev.—15 Vid. Not. Delph. inf.—16 Aut delendum putat Gron. vocem *Ætolique* aut leg. *Thessali Dolopesque*, aut ex seqq. *Epirotæque*. Malit Rupert. *Thessali Perrhæ-*

NOTÆ

nescimus ex Livio; sed ut legendum censet Gronov. *Persea, regno accepto, legatos Romam misisse, ac regem a populo Romano appellatum: audimus legatos Romanos venisse ad regem, et ab eo benigne exceptos.* Ex lib. XL. c. 58. extremo.

y *Legatos Romanos venisse,* [*legatos Romam misisse,*] *&c.*] Antea erat, *ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea, &c.* Quæ emendata de sententia J. F. Gronovii. *J. Clericus.*

z *Immo contra ea*] Vult Gron. *contra vim:* forte legendum *contra eam*, supple *Macedoniam:* quanquam *contra ea* suam habet significationem: est enim *contra ea* quæ dicuntur ab adversariis, ut ostendat ea vera non esse, sed quæ ipse contra proferat.

a *Sed sumus æque subjecti ac Thessali Ætolique*] Aut delendam vocem *Ætolique*, aut pro *Ætolique* scribendum *Dolopesque*, vel *Epirotæque*, ratiocinatur Gron. sibi enim Arco objicit (quod mox diluit) eos qui cum potentiori fœdus ineunt (qualis Perseus respectu Achæorum) ei se addicere, tanquam subjectos; et sic Achæos futuros quasi in ditione Persei, ut erant Thessali ex parte: Ætoli autem nullatenus subditi erant Perseo.

Ætolique] J. F. Gron. legit *Epirotæque*. J. Clericus.

Digitized by Google

bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus, novus rex, omnis injuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans, meruit? cur soli omnium hostes ei sumus?[17] Quanquam et illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius injurias, si quæ forte fuerunt,[18] [b] * utique post mortem. Cum classis Romana Cenchreis staret, consul cum exercitu Elatiæ[19] esset, triduum in concilio fuimus, consultantes, utrum Romanos, an Philippum, sequeremur. Nonnihil[20] metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat:[1] id quod erat vetusta conjunctio cum Macedonibus, vetera et magna in nos regum merita. Valeant et nunc eadem illa, non ut præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id, quod non agitur, Callicrates, simulaverimus. Nemo novæ societatis aut novi fœderis, quo nos temere illigemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantum juris præbendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum et nos quoque regno arceamus, ne servis nostris aliquo fugere liceat. Quid hoc adversus Romana fœdera est? Quid rem parvam et apertam, magnam et suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid, ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac invisos[2] efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat, quin Romanos secuturi simus. In pace etiamsi non odia finiuntur, intermittantur.' Cum iidem huic orationi, qui literis regis assentierant,[3] [c] assentirentur, indignatione

bique, aut potius *T. Bœotique*.—17 'Cum Gron. forte leg. *quid Perseus... meruit, cur soli omnium hostes ei simus?* et deinde post *si quæ forte fuerunt* auctore Sigon. addendum *oblivisceremur*, vel cum Cler. et Crev. *oblivisci deberemus*.' Rupert.—18 Vid. Not. Delph.—19 *Cenchris ... Velatiæ* edd. ante Sigon.—20 'Pro *nonnihil* scribendum esse *nihil* conjecit Peris. cui accedit Crev. Equidem *nonnihil* servandum puto.' *Doering*.—1 *Faceret* Gron. Doujat. Crev.—2 'Legendum esse *et* vel *atque invisos* recte jam monuerunt Crev. et Drak.' *Doering*.—3 'Hæc vox aut delenda videtur cum

NOTÆ

[b] *Si quæ forte fuerunt*] Adde *oblivisceremur*, aut *oblivioni tradendas esent, utique post mortem*.

[c] *Qui literis regis assentierant*] Cor-

principum, quod, quam rem ne legatione quidem dignam judicasset Perseus, literis paucorum versuum impetraret,[4 d] decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset; dataque opera est ab iis, qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

25. (33.) Per hæc tempora Ætolorum in semet ipsos versus furor mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde et Romam utraque pars miserunt legatos, et inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ novo facinore discussa res veteres etiam iras excitavit. Exulibus Hypatæis,[e] qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promissus esset fidesque data per principem civitatis Eupolemum, octoginta illustres homines, quibus redeuntibus inter ceteram multitudinem Eupolemus etiam[5] obvius exierat, cum salutatione benigne excepti essent dextræque datæ, ingredientes portam, fidem datam Deosque testes nequicquam invocantes, interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Lævinus et Ap. Claudius Pulcher et C. Memmius et M. Popillius et L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos cum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maxime, cum causa, tum eloquentia, præstare visus est; qui paucos post dies ab Orthobula uxore veneno est sublatus: damnataque[6] eo crimine[f] in

Gron. aut pro ea scribendum *assenserant* vel *assensi erant;* prætulerim tamen posterius, quia ejusdem verbi statim sequentis formæ *assentirentur* aptius respondet.' *Doering*. *Assentierant* del. Crev.—4 Vid. Not. Delph. inf. Mox 'verborum *deinde postea*, alterutrum, ut recte observat Crev. abundat.' *Doering*.

5 *Etiam* del. Gron. Doujat. Crev.—6 'Malit Gron. *quæ damnata;* et Periz.

NOTÆ

rige mea fide *assensi erant*.

[d] *Literis paucorum versuum impetraret*] Digna Gronovio emendatio, cum antea scriberetur *imperaret;* sensu paulo minus idoneo.

[e] *Exulibus Hypatæis*] An igitur Hypata in Ætolia? Minime. Thessaliotidis ea urbs fuit: sed pars aliqua Thessaliæ per hæc tempora in Ætolorum erat ditione circa Sperchium fluvium; uti antea vidimus.

[f] *Damnataque eo crimine*] Melius videtur quod suggerit Gron. *quæ damnata hoc crimine;* etsi vulgata lectio satis rem significat.

Digitized by Google

exilium abiit. Idem furor et Cretenses lacerabat. Adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant. Ceterum induciæ et antea sex mensium fuerunt:[7] [g] inde multo gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est satis superque oneris sustinenti, res a populo Romano gestas scribere.[8]

26. (34.) Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Ti. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio prætore obtinente provinciam. Rebellarunt sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, cum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, cum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius, signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrumque[9] prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani:[i] urgentes deinde alii alios secuti evaserunt extra vallum, ut pandere aciem et exæquari cornibus hostibus,[10] quibus circumibantur,[h] possent. Ita repente eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt: ad quindecim millia cæsa aut capta; signa ademta duo et triginta. Castra etiam eo die expug-

[i] *Non licebat omnibus Romanis, qui e castris erumpebant, inter angustias portarum prælium committere.*

damnata quæ; sed nihil mutandum censet Duker.' *Doering.*—7 Vid. Not. Delph. inf. ' Bene *tantum* Gron. Sed cur lectionem *induciæ . . . fuerunt* tentaverit, non video.' *Doering.*—8 Crev. verbum *scribere* delendum censebat, improb. Doer. et Rupert.

9 *Utrimque* Gron. Donjat. Crev.—10 Vide Not. Delph. inf. ' Probabilior est conjectura Crev. *scutis* pro *secuti*, et Drak. *hostilibus* pro *hostibus*.' Rupert.

NOTÆ

[g] *Ceterum induciæ et antea sex mensium fuerunt*] Probabilis ejusdem Gronovii correctio, *ceterum inducias tantum sex mensium fecerunt.*

Digitized by Google

nata, debellatumque. Nam, qui superfuere prælio, in oppida sua dilapsi sunt. Quieti deinde paruerunt imperio.

27. (35.) Censores eo anno creati Q. Fulvius Flaccus et A. Postumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De senatu novem ejecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginensis, qui biennio ante prætor in Hispania[11] fuerat; et L. Cornelii Scipionis prætoris, cujus tum inter cives et peregrinos juris dictio erat; et M. Fulvii, qui frater germanus et, ut Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat.[h] Consules, votis etiam[12] in Capitolio nuncupatis, in provincias profecti sunt. Ex iis M. Æmilio[13][i] senatus negotium dedit,[k] ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse et[14] ipsorum legati attulerant. Legati, qui in Ætoliam ad similes motus comprimendos ierant, renuntiarunt, coërceri rabiem gentis non posse. Patavinis saluti fuit adventus consulis; neque aliud, quod ageret in provincia, cum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas[l][15] marginandasque

[h] *Commune cum censore, et indivisum habens patrimonium.*

[l] *Non tantum vias sternendas terra lapidibus mixta, sed etiam marginibus lapideis muniendas primi inter censores locaverunt.*

---

11 'Ex cap. 15. intelligitur, verba *in Hispania* esse vel corrupta vel delenda, aut Livium memoria lapsum.' *Periz.* prob. Crev.—12 Τὸ *etiam* ex præcedd. *consors etiam censoris* irrepsisse putabat Crev. Pro *etiam* conj. *antea* Rupert. —13 '*Ex iis M. Æmilio:* verba mendosa: nam anno priore consules fuere M. Æmilius Lepidus II. et P. Mucius Scævola, hoc vero Sp. Postumius Albinus et Q. Mucius Scævola. Cum Drak. forte leg. *Exin M. Æmilio,* et mox *adventus proconsulis.*' Rupert.—14 Delendum *et*, vel excidisse prius orationis membrum, putat Crev. 'Ante *et* excidisse aliquid videtur, v. c. *præter alios.*' Doering.—15 *Substernendas* Gron. Doujat. Crev. cum ed. Paris. 1573.—

NOTÆ

[h] *Et exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur*] Stare posset hæc lectio. Sed tamen non illibenter amplector Gronovii conjecturam sic emendantis, *et exæquari cornibus hostium, a quibus circumibantur, possent.*

[i] *M. Æmilio*] Atqui coss. Sp. Postumius Albinus et Q. Mucius Scævola tunc fuerunt. Alteruter hic nominetur necesse est. *J. Clericus.*

[k] *M. Æmilio senatus negotium dedit*] Hic M. Æmilius priore anno consulatum gesserat: hoc autem anno consules fuerunt Sp. Postumius Albinus et Q. Mucius.

Digitized by Google

primi omnium locaverunt, pontesque multis locis faciendos; et scenam ædilibus prætoribusque præbendam;[m] et carceres in circo,[16] [k] et ova ad notas curriculis numerandis,[17] [l] et *dam, et metas [m] trans* et caveas ferreas pe* intromitterentur [18]* ferreis [n] in monte Albano [o] consulibus, et clivum Capitolinum silice sternendum curaverunt, et porticum ab æde Saturni in Capitolium [p] ad senaculum [19] ac super id

[m] *Locarunt iidem censores faciendam scenam qua uterentur ædiles atque prætores in edendis theatralibus ludis.*

16 Plane incertum esse judicat Duk. quid hic de carceribus circi scriptum fuerit. Drak. excidisse putat *instaurandos*, vel *cultius ornandos*, vel simile quid.—17 Vid. Not. Delph. inf.—18 Vid. Not. Delph. inf. Mox pro *ferreis*, Sigon. conj. *feriis;* sc. Latinis.—19 'Neque vulg. *ad*, neque emendatio

NOTÆ

[k] *Et carceres in circo*] Quid *carceres* fuerint *in circo* satis notum: fuit nempe locus in quo equi ad cursum destinati paratique coërcebantur, ne intempestive exirent, sed signum expectarent, quod aurigis a magistratu, mappa fere explicata, dabatur, ab eo nimirum qui ludis præsidebat.

[l] *Ova ad notas curriculis numerandis*] *Ova* dicebantur fabricæ quædam ex ligno, ovali forma, juxta postremas circi metas, binis aut quaternis columnis fultæ, ac veluti lectulo impositæ; quinæ quandoque numero, ut plurimum septenæ. Horum usus erat, ut aurigantibus ostenderent quot circuitus in cursu perficiendi essent. Itaque primo curriculo seu circuitu perfecto, tollebatur ovum unum e medio; secundo curriculo facto, alterum; et sic deinceps, ut colligitur ex Varrone et Cassiodoro, qui ait quod 'metarum circuitus ovorum exemtionibus exprimatur.' Quod depravatam hic lectionem Marcellus Donatus suspicatur, falli eum censeo. Parum certe necessaria mihi videtur emendatio ab eo prolata, *et ova ad notas curriculis numerandas.* Vult enim Livius adjecta circo ova cum basi qua sisti possent et erigi, ut essent notæ quibus curriculorum numerus iniretur; unde melius est *ad notas curriculis numerandis*, quam *ad notas curriculis numerandas.* Neque enim notæ per circuitus numerabantur, nec de numerandis notis agebatur; sed de numerandis curriculis per notas, sive de ovis, quæ tanquam notæ et signa quædam inservirent ineundo curriculorum numero.

[m] *Et * dam, et metas, &c.*] Non male forte Marcellus Donatus syllabas et voces quæ hic desunt ita supplet, *et rhedam,' et metas transitus, et caveas ferreas, per quas intromitterentur feræ.*

[n] *Ferreis*] Sive *feræ* cum Marcello Donato, sive *feriis* cum Car. Sigon. legas, aliquid deesse agnoscendum, quod ingenio suppleri nequit. *J. Clericus.*

[o] *Ferreis in monte Albano*] Sigon. *feriis* putat legendum: vultque intelligi de Latinis, quæ in monte Albano agebantur. Ceterum hunc locum ne conjectura quidem sanari posse ait. Indicantur haud dubie ornamenta aut instrumenta quædam quæ censores in eo monte ad consulum usum fieri curaverint.

[p] *Ab æde Saturni in Capitolium*]

Digitized by Google

curiam. Et extra portam Trigeminam emporium lapide straverunt stipitibusque sepserunt; et porticum Æmiliam reficiendam curarunt; gradibusque ascensum ab Tiberi in emporium fecerunt. Et extra eandem portam in Aventinum porticum silice straverunt, et eo publico ab æde Veneris fecerunt.[20] [p] Iidem Calatiæ et Auximi muros faciendos locaverunt; venditisque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis consumserunt. Et alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Postumius nihil, nisi senatus Romani populive jussu, se locaturum ipsorum pecunia[q] *)[1] Jovis ædem Pisauri, et Fundis, et Pollentiæ † etiam aquam adducendam, et Pisauri viam silice sternendam, et Sinuessam[r] a ga * aviariæ.‡ In his et clo * um circumducend *[s] et forum porticibus tabernisque claudendum, et Janos tres[t] faciendos. Hæc ab uno censore

Ryckii de Capit. c. 34. *et* vel *ac*, locum habere potest.' *Duker*. *Senatulum* quidam scribendum putant. *In Capitolio* conj. Crev. ' Suspicor post *senaculum* vocem aliquam, e. c. *ducentem* vel *ferentem* excidisse.' *Doering*.—20 Vid. Not. Delph. inf.—1 ' *Nam Postumius nihil nisi senatus consulto populive jussu se locaturum ipsorum pecunia dicebat* conj. Sigon. et mox *Potentiæ* pro *Pollentiæ*. *In Pollentiam aquam deducendam* legendum putabat Crev. vel in voce *etiam* latere nomen alterius urbis, in quam Fulvius aquam adducendam locaverit. Deinde Marc. Donatus conj. *Sinuessæ glarea viam*, Drak. *Sinuessæ magna opera ac varia; in his* cet. Sigon. *In his et cloacam in fluvium circumducendam*.' Rupert.

NOTÆ

Fuit haud dubie ædes Saturni in monte Capitolino, qui antea Saturnius, sed non proprie in ipso Capitolio. Quod autem additur, *ad senaculum*, vult, ni fallor, eam porticum usque ad senaculum pertigisse. Dicitur autem senaculum locus ubi consultandi causa conveniunt non solum senatores, sed et ubi eorum matronæ.

[p] *Et eo publico ab æde Veneris fecerunt*] Forte inquit Gron. *et basilicam ad ædes Veneris fecerunt*; forte *eo publico* pro ex emporii, cujus paulo ante meminit, proventu, factam vult porticum ab æde Veneris; quæ, opinor, in regione Circi maximi, in Aventinum.

[q] *Ipsorum pecunia*] Addit Sigonius *dicebat*: alioqui non constat sententia.

† *Et Pollentiæ*] Immo *et Potentiæ*, ut monet Sigon.

[r] *Sinuessam*] Emendat Marcel. Donatus, et supplet *Sinuessæ glarea*. Postea vero Car. Sigon. *cloacam in fluvium circumducendam, et forum*. J. Clericus.

‡ *Et Sinuessam a ga * aviariæ*] Legendum Marcell. Donatus putat *et Sinuessæ glarea viam*.

[s] *Clo * um circumducend **] Sigon. hic censet legendum, *in iis et cloacam in fluvium circumducendam, et forum, &c.*

[t] *Et Janos tres*] Ut Romæ Jani

Digitized by Google

opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens et severa censura fuit. Multis equi ademti.

28. (36.) Exitu prope anni diem unum supplicatio fuit ob res prospere gestas in Hispania ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis, et majoribus hostiis viginti sacrificatum; et alterum diem supplicatio ad Cereris, Liberi Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuntiatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decrevit senatus, ut ovans Urbem iniret. Jam consularia comitia appetebant, quibus, magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus et M. Popillius Lænas.[2] † Prætores inde facti N. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis, Ap. Claudius Centho, ex Celtiberis ovans cum in Urbem iniret, decem millia pondo argenti,[u] quinque millia auri [x] in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem [3] Matris Matutæ cum indice hoc posita est: 'Ti. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque populi Romani Sardiniam subegit. In ea provincia hostium cæsa aut capta supra octoginta millia. Re publica felicissime gesta, atque liberatis vectigalibus [4] * restitutis,[y] exercitum salvum atque in-

2 *M. P. Lænates*, et mox *Cn. Fabius* edd. ante Sigon.—3 'Cum Sigon. suspicari possis *in æde*. Sed nil forte mutandum.' *Rupert*. *In æde* Gron. Doujat. Crev.—4 Post *vectigalibus* excidisse *et reipublicæ* conj. Sigon. *reipublicæque* Pigh. *sociisque* Gron. 'Satis dubium est, ante *liberatis* aliquid perierit, an ante *restitutis*. Si hoc verum est, pro *liberatis* scribo *duplicatis*.' Duker. 'Perplacet, quod dedit Sigon. in ed. ult. *liberatis sociis, vectigalibus restitutis*.'

NOTÆ

signa in foro, ita et apud Sinuessam Fulvius Flaccus facienda locavit.

† A. U. C. 580.

u *Decem millia pondo argenti*] Gallice, *trois cens soixante mille livres*.

x *Quinque millia auri*] Gallice, *cinq mille livres Romaines d'or en lingots, qui vaudroient deux millions huit cens mille livres*.

y *Atque liberatis vectigalibus * restitutis*] Deest hic aliquid, cui supplendo Sigon. legit *et reip. restitutis*:

Digitized by Google

columen plenissimum præda domum reportavit. Iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit.' Sardiniæ insulæ forma erat,[2] atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data; unum ante cetera insigne fuit T. Flaminini, quod mortis causa patris sui, cum visceratione epuloque et ludis scenicis, quatriduum dedit. Magni tamen muneris ea summa fuit,[5] ut per triduum quatuor et septuaginta homines pugnarint.

[(37.) Finis hujus anni insignis est nova, eaque magni momenti lege, quæ non sine aliquo motu animorum agitata civitatem exercuit. Hactenus fœminas non minus quam viros ad hæreditates admitti jus fuerat. Inde fiebat, ut illustrissimarum sæpe familiarum bona in alienas domos transfunderentur, magno cum reipublicæ damno, cujus interest clarorum nominum hæredibus suppetere opes, quibus splendorem generis, onus alioqui magis quam decus, tutari et exornare possint. Deinde etiam, cum crescentibus jam imperii opibus crescerent quoque privatorum divitiæ, metus erat ne pronior natura in luxum et elegantioris cultus affectationem muliebris animus, nactus ex affluentia opum cupiditatis irritamenta, in sumtus immodicos atque in luxuriam prolaberetur, ac deinde a prisca fortasse sanctitate descisceret, nec minor fieret morum quam cultus mutatio. His incommodis obviam ire statuit Q. Voconius Saxa tribunus plebis, tulitque ad populum

Doering.—5 'Credo corruptum esse *summa:* aut *ea summa* est ea impensa, tantus sumtus; Duk. et Ern. Sed ita vox *tamen* inepta est. Malim *summam* exponere caput, præcipuum, populo gratissimum; et legere *quod pugnarunt*.' Rupert. Malit Doer. *pugnarent*.

NOTÆ

Pighius, *reipublicæque restitutis:* at felicius, ni fallor, Gron. conjicit *sociisque restitutis:* ut scilicet vectigalia quæ Sardi montani, deficiendo a Romanis, imminuerant atque averterant, liberasse ab eorum vi Gracchus intelligatur: Sardos autem alios, qui in fide et societate Romanorum manserant, rebusque suis magna ex parte spoliati fuerant, in pristinum statum restituisse.

[2] *Sardiniæ insulæ forma erat*] Huic scilicet victoriarum, quas Gracchus de Sardis reportaverat, adjecta erat figura sive descriptio Sardiniæ.

Digitized by Google

Cic. I. in Verr. n. 107. Dio, LVI. 'Ne quis, qui post A. Postumium, Q. Fulvium censores census[o] esset, hæredem virginem, neve mulierem faceret: neve ulli virgini,[p] vel mulieri, bona cujusquam liceret hæreditate percipere ultra centum millia sestertium.' Sed et cavendum quoque duxit Voconius, ne magnitudine legatorum hæreditates, quod fiebat interdum, exhaurirentur. Cic. I. in Verr. n. 110. Adjecit igitur rogationi, 'Ne quis plus cuiquam legaret, quam ad hæredem hæredesve perveniret.' Atque hoc quidem posterius legis caput facile se populo probabat, quod et æquissimum videretur, nec cuiquam magnopere grave esset. De priore, quo removebantur fœminæ ab omnium omnino civium hæreditatibus, ambigebatur. Liv. XXXIV. 1. et seqq. Cic. de Sen. n. 14. Dubitationem exemit M. Cato, acerrimus jam olim in defendenda lege Oppia mulierum adversarius et castigator, qui et hanc quoque majoris momenti adversus illas legem annos natus quinque et sexaginta magna voce et bonis lateribus suasit, pro solita asperitate in muliebrem invectus impotentiam, intolerandosque in opulentia spiri-

NOTÆ

[o] *Ne quis ... census*] Hac voce cives omnes Romanos complectebatur Voconius: si quidem omnes censeri necesse habebant ex lege a Ser. Tullio lata, ut constat ex Livio, I. c. 44. At vero aliquanto post hæc tempora, aucto jam in immensum imperio, cum multi cives vel publicorum, vel privatorum negotiorum causa in longinquis provinciis diu commorarentur, imminuta est paulatim, ac deinde soluta census necessitas. Vid. Cic. pro Arch. n. 11. Atque inde patuit occasio fraudis faciendæ legi Voconiæ, cum ii qui fœminas hæredes instituere cupiebant, a censu abstinerent: cujus rei exempla memorantur a Cic. I. in Verr. n. 104. et n. 110. Ceterum vocem *census* in lege Voconia aliter exposuit Asc. Pædianus in Nota ad n. 104. I. in Verrem: 'More veterum censi dicebantur,' inquit, 'qui centum millia (sestertium) professione detulissent.' Sed hanc ejus interpretationem evertit plane et invictis argumentis refellit Jac. Perizonius in doctissima Dissert. de lege Voconia, unde etiam mutuati sumus quicquid hic de illa lege annotamus. *Crev.*

[p] *Neve ulli virgini*] Hæc ipsa sunt Dionis verba, quorum duplex potest esse sensus: alter ne ulli virgini, vel mulieri liceret hæredem esse cujusquam, qui plus centum millibus sestertium possideret: alter, ne ulli virgini, vel mulieri liceret plus centum millibus sestertium ex cujusquam hæreditate percipere. Priorem sensum amplexus est Gronovius III. de Pec. Vet. c. 16. Utrumque admittit Perizonius. Nos item ad utrumque nostram Græcarum Dionis vocum interpretationem accommodare conati sumus. Certe lege Voconia definitum esse, quid posset testamento relinqui mulieribus ab hæreditate exclusis, constat ex Cic. II. de Fin. n. 55. Id autem fuisse existimat Perizonius centum illa ses-

Digitized by Google

tus: cum hinc quoque argueret divitum matronarum fastum et arrogantiam, 'quod illæ, magna sæpe dote marito allata, magnam sibi pecuniam reciperent ac retinerent, eamque pecuniam ita postea viro roganti mutuam darent, ut, quoties iratæ essent, statim per receptitium servum [q] consectantem et quotidie flagitantem solutionem, maritum tanquam debitorem extraneum importune cogerent.' Hac indignatione commoti legem, uti rogabat Voconius, accipiendam censuerunt.

Cato apud A. Gell. XVII. 6.

NOTÆ

tertium millia a Dione memorata. *Crev.*

[q] *Receptitium servum*] Id est, Gellio interprete, proprium uxoris servum, quem illa cum pecunia reliqua receperat, neque dederat doti, sed retinuerat. *Crev.*

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER XLII.

BREVIARIUM.

CAP. 1. L. Postumio Albino et M. Popillio Lænati coss. Liguria decernitur, et prætores sortiuntur ceteras provincias. Prius vero quam magistratus proficiscantur, senatui placet, L. Postumium cos. ad agrum publicum a privato terminandum in Campaniam ire; isque, iratus Prænestinis, literas iis præmittit, ut sibi magistratus obviam exeant, et deversorium jumentaque publice parent. 2. Legati, in Ætoliam et Macedoniam missi, redeunt: et prodigia expiantur sacrificiis ac supplicatione. 3. Tegulæ marmoreæ, quibus Q. Fulvius Flaccus censor ædem Junonis Laciniæ in Bruttiis spoliaverat, ut iis ornaret ædem Fortunæ Equestris, a se olim votam, ex SCto reportantur, piaculariaque Junoni fiunt. 4. P. Furio ob mortem successoris prorogatur imperium in citeriore Hispania: et ager Ligustinus Gallicusque, bello captus, a decemviris, in eam rem creatis, viritim dividitur. 5. Græcorum animi magis in favorem Persei, quam Eumenis, inclinant: et intestinæ Thessalorum Ætolorumque discordiæ per Ap. Claudium et Marcellum componuntur. 6. Legati Romani ad Persea et Ptolemæum mittuntur; et per idem tempus Eumenes legatique Antiochi Romam veniunt. 7. C. Cicereius prætor Corsicam subigit; et M. Popilius consul Statiellatibus bellum infert, qui uni ex Ligurum gente non tulerant arma adversus Romanos. 8. Eosdem devictos deditosque in fidem populi Rom. sub corona vendit: sed in libertatem eos restituere et decedere de provincia jubetur. 9. Hinc iratus Patribus Romam, et inde in provinciam redit. Consules prætoresque creantur. 10. Concors censura Q. Fulvii Flacci et A. Postumii Albini. Dedicatio ædis Fortunæ Equestris, a Q. Fulvio votæ. Locustarum nubes in Apulia. Contentiones Patrum consulumque de libertate Ligurum. Provinciæ consulibus prætoribusque decretæ.

11–13. Eumenes Romam venit, et defert de Perseo crimina. 14. Invisa

Digitized by Google

senatui est ferocia et Harpali, a Perseo missi, et Satyri, Rhodiorum legati, intemperantius in Eumenem invehentis. 15. Perseus, bellum et optans et ab Eumenis sanguine ordiens, ad cædem ejus subornat Evandrum Cretensem et tres Macedonas, qui regem, Delphos ascendentem, lapidibus obruunt. 16. Eumenes vulnere sopitus a Pantaleonte aliisque amicis navi Corinthum et inde in Æginam defertur; et falsæ de morte ejus famæ, in Asiam perlatæ, Attalus celerius, quam dignum concordia fraterna est, fidem habet. 17. Indices sceleris, Praxo mulier, cujus domus Delphis receptaculum latronum fuerat, et L. Rammius Brundisinus, qui ab ipso Perseo venenum acceperat, quo duces legatosque Romanos, hospitio ipsius uti assuetos, necaret, a C. Valerio legato, ex Græcia redeunte, Romam adducuntur. 18. Itaque et Romani et Eumenes summa vi parant bellum. Simul supplementum scribitur legionibus in Hispaniis, eoque cum prætoribus novis portatur. 19. Magna pars agri Campani, a privatis possessa et in publicum recuperata, a censoribus fruenda locatur. Ariarathes educandum filium Romam mittit: quo et Thracum legati veniunt, societatem petentes. Contra Romani legatos mittunt in Asiam et insulas. 20. Columna rostrata, in Capitolio olim a M. Æmilio cos. posita, fulmine discutitur, idque prodigium una cum aliis procuratur. 21. C. Cicereius de Corsis in monte Albano triumphat. Rogatio de Statiellatibus deditis, quibus M. Popillius iterum contra jus ac fas bellum intulerat, in libertatem restituendis a M. et Q. Marciis tribunis pl. promulgatur et perfertur. 22. Tum demum consules, C. Popillius Lænas et P. Ælius Ligur, in Liguriam provinciam proficiscuntur, et M. Popillius causam dicit apud C. Licinium prætorem, qui tamen damnationem ejus arte fallaci eludit. 23. 24. Magnæ contentiones inter legatos Carthaginienses et Gulussam, filium Masinissæ, a senatu Rom. dirimuntur. 25. Legati, ad res repetendas in Macedoniam missi, referunt, quæ viderint quæque audierint. 26. Legationes Gentii, Illyriorum regis, et Issensium, qui eum senatui suspectum fecerant, et Romanorum, tum ad Gentium proficiscentium, tum circa socios reges in Asiam missorum, et Rhodiorum.

27. Ingens belli Macedonici apparatus. 28. Serus C. Popillii cos. reditus. Comitia consularia et prætoria. Vota populi Romani solennia. Mors L. Æmilii Papi decemviri sacrorum, et Q. Fulvii Flacci pont., qui suspendio vitam finierat. 29. Sententiæ regum de imminente bello, Eumenis, Prusiæ, Ariarathis, Antiochi, Ptolemæi, Masinissæ, Gentii, Cotyis. 30. In liberis gentibus populisque plebs omnis ferme in Persen inclinata; at diversa principum studia. Litatio consulum. Rogatio de bello Macedonibus inferendo a Patribus ad populum lata. 31. Provinciæ Macedoniæ illud præcipuum datur, ut augeatur militum numerus in legionibus, ut et centuriones militesque veteres scribantur, utque tribuni militum eo anno non suffragiis populi creentur, sed consulum prætorumque arbitrio fiant. Imperia inter prætores partita et sortitio provinciarum. 32. Consulibus sortientibus P. Licinio Crasso Macedonia, C. Cassio Longino Italia obvenit. Ille veteres quoque scribit et milites et centuriones: horum vero tres et viginti, qui primos duxerant pilos, a tribunis militum citati tribunos plebis appellant. 33. Ea res in concione agitur, et M. Popillius verba

Digitized by Google

facit pro centurionibus. 34. At Sp. Ligustinus ex eorum numero profitetur, se ad delectum obedienter responsurum. 35. Ejus exemplum sequuntur ceteri centuriones. Tum quatuor legiones scribuntur urbanæ; et Licinio cos. petenti adduntur auxilia, a Masinissa, Pœnis et Cretensibus petenda. 36. Legati a Perseo missi jubentur Italia excedere; et pars exercitus Rom. trajicitur in Epirum. 37. 38. Romanorum legati Illyricum Græcorumque civitates adeunt. 39–42. Iidem colloquium dant Perseo petenti; 43. et, ne bellum jam incipiat, ad quod omnia habet præparata, auctores ei sunt legationis antea Romam mittendæ. Tum in Bœotiam, ubi varii sunt motus, 44. et in Peloponnesum proficiscuntur. 45. Alia Romanorum legatio circumit insulas et civitates Asiæ. 46. Rhodiorum Bœotorumque animos frustra solicitat Perseus. 47. Q. Marcius et A. Atilius, Romam reversi, nulla re magis gloriantur, quam decepto per inducias et spem pacis rege. Quæ nova sapientia etsi displicet senioribus Patrum, a majore tamen senatus parte comprobatur, et Marcius iterum in Græciam mittitur, simulque A. Atilius ad occupandam Larissam, caput Thessaliæ. 48. Legati Persei Romæ non iis audiuntur animis, qui aut doceri aut flecti possint. C. Lucretius prætor cum classe, 49. et P. Licinius consul paludatus ab Urbe proficiscitur, prosequentibus omnium ordinum hominibus. 50. Perseus Pellæ consilium habet; 51. et Citium copias omnes contrahit, XLIII. millia hominum. 52. Ad bellum cohortatur milites, per omnem orationem satis frequenti assensu succlamantes. 53. Civitatibus Macedoniæ, pecunias et frumentum pollicentibus, vehicula tantum imperat; et, in Thessaliam profectus, 54. multa capit oppida. 55. Per eosdem dies consul Romanus, ex Epiro in Athamaniam transgressus, Gomphos et inde Larissam pervenit, nec longe a Tripoli Thessaliæ super Peneum amnem ponit castra; quo mox Eumenis et Græcorum auxilia conveniunt. 56. C. Lucretius et Q. Marcius cum classibus Chalcidem petunt, et M. Lucretius, frater prætoris, Haliartum Bœotiæ opp. obsidet. Interea Perseus, qui ad Sycurium sub radicibus Ossæ montis stativa habet, agros Pheræorum vastat, 57. et inde ad castra consulis Rom. admovet copias. Equestre prælium incerta finitur victoria, et per aliquot dies rex frustra Romanos ad certamen elicere conatur. 58. Tandem acies utrimque instruitur; 59. et victor equestri pugna Perseus, auctore Evandro, receptui cani jubet, victoria uti nesciens. 60. Consul trans Peneum transfert castra, ut perculsi milites animos colligant. 61. Rex suos, lætitia exultantes, pro concione laudat donatque virtutis causa. 62. Suadentibus deinde amicis, ut secunda fortuna in conditione honestæ pacis utatur, bis legatos ad consulem mittit, sed superbum ab eo fert responsum. 63. Fama rei bene a Perseo gestæ nudat voluntates Græcorum. Lucretius autem prætor in Bœotia Haliartum vi captam diruit, et Thebas, sine certamine receptas, exulibus hominibusque Romanæ factionis tradit. 64. Perseus nequicquam conatur castra incendere Romanorum, et hi ea, demessis circa segetibus, ex aliis agris in alios movent. 65. In Phalannæo agro DC. frumentatores capiuntur, et proximum circumsidetur præsidium. Multis jam, cestrosphendones maxime ictu, vulneratis consul auxilio venit. 66. Extemplo conseritur prælium, et Macedones fugantur. 67. Inde Perseus, præsidio satis valido

Digitized by Google

ad Gonnum, et Timotheo cum modica manu ad Philam relicto, in Macedoniam, et Cotys ad sua tuenda in Thraciam redit. Consul, auxiliis fere omnibus dimissis, partem exercitus in hyberna per Thessaliam distribuit, cum parte Ptelеum, Antrona et Larissam expugnat, et, a Thebanis arcessitus, in Bœotiam proficiscitur.

1. L. Postumius Albinus, M. Popillius Lænas cum omnium primum de provinciis exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures utrique decreti sunt; ut novas[1] ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones, (binæ singulis decretæ,) et socium Latini nominis dena millia peditum et sexcenos equites, et supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent et ducentos equites. Ad hoc mille et quingenti pedites Romani cum centum equitibus scribi jussi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus bellum gereret; interim M. Atilius, vetus prætor, provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias sortiti sunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives et peregrinos, N. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Postumium consulem ad agrum publicum a privato terminandum in Campaniam ire; cujus ingentem modum possidere privatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic, iratus Prænestinis, quod, cum eo privatus sacrificii in templo Fortunæ faciundi causa profectus esset, nihil in se honorifice, neque publice, neque privatim, factum a Prænestinis esset, priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet, ubi deverteretur,[2] jumentaque, cum exiret inde, præsto essent. Ante hunc consulem[a] nemo unquam sociis in ulla re oneri aut

1 Conj. Rupert. *et ut novas*.—2 *Diverteretur* et inf. *diverti* Grbn. Donjat.

NOTÆ

[a] *Ante hunc cos.*] Nota initium vexandi socios, exigendo ab iis hospitia, jumenta, aliosque sumtus a magistratibus Romanis in provincias proficis-

Digitized by Google

sumtui fuit. Ideo magistratus mulis tabernaculisque et omni alio instrumento militari[3] ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. Privata hospitia habebant; ea benigne comiterque colebant: domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis deverti mos esset.[b] Legati, qui repente aliquo mitterentur, singula jumenta per oppida, iter qua faciundum erat,[a] imperabant: aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant. Injuria[c] consulis,[4] † etiamsi justa, non tamen in magistratu exercenda, et silentium, nimis aut modestum, aut timidum, Prænestinorum, jus, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum.

2. Principio hujus anni legati, qui in Ætoliam et Macedoniam missi erant, renuntiarunt, 'sibi conveniendi regis Persei, cum alii abesse eum, alii ægrum esse, falso utrumque, fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia seditionem gliscere in dies, neque discordiarum principes auctoritate sua coërceri potuisse.' Cum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari pacemque Deum peti precationibus, quæ editæ[5] [d] ex fatalibus libris essent, placuit.

[a] *In locis per quæ eundum erat.*

Crev. Drak. Doer.—3 ' Τὸ *militari* h. l. non satis aptum. Forte leg. *itineris*, aut *mox ituri*.' Rupert.—4 ' Cum Schelio (Dissert. ad Polyb. c. 5. p. 1211.) forte leg. *Ira consulis . . . exercenda* fuit, *et silentium*, *&c.* vel *In ira c. exercenda silentium*, *&c.*' Rupert.

NOTÆ

centibus, ab hoc nempe L. Postumio cos.

[b] *Deverti* [*diverti*] *mos esset*] Hic *diverti* deponenter dictum pro divertere, sive hospitari; ut paulo ante *diverteretur*, pro diverteret.

[c] *Injuria* [*ira*] Sic ex sententia J. F. Gronovii pro *injuria*, quod perperam legebatur. *J. Clericus.*

† *Injuria consulis*] Probanda Schelii et Gron. scriptura, *ira consulis, etiamsi justa.*

[d] *Pacemque Deum peti precationibus, quæ editæ*] Verisimilis lectio Gronovii, *pacemque Deum peti precationibus, qui editi ex fatalibus libris essent.* Neque enim de precum formula ambigebatur, sed dubitabatur qui Dii sacrificiis essent placandi, ut patet ex sequentibus, 'editumque ab decem-

Digitized by Google

Lanuvii classis magnæ species in cœlo visæ dicebantur;[b][6] et Priverni lana pulla terra enata; et in Veienti apud Rementem[7][c] lapidatum; Pomptinum omne[f] velut nubibus locustarum coopertum esse; in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub existentibus[8] glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemviris est, et quibus Diis quibusque hostiis sacrificaretur, et ut supplicatio prodigiis expiandis fieret; altera, quæ priore anno valetudinis populi causa vota esset, ea uti feriæque essent. Itaque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt.

3. Eodem anno ædis[9] Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus censor ædem Fortunæ Equestris, quam in Hispania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat eniso[10] studio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adjecturum, si tegulæ marmoreæ essent, profectus in Bruttios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit; id satis fore ratus ad tegendum, quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent, auctoritate censoria sociis deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulæ, expositæ de navibus, ad templum portabantur. Quanquam, unde essent, silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est:

[b] *Dicebatur apparuisse in cœlo formas rerum inusitatas.*

5 Vide Not. Delph. inf.—6 Malit J. F. Gron. *visa dicebatur* prob. Periz. improb. Doer.—7 Vide Not. Delph. inf.—8 Malebat Duk. *extantibus*.
9 *Ædes* Gron. Doujat. Crev.—10 Doer. conj. scripsisse Livium *immenso*.—

NOTÆ

viris est, quibus Diis, quibusque hostiis sacrificaretur.'

[c] *In Veienti apud Rementem*] Auguratur Cluver. legendum *apud Cremeram:* sed num potius tractus aut locus quidam agri Veientis consecratus fuerat memoriæ Remi, qui Romuli frater: indeque Remens appellatus, quemadmodum Remuria Romæ? sic a Lauris Laurens ager, et Laurentes populi.

[f] *Pomptinum omne*] Dicitur Pomptinum pro universo agro Pomptino, ab urbe Volscorum Suessa Pometia dicto.

Digitized by Google

ex[11] omnibus partibus postulabatur, ut consules eam rem ad senatum referrent. Ut vero arcessitus in curiam censor venit, multo infestius singuli universique præsentem lacerare: 'Templum augustissimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Hannibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœde, ac prope diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum[12] patere imbribus putrefaciendum. Censorem, moribus regendis creatum, cui sarta tecta exigere sacris publicis et loca tuenda more majorum traditum esset,[13] eum per sociorum urbes, diruentem templa nudantemque tecta ædium sacrarum, vagari, et, quod, si in privatis sociorum ædificiis faceret, indignum videri posset, id Deum immortalium templa demolientem facere; et obstringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem; tanquam non iidem ubique Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.' Cum, priusquam referretur, appareret quid sentirent Patres, relatione facta, in unam omnes sententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Junoni fierent.[a] Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemtores nuntiarunt.

4. Ex prætoribus, qui in provincias ierant, N. Fabius Massiliæ moritur, cum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, cum id nuntiatum a Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius et Cn. Servilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur,[14][b] uter citeriorem Hispaniam

[a] *Et celebrarentur sacrificia quibus Juno placaretur.*

11 Mavult Gron. *ortus, et ex omnibus.*—12 Malit Rupert. *nudatum tecto.*—13 'Forte leg. *cui sarta tecta exigere sacris* sc. locis, *publica et loca tuenda* vel potius *tueri traditum esset.*' Rupert. 'Mox verbum *templa* exulat ab edd. ante Cur. Tum ex præcc. repetendum *ædificia.*' Drak.

NOTÆ

[b] *Inter se sortirentur*] Conjicit Sigon. ex consuetudine Livii legendum *inter se compararent, aut sortirentur:* Gron. tamen probat Latine dici, *inter*

prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit; P. Furius[15] idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret.[h] Eodem anno, cum agri Ligustini et Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, senatus consultum factum, ut is ager viritim divideretur.[i] Decemviros in eam rem ex senatus consulto creavit M. Atilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Cassium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. et L. Appuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diviserunt dena jugera in singulos, sociis nominis Latini[16] terna. Per idem tempus, quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt de discordiis seditionibusque suis, et Thessali legati, nuntiantes, quæ in Macedonia gererentur.

5. Perseus, jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes, non gentes modo Græciæ, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura, quam præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, et aliquanto quam in Eumenem propensiores; cum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Græciæ civitates et plerique princi-

14 Vid. Not. Delph. inf.—15 'Forte *ut* ante *P. Furius* excidit, aut cum Periz. leg. *remanere*, vel cum Gron. *remansit*.' Rupert.—16 '*Sociis nominis Latini*: quibus tamen omnibus non suffecisset. Hinc eorum numerum excidisse, Crev. et Drak. suspicantur; at Doujat. putabat, veteranos exercitus Ligustici et Gallici, legionarios et sociales, sed nimis obscure, significari.' *Rupert*.

NOTÆ

se sortiri, auctore Cicer. lib. de Fato: 'num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non?' Et quamvis ut plurimum præcipi a senatu consuevisset, ut consules, vel prætores, inter se provincias compararent aut sortirentur; nihil tamen vetat aliquando præcipi sortitionem sine comparatione, vel contra.

[h] *Cujus ea provincia fuerat, remaneret*] Legi vult Gron. *remansit*: mihi non displicet τὸ *remaneret*; subintelligitur enim *ut*; estque sensus, sors opportuna fuit; quippe quæ in P. Furium ceciderit, ut qui antea citeriorem Hispaniam obtinuerat, in eadem remaneret, prorogato in annum imperio.

[i] *Ut is ager viritim divideretur*] Patet divisum esse tum Romanis, tum Latinis. An igitur dena jugera singulis Romanis civibus, terna singulis Latinis sociis ex agro, qui bello captus erat, assignari potuerunt? Debuit, ni fallor, Livius aperte dicere, eum agrum veteranis exercitus Ligustici et Gallici dividi jussum, tam legionariis, quam sociis.

Digitized by Google

pum obligati essent; et ita se in regno suo gereret, ut, quæ sub ditione ejus,[17] urbes nullius liberæ civitatis fortunam secum mutatam vellent. Contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu sua occidisse; Apellem, ministrum quondam fraudis in fratre tollendo atque ob id requisitum a Philippo ad supplicium, exulantem, arcessitum post patris mortem ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei clam interfecisse. Intestinis externisque præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgo civitates tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi, seu fama et majestate Macedonum regum præoccupati ad spernendam originem novi regni;[k] seu mutationis rerum cupidi; seu quia eum objectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modo in seditionibus, propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam: ea contagione,[18] velut tabes, in Perrhæbiam[l] quoque id pervaserat malum. Cum Thessalos in armis esse nuntiatum est,[19] Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasque senatus misit. Qui, utriusque partis principibus castigatis, cum injusto fœnere gravatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus, qui onerarant, levasset, justi crediti solutionem in* annorum[20] pensiones distribuit.[d] Per eundem Appium eodemque modo

[d] *Cum publica nomina, per immodicas usuras aucta, imminuisset, non omnino invitis creditoribus, qui causa ejus oneris fuerant, populorum onera levavit jubendo, ut quod vere debebatur pluribus per annos pensionibus solveretur.*

17 Post *ejus* primum addidit Curio *essent*, teste Doer. quem secuti sunt plures. *Essent* post *urbes* habent Gron. Doujat. Crev.—18 'J. Fr. Gron. emendat *et contagione*, probb. Drak. et Crev. Sed mihi legendum videtur *ex contagione*.' Doering.—19 *Nuntiatum esset* tentat J. F. Gron.—20 'Ante *annorum* numerus eorum excidisse videtur.' *Rupert.* Asteriscus abeat a Gron. Doujat. Crev. Doer. cui quidem *annorum pensiones* dictæ videntur pro

NOTÆ

[k] *Originem novi regni*] Nam Eumenes, secundus ex familia sua, Pergami, et in Asia regnabat.

[l] *In Perrhæbiam*] Intra Thessaliam late sumtam erant hi Perrhæbi; sed extra Thessaliotidem, sive Thessaliam strictius sumtam, in Pelasgiotide. Eorum tamen pars in Epiri finibus inter Ætoliam et Thessaliotidem.

Digitized by Google

compositæ in Perrhæbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, quas intestino gesserant bello,[m] cognovit.[1] Cum certatum utrimque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare, aut onerare voluit: communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, et oblivione præteritorum discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroque datis firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, convenitur.[2]

6. A Delphis et Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo Achæis edixerat conventum.[3] Ubi, collaudata gente, quòd constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne adversus Persea odium Romanorum fecit:[4][n] quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ causa proficisci jussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius[5] Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt; quorum princeps Apollonius,[o] in senatum intro-

---

pensionibus annuis.—1 Vid. Not. Delph. inf. '*Quæque intestino g. b.* conj. Drak. Malim *quos intestino gesserant bello.* An scribendum *quos intestina,* aut potius *internecina efferarant bella?*' Rupert. Doer. hic locus videtur integer.—2 Malit Rupert. *Corinthi ut deponerentur o., convenit.*

3 'Excidit nomen loci in Peloponneso, quo eos convenire voluit.' *Duk.* et

NOTÆ

[m] *Quas intestino gesserant bello*] Suspicatur et merito Gron. scriptum fuisse a Livio *hostilibus actas animis, quasi intestino bello*: neque enim bellum revera fuerat, sed factionum furor et quasi rabies.

[n] *Insigne adversus Persea odium Romanorum fecit*] Dubitabam num legendum esset *patefecit*: sed postea animadverti si verbum *fecit* conjungatur cum adjectivo nomine *insigne*, eandem exire sententiam. Nihil certe ad ingens odium concitandum adversus Perseum pertinebant laudes Achæis tributæ, ob servatum de arcendis Macedonibus decretum; sed valde faciebant ad odium illud manifestandum.

[o] *Apollonius*] Qui principem gratiæ locum obtinebat apud Antiochum

ductus, multis justisque causis regem excusavit, 'quod stipendium serius quoad diem[6] præstaret. Id se omne advexisse, ne cujus, nisi temporis, gratia regi fieret.[o] Donum præterea afferre, vasa aurea quingentum pondo.[p] Petere regem, ut, quæ cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renovaretur; imperaretque sibi populus Romanus, quæ bono fidelique socio regi essent imperanda. Se nullo usquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, cum Romæ esset, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obside, omnibus ordinibus fuerit.' Legatis[7] benigne responsum, et societatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus jussus. Quæstores urbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt; eisque negotium datum est, ut ponerent ea, in quibus templis videretur: legatoque centum millium æris[q] munus missum, et ædes liberæ hospitio datæ,[r] sumtusque decretus,[s] donec in Italia esset. Legati, qui in Syria fuerant, renuntiaverunt,[8] in maximo eum honore apud regem esse amicissimumque populo Romano.

7. In provinciis eo anno hæc. C. Cicereius prætor in

[o] *Ut nihil senatus venia opus haberet Antiochus, nisi quantum ad tempus: quia tardius solvebat stipendium.*

Crev.—4 Vid. Not. Delph. inf.—5 Mavult Sigon. C. *Lutatius*.—6 *Quam ad diem* malunt Gron. Duk. et Drak.—7 'Forte *legato;* sc. Apollonio, qui solus in senatum fuerat introductus.' *Rupert.*—8 Malit Crev. *renuntiaverant*.

NOTÆ

Epiphanem Magni filium, Syriæ regem.

[p] *Vasa aurea quingentum pondo*] Hæ quingentæ auri libræ, si materiam solam spectes, reddent pecunia nostra hodierna ducenta octoginta millia librarum, 280000.

[q] *Centum millium æris*] Si asses ponas semunciales, fient Gallice *deux mille neuf cens seize livres treize sous quatre deniers;* si libras æris, quod probabilius videtur, erunt moneta nostra *soixante sept mille cinq cens livres.*

Centum millium æris] Circiter mille Philippeorum, seu trium millium florenorum. *J. Clericus.*

[r] *Ædes liberæ hospitio datæ*] Recte *ædes liberas* Turnebus interpretatur, quas is cui dabantur cum sua familia incoleret, sine alio vel inquilino vel habitatore.

[s] *Sumtusque decretus*] Gallice, *et l'on ordonna qu'il seroit défrayé pendant qu'il seroit en Italie.*

Digitized by Google

Corsica signis collatis pugnavit: septem millia Corsorum cæsa; capti amplius mille et septingenti. Voverat in ea pugna prætor ædem Junoni[9] Monetæ.[t] Pax deinde data petentibus Corsis, et exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statiellati[10] pugnatum ad oppidum Carystum.[11] [u] Eo se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub adventum M. Popillii consulis mœnibus sese continebant: deinde, postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas, aciem struxerunt: nec consul (ut qui id ipsum oppugnatione comminanda quæsisset[f]) moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret spes. Quod ubi consul vidit, nulla parte moveri Ligurum signa, imperat equitibus, ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes, quanto maximo possent tumultu, incurrant. Pars magna equitum mediam trajecit aciem, et ad terga pugnantium pervasit. Inde terror injectus Liguribus. Diversi in omnes partes fugerunt; perpauci retro in oppidum, quia inde se maxime objecerat eques: et pugna tam pervicax multos absumserat Ligurum, et in fuga passim cæsi sunt. Decem millia hominum cæsa traduntur; amplius septingenti passim capti: signa militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. Amplius tria millia militum

f *Utpote qui minando se oppugnaturum oppidum, nihil aliud quæsivisset, quam ut hostes alliceret ad pugnam.*

9 *Junonis* edd. ante Sigon. Mox Crev. mallit *ducenta*.—10 Edd. ante Grut. *Statellati*.—11 '*Caristum* ed. Basil. 1554. et quædam aliæ, non improb. Cluver.' *Rupert.*

NOTÆ

t *Ædem Junoni Monetæ*] Monetæ cognomen Junoni haud dubie inditum a monendo, cujus variæ afferuntur causæ a Livio, Macrob. Suid. In ejus æde servabantur libri lintei, de quibus decade prima.

u *Ad oppidum Carystum*] Statiellorum oppidum fuit, quorum caput Aquæ, nunc *Acqui*, in Montis Ferrati ducatu. Carystum autem oppidum Cluver. subdubitans ait fuisse eum locum, qui hodie, circa viam qua Dertonam itur a Genua, vulgo dicitur *Garusco*.

Digitized by Google

amissa; cum, cedentibus neutris, ex parte utraque primores caderent.[t]

8. Post hanc pugnam ex diversa fuga in unum collecti Ligures, cum majorem multo partem civium amissam, quam superesse, cernerent, (nec enim plus decem millia hominum erant,) dediderunt sese; nihil quidem illi pacti. Speraverant tamen, non atrocius, quam superiores imperatores, consulem in se sæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit; literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Atilius prætor in curia recitasset, (nam consul alter Postumius, agris recognoscendis in Campania occupatus, aberat,) atrox res visa senatui: 'Statiellates, qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma adversus Romanos, tum quoque oppugnatos,[12] non ultro inferentes bellum; deditos in fidem populi Romani omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: et distractos passim justis quondam hostibus populi Romani[x] pacatis servire. Quas ob res placere senatui,[13][y] M. Popillium consulem Ligures, pretio emtoribus reddito, ipsos restituere in libertatem, bonaque ut iis, quicquid ejus[14] recuperari possit,

t *Cum utrimque cæsi essent qui in prima acie stabant.*

12 'Verba *tum quoque* inepta videntur, (forte leg. *tam inique oppugnatos*) et seqq. *non ultro inferentes bellum* languent.' *Rupert.*—13 Vid. Not. Delph. inf. Post *res* habet Doujat. signum lacunæ.—14 Vid. Not. Delph. inf. *Eorum*

NOTÆ

x *Justis quondam hostibus populi Romani*] Per justos hostes intelligit alios Ligures, vicinosque Gallos, qui olim hostes fuerant Romanorum, iique justi, *ennemis déclarés:* nunc vero data pace quieti agebant. His autem addicti pretio erant Statiellates, quos sine causa aggressus fuerat M. Popillius.

y *Quas ob res placere senatui*] Suspicatur Sigon. legendum *quamobrem senatusconsultum factum est placere senatui:* quod mihi non magis placet, quam Gronovio. Satis enim eo ipso quod scriptum fuit *placere senatui*, apparet factum esse senatusconsultum, quamvis non exprimatur.

Digitized by Google

reddantur[a] curare. Arma primo quoque tempore fieri[15] in ea gente: consulem de provincia decedere; cum deditos in sedem suam Ligures restituisset. Claram victoriam vincendo oppugnantes,[16 a] non sæviendo in afflictos, fieri.'

9. Consul, qua ferocia animi usus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit. Legionibus extemplo Pisas in hybernacula missis, iratus Patribus, infestus prætori,[17 b] Romam rediit; senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus est in prætorem, 'qui, cum ob rem bello[18] bene gestam, uti Diis immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, adversus se pro hostibus senatus consultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedique iis prope consulem prætor juberet. Itaque mulctam ei se dicere: a Patribus postulare, ut senatus consultum in se factum tolli juberent, supplicationemque, quam absentes ex literis,[c] de bene gesta re publica missis, decernere debuerint, præsentes honoris[19] Deorum primum causa, deinde et sui aliquo tandem respectu, decernerent.' Nihilo lenioribus, quam absens, senatorum aliquot orationibus incre-

probb. Doer. Rupert.—15 'Malim *arma... finiri;* idem conjecisse video Jac. Gron.' *Rupert.*—16 'Male Clericus, probante Crev. pro *oppugnantes* legendum esse conjecit *pugnantes.*' Doering.

17 *Prætoribus* edd. ante Sigon.—18 'Vocem *bello* male in plurim. edd. [ut in Gron. Doujat. Crev.] ante *rem* collocatam in locum suum restituit Drak. Quid si vox *bello* deleatur? Deletam certe nemo facile desiderabit.' *Doering.*—19 *Quam absenti sibi ex literis... præsenti honoris cet.* conj. Gron. *absen-*

NOTÆ

[a] *Bonaque ut iis, quicquid ejus recuperari possit, reddantur*] Præter grammaticæ regulas illa, *quicquid ejus*, cum numeri pluralis nomen quod præcedit, nempe *bona*, desiderare videatur plurale quoque pronomen *eorum*. Sed ita dicitur, *quicquid ejus recuperari possit*, quemadmodum quoad ejus fieri possit: est enim *ejus* pro ejus rei, vel in ea re.

[a] *Oppugnantes*] Malim *pugnantes;* neque enim de oppugnatione urbium aut castrorum agitur. *J. Clericus.*

[b] *Infestus prætori*] Ita legendum ex Sigonio, non *prætoribus:* designatur enim A. Atilius.

[c] *Quam absentes ex literis*] Mavult Gron. *quam absenti sibi:* quod sane rectius videtur. Sed tamen subjicit postea Livius *præsentes;* non *præsenti.* Et *absentes a se* intelligere potuit Popillius cos. sive ab eo loco ubi ipse erat.

Digitized by Google

pitos, neutra impetrata re, in provinciam redit. Alter consul Postumius, consumta æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem provincia sua, comitiorum causa Romam rediit.[20] Consules C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit.† Prætores exinde[1] facti C. Licinius Crassus, M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

10. Eo anno lustrum conditum est. Censores erant Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus.[2] Postumius condidit.[d] Censa sunt civium Romanorum capita ducenta sexaginta novem millia et quindecim.[3] Minor aliquanto numerus, quia L. Postumius consul pro concione edixerat, qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis civitatibus censerentur. Concors et e re publica censura fuit. Omnes, quos senatu moverunt quibusque equos ademerunt, ærarios fecerunt et tribu moverunt; neque ab altero notatum alter[4] probavit.[e] Fulvius ædem Fortunæ Equestris, quam proconsul in Hispania, dimicans cum Celtiberorum legionibus, voverat, annos sex[5] post, quam voverat, dedicavit; et scenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo[f] fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir sacrorum, eo anno mortuus est. In locum ejus suffectus A. Postumius Albinus. Locustarum tantæ nubes a mari vento repente in Apuliam illatæ sunt, ut examinibus

tis et *præsenti* conj. Drak. *absente se* et *præsente* Pithœus.' *Rupert.*—20 *Redit* Drak. Doer.—1 *Deinde* Gron. Doujat. Crev.

2 Ita Sigon. ex fastis Capitol. pro *L. Post. Alb.* quod Gron. Doujat.—3 'Minorem numerum edidit auctor Epit. hujus libri, isque verior videtur, judice etiam Pigh.' *Rupert.*—4 In edd. ante Sigon. deest τὸ *alter*.—5 'Jac.

NOTÆ

† A. U. C. 581.

[d] *Postumius condidit*] Repete ex superioribus lustrum.

[e] *Neque ab altero notatum alter probavit*] Hoc satis rarum, ut ex Cicer. pro Cluentio Sigonius observat: 'atqui ipsi inter se censores sua judicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius judicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat; ut alter de senatu movere velit, alter retineat; alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet.'

[f] *Unum diem in circo*] Ludos, opinor, Circenses indicat.

Digitized by Google

suis agros late operirent. Ad quam pestem frugum tollendam Cn. Sicinius prætor designatus, cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumsit. Principium insequentis anni, quo C. Popillius et P. Ælius fuerunt consules, residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renovarique senatus consultum volebant, et consul Ælius referebat. Popillius et collegam et senatum pro fratre deprecabatur; præ se ferens, si qui[6] decernerent, intercessurum, collegam deterruit. Patres, eo magis utrique pariter consulum infensi, in cœpto[7] perstabant. Itaque, cum de provinciis ageretur, et Macedonia, jam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Postulantibus deinde, ut novos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, utrumque negatum est.[h] Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum; M. Junio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam jurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus; C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Consules, ob ea irati senatui,[8] [s] Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros esse denuntiarunt; nec quicquam rei publicæ acturos, præterquam quod ad provinciarum administrationem attineret.

11. Attalum, regis Eumenis fratrem, legatum venisse

[h] *Cum peterent consules ut sibi permitteretur ex novo delectu, vel exercitus integros conficere, vel certe supplere eos exercitus qui jam erant.*

Periz. in margine Livii scribendum esse conjecit *octo*.' Doering.—6 *Quid* Gron. Doujat. Crev.—7 *Incœpto* conjunctim edd. ante Sigon.—8 'Periz. verba *Prætoribus quoque . . . Sardiniam* interjecta putat, quia prætoribus idem negatum fuit. Quoniam hæc verba non causis irarum statim subjiciuntur, Gron. conj. *consules obirati . . . senatui*. Mox *abituros esse* edd. ante Frob. qui a. 1535. dedit *abituros se*.' Rupert. Frob. secuti sunt Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[s] *Consules, ob ea irati senatui*] Ob ea scilicet quæ prius dicta sunt. Mavult Gronovius *consules obirati senatui*.

Romam, Valerius Antias his consulibus scribit, ad defendenda de Perseo crimina indicandosque apparatus belli. Plurium annales, et quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur, ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum ejus, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populus Romanus, in senatum est introductus. 'Causam veniendi sibi Romam fuisse,' dixit, 'præter cupiditatem visendi Deos hominesque, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet,[9] etiam ut coram moneret senatum, ut Persei conatis[h] obviam iret.' Orsus inde a Philippi consiliis, 'necem Demetrii filii' retulit, 'adversantis Romano bello; Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxiliis fretus in Italiam transiret. Hæc eum volutantem in animo, oppressum fato, regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea hæreditarium a patre relictum bellum, et simul cum imperio traditum, jam jam primum alere ac fovere[10][i] omnibus consiliis. Florere præterea juventute, quam stirpem longa pax ediderit,[j] florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutina arte atque usu belli. Jam inde a puero, patris contubernio,[k] Romanis quoque bellis, non finitimis tantum, assuetum, missum a patre in expeditiones multas variasque. Jam ex quo ipse accepisset regnum, multa, quæ non vi, non dolo, Philippus, omnia expertus, potuisset

[j] *Magnam habere copiam juvenum ad arma idoneorum, sobole mirum in modum aucta per diuturnam pacem.*

[k] *Quod educatus sit a patre in castris, et in eodem tabernaculo cum eo militans diu egerit.*

9 Addendum *quicquam* conj. Crev. Rupert. legendum vult *non optare quic-*

NOTÆ

[h] *Persei conatis*] Minus usitata inflexione *conatis* dixit pro conatibus.

[i] *Jam jam primum alere ac fovere*] Legit Gron. *tanquam primum alere*. Primum autem dixit bellum Romanum, vel quasi præcipuum, vel quasi jamdiu inter cetera conceptum animo.

Digitized by Google

moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur,[11] auctoritatem.

12. 'Nam apud[12] Græciæ atque Asiæ civitates vereri majestatem ejus omnes: nec, pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere; nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam ejus accidat, an, quod ipse vereatur dicere, invidia adversus Romanos favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate; Seleuci filiam duxisse eum,[k] non petentem, sed petitum ultro; sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, et velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem, captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero ad Delum,[13] augustissimo et celeberrimo in templo, tertio Delphis. In Achaico concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope adductam, ut aditus et in Achaiam daretur. At, Hercule, suos honores,[l] cujus merita in eam gentem privatim, an publice, sint majora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Jam, Ætolos, quem ignorare, in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum, quinque millia equi-

quam.—10 Vid. Not. Delph. inf.—11 *Parareiur* Gron. Doujat. Crev. cum ed. Basil. a. 1554. et all.

12 'Particulam *apud* sine idonea causa delendam censebat Drak.' *Doering.* —13 'Sic ex emend. Sigon. pro *all. ad Sidenum.* Recte, puto, nisi leg. *ad ins. Delum.*' Rupert. Mox '*augustissimo et c. in templo:* paulo aptiora hæc

NOTÆ

[k] *Seleuci filiam duxisse eum*] Persei Macedonum regis uxor Laodice, Seleuco Philopatore Syriæ rege nata erat, qui, Antiochi Magni filius, Demetrii Soteris pater fuit.

[l] *Suos honores*] Eumenis nempe, qui loquitur.

tum: in decem annos frumentum præparare,[14] ut abstinere et suo et hostium agro frumentandi causa possit. Jam pecuniam tantam habere, ut decem millibus[15] mercenariorum militum, præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat; præter annuum, quod ex metallis regiis[m] capiat, vectigal. Arma vel tribus tantis[16] exercitibus[n] in armamentaria congessisse. Juventutem, ut jam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subjectam esse.'[l]

13. Reliquum orationis adhortatio fuit. 'Non ego hæc,' inquit, 'incertis jactata rumoribus, et cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, affero ad vos, Patres conscripti; sed comperta et explorata, haud secus quam si speculator missus a vobis subjecta oculis referrem.[m] Neque, relicto regno meo, quod amplum et egregium vos fecistis, mare tantum trajecissem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ et Græciæ civitates, in dies magis denudantes judicia sua,[n] mox, si permitteretur, eo processuras, unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea, non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia, quæ vi subigi non possunt,[17] favore ac benevolentia complectentem. Videbam, quam impar esset sors, cum ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis;[18] [o] quan-

[l] *Etiamsi contingeret Macedoniam exhaustam esse viris ad militiam idoneis; futurum tamen ut ex Thracia ei finitima, et Philippo magnam partem subdita, regione, milites, tanquam ex fonte quodam inexhausto, arcessere possit.*

[m] *Vobis afferrem ea quæ ipse propriis oculis vidissem.*

[n] *Aperientes quid sentirent, et quis illorum animus esset circa Perseum.*

verba essent, si iis præponerentur seqq. *tertio Delphis.*' Rupert.—14 'Sine necessitate Crev. tentat *præparatum*, ut habere ex præcc. repetatur.' *Doering*, —15 *Millia* edd. ante Gron.—16 Pro *tantum* dedit Sigon.

17 Mavult Rupert. *possent*.—18 Vid. Not. Delph. inf. *Pareret* post *bellum*

NOTÆ

[m] *Quod ex metallis regiis*] Apud Philippos præsertim, ubi auri metalla ex Strabon. Epit. lib. VII.

[n] *Tribus tantis exercitibus*] Intellige exercitibus tribus, quorum singuli pares jam comparato triginta millium peditum, quinque millium equitum exercitui.

[o] *Ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis*] Non abs re notat

Digitized by Google

quam mihi quidem non parare, sed gerere pæne bellum videbatur. Abrupolim,[19] socium [p] atque amicum vestrum, regno expulit. Artetarum [q] Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum, interfecit. Eversam [20] [r] et Callicritum [s] Thebanos, principes civitatis, quia liberius adversus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos, quæ agerentur, professi erant, tollendos curavit. Auxilium Byzantiis adversus fœdus tulit,[t] Dolopiæ bella [1] intulit,[u] Thessaliam et Doridem cum exercitu pervasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit et miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiaque spe novarum tabularum,* ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret. Hæc cum vobis quiescentibus et patientibus fecerit, et concessam sibi Græciam esse a vobis videat; pro certo habet, neminem sibi, ante quam in Italiam trajecerit, armatum occursurum. Hoc quam vobis tutum aut

* *Injecta debitoribus spe abolendi debita.*

add. Crev.—19 '*Abrupolim* h. l. omnes edd. sed c. 40. et 41. *Abrypolim* omnes ante Sigon.' *Rupert.*—20 *Eversam,* quod Vales. emend. legitur apud Crev. Doer. Mox *Callicratem* conj. Ursin. Deinde *Thebanæ* conj. Gron.—1 *Bellum* malit Gron.

NOTÆ

Muretus *præstandi* verbum non convenire utrique; neque enim dicimus 'præstare bellum alicui.' Libens itaque accedo Gronovii conjecturæ, sic legentis, *cum ille vobis bellum pararet, vos ei pacem præstaretis:* elicitur hæc emendatio ex eo quod statim sequitur; 'quanquam mihi quidem non parare, sed gerere pæne bellum videbatur.' Hoc enim nemo intellexerit, nisi dictum prius aliquid fuerit de bello parando.

[p] *Abrupolim, socium*] Fuit Abrupolis Thraciæ rex, de quo Polybius in excerptis legationum, et Appian.

[q] *Artetarum*] Hic Illyriorum regulus a Polybio Arthetærus vocatur.

[r] *Eversam*] Mavult Henr. Valesius *Evercam,* quod nomen Græcum est.

[s] *Et Callicritum*] Alius fuit hic Thebanus a Callicrate Achæo, qui Polybio et Pausaniæ notus: confundit utrumque per errorem Fulv. Ursinus, quemadmodum Gron. notat.

[t] *Auxilium Byzantiis adversus fœdus tulit*] Hanc pacis Macedonicæ legem non memorat Noster lib. XXXIII. cap. 30.

[u] *Dolopiæ bella intulit*] Recte advertit idem Gron. bellum unum fuisse, non plura bella.

Digitized by Google

honestum sit, vos videritis: ego certe mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quam me socium ad prædicendum, ut caveretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, et quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere possum, quam uti Deos Deasque precor, ut vos et vestræ rei publicæ, et nobis sociis atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis?'

14. Hæc oratio movit Patres conscriptos. Ceterum in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat.[p] Bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanavere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Ceterum, præoccupatis non auribus magis, quam animis, ab Eumene rege, omnis et defensio et deprecatio legatorum respuebatur; et exasperavit animos ferocia animi[2] Harpali,[x] qui princeps legationis erat. Is, 'velle quidem et laborare,' dixit, 'regem, ut purganti, se nihil hostile dixisse aut fecisse, fides habeatur: ceterum, si pervicacius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse et eventum incertum belli.' Omnibus civitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset; et propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque civitates, alia in speciem præferentes, legatos. Et legatio Rhodiorum erat[y] ac Satyrus princeps,[3] haud dubius, quin

[p] *Adeo tacebantur, et velut undique conclusa erant arcana senatus.*

---

2 'J. F. Gron. pro *animi*, (litera *a* e primo loco in ultimum transposita,) ingeniose legi jubet *nimia*. Sed me non offendit vetus lectio.' *Doering.*—3 'Ante hæc verba videtur deesse *inter ceteras*, aut simile quid; Gron. *Et legationis Rhodiorum erat Satyrus princeps* conj. vir doctus laudatus a Drak. hic vero *Et legatio R. venerat ac S. p.*' Rupert. 'Equidem levi mutatione legeu,

NOTÆ

[x] *Exasperavit animos ferocia animi Harpali*] Lego cum Gronovio *ferocia nimia Harpali*. Hunc Harpalum App. in excerptis apud Fulv. Ursinum, ait missum a Perseo fuisse, ut Eumeni et Rhodiis contradiceret apud senatum.

[y] *Et legatio Rhodiorum erat*] Vide,

Eumenes civitatem quoque suam Persei criminibus junxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset,[4] libertate intemperantius[†] invectus in regem,[a] quod Lyciorum gentem adversus Rhodios concitasset, graviorque Asiæ esset, quam Antiochus fuisset; popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eo quoque jam favor Persei venerat) orationem habuit, ceterum invisam senatui, inutilemque sibi et civitati suæ. Eumeni vero conspiratio adversus eum, favorem apud Romanos fecit.[5] Ita omnes ei honores habiti, donaque quam amplissima data, cum sella curuli atque eburneo scipione.

15. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia[6] celeritate poterat,[a] regressus in Macedoniam, nuntiasset regi, nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile appareret, non dilaturos; et ipse, præterquam quod et ita credebat futurum, jam etiam volebat, in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: a cujus sanguine ordiens bellum,[q] Evandrum Cretensem, ducem auxiliorum, et Macedonas tres, assuetos ministeriis talium facinorum, ad ædem regis subornat; literasque eis dat ad Praxo hospitam, principem auctoritate et opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem, ut sacrificaret Apollini, Delphos ascensurum. Progressi[7] cum Evandro[b] insidiatores, nihil aliud ad peragen-

[q] *Bellum inchoaturus Perseus a cæde Eumenis.*

dum puto *Et legatio Rhodiorum aderat.*' Doering.—4 Malit Duk. *non contigisset*.—† Vid. Not. Delph. inf.—5 *Auxit* conj. Gron. improb. Doer.
6 Vid. Not. Delph. inf.—7 'Pro vulgari lectione *progressi* dedimus lectio-

NOTÆ

tur Gronovio, nec abs re, quidpiam hic deesse, veluti *inter ceteras et legatio Rhodiorum, &c.*

[a] *Libertate intemperantius invectus in regem*] Mavult idem Gron. *intemperanti:* et Appianus Rhodios legatos graviter questos refert, et immodica loquendi licentia usos.

[a] *Quanta eximia celeritate poterat*] Haud dubie legendum cum Gronovio post Muretum *quanta maxima.*

[b] *Progressi cum Evandro*] Suspicatur Gron. *prægressi*, non improbabiliter.

Digitized by Google

dam inceptum, quam loci opportunitatem, omnia circumeuntes, quærebant. Ascendentibus ad templum[e] a Cirrha,[d] priusquam perveniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læva semitæ paulum extans a fundamento, qua singuli transirent; dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat.[8] Post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, ut ex ea, velut e muro, tela in prætereuntem conjicerent. Primo a mari[9] circumfusa turba[e] amicorum ac satellitum procedebat; deinde extenuabant paulatim angustiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum est, qua singulis eundum erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum insidiatores exorti saxa duo ingentia devolvunt; quorum altero caput ictum est regi, altero humerus sopitus.[f] Ex semita proclivi in declive[10] multis super prolapsum jam saxis congestis, et ceteri quidem etiam[11] amicorum et satellitum, postquam cadentem videre, diffugiunt, Pantaleon constanter impavidus mansit ad protegendum regem.

16. Latrones, cum brevi circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum saucium possent, velut perfecta re, in jugum Parnasi[12] refugerunt eo cursu, ut, cum unus non facile sequendo per invia atque ardua moraretur fugam eorum, ne

nem a Gron. propositam, et jam a Crev. in textum receptam, *pragressi*.' Doering.—8 Duker. tentat vel *derupta erat*, vel *desederat*.—9 'Pro *a mari* Gron. conj. *agmine*. Malim *Eumeni*. Sed nil muto.' *Rupert*.—10 Crevierio in h. l. aut *proclivi* aut *in declive* redundare videtur.—11 'Particula *et*, quæ, in h. l. posita, orationis nexum turbat, in locum delendæ particulæ *etiam*, transponenda videtur. Particula *etiam* putide abundat.' *Doering*. 'Forte *ceteri q. statim*, aut *ut ceteri quidem statim*, seu *continuo*. Majorem interpunct. in fine cap. cum minori permutandam, et copulam *et* non ante *ceteri*, sed ante *latrones* in princ. cap. seq. ponendam putabat Jac. Periz.' *Rupert*.

NOTÆ

[e] *Ascendentibus ad templum*] A mari ad Parnassum, quo loco Delphi, ascendendum est, utpote a littore ad montana venientibus.

[d] *A Cirrha*] Ubi Delphorum portus, seu navale.

[e] *Primo a mari circumfusa turba*] Malle videtur Gron. *primo agmine*: sed parum necessaria correctio; revera enim a mari veniebant.

[f] *Altero humerus sopitus*] Vulnere sopitum dicitur membrum cui sensus ablatus est, propterea quod somno consopiti nihil sentiamus, ut Turnebus ait.

Digitized by Google

comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde satellites ac servi concurrerunt, tollentes sopitum vulnere ac nihil sentientem. Vivere tamen ex calore et spiritu remanente in præcordiis senserunt; victurum exigua ac prope nulla spes erat. Quidam ex satellitibus, secuti latronum vestigia, cum usque ad jugum Parnasi, nequicquam fatigati, pervenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones, ut inconsulte, ita audacter cœptum, nec consulte et timide reliquerunt. Compotem jam sui regem amici postero die deferunt ad navem; inde Corinthum: a Corintho, per Isthmi jugum navibus traductis, Æginam trajiciunt. Ibi adeo secreta ejus curatio fuit admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam et cum uxore fratris et præfecto arci, tanquam jam haud dubius regni hæres, est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem; et, quanquam dissimulare et tacite [13] habere id, patique statuerat, tamen in primo congressu non temperavit, quin uxoris petendæ præmaturam [s] festinationem fratri objiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est.

17. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui [14] legatus ad visendum statum regionis ejus speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat.[r] Simul et adduxerat secum Praxo a Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat, et L. Rammium Brundisinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundisii Rammius

[r] *Et cuncta quæ retulit conveniebant cum iis quorum Perseus insimulatus fuerat ab Eumene apud senatum.*

12 *Parnassi* Gron. Doujat. Crev.—13 Malit Drak. *tacitum.*

NOTÆ

[s] *Uxoris petendæ præmaturam, &c.*] Refert Plut. in Apophthegm. Eumenem, cum fratrem primo congressu salutaret, in aurem dixisse, 'ne festina uxorem ducere antequam mortuam videris.'

Digitized by Google

fuit;[s] hospitio quoque et duces Romanos omnes, et legatos exterarum quoque gentium insignes, præcipue regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat; literisque spem amicitiæ interioris magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem [15] profectus, brevi perfamiliaris haberi, trahique, magis quam vellet, in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere instituit ab eo rex, 'Quoniam duces omnes legatique Romani hospitio ejus uti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, ut venenum dandum curaret. Cujus scire se comparationem plurimum difficultatis et periculi habere, pluribus consciis comparari.[t] Eventu præterea incerto esse, ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur.[16] Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo signo deprendi posset.' Rammius, veritus ne, si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur; nec Brundisium ante redire, quam convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, jussu ejus Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant, exposuit.

18. Hæc ad ea, quæ ab Eumene delata erant, accessere, quo maturius hostis Perseus judicaretur; quippe quem non justum modo apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad novos consules rejecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium prætorem, cujus inter cives et peregrinos juris dictio erat, scribere

[s] *Brundisii inter primates erat, vel præcipuum obtinebat locum Rammius.*

[t] *Postulavit sæpius a Rammio Perseus ut veneno de medio tolli curaret Romanos duces et legatos, quos Perseus ipse de medio tollendos ei per literas indicaret; quandoquidem omnes apud eum divertere seu hospitari soliti erant: sibi quidem perspectum esse venena, nec sine periculo emi, &c.*

---

14 *Quo* malit Drak.—15 'An scripsit fortasse Livius? *literisque acceptis, s. a. int. m. fort. fac., ad regem, &c.*' Doering.—16 Legendum forte *efficax, tutum, detur*, putat Gron. saltem delendum τὸ *rem* posteriore loco. Pro *ut* malit Doer. *nisi*.

Digitized by Google

milites placuit, qui, Brundisium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur ad occupandas maritimas urbes, ubi consul, cui provincia Macedonia obvenisset, classem appellere tuto, et copias per commodum [17] exponere posset. Eumenes, aliquamdiu Æginæ retentus periculosa et difficili curatione, cum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante, summa vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod e tanto periculo evasisset, venerunt. Cum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, ceteris prætoribus jam in provincias profectis, M. Junius et Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ provinciæ obvenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu, tandem pervicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria millia peditum, centum et quinquaginta equites in Romanas legiones: [18] in socialem exercitum quinque millia peditum et trecentos [19] equites imperare sociis jussi. Hoc copiarum in Hispanias cum prætoribus novis portatum est.

19. Eodem anno, quia per recognitionem Postumii consulis [w] magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, [20] ut agrum Campanum censores fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. [x] Cum in expectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen jam decreto, qui regum suam,

[w] *Postumio cos. inquirente.*
[x] *Ita ut privatorum avaritia liberam haberet facultatem vagandi per agros a nemine occupatos.*

17 *Per commoda* edd. ante Sigon. qui conj. *percommode.*—18 ‘Recte Drak. revocavit antiquiorum edd. distinctionem post *legiones:* sic non opus est ut cum Crev. post *centum et quinquaginta equites* aut suppleatur aut legatur *scribere.*’ Doering.—19 ‘Vitiosam lectionem *trecenti* [quod legitur apud Gron. Doujat.] a Grutero inde propagatam, recte Crev. mutavit in *trecentos.*’ Doering.
20 ‘Non opus est ut cum Drak. vocem *legem* post *promulgavit* statuamus excidisse.’ *Doering.*

Digitized by Google

Persei qui secuturi amicitiam essent,[y] legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, 'regem educandum filium Romam misisse, ut jam inde a puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modo privatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse.' Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret,[h] ubi filius regis comitesque ejus habitare possent. Et Thracum legatis, apud se disceptantibus et societatem amicitiamque petentibus, et, quod petebant, datum est, et munera binum millium[i] æris[k] summæ in singulos missa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumtos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque et insulis explorata omnia essent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam et Rhodum jusserunt, simul renovare amicitiam, simul speculari, num solicitati animi sociorum ab rege Perseo essent.

20. In suspensa civitate ad expectationem novi belli, nocturna tempestate columna rostrata[z] in Capitolio[1] bello Punico consulis, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res, prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad haruspices referre, et

[y] *Cum dubius senatus expectaret quinam e regibus amplectarentur partes Romanorum, et quinam Perseo essent adhæsuri.*

[z] *Columna rostris navium ornata.*

1 Post *Capitolio* in Drakenb. Doering. nota lacunæ est. Sigonius lacunam ita explet, *in Capitolio bello Punico priore posita a M. Æmilio consule, cui cet.* (quod in textum recepere Gron. Doujat.) et Pigh. *in Capitolio M. Æmilii, priore bello Punico consulis.* Refert Crev. *priore posita a M. Æmilio,* uncinis inclusa.

NOTÆ

[h] *Ædes instructas locaret*] Gallice, *que le prêteur prit à louage une maison garnie et meublée, où le roi de Cappadoce pût loger avec son train.*

[i] *Binum millium, &c.*] Circiter vicenum ducatorum, sive sexaginta florenorum. *J. Clericus.*

[k] *Munera binum millium æris*] Ex tot assibus semuncialibus fierent tantum octo et quinquaginta libræ Francicæ cum sex assibus nostratibus atque octo denariis.

Digitized by Google

decemviros adire libros jusserunt. Decemviri, lustrandum oppidum;[k] supplicationem obsecrationemque habendam, victimis majoribus sacrificandum et in Capitolio Romæ, et in Campania ad Minervæ promontorium,[l] renuntiarunt; ludos per decem dies Jovi optimo maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. Haruspices, in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium et interitum perduellium portendi, responderunt; quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disjecisset. Accesserunt, quæ cumularent religiones animis. Saturniæ, nuntiatum erat,[m] sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiæ asinum tripedem natum, et taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos. Auximi terra pluisse. Horum quoque prodigiorum causa res divinæ factæ, et supplicatio unum diem feriæque habitæ.

21. Consules ad id tempus in provincias non exierant, quia neque, uti de M. Popillio[n] referrent, senatui obsequebantur, et, nihil aliud decernere prius, statutum Patribus erat.[*] Aucta etiam invidia est Popillii literis ejus, quibus iterum cum Statiellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem[o] millia eorum occidisse: propter cujus injuriam belli ceteri quoque Ligurum populi

[*] *Quandoquidem neque volebant senatui parere in referendo M. Popillii negotio, et senatus decreverat de nullo alio negotio deliberare, nisi hoc prius ventilato.*

NOTÆ

[k] *Decemviri, lustrandum oppidum*] Hoc prodigium Romæ contigerat: urbs ergo Roma oppidi nomine hic designatur.

[l] *Ad Minervæ promontorium*] Ad Surrentum in Campaniæ et Picentinorum confinio, est hoc promontorium, e regione Caprearum insulæ, vulgo *Capo Campanella*, aut *Capo di Capri;* aliquibus etiam, retento veteri vocabulo, *Capo di Minerva*.

[m] *Saturniæ, nuntiatum erat*] Vetus fuit urbis Romæ nomen a Saturno deductum, ut Janiculi ei oppositi vocabulum a Jano. At hic indicatur Etruriæ urbs Suanæ vicina, ad occasum: nunc *Sitorgna*, aut etiam prisco nomine servato *Saturnia*.

[n] *De M. Popillio*] Vide supra capp. 8. 9. item 10. ubi memoratur M. Popillii bellum, qui consul prioris anni, frater C. Popillii hocce anno consulis.

[o] *Ac se decem*] Non dubito quin una voce scribendum sit *sedecim*, quod subdubitans Perizon. prodidit; neque enim ferenda videtur illa inutilis repetitio pronominis *se*, quæ vulgo legitur, *pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse*.

Digitized by Google

ad arma ierunt. Tum vero non absens modo Popillius, qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset, et pacatos ad rebellium incitasset,[3] [p] sed consules, quod non exirent in provinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu Patrum accensi M. Marcius Sermo et Q. Marcius Scylla,[4] tribuni plebis, et consulibus mulctam se dicturos, nisi in provinciam exirent, denuntiarunt, et rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, 'ut qui ex Statiellis deditis in libertatem restitutus ante Kalendas Sextiles primas non esset, cujus dolo malo is in servitutem venisset,[5] [q] ut juratus senatus decerneret,[r] qui eam rem quæreret animadverteretque.' [b] Ex auctoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur consules, C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is, expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod jam

[b] *Aliquem nominaret, qui de ea re quæstionem institueret, et reos puniendos curaret.*

2 *Pro consule pugnasse se scripsit ac sedecim* Jac. Periz. tentat.—3 Vid. Not. Delph. inf.—4 'Cognomina *Sermo* et *Scylla* a librariis forte depravata, sed, quia plane incertum est, quid pro iis substitui debeat, potius relinquenda, ut multa locorum hominumque nomina, quæ alibi non occurrunt.' *Drak.* *Ralla* pro *Scylla* conj. Pigh.—5 Vid. Not. Delph. inf. Mox pro

NOTÆ

[p] *Et pacatos ad rebellium [paratos ad rebellandum] incitasset*] Ex codice unico hujus libri, quem secuti erant primi editores, legebatur *ad rebellium incitasset*: idque tuetur Gronov. quod, ut dicitur contagium et contagio, consortium et consortio, obsidium et obsidio, ita ejus sententia rebellium et rebellio commodissime dicantur. Sed illorum exempla suppeditant passim auctores: rebellii vellem exemplum aliquod protulisset; aut certe plures Livii codices in eo convenirent. Interim Gruteri lectionem improbare non ausim, ut quæ mendo careat: habet enim, *ad rebellandum incitasset.*

[q] *In servitutem venisset*] Mavult Gronov. *in servitute mansisset.*

[r] *Ut juratus senatus decerneret*] De iis quæ majoris momenti essent, sæpe jurati senatores sententiam rogabantur, ut lib. XXVI. cap. 34. Porro iteratio voculæ *ut* non tantum vitio vacat, sed emphasin quandam habet. Ejusmodi certe loquendi forma sæpe auctor utitur, veluti proxime seq. cap. 22. 'Senatusconsultum factum est, ut qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium Coss. hostes non fuissent, ut eos,' &c. Ita et capp. 28. et 30. Itemque lib. XXXVIII. cap. 9.

Digitized by Google

in morem venerat, ut sine publica auctoritate fieret, triumphavit. Rogationem Marciam[c] de Liguribus magno consensu plebes scivit jussitque. Ex eo plebiscito C. Licinius prætor consuluit senatum, quem quærere ea rogatione[6] vellet. Patres ipsum eum quærere jusserunt.

22. Tum demum consules in provinciam profecti sunt, exercitumque a M. Popillio ceperunt.[7] [d] Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne causam diceret, adverso senatu, infestiore populo, apud prætorem, qui de quæstione in se posita[8] senatum consuluisset. Huic detrectationi ejus tribuni plebis alterius rogationis denuntiatione occurrerunt: ut, si non ante Idus Novembres in urbem Romam introisset,[9] de absente eo C. Licinius statueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo[e] cum redisset, ingenti cum invidia in senatum venit. Ibi cum laceratus jurgiis multorum esset, senatus consultum factum est, ut, qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium consules hostes non fuissent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum consul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc senatus consulto restituta in libertatem, transductisque[10] Padum ager est assignatus. M. Popillius rogatione Marcia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio prætor, gratia consulis absentis et Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adesse reum jussit, quo die novi magistratus inituri erant honorem; ne diceret jus, qui pri-

[c] *Plebiscitum a tribunis plebis M. et Q. Marciis latum.*

juratus tentat Pigh. *rogatus;* improb. Gron.—6 *Ex rogatione* Gron. Doujat. Crev.

7 Mavult Gron. prob. Doer. *acceperunt.*—8 'Frustra Drak. pro *posita* tentabat *proposita.*' Doering.—9 'Sic primum exemplar. Postea deleverunt τὰ *in urbem.* Male.' *J. F. Gron.*—10 *Traductisque* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[d] *Exercitumque a M. Popillio ceperunt*] Immo *acceperunt;* ut Gron. advertit.

[e] *Hoc tractus vinculo*] Metaphorice dicit pro plebiscito.

Digitized by Google

vatus futurus esset.[d] Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est.

23. Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant et Gulussa filius Masinissæ.[u] Inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur, 'præter agrum, de quo ante legati ab Roma, qui in[11] re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius septuaginta oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio proximo Masinissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse. Carthaginienses fœdere illigatos silere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant,[12] in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte vetentur cum sociis populi Romani bellum gerere. Sed jam ultra superbiam crudelitatemque et avaritiam ejus non pati posse Carthaginienses. Missos esse,[13] qui orarent senatum, ut trium harum rerum unam ab se impetrari sinerent: ut vel ex æquo apud socium populum, quid cujusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginiensibus, ut adversus injusta arma pio justoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus, quam veritas, apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masinissæ vellent. Modestius certe daturos eos, et scituros, quid dedissent: ipsum nullum, præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, et aliquod suum post datam a P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animadverterent in se. Tutam servitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad injurias Masinissæ, malle. Perire namque semel ipsis

[d] *Ne ipse cogeretur ea de re cognoscere, immo nec posset, quoniam eo die magistratu exiisset.*

11 Ante Sigon. aberat ab edd. *τὸ in*.—12 'J. Periz. in margine Livii legendum censet *et quanquam sciant, &c.* sed id non opus videtur.' *Doering.*

NOTÆ

[u] *Gulussa filius Masinissæ*] Inter filios Masinissæ natu maximus Gulussa erat, eique successit in regno. Ceterum etsi Græci Masanissam scribant, Latinis tamen Masinissam dici Turneb. notat.

satius esse, quam sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere.' Sub hæc dicta lacrymantes procubuerunt; stratique humi non sibi magis misericordiam, quam regi *.[14 x]

24. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet, aut, si prius mallet, exprimeret, super qua re Romam venisset. Gulussa, 'Neque sibi facile esse,' dixit, 'de iis rebus agere, de quibus nihil mandati a patre haberet; neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginienses, nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam, indicaverint. In æde Æsculapii[y] clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, unde præterea[z] legatos occultis cum mandatis Romam mitti.[15] Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam, nisi propter constantem fidem erga populum Romanum, odissent.' His utrimque auditis, senatus, de postulatis Carthaginiensium consultus, respondere[16] ita jussit:[a] 'Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, et nuntiare patri, ut de iis, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quam primum ad senatum mittat; denuntietque Carthaginiensibus, ut ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masinissæ honoris causa, et fecisse et facturos esse: jus gratiæ non dare.[e]'

[e] *Nolle gratificari contra jus.*

—13 *Missos sese* conj. Gron. et *sese missos esse* Drak.—14 Vide Not. Delph. inf.

15 *Placuit* addendum putabat vir doctus ad marg. ed. Cur. *inde se nihil audisse, præterquam legatos cet.* Cler. *inde nihil emanasse, præterquam legatos cet.* Drak. *Patrem comperisse tantum: in æde Æsculapii . . . habuisse; unde*

NOTÆ

[x] *Non sibi magis misericordiam, quam regi*] Exiguam hic lacunam non improbabiliter duobus verbis explet Sigon. legens, *quam regi invidiam concitarunt;* ac deinde *interrogari Gulussam placuit.*

[y] *In æde Æsculapii*] Carthagine haud dubie fuit hoc templum, et in arce, cui nomen Byrsam Græci fecere, teste Strabone lib. XVII.

[z] *Unde præterea*] Hic aliquid corruptum esse, difficile non est intellectu, sed sine libris medela nulla fieri potest. Videtur hic sensus desiderari, *inde se nihil audisse, præter quam legatos mitti, &c.* J. Clericus.

[a] *Respondere ita jussit*] Mallem *responderi.* Potest tamen intelligi

Digitized by Google

Agrum, qua cujusque sit, possideri velle; nec novos statuere fines sed veteres observari,[17] in animo habere. Carthaginiensibus victis se et urbes et agros concessisse; non ut in pace eriperent per injuriam, quæ jure belli non ademissent.' Ita regulus Carthaginiensesque dimissi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conservata.[18]

25. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luscus legati, ad res repetendas in Macedoniam renuntiandamque amicitiam regi [19] [b] missi, redierunt; qui jam sua sponte infestum Persi [20] senatum [c] insuper accenderunt, relatis ordine, quæ vidissent, quæque audissent. 'Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa vi parari bellum. Cum ad regem pervenissent, per multos dies conveniendi ejus potestatem non factam; postremo, cum desperato jam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere revocatos, et ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse: fœdus, cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum; in quo diserte prohiberi eum, extra fines arma efferre; prohiberi, socios populi Romani lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia et comperta referentem audissent. Samothracæ [1] præterea per multos dies occultum consilium cum legationibus civitatium Asiæ regem habuisse. Pro his injuriis satis fieri, senatum æquum censere, reddique sibi res sociisque suis, quas contra jus fœderis habeat. Regem ad

præsentes legatos . . . Romam mitti placuit Doer. Mox *deprecarentur* edd. ante Sigon.—16 *Responderi* tentat Drak.—17 *Observare* mavult Gron.—18 'Recte vel *servata* vel *observata* legendum esse censet Drak.' *Doering*.

19 *Regis* edd. ante Sigon.—20 Vide Not. Delph. inf.—1 *Samothracia*

NOTÆ

respondere consules.

[b] *Renuntiandamque amicitiam regi* [*regis*] Quod Sigon. mavult *regi*, parum equidem referre existimo. Ut enim recte dicitur renuntiare alicui amicitiam, hospitium, familiaritatem; sic et renuntiare amicitiæ alicujus, et renuntiare amicitiam alicujus, &c.

[c] *Infestum Persi senatum*] Ita scriptus et Aldina editio: alii *Perseo*, haud magno sane discrimine.

Digitized by Google

ea primo accensum ira inclementer locutum, avaritiam superbiamque Romanis objicientem frequenter; quod alii super alios legati venirent speculari dicta factaque sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent. Postremo, multum ac diu vociferatum, reverti postero die jussisse. Scriptum se responsum dare velle. Tum ita sibi scriptum traditum esse: Fœdus, cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renovari, non quia probaret, sed quia in nova possessione regni patienda omnia essent, passum. Si novum fœdus secum facere vellent, convenire prius de conditionibus debere; et, si in animum inducerent, ut ex æquo fœdus fieret, et se visurum, quid sibi faciundum esset, et illos credere rei publicæ consulturos. Atque ita se proripuisse, et summoveri e regia omnes cœptos. Tum se amicitiam et societatem renuntiasse. Qua voce eum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos; nec sibi, aut venientibus, aut manentibus,[2] quicquam hospitaliter aut benigne factum.' Thessali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut scirent quam primum, quibus ducibus usura res publica esset, literas mitti consulibus placuit, ut, uter eorum posset,[3] Romam ad magistratus creandos veniret.

26. Nihil magnopere, quod memorari attineat, rei publicæ eo anno consules gesserant. Magis e re publica visum erat, comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Cum Macedonicum bellum expectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt, simul questi, fines suos secundo populatum, simul nuntiantes, 'uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem;[f] communi consilio parare Romanis bellum; et specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perse[4] auctore missos, ut, quid ageretur, scirent.' Illyrii vocati in senatum. Qui

[f] *Concordes atque unanimes esse, et quasi uno spiritu degentes, conjunctim agere reges Macedoniæ atque Illyrici.*

Gron. Doujat. Crev.—2 Lectio Floreb. pro vulg. *moventibus*.—3 *Esset* add ante Gron.

Digitized by Google

cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent; quæsitum, ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca, lautia,[5] acciperent?[s] sciretur denique venisse eos, et super qua re venissent? Hæsitantibus in responso, ut curia excederent, dictum. Responsum, tanquam legatis, ut qui[6] adire senatum non postulassent, dari non placuit; mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, 'qui[7] socii quererentur[d] apud senatum, exustum a rege agrum. Non æquum eum facere, qui ab sociis suis non abstineret injuriam.' In hanc legationem missi A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Asia, qui circa socios reges missi erant, legati redierunt, qui renuntiarunt, 'Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria[8][e] sese convenisse. Omnes solicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosque omnia, quæ populus Romanus imperasset, præstaturos. Et civitates socias adisse:[9] ceteras satis fidas; solos Rhodios fluctuantes et imbutos Persei consiliis invenisse.' Venerant Rhodii legati ad purganda ea, quæ vulgo jactari de civitate sciebant: ceterum senatum iis dari, cum novi consules magistratum inissent, placuit.

[s] *Acciperent hospitium et munera hospitalia.*

4 *Perseo* Crev.—5 Mavult Turneb. *loca et lautia.*—6 'Aut particula *tanquam* aut *ut* delenda videtur; malim prius. Crev. tentabat *tanquam legatis iis, qui.*' Doering.—7 'Vox *qui* orationem turbat. Hinc J. F. Gron. pro *qui* legendum esse *quod* (quoniam) suspicatus est. Equidem pro *qui* malim *cum.*' Doering. *Quod* Crev. *Quid* Doujat.—8 *Alexandriæ* vult Gron.—9 'Forte leg. *civitates socias adisse se* vel *sese.* Sed hoc pron. etiam ex præc. suppleri potest.' *Rupert.*

NOTÆ

[d] *Qui* [*quid*] *socii quererentur, &c.*] Gronovio ita fuisse apud auctorem videtur, *quod socii quererentur apud senatum exustum a rege agrum* (suum); *non æquum eum facere, qui ab sociis suis* (Romanorum) *non abstineret injuriam.* Ubi τὸ *quod* est quoniam, sive quandoquidem. *Abstinere* autem *a sociis injuriam* pro abstinere ab injuria sociis inferenda.

Quod] Sic legimus pro *qui*, auctore Gronovio; *quod* perinde est hic ac quandoquidem. Simile mendum vide inferius c. 27. *J. Clericus.*

[e] *Ptolemæum in Alexandria*] Insuperhabitis grammaticorum regulis pro *Alexandriæ*.

Digitized by Google

27. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus, in navalibus Romæ subductis, quæ possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas, quæ in Sicilia naves essent, reficeret atque expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios navales libertini ordinis in viginti et quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor scribere jussus: in quinque et viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum octo millia, quadringentos equites a sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius prætor,[f] qui[10] exercitum[g] paratum ad trajiciendum haberet. C. Popillio consuli ex auctoritate senatus C. Licinius prætor scribit, ut et legionem secundam, quæ maxime veterana in Liguribus erat,[h] et socios Latini nominis,[11] quatuor millia peditum, ducentos equites, Idibus Februariis Brundisii adesse juberet. Hac classe et hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, jussus, pro-

[h] *Quæ inter ceteras legiones maxime veteranorum militum numero constabat.*

10 'Recte J. F. Gron. pro *qui* legi jubet *quo*. Nam quod exemplis probatum ivit Drak. non raro *qui* pro *ut* poni, id haud fugiebat Gronovium.' *Doering*. *Quo* legitur apud Crev.—11 *Socium* Gron. Doujat. improb. Doer. 'Posui post *nominis* distinctionem [quæ non compareт in edd. Gron. Doujat. Crev. Drak.] ut verba sequentia *quatuor millia peditum* pro *nempe quatuor millia peditum* per appositionem addita esse appareat.' *Doering*.

NOTÆ

[f] *Cn. Sicinius prætor*] Ut constet sensus, scribi Gron. jubet *Deligitur. Cn. Sicinius prætor, quo exercitum paratum ad trajiciendum haberet, C. Popillio cos. ex auctoritate Senatus C. Licinius prætor scribit ut legionem secundam, &c.* *Quo* pro *qui*: ut sensus sit, scripsisse Licinium Popillio, &c. ut Cn. Sicinio prætori paratus esset exercitus in Macedoniam trajiciendus.

[g] *Qui* [*quo*] *exercitum*] Erat hic *qui*; quod in *quo*, (hoc est, *ut*,) mutandum recte vidit Gronov. quia compendiariis notis hæc vocula olim scribebatur talia subiere menda. Vide ad c. 26. *J. Clericus.*

Digitized by Google

rogato in annum imperio. Ea omnia, quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituique coëmendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor, paludatus ex Urbe profectus, Brundisium venit.

28. Exitu prope anni C. Popillius consul Romam rediit aliquanto serius, quam senatus censuerat; cui[g] primo quoque tempore[h] magistratus creare, cum tantum bellum immineret, jussum erat.[12] Itaque non secundis auribus Patrum auditus est consul, cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. Succlamationes frequentes erant interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ante diem[13] duodecimum Kalendas Martias sunt habita. Creati consules, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus.† Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ: duæ jure Romæ dicendo, Hispania et Sicilia et Sardinia; ut uni sors integra esset, quo senatus censuisset.[i] Consulibus designatis im-

[i] *Ut e numero sex prætorum unus superesset, cui nulla assignata esset provincia, reservatus ad id munus, quod ipsi postea a senatu attribueretur.*

12 Vid. Not. Delph. inf. '*Qui* (consul) *creare jussus erat*, et *cui* (senatui) *creari visum erat* emend. Crev. et *qui* (senatus) *creari jusserat* Periz. *creari* edd. ante Vaseos. *creari pulsuerat* Ms. Vindob. unde *creari placuerat* vel *per-*

NOTÆ

[g] *Cui*] Si locum sanum esse constaret, esset hic Hellenismus, ut recte judicat Ger. Jo. Vossius de Arte Gram. VII. c. 26. Sed credibile est scribendum *quippe*, ut vult J. F. Gronovius. *J. Clericus.*

[h] *Cui* [*qui*] *primo quoque tempore*] Vult Gron. *quippe primo quoque tempore magistratus creare, cum tantum bellum immineret, jussus erat*, vel *quem jussum erat.* Sed quidni potius *qui* .... *jussus erat?* quanquam aliquando dicitur, 'aliquid alicui jubere.'

† A. U. C. 582.

Digitized by Google

peravit senatus, ut, qua die magistratum inissent, hostiis majoribus rite mactatis, precarentur, ut, quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus,[14] C. Popillius consul ludos per dies decem Jovi optimo maximo voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si res publica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri, donariaque dari, quanta ex pecunia decresset senatus, cum centum et quinquaginta non minus adessent. Præeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici[h] mortui, L. Æmilius Papus decemvir sacrorum, et Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte periit. Ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum alterum decessisse, alterum gravi et periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum servi laqueo dependentem invenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: vulgo Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmilii locum decemvir M. Valerius Messalla: in Fulvii pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, oppido adolescens sacerdos[15] lectus.

29. P. Licinio, C. Cassio consulibus, non urbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges civitatesque, quæ in Europa, quæque in Asia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem cum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere ejus[16] prope

liberat conj. Oudendorp. ad Sueton. Vesp. 23.' *Rupert.* *Creare* Gron. Doujat. Crev.—13 *Diem*, *in ante diem* ultima ed. Gruteri.—14 'Post hæc verba particulam *ut*, quæ non commode suppleri possit, in textum recepit Crev.' *Doering.*—15 'Vocem *sacerdos*, quia manifeste abundat, delendam Crev. censuit.' *Doering.*

16 'Pro *ejus*, quod non habet quo referatur, leg. *Persei*, vel post *stimu-*

NOTÆ

[h] *Sacerdotes publici*] An igitur privati sacerdotes? Certe privata et familiaria sacra apud Romanos fuisse non ambigitur.

Digitized by Google

ut victima mactatus Delphis esset. Prusias, Bithyniæ rex, statuerat abstinere armis, eventumque expectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere adversus fratrem uxoris[i] arma ferre; et apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarathes, Cappadocum rex, præterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est junctus[17] Eumeni affinitate,[k] in omnia belli pacisque se consociaverat consilia. Antiochus imminebat quidem Ægypti regno, et pueritiam regis, et inertiam tutorum spernens; et ambigendo de Cœle Syria[18] [l] causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia et per suos legatos senatui, et ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat. Tutores et bellum adversus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlen Syriam, et Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masinissa et frumento juvabat Romanos, et auxilia cum elephantis Misagenenque filium[m] mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat: si penes Romanos victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res, neque ultra quicquam movendum; non enim passuros Romanos, vim Carthaginiensibus afferri: si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gen-

labat insere *in Persea.*' Drak.—17 Malit Crev. *erat junctus.*—18 *Cœlesyria* et inf. *Cœlesyriam* conjunctim Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[i] *Adversus fratrem uxoris*] Uxorem habebat Prusias Philippi Macedoniæ regis filiam, Persei sororem.

[k] *Junctus Eumeni affinitate*] Stratonice Ariarathis Cappadociæ regis filia Eumeni Pergameno regi nupserat: eadem postea in matrimonio quoque Attali junioris fuit.

[l] *Ambigendo de Cœle Syria*] Syriam Cœlen sive cavam cum Phœnicia et Judæa occupaverat Antiochus Magnus: sed eam Ptolemæo Epiphani Ægypti regi restituerat Cleopatra filia in uxorem data. Ex his natus Ptolemæus eo nomine sextus inter Ægypti reges: contra vim Antiochi Epiphanis avunculi sui servatus est a Romanis.

[m] *Misagenenque filium*] Inter Masinissæ filios tertio loco numeratur

Digitized by Google

tius, rex Illyriorum,[n] fecerat potius, cur suspectus esset Romanis, quam satis statuerat, utram foveret partem; impetuque magis, quam consilio, his aut illis se adjuncturus videbatur. Cotys Thrax,[o] Odrysarum rex, evidenter Macedonum partis erat.

30. Hæc sententia regibus cum esset de bello, in liberis gentibus populisque plebs ubique[19] omnis ferme, ut solet, deterioribus[p] erat ob regem Macedonasque inclinata; † principum diversa cerneres studia. Pars ita in Romanos effusi erant, ut auctoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis justitia imperii Romani capti; plures ita, si præcipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat,[q] quos æs alienum et desperatio rerum suarum, eodem manente statu, præcipites ad novanda omnia agebat; quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat.[a] Tertia pars, optima eadem et prudentis-

[a] *Gratior populo Perseus erat.*

19 *Utique* Gron. Donjat. Crev. cum ult. ed. Gruteri. Mox 'forte cum Gron. et Duk. leg. *deterioribus erat ad regem M.* i. sc. studiis, e seqq. *deterioribus favens* (ut c. 63.) *erat ad regem M.* i. conj. Crev. [prob. Doer.]' *Rupert.*

NOTÆ

hic Misagenes ex concubina genitus. *Clericus.*

[n] *Gentius, rex Illyriorum*] Pleurati filius, a Perseo promissis delusus in utriusque perniciem.

[o] *Cotys Thrax*] Plures hoc nomine in Thracia regnarunt: in quibus postea Tacito memoratus lib. II. Annal. Rhœmetalcis filius, a Rhescuporide patruo interfectus Tiberio imperante. Meminit idem auctor lib. II. Cotyos, qui Minoris Armeniæ rex, a Mithridate Ibero pulsus Armenia Majori, quam affectabat.

[p] *Deterioribus*] Studiis nempe, aut consiliis, ob amorem regis et Macedonum. Sic Græci τὰ χείρονα; subaudientes πράγματα. Nihil mutandum videtur. Vide paulo infra. *J. Clericus.*

† *Deterioribus erat ob regem Macedonasque inclinata*] Videtur Gron. magis probâre *deterioris erat*, ut referatur ad nomen *sententiæ:* agnoscit tamen posse retineri vulgatam lectionem *deterioribus*, ut in hoc vocabulo intelligi voluerit Livius τὸ *studiis:* statim enim subjicitur 'principum diversa cerneres studia.'

[q] *Pars altera regiæ adulationis erat*] Vult auctor ex duabus partibus, in quas divisæ civitates erant, cum alia Romanis effuse adhæreret, aliam fuisse, quæ Perseo regi ex adulatione favebat, qua ii continerentur qui egestate et necessitate rerum suarum ad res novas propendebant, ideo quod

Digitized by Google

sima, si utique optio domini potioris daretur, sub Romanis, quam sub rege, malebat esse: si liberum inde[20] arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera oppressa fieri; sed, illibatis potius viribus utriusque partis, pacem ex eo[1] manere.[r] Ita inter utrosque optimam conditionem civitatium fore, protegente altero semper inopem ab alterius injuria. Hæc sentientes certamina fautorum utriusque partis taciti ex tuto spectabant. Consules, quo die magistratum inierunt, ex senatus consulto cum circa omnia fana, in quibus lectisternium majorem partem anni esse solet, majoribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab Diis immortalibus ominati, senatui, rite sacrificatum, precationemque de bello factam, renuntiarunt.[2] Haruspices ita responderunt, 'si quid rei novæ inciperetur, id maturandum esse. Victoriam, triumphum, prorogationem[3] imperii portendi.' Patres, 'quod faustum felixque populo Romano esset, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum consules,' jusserunt, 'ut, quod Perseus, Philippi filius, Macedonum rex, adversus fœdus cum patre Philippo ictum, et secum post mortem ejus renovatum, sociis populi Romani arma intulisset, agros vastasset, urbesque occupasset; quodque belli parandi[4] [s] adversus populum Romanum consilia inisset, arma, milites, classem ejus rei causa comparasset; ut, nisi de iis rebus satis fecisset, bellum cum eo iniretur.' Hæc rogatio ad populum lata est.

31. Senatus consultum inde factum est, 'Ut consules

—20 'Pro *inde*, quod friget, Crev. legendum suspicatur *sibi*.' Doering. Rupert. conj. *autem*.—1 Vide Not. Delph. inf.—2 '*Inde preces suas acceptas . . . renuntiarunt*: hæc post verba *imperii portendi* ponenda putabat Crev.' *Rupert*.—3 Quod putat Periz. omnino legendum, *propagationem*, in textum recepit Doer.—4 Vide Not. Delph. inf. Mox *iniisset* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

propter æs alienum, quo laborabant, de rebus suis desperarent, quamdiu civitas sua in eodem statu permaneret.

[r] *Pacem ex eo manere*] Commodius certe quod legit Gron. *pacem ex æquo manere*: quanquam *ex eo* recte intelligas ex æqualitate rerum inter Macedonas et Romanos.

[s] *Quodque belli parandi*] Placet omnino Gronovii conjectura, qua subjicit *belli patrandi*, id est, gerendi.

Digitized by Google

inter se provincias Italiam et Macedoniam compararent sortirenturve. Cui Macedonia obvenisset, ut is regem Persea, quique ejus sectam secuti essent,[t] nisi populo Romano satis fecissent, bello persequeretur.' Legiones quatuor novas scribi placuit, binas singulis consulibus. Id præcipue[5] provinciæ Macedoniæ datum, quod, cum alterius consulis legionibus quina millia et duceni pedites[6] ex vetere instituto darentur in singulas legiones, in Macedoniam sena millia peditum scribi jussa; equites treceni æqualiter in singulas legiones.[u] Et in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus: sexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos, quos Cn. Sicinius duxisset, sexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ satis visa duodecim millia sociorum peditum, sexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul usque ad quinquaginta annos.[l] In tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod consules ex senatus consulto ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur,[x] sed consulum prætorum-

[l] *Qui eligerentur a consule in Macedoniam ituro, ita tamen ut si non liceret eos retinere invitos, qui annis quinquaginta majores essent.*

5 Malit Crev. *id præcipui.*—6 'Sic omnino pro *equites* legendum esse, Lipsius, Periz. et Crev. extra dubitationem posuerunt.' *Doering.* *Equites*

NOTÆ

[t] *Quique ejus sectam secuti essent*] Solennis est formula, qua indicantur hostium socii, sive qui illorum partibus adhæserunt.

[u] *Sena millia peditum scribi jussa; equites treceni æqualiter in singulas legiones*] Cum præcipua vis belli in Macedoniam destinaretur, nihil mirum mille peditibus et centum equitibus auctas fuisse legiones singulas, quæ consuli bellum adversus Perseum gesturo assignabantur: nec male exprimitur æqualiter unicuique legioni, e duabus scilicet Macedonici exercitus, sena millia peditum, et trecentos equites fuisse attributos. Quod autem dicitur 'quina millia et duceni equites ex vetere instituto' data singulis alterius consulis legionibus, id non ex instituto Romuli fuit, sed posteriorum temporum.

[x] *Ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur*] *Suffragiis,* scilicet populi; etenim cautum antea fuerat atque usu receptum, ut tribuni militum, qui antea magistratuum et belli

Digitized by Google

que in iis faciendis judicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem, cujus sors fuisset, ut iret, quo senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit, utque ibi recognosceret socios navales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis, et daret operam, ut duæ partes civium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur, prætoribus, qui eas provincias sortiti essent, mandari placuit, ut alteras decumas[m] Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam juris dictionem, L. Villius Annalis[7] inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus censuisset, sors evenit.

32. Inter consules magis cavillatio, quam magna contentio, de provincia fuit. Cassius, 'sine sorte se Macedoniam oppugnaturum,'[8][y] dicebat, 'nec posse collegam, salvo jure jurando, secum sortiri. Prætorem eum, ne in provinciam iret, in concione jurasse, se stato loco statisque diebus sacrificia habere, quæ, absente se, recte fieri non possent; quæ non magis consule, quam prætore, absente recte fieri possent. Si senatus, non[9] quid vellet in consulatu[z] potius, quam quid in prætura juraverit P. Licinius,

[m] *Decimam duplicem.*

Gron. Doujat. Crev. Drak.—7 *L. Junius Ann.* edd. ante Sigon.

8 Lectionem *optaturum*, quæ Rubenii ingenio debetur, in textum recepere Crev. Doer. prob. Cler. Ernest. conj. *occupaturum*.—9 'Pro *non* forte leg. *nunc*, aut del. *non*, suadente Gron. *Rupert.* In particula *non* Doer. latere

NOTÆ

ducum judicio eligebantur, in comitiis a populo pro dimidia parte eligerentur.

[y] *Sine sorte se Macedoniam oppugnaturum*] Lubens cum Rubenio legerim *optaturum*.

Oppugnaturum [*optaturum*] Sic ex Alb. Rubenii et J. F. Gronovii sententia pro *oppugnaturum*, quod ferri nequit. *J. Clericus.*

[z] *Si senatus, non quid vellet in consulatu*] Particulam negativam delet Gron. sensus enim est, si senatus adeo indulgendum Licinio censeret, ut rationem potius haberet desiderii, quo nunc flagraret Licinius, cum con-

animadvertendum esse censeat, se tamen futurum in senatus potestate.' Consulti Patres, cui consulatum populus Romanus non negasset, ab se provinciam negari, superbum rati, sortiri consules jusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obvenit. Legiones inde sortiti sunt: prima et tertia in Macedoniam trajicerentur, secunda et quarta ut in Italia remanerent. Delectus consules multo intentiorem, quam alias, curam habebant. Licinius veteres quoque [10] scribebat milites centurionesque: et multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello, aut adversus Antiochum in Asia, stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones, sed primum quemque,[11] citarent,[a] tres et viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior et M. Claudius Marcellus, ad consules [12] rejiciebant:[b] 'Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus, quibusque bellum mandatum esset.' Ceteri, 'cognituros se, de quo appellati essent,' aiebant, 'et, si injuria fieret, auxilium civibus laturos.'

33. Ad subsellia tribunorum res agebatur. Eo M. Popillius consularis, advocatus, centuriones [13] et consul vene-

videtur *nunc*.—10 *Quosque* mavult Duk.—11 '*Sed primum quemque*: supervacuum *sed*, et forte leg. *vetustissimum q.*; Crev. An *et* pro *sed?*' Rupert.—12 Post *consules* excidisse *rem* aut *eos* putabat Gron. prob. Doer. non improb. Drak.

13 'J. F. Gron. parum probabiliter tentat *advocatus centurionibus*; multo minus placere potest lectio ab eodem proposita, *et consules* pro *consul*.'

NOTÆ

sul esset, quam jurisjurandi ab eo præstiti in prætura, se, Cassium scilicet, hoc senatui concessurum, ut, contra quam justum ipse Cassius censeret, provinciæ in sortem mitterentur.

[a] *Cum tribuni militum centuriones, sed primum quemque, citarent*] Hinc apparet, quod et Polyb. lib. VI. aperte tradidit, delectum a tribunis haberi solitum, ut et Turneb. observat: citabantur itaque nunc ab illis etiam qui veterum centurionum primores erant dignatione ac numero stipendiorum.

[b] *Ad consules rejiciebant*] Facile intelligitur rem rejiciebant, vel eos rejiciebant, etsi non scribatur. Rejiciebant autem duo illi tribuni plebis ad consules, quod ad eos pertinere censerent, ut delectum, ita et cognitionem eorum, qui ad delectum citarentur.

Digitized by Google

runt. Consule inde postulanti, ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio ante consul fuerat, ita verba fecit: 'Militares homines et stipendia justa, et corpora, et ætate, et assiduis laboribus, confecta habere: nihil recusare tamen, quo minus operam rei publicæ dent. Id tantum deprecari, ne inferiores iis ordines, quam quos, cum militassent, habuissent, attribuerentur.' P. Licinius consul senatus consulta[14] recitari jussit: primum, quod bellum senatus Perseo jussisset:[c] deinde, quod veteres centuriones quam plurimum ad id bellum scribi[d] censuisset, nec ulli, qui non major annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, 'ne novo bello, tam propinquo Italiæ, adversus regem potentissimum, aut tribunos militum, delectum habentes, impedirent, aut prohiberent consulem, quem cuique ordinem assignari e re publica esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum rejicerent.'

34. Postquam consul, quæ voluerat, dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellaverant, a consule et ab tribunis petiit, ut sibi paucis ad populum

Doering. Conj. Rupert. *advocatus centurionum.* Mox *Consuli* pro *Consule* Gron. Doujat. Crev.—14 *Senatus consultum* Gron. Doujat. Crev. Doer. '*SC.* edd. ante Sigon. qui primus hanc notam male reddidit *SCtum.*' Rupert. 'Nisi pro *primum, quod*, cum Burmanno *primum qui;* et *deinde, quo* pro *deinde, quod* legatur, lectio *SCta* locum habere nequit. Non opus est ut cum Sigon. et aliis legatur *cum Perseo.*' Doering. Mox, 'infinitivos *scribi* et *esse* a *censuissent* pendere, et vel delendam esse vocem *senatus*, vel potius pro *quod* bis legendum *quo*, jam monuere Burm. ad Nemes. Ecl. III. 35. Duk. Crev. et Drak. Contra Periz. ad Sanct. Min. tuetur scripturam receptam, et ex infinit. *esse* colligit, *quod* hic bis pro infinit. poni.' *Rupert.* Pro *quam plurimum* conj. Gron. *quam plurimos;* et Drak. ex c. 31. *quos placeret.*

NOTÆ

c *Bellum senatus Perseo jussisset*] Mavult Sigon. *cum Perseo.* Grut. nihil mutat, quia infra cap. 36. scribitur, 'cum jam bellum regi eorum et senatus decresset, et populus jussisset.' Perinde igitur est, bellum cum aliquo jubere, et bellum jubere alicui, supple fieri, aut inferri.

d *Quod veteres centuriones quam plurimum .... scribi*] Legi Gron. jubet *quam plurimos;* videtur tamen *quam plurimum* dici posse pro maxime, inprimis, præsertim. Nam et 'plurimum' apud comicos sumitur pro ut plurimum, seu magna ex parte.

Digitized by Google

agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: 'Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit et parvum tugurium, in quo natus educatusque sum; hodieque ibi habito. Cum primum in ætatem[15] [e] veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit;[f] quæ secum nihil attulit, præter libertatem pudicitiamque, et cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duæ filiæ sunt: utræque jam nuptæ.[16] [g] Filii quatuor togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpicio,[h] C. Aurelio consulibus. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quintius Flamininus decumum ordinem[i] hastatum[k] assignavit. Devicto Philippo Macedonibusque, cum in Italiam portati[17] ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio consule in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum, qui vivant, acriorem vir-

15 *In eam ætatem*, sc. quæ matrimonio ineundo apta est, conj. Drak.—16 Vid. Not. Delph. inf.—17 'Forte leg. *reportati* cum Periz. et Duk. vel

NOTÆ

[e] *Cum primum in ætatem*] *Ætatis* nomine adolescentiam intelligi observat Turneb. quasi pueritia inter ætates habenda non sit. Hinc ab ineunte ætate, idem est ac ab adolescentiæ principio. In eandem sententiam Cic. l. I. de Legib. 'nam a primo tempore ætatis juri studere te memini.'

[f] *Pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit*] Hinc patet vetusto jure Romanorum licitas fuisse patruelium nuptias. Qua de re videntur nonnulli ambigere.

[g] *Utræque jam nuptæ*] Num melius in singulari numero, *utraque jam nupta?*

[h] *P. Sulpicio, &c.*] Ante viginti novem annos v. c. 552. Vide XXXI. 4. *J. Clericus.*

[i] *Decumum ordinem*] Qui inter hastatos decimo loco ordinem duceret, qui primus gradus post gregariam militiam. Vide Lipsium de M. R. II. dial. 8. *J. Clericus.*

[k] *Decumum ordinem hastatum*] Cum in legione triginta ordines essent, in tres divisi classes, hastatorum, principum, ac triariorum, ut lib. VIII. c. 8. fusius explicuimus; primus gradus ascendentium e gregaria militia in centurionum numerum fuit eorum qui decimum ordinem hastatorum ducerent; erant enim hi ultimi inter centuriones, qui scilicet uni e duabus postremis ejus ordinis centuriis præerant, dicebanturque decimus hastatus prior, vel posterior.

Digitized by Google

tutis spectatorem ac judicem fuisse sciunt, qui et illam et alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum judicavit, cui primum hastatum prioris centuriæ assignaret.[n] Tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui adversus Ætolos et Antiochum regem est missus. A M'. Acilio [18] mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus.[o] Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis, reportati sumus in Italiam; et deinceps bis, quæ annua merebant legiones,[k] stipendia feci.[19] Bis deinde in Hispania militavi, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco inter ceteros, quos virtutis causa secum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus sum. A Ti. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos primum pilum duxi:[p] quater et tricies virtutis causa donatus ab imperatoribus sum: sex civicas coronas accepi. Viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, et major annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, necdum ætas vacationem daret,[l] tamen, cum quatuor milites pro me uno vobis dare,[m] P. Licini, possem, æquum erat me di-

[n] *Munus prioris centurionis in primo hastatorum ordine.*
[o] *Creatus sum prior centurio in primo principum ordine.*
[p] *Functus sum munere prioris centurionis in primo ordine triariorum.*

deportati cum Drak.' *Rupert.*—18 *A M. Cælio* edd. ante Sigon.—19 ' *Deinceps bis, quæ annua merebant legiones, stipendia feci:* hæc verba Cimmeriis tenebris obscuriora, et se in his cæciores talpis esse, profitentur Duk. Crev. et Drak. An pro *annua* leg. *ardua*, h. e. molesta, gravia? An in *annua* latet

NOTÆ

[k] *Et deinceps bis, quæ annua merebant legiones*] Ait Sp. pro sedecim annis, quo vetustis temporibus finiebatur apud Romanos militia, se duos ac triginta implevisse, et sic consuetum militiæ tempus continuando duplicasse.

[l] *Necdum ætas vacationem daret*] Immunes erant a militia jure communi tanquam veterani, qui annos quinque et quadraginta impleverant: sed nunc ex senatusconsulto, quod refertur c. 31. jussus fuerat consul, cui obtigisset Macedonici belli sors, veteres centuriones militesque scribere usque ad quinquagenarios.

[m] *Quatuor milites pro me uno vobis dare*] Filios intelligit, qui togas habebant viriles, id est, militari erant ætate.

Digitized by Google

mitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam, qui exercitus scribit, idoneum militem judicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinem quo me dignum judicent[n] tribuni militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam; et semper ita fecisse me[o] et imperatores mei, et qui una stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est, commilitones, etsi appellationis vobis usurpatis jus, cum adolescentes nihil adversus magistratuum senatusque auctoritatem usquam[1] feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, et omnia honesta loca ducere, quibus rem publicam defensuri sitis.'

35. Hæc ubi dixit, collaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate senatus gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt. Ceteri centuriones, omissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in provincias magistratus proficiscerentur, Latinæ Kalendis Juniis fuere;[p] eoque solenni perfecto, C. Lucretius prætor, omnibus, quæ ad classem opus erant, præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus, quos consules comparabant, C. Sulpicio

nomen regionis, in qua stipendia fecerit, v. c. *in Asia?*' Rupert.—20 'Immo *ordine*, Gron. nisi post *ordinem* vel ante *ipsorum* intercidit *assignare*, vel *attribuere*, *definire*, *statuere*, Crev. et Drak. Mox ex emend. Gron. edidi *et semper ita fecisse* pro *ut s. i. f.* Vocem *ita* delendam et sic τὸ *ut* retinendum censebat Crev.' *Rupert.* 'Equidem hunc locum ad anacolutha retulerim; Livius fortasse subjicere volebat tale quid, *ab ipsorum potestate pendere;* sed immemor vocis quam scripserat, *ordinem*, subjecit aliquid, quod præcedenti voci *ordinem* non respondet.' *Doering.*—1 *Unquam* mavult Drak.

NOTÆ

[n] *Ordinem quo me dignum judicent*] Exigeret vulgaris constructio, *ordine.* Simile huic Hellenismo illud Virgilii, 'Me, me, adsum qui feci.'

[o] *Et* [*ut*] *semper ita fecisse me*] Melius *et semper*, ex Gron. sententia.

[p] *Latinæ Kalendis Juniis fuere*] Posterioribus temporibus v. Kalendas Maias feriæ Latinæ in monte Albano celebrabantur: alias longe tardius, veluti lib. XLI. c. 16. ante diem III. Nonas Maii. Et lib. XLV. c. 3. (forte extra ordinem) Latinæ edictæ a consule sunt ante quartum et tertium, et pridie Idus Novembris.

Digitized by Google

Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas justo numero peditum equitumque,[q] iisque quatuor tribunos militum[2] ex senatu[r] legeret, qui præessent; sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille et ducentos equites. Is exercitus uti paratus esset, quo senatus censuisset. P. Licinio consuli ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum duo millia,[3] Cretenses sagittarii, (incertus numerus, quantum rogati[s] auxilia Cretenses misissent,) Numidæ item equites elephantique.[?] In eam rem legati ad Masinissam Carthaginiensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, C. Decimium,[4] A. Licinium Nervam.

36. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. Eos in oppidum intromitti[t] non placuit, cum jam bellum regi eorum et Macedonibus et senatus decresset, et populus jussisset. In ædem Bellonæ[5] in senatum introducti ita verba fecerunt: 'Mirari Persea regem, quid in Macedo-

[?] *Consuli ita postulanti adjecit senatus auxilia exterorum militum, præter eum exercitum qui jam ipsi assignatus erat tam ex civibus Romanis, quam ex Latinis sociis.*

---

2 '*XXIV. tribunos* conj. Crev. Sed ita Livius nullum potius numerum adjecisset.' *Drak.*—3 *Mille millia* edd. ante Sigon. Mox 'necessaria omnino videbitur tibi vox *auxilia;* quam ut abundantem ex Gron. sententia, Crev. Clerici exemplum secutus, temere expunxit.' *Doering.*—4 *C. Decium* edd. ante Sigon.

NOTÆ

[q] *Justo numero peditum equitumque*] Ante hoc tempus justus legionum numerus erat quatuor millium peditum, equitum ducentorum: nunc peditum numerus auctus erat ad quinque millia, ut scriptum cap. 31. non nunc primum, sed ex more qui jam invaluerat.

[r] *Iisque quatuor tribunos militum ex senatu*] Quarta nimirum pars tribunorum e senatorum numero jubebatur eligi: in singulis quippe legionibus sedecim erant tribuni.

[s] *Rogati*] Sequebatur *auxilia;* quam vocem recte inducendam censuit J. F. Gronovius. *J. Clericus.*

[t] *In oppidum intromitti*] Hic iterum oppidum pro urbe Roma. Et sane si ab ope ferenda id nominis deducatur, profitebantur Romani præ ceteris omnibus gentibus se ad opitulandum sociis atque afflictis paratos: eoque inprimis colore magnam orbis terrarum partem suæ ditionis fecerunt. Id probat vel responsum Persei nuntio redditum a legatis, capite proxime sequenti, 'præsidii causa ipsarum urbium Romanos facere.'

Digitized by Google

niam exercitus transportati essent. Si impetrari a senatu posset, ut ii revocentur, regem de injuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatus satis facturum esse.' Sp. Carvilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perrhæbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot urbes captas, cetera, quæ aut ageret, aut pararet rex, cum argueret, respondere ad ea legati jussi. Postquam hæsitabant, negantes sibi ultra quicquam mandatum esse, jussi renuntiare regi, 'Consulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satis facere in animo esset, mitteret legatos. Romam quod præterea mitteret, non esse: neminem eorum per Italiam ire liciturum.'[6] [u] Ita dimissis,[7] [x] P. Licinio consuli mandatum, intra undecimum diem juberet eos Italia excedere, et Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta, nondum profectis in provinciam consulibus. Jam Cn. Sicinius, qui, priusquam magistratu abiret, Brundisium ad classem et ad exercitum præmissus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, ad Nymphæum [y] in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum ad occupanda Dassaretiorum et Illyriorum castella, ipsis arcessentibus præsidia, ut tutiores a finitimorum impetu Macedonum essent, misit.

5 *In æde Bell.* mavult Gron.—6 'Vocem *neminem* in non quenquam solvendam censebant Periz. ad Sanc. Min. et Cort. ad Sall. Jug. *iter tuto facturum* conj. J. F. Gron. *nemini* Jac. Gron. et *nemini enim* Duk. [prob. Doer.]' *Rupert.*—7 'J. F. Gron. tentat *dimissos*. Sed si Livius ita scripsisset, non pronomen *eos* ante *Italia* posuisset.' *Doering.*

NOTÆ

u *Neminem eorum per Italiam ire liciturum*] Id est, fore ut nemini liceret. Quod non est cur mutetur: idque conjiciebam, nondum visa Jacobi Gron. nota: etsi Gron. patri videretur non displicuisse, *neminem iter facturum*.

x *Ita dimissis*] Absolute dictum, pro ubi dimissi sunt; vel post eos dimissos: mavult tamen Gron. in accusandi casu, *ita dimissos;* ut referatur ad sequens verbum *excedere*.

y *Ad Nymphæum*] Sic dictum promontorium Macedoniæ occidentalis sive Illyricæ ad Aoum flumen: unde ingentem ignem exhalare qui vicina non incendat, testatur Plinius: nunc *Capo Pali* dicitur, auctore Lucaro.

37. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Atilius et P. et Ser. Cornelii Lentuli et L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille [a] secum advexerunt: ibi inter se et regiones, quas obirent, et milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium, regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret,[8] tentare, aut etiam ad belli societatem pellicere jussus. Lentuli in Cephalleniam missi, ut in Peloponnesum trajicerent, oramque maris, in occidentem versi, ante hyemem circumirent. Marcio et Atilio Epirus, Ætolia et Thessalia circumeundæ assignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aspicere jussi; tum in Peloponnesum trajicere. Ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur a Corcyra, literæ a Perseo allatæ sunt, quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi, esset? Cui rescribi nihil placuit; nuntio ipsius, qui literas attulerat, dici, 'præsidii causa ipsarum urbium Romanos facere.' Lentuli, circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, qua fide adjuvissent Romanos, Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem adversus Persea juvarent, fremitum in concionibus audiebant; Achæis indignantibus, eodem se loco esse, (qui omnia a principiis Macedonici belli præstitissent Romanis, et Macedonum Philippi bello hostes fuissent,) quo Messenii atque Elii, qui pro Antiocho hoste arma adversus populum Romanum tulissent, ac, nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi [a] quererentur.

38. Marcius et Atilius ad Gitanas,[9] [b] Epiri oppidum

8 'Brevius dici potuisset, *eum, si quem resp. amic. hab. cern.*' Jac. Periz.

9 'Oppid. incognitissimum; et cur additur *ad*, quod aliis locis omittitur?'

NOTÆ

[a] *Peditum mille*] Idem valet ac mille pedites.

[a] *Velut præmium belli se victoribus Achæis tradi*] Hæc ab Achæis dicebantur, ut discrimen notarent inter veteres Romanorum socios, et Messenios atque Elienses, qui eorundem Romanorum hostes antea fuerant.

[b] *Ad Gitanas*] Gitanæ, seu potius Ginetæ, oppidum fuit Chaoniæ in

Digitized by Google

decem millia ab mari, cum ascenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium assensu auditi sunt; et quadringentos juventutis eorum in Orestas, ut præsidio essent liberatis ab se [10] Macedonibus,[c] miserunt. Inde in Ætoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, et Lycisco prætore [d] facto,[11] quem Romanorum favere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum et Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nuntiare [12] jussi, 'Quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regís, adversus populum Romanum commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam populi Romani experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur.' Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo junxisse. Iis, cum culpam in Ismeniam, principem alterius partis, conferrent, et quasdam civitates dissentientes in causam deductas,[r] 'appariturum id esse,' Marcius respondit: 'singulis enim civitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos.' Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi et Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit, et legatis, quod, et Philippi prius et post Antiochi bello, enise adjuti a gente Thessalorum essent. Hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. Secundum hoc concilium legati a Perseo rege venerunt, privati maxime hospitii fiducia, quod

[r] *Et urbes aliquas Bœotiæ, quamvis dissentirent, coactas tamen in partes Persei transire.*

Lege *Ægilipa*, opp. Epiri.' *Jac. Gron.* Vid. Not. Delph. inf.—10 Pronomen *se* delendum censebat Drak. Mihi hic locus emendandus videtur sic, *ut præsidio essent liberandis* (Orestis) *ab se* (Epirotis) *a Macedonibus.*' Doering.—11 *Præfecto facto* Donjat. *Pr. facto* Gron.—12 ' Drak. conj. *renuntiare.* Idem cum Duk. et Crev. recte mox legit *decepti pollicitationibus regis* sive *re-*

NOTÆ

Epiro, inter Oricum et Panormum.

[c] *Liberatis ab se Macedonibus*] Ipsis nimirum Orestis, ac vicinis occidentalis Macedoniæ populis.

[d] *Pr.*] Id est, prætore, seu στρατηγῷ. Sic habuit cod. Ms. ex quo uno hæc edita. *J. Clericus.*

Digitized by Google

ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Marcius, 'Et se ita a patre suo accepisse,' dixit, 'amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse. Minime immemorem necessitudinis ejus legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commode valeret, non fuisse dilaturum: nunc, ubi primum posset,[13] ad Peneum flumen, qua transitus ab Homolio Dium [e] esset, præmissis, qui nuntiarent regi, venturos.'

39. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit[14] se, levi aura spei objecta, quod Marcius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante. Non minore agmine legati venerunt, et ab Larissa multis prosequentibus, et legationibus civitatium, quæ convenerant Larissam, et renuntiare domum certa, quæ audissent, volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, et populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt, dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentur. Aliquid illi regiæ majestati, aliquid hi populi Romani nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi. Joco etiam Marcius cunctantes movit. 'Minor,' inquit, 'ad majorem [f] et' (quod Philippo ipsi cognomen erat [g]) 'filius ad patrem transeat.'

---

gum.' Rupert.—13 *Posset* ... *venturos.* Conj. Rupert. *possent* aut *venturum.* Mox *Omolio* ut sup. Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

[e] *Ab Homolio Dium*] Omolus Stephano dicitur, Homole Virgilio, mons Thessaliæ altissimus, Pausania teste, Centaurorum sedes, Pelii pars, Thebis Phthioticis imminens, atque Othry vicinus: hinc Homolium seu Omolium oppidum Magnesiæ apud Plin. et alios: Moletio est hodie *Lamina*, quod alii nomen Lamiæ tribuunt.

[f] *Minor, inquit, ad majorem*] Ætate scilicet.

[g] *Quod Philippo ipsi cognomen erat*] Ipsi Q. Marcio inditum videtur Philippi nomen, ex amicitia et hospitio patris cum Philippo Macedoniæ re-

Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis transiret. Rex, cum omni comitatu transire, æquum censebat: legati vel cum tribus venire jubebant, vel, si tantum agmen traduceret, obsides daret,[15 h] nihil fraudis fore in colloquio. Hippian et Pantauchum, quos et legatos miserat, principes amicorum, obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quam ut appareret sociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consederunt.

40. Cum paulisper silentium fuisset: 'Expectari, nos,' inquit Marcius, 'arbitror, ut respondeamus[16] literis tuis, quas Corcyram misisti; in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, et præsidia in singulas urbes dimittamus? Ad hanc interrogationem tuam et non respondere vereor, ne superbum sit, et vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum aut verbis castigandus, aut armis sit, qui fœdus rumpit; sicut bellum adversus te alii, quam mihi, mandatum malim, ita orationis acerbitatem adversus hospitem, utcumque est,[17] subibo, sicut medici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te, quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet; quod legatos Romam ad renovandum[18 i] * * * * judicat potius, quam, cum renovatum esset, violandum. Abrupolim, socium atque amicum populi Romani, regno expulisti. Artetari interfectores, ut

14 *Recepit* Gron. Donjat. Crev.—15 Supplendum ut putat Rupert. et pro *daret* malebat Gron. *dare*.

16 '*Expectari, ut nos respondeamus:* ita junge verba; Drak. qui etiam conj. *expectare vos*, sed, reliqua numero sing. concipi, jam ipse monuit. Tò *nos* delere malebat Ant. Periz.' *Rupert.*—17 '*Utcumque est* sc. res: nisi leg. *quæcumque est;* Crev. Idem mox vocem *cum* abesse malebat.' *Rupert.*—

NOTÆ

ge, Persei patre: atque eo nomine patrem se Persei Marcius per jocum dixit.

h *Obsides daret*] Melius *obsides dare*, ut monet Gron. Nec tamen est quod quis arguat verbum *daret* post verbum *jubebat:* est enim idem ac jubebat ut daret.

i *Ad renovandum*] Quæ desunt hoc loco, ita supplet ad perficiendam sen-

cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepisti, qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam et Maliensem agrum[k] cum exercitu contra fœdus Delphos isti:[l] Byzantiis item contra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotis, sociis nostris, secretam tibi ipsi societatem, quam non licebat, jure jurando pepigisti. Thebanos legatos, Eversam[19] et Callicritum, venientes a nobis, quærere malo, quis interfecerit, quam arguere. In Ætolia bellum intestinum et cædes principum per quos, nisi per tuos, factæ videri possunt? Dolopes a te ipso evastati sunt. Eumenes rex, ab Roma cum in regnum rediret, prope ut victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus,[m] quem insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundisinus[n] occulta facinora indicet, certum habeo, et scripta tibi omnia ab Roma esse, et legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur a me, uno modo vitare potuisti, non quærendo, quam ob causam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuissemus, quam vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faveo orationi[20] tuæ,[o] et opto, ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ.'

18 Verba quibus explet hanc lacunam Sigon. in textum recepit Doujat. et etiam Crev. uncinis tamen inclusa, *fœdus miseris, quod ipsum tamen tibi fuisse non renovandum.*—19 *Evercam* Crev. Doer.—20 *Rationi* legit Sigon. cui litera *o* ex fine vocis *faveo* repetita videtur.

NOTÆ

tentiam Sigon. *Quod legatos Romam ad renovandum fœdus miseris: quod ipsum tamen tibi non fuisse renovandum judicat, potius quam cum renovatum esset violandum.*

[k] *Et Maliensem agrum*] A Malea Phthiotidis in Thessalia latius sumta oppido, ubi et Maliacus sinus. Hoc nomine videtur Livius Thessaliotidem fere semper significare.

[l] *Contra fœdus Delphos isti*] Fœdere quidem inter leges pacis Philippo Persei patri datæ a Romanis contínebatur ne bellum extra Macedoniæ fines injussu senatus gereret; sed extra Macedoniam ire non aperte vetabatur. Verum quod cum exercitu Delphos ivisset, id quasi belli movendi causa factum interpretabantur, arguebantque Romani.

[m] *Prope ut victima, &c. mactatus*] Supra c. 15.

[n] *Quæ hospes Brundisinus*] L. Rammius, de quo supra c. 17. a Polybio apud Ursinum Herennius vocatur.

[o] *Faveo orationi tuæ*] Sigon. legit,

Digitized by Google

41. Ad ea rex: 'Bonam causam, si apud judices æquos ageretur, apud eosdem et accusatores et judices agam.[1] Eorum autem, quæ objecta sunt mihi, partim ea sunt, quibus nescio an gloriari debeam; partim, quæ fateri non erubescam; partim, quæ verbo objecta verbo negare sit.' Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accusare potius vere, quam conviciari, videantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis gravis publice ac privatim sit, alium, quam me, inimicum habuit; neque ego potiorem quenquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, (quem neque unquam ante videram, nec eram postea visurus,) invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio perisse constat, et Artetari cædis mihi reddenda ratio est. In qua tamen nihil ultra objicitur, quam interfectores ejus in regno exulasse meo. Cujus conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut, quicumque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc et vos recusabitis, et omnes aliæ gentes, ego quoque inter ceteros ero. Et, Hercule, quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse, admonitus a vobis, comperi, requisitos abire ex regno jussi, et in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi, tanquam causam dicenti reo, objecta sunt: illa, tanquam regi, et quæ de fœdere, quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, ut ne, si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat, mihi fatendum est, quod me armis adversus Abrupolim, socium populi Romani, defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem

* *Negare verbo liceat.*

1 Doer. certe aliquid vitii in hoc loco latere videtur. Mox dicit idem 'Num excidit fortasse post *autem* vox *conditio?* an in voce *eorum* latet *reve-*

NOTÆ

faveo rationi tuæ; id est, causæ; quasi litera *o* ex voce *faveo* repetita sit.

Digitized by Google

hoc et ex fœdere licuit, et jure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur, quid tandem me facere decuit, cum Abrupolis fines mei regni usque ad Amphipolim pervastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem et paterer, donec Pellam et[2] in regiam meam armatus pervenisset? At enim bello quidem justo sum persecutus; sed vinci non oportuit eum, neque ea, quæ victis accidunt, pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid[3] potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolopas armis coërcuerim, quia, etsi non merito eorum, jure feci meo; cum mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed iis, qui ne in servos quidem sæva atque injusta imperia probant, plus æquo et bono sævisse in eos videri possum: quippe Euphranorem, præfectum a me impositum, ita occiderunt, ut mors pœnarum ejus levissima fuerit.

42. 'At, cum processissem inde ad visendas Larissam et Antrona et Pylleon,[4] [p] quo in propinquo multo ante debita vota persolverem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic, criminis augendi causa, cum exercitu me fuisse adjicitur;[5] scilicet ut, quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. Vocate in concilium Græciæ civitates, per quas iter feci; queratur unus quilibet militis mei injuriam; non recusabo, quin, simulato sacrifi-

ra?'—2 'Copulam *et* delendam censebat J. F. Gron. sed non raro particula *et* vim explicandi habet, ut sit pro nempe.' *Doering.*—3 *Qui* Gron. Doujat. Crev.

4 Lectionem *Pteleum*, quam profert Turneb. ex auctoritate Homeri, pro-

NOTÆ

p *Et Antrona et Pylleon*] Thessaliæ oppida sunt, legendumque *Antrona* et *Pteleon* probat Turneb. vel ex Homeri catalogo. Hoc oppidum in confinio Phthiotidis et Bœotiæ ad Sperchium fluvium, nunc *Fitleo:* quanquam Pyleam memorat Herodotus oppidum Trachiniæ ad Œtam montem, eodem scilicet tractu, unde et Pylaicus conventus juxta Thermopylas.

cio, aliud petisse videar. Ætolis et Byzantiis præsidia misimus, et cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc, qualiacumque sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro; ubi aliquos ego disceptatores, non tam æquos, quam te, Q. Marci, paternum amicum et hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoque suspecta et invisa efficeret, et persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, et vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox, qui arguat, nequicquam Antiochum ultra juga Tauri remotum;[6] graviorem multo Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eumenem esse, nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum civitatium impositam. Ego hæc, Q. Marci et A. Atili, quæ aut a vobis objecta, aut purgata a me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego, aut qua mente fecerim, quam quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse; et, si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me et emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello et armis persequendum esse censeatis, commisi: at[7] frustra clementiæ gravitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querela et expostulatione dignæ sunt, arma capitis, et regibus sociis bella infertis.'

43. Hæc dicenti tum assensus Marcius auctor fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendam spem[8] ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. Ad id cum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud colloquio petisset, gravate et

---

bat Rupert. et in textum recepit Doer.—5 *Adjicit* mavult Rupert.—6 J. F. Gron. malit *motum*.—7 'Magis placet *at* quam *aut*, quod edd. Gron. [Doujat.] Crev. et all. offerunt.' *Doering*.

8 'Drak. edidit *nec prætermittendum spem*, secutus edd. vett. ante postre-

Digitized by Google

in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem; cum Perseus (ni spes vana pacis obcæcasset consilia)[9] omnia præparata atque instructa haberet, et suo maxime tempore atque alieno hostibus[10] incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Bœotiam comparati sunt.[11 q] Ibi jam motus cœperat esse, discedentibus a societate communis concilii Bœotorum quibusdam populis,[t] ex quo renuntiatum erat, respondisse legatos, appariturum, quibus populis proprie societatem cum rege jungi displicuisset. Primi a Cheronea legati, deinde a Thebis, in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se, quo societas ea decreta esset, concilio; quîs legati,[12 r] nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi jusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine.[u] Comitiis prætoriis Bœotorum victa pars, injuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus reci-

[t] *Quibus Bœotiæ urbibus sive civitatibus.*
[u] *Alia ex causa discordiæ quam fœdere inito cum Perseo contra Romanos.*

mam Gruteri.' *Rupert.*—9 Delendam forte vocem *consilia* aut sequentibus jungendam putat Drak.—10 *Hostium* malebat Gron.—11 *Conversi sunt* conj. Gron. *comparaverunt* Ernest. et *profecti, delati, comportati sunt* Doujat. Vid. Not. Delph. inf. 'Num in vitiosa lectione *comparati sunt* latet fortasse *commearunt*, vel *contenderunt?* Fortasse, cum mediæ hujus vocis literæ vetustate fuissent absumtæ, fere sic, *com * * * unt*, homo quidam indoctus, ut eas expleret, exsculpsit *comparati sunt*.' Doering.—12 *Quos legati* mavult Gron. *quîs, legati, nullo, &c.* interpunxit Drak. jungens *quîs nullo responso dato.*—

NOTÆ

[q] *In Bœotiam comparati sunt*] Vult Sigon. ita hic dici, comparare legatos, ut comparare consules et censores: quod stare posset, si ex pluribus legatis selecti aliqui essent, qui in Bœotiam irent, reliquis alio ituris; sed iidem, qui apud Persea fuerant, et de quibus hic agitur, Marcius, nempe et Atilius, in Bœotiam ambo transierunt, ut ex cap. seq. constat. Idcirco posset perinde legi *profecti, delati.* Quid si *in Bœotiam comportati sunt?* Gron. mallet, *in Bœotiam conversi sunt.*

Comparati] Legit Gronovius *conversi.* Nescio quid aliud latere videtur. *J. Clericus.*

[r] *Quis legati*] Si referas ad verbum *jusserunt*, quod sequitur, rectius fuerit, quod monet Gron. relativum *quos* in accusandi casu; sed recte potest referri dativus *queis* ad participium *dato.*

Digitized by Google

perentur.[a] Exules Thespias universi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas, jam mutatis animis, revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati cœtum et concilium habuissent, exilio mulctarentur. Novus deinde prætor (Ismenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ absentes eos decreto damnat, Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam [13] cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen. Utriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, et exules accusatoresque Ismeniæ, et Ismenias ipse.

44. Chalcidem ut ventum est, aliarum civitatium principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adjungebant: Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit, quin ab exulibus fautoribusque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant, aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos. Et turba Coroneorum [14] Haliartiorumque [b] convenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochique, quanta esset vis et fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo et, ut tolleretur regia societas, decrevit, et eos, qui auctores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satis faciendum legatis Chalcidem misit, fideique legatorum

[a] *In comitiis, quibus creati fuerant Bœotiæ prætores, cum divisi fuissent Bœoti in partes, ea pars cujus suffragia non prævaluerant, quasi injuriam accepisset, ultionis avida, novis comitiis plebe convocata habitis, in urbe Thebana decerni curavit, ne qui Bœotiæ prætores dicti fuerant in urbibus regionis pro magistratibus acciperentur.*

13 Vocem *initæ* post *causam* excidisse suspicatus est Crev.
14 *Eo et turba Coron.* conj. Gron. *Coronæorum* Gron. Doujat. Drak. Doer.

NOTÆ

[b] *Haliartiorumque*] Sic dicti ab Haliarto antiqua Bœotiæ civitate, ad Copaidem lacum, juxta Permessum amnem, ad meridiem Coroneæ.

Digitized by Google

commendari civitatem jussit. Thebanos Marcius et Atilius læti audierunt, auctoresque et his separatim[15] singulis[t] fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui jusserunt, et auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maxime volebant, discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur, Ser. Cornelio Chalcidem arcessito. Argis præbitum est iis concilium: ubi nihil aliud a gente Achæorum petierunt, quam ut mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, missum est. Marcius et Atilius, peractis, quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam redierunt.

45. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, Ti. Claudius, P. Postumius, M. Junius.[16] Ii circumeuntes hortabantur socios ad suscipiendum adversus Persea pro Romanis bellum, et, quo quæque opulentior civitas erat, eo accuratius agebant, quia minores secuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur, quia non favere tantum, sed adjuvare etiam viribus suis bellum poterant, quadraginta navibus auctore Hegesilocho[17u] comparatis. Qui cum in summo magistratu esset, (Prytanin ipsi vocant,)[x]

—15 'Recepi, nempe ex conjectura Gronovii, ante *separatim* particulam *et*, quam postulat omnino sententia.' *Doering*.

16 'Cf. Polyb. XXVII. 3. qui *M. Junium* non memorat, et ex quo *in Asiam et circum insulas* emend. Drak. qui et conj. *Sp. Postumius*.' Rupert.—17 'Per-

NOTÆ

[t] *Auctoresque et his separatim singulis*] Vix dubia videtur Gronovii sententia scribentis *et his* (Thebanis) *et separatim singulis* (Bœotiæ civitatibus): is enim erat animus Romanorum ut populos dissociarent, ne quicquam communi consilio agerent, sed singuli seorsim fœdus facerent cum populo Romano.

[u] *Auctore Hegesilocho*] Apud Nostrum vulgo legebatur, *auctore Hegesilo*: Polybio Gesilochus, recte, ni fallor. Utrumque ex utroque corrigendum suspicatur Fulv. Ursinus, ut sit utrobique *Hegesilochus*.

[x] *Prytanin ipsi vocant*] Hoc magistratus nomen ab Atheniensibus usurpatum, quo significabantur quinquaginta administratores seu moderatores, qui decimam partem concilii publici et Curiæ quingentorum conficiebant, in orbem imperantes, mu-

Digitized by Google

multis rationibus perviterat Rhodios, ut,[18] omissa, quam sæpe vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem) retinerent. 'Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidissent. Trepidaturos tum repente paranda classe, cum mittenda esset, nisi reficere naves, nisi instruere navalibus sociis cœpissent. Id eo magis enise faciendum esse, ut crimina delata ab Eumene fide rerum refellerent.' His incitati, quadraginta navium classem instructam ornatamque legatis Romanis advenientibus, ut non expectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt.[x] Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatium Asiæ momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum [y] suspicione infamis, Romam rediit.

46. Perseus, cum a colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit, et Byzantium et Rhodum

[x] *Quo manifestum esset Rhodios ante invitationem legatorum Romanorum, sponte sua paratos fuisse ad opem adversus Perseum ferendam.*

peram in librr. vett. *Hegesilo.*' Rupert.—18 '*Pervicerat, Rhodii ut, &c.* recte, opinor, conj. Drak.' *Rupert.* Conj. Doer. *permoverat Rhodios, ut.*

NOTÆ

tatis in singulos menses vicibus: sed per eminentiam πρύτανις proprie dicebatur princeps et præfectus τῶν ἀρχόντων, quem ἐπώνυμον vocabant, quod ejus nomine fasti inscriberentur, quemadmodum nominibus consulum apud Romanos. Iidem judicia exercebant, ut Romæ prætores. Origo nominis a voce πυρὸς, quæ *triticum* significat; quod inter horum magistratuum munia annonæ inprimis cura eis incumberet. Atheniensium imitatione Rhodii quoque, ab eis orti, hac voce utebantur.

[y] *Ab regibus Illyriorum*] Plures in Illyrico reges erant, regnaque diversa, eoque minoris potentiæ: sed præ ceteris eminebat Gentius Pleurati filius, ut scribit Noster l. XLIV. c. 30. Pleuratus Scerdilædi filius dicitur lib. XXXI. cap. 28. quanquam Scerdilædus Thracum rex nominatur lib. XXVI. cap. 24. Legitur et Gentii filius Scerdilædus alius, XXXIV. 42. Verum plures non solum ejusdem, sed et diversarum gentium reges eodem nomine appellari nihil vetat. Et Gentii sedes Medeon urbs Labeatium gentis memoratur lib. XLIV. c. 32. Urbs tamen regni primaria fuisse videtur Scodra; regio Prævalis postea dicta.

Digitized by Google

literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat:[19] 'collocutum se cum Romanorum legatis.' Quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita,[a] [20] ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, 'Confidere pacem futuram. Auctoribus enim Marcio atque Atilio missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant, id agendum, ne omnium rerum jus ac potestas ad unum populum perveniat. Cum ceterorum id interesse, tum præcipue Rhodiorum, qui plus[1] inter alias civitates dignitate atque opibus excellant: quæ serva atque obnoxia fore,[a] si nullus alio sit, quam ad Romanos, respectus.' Magis et literæ et verba legatorum benigne sunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior esse partis melioris auctoritas cœperat. Responsum ex decreto est: 'Optare pacem Rhodios. Si bellum esset, ne quid ab Rhodiis speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis pace belloque partam, disjungeret sibi[b] ab Romanis.' Ab Rhodo redeuntes Bœotiæ quoque civitates et Thebas et Coroneam et Haliartum adierunt; quibus expressum invitis existimabatur, ut, relicta regia societate, Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil, et damnatis principibus, et restitutis exulibus, succensebant Romanis. Coronei et Haliartii, favore quodam insito in

[a] *Sic in literas congesta et ordinata.*

19 'Hunc locum non integrum esse suspicatus est Crev. et quædam in h. l. excidisse vir doctus ille statuendum existimat.' *Doering.*—20 Malebat Gron. *exposita.*—1 'Immo *quo plus;* ne τὸ *plus* vacet, et quia Polyb. ὅσῳ πλεῖον

NOTÆ

[a] *Quæ serva atque obnoxia fore*] Gallice, *que la puissance que les Rhodiens ont avec avantage sur les autres villes, seroit assujettie, et dans une absolue dépendance, si l'on ne pouvoit avoir recours ailleurs qu'aux Romains.*

[b] *Disjungeret sibi*] Sibi (Rhodiis) auferret atque avelleret amicitiam Romanorum; an sibi et in gratiam sui (Persei) veterem amicitiam Rhodiorum a Romanis sejungeret ac separaret?

Digitized by Google

reges,[a] legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est,[3] 'præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse; tamen suadere, ita a Thebanorum injuriis, qua possent, ut se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæviendi.'

47. Marcius et Atilius Romam cum venissent, legationem in Capitolio ita renuntiarunt,[a] ut nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias et spem pacis rege. 'Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Græciam trajiceretur. Spatio autem induciarum sumto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Bœotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne conjungi amplius ullo consensu Macedonibus possent.' Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres et moris antiqui memores negabant, 'se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias et nocturna prælia, nec simulatam fugam improvisosque ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis, quam vera virtute, gloriarentur, bella majores gessisse; indicere prius, quam gerere, solitos bella, denuntiare etiam; interdum locum finire, in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum,[b] vitæ ejus insidiantem: eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis.[4 c] Hæc

[a] *Retulerunt senatui qui ipsis datus est in Capitolio, quæ gesta erant in sua legatione.*

dixit.' *Crev.*—2 Conj. Rupert. *regem*, nempe Persea.—3 *Est* del. Crev.
4 'Livium hic alios secutum esse auctores, putabat Sigon. Ultimam vocem delet Grut. *p. liberorum magistrum* conj. Gron. Malim *proditorem verberandum virgis*, et deinde *Hæc Romana esse, illa versutiarum Punicarum atque*

NOTÆ

[b] *Indicatum Pyrrho regi medicum*] Vide Liv. Epit. XIII. Flor. I. cap. 18. Cic. III. de Offic. Valer. Max. VI. cap. 5. Aul. Gell. cap. 8. Plut. in Apophthegm. et Front. IV. cap. 4. Stratagem.

[c] *Proditorem liberorum regis*] Lib. V. cap. 27. ubi ea res memoratur,

Digitized by Google

Romana esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ; apud quos fallere hostem, quam vi superare, gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo, quam virtute; sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit, se neque arte, neque casu, sed collatis cominus viribus, justo ac pio bello esse superatum.' Hæc seniores, quibus nova hæc minus placebat sapientia. Vicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis, quam honesti, cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii, et eodem rursus in Græciam [5] cum quinqueremibus remitteretur, juberetur que cetera, uti e re publica maxime visum esset, agere. A. quoque Atilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia, timentes, ne, si induciarum dies exisset, Perseus, præsidio eo [6] misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. Duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam jussus. Et P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, trecenti [7] milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Bœotia esset.

48. His præparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem fere, quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis.[8] Insidiarum Eumeni factarum crimen et maxima cura, et minime tamen probabiliter, (manifesta enim res erat,) defen-

calliditatis Græcæ.' Rupert. 'Equidem levi mutatione pro *regis* legendum puto *regem;* quæ lectio ab homine imperito, quem fugiebat vocis *rex* significatio, in *regis* mutata videtur.' *Doering.*—5 'Pro *eodem* semper legendum putavi *idem;* quod etiam conjecisse video Ant. Periz. Voces *in Græciam* a mala manu additas esse, et numerum quinqueremium excidisse, existimabant Duk. et Crev.' *Rupert.* 'Si quid mutandum sit, malim cum Periz. *idem* pro *eodem*. Præterea Crev. ante *quinqueremibus* numerum quinqueremium excidisse auspicatur.' *Doering.*—6 *Eo* del. Gron. Doujat. Crev.—7 *Treceni* eæd.

NOTÆ

nulla liberorum regis mentio fit: sed et Valer. Max. loco citato, Plut. in Camillo, Flor. I. cap. 12. et Auctor de Viris Illustribus nobilissimos tantum Faliscorum pueros proditos dicunt; non regis.

Regis] Immo principum, nimirum civium, ut habemus l. v. c. 27. Forte *princip.* mutatum in *regis* a librario, qui principem et regem idem putabat. *J. Clericus.*

Digitized by Google

gum. Cetera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denuntiatum, extemplo mœnibus urbis Romæ,[d] Italia intra trigesimum diem excederent. P. Licinio deinde consuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quamque diceret[9] ad conveniendum. C. Lucretius prætor, cui classis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab Urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium usum retineri ad Urbem placuit. Præmissus a prætore est frater Lucretius[10] cum quinquereme una, jussusque, ab sociis ex fœdere acceptis navibus, ad Cephalleniam classi occurrere. Ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Uritibus[11] [e] quatuor, præter oram Italiæ supervectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrachium trajicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum, duodecim Issæorum, quinquaginta quatuor Gentii regis lembos nactus, simulans se credere, eos in usum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcy-

8 Rupert. vox *Persei* aut *regis* excidisse videtur.—9 'Legendum puto *ediceret*. Videtur τὸ *e* particula præcedens *que* absorpsisse.' *Doering*.—10 Legendum putat Gron. *frater M. Lucretius*.—11 Pro *Uritibus* tentabat Turneb. *Bruttiis;* Cluver. *Thuriis;* Gron. *Uriatibus;* Doujat. *Veliatibus*. Vid. Not. Delph. et J. Clerici inf.

NOTÆ

[d] *Extemplo mœnibus urbis Romæ, &c.*] Eadem omnibus Macedonibus, qui Romæ erant, edixit consul: et statim post decretum tumultus ingens fuit, tot virorum, qui paucas intra horas simul abire coacti, nec jumenta adeo brevi spatio sibi comparare poterant, quibus res suas veherent: et festinantes alii quidem pervenire non poterant ad mansiones seu diversoria, sed in mediis viis hærebant; alii vero ad portas urbis cum pueris et uxoribus sese projiciebant, ut Appian. testatur apud Fulv. Ursinum.

[e] *Ab Uritibus*] Turneb. *a Bruttiis*. Cluver. *ab Thuriis*. Gron. *ab Uriatibus;* et Uria quidem Apuliæ oppidum fuit ad sinum sui nominis; sed nec maritimis opibus clarum, et a Rheginis ac Locris, qui hic memorantur, longius dissitum. Itaque cum de populis sive oppidis, non de gente agatur, suspicor legendum *ab Veliatibus*, potius quam *a Bruttiis*. Dicti autem Veliates a Velia, seu Helia, Lucaniæ urbe ad Ausonium mare, quemadmodum et Rhegium.

Uritibus] Sic forte dicti cives Uriæ urbis Calabriæ, cujus ager Uritanus vocatur a Frontino, de quo vide collecta a Chr. Cellario l. II. c. 9. Geogr. Antiq. *J. Clericus*.

Digitized by Google

ram, inde protenus in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephalleniam transmisit. Ibi stetit classis, simul opperiens, ut terrestres copiæ trajicerentur, simul, ut onerariæ, ex agmine suo per altum dissipatæ, consequerentur.

49. Per hos forte dies P. Licinius consul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab Urbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majestate geritur; præcipue tamen convertit oculos animosque, cum ad magnum nobilemque, aut virtute aut fortuna, hostem euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non officii modo cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cujus imperio consilioque summam rem publicam[12] tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quam incertus fortunæ eventus, communisque Mars belli sit; adversa, secunda, quæque inscitia et temeritate ducum clades sæpe acciderint, quæ contra bona prudentia et virtus attulerit. Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ consulem ad bellum mittant? triumphantemne mox cum exercitu victore scandentem Capitolium ad eosdem Deos, a quibus proficiscatur, visuri, an hostibus eam præbituri lætitiam sint? Persi autem regi, adversus quem ibatur, famam et bello clara Macedonum gens, et Philippus pater, inter multa prospere gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat; tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. Cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mucius; et tres illustres juvenes, P. Lentulus, et duo Manlii Acidini. Alter M. Manlii, alter L. Manlii filius erat.[13]

12 'Sigon. dedit *rei publicæ*. Et sane cum antiquitus *respublica* per compendium scriberetur *R. P.* locum habere potest hæc quoque lectio.' *Doering*. —13 Conj. Gron. *alter Manii, alter L. Manliorum*. 'Prænomen *M.* utique corruptum: nam gentis Manliæ decreto cautum, ne post Capitolinum quis M. Manlius vocaretur.' *Duk*. Conj. Drak. *Cn. Manlii*, et præterea *duo L. Manlii Acidini*. Idem mox post *exercitum* excidisse putabat *venit* vel *abiit*.

Digitized by Google

Cum iis consul Brundisium ad exercitum, atque inde cum omnibus copiis transvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra.

50. Paucos ante dies Perseus, postquam legati, ab Roma regressi, præciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquamdiu diversis[14] sententiis certatum est. Erant, quibus vel stipendium pendendum, si injungeretur, vel agri parte cedendum, si mulctarent; quicquid denique aliud pacis causa patiendum esset, non recusandum videretur, nec committendum, ut in aleam tanti casus se regnumque daret. 'Si possessio haud ambigua regni maneret, multa diem tempusque afferre posse, quibus non amissa modo recuperare, sed timendus ultro iis esse, quos nunc timeret, posset.' Ceterum multo major pars ferocioris sententiæ erat: 'Quicquid cessisset, cum eo simul regno protenus cedendum esse,' affirmabant. 'Neque enim Romanos pecunia aut agro egere; sed hoc scire, cum omnia humana, tum maxima quæque et regna et imperia sub casibus multis esse: Carthaginiensium opes fregisse sese, et cervicibus eorum præpotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemque ejus ultra juga Tauri remotum.[15] Unum esse Macedoniæ regnum, et regione propinquum, et quod, sicubi populo Romano sua fortuna labet,[16] [f] antiquos animos regibus suis videatur posse facere. Dum integræ res * * apud animum suum[g] Persea debere, utrum, singula

14 *Aliquam div.* edd. ante Sigon.—15 Malunt Gron. et Drak. *emotum.*—16 '*Sicubi P. R.* edd. ante Sigon. qui notas male *populus Romanus* reddidit. Idem mox lacunam ita explet, *Dum integræ res sint, cogitare apud animum cet,* et Drak. *dum i. res sunt, statuere apud cet.*' Rupert. *Cogitare apud* in textum

NOTÆ

[f] *Sicubi populo Romano* [*populus Romanus*] *sua fortuna labet*] Idem Gron. sic haud necessario invertit, *et quod, sicubi populi Romani fortuna labet, sua fortuna antiquos animos regibus suis videatur posse facere.*

Populus Romanus] Malim in dativo *populo Romano*, ita ut ei *fortuna sua labare* dicatur; hoc est, fortuna hactenus favens ruere. Facile mutatus est casus, quia *P. R.* aut, additis pauculis literis, *Pop. Rom.* scribere vulgo solebant. Seneca Thyeste, v. 34. 'dubia violentæ domus Fortuna, reges inter incertos, labet.' *J. Clericus.*

[g] *Dum integræ res * * apud animum suum*] Imperfectum hujus loci sen-

concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, ubi privatus superstes regno suo in contemtu atque inopia consenescat, malit; an, armatus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut viro forti dignum sit, patiatur, quodcumque casus belli tulerit; aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græcia pelli, quam Hannibalem Italia pulsum esse. Neque, Hercule, videre, qui conveniat, fratri, affectanti per injuriam regnum,[h] summa vi restitisse; alienigenis bene parto eo cedere. Postremo ita bello et pace quæri,[17][i] ut inter omnes conveniat, nec turpius quicquam esse, quam sine certamine cessisse regno, nec præclarius quicquam, quam pro dignitate ac majestate omnem fortunam expertum esse.'

51. Pellæ, in vetere regia Macedonum, hoc consilium erat. 'Geramus ergo,' inquit, 'Diis bene juvantibus, quando ita videtur, bellum;' literisque circa præfectos dimissis, Citium[k] (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. Ipse centum hostiis sacrificio regaliter Miner-

recepit Doujat. et eadem verba, uncinis inclusa, Crev.—17 Vid. Not. Delph. inf. *bellum et pacem* conj. Gron. *ita bello pacem præferri* Drak. *Id* pro *ita* legendum putat Rupert. 'All. ut Crev. hunc locum, ut desperatum, intactum reliquerunt. Ego vero hunc locum, duabus vocibus insertis, ita emendandum et explanandum puto, *Postremo ita de bello et pace quæri debere*, sc. ab iis qui de bello et pace deliberant; *ut inter omnes conveniat*, ut omnes, qui de bello et pace deliberant, conveniant in hac sententia, *nec turpius quicquam esse, &c.*' Doering.

NOTÆ

sum ita explet Sigon. *dum integræ res sint cogitare apud animum suum Persea debere.*

[h] *Fratri, affectanti per injuriam regnum*] Demetrius indicatur, quem frater Perseus everterat: et hic aulici Perseo adulantur.

[i] *Postremo ita bello et pace quæri*] Potius, inquit Gron. *ita bellum et pacem quæri.* Mihi neutra lectio idoneum sensum ostendit: puto non ineleganter scriptum fuisse ab auctore *postremo ita bello et pacem quæri;* id est, bellum necessarium esse ad pacem tolerabilem obtinendam: et tentandam belli sortem, quandoquidem omnium confessione sine bello regnum abdicare probrosum; ad regni majestatem tuendam omnem belli aleam subire præclarum habetur.

[k] *Citium*] In Amphaxitide fuit supra Thessalonicam inter Chidorum et Chabrium amnes.

Digitized by Google

væ, quam vocant Alcidem,[18 l] confecto, cum purpuratorum et satellitum manu profectus Citium est. Eo jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos in campo struxit.[19] Summa omnium quadraginta millia armata[m] fuere: quorum pars ferme dimidia phalangitæ[n] erant. Hippias Berœæus[o] præerat. Delecta deinde et viribus et robore ætatis, ex omni cætratorum numero, duo erant agemata: hanc ipsi legionem vocabant. Præfectos habebant Leonatum et Thrasippum Eulyestas.[20 p] Ceterorum cætratorum trium ferme millium hominum, dux erat Antiphilus Edessæus.[1 q] Pæones[r] et ex Parorea[s] et Parstrymonia[t]

18 Vid. Not. Delph. inf.—19 Malebat Gron. *instruxit.* Mox 'pro *quadraginta millia*, ex certissima Gron. emendatione dedi *quadraginta tria millia.*' Doering.—20 Vid. Not. Delph. inf. Rupert. conj. *Olynthios.*—1 *Edissæus* et

NOTÆ

l *Quam vocant Alcidem*] Scribendum Turneb. suspicatur *Alcidemum*, quasi dicas, populi robur vel præsidium, quod Minervæ non minus convenit quam ἀλκιμάχης epitheton. Observat præterea Deos fuisse quosdam apud Lacedæmonios, qui Ἀλκεῖδαι vocabantur: sed an eo in numero fuerit Minerva non aperit. Quid si *Alcimum* Livius scripsit, id est, *fortem?* vel potius *Minervam Alcidæ* sive Herculis, a quo Macedonum reges originem ducebant?

m *Quadraginta millia armata*] Videtur posuisse Livius *XLIII. millia*, cum paulo post scribat, 'summa totius exercitus XXXIX. millia peditum erant, quatuor equitum.' At Plut. equitum quatuor millia numerat, peditum XL. millia in phalangem disposita, vel non multo minus.

n *Quorum pars ferme dimidia phalangitæ*] Constat in phalange sedecim peditum millia fuisse; quem numerum si quis duplare voluerit, fient duo et triginta millia; at pedites saltem XXXIX. millium quantitatem æquabant in exercitu Persei ex Livio. Fuerint ergo phalanges duæ cum dimidia.

o *Hippias Berœæus*] A Beroa, seu a Berrœa Emathiæ urbe.

p *Leonatum et Thrasippum Eulyestas*] Corrigit Turneb. *Elymiotas*, qui in Macedonia Illyrica, ex qua nulli Perseo duces alii. Gron. suspicatur *Lyncestas*, qui populi media in Macedonia inter Axium et Erigonem fluvios. Scripsit forte auctor *Eurystios*, ab Eurysto, sive Andaristo, Pelagoniæ urbe ad lævam Axii.

q *Antiphilus Edessæus*] Ab Edessa, sive Ægæa patria, quæ vetustissima fuerat Macedonum regia, in Emathiæ regionis finibus, ad Erigonum amnem: nunc *Vedena.*

r *Pæones*] Macedonici populi nomen ad Axii superiora, inter Pelagoniam et Dassaretios.

s *Et ex Parorea*] Septemtrionalis Macedoniæ montana regio, ut nomen indicat, Thraciæ confinis et procul a Paroræis ad Pindum, qui in Epiri et Macedoniæ occiduæ confinio.

Digitized by Google

(sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) et Agrianes,[u] admixtis etiam Thracibus incolis, trium millium ferme et ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintiis[2] [x] tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par pæne numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum[3] [y] et Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, mixto generi hominum, præerat. Regii is generis ferebatur; exul, damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensis. Ætolorum et Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys, Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum,[z] cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa totius exercitus triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat, secundum eum exercitum, quem Magnus Alexander in Asiam trajecit, nunquam ullius Macedonum regis copias tantas fuisse.

52. Sextus et vicesimus[4] annus[a] agebatur, ex quo pe-

mox *Paroria* edd. ante Sigon.—2 Legendum putat Drak. *Sintis.*—3 'Ad auctoritatem Steph. Byz. scribendum videtur, ut monet Drak. *Phalasarnium.*' Doering.

NOTÆ

[t] *Parstrymonia*] Ad Strymonem amnem, pars videtur fuisse Edonidis, vel Odomantices.

[u] *Et Agrianes*] Ad fluvium cognominem in Thracia siti erant hi populi.

[x] *Ab Heraclea ex Sintiis*] Cum plures essent Heracleæ in Macedonia, hæc in Sintica regione fuit, subjecta Orbelo monti: quæ pars Macedoniæ maxime borealis.

[y] *Phalasarneum*] A Phalasarna oppido Cretæ, in ora insulæ occidentali, et Polyrheniorum tractu, nunc *Contarini.*

[z] *Cotys, Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum*] In Thracia: in qua Seuthes alius jam tempore Xenophontis regnaverat.

[a] *Sextus et vicesimus annus*] A consulatu nimirum C. Cornelii et Q. Minucii, quo tempore pacem Philippus a Quintio impetraverat, ut constat ex lib. XXXIII. cap. 12. et 13. Quanquam Quintius, qui de Philippo et Nabide triumphavit, e Græcia,

Digitized by Google

tenti Philippo data pax erat. Per id omne tempus quieta Macedonia et progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ esset, et levibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis, quam fatigarent, sub assidua tamen[5] militia fuerat; et diu meditatum Philippo primo, deinde et Persi, Romanum bellum, omnia ut instructa parataque essent, effecerat. Mota parumper acies, (non justo decursu tamen,) ne stetisse tantum[6] in armis viderentur,[b] armatosque, sicut erant, ad concionem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum major Philippus, natura frater, adoptione filius;[c] minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: injuriam[7] populi Romani in patrem seque commemoravit: 'Illum, omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hyemem, ut tempus ad comparandum haberent.[d] Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ * *[8] trecenos equites

4 Legendum putat Periz. *tertius et vicesimus.*—5 'Non raro particula *tamen* refertur ad omissam particulam *quamvis* vel *licet*. Supplenda autem est hæc particula ad vocem *quieta*.' Doering.—6 'Concinnior exiret oratio, si particula *tantum*, quod Mureto placebat, ante *ne* transponeretur.' *Doering.* —7 Malit Crev. *injurias.*—8 Vid. Not. Delph. inf. 'Pro *sena millia* lego *quina m.*, qui pristinus fuit numerus. Præterea servo vulg. *pari numero*: non enim legiones Rom. habebant *sena millia p.*, *trecenos eq. et parem ferme*

NOTÆ

nonnisi triennio post, excesserit, lib. XXXIV. c. 48. et 52. quæ causa erroris Sigonio fuit, quemadmodum observat Perizon.

Sextus et vicesimus] Vide l. XXXIII. c. 10. *J. Clericus.*

[b] *Non justo decursu tamen, ne stetisse tantum in armis viderentur*] Placet Gronovio Mureti lectio sic transponentis, *non justo decursu tamen: tantum ne stetisse i. a. viderentur.* Verum non absimilem sententiam reddet scriptura vulgaris, interjecto commate, et subintellecta particula adversativa *sed*: *non justo decursu tamen*: (sed) *ne stetisse tantum in armis viderentur.*

[c] *Quorum major Philippus, natura frater, adoptione filius*] Oportet hunc Philippum a Philippo patre ex concubina genitum, adoptatum fuisse a Perseo fratre suo.

[d] *Ut tempus ad comparandum haberent*] Romani.

habeant,[e] et pari ferme numero sociorum peditum equitumque. Eo ut accedant regum auxilia Eumenis et Masinissæ, non plus septem millia peditum, duo equitum futura.[9] Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum; quantum numero, quantum genere militum præstarent tironibus, raptim ad id bellum conscriptis, ipsi, a pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis.[b] Auxilia Romanis Lydos et Phrygas et Numidas[f] esse; sibi Thracas Gallosque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque paraverit pauper miles: Macedonas promta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura et impensa facta. Commeatum illis cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se et pecuniam et frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia, quæ Deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant,[10] plena cumulataque habere Macedonas. Animum habendum esse, quem habuerint majores eorum; qui, Europa omni domita, transgressi in Asiam, incognitum famæ[11] [g] aperuerint armis orbem terrarum, nec ante vincere desierint, quam Rubro mari inclusis,[h] quod

[b] *Tot bellis exercitati atque indurati.*

numerum sociorum p. e.' Drak.—9 'Qui numerus ad sola hæc auxilia pertinet; et forte *ea* excidit post *Masinissæ* aut *millia*. Mendam in numero latere putabat Duk. qui eum ad totum referebat exercitum; et *eo accedent* emend. Drak. Sed ita potius dicendum erat *eo accedere*.' Rupert.—10 *Fuerint* conj.

NOTÆ

[e] *Cum duabus legionibus Romanis, quæ * * trecenos equites habeant*] Pro *tricenos*, recte Sigon. legit *trecenos*: Gron. totum locum sic supplendo reformat, *consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ singulæ sena millia peditum et trecenos equites habeant; et parem ferme numerum sociorum peditum equitumque.*

[f] *Auxilia Romanis Lydos et Phrygas et Numidas*] Priores ab Eumene missos, Numidas a Masinissa.

[g] *Incognitum famæ*] Sigon. *incognitum famæ*. Sed nihil refert quantum ad sensum, qui elegantius dici videtur, *ipsi famæ incognitum*. Et revera Persicæ ditionis et Indiarum regiones incognitæ fuerant, antequam ab Alexandro Magno aperirentur.

[h] *Quam Rubro mari inclusis*] Rubrum mare plerique veterum dixere Arabicum et Indicum: nec deerat Alexandro quod vinceret ultra Indum et Gangem; sed ejus victorias Perseus sive ex ignoratione, sive data

Digitized by Google

vincerent, defuerit. At, Hercule, nunc non de ultimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum.[12 i] Nunc propalam Macedoniam in servitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello et facere imperata velint.'

53. Cum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset; tum vero ea vociferatio, simul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret. Tantum jussis ad iter parare,[13] (jam enim dici, movere castra ab Nymphæo Romanos,) concione dimissa, ad audiendas legationes civitatium Macedoniæ se contulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque suis, et frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus; satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: vehicula tantum imperata, ut tormenta telorumque missilium ingentem vim præparatam bellicumque aliud instrumentum veherent. Profectus inde toto exercitu, Eordæam petens,[k] ad Begorritem, quem vocant, lacum positis castris, postero die in Elimeam[l] ad Haliacmona fluvium[m] processit. Deinde saltu angusto superatis mon-

Dnk.—11 Vid. Not. Delph. inf.—12 'Legendum videtur Gron. *prætulisse*; sed verbum simplex *ferre* omnium compositorum significationes induit.' *Doering*.

13 Non opus esse judicat Doer. ut cum Sigon. legatur *parari*, quod

NOTÆ

opera exaggerat, quo Macedonibus suis addat animos.

[i] *Speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum*] Legit Gron. *prætulisse*.

[k] *Eordæam petens*] Urbs erat Mygdoniæ, quæ provincia fuit Macedoniæ septemtrionalis, ad dexteram Axii fluminis. Huic urbi cum Eordæis Macedoniæ occiduæ populis nihil præter nomen commune.

[l] *In Elimeam*] Emathiæ regionis Macedonicæ urbs fuit Elimea, ad lævam Erigoni fluvii, supra Edessam, sive Ægæam: diversa ab ea quæ nomen dedit Elymiotis Macedoniæ Illyricæ sive occidentalis populis.

[m] *Ad Haliacmona fluvium*] Hic fluvius in Emathia ortus XXX. ferme passuum millibus ab Elimea meridiem versus; ad oram Pieriæ sese in

Digitized by Google

tibus, quos Cambunios vocant,[n] descendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythium[14] et Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larissæis dederant, victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perrhæbos quoque idem facturos, urbem,[15] nihil cunctatis,[o] qui incolebant, primo adventu recipit. Cyretias oppugnare coactus,[16][p] primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit.

54. Mylæ, proximum oppidum,[q] ita munitum, ut inexsuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris[17] quoque in ipsum Macedonasque procacibus jaculati sunt.[r] Quæ res, cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrimque animis et oppugnatæ sunt, et defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum in vicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos, diem, noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera

legitur in Gron. Doujat. Crev.—14 Ita ex Plut. Paul. p. 262. et Steph. edidit Sigon. pro *Pithoum*.—15 Hujus urbis nomen excidisse jam monuere Crev. et Drak. Vid. Not. Delph. inf.—16 *Conatus* ex emend. Sigon. habent Gron. Doujat.

17 ‘Pro *probris* legendum esse *probra* jam Gronov. existimavit, nisi pro *jaculati* malis cum eodem *joculati*, vel cum Mureto *jocati*. ‘Si pro *jaculati* legi liceret *invecti*, plana sane et usitata in hoc loco essent omnia.’ *Doering*.

NOTÆ

Thermaicum sinum exonerat.

[n] *Montibus, quos Cambunios vocant*] *Cambunii montes* (quos videntur nonnulli cum Candaviis confundere) Emathiam sive Macedoniam proprie dictam et Deuriopes dividunt a Pelasgiotide Thessalica, et a Pelagonia Tripolitide, Macedoniæ latius sumtæ regione.

[o] *Urbem, nihil cunctatis*] Quænam sit illa Perrhæborum urbs non explicat Liv. Num *Mallea* Pelasgiotarum?

[p] *Oppugnare coactus*] In Ms. codice Sigon. perspicue legi testatur *conatus*.

[q] *Mylæ, proximum oppidum*] In Pelasgiotide quoque fuit oppidum Mylæ, inter Pamisum et Peneum fluvios, interque urbes Phæstum et Atracem.

[r] *Probris quoque in ipsum . . . jaculati sunt*] Malim, *joculati;* alioqui legendum videtur *probra quoque in ipsum jaculati sunt*.

Digitized by Google

modo, sed etiam vigiliæ et continens labor conficiebat. Quarto die, cum et scalæ undique ad muros erigerentur, et porta vi majore oppugnaretur, oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt. Quæ cum iræ magis inconsultæ, quam veræ fiduciæ virium esset, pauci et fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque [18] per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est. Libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venum data. Diruto magna ex parte et incenso oppido profectus, ad Phalannam [s] castra movit: inde postero die Gyrtonem pervenit. Quo cum T. Minucium Rufum et Hippiam, Thessalorum prætorem, cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatione, prætergressus, Elatiam et Gonnum,[19] perculsis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt; [20] [t] magis Gonnus. Itaque et firmiore id præsidio tutum equitum peditumque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum, reliquit. Ipse, ad Sycurium [u] progressus, opperiri ibi hostium adventum statuit; simul et frumentari passim exercitum jubet in subjecto hostium agro. Namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis. Qua in meridiem vergit, subjectos habet Thessaliæ campos: ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas et copia, pluribus circumjectis fontibus, perennium aquarum.

55. Consul Romanus, per eosdem dies Thessaliam cum

τὸ *in* delendum putabat Burm. et *inde* emend. Drak.—18 J. F. Gron. tentat *fugientesque et* vel *etiam*.—19 *Velatias et Connum* edd. ante Sigon.—20 *Qua Tempe adeuntur* conj. Gron.

NOTÆ

[s] *Profectus, ad Phalannam*] Phalanna Pelasgiotidis oppidum erat, et Peneo flumini ad septemtrionem, Pierio monti ad austrum.

[t] *In faucibus sunt, quæ Tempe adeunt*] Melius haud dubie videtur Gronovio, *qua Tempe adeuntur*.

[u] *Sycurium*] Non procul Gonno fuisse patet ex descriptione quam mutuatus est a Polybio Livius. In Magnesia tamen, non in Pelasgiotide, atque inter Gonnum et Gyrtonem locandum auguror, sub Ossa monte.

Digitized by Google

exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde, postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac prope invii soli,[a] cum ingenti difficultate parvis itineribus ægre Gomphos pervenit. Cui si, vexatis hominibus equisque, tironem exercitum ducenti acie instructa et loco suo et tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt,[1] magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemtus quoque hostium, adeo ignorantium opportunitates suas, accessit. Sacrificio rite perfecto, consul, et frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque moratus dies, cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis jam refectum militem ad Larissam ducit. Inde,[2] cum tria millia ferme abesset a Tripoli, (Sceam vocant,)[x] super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetæro[3] fratre relicto Pergami ad tutelam regni. Inde cum Attalo et quatuor millibus peditum, mille equitum, ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alæ unius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant; et Thessalorum omnis equitatus separatus erat. Non[4] plus quam trecenti erant

[a] *Quæ regio habet solum montosum et pæne inaccessum.*

1 Duker. mallt *abnuebant*.—2 Post *inde* distinctione carent Gron. Doujat. Crev. Distinct. delend. censet Doer. ut sensus sit, *cum inde* (a Larissa), *&c.* Conj. Gron. *Inde* (ab Larissa) *cum tria m. f. abesset, ad Tripolin* (*Scæam vocant*) *super, &c.*—3 *Philetero* edd. ante Sigon.—4 Conj. Rupert. *speratus*, vel *Thessalorum, quorum omnis eq. speratus erat, non, &c.*

NOTÆ

[x] *A Tripoli,* (*Sceam vocant*)] Hæc Tripolis, aliis auctoribus parum cognita, inter Larissam et Tempe fuisse videtur: Scææ cognomen sinistram Græce significat, vel occidentalem. Probabile est ad lævam Penei ripam fuisse, non longe a Gonno.

Digitized by Google

equites in castris Romanis. Achæi juventutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt.

56. Sub idem tempus et C. Lucretius prætor, qui navibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam[y] Chalcidem jusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res. Tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius, Chalcidem adveniens, cum a P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuntium, prætoris verbis, qui abscedere eum inde juberet, misit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus, a mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri novæ obsidioni dedit. Namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali, decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui sub Athenæo erant, Haliartum circumsedit; parantibusque jam oppugnare, supervenit a Creusa[z] prætor. Ad idem fere tempus et a b ociis naves Chalcidem convenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nusquam erat maritimum bellum, remisit sociis.[5] [a] Et Q. Marcius Chalcidem navibus venit, Alope[b] capta, Larissa, quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cum hic status in Bœotia esset, Perseus, cum ad Sycurium (sicut ante dictum est) stativa haberet, frumento undique circa ex agris convecto, ad vastandum agrum Pheræorum misit; ratus ad juvandas sociorum urbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cum eo tu-

5 '*Remisit sociis* sc. naves, ab iis missas. Mireris, id non animadvertisse

NOTÆ

[y] *Super Maleam*] Intellige promontorium Peloponnesi, quod nunc *Capo di Matapan*, longe ab urbe Thessalica, a qua Maliacus sinus.

[z] *Creusa*] Oppidum Bœotiæ, Thespiarum navale, ad Corinthium sinum.

[a] *Remisit sociis*] Vult socios liberatos onere ferendi mari auxilii. Sic Tac. IV. Annal. 'remissa ædilibus talis cura.'

[b] *Alope*] Locrorum Opuntiorum oppidum, non procul Cnemide ad Euripum.

Digitized by Google

multu nihil motos animadvertisset, prædam quidem,[6] [c] præterquam hominum, (pecora autem maxime omnis generis fuere,) divisit ad epulandum militibus.

57. Sub idem deinde tempus consilium et consul et rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creverunt[7] animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaque eundum inde ad castra, nec dandum ultra spatium cunctandi, censebat. Et Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indigne ferentes, non latam Pheræis opem. Consultantibus, quid agerent, (aderant autem Eumenes et Attalus in consilio,) trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Concilio dimisso, signum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet, ex regiis auxiliis centum equites et parem numerum jaculatorum peditum exire.[8] Perseus hora ferme diei quarta, cum paulo plus mille passus abesset a castris Romanis, consistere signa peditum jussit. Prægressus ipse cum equitibus ac levi armatura, et Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præcesserunt.[9] Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, (Cassignatus præerat,) et levis armaturæ centum fere et quinquaginta Mysi aut Cretenses.[10] Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus et Thracum, misit. Prælium, cum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia subvenirent, incerta victoria finitum

Drak. qui emend. *socios.* [improb. Doer.]' *Rupert.*—6 'Friget, et putide hoc loco abundat, particula *quidem*. Hinc Gron. tentavit *præde quod erat*; eleganter sane, sed nemo facile *prædæ quod erat* depravatum esse in *prædæ quidem* sibi persuadeat. An scripsit Livius *prædam idem?* Depravata autem est vox *idem* alibi quoque in *quidem*.' Doering.

7 *Regi creverant* conj. Crev.—8 'Hic numerus merito suspectus est Drak.' *Doer*. Mox ab edd. ante Sigon. aberat τὸ *hora*.—9 Verbum *præcesserunt* vacare jam monuere Drak. et Crev. 'Sed non video, cur non Livius dicere quoque potuerit *prægressus* est rex; *et* simul *cum eo præcesserunt Cotys ducesque alio-*

NOTÆ

[c] *Prædam quidem*] Gron. forte *prædæ quod erat, præterquam hominum.*

est. Eumenis ferme triginta interfecti; inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. Et tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit. Postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admovit, plaustris cum aqua sequentibus. Nam duodecim millium passuum via [d] omnis sine aqua et plurimi pulveris erat; affectosque siti, si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse [11] apparebat. Cum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore, ut Romani equites abeuntium novissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, cum longius a castris eos elicuissent, facile, ubiubi essent, se, qui equitatu et levi armatura plus possent, conversuros aciem.

58. Postquam inceptum [12] non succedebat, castra propius hostem movit rex, et a quinque millibus passuum communiit. Inde luce prima in eodem, quo solebat, loco peditum acie instructa, equitatum omnem levemque armaturam ad castra hostium ducit. Visus et plurium et propior solito pulvis trepidationem in castris Romanis fecit. Et primo vix creditum nuntianti est, qui prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hostis apparuerat. Tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore et cursu a portis dubitatio exemta est, tumultus ingens oboritur. Tribuni præfectique et centuriones in prætorium; miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minus quingentos passus a vallo instruxerat Perseus suos circa tumulum, quem Callicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines levis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites:

rum auxiliorum.' Doer.—10 *Ac Cretenses* mavult Duk.—11 'Forsan *p. esse.* Si Perseus mutasset consilium pugnandi, recte diceretur *p. fuisse.* Nec multum me movat *dimicassent* pro *dimicarent.*' Duk.

NOTÆ

[d] *Duodecim millium passuum via*] A Sycurio scilicet, ubi castra Persei erant, ad castra Romanorum circa Tripolim Sceam.

Digitized by Google

intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Medon Berœæus,[13] [e] equitibus et summæ partis ejus [14] [f] Meno Antigonensis [g] præerat. Proximi cornibus constiterant regii equites et mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis his [15] [h] et Pæoniæ præfectus Didas erant præpositi. Medius omnium rex erat. Circa eum agema, quod vocant, equitumque sacræ alæ. Ante se statuit funditores jaculatoresque: quadringentorum manus utraque numerum expleverat. Ionem Thessalonicensem et Timanora Dolopem iis præfecit. Sic regii constiterant. Consul,[16] intra vallum peditum acie instructa, et ipse equitatum omnem cum levi armatura misit.[17] Pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus, consulis frater, cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Lævinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, ejusdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinariis [18] tenebat Q. Mucius. Ducenti equites Galli ante signa horum instructi, et de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis [i] trecenti. Thessali quadringenti equites parvo intervallo su-

12 Tentabat Drak. *incepta*.—13 Ita ex Polyb. pro *Miden Bereus*, quod præferunt vett. edd. *Milo* edidere Sigon. et omnes post eum.—14 Vid. Not. Delph. inf.—15 *Hic* Gron. Donjat. Drak. Doer.—16 *Proconsul* edd. ante Sigon.—17 ‘*Misit* omnes edd. ante postremam Gruteri, qui rectius forte dedit *emisit*, sc. e castris. Mox post *habebat* excidisse *et*, jam monuit Drak.’ *Rupert.* *Emisit* Gron. Donjat. Crev.—18 ‘Crev. aut vocem *delectis*, tanquam interpretationem τοῦ *extraordinariis*, e margine in textum illatam, delendam; aut copulam *et* ante *extraordinariis* inserendam esse judicat.’ *Doering.*

NOTÆ

[e] *Medon* [*Milo*] *Berœæus*] Ita nominat Plut. at Polybio in Fragment. 69. est *Medon*.

[f] *Et summæ partis ejus*] Non video cur Sigon. malit *parti*; vult enim Noster summum sive præcipuum imperium ejus partis copiarum Macedonicarum fuisse penes Menonem.

[g] *Antigonensis*] Ex Antigonia urbe, ni fallor, Mygdoniæ ad Sinticæ limitem.

[h] *Antigonensis his*] Ita ex Car. Sigonii et J. F. Gronovii sententia emendatum, cum legeretur *hic*. J. Clericus.

[i] *Cyrtiorum gentis*] Hi Cyrtii numerantur inter auxilia Eumenis: ex qua regione Asiæ venerint, non facile conjicio. Non enim a Cirtha Numidiæ civitate in Africa.

Digitized by Google

per lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt.

59. In hunc modum maxime instructæ acies, par ferme utrimque numerus equitum ac levis armaturæ, concurrunt, a funditoribus jaculatoribusque, qui præcesserunt, prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quam diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu, Italicos equites,[k] incurrerunt, ut usu belli et ingenio impavida gens turbaretur. Gladiis hastas [19] petere pedites,[l] nunc succidere crura equis, nunc ilia suffodere. Perseus, in mediam invectus aciem, Græcos primo impetu avertit.[20] Quibus cum gravis ab tergo instaret hostis; Thessalorum equitatus, qui a lævo cornu brevi spatio disjunctus [1] in subsidiis fuerat extra concursum, primo spectator certaminis, deinde, inclinata re, maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxiliis adjunxerunt, et cum eo [2] tutum inter ordines suos receptum sociis fuga dissipatis dabant, et, cum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, multos fugientium obvios exceperunt. Nec regii, sparsi jam ipsi [m] passim sequendo, cum ordinatis et certo incedentibus [3] gradu manus conserere audebant. Cum, victor equestri prælio rex parvo momento si adjuvisset, debellatum esset,[4] [n] opportune adhortanti

19 Conj. Rupert. *hostes* seu *alas* pro *hastas*.—20 ' Suspicor leg. esse aut *Gallos p. i. avertit*, (nam hi ante mediam Romanorum aciem instructi erant,) aut *in lævam i. aciem*, quia ibi erant Græci.' *Rupert*.—1 Primum exemplar *dijunctus*, teste J. F. Gron.—2 Pro *cum eo* mavult Rupert. *cuncti eo*.—3 *Incidentibus* edd. ante Sigon.—4 ' Sigonio, qui scribendum esse conjiciebat *debellaturus*, assentiuntur Gron. Crev. Drak. Mihi succurrebat *debellatum fuisset*.' Doering. Mox pro *adhortanti* ingeniose, judice Doer. Crev. tentabat *adhuc*

NOTÆ

[k] *In dextrum cornu, Italicos equites*] Appositio est, et vult incurrisse Thracas in equites Italici generis, qui in dextro Romanorum cornu locati.

[l] *Gladiis hastas petere pedites*] Thracicus nempe peditatus hastas equitum Italicorum gladiis petebat, ut eas confringeret, et equorum tum crura succidebat, tum suffodiebat ilia.

[m] *Nec regii, sparsi jam ipsi*] Regios intellige Eumenis milites.

[n] *Parvo momento si adjuvisset, debellatum esset*] Sigon. postulare sensum ait, ut legatur, *debellaturus esset*: quod sequi etiam videtur Gron. Constat

Digitized by Google

supervenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto deessent,[5] [o] Hippias et Leonatus raptim adduxerant, postquam prospere pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumque tantæ rei conandæ, Cretensis Evander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat, postquam agmen impeditum [6] venientium [p] sub signis vidit, ad regem accurrit, et monere instituit, 'ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariam aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet.' In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaque, collaudato Evandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra jubet; equitibus receptui canere.

60. Cecidere [7] eo die ab Romanis ducenti equites,[q] duo millia, haud minus, peditum; capti ferme ducenti equites. Ex regiis autem viginti equites, quadraginta pedites interfecti. Postquam rediere in castra victores, omnes quidem læti, ante alios [8] Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium [9] portantes [r] redierunt.

stanti.—5 Vid. Not. Delph. inf.—6 *Agmen peditum* conj. Periz. probb. Rupert. et Doer.

7 *Concidere* edd. ante Sigon.—8 'Ante *alios* supp. *tamen*; quod post *quidem* nonnunquam omittitur.' *Doering.*—9 'Intell. aut addendum *hastis* vel *rom-*

NOTÆ

tamen sententia absque hac correctione: etenim *debellatum esset* sub hypothesi dicitur, *si rex parvo momento adjuvisset.*

[o] *Ne audaci cœpto deessent* [*deesset*] Reponit Sigon. *deessent.* Refertur enim, inquit, ad Hippiam et Leonatum, non ad phalangem: et recte quidem referri potest ad hos duces, qui phalangem adduxerant: sed nihil tamen vetat referri ad ipsum Persen, idque suadere videntur superiora.

[p] *Postquam agmen impeditum venientium*] Immo potius expediti atque ad pugnam instructi phalangitæ veniebant: scribe itaque, monente Perizonio, *agmen peditum.*

[q] *Cecidere eo die ab Romanis ducenti equites*] Omnium qui e Romano exercitu cæsi aut capti sunt eo die, numerum Plut. in Apophthegm. colligit duo millia octingentos, ut observat Sigon.

[r] *Cum cantu enim superfixa capita hostium portantes*] Esse debuit *hastis superfixa*, aut quid simile, ut notat Gronov. Porro quod de Thracibus hic dicitur, id Gallis et Germanis alii tribuunt, et noster inprimis l. x. 'in

Digitized by Google

Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pavor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra; ut pro munimento amnem haberet,[10] dum perculsi milites animos colligerent. Consul moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis transductis copiis, castra in ulteriore ripa communit. Rex, postero die ad lacessendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animadvertit, fatebatur quidem peccatum, quod pridie non institisset victis; sed aliquanto majorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam, ut neminem alium suorum moveret, levi armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pavor demtus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cetera præcipue famæ movebat. Et in consilio apud consulem pro se quisque in Ætolos conferebat causam; 'ab iis fugæ terrorisque principium ortum: secutos pavorem Ætolorum et ceteros socios Græcorum populorum.' Quinque principes Ætolorum primi terga vertentes conspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis causa donati.

61. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur. Dona ex his, aliis arma insignia, aliis equos, quibusdam captivos dono dabat.[11] Scuta erant supra mille quingenta;[12] loricæ thoracesque mille amplius[a] summam explebant; galearum gladiorumque et missilium omnis generis major aliquanto numerus. Hæc, per se ampla, pleraque

phalis vel *contis*.' Rupert.—10 *Transferrent* et *haberent* legend. putat Rupert.

11 'Aut *dona* vel *dono* videtur delendum, aut leg. *donabat* pro *dono dabat*.' Drak. 'Fieri quoque potuit, ut Livius scriberet *Donat ex his*, *&c.* et cum *donat* depravaretur in *dona*, temere fortasse aliquis adjecit *dono dabat*.' Doering.—12 *Quingena* Gron. Doujat. et mox pro *mille*, Gron. *millenum* legend.

NOTÆ

conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita et lanceis infixa; ovantesque moris sui carmine.'

[a] *Mille amplius*] Legit Gron. *millenum amplius summam*.

Millenum] Sic pro *mille*, recte legebat Gronovius. *J. Clericus*.

Digitized by Google

multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. 'Præjudicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo invictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes juventutis, equites seminarium senatus: inde lectos in Patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo ante divisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis: quæ, nocturna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quam illis trepidantibus fuit; transgressique extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut, si acie decernere volent, eundem pugnæ pedestris eventum expectate, qui equitum in certamine fuerit.' Et qui vicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes, ante ora sua audivere,[13] [t] ex eo, quod acciderat, spem futuri præcipientes: et pedites, aliena gloria accensi, præcipue qui Macedonum phalangis erant, sibi quoque et navandæ regi operæ, et similem gloriam ex hoste pariendi, occasionem optabant. Concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum [14] posuit castra.[u] Tumulus hic inter Tempe et Larissam medius est.

vult.—13 Vid. Not. Delph. inf. 'Hic locus, ut nunc distinguitur, intelligi omnino nequit: distingue *Et qui vicerant, alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora, sua audivere.*' Doering.—14 Sic edd. vett. h. l. et c. 67. pr. pro quo *Mopsium* substituere Sigon. et recentt. edd. Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer.

NOTÆ

[t] *Spolia cæsorum hostium humeris gerentes, ante ora sua audivere*] Gron. illa *ante ora sua* pro monstro habet, quasi referantur ad Eumenis milites: qui nisi bifrontes ponantur, non potuerint quæ humeris gerebant, ante ora sua habere. Itaque pro *ante ora*, scribit *facinora*, vel *decora sua audivere*: sed si Macedonico more ex imitatione Herculis, imposita capiti atque humeris ponamus spolia, cujusmodi ferarum pelles, (quibus galearum ac thoracum vice uterentur,) nihil vetabit quominus quæ humeris gerebantur potuerint etiam partem oris aliquam vestire. Potuerant et alacres videri, quod *super ora sua*, (quæ Hebraica loquendi forma idem significat ac coram se,) audire quæ a rege de seipsis pronuntiata publice fuerant: fateor tamen non ingeniosam modo, sed valde probabilem et rebus congruentem hanc Gron. emendationem.

Digitized by Google

62. Romani, non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus et viginti. Per eos dies consilium habenti regi de summa,[15] cum jam consedisset ferocia ab re bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secunda fortuna in conditione honestæ pacis[16] uteretur[x] potius, quam, spe vana evectus, in casum irrevocabilem se daret. 'Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis et merito felicis esse. Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem a T. Quintio victore accepisset. Neque finiri[17] bellum magnificentius, quam a tam memorabili pugna; neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quam quæ perculsos adverso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoque insita pertinacia æqua aspernarentur, Deos hominesque et moderationis Persei, et illorum pervicacis superbiæ, futuros testes.' Nunquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. Itaque plurium assensu comprobata est sententia. Legati, ad consulem missi, adhibito frequenti consilio, auditi sunt: 'Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis' pollicentes.[18] 'Urbibus, agris locisque,

15 Excidisse forte *belli* putat Drak.—16 Conj. Gron. *in conditionem hon. pac.* probb. Rupert. Doer.—17 Crev. ad *finiri* desiderat *posse*.—18 'Hanc vocem ab homine de oratione hiante solicito male intrusam esse existimat Crev. sed haud superflua est illa si paulo ante pro *petere* cum Periz. legeris

NOTÆ

Ante ora sua] Hoc est, coram ipsos laudentem Persea alacres audivere; nam *ante ora sua* non est referendum ad arma, quæ humeris gerebantur. Itaque hic mutatione minime opus est. *J. Clericus.*

[w] *Ad Mopselum* [*Mopsium*] *posuit castra*] Urbis Mopsii meminit Strabo, et ex eo Steph. lib. IX. eamque Pelasgiotidi Thessaliæ regioni ascribit: hinc *Mopsius*, sive, ut vulgo scribitur, *Mopselus* collis.

[x] *Ut secunda fortuna in conditione honestæ pacis uteretur*] Malle videtur Gron. *in conditionem pacis;* verum nomen illud 'conditio' non tam de legibus pacis, seu conventionibus, quam de ipsa pacificatione intelligendum mihi videtur; ut sit, tanquam in pace condenda, sive cum pacem faceret.

Digitized by Google

quibus Philippus cessisset, cessurum primum.'[19] [y] Hæc legati. Summotis his, cum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit, 'Ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deque universa Macedonia statuendi jus.' Hæc cum renuntiassent legati, miraculo ignaris moris[20] pertinacia Romanorum esse; [d] et plerique vetare, amplius mentionem pacis facere. Ultro mox quæsituros, quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse,[1] timere; et, summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum consulis tentare. Postquam nihil ex eo, quod primo responderat, mutabat, desperata pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus.

63. Fama equestris pugnæ, vulgata per Græciam, nudavit voluntates hominum. Non enim solum, qui partis Macedonum erant, sed plerique, ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam [z] vim superbiamque experti,[2] [a] læti

[d] *Pro miraculo erat Romanorum pertinacia iis qui consuetudinem ipsorum ignorabant, nempe Macedonibus.*

petiere.' Doering.—19 'Hanc lectionem corruptam esse omnes interpretes arbitrati sunt. Hinc Sigon. pro *primum* malebat *Perseum;* Gron. *et ipsum;* Periz. *quam primum;* sed ego multo leviore ratione huic loco succurri posse puto, si, voce *primum* ante *cessurum* posita, et distinctione a *cessurum* separata, mecum legeris, *quibus Philippus cessisset primum, cessurum.*' Doering.—20 Ita ex emend. Gron. nam antea legebatur *ignaris* * * * *moris.*—1 'Forte leg. *quippe quæ ex f. v. esset;* et mox *Postquam nihil hic ex eo cet.*' Rupert.

2 'Rectissime J. F. Gron. post *superbiam* vel ante *vim* vocem *Macedonum* excidisse suspicatur. Ejusdem sententiæ est Crev. qui optionem dat, utrum *Macedonum,* an *Persei* vel *regis* malueris. Equidem particulam *adeo* simul

NOTÆ

Conditionem certe pro creatione, compositione, sive κτίσει, auctores ecclesiastici alicubi usurpant.

[y] *Cessurum primum*] Mavult Sigon. *cessurum Perseum:* Gron. *cessurum et ipsum.*

[z] *Quidam*] Gronovius putat excidisse *Macedonum;* sed nihil excidit; intelligitur enim *vis et superbia* Romanorum, ut res ipsa ostendit, propter quas victos eos Græcorum nonnulli gaudebant. *J. Clericus.*

[a] *Quidam vim superbiamque experti*] Putat Gronovius excidisse vocem *Ma-*

Digitized by Google

eam famam accepere; non ob aliam causam, quam pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur deteriori atque infirmiori favendo.[3] Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucretius prætor oppugnarat,[4] et, quanquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coroneorum juniores, qui prima obsidione mœnia intraverant,[a] neque sperabant, tamen ipsi animis magis, quam viribus, resistebant. Nam et eruptiones in opera crebro faciebant, et arietem admotum, libramento plumbi gravatum, ad terram urgebant; et, si qua declinarent, qui agebant, ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ[5] strage congestis saxis, exstruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos dividi prætor jussit, ut[6] corona undique mœnia aggressurus; eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quod, qua parte palus urbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit, ut eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu adversus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim ejus arcere parant. Nam super stratum ruinis locum, fascibus aridis sarmentorum injectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, ut, incendio intersepti[7] ab hoste, spatium ad objiciendum interiorem murum haberent.[b] Quod inceptum eo-

[b] *Ut Haliartii, a Romanis circumdati, eos remorarentur incendio excitato, et sic tempus haberent ad novum intus murum eis opponendum.*

excidisse suspicor.' *Doering.*—3 Scribendum *favendi* sc. studio, putat Gron. 'Recte; nec male, si distinxeris post *utitur*. Sed τὸ *favendo* etiam ad *pravo studio utitur* referri potest, vel per apposit. ad *pravo studio.*' Rupert.—4 *Oppugnabat* omnino legendum putant Duk. et Drak.—5 *Ruinæ* del. Gron. Doujat. —6 Delendum *ut* putat Drak.—7 Ex emend. Floreb. pro vulg. *intercepti.*—

NOTÆ

cedonum: alioqui superbiam Romanorum intelligi posse.

[a] *Qui prima obsidione mœnia intraverant*] Paule ante obsessa fuerat Haliartus a P. Lentulo, supra hoc eodem lib. cap. 56.

Digitized by Google

rum fors impediit. Nam tantus repente effusus est imber, ut nec accendi facile pateretur, et extingueret accensa. Itaque et transitus per distracta fumantia virgulta patuit; et, in unius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impubesque,[8] quos casus obvios obtulit, passim cæsi; armati in arcem confugerunt; et postero die, cum spei nihil superesset, deditione facta, sub corona venierunt. Fuerunt autem duo millia ferme et quingenti. Ornamenta urbis statuæ et tabulæ pictæ, et quicquid pretiosæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta a fundamentis. Inde Thebas ductus exercitus:[9] quibus sine certamine receptis, urbem tradidit exulibus, et qui Romanorum partis erant: adversæ factionis hominum fautorumque regis ac Macedonum familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naves rediit.

64. Cum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium stativa dierum aliquot habuit. Ubi cum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum convehere, deinde ante sua quemque tentoria spicas fascibus[10] desecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum fecisse; ratus incendio opportuna esse, faces tædamque et malleolos stuppæ[b] illitos pice parari jubet, atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret. Nequicquam: primæ stationes[11] [c]

8 *Impuberesque* Gron. Doujat. Crev.—9 Livium vel alterius urbis posuisse nomen, vel aliquid de Thebanis omisisse putabat Crev. improb. Doer.

10 *Falcibus* Gron. Doujat. Crev. 'Nescio an recte.' *Rupert.*—11 Vid. Not. Delph. inf. Pro *aggressus* malit Drak. *aggressurus.*

NOTÆ

[b] *Et malleolos stuppæ*] Malleoli hic dicuntur ex Nonio Marcello manipuli spartei, sive fasciculi stuppæ pice contecti, qui incensi in muros aut in testudines jaciebantur. Aliud malleolorum militarium genus efficacius describit Ammianus Marcellinus lib. XXIII.

[c] *Nequicquam, primæ stationes*] Sigon. hic desiderari aliquid ait, et post adverbium *nequicquam* ascribit verbum *tentavit*. Defendit Gron. vulgatam lectionem, negatque quicquam deesse: vult enim τὸ *nequicquam* dici quasi nec ad quicquam, sive idem esse ac incassum; et sequentibus verbis,

Digitized by Google

oppressæ tumultu ac terrore suo ceteros exciverunt, signumque datum est arma extemplo capiendi; simulque in vallo, ad portas, miles instructus erat et intentus propugnationi castrorum. Perseus et extemplo circumegit aciem, et prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri jussit. Ipse cum equitatu et levi armatura substitit ad agmen cogendum; ratus, id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breve certamen levis armaturæ maxime cum procursatoribus [d] fuit. Equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Cranonium intactum agrum [e] castra movent. Ibi cum securi, et propter castrorum longinquitatem, et viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium et Cranona est, stativa haberent; repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem [f] profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planitie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos. Qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet; ipse mox insecutus. Romani equites, modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent, postquam confertos abire, signa atque ordines servantes, viderunt, et ipsi in castra redeunt.

65. Inde, offensus longinquitate itineris, rex ad Mopsium castra movit; et Romani, demessis Cranonis segetibus, in

NOTÆ

primæ stationes, &c. rationem reddi, cur frustra ceciderit Persei conatus. Idque historica brevitate; cujus exempla refert. Maxime opportunum videtur illud Valerii Argon. lib. VI. 'Contra autem geminis fidens thoracibus ictum Sustulit, et gladio Sibolcs ferit ultima tali, Nequicquam: jam cuspis inest, nec fragmina curat Ambenus.' Ubi cum liceret rationem, cur irritus ictus fuisset, indicare per 'nam cuspis inest;' maluit tamen auctor, ea omissa, 'jam cuspis inest.'

[d] *Cum procursatoribus*] Gallice, *avec les batteurs d'estrade.*

[e] *Cranonium intactum agrum*] Cranonis urbis Phthioticæ inter Apidanum et Enipeum amnes, de qua XXXVI. 14.

[f] *Per meridiem*] Aliis *de meridie* dicitur.

Digitized by Google

Phalannæum agrum[g] transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum et Cretensium profectus, cum, quantum accelerare poterat, effuso agmine issent,[12] improviso aggressus est Romanos. Juncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentis Cretensium dedit. Ipse, revocato ab effusa cæde equite et reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium,[h] ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium adventu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, qui numero et viribus impar erat, defensurus. Ibi cum in orbem milites coëgisset, ut densatis scutis ab jactu[13] sagittarum et jaculorum sese tuerentur, Perseus, circumdato armatis tumulo, alios ascensum undique tentare jubet, et cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neque conserti pugnare propter eos, qui ascendere in tumulum conabantur, poterant; et, ubi ordines procursando solvissent, patebant jaculis sagittisve. Maxime cestrosphendonis[14][i] vulnerabantur. Hoc illo bello novum genus teli inventum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres,[k] velut sagittis solent, circumdabantur: funda media duo funalia imparia habebat.[l] Cum

12 'Malim *isset*. Quodsi autem Livius scripsit *issent*; aut *poterant*, aut *accelerari*, cum Dukero legendum videtur.' *Doering*.—13 Tentabat Duker.

NOTÆ

g *Phalannæum agrum*] Ab urbe Phalanna ad lævam Penei inter Larissam et Gonnum in Thessaliotide.

h *Ad proximum præsidium*] Gallice, *au corps de garde des Romains, qui étoit le plus proche*.

i *Cestrosphendonis*] Videtur nomen fundam spiculis armatam significare.

k *Huic ad libramen pinnæ tres*] Hunc locum sic Turneb. explicat: ei pinnæ tres additæ erant, ut libratior certiorque esset teli volatus.

l *Funda media duo funalia imparia habebat*] *Funalia duo* duplicem fundam interpretatur idem Turneb. alteram alteri continentem, quæ ambæ medio hastili inhærebant: posterius funale majus et latius erat, ut telum melius

majori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum, velut glans, emicabat. Cum et hoc, et alio omni genere telorum, pars vulnerata militum [15] esset, nec facile jam arma fessi sustinerent, instare rex, ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri; nec cujusquam ad deditionem flectebatur animus; cum ex insperato jam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra nuntiassent consuli, circumsideri præsidium; motus periculo tot civium (nam octingenti ferme et omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (accesserant nova auxilia, Numidæ pedites equitesque et elephanti) castris egreditur, et tribunis militum imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse, velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt Eumenes, Attalus et Misagenes, regulus Numidarum.

66. Cum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, ut, contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidii; secundum, ea quoque tentata utcumque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire; et ipse hostium adventum, elatus successu, mansit, et, qui phalangem arcesserent, propere misit. Qua et serius, quam res postulabat, et raptim acta, turbati cursu adversus instructos et præparatos erant adventuri. Consul anteveniens extemplo prælium conseruit. Primo resistere Macedones; deinde, ut

ictu, paulo argutius judice Doer.—14 Vid. h. l. Rupert. et Not. Var.—15 *Pars magna vul. mil.* mavult Ant. Periz.

NOTÆ

sustineret, ejusque ictum vehementius adigeret. Duo autem funalia, quæ fundam unam conficiebant, nectebantur in nodum ansula facta, cui inserebatur habena, qua telum rotabatur. Majorem autem sinum interpretatur majoris fundæ, et tanquam duplicis majorem capacitatem, in qua pendebat et librabatur telum. Addit hoc genus teli nomen adeptum esse a funda et cestro, id est, vericulo.

Digitized by Google

nulla re pares erant, amissis trecentis[16] peditibus, viginti quatuor primoribus equitum ex ala, quam Sacram vocant,[m] inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Ceterum iter prope ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx, abs trepido nuntio accita, cum raptim duceretur, primo in angustiis captivorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis. Iis cæsis,[17] ingens ibi vexatio partis utriusque fuit, nullo expectante, utcumque[18] [n] explicaretur agmen, sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta, (neque enim aliter via aperiri poterat,) jumentis, cum stimularentur, in turba sævientibus. Vix ab incondito agmine captivorum expedierant sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi vero clamor jubentium referre signa ruinæ quoque prope similem trepidationem fecit; ut, si hostes, introire angustias ausi, longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. Consul, recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt, qui eo die magno prælio pugnatum auctores sint. Octo millia hostium cæsa, in his Sopatrum et Antipatrum regios duces; vivos captos circiter duo millia octingentos, signa militaria capta viginti septem. Nec incruentam victoriam fuisse: supra quatuor millia et trecentos de exercitu consulis cecidisse: signa sinistræ alæ quinque amissa.

67. Hic dies et Romanis refecit animos, et Persea perculit,[19] ut, dies paucos ad Mopselum moratus, sepulturæ maxime militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias.

16 *Trecenis* Gron.—17 'Aliquid mendi hic latet: sive enim *cæsis* referas ad *vehicula*, ineptum est, sive ad *captivos*, parum verisimile.' *Crev.* 'Recte Crev. hunc loc. corruptum esse judicavit; sed ad eum emendandum nihil contulit. An scripsit Livius fortasse *iis viam claudentibus?*' Doering.—18 Ante *utcumque* excidisse *dum* videtur Gron. et in textu habet Crev. (*dum*) *utcumque*.

NOTÆ

[m] *Ex ala, quam Sacram vocant*] Gallice diceremus, *de la cornette royale*.

[n] *Nullo expectante, utcumque, &c.*] Perspicuum magis fuerit si inseratur ex Gronovii sententia, *dum utcumque explicaretur agmen*.

Digitized by Google

Timotheum quendam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit ad Philam,[o] jussum Magnetas et propinquos tentare. Cum Pellam venisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eo fama affertur, Atlesbim regulum Thracum et Corragum Eumenis præfectum in Cotyis fines impetum fecisse et regionem, Marenen[p] quam vocant, cepisse. Itaque, dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium, equitatui numerat, cum primo annuum dare constituisset. Consul, postquam profectum Persea audivit, ad Gonnum castra movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm Macedoniæ claustra tutissima præbet et in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum et loco et præsidio valido inexpugnabilis res esset,[20] [q] abstitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perrhæbia recepta,[ſ] Larissam rediit. Inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hyberna in proximis Thessalis[1] urbibus distribuit; et partem exercitus ita per totam Thessaliam divisit, ut et hyberna commoda omnes haberent, et præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum civitatium socios omnes præter Achæos dimisit. Cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim,[r] Pteleum[s]

ſ *Et aliis Perrabiæ locis acceptis in deditionem.*

19 'Aut leg. *perpulit*, aut excidit *ita* vel *adeo*, cui *ut* respondeat.' *Drak.* Hoc prob. Doer.—20 Conj. Gron. *inexp. urbs esset.*—1 *Thessaliæ* Gron. Dou-

NOTÆ

o *Ad Philam*] Urbs Pieriæ in Macedonia ad confinia Magnesiæ Thessalicæ regionis a Demetrio Antigoni filio condita; nunc *Fello.*

p *Regionem, Marenen*] Maroneam Thraciæ urbem norunt geographi: Marenen regionem in eadem Thracia haud memorant. Apparet tamen tractum fuisse sive partem Odrysarum, quorum rex Cotys.

q *Inexpugnabilis res esset*] Immo *urbs*, ut Gron. advertit.

r *In Achaiam Phthiotim*] Jam ante observatum est Phthiotas Thessalos etiam Achæos fuisse appellatos.

s *Pteleum*] Urbs Phthiotidis fuit

Digitized by Google

desertum fuga oppidanorum diruit a fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admovit. Urbs deserta erat; in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant. A quibus relicti oppidani in deditionem extemplo veniunt. Dubitari[2] inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotia aspiciendæ[3] res. Thebani, vexantibus eos Coroneis, in Bœotiam arcessebant. Ad horum preces, quia hybernis aptior regio, quam Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

jat. Crev. prob. Doer.—2 *Dubitare* aut *dubitavit* malit Duk.—3 *Adipiscendæ* Gron. Doujat. Crev. Mox *Coronæis* omnes edd. præter Rupert.

NOTÆ

Athenis Euboicis oppositum, ad Pelasgicum sinum.

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XLIII.

BREVIARIUM.

CAP. 1. Eadem æstate legatus, in Illyricum a consule missus, opulenta duo oppida diripuit. Alter consul C. Cassius nec in Gallia memorabile quicquam gerit, et per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto conatur. Quod ubi senatus ex Aquileiensium legatis cognovit, legatos mittit, qui ei nuntient, ne suam provinciam relinquat. 2. In jus vocantur magistratus Romani, de quorum avaritia superbiaque conquesti erant Hispaniæ utriusque legati, et SCtis quibusdam consulitur Hispanis. 3. Quatuor millibus hominum, natis ex militibus Romanis et Hispanis mulieribus, Carteia datur, ubi habitent. Eodem tempore Romam veniunt legati Carthaginienses et Gulussa Masinissæ filius. 4. M. Junius Pennus prætor Celtiberos sine sanguine domat: at Licinius et C. Lucretius crudeliter et avare bellant in Græcia; et non modo de his, sed etiam de L. Hortensio, successore Lucretii, ab Abderitarum, 5. et de C. Cassio a Cincibili, regis Gallorum, nec non a Carnorum Istrorumque et Iapydum legatis similes querelæ ad senatum Rom. deferuntur. 6. Legati multarum Græciæ Asiæque civitatum, item ex Africa Carthaginiensium et Masinissæ simul Romam conveniunt. 7. His dimissis audiuntur legati Cretenses, et post hos vocantur Chalcidenses, quorum princeps Miction de superbia, crudelitate, et avaritia Lucretii Hortensiique queritur. 8. Lucretius damnatur, et literæ jussu senatus scriptæ mittuntur ad Hortensium absentem. 9. In Liguribus eo anno nihil memorabile geritur: in Illyricum vero, cujus regem Gentium Romani suspectum habent, ab A. Hostilio cos. mittitur Ap. Claudius Centho legatus. 10. Is ab Uscanensibus repellitur cum magna clade, cujus reliquias ad Lychnidum reducit.

11. Comitia consularia et prætoria. Reditus legatorum, ad exercitum in Macedoniam missorum. Kalendæ intercalares. Mors sacerdotum. 12.

Digitized by Google

Numerus militum sociorumque navalium in supplementum scribendorum. 13. Prodigia publica procurantur, non suscipiuntur duo, in loco privato peregrinoque facta. 14. C. Claudius Pulcer et Ti. Sempronius Gracchus creantur censores. Horum edicta de delectu, commeatibus missionibusque militum. 15. Sortitio provinciarum; et censura. 16. Acerba recensio equitum, et contentiones censorum cum veteribus publicanis eorumque patrono, P. Rutilio trib. pl. 17. Numerus colonorum Aquileiensium auctus. SCtum, a C. Popillio et Cn. Octavio legatis per omnes Peloponnesi urbes circumlatum, ne quis ullam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset.

18. Perseus in Illyricum proficiscitur, et Uscanam expugnat. 19. Inde Draudacum castellum et Oæneum capit, legatosque mittit ad Gentium, qui regem jam diu dubium in societatem pelliciant. 20. Is pecuniam poscit. 21. Oppida Illyrici frustra tentant legati Romani, L. Cœlius Uscanam et Ap. Claudius Phanotem. Perseus, qui in Macedoniam sese receperat, ad Stratum, validissimam Ætoliæ urbem, ducit vocantibus Epirotis et Archidamo principe Ætolorum. 22. Sed clausas portas receptumque vix Romanum præsidium invenit, et infecta re in regnum redit. 23. Clevas, ab eo relictus, prospere res gerit adversus Ap. Claudium et Antigonenses.

1. Eadem æstate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani,[1] [a] legatus,[2] in Illyricum a consule missus, opulenta duo oppida vi atque armis coëgit in deditionem, omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem [b] incolebant, alliceret. Postquam nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat;

1 '*Victi* vel *victi fuere* emend. Cler. et Crev. Vulgatum defendit Doujat. ut Livius unice respexerit posteriorem pugnam. At eum, Romanis suis faventem, non quidem plane dissimulasse cladem, sed scripsisse *victi primum, deinde vicere,* suspicabantur Gron. et Drak.' *Rupert.*—2 'Hic legatus, cujus

NOTÆ

a *Equestri pugna vicere Romani*] Non quidem ea quæ libri superioris c. 59. describitur: tunc enim victi fuere Romani: sed posteriore prælio vicerunt, quod habetur cap. 66.

Vicere] Aperte victos testatur Livius l. XLII. c. 59. itaque hic legendum *victi;* nam secum ita pugnare historicum nostrum verisimile non est. *J. Clericus.*

b *Qui Carnuntem munitam urbem*] Carnuntum in Pannonia nemo nescit, ubi nunc Cœnobium S. Petronillæ in Austria ad Hungariæ confinia: sed procul ab Illyrico maritimo, ubi tunc Romanorum arma. Est et apud Plin. Carnus Sabæorum in Arabia oppidum: verum in ea Illyrici parte quæ Macedoniæ adjacet, et quo legatum mittere potuit Licinius consul, cui Macedonia attributa erat: Carnuntem nullibi invenio.

Digitized by Google

ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quas prius intactas urbes[3] reliquerat, diripuit. Alter Consul C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit, et per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem senatus ex Aquileiensium legatis cognovit; qui, querentes coloniam suam novam et infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum et Illyriorum esse, cum peterent, ut senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati, vellentne eam rem C. Cassio consuli mandari? responderunt, Cassium, Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primo incredibilis visa, et pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se ultra scire, nec audere affirmare, quam triginta dierum frumentum militi datum, et duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Enimvero senatus indignari, tantum consulem ausum, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret, exercitum novo periculoso[4][c] itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex Urbe, et quantum accelerare possent, Cassium consulem, ubicumque sit, persequantur; nuntient, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat.[5] Legati hi profecti,[6] M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius[7] Rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam.

nomen excidisse videtur, ex mente Sigonii fuit *Q. Mucius.*' Doering.—3 *Quam primum intactam urbem* edd. ante Sigon.—4 Vir doctus ad marginem ed. Curion. legi jubet *novo et periculoso.*—5 'Oratio obliqua postulat *censuerit*, et sic videtur quoque legendum esse Periz. et Drak.' *Doering.*—6 *Legati ii profecti* edd. ante Sigon. qui corrigit *Legati III. profecti;* id est, *legati tres profecti.*—7 Duk. malit *Q. Marcius.*

NOTÆ

[c] *Novo periculoso*] Omissa est copula inter duo hæc adjectiva, ut sit legendum *novo et periculoso.* J. Clericus.

Digitized by Google

2. Hispaniæ deinde utriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii, de magistratuum Romanorum avaritia superbiaque conquesti, nisi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdius spoliari vexarique, quam hostes, patiantur.[8] Cum et alia indigna quererentur, manifestum autem esset, pecunias captas; L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, ut in singulos, a quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosque, quos vellent, sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum est senatus consultum, jussique nominare patronos, quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmilium L. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Junio consulibus in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumserunt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus.[d] Dissensio inter duarum provinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem et Scipionem; ulterioris L. Paullum et Gallum Sulpicium patronos sumserunt. Ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Postumio, Q. Mucio consulibus triennio ante, hic biennio prius, L. Postumio, M. Popillio consulibus, prætor fuerat. Gravissimis criminibus accusati ambo ampliatique: cum dicenda de integro causa esset, excusati exilii causa solum vertisse.[e] Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi a patronis nobiles ac potentes compellare; auxitque eam suspicionem Canuleius

8 *Paterentur* malit Rupert.

NOTÆ

[d] *Bis ampliatus, tertio absolutus est reus*] *Ampliari* dicebantur ii quorum damnatio vel absolutio differebatur, quod nondum plane liqueret de crimine: unde amplius inquirendæ erant idoneæ probationes: Gallice, *un plus amplement enquis*.

[e] *Excusati exilii causa solum vertisse*] Qui voluntario exilio damnationem et pœnam antevertebant, damnari ultra non poterant, nec ad causam dicendam cogi; cum apud Romanos veteres maximum esset suppliciorum in cives exilium, præterquam si majestatis rei convincerentur.

Digitized by Google

prætor, quod, omissa ea re, delectum habere instituit; deinde repente in provinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita, præteritis silentio obliteratis, in futurum consultum ab senatu Hispanis, quod impetrarunt, ne frumenti æstimationem magistratus Romanus haberet;[f] neve cogeret vicesimas vendere Hispanos,[g] quanti ipse vellet; et ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur.

3. Et alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis et ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset,[h] natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, 'uti nomina sua apud L. Canuleium[i] profiterentur; eorumque si quos manumisisset,[k] eos Carteiam ad oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellent,[l] potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse,[9][m] libertinorumque appellari.' Eo-

9 'Recte J. F. Gron. pro *fuisse* legendum putat *esse*.' Doering.

NOTÆ

[f] *Ne frumenti æstimationem magistratus Romanus haberet*] Ut scilicet frumentum, quod tributi nomine præstabant provinciales, suo pretio, pro ratione liberi commercii, taxaretur, non arbitrio magistratuum.

[g] *Neve cogeret vicesimas vendere Hispanos*] Vicesimarum nomine intelligenda videtur pars vigesima frumenti, quod in Hispanorum regionibus proveniret: impetrarunt autem hoc senatusconsulto, ne triticum suum ejusve partem vendere inviti cogerentur, et si venderent, ejus pretium non arbitrarium, et vero minus acciperent.

[h] *Cum quibus connubium non esset*] Tritum Romanis uxores ducere non licuisse, nisi Romanas, aut ex iis populis quibus datum extra ordinem connubii jus.

[i] *Apud L. Canuleium*] Is prætor erat Hispaniam sortitus provinciam, supra cap. 31.

[k] *Eorumque si quos manumisisset*] Jure Romano ex concubina vel peregrina geniti manumissione non indigebant ut liberi essent. Dicendum itaque hos Hispanos ex ancillis natos, cujus rei non meminit Livius.

[l] *Qui Carteiensium domi manere vellent*] De ipsis Carteiensibus accipi non potest: neque enim senatusconsulto est opus, ut qui in colonia nati, aut ejus cives sunt, colonorum numero sint. Quod si Hispanos hybridas intelligamus, dicendum erat, *qui Carteiæ manere vellent*, id est, apud Carteiam urbem: nisi ponamus eos jam Carteiæ fuisse: quo tota hæc narratio nequaquam ducit.

[m] *Latinam* [*Larissam*] *eam coloniam*

Digitized by Google

dem tempore ex Africa et Gulussa, Masinissæ regis filius, legatus patris, et Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, et, quæ missa erant ad bellum Macedonicum a patre suo, exposuit, et, si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito populi Romani est pollicitus; et monuit Patres conscriptos, ut a fraude Carthaginiensium caverent: 'classis eos magnæ parandæ consilium cepisse; specie pro Romanis et adversus Macedonas: ubi ea parata instructaque esset, ipsorum fore potestatis, quem hostem aut socium habeant.'

[(4.) Egit deinde Masinissæ causam de agro, de oppidis, quæ ablata sibi ab eo Carthaginienses quererentur, magnaque contentione inter regulum et legatos Carthaginienses disceptatum. Quæ ultro citroque[n] jactata sint, quid a senatu responsum fuerit, in incerto est. Quievit

Appian. Pun. tamen velut sopita hæc controversia per aliquot annos. Renovata postea in acre bellum exarsit, quod adversus Masinissam a Pœnis susceptum, cum Romanis gerendum

Plin. VII. 4. fuit, nec nisi Carthaginis interitu finitum est. Hoc anno invenimus in annalibus puerum factum ex virgine sub parentibus, jussuque haruspicum deportatum in insulam desertam.

Fasti Capit. (5.) Habita sunt a C. Cassio consule comitia, quibus creati consules sunt A. Hostilius Mancinus, A. Atilius

Inf. capp. 4. et 11. Serranus.† Prætores inde facti M. Retius, Q. Mænius, L. Hortensius, Q. Ælius Pætus, T. Manlius Torquatus, C. Hostilius.[p] Decretæ consulibus provinciæ, Italia et

fuisse] A quo et quando Carteiam deducta fuerit ante hoc tempus colonia, nullibi quod sciam reperitur. Nunc itaque primum factam coloniam Latinam vult Gron. eo deductis his quatuor millibus Hispanorum: unde legit, *Latinam eam coloniam esse*, quasi id tunc decretum esset a senatu. Obstare tamen videtur quod supra dicitur, 'eorumque si quos manumisisset:' ex quibus verbis colligi potest, hos homines, nec omnes, nec majori ex parte Carteiam missos.

[n] *Quæ ultro citroque*] Multa hic Doujatius in suo supplemento habet de Carthaginiensibus, de Masinissa. Sed ea partim e suo protulit, partim ex Appiano quidem desumta, verum ad aliud tempus pertinentia, huc sine causa videtur retulisse. Hæc omnia recidere necessarium duximus. *Crev.*

† A. U. C. 583.

[p] *Q. Ælius Pætus, T. Manlius Torquatus, C. Hostilius*] Hos prætores ex conjectura pro more suo supplet

Macedonia. Italia Atilio, Hostilio Macedonia obvenit. Prætores, Retius urbanam jurisdictionem, peregrinam Mænius sortitus est. Classis cum ora maritima Græciæ Hortensio obtigit. Reliquæ prætoriæ provinciæ fuere procul dubio, quemadmodum anno priore, Hispania, Sicilia, et Sardinia. Sed singulas quinam prætores obtinuerint, silentibus veterum monumentis, certo sciri non potest. Interim P. Licinius, quasi ad bellum, non cum Perseo, sed cum Græcis gerendum missus esset, inanes adversus justum hostem iras in miseros et viribus impares vertit, compluresque in Bœotia, ubi hybernabat, urbes expugnavit et crudeliter diripuit. Coronei maxime vexati cum ad senatum confugissent, Patres decreverunt, ut captivi qui sub corona venissent, in libertatem restituerentur. Consulis crudelitatem et avaritiam imitatus est, aut etiam superavit Lucretius prætor, qui classi præerat, adversus socios ferox, hosti spernendus. Si quidem classem ad Oreum stantem adortus repente Perseus, naves onerarias frumentum portantes viginti cepit, reliquas depressit, et quatuor etiam quinqueremibus potitus est. Res quoque prospere gestæ in Thracia a Perseo, cum eo ad Cotyn defendendum adversus Atlesbis et Corragi copias divertisset. Nec vero ipse sibi Cotys defuit, vir bello strenuus, consilio præstans, Thrax genere solo, non moribus. Nam et unicæ sobrietatis ac temperantiæ fuit, idemque clementia et moderatione animi plane amabilis.

Zonar. Ep. hujus lib. et inf. c. 4. et 8.

Plut. in Paulo.

Ep. hujus lib. et sup. XLII. 67. Polyb. et Diod. apud Vales.

(6.) Cuncta Perseo ex voto fluebant. Nam et tunc Epirotarum gens in ejus partes transiit, auctore Cephalo, quem tamen ad defectionem necessitas magis compulit, quam voluntas. Is singulari prudentia et constantia præditus, tum quoque optima mente erat. Deos enim immortales precatus fuerat ut bellum inter Romanos et Persea ne conflaretur, neve de summa rerum decerneretur.

Polyb. ib.

Pighius. Pætus et Torquatus consules futuri sunt, ille anno post tertio, hic quinto. C. Hostilius adjungitur legatus C. Popillio consulari, et C. Decimio prætorio, infra l. XLIV. c. 19. Unde fit verisimile eum, viris tam honoratis datum collegam, præturam gessisse. Atqui nullius horum prætura reperitur in Livio. His rationibus adductus Pighius, haud omnino improbabilibus, suspicatur eos hoc anno prætores fuisse. *Crev.*

Digitized by Google

At exorto bello, statuerat ex fœderis præscripto Romanos juvare: præter fœderis autem leges nihil ultro facere, neque obsequi indecore et turpiter. Turbavit hæc consilia Charopus quidam, ejus Charopi, qui saltum ad Aoum amnem T. Quintio contra Philippum bellanti aperuerat, nepos, vilis potentiorum assentator, et mirus calumniarum in optimum quemque artifex. Romæ educatus fuerat, missus ab avo in urbem, ut linguam Romanam literasque perdisceret. Hinc notus carusque plurimis Romanorum, cum revertisset domum, natura levis, et ingenio pravus, cum et Romana ei amicitia faceret animos, principes viros usque allatrabat. Sed primo despiciebatur ab omnibus, nec ulla ejus ratio habebatur. Postquam autem bellum Persicum conflatum est, cum plena omnia suspicionum in Græcia essent, multis palam, pluribus occulte Perseo studentibus, non destitit Charopus eos, qui auctoritate inter Epirotas præstabant, apud Romanos criminari. Et speciem quandam coloremque dabat ejus calumniis ea necessitudo, quæ olim Cephalo ceterisque eandem sectam sequentibus cum regibus Macedonum fuerat. Jam vero omnia illorum dicta factaque maligne explorans, et in pejus semper detorquens, veritatemque adjectis detractisque quæ voluerat adulterans, fidem criminibus faciebat. Neque his tamen commovebantur Cephalus et ii qui eorundem in republica consiliorum socii erant, freti egregia conscientia illibatæ erga Romanos fidei. Verum ubi illis criminationibus aurem præbere Romanos senserunt, et principes quosdam Ætolorum, quos pariter suspectos fecerant obtrectatorum calumniæ, Romam abductos, tum demum opus esse crediderunt, ut sibi ipsi suisque rebus consulerent. Cum autem nihil succurreret præter regiam amicitiam, cum Perseo societatem inire coacti sunt, eique gentem suam tradere.

Sup. xxxii. 11. Polyb. et Diod. ib.

(7.) Romæ A. Hostilius, A. Atilius consules, inito magistratu, et peractis quæ divina humanaque in urbe et circa urbem fieri a consulibus mos est, in provincias profecti sunt. Hostilius, cui Macedonia obtigerat, cum in Thessaliam ad exercitum properaret, Epirum, quæ nondum aperte defecerat, ingressus, parum abfuit quin incide-

Polyb. ib.

Digitized by Google

ret in Persei manus. Theodotus enim quidam et Philostratus rati sese, si eum regi traderent, magnam gratiam apud Persea inituros, et gravissimum in præsentia Romanis damnum illaturos, ad regem literas dedere, ut quanta maxima posset celeritate accurreret. Quod nisi et Perseum objecta a Molossis ad Loum amnem mora retardasset, et consul de imminenti periculo monitus ab instituto itinere deflexisset, vix videtur effugere potuisse. Igitur relicta Epiro navigavit Anticyram, unde in Thessaliam contendit. Ibi accepto exercitu ad hostem perrexit. Sed nihilo felicius bellum administravit, quam priore anno gestum fuerat. Nam et prælio commisso Plut. in cum rege pulsus est, et cum primo per Elimeam vim Paulo. facere tentasset, deinde per Thessaliam occulte moliri iter, ubique occurrente Perseo, vano conatu absistere coactus est. Nec Hortensius prætor, cui classis obtigerat, quicquam satis scite aut fortunate egit, cujus ex rebus gestis nihil ad memoriam insignius est, quam crudelis et perfida urbis Abderitarum direptio, cum intoleranda sibi impo- Inf. c. 4. sita onera deprecarentur. Igitur Perseus Romanos jam Plut. despiciens, ac velut otiosus plane et vacuus, corollarii vicem in Dardanos excursionem fecit, et decem millibus barbarorum interfectis, ingentem prædam abduxit.

(8.) Movere hoc anno Celtiberi in Hispania bellum, Epit. hujus lib. et Flor. instigante novo duce Olonico,† Salondicum quidam vo- II. 17.

† Hoc de Olonico, quod sub finem epitomes hujus libri legitur, quasi *Olonicus*, sive (ut alii codices habent) *Elonicus*, mendose scriptum sit, refert Sigonius ad Clondicum Bastarnarum ducem, qui in Dardaniam cum triginta millibus hominum, ceteris in patriam reversis, pervenisse memoratur lib. XL. cap. 58. Hac de causa, pro eo quod in fine hujus epitomes scribitur *in Hispania*, legit idem Sigon. *in Pæonia*, quæ Macedoniæ regio Dardanis vicina. Inde conjiciebam narrationem hanc totam ad Cn. Sicinium prætorem anni prioris pertinere; qui cum jurisdictionem inter peregrinos sortitus esset, adjecta præterea aliorum negotiorum cura, uti ex Nostro liquet libri superioris cap. 9. 10. et 18. prorogato deinde in annum imperio, navalibus terrestribusque copiis attributis, provinciam Macedoniam obtinere jussus fuerat: trajectoque ad Apolloniam exercitu, tribunos cum valida manu ad occupanda Dassaretiorum atque Illyriorum, ipsis volentibus, castella miserat; quod refertur ejusdem libri cap. 27. 31. 36. Unde non improbabile videbatur, Licinio consule et præfecto classis Lucretio eorumque legatis Perseum circa maritima distinentibus, Sicinium, quo Dardanis Romanorum sociis contra Bastarnas

cant. Is summa calliditate et audacia, hastam argenteam quatiens, velut cœlo missam, vaticinanti similis, omnium

Thracasve bellantibus sese adjungeret, in intimam Macedoniam, qua Dardanis proxima est, cum exercitu penetrasse; ita ut quæ de Olonico interemto scribuntur, Clondico convenire potuerint. Idque suadebant argumenta duo ex Floro, quibus confici videbatur ea, quæ de Salondico Hispano apud eum referuntur, ad hæc tempora revocari non posse. Alterum quod ante Salondicum ponantur Metelli Macedonici, junioris Africani, Decimi Bruti in Hispania gesta; quæ sane hoc tempore posteriora sunt: et quod Florus castra consulis adita dicat ab Olonico, cum tamen per hosce annos nullus esset in Hispania consul, citeriorque et ulterior per proprætores regerentur. Verum huic sententiæ vehementer obstat quæ fit postea Clondici mentio lib. XLIV. cap. 26. et 27. Licet enim ibi Gallorum regulus dicatur, dubium tamen esse non potest quin idem sit cum superioris anni Clondico Bastarnarum regulo. Bastarnæ quippe Gallicæ originis ejusdemque cum Scordiscis generis fuerunt, nec sermo nec mores abhorrebant, teste Livio. Quin et Plutarchus in Paullo Æmilio Bastarnas hos ipsos vocat Gallos: et Clondicus Gallus e Thracia (quo Clondicus Bastarna advenerat a Philippo vocatus) narratur, spretis Persei conditionibus, retro cum suis ad Istrum rediisse; ad cujus fluminis ripam ulteriorem Bastarnarum sedes. Obstat et Hispaniæ nomen, quod vocabulum cum constanter et editi et scripti servent, in Pœoniæ appellationem transferre mihi quidem religio est. Tentabam num in Hispania congruens quid per hosce annos accidisset: nec vere deerat Metellus, in quem convenire posset, quod hic ait Noster, 'lenitatem prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, gratiam plebi Patribusque fuisse.' Metellus sane apud Florum, cum Contrebiam memorabili cepisset exemplo, Nertobrigæ majori gloria pepercit: aut, ut Valerius Maximus ait lib. v. cap. 1. cum urbem Centobricam obsideret, et jam admota machina partem muri, quæ sola convelli poterat, disjecturus videretur, humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam cum Rethogenis filios (qui ad eum transierat) Centobricenses machinæ ictibus objecissent: ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur (quanquam ipse Rethogenes negabat esse impedimento quominus etiam per exitium sanguinis sui expugnationem perageret) ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi facto, etsi non unius civitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit: effecitque ut ad redigendas eas in ditionem populi Romani non multis sibi obsidionibus opus esset. Erat et in Appiano Fulvius Nobilior a quo Carus Segedensis Celtiberorum dux primo victor, dein dum Romanos fugientes effuse insequitur, cæsus fuit. Sed hæc in consulatu Q. Opimii, L. Postumii Albini, annumque urbis incidunt 599. Cæcilii autem Metelli proconsulis res abhinc remotiores in annum 612. abeunt, qui annus ab hoc consulatu trigesimus est. Potior idcirco visa conjectura Gronovii, quæ et salvis loci hominisque appellationibus consistere, et si quid contra opponatur, idoneis adversus ea responsis astrui potest. Nam nec magni momenti videri debet consulis nomen, quo utitur Florus. Consulis enim et prætoris nomina auctores promiscue usurpant: quod hæc utra-

Digitized by Google

in se mentes converterat. Sed cum pari temeritate, castra prætoris Romani, uno furiosi consilii socio assumto,[r] sub noctem adiisset, prætorem videlicet obtruncaturus, juxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est: socius pares stolidi incepti pœnas luit. Amborum capita præcidi statim jussit prætor, atque hastis suffixa delectis e numero captivorum [s] tradi ad suos perferenda.

4. (9.) Hi] tantum pavorem [10] ingressi castra,[t] ostentantes capita, fecerunt, ut, si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: et erant, qui legatos mittendos ad pacem precibus petendam censerent; civitatesque complures, eo nuntio audito, in deditionem venerunt. Quibus purgantibus sese, culpam-

que dignitas haud multum dispari potestate imperium militare in provinciis continebat. Sic, ut alios taceam, Appianus M. Fulvium Flaccum, qui Lusones aliosque Hispanos circa centesimam quinquagesimam Olympiadem devicit, vocat *ὕπατον* (quo vocabulo consules Romanos Græci exprimunt). Illum tamen prætorem tunc fuisse constat ex Livio nostro libro trigesimo quarto capite quinquagesimo primo, et libro trigesimo quinto capite septimo: nec nisi biennio post consul cum M. Vulsone est creatus libro trigesimo septimo capite quadragesimo octavo. Quod autem Salondici post Metellum, Lucullum, Scipionem, Brutum in rebus Hispaniæ commemorandis meminit Florus, apparet hunc non ordinem temporum accurate sequi, sed populorum fata, ac præsertim diversos Hispanorum duces strictim delibando inter se componere. [*Doujatii* Nota verbo *Olonicus* subjecta in supplemento ab illo concinnato.]

[q] *Novo duce Olonico, Salondicum quidam vocant*] Gronovius, cujus hic auctoritatem sequimur, eum ducem qui Olonicus in Epit. hujus libri nominatur, eundem putat esse cum eo quem Salondicum Florus appellat. Et vero non male conveniunt cum Flori narratione hæc Livii verba, quæ infra reperiuntur 'culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se ultro ad pœnam ipsi obtulissent.' Congruunt et loca. Si quidem epitome hujus libri Olonicum Hispanum facit, quemadmodum Florus Salondicum. Itaque hæc conjectura non improbabilis videri potest. Floro quidem est consul, qui apud Livium prætor. Sed haud ita diligens est scriptor Florus, ut hæc discrepantia movere nos debeat. *Crev.*

[r] *Uno furiosi consilii socio assumto*] Hoc ideo addimus, quod infra Livius duos sese ultro ad pœnam obtulisse memorat. Florus solius Salondici mentionem facit. *Crev.*

[s] *Delectis e numero captivorum*] Cum hi, qui gestabant hastis suffixa capita, intrasse dicantur castra Hispanorum, merito suspicatus est Gronovius illos de numero captivorum fuisse. *Crev.*

[t] *Tantum pavorem ingressi castra*] Hoc loco desiderantur comitia consularia et prætoria anni sequentis. Desunt etiam res a P. Licinio adhuc cos. in Macedonia gestæ, et alia quæ-

Digitized by Google

que in duorum amentiam conferentibus, qui se ultro ad pœnam ipsi obtulissent, cum veniam dedisset prætor; profectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paulo ante ingenti tumultu arserat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eo gratior plebi Patribusque fuit, quo crudelius avariusque in Græcia bellatum et ab consule Licinio et ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant, cum rei publicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiam inexplorata erant,[11] ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret.[w] Id opus centum triginta millibus æris[x] locasse dicitur. Tabulis quoque pictis ex præda fanum Æsculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt in Hortensium successorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam querentesque, 'oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Causam excidii fuisse urbi, quod, cum centum millia denarium[y] et tritici quinquaginta millia modium imperaret, spatium petierunt,[12][z] quo de ea re et ad Hostilium consulem, et Romam mitterent legatos. Vixdum ad consulem se pervenisse, et audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona ceteros venisse.' Indigna senatui visa;[13][a] decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coroneis decreverant priore anno,

10 Vid. Not. Var.—11 'An scripsit Livius? *Sed tum adeo omnia, vicina etiam, inexplorata erant*: alias particula *etiam* abundat.' *Doering*.—12 'Latinius *petierint* J. F. Gron.—13 J. F. Gron. legi jubet *res senatui visa* aut *ea senatui visa*.

NOTÆ

dam, quæ Sigon. observat.

[w] *Ex flumine Loracinæ duceret*] Exiguo alveo perfluit hodie hic amnis Neptunium oppidum Campaniæ Romanæ maritimum.

[x] *Centum triginta millibus æris*] Si asses semunciales sumamus existet pretium 3785, librarum Francicarum: sed exigua hæc summa suadet libras, sive pondus librarum potius intelligi: quo posito summa quater et vicies multiplicanda veniet.

[y] *Centum millia denarium*] Gallice, *la valeur de quarante mille livres*.

[z] *Spatium petierunt*] Malo *petierant*.

[a] *Indigna senatui visa*] Deest haud

eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem jusserunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæsus, Sex. Julius Cæsar, ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut et Hostilio consuli et Hortensio prætori nuntiarent, senatum Abderitis injustum bellum illatum, conquirique omnes, qui in servitute sint, et restitui in libertatem, æquum censere.

5. (10.) Eodem tempore de C. Cassio, qui consul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt, et legati regis Gallorum Cincibili [b] venerunt. Frater ejus verba in senatu fecit, questus, Alpinorum populorum [c] agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse, et inde multa millia hominum in servitutem abripuisse. Sub id tempus Carnorum Istrorumque et Iapydum [14] legati venerunt: 'Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se, tanquam ad aliud bellum gerendum, abisse: inde ex medio regressum itinere hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasque et incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint.' Et regulo Gallorum absenti, et his populis responsum est, 'Senatum ea, quæ facta querantur, neque scisse futura, neque, si sint facta, probare. Sed indicta causa damnari absentem consularem virum, injurium esse, cum is rei publicæ causa absit. Ubi ex Macedonia redisset C. Cassius,

14 Ex emend. Drak. pro *Japidum*.

NOTÆ

dubie nomen *res*, aut quid simile. 54. et 55.

[b] *Gallorum Cincibili*] Cum plures essent Gallicæ nationes cis et ultra Alpes, cujus nationis rex hic Cincibilis fuerit, divinare difficile est. Carnorum fuisse conjicerem, nisi hi statim distinguerentur. Fuerit itaque alicujus transalpini populi rex, quales memorantur lib. XXXIX. capp.

[c] *Alpinorum populorum*] Alpini, seu Inalpini dicuntur, qui Alpes incolunt in Galliæ Italiæque confinio. At C. Cassius magis circa tractum Alpium orientalem Gallos populatus fuisse videtur; quod testantur querelæ vicinorum Carnorum, Iapidum, sive Iapodum, atque Istrorum.

Digitized by Google

tum, si coram eum arguere vellent, cognita re senatum daturum operam, uti satis fiat.' Nec responderi tantum iis gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ Patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris [d] censuerunt; duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri [e] facti, et vasa argentea quinque ex viginti pondo,[f] et duo equi phalerati cum agasonibus, et equestria arma ac sagula; et comitibus eorum vestimenta liberis servisque. Hæc missa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. Legati cum Gallis missi trans Alpes C. Lælius, M. Æmilius Lepidus; ad ceteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius.

6. (11.) Multarum simul Græciæ Asiæque civitatium legati Romam convenerunt. Primi Athenienses introducti: ii, 'se, quod navium habuerint militumque, P. Licinio consuli et C. Lucretio prætori misisse' exposuerunt, 'quibus eos non usos frumenti sibi centum millia imperasse: quod, quanquam sterilem terram arent, ipsosque etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen, ne deessent officio, confecisse; et alia, quæ imperarentur, præstare paratos esse.' Milesii, nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse, polliciti sunt. Alabandenses templum Urbis Romæ se fecisse commemoraverunt, ludosque anniversarios ei Divæ instituisse; et coronam auream quinquaginta pondo,[g] quam in Capitolio ponerent, donum Jovi optimo maximo, attulisse, et scuta equestria trecenta; ea, cui jussissent, traditoros. Donum

NOTÆ

[d] *Ex binis millibus æris*] Nisi pondo sive libras intelligamus, viliora quam par sit munera invenientur. Quid enim conficient bis mille asses Romani hoc tempore ad semunciam æris redacti? Vix 87. libras nostrates superabunt assibus 10.

[e] *Ex quinque pondo auri*] Horum torquium, si materiam solam spectes, pretium 2800. libras Francicas non excedet.

[f] *Ex viginti pondo*] Respondet hoc argentum 720. libris nostris.

[g] *Coronam auream quinquaginta pondo*] Æstimatio ejus auri reddet nobis octo et viginti librarum millia.

Digitized by Google

ut in Capitolio ponere et sacrificare liceret, petebant. Hoc[15] Lampsaceni, octoginta pondo coronam[h] afferentes, petebant, commemorantes, 'Discessisse se a Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cum sub ditione Persei et ante Philippi fuissent. Pro eo, et quod imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur, et, si pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciperentur.'[16] [i] Ceteris legatis comiter responsum; Lampsacenos in sociorum formulam referre[a] Q. Mænius prætor jussus. Munera omnibus in singulos binum millium æris[k] data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam jussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium,[17] tritici decies centum millia[l] et hordei quingenta indicantes se ad mare devecta habere, ut, quo senatus censuisset, deportarent. 'Id munus officiumque suum scire minus esse, quam pro meritis populi Romani et voluntate sua; sed sæpe alias, bonis in rebus utriusque populi, se gratorum fideliumque socium muneribus functos esse.' Item Masinissæ legati, tritici eandem summam

[a] *Describi in catalogo sociorum, seu in numerum sociorum recipi.*

15 '*Hoc* pro idem; sed Gron. malit *Hoc et;* Drak. *Et hoc.*' Doering.—16 Male *reciperentur, exciperentur, reciperentur* iterata videntur Crev. Hinc Gron. pro posteriore, *reciperentur* conj. *reciderent.* Bos *redigerentur;* Doujat. *restituerentur.*—17 'Vox *simul* aut superflua esse aut pluscula excidisse indicare videbatur Crevierio. Is itaque legendum fortasse esse conjecit *simul Carthaginiensium et Masinissæ venerunt; Carthaginiensium tritici decies, &c.* sed non vidit vir doctus hæc bene cohærere cum initio hujus capitis. Sic nec particulam *simul* superfluam esse, nec aliquid excidisse facile apparet.' *Doering.* Mox *centum* pro vulg. *centena;* et post *millia* add. Pigh. *modium.*

NOTÆ

[h] *Octoginta pondo coronam*] Gallice, *dont le poids étoit de la valeur de quarante-quatre mille huit cens livres.*

[i] *Exciperentur, ne in regiam potestatem reciperentur*] Mavult Gron. *ne ..., reciderent:* forte *restituerentur.*

[k] *Binum millium æris*] Si dicamus pondo, fient libræ nostræ 1350.

[l] *Tritici decies centum millia*] Intellige modium, quod subauditur; nec exprimi necesse est, quamvis Pighius inseruerit. Modiorum porro nomine significatur mensura, non multum diversa ab ea, quæ Parisiis vocatur *boisseau,* quæque duodecima est sextarii Parisini.

polliciti et mille et ducentos equites, duodecim elephantos; et, si quid aliud opus esset, uti [18] imperaret senatus: æque propenso animo, ac quæ ipse ultro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ et Carthaginiensibus et regi actæ; rogatique, ut ea, quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium æris munera missa.

7. (12.) Cretensium legatis, commemorantibus, se, quantum sibi imperatum a P. Licinio consule esset sagittariorum, in Macedoniam misisse, cum interrogati non infitiarentur, 'apud Persea majorem numerum sagittariorum, quam apud Romanos, militare,' responsum est: 'Si Cretenses bene ac gnaviter destinarent potiorem populi Romani, quam regis Persei, amicitiam habere, senatum quoque Romanum iis, tanquam certis sociis, responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut, quos milites intra [19] præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent.' Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati; quorum legatio ipso introitu, ob id quod Mictio [20] princeps eorum pedibus captus lectica est introlatus, ultimæ [1] necessitatis extemplo visa res; [b] in qua ita affecto excusatio valetudinis aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti non esset. Cum sibi nihil vivi reliquum, præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates, præfatus esset, exposuit civitatis primum suæ benefacta, et vetera, et ea, quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusque Romanis; tum quæ primo C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, avare, crudeliter fecisset; deinde quæ tum cum maxime L. Hortensius fa-

[b] *Statim visum est senatui extrema necessitate adactos Chalcidenses hunc præcipuum ad Romanos legatum destinasse, qui adeo pedibus laboraret, &c.*

Deinde *quinquaginta* pro *quingenta* edd. ante Sigon.—18 *Ut* Gron. Doujat. Crev.

19 *Inter* Gron. Doujat.—20 *Micion* edd. ante Sigon. et *Miction* Gron. Crev.—1 'Nisi *est* leg. pro *res;* Drak. Vocem *legatio* delendam putabat Crev. et Duk. conj. *est introlatus, omnes convertit.* *Ultimæ cet.*' Rupert.

Digitized by Google

ceret: quemadmodum omnia sibi, etiam iis, quæ patiantur, tristiora, patienda esse ducant potius, quam se dedant Persi. 'Quod ad Lucretium Hortensiumque attineret, scire, tutius fuisse claudere portas, quam in urbem eos accipere. Qui[2] exclusissent eos,[m] Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata,[n] spoliataque sacrilegiis[3] [o] C. Lucretium navibus Antium devexisse; libera corpora in servitutem abrepta, fortunas sociorum populi Romani direptas esse, et quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretii Hortensium quoque in tectis hyeme pariter atque æstate navales socios habere, et domos suas plenas turba nautica esse; versari inter se, conjuges liberosque suos, quibus nihil neque dicere pensi,[4] neque facere.' [e]

8. (13). Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coram purgaretque sese. Ceterum multo plura præsens audivit, quam in absentem jacta erant, et graviores potentioresque accessere accusatores duo tribuni plebis, M'.[5] Juventius Thalna et Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris, diem dixerunt. Senatus jussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: 'Quæ bene meritos sese, et ante, et in eo bello, quod geratur, de populo Ro-

[e] *Navales socios, quibus nihil curæ est quid loquantur, aut quid agant, cum civibus Chalcidensibus, eorum uxoribus et liberis permixtos esse.*

Doer. nihil mutandum putat.—2 *Quæ* Gron. Doujat.—3 *Spoliaque sacrilegii* Crev. ex emend. Gron.—4 'Post *pensi* supple *sit*; nisi potius hanc vocem post *pensi* excidisse statuendum sit cum Sigon.' *Doering*.

NOTÆ

[m] *Qui* [*Quæ*] *exclusissent eos*] Ita mavult Sigon. vulgo *qui exclusissent:* sed urbium nomine novum non est significari cives earum, seu populos.

[n] *Templa omnibus ornamentis compilata*] *Compilare* Ascon. est, pilos pervellere, ita ut ne pilum quidem relinquas. Sunt qui a Græco verbo πιλῶ, quod est *complanare*, derivent. Plerumque sumitur pro cogere, sive colligere; qua ratione compilantur potius res quæ diripiuntur, quam loca unde res extrahuntur.

[o] *Spoliataque sacrilegiis* [*spolia sacrilegii*] Sic emendabat J. F. Gronovius pro *spoliata sacrilegiis*. J. Clericus.

Digitized by Google

mano dicant, ea et scire vera eos referre senatum, et, perinde ac debeant, grata esse. Quæ facta a C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio prætoribus Romanis querantur: ea neque facta, neque fieri voluntate senatus, quem non posse existimare?[6] [d] qui sciat, bellum Persi, et ante Philippo patri ejus, intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ, non ut ea a magistratibus sociis atque amicis paterentur.[7] [p] Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse: quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere: si qui in servitutem liberi venissent, ut eos conquirendos primo quoque tempore restituendosque in libertatem curaret: sociorum navalium neminem, præter magistros, in hospitia deduci æquum censere.'[8] Hæc Hortensio jussu senatus scripta. Munera binum millium æris [q] legatis missa, et vehicula Mictioni publice locata, quæ eum Brundisium commode perveherent. C. Lucretium, ubi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad populum accusarunt, mulctamque decies centum millium æris [r] dix-

[d] *Neminem non credere posse ac debere.*

5 *M.* Donjat. Crev.—6 'Nisi post hæc verba ponatur interrogatio, sensum jugulari putabat Sigon. cui paruit Drak. At ego posui signum interrogationis post *paterentur*.' Doering.—7 Vid. Not. Delph. inf. 'Forte cum Gron. leg. *socii a. amici*, aut cum Duk. *a magistratibus suis socii a. amici paterentur*.' Rupert.—8 Conj. Rupert. *censeret*.

NOTÆ

[p] *Non ut ea a magistratibus sociis atque amicis paterentur*] Non video cur Gron. legi potius velit, *non ut ea a magistratibus socii atque amici paterentur*. Quid enim interest an dicantur Chalcidenses a Romanis sociis atque amicis, an ab iisdem pati aliquid ipsi Romanorum socii atque amici?

[q] *Munera binum millium æris*] Jam diximus, si asses illorum temporum computentur, haud ampla ejusmodi munera fuisse, nempe librarum Gallicarum 58. cum assibus sex atque octo denariis. Si non in pecunia, sed in ære numerentur, hæc duo millia pondo efficiunt pretium fere mille trecentarum quinquaginta librarum nostratium.

[r] *Decies centum millium æris*] Eadem computatione fient nostra moneta novem ac viginti millia librarum cum centum et sex ac sexaginta libris, assibus tredecim ac quatuor denariis. Quod si libras æris numeremus, fient sexcenta septuaginta quinque millia librarum Francicarum.

Decies centum millium] Ducatorum, seu Philippeorum viginti quinque millium. *J. Clericus.*

Digitized by Google

erunt. Comitiis habitis, omnes quinque et triginta tribus eum condemnarunt.

9. (14.) In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes moverunt arma, neque consul in agrum eorum legiones induxit, et, satis explorata pace ejus anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies sexaginta, quam in provinciam venit, dimisit.[9] Sociorum nominis Latini exercitu mature in hyberna Lunam et Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi, quam in Macedonia, bellum erat: suspectum tamen et Gentium Illyriorum regem habebant. Itaque et octo naves ornatas a Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium insulæ præerat. Duo millia militum in eas naves sunt imposita, quæ Q. Mænius prætor ex senatus consulto in ea parte Italiæ, quæ objecta Illyrico est, conscripsit; et consul Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolas Illyrici tutarentur.[10] Qui, non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis corrogando, ad octo millia hominum vario genere[11] armavit, peragrataque omni ea regione, ad Lychnidum Dassaretiorum consedit.

10. (15.) Haud procul inde Uscana[a] oppidum finium plerumque Persei erat. Decem millia civium habebat et modicum, custodiæ causa, Cretensium præsidium. Inde nuntii ad Claudium occulti veniebant: 'Si propius copias admovisset, paratos fore, qui proderent urbem; et operæ pretium esse: non se amicosque tantum, sed etiam milites præda expleturum.' Spes cupiditati admota ita occæca-

9 *Divisit* edd. ante Sigon.—10 'Immo *tutaretur*, quod et all. monuere.' *Rupert.*—11 Duk. malebat *varii generis*.

NOTÆ

[a] *Uscana*] Primarium fuit Penestarum oppidum Uscana: erant autem Penestæ Macedoniæ occiduæ populi ad meridiem Deuriopum et Dassaretiorum, intermediis Cambuniis montibus, ad occasum Pelagoniæ Tripolitis et Estiæotidis, a quibus Pæo monte sejungebantur.

Digitized by Google

vit animum, ut nec ex iis, qui venerunt,[12] quenquam retineret; nec obsides, pignus futuros furto et fraude agendæ rei, posceret;* nec mitteret exploratum; nec fidem acciperet. Die tantum statuta profectus a Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde vigilia signa movit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis. Incompositi, longo agmine effusi, infrequentes, cum nocturnus error dissiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterum, ubi primum sub jactu[13] teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur, et ad clamorem erumpentium ingens strepitus e muris ortus ululantium mulierum cum crepitu undique æris; et incondita multitudo, turba immixta servili, variis vocibus personabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes, interemti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret, (quæ res palatis per agros saluti fuisset,) ad Lychnidum protenus reliquias cladis reduxit.

11. (16.) Hæc et alia, haud prospere in Macedonia gesta, ex Sex. Digitio tribuno militum, qui sacrificii causa Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quæ[14] major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum et M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta, quæ agerentur, referrent; et ut A. Hostilius consul comitia consulibus surrogandis ita ediceret, uti mense Januario comitia[15] haberi possent, et ut primo quoque tem-

* *Nec petiit sibi obsides dari qui pignori essent in securitatem incepti, quod nonnisi occulte et furtim, sive per proditionem perfici poterat.*

12 *Venerant* Gron. Doujat. Crev.—13 *Sub ictu* malit Drak.
14 'Rectius sane ad usum loquendi Periz. pro *quæ* malebat *qua*. At si Livius scripsit *quæ*, post *ne* et *major* distinctio ponenda videtur, ut sit, ne

Digitized by Google

pore in Urbem rediret. Interim M. Ræcio prætori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia (nisi qui rei publicæ causa abessent) Romam revocaret. Qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea, uti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ante diem quintum Kalendas Septembres [16] [t] fuere. Creati consules sunt Q. Marcius Philippus iterum et Cn. Servilius [17] Cæpio.[†] Post diem tertium prætores sunt facti C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis prætoribus, præter duas urbanas, quatuor provinciæ [u] sunt decretæ, Hispania et Sardinia et Sicilia et classis. Legati ex Macedonia, exacto admodum mense Februario, redierunt. Hi, quas res ea æstate prospere gessisset rex Perseus, referebant, quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. 'Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgo datis per ambitionem esse: culpam ejus rei consulem in tribunos militum, contra illos in consulem conferre. Ignominiam, Claudii temeritate acceptam, elevare eos Patres acceperunt,[18] [x] qui perpaucos Italici generis et

---

acciperetur ignominia, quæ major esset accepta.' *Doering.*—15 Vocem *comitia* bis positam, ante *haberi* tollendam putat Gron. Mox *Retio* Crev. *Recio* Gron. Doujat.—16 *Februarias* Doer. ut jam monuere Pigh. et Gron.—17 *Q. Serv.* edd. ante Sigon. et mox eæd. *M. Sulpicius.*—18 ' Verba *Patres acceperunt* delenda putabant Cler. et Crev. eadem et *τὸ qui* Freinsh. hæc tria et *referebant* Gron. et Drak. aut leg. *referentes.* Forte servari possunt verba hæc suspecta, si Livio, non legatis, tribuantur, ut sensus sit, Patres accepisse, a legatis audivisse, ignominiam illam elevare eos nuntios seu fugitivos, qui cet.

NOTÆ

[t] *Ante diem quintum Kalendas Septembres*] Conjicit Pighius *Februarias:* antea enim decretum a senatu fuerat, ut comitia mense Januario haberentur.

† A. U. C. 584.

[u] *Quatuor provinciæ*] Tritum provincias pro muneribus seu officiis vel curationibus magistratuum accipi, et in his quatuor est classis sive imperium navale.

[x] *Elevare eos patres acceperunt*] Illa *elevare eos* jure a Freinshemio expungi Gronov. censet. Contrarium tamen suadere possent sequentia: nec video cur senatus percipere non potuerit eos, qui paucos Italici generis milites, &c. amissos referebant, elevare atque minuere cladem a Claudio acceptam.

Digitized by Google

magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant.' Consules designati, ubi primum magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum jussi; destinatæque provinciæ iis sunt Italia et Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere.[19] [y] Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus[20] [z] * * pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus et C. Livius Salinator. In locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

12. (17.) Principio insequentis anni cum consules novi Q. Marcius et Cn. Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam et Macedoniam, aut sortiri placuit: priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi, decerni.[a] In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia; equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, treceni [1] equites essent. Alteri consuli nullus certus

Sed malim ejicere *eos Patres acceperunt*, et reponere *elevasse Sex. Digitium*, vel *e. tribunum militum, qui . . . retulerit*. Cf. princ. cap. In ant. codice forsan post *elevare* lacuna fuit, perperam expleta ab emendatoribus.' *Rupert.*—19 'Sed inf. XLV. 44. legimus *postridie Terminalia intercalares Kalendas diesque fuisse*: unde et h. l. ita legendum esse suspicari possis.' *Rupert.*—20 Post nomen *L. Flamininus* in textum recepere Sigon. Doujat. vocem *augur*; et eandem Crev. uncinis inclusam. 'Præter hanc vocem nomen successoris aut nomina aliorum augurum sacerdotumve, et mortuorum et in horum locum subfectorum, excidisse videntur. Cf. Drak.' *Rupert.*

NOTÆ

Patres acceperunt] Hæc J. Freinshemius et J. F. Gronovius delenda merito censent. Sed nihil præterea mutarim. *J. Clericus.*

[y] *Tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere*] Terminalia festum fuit in honorem Termini a Numa institutum, cui Deo sacra faciebant non hostiis cæsis (nefas enim terminales lapides cruentari) sed oblatis cerealibus libis, frugumque primitiis; celebrabantur autem Terminalia XXI. Februarii, ex Ovid. ex aliis XXII. qui octavus Kalendas, unde bissextili intercalario incidit in XXV. Februarii, qui olim duodecimus, sive ultimus anni mensis fuit.

[z] *L. Flamininus*] Deest nomen sacerdotii. Fuisse autem augurem factum anno 538. in locum P. Furii Phili, patet ex superioribus.

[a] *Decerni*] Supple, placuit.

Digitized by Google

finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret. Id modo finitum,[f] ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum et ducenos haberent, equites trecenos. Latinorum [2] [b] major, quam collegæ, decretus numerus: peditum decem millia et sexcenti equites. Quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quo opus esset, educerentur. Tribunos his,[3] non permissum,[c] ut consules facerent: populus creavit. Sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, et mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret, si quo res posceret. Macedonia maxime curam præbebat. In classem mille socii navales cives Romani libertini ordinis, Italia ex [4] * scribi jussi; totidem ut ex Sicilia scriberentur: et, cui ea provincia evenisset, mandatum, ut eos in Macedoniam, ubicumque [5] classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, treceni et triceni [6] equites. Et sociis imperare prætor, cui Hispania obvenisset, jussus quatuor millia peditum et trecentos equites.

13. (18.) Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil Deos portendere vulgo nunc credant,[7] [d] neque nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. Ceterum et mihi, vetustas res scribenti, nescio quo

[f] *Illud tantum decretum ac definitum est.*

1 *Trecenti* Gron. Donjat.—2 *Peditum Latinorum* Gron. Doujat.—3 *Tribunos iis* Crev. cum edd. ante Sigon. qui corrigit *tribunos militum.*—4 Ab edd. Gron. Donjat. Crev. Doer. nota lacunæ abest.—5 Conj. Duk. *in Macedoniam, aut ubicumque.*—6 *Trecenti et triginta* Gron. Doujat. Crev. Conj. Drak. *treceni* vel *et treceni equites,* vel *peditum q. m. duceni, et treceni equites.*
7 Rupert. cum Gron. legend. conj. *credunt.* Mox *ulla* pro *nulla* malit

NOTÆ

[b] *Latinorum* [*Peditum Latinorum*] Jubente J. F. Gronovio, et astipulante recta ratione, delevimus *peditum.* J. Clericus.

[c] *Tribunos his, non permissum*] Corrigit Sigon. *Tribunos militum non permissum ut consules facerent.*

[d] *Qua . . . vulgo nunc credant*] Jubet Gron. scribi *credunt:* relativum tamen verbo subjunctivi modi plerumque gaudet.

Digitized by Google

pacto,[e] antiquus fit animus;[f] et quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis[8] habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata; facem in cœlo conspectam, et bovem fœminam locutam publice ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis species affulserat.[9] [g] Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymavit. In urbe Romana duo æditui nuntiarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum a compluribus visum esse: alter, in æde Primigeniæ[10] Fortunæ, quæ in colle est, duo diversa prodigia; palmam in area enatam, et sanguine interdiu pluisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum, quod in privato loco factum esset, palmam enatam impluvio suo[11] [h] T. Marcius Figulus nuntiabat: alterum, quod in loco peregrino,[i] Fregellis in domo L. Atrei,[12] hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri a decemviris aditi.[k] Quadraginta majoribus hostiis quibus Diis consu-

Gron. et in textum recepit Crev.—8 'Si *tenet* explicueris pro retinet, impedit, sane paulo post non *pro dignis*, sed cum Crev. et Drak. *pro indignis* legendum est. At si *tenet* accipis pro animum opplet, impellit, tum bene se habet lectio *pro dignis*.' Doering.—9 *Effulserat* Gron. et Burm. ad Val. Flac.—10 *Primigenæ* Frob. et all.—11 *In impluvio suo* malit Gron.—12 *L. Atrii* conj.

NOTÆ

[e] *Nescio quo pacto*] Excusat hoc aliquatenus Livium prodigia tot narrantem, quod majores sequatur. Sed præstitisset referre quidem prodigia, quæ contigisse credebantur, propter historiam quæ ita postulabat; verum ea credere necesse nihil erat. *J. Clericus.*

[f] *Antiquus fit* [*sit*] *animus*] Num potius, *antiquus fit animus?* id est, qui vetustis moribus ac rebus delectetur.

[g] *Cœli ardentis species affulserat*] Malim cum Gron. *effulserat.*

[h] *Palmam enatam impluvio suo*] Repete ex superioribus præpositionem in.

[i] *In loco peregrino*] At non negligebantur prodigia, quæ multa aliunde quam ab urbe Roma ejusve coloniis nuntiabantur.

[k] *Libri a decemviris aditi*] Hunc locum sic Gron. restituit, *publicorum prodigiorum causa libris decemviri aditis, quadraginta majoribus hostiis, quibus Diis consules sacrificarent, ediderunt, et uti supplicatio fieret, &c.*

Libris a decemviris] Hic locus est ad mentem Gronovii paucis mutatis relictus. Antea legebatur *libri .... aditi ... et addiderunt, uti, &c.* J. Clericus.

Digitized by Google

les sacrificarent, ediderunt, et,[13] uti supplicatio fieret, cunctique magistratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus sacrificarent, populusque coronatus esset. Omnia, uti decemviri præierunt, facta.

14. (19.) Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt Petierunt censuram principes civitatis, C. Valerius Lævinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scævola, M. Junius[14] Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creavit populus Romanus. Cum delectus habendi major, quam alias, propter Macedonicum bellum cura esset, consules plebem apud senatum accusabant, quod et[15] juniores non responderent.[l] Adversus quos C. Sulpicius et M. Claudius[m] prætores[16 n] plebis causam egerunt. 'Non consulibus, sed ambitiosis consulibus, delectum difficilem esse. Neminem invitum[17] militem ab iis fieri.[o] Id ita ut esse scirent et Patres conscripti, prætores, quibus et vis imperii minor et auctoritas esset, delectum, si ita senatui videretur, perfecturos esse.' Id prætoribus magna Patrum[18 p *] non sine sugillatione consulum man-

Duk. et Drak.—13 Ita ex emend. Gronovii pro vulg. *et addiderunt*, quod habent omnes præter Rupert. edd. Vid. Not. Delph. inf. Omnino *addiderunt* postulari putat Doer. contra Drak. et Crev. et secundum distinctionem quam ille fecit in textu, totum locum sanum et integrum esse arbitratur; nempe, *libri, a decemviris aditi, quadraginta majoribus hostiis quibus Diis consules sacrificarent, et add.*

14 *C. Junius* edd. ante Sigon.—15 'Superest τὸ *et*, aut plura desunt.' *J. F. Gron.*—16 Sic ex emend. Jac. Periz. quem vid. pro vulg. *tribuni*, quod omnes reliquæ præter Doer. edd.—17 Vir doctus apud Gron. scribendum monebat *neminem nisi invitum*. Id Gron. secus videtur.—18 Vid. Not. Delph.

NOTÆ

[l] *Quod et juniores non responderent*] Gronovio videtur inutile τὸ *et*, aut deesse plura. Ea tamen particula, si accipiatur pro etiam, sic intelligi potest, ut velit auctor ipsos etiam juniores, qui maxime promti ad danda nomina esse debuissent, non respondisse ad delectum.

[m] *C. Sulpicius et M. Claudius*] Hos Perizonius non tribunos plebis sed prætores fuisse contendit, ut qui patricii omnino essent: plebis nihilominus nunc causam egerunt.

[n] *Prætores*,[*tribuni*] Immo *prætores*, ut viri docti viderunt. Vide cap. 13. et 17. Pro *PR.* perperam legerunt *TR.* qui *tribuni* hic scripserunt. *J. Clericus.*

[o] *Neminem invitum militem ab iis fieri*] Idcirco ambitiosos consules vocat, quod offensiones fugerent, neminem ad delectum cogendo, etiamsi jure possent.

[p] *Magna Patrum*] Recte supplere

datum est. Censores, ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, 'Legem censui censendo dicturos esse, ut, præter commune omnium civium jus jurandum, hæc adjurarent:[g] Tu minor annis sex et quadraginta es,[q] tuque ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum ad delectum prodito;[19] et, quotiescumque delectus erit, quem his censoribus[r] magistratus habebunt,[20] si miles factus non eris, in delectu prodibis.' Item, quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum[1] ab exercitu abesse, edixerunt de militibus, P. Ælio, C. Popillio consulibus, postve eos consules in Macedoniam scriptis, 'Ut, qui eorum in Italia essent, intra dies triginta, censi prius apud sese, in provinciam redirent. Qui in patris aut avi potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoque causas sese cognituros esse,[h] et, quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri jussuros.' Hoc edicto literisque censorum per fora et conciliabula dimissis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset.

15. (20.) Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C. Sulpicio prætore scriptæ le-

[g] *Novum de his jusjurandum communi jurijurando adjicerent.*
[h] *Se cognituros de causis ob quas dimissi essent a militia.*

inf.—19 *Prodibis* conj. Duk.—20 Sic ex emend. Gron. pro vulg. *quem hic censores magistratum habebunt*, quod omnes reliquæ præter Crev. edd. 'Sigon. emend. *Quicumque censores m. h.* Ursinus conj. *cum hi censores m. h.* Saltem *dum* scripsisset Livius.' *Rupert.* Vid. Not. Delph. inf.—1 *Imperatoris* vult Drak.

NOTÆ

videtur Sigon. *consensione*: dicere etiam possis, *magna Patrum concordia.*

[q] *Tu minor annis sex et quadraginta es*] Vides hic finem veteris apud Romanos militiæ.

[r] *Quotiescumque delectus erit, quem his censoribus* [*hic censores*] Vetus hæc lectio fuit: olim fuisse putat Gron. *quem* (supple delectum) *his censoribus magistratus habebunt*: ego non improbaverim *quotiescumque delectus erit, quem hi censores magistratum habebunt*, id est, quamdiu ipsi censores essent.

His censoribus magistratus] Sic recte Gronovius pro *hic censores magistratum*, quod carebat sensu. *J. Clericus.*

Digitized by Google

giones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti provincias sunt. Nam prætores propter juris dictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat; Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. Consulum[2] Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit; Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores ex his, quas scripsissent, legionibus, quas videretur, consuli darent. Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subjectum,[3] [s] dimisso senatu, ad tribunal prætorum stans postulavit, ex senatus consulto destinarent sibi duas legiones. Prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt.[t] Senatum deinde censores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps ab tertiis jam censoribus lectus. Septem e senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant:[u] causas stipen-

2 Malit Doer. vel *consulibus* vel *consuli*.—3 'Scribe *Indigne patiens prætorum arbitrio* se *consulem subjectum*, et ante τὸ *indigne* intell. vel relativum *is* aut *ille*, vel substant. *consul*, aut *Cn. Servilius Cæpio;* qualis ellipsis Livio frequens est. Forte tamen malis *Indigne patiens p. a. consul se subjectum.* Paulo post tuto corrige *prætores consulis in eligendo arbitrium fecerunt.*' J. F. Gron.

NOTÆ

[s] *Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subjectum*] Hic *patiente* in auferendi casu absolute sumitur, estque velut sequela superioris sive commatis, sive periodi, ubi 'Cæpione deinde referente;' unde minus necessaria videri potest scriptio, quam suggerit Gron. *indigne patiens prætorum arbitrio consul se subjectum.*

[t] *Prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt*] Corrigendum Gron. contendit *consulis:* sed quod se restituisse jactat l. XXVII. cap. 8. 'Senatus populi potestatem fecit,' cum vulgo legeretur *populo*, pace eruditi viri dixerim, haud tanti fuisse; æque enim aut etiam sæpius dicitur, potestatem alicui facere, quam potestatem alicujus facere. Apud Cic. III. Verrin. 'Judices subscribendi mihi fecerunt potestatem:' sic etiam pro Sextio Rosc. 'facio tibi potestatem interpellandi;' I. quoque Philipp. 'quæ potestas si mihi sæpius fieret.'

[u] *In provinciam cogebant*] An adi-

Digitized by Google

diis[4] missorum cognoscebant:[x] et, cujus nondum justa missio visa esset, ita jus jurandum adigebant:[y] 'Ex tui animi sententia,[z] tu ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris?'[i] [5]

16. (21.) In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit: multis equos ademerunt. In ea re[6] cum equestrem ordinem offendissent, flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt,[k] [a] 'Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Postumio censoribus publica vectigalia aut ultro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusve aut affinis ejus conductionis[b] esset.' Sæpe id

[i] *Bona fide quantum erit in tua potestate.*
[k] *Ea edicto suo adjecerant quibus odium adversum se magis ac magis excitarunt, et quasi accenderunt.*

—4 Post *stipendiis* excidisse *emeritis* putabat Gron. et in textum recepit Crev. (*nondum emeritis.*)—5 Nota interrogationis olim deerat.

NOTÆ

gebant in provinciam Macedoniam, an vero congregabant, sive in eam provinciam remittendos, sive apud se ex provincia et munere censorio examinandos? Apud Cic. certe est, 'non amplius quatuordecim cohortes Nuceriam coëgi.' Gallice forte dixerimus, *il les reduisoit à aller faire leur dévoir*.

[x] *Causas stipendiis missorum cognoscebant*] Videtur, inquit Gron. excidisse *emeritis;* quasi dicas, eorum qui stipendiis emeritis missi erant. Mihi autem videtur stipendia hic pro militia sumi, et *stipendiis missos* dici pro eo quod est dimissos esse a militia; nam si omnes emeritis stipendiis missi fuissent, non potuisset non justa videri missio, nec opus fuisset causæ cognitione.

[y] *Jusjurandum adigebant*] Num potius, *ad jusjurandum adigebant?* ut apud Cæsar. lib. I. de Bello Civili: 'princeps in hæc verba jurat ipse, ad idem jusjurandum adigit Afranium.' Est tamen apud Gell. lib. XVI. cap. 14. 'jusjurandum eos tribunus militaris adigebat in verba hæc.' Et revera, quid aliud est *adigere*, inspecta verbi origine, quam agere ad aliquid, sive impellere; quemadmodum adire, est, ire ad locum sive ad hominem quempiam.

[z] *Ex tui animi sententia*] Spectat hæc formula ad cavillationes et alienas a mente exigentis interpretationes vitandas: his enim verbis exigebatur, ut qui jurabat idem sentiret, ac qui juramentum exigebat.

[a] *Quo edixerunt*] Sequens adjecta huic edicto censorio formula, ideo offendit equites, quia publicani fere ex eorum ordine; et plerique equites conducendorum vectigalium ceterorumque populi Romani redituum societates inter se coibant.

[b] *Aut affinis ejus conductionis*] *Affinis* hic dicitur pro consorte, parti-

Digitized by Google

querendo veteres publicani cum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ imponerent, tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum [7] [c] parietem in Sacra via adversus ædes publicas demoliri jusserant,[8] quod publico inædificatus esset. Appellati a privato tribuni. Cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, mulctamque pro concione privato dixerunt. Hinc [9] contentione orta, cum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur: 'Quæ publica vectigalia, ultro tributa C. Claudius et Ti. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset. De integro locarentur, et ut omnibus redimendi et conducendi promiscue jus esset.' Diem ad ejus rogationem [d] concilio tribunus plebis dixit.[10] Qui postquam venit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Gracchо dicente, silentium fuit. Cum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem

6 *Re* del. Gron. Doujat.—7 Vid. Not. Delph. inf.—8 *Jusserunt* Gron. Doujat.—9 *Hic* eæd.—10 'Tolerabilius esset *diem ad eam rogationem dixit* sc. perferendam vel jubendam; sed hoc quoque fortassis sine exemplo est.'

NOTÆ

cipe; licet enim proprie affines viri dicantur, cognati uxoris, et affines uxoris cognati mariti, eo quod duæ cognationes per nuptias ita conjungantur, ut altera ad alterius quasi finem accedat; trahitur nihilominus hoc nomen ad alias cognationis species: unde affines alicujus culpæ, sceleris, suspicionis dicuntur, qui cum aliis consensu, consilio, aliove genere aliquatenus participant, aut etiam qui ejus conscii sunt. Igitur hoc loco *affinis conductionis* intelligitur, qui alieno nomine publica redemit, sive mancipibus operum publicorum se tacite ita consociavit, ut lucri partem aliquam ferat.

c *Clientem libertinum*] Nemo non videt Rutilii clientem indicari, ut nihil opus sit adjici pronomen demonstrativum *hujus*, vel *ejus*, quod Gron. deesse putat.

d *Diem ad ejus rogationem*] Rogatio legem vel plebiscitum significat. Porro lex apud Romanos primo a magistratu proponebatur seu promulgabatur; deinde vel apud plebem in concilio seu tributis comitiis; vel apud populum universum curiatis olim, postea centuriatis fere comitiis aut perrogabatur seu approbabatur, aut antiquabatur seu rejiciebatur. Hic rogatio utroque sensu accipitur; primo quidem, cum dicitur, 'rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgabatur:' altero vero, cum Livius ait, 'diem ad ejus rogationem concilio tribunus plebis dixit.'

Digitized by Google

jussit. Eo facto, avocatam a se concionem tribunus questus et in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. Ti. Gracchi[11] primum bona consecravit,[e] quod in mulcta pigneribusque ejus, qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coëgisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se avocasset, et utrique censori perduellionem[12] se judicare pronuntiavit, diemque comitiis a C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recusantibus censoribus, quo minus[13] primo quoque tempore judicium de se populus faceret, in ante dies octavum et septimum Kalendas Octobres comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, et, ibi signatis tabellis publicis clausoque tabulario et dimissis servis publicis,[f] negarunt, se prius quicquam publici negotii gesturos, quam judicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit; et, cum ex duodecim centuriis equitum[g] octo[14] censorem condemnassent multæque aliæ primæ classis, extemplo principes civitatis in conspectu populi, annulis aureis positis, vestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam

Duk. 'An pro *ejus* scripsit Livius *ipsius*?' Doering.—11 *Postremo ... ciens, Ti. Gracchi* fortasse legendum putat Gron.—12 *Perduellionis* conj. Gron.—13

NOTÆ

[e] *Ti. Gracchi primum bona consecravit*] Reorum bona aliquando ab inimicis magistratibus consecrabantur, ne facile recuperari possent a dominis: cum enim divini juris facta essent, difficile ad usus profanos reverti poterant. Sic Clodius Ciceronis exilio damnati domum Libertati dicavit, ea mente ut ejusmodi religione deterrerentur judices, quominus eam veteri domino restituerent.

[f] *Et dimissis servis publicis*] Servi publici, sive servi reipublicæ, erant tabularii: sic dicti, quod publicas tabulas, sive scripturas et acta publica servarent. Ideo autem servis publicis id muneris committebatur, ut possent cuivis e populo stipulari: non enim acquirere quisquam alteri poterat, absque speciali mandato, nisi in ejus esset potestate, uti filius f. parenti, et servus domino.

[g] *Cum ex duodecim centuriis equitum*] Quærit Gron. quare *duodecim* potius quam *octodecim*, quot scilicet equitum centurias fecerat Servius Tullius. Et certe vix dubitandum videtur quin peccatum sit in literis numeralibus, et pro *duodecim* legendum sit *octodecim*.

Digitized by Google

vertisse dicitur Ti. Gracchus, quod, cum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis verbis juravit, si collega damnatus esset, non expectato de se judicio, comitem exilii ejus futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint.[15 f] Absoluto Claudio, tribunus plebis negavit se Gracchum morari.

17. (22.) Eo anno, postulantibus Aquileiensium legatis, ut numerum colonorum augeret,[16 h] mille et quingentæ familiæ ex senatus consulto scriptæ, triumvirique, qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius et Cn. Octavius legati, qui in Græciam missi erant, senatus consultum, Thebis primum recitatum, per omnes Peloponnesi urbes circumtulerunt, 'Ne quis ullam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset.' Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, levatos se oneribusque impensisque, quibus,[17] alia aliis imperantibus,[i] exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato,[18 k] benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente[19] relicta,[l] in Ætoliam trajecerunt. Ibi

[f] *Ita C. Claudius reus parum abfuit a damnationis periculo.*

Qui minus Drak.—14 'Immo *ex XIIX.* et forte *XIII.* pro *VIII.*' Drak.—15 'Ferrem Latinitatem, si Livius scripsisset *Attamen ad extremum spei venit reus, quodocto centuriæ ad damnationem defuerunt.*' Doering.

16 *Augerent* conj. Periz. Vid. Not. Delph. inf.—17 'An scripsit Livius *Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat levatis* (vel *levatos se sentientibus*) *oneribusque impensisque, quibus, &c.?*' Doering. *Præbuit* conj. Jac. Periz. et *oneribus*, abjecto *que*, habent Gron. Doujat. Crev.—18 *Coacto* vel simile conj. Drak. et pro *Argis* legendum putant Rupert. et Doer. cum Ursino *Ægii.*—19 Vide

NOTÆ

[h] *Ut numerum colonorum augeret*] Vel legendum est, *postulantibus a senatu Aquileiensium legatis*, ut Sigon. censet; vel, quod suspicatur Gron. mutanda vox activa in passivam, *ut numerus colonorum augeretur.*

[i] *Alia aliis imperantibus*] Cum scilicet magistratus Romani, qui in Græciam mittebantur, diversa inter se onera provincialibus imponerent.

[k] *Achaico concilio Argis agitato*] Ægii ex Polyb. fragm. 74. quemadmodum Fulv. Ursin. observat. Ægium autem præcipuam fuisse Achaiæ in Peloponneso civitatem, ubi et concilii Achaici conventus indici soliti, notavimus ad lib. XXXVIII. c. 30.

[l] *Egregia spe futuri status fidissima*

Digitized by Google

nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta criminumque inter ipsos plena. Ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Thyrii[20] concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen. Quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur adversus amentiam eorum, qui ad Macedonas gentem trahebant:[1 m] pars recusare, ne, quod bello captis et hostibus mos esset, id pacatæ et sociæ civitates ignominiæ acciperent. Justa deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem (ab eo enim missi erant) legati redierunt. Octavium retinuit secum. Popillium cum mille ferme militibus in hyberna Ambraciam misit.

18. (23.) Perseus, principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne qua in regnum vacuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, cum inexsuperabiles ab Thessalia montes nivi saltitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid, averso se in Romanum bellum, periculi subesset, cum a Thracia pacem Cotys,[n] ab Epiro Cephalus[o] repentina defectione a Romanis præsta-

Not. Delph. inf.—20 *Tyrrei* edd. ante Ursin.—1 'Ita ex emend. Gron. pro *ad Macedonicam gentem*. Hæc vetus lectio non displicebat Ursino, si ex Polyb. l. l. *res* post *qui* insereretur. Sed non adhæsisse singulis ejus verbis Livium, et inepte h. l. *Macedonicam gentem* memorari, monet Gron. Idem mox legere malebat *quod* (ignominiæ accipere) *bello captos et hostes mos esset*. Id probat illustratque Cort. ad Sall. Cat. III. 2.' *Rupert.*

NOTÆ

gente relicta] Improbari vix potest Mureti lectio *fidissimæ genti relicta*. Nec tamen laborabit sententia, si vulgaris scriptura retineatur: erit enim idem ac si diceret, fidissima relicta esset gens (nempe Achæorum) in spe egregii status sui futuri.

Fidissimæ genti] Ita, pro *fidissima gente*, recte emendavit Gronovius. *J. Clericus.*

[m] *Qui ad Macedonas gentem trahebant*] Vulgo *ad Macedonicam gentem:* unde Fulv. Ursinus deesse putat vocabulum *res:* præsertim cum sit apud Polyb. quem sequitur Livius, *τοὺς ἀποφέροντας τὰ πράγματα πρὸς Περσέα καὶ Μακέδονας.* Sed nec Polybiana reddidit Noster de verbo ad verbum: et constat Polybii sententia ex lectione quam Gron. profert.

[n] *A Thracia pacem Cotys*] Hunc Odrysarum regem ab prudentia, humanitate, ac temperantia, tanquam a Thracibus reliquis abhorrentem, laudat Polyb. in Excerpt. lib. XXVII.

[o] *Ab Epiro Cephalus*] A Cephalo

Digitized by Google

rent,[3] Dardanos recens domuisset bello,[p] solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis et aditum præbentibus Romanis,[4 q] si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jam diu dubium in societatem pellici posse, cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, et duobus millibus levium armorum [5 r] et quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumto, jussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die ad Uscanam[6 s] (Penestianæ terræ ea maxima urbs est) posuit castra; prius tamen, quam vim admoveret, missis, qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos. Erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati

3 'Periz. cum ex impeditiore oratione se non expedire posset, post *subisset*, finita quasi periodo, distinctionem majorem ponendam censuit. Sed oratio cohæret sic, *Perseus . . . ausus . . . ratus . . . cernens . . . cum decem millibus peditum . . . Stuberam venit*.' Doering. 'Post *præstarent* inserendum videtur *et*, maximaque distinctio ponenda post *subesset* aut *domuisset bello*, ne oratio nimis longo deducatur filo. Tum supra *ratus* dictum pro *ratus est*, vel leg. *occasionem* (sc. esse) *est ratus*.' Rupert. *Præstaret* Gron. Doujat.—4 Vid. Not. Delph. inf.—5 Vid. Not. Delph. inf. *Armatorum* omnes præter Rupert. edd.—6 *Uscana* edd. ante Sigon. et mox edd. ante Gron. *maxime* pro *maxima*.

NOTÆ

Taphios et Teleboas, ei ab Amphitryone ante Trojana tempora commissos, in Acarnaniam deductos Strabo testatur: unde nihil mirum si in Acarnania et Epiro usitatum postea fuerit Cephali nomen. Hic autem Cephalus, de quo nunc agit Livius, Romanorum partes deseruerat, coactus falsis Charopi Junioris criminationibus, et metu ne Romam in vinculis perduceretur cum Antinoo, administrandæ Epirotarum reipublicæ socio, quemadmodum Lycisci calumniis Hippolochum, Nicandrum, et Lochagum principes Ætolorum Romam asportari viderat, quod in bello contra Perseum Romanis, non ultra fœderis leges, obsecundarent. Qua de re Polyb. in Excerptis lib. XXVII.

p *Dardanos recens domuisset bello*] Excidit supra ea pars hujus libri, qua Persei adversus Dardanos bellum narrabatur pluribus haud dubie paginis: nunc ad res in Illyrico gestas accingitur Liv.

q *Aditum præbentibus Romanis*] Minor dubio procul erit ambiguitas, si, ut Gron. indicat, legas *Neque quietis Illyriis, et aditum præbentibus Romano*.

r *Duobus millibus levium armorum* [*armatorum*] Contendit idem Gron. scribendum *levium armorum*.

s *Ad Uscanam*] Aliis *ad Uscana*, in numero plurali. De hac urbe supra cap. 10.

Digitized by Google

referebant, oppugnare est adortus, et corona eam capere conatus est.[7] Cum sine intermissione interdiu noctuque alii aliis succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis; quia spes erat, neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Ceterum, postquam vineas agi turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam, præterquam quod adversus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in necopinata obsidione. Itaque cum spei nihil ad resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus et C. Afranius a præsidio Romano missi, qui a Perseo peterent, primo, ut armatos suaque secum ferentes abire sineret; dein, si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quam præstitum. Exire enim sua secum efferentibus jussis primum arma ademit.[8] His urbe egressis, et Illyriorum cohors, (quingenti erant,) et Uscanenses se urbemque dediderunt.

19. (24.) Perseus, præsidio Uscanæ imposito, multitudinem omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, (quatuor millia[9] autem hominum erant,) præter principes, in custodiam civitatium divisis, Uscanensibus Illyriisque venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum[t] oppidum in potestatem redigendum. Et alioqui opportune situm, et transitus[10] ea est in Labeates,[u] ubi Gentius regnabat. Prætereunti fre-

—7 'Alterutrum *est* supervacuum.' *J. F. Gron.* qui mox legendum putat *succedentes scalas muris, pars ignem, &c.*—8 'Junge *jussis primum*, aut *tamen* lege pro *primum*. Alterum hic orationis membrum excidisse, quo Livius significaverit, quod ex seq. cap. appareat, Romanos a rege retentos esse, suspicabantur Crev. et Drak.' *Rupert.*

9 Drak. corr. censet *duo millia* (ut *IIII. M.* ex *MM.* factum sit) etsi mallet *mille.*—10 'Apposite Duk. vocem *quod* ante *transitus* inserendam putabat.'

NOTÆ

[t] *Ad Oæneum*] In Stymphalidis atque Atintanum confinio fuit Oæneum, Penestarum oppidum, cui ad ortum erat Draudacum.

[u] *In Labeates*] Ad urbem ac regionem Labeatium, qui ad Labeatin lacum. Eorum urbem aiunt Scodram fuisse; nunc *Scutari* Turcis, in Dal-

Digitized by Google

quens castellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, 'nihil Oæneo capto opus esse,' ait, 'nisi in potestate et Draudacum sit. Opportunius etiam ad omnia positum esse.' Admoto exercitu, omnes extemplo dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus,[w] postquam animadvertit, quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit, cetera voluntate dedita; et in his recepti mille et quingenti dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Carvilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo, nihil in ipsos sævitum. Ad Oæneum[11] perventum est, quod sine justa oppugnatione capi non poterat; et majore aliquanto, quam cetera,[12] juventute, et validum oppidum mœnibus erat. Et hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus et aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus, circumvallato oppido, aggerem a parte superiore ducere instituit, cujus altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim præliis, quibus per excursiones et mœnia sua oppidani tutabantur, et opera hostium impediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumta est; et, qui supererant, labore diurno nocturnoque et vulneribus inutiles erant. Ubi primum agger injunctus muro est; et cohors regia, quos Nicatoras appellant,[x] transcendit, et scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt: conjuges liberosque eorum in custodiam dedit:[13] prædæ alia militum cessere. Stuberam inde victor

[w] *Eaque deditione inflatus, quæ celerior fuit, quam speratum fuerat.*

Doering.—11 'Ad orationem melius nectendam Duk. tentabat *Inde ad Oæneum;* quod non opus puto.' *Doering.*—12 'Forte *in ceteris* puta oppidis.' *J. F.*

NOTÆ

matia: quod si ita est, aut falli oportet Livium, cum in Labeates transitum per Œneum Penestarum ponit, aut perperam locari Penestas inter Deuriopes, Stymphalios, et Atintanes a Nic. Sansone. Melius forte Brietius, qui Œneum neotericis vult esse *Sabioncello*, aut *Ciderisso.* Scodram autem cum Doclea sive Dioclea, Scordiscis ascribit.

[x] *Quos Nicatoras appellant*] Id Græcum vocabulum est, quo victores designantur.

Digitized by Google

revertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium, exulantem apud se, et Aputeum [14] Macedonem [y] a Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis ejus hyemisque acta sua adversus Romanos Dardanosque: adjicerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in [15] amicitiam secum et cum Macedonibus jungendam.

20. (25.) Hi, transgressi jugum Scordi [16] montis,[z] per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti [a] tandem pervenerunt. Lissi rex Gentius erat.[b] Eo acciti legati, mandata exponentes, benigne auditi sunt: qui responsum sine effectu tulerunt; 'Voluntatem sibi non deesse ad debellandum cum Romanis: ceterum ad conandum id, quod velit, pecuniam maxime deesse.' Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur sine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus [c] Perseus, in Penestas rursum exercitum reducit; firmatisque Uscanæ et circa eam per omnia castella, quæ receperat, præsidiis, in Macedoniam sese recipit.

Gron.—13 Legendum fortasse putat Rupert. *liberique e. in c. dati.*—14 *Apud eum* Doujat. *Adæum* ex Polyb. Leg. 76. legi vult H. Vales.—15 'Pro *in* cum Crev. scribendum videtur *ad*.' Doering.

16 Doer. ex Polyb. XXVIII. 8. et Schweigh. *Scardi* pro *Scordi* legendum videtur.

NOTÆ

y *Et Aputeum Macedonem*] *Adæum* legi vult Henr. Vales. ex Polyb. Legat. 76.

z *Scordi montis*] Quem Scordum Plin. Scardum Strabo vocat. Mons est Macedonicum regnum dividens ab Illyrico. Barletius *Marinat* hodie dici vult: at Jacobus Petri Lucanus *Gliabotin Planina* appellari asseverat.

a *Scodram labore ingenti*] Urbs est Dalmatiæ: aliquando Illyrici regia; hodie Italis *Scutari*, Turcis dominantibus *Iscodar;* Albaniæ ascribitur, sexdecim millibus passuum ab Adriatico mari.

b *Lissi rex Gentius erat*] Lissus urbs quoque fuit Dalmatiæ in Illyrico paulo supra ostia Drilonis in intimum maris Adriatici recessum influentis: nunc *Alessio* in Albania.

c *Ancyram inde populatus*] Sub Cam-

Digitized by Google

21. (26.) L. Cœlius, legatus Romanus, præerat Illyrico; qui, moveri [17] non ausus,[d] cum in iis locis rex esset, post profectionem demum ejus conatus in Penestis Uscanam recipere, a præsidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit ad obsides ab his urbibus, quæ in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obsides dare pepigerant) jussit. Ab utraque gente sine tumultu exigi.[18] Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius, acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri[e] castellum adortus oppugnare, et auxilia Athamanum Thesprotorumque, præter Romanum exercitum, ad sex millia hominum secum adduxit; neque operæ pretium fecit, Cleva, qui relictus a Perseo erat, cum valido præsidio defendente. Et Perseus, in [19] Elimeam profectus, et circa eam exercitu lustrato, ad Stratum, vocantibus Epirotis,[20] ducit. Stratus validissima tum urbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum,[f] prope

17 Frustra Drak. judice Doer. tentabat *movere.*—18 'Si ita scripsit Livius, post *jussit* ponenda est distinctio major. Sed J. F. Gron. pro *exigi* malit vel *exegi*, vel *exacti*.' Doering. qui cum reliquis edd. caret distinctione majore post *jussit*.—19 Præpositionem *in* delendam censet Crev.—20 Pro *Epirotis* legendum esse *Ætolis* ex tribus rationibus putat Crev. assentiente Drak.

NOTÆ

buniis montibus ad Panyasi sive Genusii ripam erat hæc Ancyra in Deuriopum et Penestarum confinio, ex Sansonis descriptione.

[d] *Moveri non ausus*] Hic *moveri* idem est ac movere, vel se movere, id est, aliquid aggredi.

[e] *Phanotem Epiri*] Fallitur Sigon. qui hanc Epiri Phanotem confundit cum Phanoteo seu Phanotea Phocidis; cujus meminit Steph. ut et Phanoteorum seu Phanotensium Polyb. lib. V. et Strabo lib. IX. qui Panopeum prius dictum eum locum testatur. Quin et castellum hoc Phanotem nomine, quamvis in Epiro fuerit, a Phœnice diversum fuisse non dubito: hanc enim munitissimam et potentissimam Epiri urbem nominat Polyb. lib. III. quod castello minus convenit. Utrumque tamen locum in Chaonia, aut certe in Thesprotia Epiri regione fuisse conjicio.

[f] *Super Ambracium sinum*] Prope amnem Acheloum fuit urbs Stratus: non ad, sive prope Ambracium sinum; sed ultra eum, euronotum versus.

Digitized by Google

amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eo profectus est et equitibus trecentis; quos pauciores propter angustias viarum et asperitatem duxit. Tertio die cum pervenisset ad Citium montem,[g] vix transgressus propter altitudinem nivis, locum quoque castris ægre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, præcipue jumentorum, altero die ad templum Jovis, quem Nicæum vocant,[h] posuit castra. Ad Arachthum[i] inde flumen, itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis, mansit.[1] Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter, obvium[2] Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur,[3] habuit.

22. (27.) Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi, prope Acheloum amnem castris positis, cum expectaret, effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam venturos, clausas portas atque ipsa ea nocte, qua venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popillio legato invenit. Principes, qui præsentis Archidami auctoritate compulsi regem arcessierant, obviam egresso Archidamo segniores facti, locum adversæ factioni dederant ad Popillium cum mille peditibus ab Ambracia arcessendum. In tempore et Dinarchus,

—1 '*Mansit*, pernoctavit, vel potius *diem, biduum*, vel simile quid excidit ante *mansit*.' Jac. Periz., cum Crev. et Drak.—2 *Obviam* Gron. Doujat.—3 Malit Rupert. *traderetur*.

NOTÆ

g *Ad Citium montem*] Notus est geographis Cetius mons inter Noricum et Pannoniam: sed Citium montem haud memorant. Fuit, ni fallor, Pindi pars, qua proxime ad Acroceraunios accedit, circa Macedoniæ occidentalis et Thessaliæ confinia, qua parte Epirum attingunt, nec procul Arachthi fontibus; hoc enim suadet iter ab Elimæa, unde digressus erat Perseus, ad Stratum Ætoliæ, sive potius Acarnaniæ, urbem.

h *Quem Nicæum vocant*] Templum illud apud Nicæum oppidum fuit, Dodonæ ad occasum in Paroræis Epiri populis, qui pars, opinor, Thesprotorum, montibus divisi a Tymphæis occiduæ Macedoniæ populis.

i *Ad Arachthum*] Fluvius est Epiri Arachthus in Ambracium sinum sese exonerans, ad Ambraciam urbem Molossorum, qui eo flumine divisi a Cassiopæis; nunc *Spagmagmurisi*, teste Nigro.

Digitized by Google

præfectus equitum gentis Ætolorum, cum sexcentis peditibus et equitibus centum venit. Satis constabat, eum, tanquam ad Persea tendentem, Stratum venisse; mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se, adversus quos venerat, junxisse. Nec Popillius securior, quam debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat. Claves portarum custodiamque murorum suæ extemplo potestatis fecit; Dinarchum Ætolosque cum juventute Stratiorum in arcem per præsidii speciem amovit. Perseus, ab imminentibus superiori parti urbis tumulis tentatis colloquiis, cum obstinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab urbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio[4] advocato, cum Archidamus Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus, cum inopiam prius obsidentes, quam obsessi, sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hyberna erant; territus in Aperantiam castra movit. Aperantii[5] eum, propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemque, consensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus.

23. (28.) Rex cum minore[6] vexatione jumentorum hominumque, quam venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotis[k] fama ducentis ad Stratum Persei summovit. Clevas, cum præsidio impigrorum juvenum insecutus, sub radicibus prope inviis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius, superatis angustiis, in campo, quem Elæona[7] vocant,[l] stativa dierum paucorum habuit. Interim

4 *Concilio* Crev. Mox pro *Epirotarumque* Crev. legend. putat *Ætolorumque*.—5 *Aperanti* ex Steph. malit Drak.

6 '*Rex non minore* Freinsh. et Gron. Malim sic, *cum non minore rex.*' Drak. *Non* pro *cum* habent etiam Doujat. Crev.—7 *Eleona* Gron. Doujat. Crev.—

NOTÆ

k *Ab obsidione Phanotis*] Phanoten dici sive fœminino sive masculino genere apparet; ut in nominandi casu non Phanote sit, sed Phanotes.

l *In campo, quem Elæona vocant*] Dictus videtur ab oppido, cui nomen

Digitized by Google

Clevas, assumto Philostrato, qui Epirotarum gentem[8] habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti; Philostratus cum cohorte sua in insidiis loco obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea[m] armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem insessam ab hostibus præcipitant. Ibi ad mille occisis, centum ferme captis, ubique prospere gesta re, prope stativa Appii castra movent, ne qua vis sociis suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius, nequicquam in his locis terens tempus, dimissis[9] Chaonumque,[n] et si qui alii Epirotæ erant, præsidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Parthinorum socias urbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificii causa rediit. Perseus ex Penestarum gente mille pedites, ducentos equites revocatos, Cassandriam, præsidio ut essent, misit. Ab Gentio eadem afferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret, quantum in eo præsidii esset, nec tamen impetrare ab animo[10] posset,[o] ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret. * * *[11]

8 Pro *gentem* malit Crev. *transfugas*.—9 *Divisis* conj. Ant. et Jac. Periz.—10 A Sigonio est *ab homine*; improb. Gron. et Gruter.—11 Sigon. et Drak. asteriscis post *faceret* appositis, aliquid excidisse putarunt; ille desiderat ea quæ ad Clondicum spectarent; hic narrationem de Hippia. Donjatius, Sigonii auctoritate motus, credens et ipse hic aliquid intercidisse, subjicit supplementum post *faceret*, de rogatione a Voconio promulgata. Crev. contra nihil ex fine hujus libri XLIII. periisse putans, sub fine lib. XLI. habet supplementum de eadem lege Voconia, in Epitom. lib. XLI. commemorata; quod vid. cum nota Donjatii supplemento olim subjecta, et nunc Epitom. lib. XLI. subjecta. Asteriscis post *faceret* carent Crev. et Doer.

NOTÆ

Elæus ad Chaoniæ Thesprotiæque confinia, Buthroto ad aquilonem.

[m] *Ab Antigonea*] Antigonia Chaoniæ in Epiro urbs sub Acroceraunis montibus Orico ad boream fuit: nomen adhuc retinet.

[n] *Chaonumque*] Inter Epiri regiones proxima extremæ Italiæ fuit Chaonia, Trojano a Chaone dicta, teste Virgilio: nunc *Canina*.

[o] *Nec tamen impetrare ab animo posset*] A seipso obtinere, id est, sibi imperare Perseus non potuit, ut pecuniam Gentio mitteret: unde utrique exitii causa. Frustra itaque corrigit Sigon. *nec tamen impetrare ab homine posset*: merito reprehensus a Grutero et Gron. nisi ipse in editione postrema hanc emendationem suam obliterasset, restituta vulgari lectione.

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBER XLIV.

BREVIARIUM.

Cap. 1. Q. Marcius Philippus consul ab Roma profectus Palæpharsalum ad exercitum, et C. Marcius Figulus Chalcidem ad classem contendit. 2. Utrique placet, bellum transferre in ipsam Macedoniam: quare Perseus omnes saltus insidere præsidiis statuit, et cum reliquis copiis circa Dium stativa habet. 3. Consul primas itineris difficultates superat, jamque ducit ad castra hostium. 4. Verum per invia transgressus, neque manere in jugo inopi potest, neque regredi audet, Hippia a tergo instante; 5. et hostilem prope tumultum agmini præbent elephanti. Tandem traducendi eos ratio initur, et, quia hostis nusquam apparet, exercitus fere incolumis per saltus et loca aspera evadit in campos inter Heracleum et Libethrum. 6. Quo nuntio perterritus Perseus Hippiam et Asclepiodotum ex præsidiis, quibus receptum Romanis per Tempe in Thessaliam et in Macedoniam præter Dium intercluserat, revocat, et inops consilii ad Pydnam refugit. 7. Consul Dium et Agassam capit; sed inopia rerum omnium laborans Philan recedit. 8. Audita ejus profectione Perseus regreditur Dium, et citra ripam Enipei amnis castra ponit. 9. Interea M. Popillius Heracleum expugnat testudine muro admota. 10. Rex trepidans gazam in mare dejici Pellæ, et Thessalonicæ navalia incendi, deinde, animo a pavore recepto, Andronicum et Nician cum urinatoribus, qui pecuniam extraxerant, clam interfici jubet, ne quis tam dementis imperii conscius existat. Per idem tempus C. Marcius, oram legens cum classe, Thessalonicenses, Ænienses, Antigonenses, Pallenenses, Cassandrenses fines agrosque, expositis per littora armatis, late vastat. 11. Deinde classem, navibus Eumenis et Prusiæ auctam, ad Cassandream, 12. Toronem et Demetriadem appellit; sed oppugnatione harum urbium absistere cogitur. 13. Melibœa etiam a M. Popillio frustra tentatur; et, hyeme instante, Eume-

Digitized by Google

nes Pergamum abit in regnum, C. Marcius, parte classis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis navibus Oreum Bœotiæ petit, ut inde in Macedoniam et Thessaliam exercitibus subvehantur commeatus. 14. Legationes primum reguli Gallorum et Pamphyliorum ab senatu Rom. audiuntur; tum duæ de pace reconcilianda cum Perseo agentes, Prusiæ et Rhodiorum. Illius preces magis sunt quam postulatio; horum superba oratio. 15. Unde quidam tradunt, a Patribus iis acerbissime, alii, nihil responsum esse, sed tantum SCtum recitatum, quo Caras et Lycios liberos esse juberet populus Romanus. 16. Literæ Q. Marcii consulis. Præmia Onesimi, nobilis Macedonis, qui regi pacis semper auctor et consuli magno usui fuerat. Census a censoribus severius quam antea habitus, et opera publica ab iis facta.

17. Consularia et prætoria comitia, atque sortitio provinciarum, e quibus Macedonia L. Æmilio Paullo II. cos., Italia collegæ ejus, C. Licinio Crasso, evenit. 18. Legati auctore Æmilio in Macedoniam missi ad classem exercitusque visendos et comperta referenda. Novemdiale sacrum. Mors sacerdotum. Ludorum circensium magnificentia. 19. Legati Alexandrini Romam, et Romani ad Antiochum et Ptolemæos fratres belligerantes missi. 20. Oratio legatorum, qui ex Macedonia redierant. 21. SCta de apparatu belli Macedonici, de matura profectione Æmilii ad exercitum, Cn. Octavii prætoris ad classem, et L. Anicii prætoris in Illyricum, de delectu a C. Licinio cos. habendo, et de supplementis in Macedoniam mittendis. 22. L. Æmilii cos. oratio memorabilis in concione habita, hominumque eum prosequentium et frequentia et bona omina. 23. Perseus fidem obsidesque dat Gentio et pecuniam promittit: solicitat etiam Rhodios, 24. Antiochum ipsumque Eumenem. Is propter frequentes regum legationes colloquiaque occulta suspectus fit Romanis, 25. et ne hos juvet bello magnam mercedem, majorem pacis cum iis patrandæ paciscitur. 26. Verum per avaritiam Persei non hæc modo res dimittitur, sed parata etiam Gentii societas, et auxilium Clondici, qui xx. millia Gallorum adduxerat. 27. Hi barbari ad Istrum, perpopulati Thraciam, redeunt: Gentius autem, exigua parte pecuniæ accepta, a Pantaucho ad legatos Romanorum in custodiam conjiciendos stimulatur. 28. Antenor et Callippus, classi Macedonum præfecti, naves Macedoniam cum frumento petentes, tutantur, et xxxv. hippagogos Eumenis, 29. multasque hostium onerarias intercipiunt. Interea legati Romanorum Delum, Persei Gentiique simul Rhodum veniunt. 30. Gentii genus, facta, ingenium, mores et copiæ. Res in Illyrico ab Ap. Claudio, 31. et ab L. Anicio gestæ. Deditio Gentii. 32. Bellum Illyricum intra xxx. dies perfectum. Persei pavor, consilia et castra munitissima in ripa Enipei fluminis. 33. Ratio, qua L. Æmilius aquarum propulsaverit penuriam, ac morem et imperiorum perferendorum et vigiliarum stationumque mutaverit. 34. Oratio ejus ad milites, horumque industria. 35. Rhodiorum legati in castris Rom. multo iniquioribus animis, quam Romæ, auditi. Consilium militare de ratione belli gerendi habitum. Delecti milites Heracleum et Pythium missi. Prælia in alveo Enipei. 36. Castra et Persei et Æmilii ad Pydnam posita. Militum Rom. ardor ad dimicandum, cunctatio consulis et libera

Digitized by Google

admonitio P. Scipionis Nasicæ. 37. Defectio lunæ, prædicta a C. Sulpicio Gallo tribuno militum. 38. 39. Oratio consulis de dilatæ pugnæ causis et usu castrorum. 40. Certamen a Fortuna contractum. 41. Victoria Romanorum. 42. Macedonum clades. 43. Regis fuga. 44. Sincerum gaudium, quo consul recepto sospite filio, P. Scipione, fruitur. Fallacia, qua Diodorus præsidium Thracium Amphipoli ablegat. 45. Omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Miserabilis conditio Persei, qui nequicquam petit pacem, et nave Cretensi Samothracam trajicit. 46. Pellæ situs.

1. PRINCIPIO veris, quod hyemem eam, qua hæc gesta sunt, insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus consul cum quinque millibus,[1] quod in supplementum legionum [a] secum trajecturus erat, Brundisium pervenit. M. Popillius consularis et alii pari nobilitate adolescentes tribuni militum in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies et C. Marcius Figulus prætor, cui classis provincia evenerat, Brundisium venit; et simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul, ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor, superato Leucata,[b] Corinthium sinum invectus, et Creusæ relictis navibus, terra et ipse per mediam Bœotiam diei unius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum[c]

1 Hic aliquid deesse putant Crev. et Drak. 'Mox particulam *in* delendam censebat Gron. Sed magis arridet conjectura Drak. *quot in supp.*'

NOTÆ

[a] *Quod in supplementum legionum*] Jubet Gron. scribi *quod supplementum:* sensus est, quod corpus, seu quem numerum quinque millium militum, ducturus erat secum Philippus in Macedoniam ad supplendas legiones, quæ ibi militabant: quo genere loquendi usus est alibi non raro Noster, ut lib. VII. 'Scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli casus reipublicæ subsidium esset.' Et lib. XXXIV. 'Ante prima signa locatis elephantis, quo auxilio tum primum Romani usi sunt.' Sic et apud Persium Satyr. II. 'Quidnam est, qua tu mercede Deorum emeris auriculas?'

[b] *Superato Leucata*] Legendum, ni fallor, *Leucate.* Est enim Leucates promontorii nomen, ut Leucas, -adis, nomen urbis atque insulæ.

[c] *Circa Palæpharsalum*] Palæphar-

Digitized by Google

habebat; sicut nulla re bellica memorabili gesta, ita ad cunctam[2] militarem disciplinam[d] ab effusa licentia formato milite, et sociis cum fide cultis, et ab omni genere injuriæ defensis.[3] Audito successoris adventu, cum arma, viros, equos cum cura inspexisset,[4] ornato exercitu obviam venienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate[e] ipsorum ac Romani nominis, et in rebus deinde gerendis *. Proconsul enim ad exercitum * *.[5] Paucis post diebus consul concionem apud milites habuit. Orsus a parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem, adjecit, 'post scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, injurias in populum Romanum, direptiones sociarum urbium contra fœdus, ea omnia quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu[6] rerum suarum.[f] Favere enim pietati fideique Deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigii venerit.' Vires deinde populi Romani, jam terrarum orbem complectentis, cum viribus Macedoniæ, exercitus cum ex-

Doering.—2 *Unicam* pro *cunctam* conj. Gron.—3 'An post *defensis* vox *nobilis* vel *conspicuus*, a qua ablativi *re bellica*, *milite*, *sociis* pendeant, forte excidit?' *Doering*.—4 Ex emend. Manutii pro *inexisset*.—5 'Lacunas h. l. sed non satis feliciter, explevere Sigon. et Pigh. in Ann. ad a. 584.' *Rupert*. Vid. Not. Delph. inf. 'Pighii certe divinatio præferenda videtur ei quam protulit Sigon. *Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis et in rebus deinde gerendis summe utilis* (malim certe *summæ utilitatis*) *fuit. Proconsul enim ad exercitum conversus, eum commendans successori tradidit, ac Romam inde reversus est. Paucis post diebus, &c.*' Doering.—6 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

sali vocabulum veterem Pharsalum significat, haud procul dissitam ab ea urbe, quæ simpliciter Pharsalus dicta, in Phthiotide ad dextram Enipei circa Thessaliotidis fines, Larissam ad austrum. Utriusque meminit Strabo lib. XXXIII. unde apparet duas fuisse urbes.

[d] *Ad cunctam militarem disciplinam*] Suspicatur Gron. *ad unicam militarem disciplinam*.

[e] *Et primus eorum congressus ex dignitate, &c.*] Nemo non videt hic desse nonnulla. Ea ita supplet Sigon. *Primus eorum congressus ex dignitate eorum ipsorum, ac Romani nominis, et in rebus deinde gerendis summe utilis Philippo consuli fuit. Proconsul enim ad exercitum conversus, eum ad rem fortiter gerendam hortatus est, eoque consuli tradito Romam reversus est. Paucis post diebus consul, &c.*

[f] *Sensurum in exitu rerum suarum*] Non abs re præpositionem *in* delet Muret.

ercitibus comparavit. 'Quanto majores Philippi Antiochique opes non majoribus copiis fractas esse?'

2. Hujus generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eo et C. Marcius prætor a Chalcide, classe accepta, venit. Placuit, non ultra morando in Thessalia tempus terere, sed movere extemplo[7] castra, atque pergere inde in Macedoniam; et prætorem dare operam, ut eodem tempore classis quoque invehatur hostium littoribus. Prætore dimisso, consul, menstruum jusso milite secum ferre,[g] profectus decimo post die, quam exercitum acceperat, castra movit; et, unius diei progressus iter, convocatis itinerum ducibus, cum, exponerent in consilio, jussisset,[h] qua quisque ducturus esset, summotis iis,[8] quam[9] potissimum peteret,[i] retulit ad consilium. Aliis per Pythium[k] placebat via: aliis per Cambunios montes,[l] qua priore anno duxerat Hostilius con-

7 *Extemplo* del. Crev.—8 'Gron. emend. citra necessitatem, *convocatos i. duces cum exponere in consilio jussisset, qua* via *quisque ducturus esset, summotis iis, &c.*' Rupert. In plurim. antiq. edd. legebatur *concilio*. Vid. Not. Delph. inf.—9 Legendum monet Sigon. *qua*, nisi *viam* addere malimus.—

NOTÆ

g *Menstruum . . . secum ferre*] Supple commeatum; id est, cibaria quæ ad unum mensem sufficerent. Gallice, *ayant fait donner des vivres aux soldats pour un mois.*

h *Cum, exponerent in consilio, jussisset* [*exponere in concilio, jussissent*] *Concilii* et *consilii* voces confunduntur: et concilium quidem, licet interdum significet comitia, sive conventum populi cujusque, aut etiam communem conjunctorum populorum rempublicam, ponitur tamen nonnunquam pro secreto congressu, et coitione clam conspirantium; itemque pro conventu legatorum a diversis populis. Consilium vero primo intelligitur de senatu sive consilio publico civitatis, tum de cœtu militari ducum ad deliberandum convocatorum; cujus generis decem legati ad imperatorem mitti soliti. Dicitur et consilium de conventu prætorum cum assessoribus, ut et regum consultantium cum consiliariis suis. Accipitur denique consilium pro incepto, aut astu, sive prudenti invento. Hac de re ingentem hic habes Joan. Frederici Gron. notam, qui hic mavult, *convocatos itinerum duces cum exponere in consilio jussisset.*

i *Quam potissimum peteret*] Addendum videtur *viam;* ut Sigon. indicat: alioqui legendum esset, *qua peteret Macedoniam.*

k *Per Pythium*] Ptolemæo Pythium est Macedoniæ in Pelagonia Tripolitide urbs, quæ regio Estiæotis ad septemtrionem, Pelasgiotis ad occasum, Deuriopibus ad meridiem, intermediis Cambuniis montibus.

l *Per Cambunios montes*] Inter

sul: aliis præter Ascuridem paludem.[m] Restabat aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo prope divortium itinerum castra posituri erant, deliberatio ejus rei differtur. In Perrhæbiam inde ducit, et inter Azorum et Dolichen stativa habuit ad consulendum rursus, quam potissimum capesseret viam. Per eosdem dies Perseus, cum appropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset ignarus, omnes saltus insidere præsidiis statuit. In jugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) decem millia levis armaturæ juvenum [10] cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellum, quod super Ascuridem paludem erat, (Lapathus vocatur locus,[n]) Hippias tenere saltum cum duodecim millium Macedonum præsidio jussus. Ipse cum reliquis copiis primo circa Dium stativa habuit: deinde, adeo ut obtorpuisse inops consilii videretur, cum equitibus expeditis littore [11] nunc Heracleum,[o] nunc Philam [p] percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens.

3. Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, ubi propter Octolophum [q] diximus regis castra *.[12] Præmitti

10 'Vox *juvenum* plane otiosa est, et delenda, vel in ea latet nomen gentis alicujus, ut mox *XII. millium Macedonum* de altero præsidio.' *Crev.*—11 *Per littora* conj. Crev. et *intercurrebat* pro *percurrebat* Gron.

12 'Lacuna ex XXXI. 36. a Sigon. ita expletur, *ubi propter Octolophum dixi-*

NOTÆ

Acroceraunios montes et Pierium sunt hi montes, quos cum Candaviis fere confundunt; Candaviam tamen regionem in confinio Illyricæ et Macedonicæ regionum Strabo ponit circa Lychniduntem.

[m] *Præter Ascuridem paludem*] Haud magni nominis fuisse oportet hanc Ascuridem paludem, ut et castellum ei impositum, cujus paulo post mentio. Ascuridis paludis situs sub Volustanis, quod jugum erat Cambuniorum montium, qua proximum in intimam Macedoniam iter; et, ni fallor, ad Pieriæ occidentalis aditum.

[n] *Lapathus vocatur locus*] Lapathunta castellum circa Tempe locat mox Livius cap. 6. ad Characa montem. Quod cum superioribus an cohæreat videndum.

[o] *Nunc Heracleum*] Intellige Heracleam sub Olympo; quod oppidum erat Macedoniæ in Pieria et Magnesiæ confinio, non procul a Penei ostiis. Ejus meminit Steph. At Noster perpetuo Heracleum appellat.

[p] *Nunc Philam*] Dio ad euronotum fuit Phila, inter illud ac Tempe, non procul Heraclea situm, Pieriæ oppidum; nunc *Fello*, ut testatur Nardus.

[q] *Propter Octolophum*] Apparet locum esse mutilum: sic restituit Si-

Digitized by Google

tamen quatuor millia armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit; quis præpositi sunt M. Claudius, Q. Marcius consulis filius. Confestim et universæ copiæ sequebantur. Ceterum adeo ardua et aspera et confragosa via fuit, ut præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre itinere confecto castra posuerint: turrim Eudieru,[r] quem cepere, locum appellant. Inde postero die septem millia progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuntium ad consulem remittunt: 'perventum ad hostem esse, loco se tuto et ad omnia opportuno consedisse; ut, quantum extendere iter posset, consequeretur.'[a] Solicito consuli, et propter itineris difficultatem, quod ingressus erat, et eorum vicem, quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuntius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur et ipsi fiducia est, conjunctisque copiis, castra tumulo, qui tenebatur, qua aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata.[b] Non hostium modo castra, quæ paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium et Philam oraque maris, late patente ex tam alto jugo prospectu, oculis subjicitur. Quæ res ac-

[a] *Ut sequeretur accelerato, quantum fieri posset, itinere.*
[b] *Declivibus locis constituta sunt castra, et quasi in pendenti.*

mus regis castra Philippi fuisse. Sed ibi castra Sulpicii fuisse, XXXI. 36. traditur; Duk. Plura deesse putabat Doujat. et Crev. *regem* potius Persea fuisse, *Octolophum* autem librariis deberi, aut alium esse locum, quam qui XXXI. 36. memoretur, quippe qui longe abfuerit ab *Heracleo, Phila* et *Dio.*' Rupert.

NOTÆ

gon. *ubi propter Octolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Præmitti, &c.* Pugnam porro ad Octolophum, qua Persei pater Philippus ante annos XXXI. a P. Sulpicio Galba consule victus fuerat, describit Noster lib. XXXI. c. 37. sed multa adhuc deesse non est dubium; quandoquidem Marcius Philippus consul ad duodecimum a Dio milliare per invios montes transgressus in Macedoniam paulo post narratur. Ab Octolopho autem ad Dium circiter centum ac viginti millia passuum numerari necesse est. Et vero in Perrhæbiam, quæ Thessaliæ pars Pierio monti subjecta, duxisse consulem habemus ex cap. 2.

[r] *Turrim Eudieru*] Διερὸς *humidum* significat et] *splendidum.* Sit itaque turris Eudieru dicta ab amœnis circa et pellucidis aquis.

Digitized by Google

cendit militi animos, postquam summam belli ac regias omnes copias terramque hostilem tam e propinquo conspexerunt. Itaque cum alacres, protenus duceret ad castra hostium, consulem hortarentur; dies unus fessis labore viæ ad quietem datus est. Tertio die, parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit.

4. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat; qui, ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, venienti agmini consulis obvius fuit. Et Romani expediti ad pugnam exierant, et hostes. Levis armatura erat, promtissimum genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela conjecerunt. Multa utrimque vulnera temerario incursu[c] et accepta, et illata: pauci utriusque partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, majoribus copiis atque infestius concursum[13][s] ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: jugum montis, in angustum dorsum cuneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipue qui gravium armorum erant, spectatores pugnæ stabant. Levis armatura etiam per amfractus jugi procurrere, et ab lateribus cum levi armatura conserere,[14] per iniqua atque æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die vulneratis, quam interfectis, prælium nocte diremtum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neque manere in jugo inopi, neque regredi sine flagitio[t] atque

[c] *Concursu inordinato, seu temere hinc inde pugnantibus, non agmine instructo, et conferto pede.*

13 *Concurrissent* emend. Gron.—14 Crev. excidisse putat *manus* vel *pugnam*; et ejusmodi quid ex seq. *pugna* commode repeti posse putat Ernest. sed Doer. malit *confligere*; et mox idem *sic* pro *ac*. Rupert. conj. *cum levi*

NOTÆ

[s] *Concursum*] Supple esset. Huc enim quoque referendum verbum *fuisset*, e periodi fine: quod quasi bis positum intelligi debet.

[t] *Neque regredi sine flagitio*] Trahendum huc τὸ *poterat*, quod paulo post sequitur, ut pertineat tam ad imperatorem Romanum, quam ad hostem, Perseum.

Digitized by Google

etiam periculo; sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat;[15] nec aliud restabat, quam audacter commissum[u] pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eo, ut, si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex, et ab duodecim millibus prope clamorem et strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis summittendo, neque ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit: cum Romanus imperator, major sexaginta annis et prægravis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret. Egregie ad ultimum in audacter commisso perseveravit; et, Popillio relicto in custodia jugi,[16] per invia transgressus, præmissis, qui repurgarent iter, Attalum et Misagenem, cum suæ gentis utrumque auxiliaribus,[x] præsidio esse saltum aperientibus jubet. Ipse, equites impedimentaque præ se habens, cum legionibus agmen cogit.

5. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina jumentorum sarcinarumque. Progressis vixdum quatuor millia passuum nihil optabilius esse, quam redire, qua venerant, si possent. Hostilem prope tumultum agmini elephanti præbebant; qui, ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem, equis maxime, incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive, sumto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur,[d] distantes inter se paulo plus,

[d] *Ita ut ea ex parte quæ magis devexa erat, fulturæ aliquid imponeretur, quo superioris partis altitudo propemodum exæquaretur.*

armatura rem gerere, per iniqua, &c.—15 Legendum cum Muret. Gron. et Drak. censet Rupert. *periculo, si cedenti ex s. l. instaret hostis, poterat.*—16 *In custodiam jugi* malit Drak.

NOTÆ

[u] *Quam audacter commissum*] Accipi potest *commissum*, vel pro re commissa, sive quæ cœpta erat; vel, ut referatur ad *prælium*, pro incepto et inchoato prælio: eodem sensu quo apud Virgilium v. Æneid. dicitur, 'Et tuba commissos medio canit aggere ludos.'

[x] *Cum suæ gentis utrumque auxiliaribus*] Attalus cum Asianis, Misagenes

Digitized by Google

quam quanta belluæ latitudo est. In eos transversi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, ut pons esset, injungebantur, humusque insuper injiciebatur. Modico deinde infra intervallo similis alter pons: dein[17] tertius et plures ex ordine, qua rupes abscisæ erant,[y] fiebant. Solido procedebat elephas in pontem: cujus priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, usque alterius[18] initium pontis, prolabi eum leniter cogebat. Alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes, prolabebantur. Ubi planities altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum est. Paulo plus septem millia die[19] [z] Romani processerunt; minimum pedibus itineris confectum. Plerumque provolventes se simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis, processerunt; adeo ut ne dux quidem et auctor itineris infitiaretur, parva manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planitiem pervenerunt; neque, an infestus is locus esset, septus undique, circumspiciendi spatium fuit. Vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum postero quoque die in tam cava valle opperiri Popillium ac relictas cum eo copias necesse fuit; quos et ipsos, cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellant.[a] Quarto inde die[20] per æque invia, sed assuetudine peritius et meliore cum spe,[e] quod nec

[e] *Propter assuetudinem, seu quia insueverant.*

17 *Inde* Gron. Doujat. Crev. Mox *abscissæ* edd. ante Gron.—18 Ante *alterius* videtur Doer. excidisse *ad*.—19 Vid. Not. Delph. inf.—20 *Tertio inde*

NOTÆ

cum Numidis.

[y] *Qua rupes abscisæ* [*abscissæ*] *erant*] Froben. scribit *abscisæ*, cui suffragantur, teste Gron. optimi auctores, et antiquissimi codices; sed exiguo, ni fallor, discrimine: alterum est a verbo scindo, alterum a cædo. Ego hic malim *abscisæ*.

[z] *Paulo plus septem millia die*] Forte, inquit Gron. *eo die*: verum *die* significat non male, intra diem unum.

[a] *Quem incolæ Callipeucen appellant*]

Digitized by Google

hostis unquam[1] apparebat, et mari appropinquabant, degressi in campos, inter Heracleum et Libethrum posuerunt castra[b] peditum; quorum pars major tumulos tenebat. Ii vallem, campi quoque[2] partem,[c] ubi eques tenderet, amplectebantur.

6. Lavanti regi dicitur nuntiatum, hostes adesse. Quo nuntio cum pavidus exsiluisset e solio, victum se sine prælio clamitans proripuit, et subinde per alia atque alia pavida consilia et imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam,[3] alterum Asclepiodotum,[d] ubi pecunia deposita erat, ex præsidiis revocat, omnesque aditus aperit bello.[e] Ipse ab Dio, auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in

die edd. ante Sigon.—1 Malebat Sigon. *usquam*, satis convenienter, judice Doer. sed Drak. vulg. lection. *unquam* recte quoque dici existimat. Mox *digressi* Gron. Doujat. Crev. Deinde *Heracleum* pro *Heracetum* ex emend. Gron.—2 *Ii v. campique* legendum putant Mur. et Gron. Pro *ii* legendum insuper *alii* putat Duk.

3 'Locum, qui sequitur, mutilum esse, et, quæ exciderunt, ex Livii cap. 10. pr. et Diodoro in Exc. Vales. p. 310. ita fere supplenda putabant Crev. et Drak. *Duobus ex amicis Niciam proficisci jussit Pellam, ubi pecunia deposita erat, et, quicquid ejus ibi nancisceretur, in mare dejicere; alterum Andronicum misit Thessalonicam, ut navalia incenderet. Simul Hippiam et Asclepiodotum ex præsidiis revocat.* Nota Gron. est: 'Neque *Pella* viri est nomen, neque *Asclepiodotus* loci. Verba autem illa, *ubi pecunia deposita erat*, omnino sunt aliena. .... Est autem omnino scribendum, *duos ex amicis*, (alterum) *Hippiam*, *alte-*

NOTÆ

A pulchra pinu, sive picea, deductum nomen.

[b] *Et Libethrum posuerunt castra*] Libethrum, seu Libethrus, oppidum fuit in Magnesiæ Thessalicæ regionis et Macedoniæ confinio: ubi Libethra, fons Musis sacer, a quibus tamen alieni habebantur Libethrii.

[c] *Ii vallem, campi quoque partem*] Legit post Muretum Gron. *campique partem*.

Campique] Sic recte J. F. Gron. pro *campi quoque*. J. Clericus.

[d] *Duobus ex amicis Pellam, alterum Asclepiodotum*] Deest hic aliquid. Certum est eodem tempore dupliciter peccasse Perseum, et ex primariis duobus amicis alteri, nempe Niciæ, præcepisse, ut pecuniam quæ apud Pellam urbem regiam deposita erat, in mare demergeret; alteri nimirum Andronico, ut naves in portu Thessalonicæ incenderet; ne Romani his copiis adversus ipsum uti possent, quemadmodum infra cap. 10. habetur.

Pellam [*Hippiam*] Sic J. F. Gron. pro *Pellam*, quod sensu caret. J. Clericus.

[e] *Omnesque aditus aperit bello*] Revocatis enim ducibus præcipuis, qui limitibus præerant, patuit Macedonia Romanis.

Digitized by Google

classem congestis, ocyus demigrare Pydnam cogit;[4] et, quæ temeritas consulis videri potuisset, quod eo processisset, unde invito hoste regredi nequiret, eam non inconsultam[5] audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde evadere possent, habebant Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium; quæ utraque[6] regiis tenebantur præsidiis. Itaque si dux intrepidus decem dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset,[7] neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus pervehendis eo patuisset iter. Sunt enim Tempe saltus, etiamsi non bello fiat infestus, transitu difficilis. Nam præter angustias per quinque millia, qua exiguum jumento onusto iter est, rupes utrimque ita abscisæ sunt, ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possit. Terret et sonitus et altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus,[8] tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca præsidiis regis fuit insessus. Unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum Condylon[9] castello inexpugnabili:[f] tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant:[g] quartum viæ ipsi, qua et media et angustissima vallis est, impositum, quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes, per quos descenderant, repetendi erant. Quod[10] ut furto fefel-

rum *Asclepiodotum, ex præsidiis revocat cet.*'' Rupert.—4 'Excidisse videntur voces fere hæ, *omnes incolas cum liberis et uxoribus*, ut intelligitur ex Diodor. Excerpt.' *Doering*. quod suspicabatur Drak. Pro *cogit*, conj. Rupert. cum Jac. Periz. *cogitat*.—5 'Ita ex emend. Sigon. et Gron. pro *non consultam*. Muretus conj. *eam consultam inaudacia fecit*. Præstiterit *eam nunc consultam audaciam facit*.' Rupert.—6 'Sc. loca, Tempe et Dium; nisi potius leg. *qui utrique* sc. saltus.' *Rupert*.—7 Drak. parum probabiliter, judice Doer. emendabat, *prima specie appropinquantis terrorem sustinuisset*. Ernest. malebat *vanam speciem*.—8 *Hic saltus* conj. Duk.—9 Conj. Gron. *præsidiis regiis*, et *alterum ad Condylon*; et Drak. *alterum in Condylo, castello inexpugnabili*.—10 'Suspicor ante *quod* voces quasdam excidisse hunc fere in modum, *sed id frustra*

NOTÆ

[f] *Condylon castello inexpugnabili*] Num idem cum Gonnocondylo, de quo supra lib. XXXIX. c. 25. ?

[g] *Quem Characa appellant*] Loci nomen supra Peneum.

lerant, ita propalam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant; et experta difficultas spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quam in Macedoniam ad Dium per medios evadere hostes; quod, nisi Dii mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices[h] montis paulo plus quam mille passuum ad mare relinquant spatium,[11] cujus dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis,[i] partem planitiæ[12] aut Jovis templum, aut oppidum tenet;[k] reliquum perexiguum fossa modica valloque[13] claudi poterat, et saxorum ad manum sylvestrisque materiæ tantum erat, ut vel murus objici, turresque excitari potuerint. Quorum nihil cum dispexisset cæcata[14] mens[l] subito terrore, nudatis omnibus præsidiis patefactisque bello, ad Pydnam refugit.[15]

7. Consul, plurimum et præsidii et spei cernens in stultitia et segnitie hostis, remisso[16] nuntio ad Sp. Lucretium Larissam, ut castella, relicta ab hoste, circa Tempe occuparet, præmisso Popillio ad explorandos transitus circa Dium, postquam patere omnia in omnes partes animadvertit, secundis castris pervenit ad Dium, metarique[17] sub ipso templo,[m] ne quid sacro in loco violaretur, jussit. Ipse, urbem ingressus, sicut non magnam, ita exornatam publicis

tentassent, quod (quoniam) *ut ante furto, &c.*' Doering.—11 Monuit Drak. non opus esse cum Gron. legi *spatii*, vel, insuper suadente Heinsio ad Vell. II. 110. deleri *τὸ quam*.—12 '*Planitiæ* edd. antt. cui *planitie* substitutum Francof. a. 1578. et *planitiei* a Modio.' *Rupert.*—13 *Vallove* et mox *turresve* conj. Rupert.—14 Vid. Not. Delph. inf.—15 Malit Rupert. *ad Pydnam rex fugit*.

NOTÆ

[h] *Cum Olympi radices*] Altissimus Thessaliæ mons, nubes supergrediens, Olympus Pieriam Macedoniæ provinciam dirimit a Magnesia regione Thessaliæ, Peneo imminens, ultra quem ad meridiem Ossa.

[i] *Baphyri amnis*] Sub Olympo ad Heracleam Pieriam, sese in mare Macedonicum evolvit hic amnis.

[k] *Aut oppidum tenet*] Oppidi nomine intelligitur, opinor, Heracleum.

[l] *Dispexisset cæcata mens*] Nescio cur Gronovio placeat magis *obcæcata*: intelligitur enim mens Persei revera cæcutientis: 'cæcare' Cic. dixit, et Plinius participio usus est.

[m] *Metarique sub ipso templo*] Templum Jovis intellige, a quo sine dubio urbi Dio nomen.

Digitized by Google

locis et multitudine statuarum, munitamque egregie, vix satis credere, in tantis rebus sine causa relictis non aliquem subesse dolum. Unum diem ad exploranda circa omnia moratus, castra movet; satisque credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn[n] processit. Postero die progressus, Agassam[18] urbem,[o] tradentibus sese ipsis, recepit; et, ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesque ac suis legibus victuros, est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen[p] posuit castra, et, quantum[19] procederet longius a Thessalia, eo majorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est; dubitatione omnibus exemta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset,[f] cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum[q] atque Hippiam:[r] ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cujus culpæ reus nemo justius, quam ipse, fuisset.[s] Consuli postquam ex alto conspecta classis[g] spem fecit, cum commeatu naves venire, (ingens enim caritas annonæ

f Qua ratione patefactum est, quantum incommodi subiturus fuisset, &c.
g Postquam conspexisset naves e mari venientes.

16 Mavult Rupert. *misso*.—17 *Metatusque* conj. Drak.—18 Turneb. legendum putat *Pagansam*.—19 Legi jubebat Muret. prob. Gron. *quanto*; sed nostram lect. defendit Drak.

NOTÆ

n *Ad amnem nomine Mityn*] Fluvius Pieriæ fuit in Thermaicum influens sinum, relicto ad dextram Dio.

o *Agassam urbem*] Hæc Pieriæ urbs ad lævam Mytis fluvii. Noster lib. XLV. Agassas vocat in numero plurali.

p *Ad Ascordum flumen*] Alias *Ascodrus*, inter Mityn et Haliacmonem per eandem Pieriam provinciam Macedoniæ in memoratum sinum effunditur.

q *Ante omnes Asclepiodotum*] Qui ad tuendum jugum Cambuniorum montium missus fuerat cum decem millibus armatorum, supra cap. 3.

r *Atque Hippiam*] Missum et ipsum ad defendendum Lapathunta castellum cum duodecim millibus Macedonum ut patet ex eodem cap.

s *Cujus culpæ reus nemo justius, quam ipse, fuisset*] Perseus enim trepidans eos ex præsidiis amoverat, supra cap. 6.

Digitized by Google

ac prope inopia erat) ab invectis jam portum audit, onerarias naves Magnesiæ relictas esse. Incerto inde, quidnam agendum foret, (adeo sine ulla ope hostis, quæ aggravaret,[h] cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat,) peropportune literæ a Sp. Lucretio allatæ sunt, castella se, quæ super Tempe essent et circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis et aliarum in usum rerum copiam invenisse.

8. His magnopere lætus consul ab Dio ad Philan ducit, simul ut præsidium ejus firmaret, simul ut militi frumentum, cujus tarda subvectio erat, divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit. Nam alii, metu recessisse eum ab hoste, ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: alii ignarum, belli quæ in dies fortuna novaret,[i] ut qui, offerentibus sese rebus, omisisset e manibus ea, quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dii, excitavit hostem, ut nunc tandem sentiret, recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus Dium,[t] quæ disjecta ac vastata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis[u] castra ponit, amnem ipsum, transitu perdifficilem, pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hybernis idem incitatus pluviis; et supra rupes ingentes gurgitibus facit, et intra prorupta,[x] in mare evol-

[h] *Hoste nihil agente quo augeret incommoda.*
[i] *Alii aiebant Marcium consulem nescivisse rerum vicissitudinem, et ea quæ sors atque alea belli alternis mutaret.*

20 Vocem *imperatori* plane otiosam putant Crev. et Duk. Contra tendit Doer. Mox *alii ignarum belli, quæque in dies f. n.* conj. Jac. Periz.—1 *Emi-*

NOTÆ

[t] *Regressus Dium*] Perseus.

[u] *Citra ripam Enipei amnis*] Diversus est hic Enipeus a Thessalico amne cognomine, qui ex Othry monte ortus, Apidano jungitur, et cum eo Peneum auget supra Larissam. Hic autem Enipeus, Dium inter et Philam, mare, ni fallor, subit pari ferme spatio a Mitys et Baphyri ostiis distans.

[x] *Supra rupes ingentes gurgitibus facit, et intra prorupta, &c.*] Conj. Gron. legendum *supra rupem ingentes gurgites facit, et infra prorutam in mare*

vendo terram, præaltas voragines[3] cavatoque medio alveo ripas utrimque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis[4] credens, extrahere reliquum tempus ejus æstatis in animo habebat. Inter hæc consul a Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit. Abest a Phila quinque millia ferme passuum, media regione inter Dium Tempeque, in rupe amni imminente positum.[y]

9. Popillius, priusquam armatos muris admoveret, misit, qui magistratibus principibusque suaderent, fidem clementiamque Romanorum, quam vim, experiri mallent. Nihil ea consilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra marique (et classis appulsa ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisque, oppugnari cœpti. Juvenes etiam quidam Romani, ludicro circensi ad usum belli verso,[z] partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione inducta bestiis omnium gentium[5][a] circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera; nec, semel quadrigis,[6] semel desultore misso, vix unius horæ tempus utrumque curriculum complebat.[b] Inter cetera sexageni ferme juvenes, interdum

[b] *Eo tempore cum circensibus ludis unus tantum missus quadrigarum, atque unus desultorum fieret, ita ut utrorumque cursus intra horam perficeretur, tempus quod supererat aliis spectaculis insumebatur, et præsertim testudine armatorum.*

---

sisset mavult Duk.—2 *Tunc* Gron. Doujat. Crev.—3 Vid. Not. Delph. inf. cum conj. Gron. et Doujat. 'Ad hanc aptissimam Gronovii emendationem totum locum equidem distinxerim ita, *Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus; hybernis idem incitatus pluviis et* (tam) *supra rupes ingentes gurgites facit, et* (quam) *infra, prorutam in mare evolvendo terram, præaltas voragines, &c.*' Doering.—4 *Hosti* malit Crev.

5 Improb. Bauer. conjecturam Ursini *generum*.—6 Gron. scribendum pu-

NOTÆ

evolvendo terram, &c. Mihi *gurgites* reponi pro *gurgitibus* placet: et *prærupta* pro *prorupta*: cetera non displicent.

Supra rupes] Conjicit Gron. *supra rupes ingentes gurgites facit, et infra prorutam in mare, &c.* J. Clericus.

[y] *In rupe amni imminente positum*] Situs Heraclei describitur ad ostia Baphyri. Id nunc obsidetur a Popillio.

[z] *Ludicro circensi ad usum belli verso*] Id statim explicatur.

[a] *Bestiis omnium gentium*] Corrigit Fulv. Ursinus *omnium generum*: non tamen persuadet. In eo enim maxime versabatur ambitio magistratu-

plures, apparatioribus ludis,[7][b] armati inducebantur. Horum inductio in parte[8] simulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis,[9][c] propiorque gladiatorium armorum usum. Cum alios decursus edidissent motus,[10][d] quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertiis magis et quartis, postremis etiam genu nisis, fastigatam, sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta cum evasissent, nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parti muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur, depulsisque iis, in urbem duorum signorum milites transcenderunt.[l] Id tantum dis-

[l] *Cum testudo similis huic circensi a militibus facta esset juxta partem muri quo cingebatur Heracleum, et super alios armati quidam evasissent prope murum, jam qui in summa testudine erant, capita æquabant cum hostibus, qui mœnia tuebantur; his itaque loco pulsis, manipuli duo Romanorum irruperunt in urbem.*

---

tat *et semel quadrigis*; et mox *curriculum*, quod exhibent primæ edd. male, illo judice, Basil. 1539. mutavit in *circulum*. Pro *nec* etiam legi posse *nam* et *ac* jam Rupert. et alii monuere.—7 'Ita recepi ex emend. Mureti. *apparitoribus ludi* edd. primæ et recentt. [Crev. Drak. Doer.] *ab apparitoribus ludi* ed. Lugd. 1553. et aliæ, [Gron. Donjat.] Saltem leg. *apparatoribus ludi*, vel *ab apparatoribus ludi*.' Rupert.—8 *Ex parte* h. l. at inf. legendum fortasse putat Rupert.—9 Expungendam vocem *artis* censent Gron. et Crev. *elegantioris, quam exercitii militaris, artis* conj. Periz.—10 'Incommodum hic voc. *motus*,

NOTÆ

um Romanorum ludos edentium, ut ex longinquis maxime regionibus conquisitas magno studio feras populo exhiberent. Huc pertinent inprimis Cœlii ad Ciceronem epistolæ complures, veluti 4. 8. 9. lib. VIII.

[b] *Plures apparatioribus ludis* [*ab apparitoribus ludi*] Primæ editiones præpositione vacabant, *plures apparitoribus ludi*: legebat Muret. satis probabili conjectura *apparatioribus ludis*. Non tamen damnaverim si quis legat *ab apparatoribus ludi*.

[c] *Quam militaris artis*] Expungit Gron. vocem *artis*: et sufficit nomen *exercitii*, quod præcedit.

[d] *Cum alios decursus edidissent motus*] Corrige mea fide *cum alios decursu edidissent motus*: est nempe *decursu* idem ac decurrendo. Gallice, *après avoir fait les autres mouvemens qui regardent l'exercice.*

Digitized by Google

simile fuit, quod, et in fronte extrema, et ex lateribus,[11] soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora, sed prætenta[12] pugnantium more.[e] Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, et testudini injecta imbris[13] in modum[f] lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et consul, capto jam Heracleo, castra eo promovit, tanquam Dium, atque, inde summoto rege, in Pieriam etiam progressurus.[g] Sed, hyberna jam præparans, vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri jubet, et eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, ubi deversari portantes commeatus possent.

10. Perseus, tandem a pavore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, malle, imperiis suis non obtemperatum esse, cum trepidans gazam in mare dejici Pellæ, Thessalonicæ navalia jusserat incendi. Andronicus, Thessalonicam missus, traxerat tempus, id ipsum quod accidit,[14][h] pœnitentiæ relinquens locum. Incautior Nicias Pellæ projiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus:[15][i] sed in rem emendabi-

etiamsi *decursus*, non *motus*, sit genit. pro quo legi possit *decoros*, aut pro *motus mox*, quod ad seqq. referatur; Bauer. *decursus edidissent et motus*, et *decursu edidissent motus* conj. Duk. posterius etiam Doujat. Crev. et Lips. Poliorc. I. 5.' *Rupert.*—11 *In fronte, extremi et ex lateribus* conj. Lips. et Jac. Periz.—12 Ita pro vulg. *prætecta*, quod habent omnes reliquæ edd. recepit Rupert. ex emend. Lips. quam etiam probarunt Gron. Duk. Drak. et Doer. Vulgat. *prætecta* haud tueri posse judicat Rupert.—13 *Imbricis* conj. Rupert.

14 Vide Not. Delph. inf.—15 Improb. Rupert. conject. Freinsh. et Gro-

NOTÆ

[e] *Sed prætenta [prætecta] pugnantium more*] Lipsius conjicit *prætenta*. Quidni vero retineamus *prætecta?* id est, tecta ex anteriori parte, quod ad corpora referre possis. Lactantius sane lib. v. cap. 2. 'vitia' dixit 'capillis, et pallio, et divitiis prætegere.'

[f] *Imbris in modum*] Sic Ammianus lib. XXVI. 'ita tela, velut imbrem, e tecto deiabi.'

[g] *In Pieriam etiam progressurus*] Intellige in ulteriorem seu borealem Pieriam. Ceterum Dium ipsum ponit in Pieria Ptol.

[h] *Id ipsum quod accidit*] Existimat Gron. minus scabram futuram orationem, si legamus *in idipsum quod accidit*.

[i] *Projiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus*] Mavult Freinshemius *pecuniæ quod fuerat*, expungitque τὸ *partem*: Gron. per appositionem accipi posse putat *projiciendo pecuniæ partem*, nempe, *id omne quod ejus fu-*

Digitized by Google

lem[16] visus lapsus esse,[k] quod per urinatores omne ferme extractum est. Tantusque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici jusserit, deinde Andronicum quoque et Nician, ne quis tam dementis imperii conscius existeret. Inter hæc C. Marcius, cum classe ab Heracleo Thessalonicam profectus, et agrum pluribus locis, expositis per littora armatis, late vastavit, et procurrentes ab urbe, secundis aliquot præliis, trepidos intra mœnia compulit: jamque ipsi urbi terribilis erat, cum, dispositis omnis generis tormentis,[l] non vagi modo circa muros, temere appropinquantes, sed etiam qui in navibus erant, saxis tormento emicantibus percutiebantur.[17] Revocatis igitur in naves militibus, omissaque Thessalonicæ oppugnatione, Æniam[18] inde petunt.[m] Quindecim millia passuum ea urbs abest, adversus Pydnam posita, fertili agro. Pervastatis finibus ejus, legentes oram, Antigoneam perveniunt. Ibi, egressi in terram, primo et vastarunt agros passim, et aliquantum prædæ contulerunt ad naves. Dein palatos eos adorti Macedones, mixti pedites equitesque, fugientes effuse ad mare persecuti, quingentos ferme occiderunt, et non minus ceperunt. Nec aliud, quam ultima necessitas, cum recipere se tuto ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, simul desperatione alia salutis, simul indignitate, irritavit. Redintegrata in littore pugna est. Adjuvere et qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti ferme cæsi; par nu-

novii in Not. Delph. inf.—16 'Cum Gron. leg. *in errorem emend.* Vel cum Drak. *in re emendabili.*' Rupert.—17 *Percuterentur* malit Crev.—18 Legendum esse censet Drak. *Æneam.*

NOTÆ

erat nactus. Nam quod uterque tentat *fugerat* pro *fuerat*, ut sit, *quod fugerat, nactus;* et Nicias indignationem Persei incurrerit, quam tamen vitabat; id mihi quidem longius videtur arcessitum.

[k] *Sed in rem emendabilem visus lapsus esse*] Quamvis tolerari possit, melior tamen Gronovii lectio, *sed in errorem emendabilem.*

[l] *Dispositis omnis generis tormentis*] A Thessalonicensibus nempe, contra C. Marcii milites.

[m] *Æniam inde petunt*] Romana scilicet classis. Porro Ænia ad Thermaicum sinum, Antigonea, itemque Pallene ad Toronaicum: Paraxiæ Macedonicæ regionis urbes fuere, de quibus alibi.

Digitized by Google

merus captus. Ab Antigonea classis profecta, ad agrum Pallenensem exscensionem ad populandum fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longe fertilissimus omnis oræ, quam prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab Elea profectus, obvius fuit; et quinque missæ a Prusia rege tectæ naves.

11. Hac virium accessione animus crevit prætori, ut Cassandream oppugnaret.[n] Condita est a Cassandro rege in ipsis faucibus,[o] quæ Pallenensem agrum[p] ceteræ Macedoniæ jungunt, hinc Toronaico,[q] hinc Macedonico septa mari. Eminet namque in altum lingua, in qua sita est: nec minus, quam in altum magnitudine[19] Atho mons, excurrit,[r] obversa in regionem Magnesiæ duobus imparibus promontoriis; quorum majori Posideum est nomen, minori Canastræum.[20][s] Divisis partibus oppugnare adorti: Romanus ad Clitas, quas vocant,[t] munimenta, cervis etiam objectis, ut viam intercluderet,[m] a Macedonico ad Toronaicum mare

[m] *Sparsis quoque ferreis ligneisve furcillis, cervorum cornua imitantibus, quæ ex humo eminebant.*

19 'Crev. vocem *magnitudine*, Drak. vero tres voces *in altum magnitudine*, tanquam pannum assutum, resecandas putabat.' *Doering.*—20 *Canastreum*

NOTÆ

[n] *Ut Cassandream oppugnaret*] Potidæam Paraxiæ quoque urbem, Atheniensium bellis notam, instauraverat, aut circa eam novum condiderat oppidum Cassander Antipatri filius, Macedoniæ regno potitus, quod de suo nomine Cassandream dixerat.

[o] *In ipsis faucibus*] Sic etiam Strabonis Epitome Cassandream locat in isthmo Chersonesi Pallenensis juxta Potidæam, quæ olim Phlegra.

[p] *Pallenensem agrum*] A Pallene oppido dicta Pallenensis peninsula, quam Noster linguam appellat.

[q] *Toronaico*] Sinus Toronaicus a Torone oppido ei apposito e regione Olynthi, nomen accepit. Est autem inter geminos Macedonici maris sinus, Thermaicum ad occasum, et Singiticum ad ortum: ultra quem versus aquilonem Chersonesus Macedonica proprie dicta, in qua mons Athos, nunc ἅγιον ὄρος: sinus hodie *Golfo di Aiemana* dicitur.

[r] *Nec minus, quam in altum Atho mons, excurrit*] Comparat Chersonesi Pallenensis longitudinem Athi montis, opinor, altitudini: alioqui non satis videtur æqualis hujus procursus in mare Macedonicum: et minus arctæ illius fauces, pauloque minus latum inter duos sinus spatium.

[s] *Canastræum*] Promontorium est Macedoniæ, haud procul Cassandrea, ad extrema sinus Thermaici, ortum versus.

[t] *Ad Clitas, quas vocant*] A declivi-

Digitized by Google

perducit. Ab altera parte Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper objecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nusquam cumuli apparebant, quo regesta e fossa terra foret, monstrati sunt fornices:[u] 'non ad eandem crassitudinem, qua veterem murum, sed simplici laterum ordine, structos esse.'[1] Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere. Fallere autem ita se posse, si, muros a parte alia scalis adortus, tumultu injecto, in custodiam ejus loci[x] propugnatores urbis avertisset. Erant in præsidio Cassandreæ, præter non contemnendam juventutem oppidanorum, octingenti Agrianes et duo millia Penestarum Illyriorum, a Pleurato inde missi,[2 y] bellicosum utrumque genus. His tuentibus muros, cum subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt. Quod si, qui irrupere,[3 z] armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse

edd. ante Sigon.—1 'Verba simul a monstrantibus dicta, sed obliqua oratione a Livio prolata: quod et Crev. monuit. Itaque non est, quod cum Gron. legas *monstratum est, fornices non cet.* aut cum Turnebo *qua vetus murus . . . structi*, aut cum Drak. *monstrarunt.*' Rupert.—2 '*Deinde* conj. Crev. et *eodem missi* vel *missa* Gron. Sed forte ex XLIII. 23. leg. *et mille ac ducenti* (*MCC.* pro *MM.*) *Penestarum Illyriorum, a Perseo inde* (ut XLIII. 23. 'ex Penestarum gente') *missi.*' Rupert.—3 'Forte leg. *qui irrumperent*, hoc sensu, si præsto fuissent armati, qui irrumperent; Jac. Periz. Minus probabiles aliorum emendationes *qui perfodere, qui perrupere*, (i. e. perfodere,) et *quod si*

NOTÆ

tate aut ab obliquitate montium dicta hæc loca; quasi τὰ κλίτη: an quasi claves, τὰς κλεῖδας?

[u] *Monstrati sunt fornices*] Indiget locus emendatione, et vel legendum post Turnebum, in nominandi casu, *fornices non ad eandem crassitudinem qua vetus murus, sed simplici laterum ordine structi;* vel si serventur casus accusativi, scribendum, ut Gron. videtur, *monstratum est*, in neutro genere: vult enim Livius ostensum esse prætori idcirco cumulos egestos e fossa a Perseo instituta non eminere, quia fornices novi muri minus crassi erant quam prior murus.

Monstratum est] Sic recte J. F. Gron. pro *monstrati sunt.* J. Clericus.

[x] *In custodiam ejus loci*] Quem scilicet scalis adoriebantur, et procul ab ea parte, qua pariete transfosso ingredi parabat prætor.

[y] *A Pleurato inde missi*] Nempe, e Penestia, seu Penestarum regione, ut nihil opus sit legere cum Gron. *a Pleurato eodem* (id est, Cassandream) *missi.*

[z] *Quod si, qui irrupere*] Mallem *si qui perrupere;* id est, perfoderunt fornices muri; neque enim revera in urbem irruperunt.

Digitized by Google

opus militibus nuntiatum est, clamorem alacres gaudio repente tollunt, aliis parte alia in urbem irrupturis.[4] [a]

12. Hostes primum admiratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet. Postquam patere urbem accepere præfecti præsidii Pytho et Philippus, pro eo,[5] qui occupasset aggredi, opus factum esse rati,[a] cum valida manu Agrianum Illyriorumque erumpunt, Romanosque, qui alii aliunde coibant convocabanturque, ut signa in urbem inferrent, incompositos atque inordinatos fugant persequunturque ad fossam; in quam compulsos ruina cumulant. Sexcenti ferme ibi interfecti, omnesque prope, qui inter murum fossamque deprehensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat; et ne Eumeni quidem, simul a mari, simul a terra aggredienti, quicquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodiis firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi, ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, cum in salo stantes hostium naves conspexissent, ipsi, obscura nocte, simplici ordine, quam poterant proxime littus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præsidii fama absistere oppugnatione simul Romanos regemque coëgit. Circumvecti promontorium, ad Toronen classem appulerunt. Eam quoque oppugnare adorti,[6] ubi valida defendi manu animadverterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis vidissent, præter-

[a] *Cum existimarent opus quo muri aperti fuerant, utile futurum ei parti quæ prior hostes adoriretur, hoc est, non minus obsessis quam obsessoribus.*

qui irrumpere armati ausi fuissent.' Rupert.—4 Vid. Not. Delph. inf.

5 Olim legebatur ante Gron. *Philippus Proco.*—6 Malit Doer. cum Drak. *adorsi.*

NOTÆ

[a] *Aliis parte alia in urbem irrupturis*] Vellet Gron. *clamorem repente tollunt alii parte alia in urbem irrupturi:* sed valet ablativus absolute positus, ut indicentur tum qui scalis ab una parte adorturi, tum qui simul per ruinas muri perfossi ingressuros se sperabant.

Digitized by Google

vecti ad Iolcon [b] classem appulerunt; inde, agro vastato, Demetriadem quoque aggressuri.

13. Inter hæc et consul, ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Melibœam [c] urbem oppugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliam vergit, opportune imminens [7] super Demetriadem. Primus adventus hostium perculit incolas loci: collectis deinde ex necopinato pavore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia, qua suspecti aditus erant, spemque extemplo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, et opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus, cum audisset, simul Melibœam a consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggrederetur, Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. Eidem imperatum, ut, si a Melibœa summovisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad urbem castra moverent Romani. Et [8] ab oppugnatoribus Melibœæ, cum in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisque injectus. Ita a Melibœa abscessum est. Euphranor, soluta unius urbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, sed agros etiam, confiderunt se a populationibus tueri posse: et eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circumvecti tamen mœnia sunt prætor et rex, situm urbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere aut vi possent. Fama fuit, per Cydantem Cretensem et Antimachum, qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem et Persea conditiones amicitiæ. Ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem navigat; gra-

NOTÆ

[b] *Ad Iolcon*] Magnesiæ Thessalicæ regionis urbs Iolcos ad sinum Pelasgicum fuit, sub Pelio monte, Demetriadi ad ortum, nunc *Iaco*. Hinc traditur Jason in Colchidem navigasse.

[c] *Ad Melibœam*] In eadem Magnesia erat Melibœa ad Macedonicum mare, Bœbeidi paludi ad boream, inter Ossam et Pelion montes.

Digitized by Google

tulatus,[9] quod prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abit. Marcius Figulus prætor, parte classis in hyberna Sciathum missa,[d] cum reliquis navibus Oreum Bœotiæ[10] petit,[e] eam urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diversa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adjutum ab eo prætorem esse, cum sæpe eum literis arcessisset, tradit; nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum, quod, ut iisdem castris tenderet, permissum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem ejus et remansisse apud consulem, et sinceram ejus fidem æquali tenore egregiamque operam in eo bello fuisse.

14. Dum bellum in Macedonia geritur, legati Transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen; gentis, ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ, muneraque missa, torquis aureus duo pondo,[11] et

7 *Imminentis* conj. Drak.—8 'Particula *et* h. l. friget.' *Doering*.—9 Drak. conj. *gratulatusque ;* aut *gratulatum* vel *gratulaturus, quod p. M. intrasset : Pergamum inde in regnum abit*. 'Quod non opus videtur si distinxeris *navigat. Gratulatus, quod, &c.*' Doering. 'Potest etiam post *navigat* addi *et*, aut vulgatum servari.' *Rupert*. Pro *abit* legunt *abiit* Gron. Doujat. Crev.—10 'Forte *Oreum Eubœæ*, aut *Oropum Bœotiæ ;* Gron. Illud præferendum tum propter opportunum loci situm, tum quia Cn. Octavius, Marcii prætoris successor, *Oreum ad classem venit*. *Oreum Boetiæ* Ms. quod ex *Oreū eubœæ* factum est.' *Rupert*.

11 'Gron. de Pec. Vet. emend. *dupondo ;* h. e. duas pondo sc. libras.'

NOTÆ

[d] *Sciathum missa*] Sciathus urbis et insulæ nomen est, in Ægæo mari, inter oram Magnesiæ et Peparethum insulam sitæ.

[e] *Oreum Bœotiæ petit*] Bœotiæ scriptum puto pro *Eubœæ :* in hac enim insula fuisse Oreum, jam observavimus. Dubitat Gron. an legendum sit *Oropum Bœotiæ*, quam tamen Noster Atticæ attribuit lib. proxime sequenti c. 27. sed Bœotiæ vulgo ascribitur; et de eo oppido certatum alias inter Bœotos et Atticæ incolas. Mihi magis placet *Oreum Eubœæ*, tum quod hic portus Sciatho propior, ubi pars classis; tum quod c. 30. hujus libri memoratur Octavius Oreum ad classem venisse anno priore: unde sequitur classem Orei hoc anno hybernasse. Favet etiam quod sequitur eam urbem aptissimam visam, unde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Thessalia erant, mitti commeatus possent.

Digitized by Google

pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream, ex viginti millibus Philippeorum[12][f] factam, in curiam intulerunt, petentibusque iis, ut id donum in cella Jovis optimi maximi ponere, et sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneque amicitiam renovare volentibus legatis responsum, et binum millium[g] æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, et paulo post ab Rhodiis, de eadem re longe aliter disserentes legati auditi sunt. Utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis, quam postulatio,[13][h] fuere, profitentis, 'et ad id tempus se cum Romanis stetisse, et, quoad bellum foret, staturum. Ceterum cum ad se a Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, et iis pollicitum deprecatorem apud senatum futurum; petere, si possent inducere in animum, ut finiant iram, se quoque in gratia reconciliatæ pacis posse uti.'[14] Hæc regii legati. Rhodii, superbe commemoratis erga populum Romanum beneficiis, et pæne victoriæ, utique de Antiocho rege, majore parte ad se[15] vindicata, adjecerunt: 'Cum pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. Eam se invitos, nullo ejus in se merito, quoniam ita Romanis visum sit in societatem se

Rupert.—12 Forsan legendum putat Drak. *ex X.* vel potius *ex II. millibus P.* —13 Vid. Not. Delph. inf.—14 'Nota Gron. est: 'Hic quoque infuscati aliquid. Non dubium tamen legendum *et petere*, si integra, quæ præcedunt, nec fuerunt: *se iis pollicitum d. a. s. f. petere.* Istorum *se quoque* cet. sensum video: se quoque admitti inter pacificatores posse, et partem gratiæ in reconciliata pace ferre. Hæreo nonnihil in verbis. Possis *se quoque in gratia r. pacis uti ponerent.*' Possis etiam *se quoque gratia* vel *ea gratia r. p. posse uti.*' Rupert. 'Equidem deleta præpositione *in* ante *gratia*, quam Pithœus quoque delendam censebat, hunc locum ita explicandum puto, *petere, ut finiant iram, si possent inducere in animum; se quoque uti posse pacis reconciliatæ gratia.*' Doering.—15 'Sic recte pro *a se* dedit Sigon.' *Doering.*

NOTÆ

[f] *Ex viginti millibus Philippeorum*] Pretium, si nostra pecunia ex aureis Philippeis æstimes, erit circiter 270000 librarum.

[g] *Binum millium*] Sexaginta florenorum monetæ Hollandicæ. *J. Clericus.*

[h] *Magis, quam postulatio*] Malim cum Gronovio *magis quam postulata fuere:* quanquam recte referri potest verbum pluralis numeri ad nomen *preces.*

belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa ejus incommoda belli sentire. Mari intercluso, inopia insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atque commeatibus. Cum id ultra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent, Rhodiis placere, pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nuntiatum missos. Per quos stetisset, quo minus belli finis fieret, adversus eos quid sibi faciendum esset, Rhodios consideraturos esse.' Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audirive posse, certum habeo. Inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea Patribus fuerit.

15. Claudius, nihil responsum, auctor est; tantum senatus consultum recitatum, quo Caras et Lycios liberos esse juberet populus Romanus, literasque extemplo ad utramque gentem * scirent [16] indicatum mitti: [1] qua audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paulo ante ceperat, corruisse. Alii responsum esse tradunt, 'Populum Romanum et principio hujus belli haud vanis auctoribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege adversus rem publicam suam occulta consilia inisse; et, si id ante [17] dubium fuisset, legatorum paulo ante verba ad certum redegisse;ᵃ et plerumque ipsam se fraudem, etiamsi initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuntio [18] [k] in orbe terrarum arbitria belli pacisque agere. Deo-

ᵃ *Certum et perspicuum effecisse.*

16 'Ante *scirent* excidit *ut*, jndice Sigonio. Potius *ut Rhodii scirent indicatum* id iis esse; forte et pro *mitti* leg. *missas* sc. esse Claudius auctor est. Sed neque hæc satis probabilia sunt, neque conjectura Crev. et Drak. *ad u. gentem et senatus consultum* vel *senatusque consultum mitti*.' Rupert. 'Equidem pro *scirent* scribendum suspicor *placeret* (sc. populo Romano) *indicatum* (sc. id utrique genti.)' *Doering*.—17 *Adhuc* conj. Gron.—18 'Scheller in

NOTÆ

[1] *Scirent indicatum mitti*] Scribit Sigon. *ut scirent indicatum*: sensus est, coram legatis Rhodiorum recitatum fuisse senatusconsultum, quo Caribus et Lyciis, (qui Rhodiis prius contributi a Romanis fuerant,) reddebatur libertas, indicatum etiam ad duas illas gentes id præscriptum jam esse, ut illas certiores ejus rei factas Rhodii certo nossent.

Digitized by Google

rum nutu arma sumturos positurosque Romanos esse. Jam non Deos fœderum testes, sed Rhodios habituros.'[19] [l] Itane tandem iis pareatur,[20] exercitusque de Macedonia deportentur? Visuros esse, quid sibi faciendum sit. Quid Rhodii visuri sint, ipsos scire. Populum certe Romanum, devicto Perseo, quod prope diem sperent fore, visurum, ut pro meritis cujusque in eo bello civitatis gratiam dignam referat.' [p] Munus tamen legatis in singulos binum millium æris [m] missum est; quod ii non acceperunt.

16. Literæ deinde recitatæ Q. Marcii consulis sunt, 'Quemadmodum, saltu superato, in Macedoniam transisset: ibi et ex aliis locis commeatus a prætore prospectos in hyemem habere,'[1] [n] et ab Epirotis viginti millia modium tritici,

[p] *Ut populus Romanus amicitiam suam et mercedem reddat prout eo bello de se quisque meritus fuerit.*

Lex. conj. *nunc jam;* Periz. et Ern. *nunc;* Gron. *nuntiis*, ut ita per contemtum appellentur legati.' *Rupert.*—19 'Malim *Deorum nutu arma sumta ac posita usque Romanis esse: jam non Deos fœderum testes, sed Rhodios habituros.* Quod σαρκαστικῶς dictum. *Eorum* vel *Rhodiorum nutu arma sumturos p. R. esse* conj. Jac. Periz. et Crev. prob. Drak.' *Rupert.*—20 '*Itane tandem iis pareatur cet.* in his verbis se vix commodum videre sensum profitentur Duk. et Drak. Non male conj. Crev. *Itane tandem? Ni pareatur exercitusque de Macedonia deportentur, visuros esse, quid sibi faciendum sit?* Ultima verba ex oratione Rhodiorum desumta hic per irrisionem repeti monet.' *Rupert.*

1 Vid. Not. Delph. inf. Sigonii emend. probb. Doer. et Rupert. improb.

NOTÆ

[k] *Rhodios nuntio*] An quasi misso per orbem nuntio, et sparsa ubique fama? an, ut conjicit Gron. *nuntiis*, ut ita legati Rhodiorum per contemtum appellentur?

[l] *Jam non Deos fœderum testes, sed Rhodios habituros*] Ironice dictum, quasi Rhodii Deos agere velint, quos solos Romani belli pacisque arbitros ac fœderum testes agnoscerent.

[m] *Binum millium æris*] Gallice, *cinquante-huit livres six sous huit deniers*, si monetam intelligas; si autem pondus, 1850 *l.*

[n] *Commeatus a prætore prospectos in hyemem habere*] Legebatur alias, *commeatus rempublicam prospectos habere.* Causa mendi, ut Sigon. indicat, ex librariorum ignorantia, et abbreviata per initiales literas scriptura, ex quibus vel male conjunctis, vel disjunctis, aut inversis, sæpenumero lapsi inveniuntur: scribebant enim veteres *P. R.* ut *populum Romanum* designarent, *R. P.* ut *rempublicam*, *PR.* ut *prætorem* significarent. Hoc loco itaque pro *prætore* interpretati fuerant *rempublicam;* legendum ergo *commeatus prætorem prospectos in hyemem habere.* Prætor autem intelligitur C. Marcius Figulus præfectus classis. In his Sigonio subscribo. Cur autem immiserit præpositionem *a*, ut esset, *a prætore*, non equidem

Digitized by Google

decem hordei sumsisse: ut pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis ducentis[2] ferme opus esse,[o] maxime Numidis: nec sibi in his locis ullam copiam esse.' Senatus consultum, ut ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpicius prætor sex millia togarum,[3] triginta tunicarum, et equos, deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu consulis, locavit, et legatis Epirotarum pecuniam pro frumento solvit; et Onesimum, Pythonis filium, nobilem Macedonum, in senatum introduxit. Is pacis semper auctor regi[4] fuerat, monueratque, sicut pater ejus Philippus institutum usque ad ultimum vitæ diem servabat, quotidie bis in die[5] fœderis icti cum Romanis perlegendi, ut eum morem, si non semper, crebro tamen usurparet. Postquam deterrere eum a bello[p] nequiit, primo subtrahere sese per alias atque alias causas, ne interesset iis, quæ non probabat, cœpit: postremo, cum suspectum se esse cerneret, et proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magno usui consuli fuit.[6] Ea introductus in curiam cum memorasset, senatus in formulam sociorum[q] eum referri jussit: locum, lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset, ducenta jugera dari, et ædes Tarenti emi. Uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembri-

[q] *In sociorum numerum et catalogum.*

Drak. Paulo ante *et ibi et* Gron. Doujat.—2 Manut. vult *equis M.* Paulo ante, *eo* ante *frumento* del. Gron. Doujat.—3 *Sagorum* conj. Rupert.—4 *Regis* edd. ante Sigon.—5 Malit Drak. *in diem* seu *dies;* et delendum putat *quotidie;* et pro *servabat* conj. Rupert. *servasset.*—6 '*Magno usui consuli fuit* ed. pr. Proxima et seqq. usque ad Gron. *magnoque.* Ita *et magno* legendum

NOTÆ

video; si enim *R. P.* invertas et conjungas, efficietur quidem *prætor*, sive in nominandi, sive in obliquis casibus; non tamen erit præpositio *a.* Quod si legas *prætorem, &c. habere*, nihil laborabit sententia.

[o] *Equis ducentis ferme opus esse*] Suspectus est Manutio hic numerus cc. Reponit M. ut sint milleni. Sed quoniam agitur de equis ad priorem numerum adjiciendis, sufficeret forte ducentorum supplementum.

[p] *Deterrere eum a bello*] Alias, *deterrere eum bello;* quasi dicas, terrore dimovere de bello. Vulgata phrasis, 'deterrere eum a bello.'

Digitized by Google

bus, severius quam ante, habuerunt: multis equi ademti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus plebis eos violenter accusarat:[7] tribu quoque is motus, et ærarius factus. Ad opera[8] publica facienda cum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni attributum ex senatus consulto a quæstoribus esset; Ti. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani pone Veteres[9] ad Vortumni signum,[q] lanienasque et tabernas conjunctas in publicum emit,[r] basilicamque faciendam curavit, quæ postea Sempronia appellata est.

17. Jam in exitu annus erat, et propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. Itaque senatus consultum factum est, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatus consultum Sulpicius prætor ad consulem *[10] post paucos dies recitavit,[r] quibus ante diem * * in Urbem venturum. Et consul maturavit, et comitia eo die, qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Æmilius

[r] *Comparavit ut essent publicæ populi Romani.*

videtur.' *Drak.*—7 *Accusaret* edd. ante Sigon.—8 Ex emend. Fulv. Urs. pro vulg. *operarius factus ad opera.*—9 'Vel excidit nomen, ut observat Crev. quod jungatur τῷ *Veteres*, vel, ut in ejusmodi locorum appellationibus fieri solet, brevitatis causa ex usu communi suppressum est.' *Doering.* Mox *lanienasque* ex emend. Turneb. pro vulg. *laneasque.*

10 Vid. Not. Delph. inf. 'Plura deesse post *recitavit*, ex verbis *comitia eo die, qui dictus erat, sunt perfecta*, colligo, hoc aut simili modo supplenda, *quibus in ante diem . . . comitia edici jussit: se ante id tempus in Urbem venturum.*' Drak.

NOTÆ

[q] *Pone Veteres ad Vortumni signum*] Veteres intellige ædes P. Africani. An *veteres curias?* Vortumnus erat Tuscorum Deus, qui se in quaslibet formas vertebat, qualis in Græcorum fabulis Proteus. Ejus templum in vico Tusco.

[r] *Prætor ad consulem post paucos dies recitavit*] Hunc locum asterisco recte notat Sigon. Est quippe haud dubie mancus. Non enim aderat Cn. Servilius consul, ut ei prætor Sulpicius senatusconsultum recitaret. Intellige ergo quasi scriptum esset, *prætor ad consulem senatusconsultum misit, receptasque ab eo literas in senatu post paucos dies recitavit, quibus ante diem* (excidit dies et mensis) *in urbem venturum, &c.*

Ad consulem misit, &c.] Suppletur hic locus ex sententia J. F. Gronovii. *J. Clericus.*

Digitized by Google

Paullus iterum, septimo decimo anno[11] [t] postquam primo consul fuerat, et C. Licinius Crassus.† Prætores postero die facti Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Æbutius Elva,[12] C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. Itaque designatos extemplo sortiri placuit provincias, ut, utri Macedonia consuli, cuique prætori classis venisset,[13] sciretur; ut jam inde cogitarent pararentque, quæ bello usui forent, senatumque consulerent, si qua re consulto opus esset. 'Latinas, ubi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere;[a] neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri.' His decretis, consulibus Italia et Macedonia, prætoribus, præter duas juris dictiones in Urbe, classis et Hispania et Sicilia et Sardinia provinciæ nominatæ sunt. Consulum Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Prætores Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, et si quo senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus.

18. Extemplo apparuit omnibus, non segniter id bellum L. Æmilium gesturum; præterquam quod alius vir erat,[u] etiam quod[14] dies noctesque intentus ea sola, quæ ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Jam omnium primum a senatu petit,[15] ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, et comperta referenda,

[a] *Quoad fieri posset, servatis sacris ritibus.*

—11 Vid. Not. Delph. inf.—12 *Helua* edd. ante Sigon.—13 'Crev. ex usu loquendi legi jubet *evenisset*, vel *obvenisset*; sed Drak. *venire* pro *evenire* et *obvenire* dici exemplis probavit.' *Doering.*

14 'Posterius *quod* mihi superfluum videtur.' *Doering.*—15 Potius *petiit*

NOTÆ

[t] *Septimo decimo anno*] Irrepsit etiam error in numerum, et scriptum est XVII. pro XIV. tot enim sunt anni a priore Paulli Æmilii consulatu ad hoc tempus.

† A. U. C. 585.

[u] *Alius vir erat*] Gallice, *c'étoit bien un autre homme:* id est, virtute bellica præditus, qua Q. Marcium Philippum consulem in Macedonia tunc bellum gerentem longe antecedebat.

Digitized by Google

quid aut terrestribus aut navalibus copiis opus esset: præterea ut explorarent copias regias, quantum possent, quaque provincia nostra, qua hostium foret;[t] utrum intra saltus castra Romani haberent, an jam omnes angustiæ exsuperatæ, et in æqua loca pervenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii suspensæque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus, et unde terrestri itinere, unde navibus supportarentur: quid ea æstate terra marique rerum gestarum [16] [x] esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Servilio consuli negotium dedit, ut is in Macedoniam, quos L. Æmilio videretur, legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus lapidatum esse nuntiatum est in Romano agro, simul in Veientibus.[17] [y] Novemdiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus, flamen Martialis, et M. Claudius Marcellus decemvir; in cujus locum Cn. Octavius suffectus. Et jam magnificentia crescente notatum est, ludis circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ et P. Lentuli ædilium curulium sexaginta tres Africanas[z] et quadraginta ursos et elephantos lusisse.

[t] *Et quæ pars Macedoniæ in Romanorum, quæ in Persei potestate esset.*

legendum putant Duk. et Drak.—16 'Recte puto Donjatius exposuit, quæ res gestæ; sed J. F. Gron. pro *gestarum* malit *gestum*.' Doering.—17 Vid. Not. Delph. inf. Delevit Rupert. distinctionem post *nuntiatum est*, quam tenent omnes reliquæ edd. ut, *nuntiatum est; in Romano, &c.*

NOTÆ

[x] *Quid ea æstate terra marique rerum gestarum*] Id est, quæ res gestæ essent. Legit Gron. *quid rerum, &c. gestum esset.*

[y] *Simul in Veientibus*] Manut. et Gron. pater *bis in exitu anni, &c. in Romano agro, semel in Veientibus:* sed quia quoties lapidaverat, toties novemdiale sacrum fieri solebat, conjicit Gronov. filius, quod literarum ductus suadere videntur, scriptum fuisse *bis in exitu anni ejus lapidatum esse nuntiatum est, in Romano agro, simul in Veienti: bis novemdiale sacrum factum est.*

[z] *Sexaginta tres Africanas*] Num Afras aves intelligit? certe ab Horatio memoratur 'Afra avis:' Acron struthionem interpretatur, seu struthiocamelum, cujus descriptio apud Plin. extat lib. x. cap. 1.

Digitized by Google

19. L. Æmilio Paullo, C. Licinio consulibus, Idibus Martiis, principio insequentis anni, cum in expectatione Patres fuissent, maxime quidnam consul de Macedonia, cujus ea provincia esset, referret; 'nihil se habere,' Paullus, 'quod referret, cum nondum legati redissent,' dixit. 'Ceterum Brundisii legatos jam esse, bis ex cursu Dyrrachium ejectos.[18] [a] Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et, ne quid profectionem suam teneret, pridie Idus Aprilis [19] Latinis esse constitutam diem.[b] Sacrificio rite perfecto, se et Cn. Octavium,[c] simul senatus censuisset, exituros esse. C. Licinio collegæ suo fore curæ, se absente, ut, si qua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mittanturque. Interea legationes exterarum nationum audiri posse.' Sacrificio rite perfecto,[20] primi Alexandrini, legati ab Ptolemæo et Cleopatra regibus,[d] vocati sunt. Sordidati, barba et capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procubuerunt; et oratio, quam habitus, fuit miserabilior.

18 'Cum J. F. Gron. et aliis, legendum esse *rejectos* dilucide apparet.' *Doering.*—19 *Pridie Idus Aprilis* (f. *Apriles*) *Latinis esse c. d.* *Pridie Kal. Apr.* ex c. 22. et ex fragmento Actorum S. P. Q. R. corrigunt Pigh. in Ann. ad a. 685. et Dodwell. in Append. Præl. Camd. p. 682. Sed nullo argumento ex Livio ipso ostendi potest, uter locus sit corruptus.' *Rupert.*—20 'Has tres

NOTÆ

[a] *Bis ex cursu Dyrrachium ejectos*] Lege potius *rejectos*, ut post Manutium censet Gron. Nam ejecti proprie dicuntur, qui naufragium passi sunt.

[b] *Pridie Idus Aprilis Latinis esse constitutam diem*] At pridie Kalendas Aprilis feriæ Latinæ hoc anno fuere, ut post cap. 22. dicitur. Est itaque hic aut illic mendum. Videtur consul eas ante consuetum tempus celebrari curasse.

[c] *Sacrificio rite perfecto, se et Cn. Octavium, &c.*] Sacrificium duplex hoc capite narratur: hoc primum feriarum Latinarum causa: alterum paulo post, solenne nempe sacrum, quod consules initio magistratus faciebant priusquam publici muneris quicquam attingerent.

[d] *Legati ab Ptolemæo et Cleopatra regibus*] Ptolemæo v. cui cognomen Epiphani, ex Cleopatra Antiochi magni filia, duo filii fuere, nomine Ptolemæi. Fratrum major Philometor prior Cleopatræ sororis maritus fuerat: minor cognomine Euergetes, et postea Physcon, fratre pulso, Alexandriam occupaverat, quam cum eadem Cleopatra tenebat: utriusque avunculus Antiochus Epiphanes Syromacedonum rex, per speciem restituendi majoris Ptolemæi, partem magnam Ægypti occupaverat, et Alexandriæ imminebat.

Digitized by Google

Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat, per honestam speciem majoris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, et ad Pelusiam navali prælio victor fuerat, et, tumultuario opere ponte per Nilum facto, transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam terrebat; nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusque amicis imperio [e] ferrent. 'Ea merita populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem esse, ut, si legatos misissent, qui denuntiarent, non placere senatui, sociis regibus bellum fieri, extemplo abscessurus a mœnibus Alexandriæ, abducturusque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, brevi extorres regno Ptolemæum et Cleopatram Romam venturos, cum pudore quodam populi Romani, quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent.' Moti Patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popilium Lænatem et [1] C. Decimium et C. Hostilium legatos, ad finiendum inter reges bellum, miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire jussi, et nuntiare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse.

20. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia [f] Quinquatribus ultimis adeo expectati venerunt, uti, nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ii nuntiant, 'Majore periculo, quam emolumento, exercitum per invios saltus in Macedoniam

voces, quibus paulo ante Noster usus est, temere a librariis repetitas esse judicabat Crev. Inclino in Crevierii sententiam.' *Doering.*—1 *Et* del. Crev.

NOTÆ

[e] *Regibusque amicis imperio*] Ptolemæo scilicet juniori et Cleopatræ, qui Romanorum imperio amici, utpote socii Romanorum.

[f] *Legati ex Macedonia*] Non Macedones a Perseo legati: sed tres viri a Cn. Servilio in Macedoniam missi ad explorandum rerum Macedonicarum statum, de quibus supra cap. 18.

Digitized by Google

inductum. Pieriam, quo processisset,[2] regem tenere:[g] castra castris prope ita collata esse, ut flumine Enipeo interjecto arceantur, neque regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse. Hyemem etiam asperam rebus gerendis intervenisse, in otio militem ali, nec plus quam sex * *[3] frumentum habere. Macedonum dici triginta millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lychnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distinere[4] regem:[g] nunc et Appium, et quod cum eo præsidii sit, in summo periculo esse,[h] nisi propere aut justus exercitus eo mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum navalium partem morbo audisse absumtam; partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, et homines navibus deesse. Qui sint, neque stipendium accepisse, neque vestimenta habere. Eumenem classemque ejus, tanquam vento allatas naves,[5] sine causa et venisse, et abisse: nec animum ejus regis constare satis visum.' Sicut omnia de Eumene dubia, Attali[6] egregie constantem fidem nuntiabant.

21. Legatis auditis, tunc de bello referre sese L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, 'ut in octo legiones parem numerum tribunorum consules et populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum

[g] *In Persei potestate esse Pieriam regionem, quam ingressus erat exercitus Romanus.*

2 Edd. ante Gron. *quo processit.*—3 Pro asteriscis exhibent *dierum* Gron. Doujat. idem et Crev. uncinis inclusum. 'Sed Drak. post *sex* majorem numerum modiorum frumenti, in horreis repositi, excidisse suspicabatur.' *Doering.*—4 *Distineri* emend. Gron. et Cler. refrag. Drak. et in textum recepit Crev.—5 *Aves* conj. Rob. Titius.—6 'Recte J. F. Gron. particulam *ita* ante *Attali* desiderat.' *Doering.*

NOTÆ

[g] *Potuisse ancipiti bello distinere regem*] Mavult Gron. passiva voce *distineri:* sed voluit Livius active efferre, ut Claudius, (si idoneas habuisset copias,) *potuerit ancipiti bello distinere regem,* id est, bellum ei alia ex parte movere, nimirum ab Illyrici latere, cum ab Thessalia Q. Marcius eum urgeret.

[h] *In summo periculo esse*] Appium Claudium dicit, qui circa Lychnidum erat, et qui perperam Spurius paulo ante dicitur.

Digitized by Google

ex omnibus tribunis militum uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat, et ut, solenni Latinarum perfecto, L. Æmilius consul, Cn. Octavius prætor, cui classis obtigisset, in provinciam proficiscantur.' Additus est his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos juris dictio erat. Eum in provinciam Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli imposita. Is septem millia civium Romanorum et equites ducentos scribere jussus, et sociis nominis Latini septem millia peditum imperare, quadringentos equites; et Cn. Servilio Galliam obtinenti provinciam literas mittere, ut sexcentos equites conscriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam jussus. Neque in ea provincia plus quam duas legiones esse; eas repleri, ut sena millia peditum, trecenos haberent equites. Ceteros equites peditesque in præsidiis disponi. Qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. Decem præterea millia peditum imperata sociis et octingenti equites. Id præsidii additum Anicio, præter duas legiones, quas portare in Macedoniam[7] est jussus, quina millia peditum et ducenos habentes, trecenos equites: et in classem quinque millia navalium socium sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere provinciam jussus: eo addere sociorum decem millia peditum et sexcentos equites.

22. Senatus consultis perfectis, L. Æmilius consul e curia in concionem processit, orationemque talem habuit. 'Animadvertisse videor, Quirites, majorem mihi, sortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quam cum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem; neque id ob aliam causam, quam quia bello in Macedonia, quod diu trahitur, existimastis dignum majestate populi Romani exitum per me imponi posse. Deos quoque huic favisse sorti spero, eosdemque in rebus gerendis affuturos esse. Hæc partim opinari, partim sperare possum.

7 'Immo ut observat Crev. *in Illyricum;* hæc enim provincia Anicio obtigerat.' *Doering.*

Digitized by Google

Illud affirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope annisurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, et senatus decrevit, et (quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æque enise parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ scripsero senatui, aut[8] vobis, credite. Rumores credulitate vestra ne alatis, quorum auctor nemo extabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri, hoc præcipue bello, animadverti, nemo tam famæ contemtor est, cujus non debilitari animus possit.[a] In omnibus circulis, atque etiam (si Diis placet) in conviviis sunt, qui exercitus in Macedoniam ducant; ubi castra locanda sint, sciant; quæ loca præsidiis occupanda; quando, aut quo saltu intranda Macedonia; ubi horrea ponenda; qua terra, mari subvehantur commeatus; quando quiescendum sit. Nec, quid melius faciendum sit, modo statuunt, sed, quicquid aliter, quam ipsi censuere, factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimenta res gerentibus sunt. Nec enim omnes tam firmi et constantis animi contra adversum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit, qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quam secunda fama male rem gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: immo eum, qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum judico magis, quam sapientem. Quid ergo est? Primum a prudentibus et proprie rei militaris peritis et usu doctis monendi imperatores sunt; deinde ab his, qui intersunt gerendis * loco,[9][1] qui hostem, qui tem-

[a] *Nullus adeo famam negligit, ut animus ejus pravis rumoribus non facile deterreretur.*

8 Pro *aut* sine necessitate malebat Periz. *et* vel *ac.*—9 *Loca* Gron. Donjat. Crev. Ab ed. Doer. abest nota lacunæ. In ed. Crev. exhibentur *τὰ rebus, qui*, uncinis inclusa, quibus explet lacunam Sigon. Vid. Not. Delph. inf. 'Cur veterem lectionem non explicueris *qui* in ipso *loco gerendis* rebus *inter-*

NOTÆ

[1] *Ab his, qui intersunt gerendis * loco* [*loca, &c.*] Parum, opinor, refert, an sic legas, *qui intersunt gerendis loco, qui hostem, qui temporum opportunita-*

porum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes sunt periculi. Itaque si quis est, qui, quod e re publica sit, suadere se mihi in eo bello, quod gesturus sum, confidat; ne deneget operam rei publicæ, et in Macedoniam mecum veniat. Nave, equo, tabernaculo, viatico etiam a me juvabitur. Si quem id facere piget, et otium urbanum militiæ laboribus præoptat, e terra ne gubernaverit.[k] Sermonum satis ipsa præbet urbs. Loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat.' Ab hac concione, Latinis, quæ pridie Kalendas Apriles fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protenus inde et consul et prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, majore, quam solita, frequentia prosequentium consulem celebratum;[y] ac prope certa spe ominatos esse homines, finem esse[10] Macedonico bello,[l] maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore.

23. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus, quod jam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adjungeret; hoc, postquam intrasse saltum Romanos, et adesse discrimen ultimum belli animadvertit, non ultra differendum ratus; cum per Hippiam legatum trecenta argenti talenta[m] pactus esset, ita ut obsides ultro citroque daren-

[y] *Homines consulem insolito comitatu prosecutos fuisse.*

sunt? h. e. qui in ipso loco, ubi res geruntur, adsunt.' *Doering.*—10 '*Τὸ esse* delendum putabat J. F. Gron. sed Drak. pro *esse* malebat *adesse;* neutrum opus esse puto.' *Doering.*

NOTÆ

tem vident; an vero quod mavult Sigon. *qui intersunt gerendis rebus, qui loca, qui hostem, &c.* Est enim *loco,* sive *in loco,* idem ac opportune gerendis.

[k] *E terra ne gubernaverit*] Eodem fere sensu dictum ac illud Apellis, 'ne sutor ultra crepidam:' vult enim Æmilius satagere unumquemque debere negotii sive officii sibi præscripti; ideoque eos tantum qui navigant, non qui e portu spectant, sententiam suam expromere debere, de iis quæ in navi gerenda sint, atque ad navigationem pertineant.

[l] *Finem esse Macedonico bello*] Illud *esse* delet Gron. nec vero necessarium.

[m] *Trecenta argenti talenta*] Gallice, *la valeur de sept cens vingt mille livres.*

Digitized by Google

tur, Pantauchum misit, ex fidissimis amicis, ad ea perficienda. Medeone [11] Labeatidis terræ [a] Pantauchus regi Illyrio occurrit: ibi et jus jurandum ab rege et obsides accepit. Missus et a Gentio est legatus, nomine Olympio, qui jus jurandum a Perseo obsidesque exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt, et, auctore Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio et Morcus destinantur. Quibus ita mandatum, uti, jure jurando obsidibusque et pecunia accepta, tum demum Rhodum proficiscerentur: 'Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria esset, nec terra nec mari spem relicturam Romanis.' Venientibus Illyriis Perseus, ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea, quæ convenerunt,[12] circumfuso agmine equitum facta; quos adesse fœderi sancitæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum iis adjecturam. Et obsides in conspectu omnium dati acceptique; et, Pellam ad thesauros regios missis, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum [13] irent cum Illyriis legatis, Thessalonicæ conscendere jussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat, auctoribusque Dinone et Polyarato, principibus civitatis ejus, affirmabat, Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps junctæ cum Illyriis legationis [14] datus est.

24. Eodem tempore ad Eumenem et ad Antiochum communia mandata,[15] quæ subjicere conditio rerum poterat. 'Natura inimica inter se esse liberam civitatem et regem.

---

11 *Medione* ut sup. Sigon. præfert.—12 *Convenerant* Gron. Doujat. Crev.—13 Improb. Rupert. cum Periz. lect. *Pellam ad thesauros regios missi, qui pecuniam acciperent: qui Rhodum cet.*—14 Malebat Crev. *legationi*.

15 Deesse verbum huic orationi putat Rupert. 'Ex fine cap. præc. sup-

NOTÆ

[a] *Medeone Labeatidis terræ*] Medeonem in Græcia invenio duplicem: alterum Phocicum sub Helicone: alterum in Bœotia ad meridiem Copaidis paludis: hunc Illyricum Stephanus Medionem appellat Fuisse videtur circa Drilonem fluvium, non procul Scardo monte. *Μεδιωνίους* Polybius incolas vocat.

Digitized by Google

Singulos populum Romanum aggredi, et, quod indignius sit, regum viribus reges oppugnare.[o] Attalo adjutore, patrem suum oppressum. Eumene adjuvante et quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum. In se nunc et Eumenem et Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse; quam jam ex parte, sub specie liberandarum civitatium, suam fecerint: deinde Syriam. Jam Prusiam Eumeni honore præferri, jam Antiochum victorem præmio belli ab Ægypto[16] arceri.[p] Hæc cogitantem providere' jubebat, 'ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in bello injusto communes duceret omnium regum hostes.' Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captivorum redimendorum missus legatus erat: verum occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia invisum quidem et suspectum Romanis Eumenem falsis gravioribus * *.[17] Proditor enim[q] ac prope hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude et avaritia certant.[r] Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde postea ad Demetriadem, semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antimacho,[18] regiis ducibus, sub ipsis mœnibus urbis collocutus fuerat. Eropon[19] quoque,[s] qui tum missus est, duabus ad

plere possis *data sunt:* sed potius existimo, plures voces aut integrum versum excidisse.' *Drak.*—16 'Aut delenda præpositio *ab* cum Gron. ante *Ægypto;* aut, illa servata, ante *præmio* quoque cum Drak. præpositio *a* ponenda videtur.' *Doering.*—17 Uncinis inclusa habet Crev. verba quibus explet lacunam Sigon. *criminibus onerarunt.* Vid. Not. Delph. inf.—18 *Antiocho* edd. ante Gron.—19 Vid. Not. Delph. inf. *Cryphon* Crev.

NOTÆ

[o] *Regum viribus reges oppugnare*] Refer ad *populum Romanum;* alioquin scribendum, *reges oppugnari.*

[p] *Præmio belli ab Ægypto arceri*] Redundat præpositio *ab;* et *præmio belli Ægypto* per appositionem, sive epexegesin, dicitur; hoc est, arceri Ægypto, quæ præmium belli futura erat.

[q] *Eumenem falsis gravioribus * *. Proditor enim, &c.*] Inutilem sententiam explet Sigon. *falsis gravioribus criminibus onerarunt. Proditor enim, &c.*

[r] *Dum inter se duo reges captantes fraude et avaritia certant*]. Perseus nempe et Eumenes.

Digitized by Google

eundem Eumenem jam ante legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta et legationes infames quidem erant:[1] sed, quid actum esset, quidve inter reges convenisset, ignorabatur. Res autem ita sese habuit.

25. Eumenes neque favit victoriæ Persei, neque bello eum invadere animo habuit;[t] non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quam ipsorum odiis inter se accensæ.[20 c] Non ea regum æmulatio, ut æquo animo Persea tantas adipisci opes, tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit.[2] Cernebat et Persea, jam inde ab initio belli, omni modo spem pacis tentasse, et in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare: Romanos quoque, quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, et ipsos duces, et senatum, non abhorrere a finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriusque partis voluntate explorata,

[1] *Missi utrimque legati fama ferebantur, et suspectam reddebant Eumenis in Romanos fidem.*

[2] *Major inter reges æmulatio erat, quam ut Eumenes sponte et sine invidia videre posset tantam Persei gloriam, &c.*

20 'Mihi videtur Livius dixisse, præcipuam causam, cur Eumenes non voluerit Romanos a Perseo vinci, fuisse ipsorum inter se æmulationem. Tum leg. *non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, etiam ipsorum odiis inter se accensæ, quam* (quia erat) *ea regum æmulatio*.' Duk. 'Minori mutatione legi forte possit *non tam quia . . . erant, quam, ipsorum odiis inter se accensis, non ea cet.*' Drak. 'Ex mea quidem sententia, si statuamus omnem hujus loci depravationem e duabus particulis *quam* et *non*, librariorum culpa loco suo motis, ortum esse, totus locus ita constitutus, *Eumenes neque favit victoriæ Persei, neque bello eum invadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, ipsorum odiis inter se accensæ, quam* quia *ea* fuit *regum æmula-*

NOTÆ

[s] *Eropon quoque*] Corrige cum Gronovio, ex Polybio in Excerpt. Legat. *Cryphon quoque*; vel certe *Euryphon*: quod nomen apud Aristotelem lib. II. Politicorum extat; ubi Hippodamus Euryphontis Milesius memoratur.

[t] *Neque bello eum invadere animo habuit*] Etsi ut plurimum dicatur 'in animo aliquid habere;' non desunt tamen qui 'animo habere' dicant, pro eo quod est, constituisse apud se aut decrevisse, sive propositum habere; ut dicimus 'tenere mente.' Auctor Bell. Hisp. 'cohortes animo habeo ad vos mittere:' Sallust. de Bello Jugurth. 'atque ea modo animo habere, quibus Hyempsal per dolum caperetur.' Varro lib. v. de Ling. Lat. 'et istum prolocutum dicimus, cum animo quod habuit, extulit loquendo.'

Digitized by Google

quod fieri etiam sua sponte tædio validioris, metu infirmioris credebat posse,[b] in eo suam operam venditare conciliianda gratia magis cupiit. Nam modo ne juvaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem;[u] ne bello interesset, mille et quingenta talenta.[1] In utroque non fidem modo se, sed obsides quoque, dare paratum esse, ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promtissimus erat, cogente metu, et de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conveneratque, ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat; et utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, et danti, et magis accipienti, mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfecta re daturum;[2] interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula cum ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse,[c] an Pellæ[3] pecunia esset: id agere, ut partem aliquam præsentem ferret. Ita, nequicquam inter se captati, nihil præter infamiam movere.[d]

26. Nec hæc tantum Perseo per avaritiam est dimissa res, cum pecuniam tutam et pacem habere per Eumenem,[4] [x]

[b] *Cum Romanos, qui potentiores erant, tæderet diuturnioris belli: Perseus autem, debilior, ejus belli exitum pertimesceret.*

[c] *Eumenes cernebat, &c.*

[d] *Nulla re promota, infamiam tantum sibi comparaverunt.*

---

tio, ut non æquo animo . . . Eumenes visurus fuerit, omnis difficultatis expers erit.' *Doering.*—1 Vid. Not. Delph. inf.—2 'Forte *daturus* et mox *depositurus,* vel *sed se eam cet.* vel potius *non recusare impensam. Se eam pecuniam cet.*' Drak.—3 Crev. conj. *ibi, an Pellæ.*

4 Vid. Not. Delph. inf. cum conj. Gron. et emend. Doujatii. 'Sed Dukero vox *tantula* nimis a *tutam* recedere, *deceptus* vero parum sententiæ convenire videtur: immo *receptus* pro in amicitiam receptus, defendit, quod tamen simpliciter ita dici posse recte Drak. dubitat. Equidem acquiesco in ratione, quam in hoc loco emendando iniit Drak. *cum et pecunia tutam pacem habere per Eumenem . . . et ea recepta protrahere inimicum . . . posset.*' Doering.

NOTÆ

[u] *Paciscebatur mercedem*] Putat Gronov. deesse hic aliquid, quod ex Appiano in Excerpt. repleri possit in hunc sensum: *ne bello interesset, mille; pacis conciliandæ causa mille et quingena talenta: in utrumque non fidem modo:* utrumque autem hæc duo significat, hinc fœderis conciliationem, inde quietem a bello.

[x] *Cum pecuniam tutam et pacem ha-*

quæ vel parte regni redimenda esset, ac receptus protrahere inimicum [z] mercede onustum, et hostes merito ei Romanos posset facere: sed etiam Gentii regis parata societas, et tum Gallorum, effusorum per Illyricum, ingens agmen [5] [a] oblatum avaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, et ipsorum jungentium cursum equis,[b] et in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præsentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obviam cum dimidia copiarum parte denuntiare per vicos urbesque, quæ viæ propinquæ sunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia esset. Ipse equos phalerasque et sagula donum principibus ferre, et parum auri, quod inter paucos divideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Almanam [6] urbem [c] pervenit, et

—5 Vid. Not. Delph. inf. *agmen* uncinis includit Crev.—6 *Albanam* et *Aman-*

NOTÆ

bere per Eumenem] Idem Gron. corruptum hunc locum sic instaurari posse conjicit, *cum pecunia tantula, aut pacem habere per Eumenem* (*quæ vel parte regni redimenda esset*) *aut deceptus, protrahere inimicum, &c.* Sed quidni retineamus *cum pecuniam tutam* (depositam nempe apud Cretam, ut Eumenes volebat), *et pacem habere per Eumenem, &c.* ac deinde emendatione reliqua Gronovii utamur *aut deceptus protrahere inimicum, &c.?*

Cum pecuniam, &c.] Conjicit J. F. Gron. *cum pecunia tantula aut pacem habere per Eumenem,* (*quæ vel parte regni redimenda esset,*) *aut deceptus, &c.* J. Clericus.

[z] *Protrahere inimicum*] Hic *protrahendi* verbum significat, indicare; Gallice, *découvrir, déférer, déceler*: ita lib. XXVII. 'novum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus:' et lib. proxime seq. 'suberat et ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris protraheret:' et Valer. Max. 'unius ancillæ indicio protractæ.'

[a] *Et tum Gallorum, &c. ingens agmen*] Vox *agmen* abest a primis editionibus, primum a Gryphio adjecta: et sub particula *tum* latere Gronovio videtur sive *auxilium*, sive *agmen*, aut simile quid. Sed nec redundat particula *tum*, ut quæ tempus designet; nec vacat τὸ *agmen*: quæ vox scriptura longius distat a particula *tum*, quam ut librariorum incuria in illam inflexa videri debeat.

[b] *Jungentium cursum equis*] Miræ hujus peditum celeritatis, qui equos pari cursu æquabant, apud Gallos præsertim usu et exercitatione assidua comparatæ, testes habemus Pausaniam in Phocicis, Plut. in Æmil. Paullo, et Cæsarem.

[c] *Ad Almanam urbem*] Quod Tur-

Digitized by Google

in ripa fluminis Axii posuit castra. Circa Desudabam in Mædica [7] [d] exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eo mittit Antigonum, ex purpuratis unum, qui juberet, multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ [e] is locus) castra movere, principes ad se venire frequentes. Septuaginta quinque millia ab Axio [8] flumine et castris regis aberant. Hæc mandata ad eos cum pertulisset Antigonus, adjecissetque, per viam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes advenientes, vestis, argenti equorumque excepturus rex esset, de his quidem se coram cognituros respondent. Illud, quod præsens pepigissent, interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque dividendum esset, secum adduxisset? [9] [f] Cum ad id nihil responderetur, Clondicus [10] regulus eorum, [g] 'Abi, renuntia ergo,' inquit,

tiam conj. Turneb.—7 Jac. Gron. emendat *Dausdabam in Mæsia*, vel potius *Œsymam* seu *Œsimam in Mædica*.—8 *Ab Actio* edd. ante Sigon.—9 *Advexisset* conj. Gron.—10 *Elonicus* rursum Sigon. Mox *acceperint* pro *accepissent* ma-

NOTÆ

neb. *Albanam* putat a Livio editum, et pro Albanopoli Albanorum ad Drilonem civitate interpretatur, probabilius est quam quod subjicit de Amantia Orestidis: nec tamen videtur illud ipsum stare posse, quandoquidem Gallis e Mædica Thraciæ præfectura venientibus occurrere volebat Perseus ab Enipeo (ubi castra habebat, in Pieriæ Thessaliæque confinio) ad Axii ripam, unde septuaginta quinque millibus ab eorum castris ad Desudabam positis aberat. Ex quibus conjicere licet *Almanam*, cujus hic Livius meminit, in Mygdonia fuisse paulo supra Axii ostia.

[d] *Circa Desudabam in Mædica*] Ab Axii proxima ripa ad Thraciæ confinia, cum octoginta ferme passuum millia numerentur, oportet Desudabam non procul Nicopoli ad Nessum sitam fuisse sub Pangæo monte: nisi in milliarium numero erratum sit ab auctore, aut a librariis ejus opus exscribentibus.

[e] *Ad Bylazora* [*Pæoniæ*] Pelagoniæ ascribitur hic locus a Sansone, qui eum trans Axium locat cis Chidorum, nec procul ejus fontibus, et eum locum confundere videtur cum eo, qui alio nomine Præsidium appellatur: a Nostro assignatur Pæoniæ. Sed jam observavimus Pæoniam latius sumi apud Livium.

[f] *Secum adduxisset*] Quod Gronov. reponit *advexisset*, recte quidem dici potuit; sed an necessario debuerit, dubito.

[g] *Clondicus regulus eorum*] Sigon. perperam, et contra fidem primi exemplaris, *Elonicus:* Appiano in Excerptis dicitur Κλοίλιος. Observat Sigon. Bastarnas, quos Philippus rex adversum Romanos exciverat duce

Digitized by Google

'regi, nisi aurum obsidesque accepissent, nusquam inde Gallos longius vestigium moturos.' Hæc relata regi cum essent, advocato consilio, cum, quid omnes suasuri essent, appareret, ipse, pecuniæ, quam regni, melior custos, institit de perfidia et feritate Gallorum disserere. 'Multorum jam ante cladibus expertum, periculosum esse, tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne graviores eos socios habeant, quam hostes Romanos.[11] [h] Quinque millia equitum sat esse, quibus et uti ad bellum possent, et quorum multitudinem ipsi non timeant.'

27. Apparebat in [12] omnibus,[i] mercedem multitudinis timere, nec quicquam aliud: sed, cum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nuntiaret, quinque millium equitum opera tantum uti regem; contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus, quod convenisset, numeraret? Cum adversus id quoque misceri ambages cerneret, inviolato fallaci nuntio,[k]

lunt Gron. et Crev.—11 'Forte *Romani*, i. e. quam hostes eosdem experiantur Romani, contra quos arcessierint; Gron. Sed ita Livius etiam scripsisset *ne ipsi* vel *ne Macedones graviores* cet. et in vulgato optimus sensus est.' *Rupert.*

12 'Præpositionem *in* ante *omnibus*, quam Gron. Crev. et all. delendam omnino censebant, delevi.' *Doering.* Pro *in* legendum *jam* vel *id*, aut cum

NOTÆ

Clondico venisse: quod lib. XL. traditum. Clondicum illum a Perseo interfectum fuisse, scriptum est in Epit. lib. XLIII. Nunc a Perseo accersiti, alio Clondico duce, veniunt; ex quo intelligi vult hoc nomen apud Bastarnas celebre fuisse: at hic non Bastarnæ, sed Galli accersiti dicuntur, nisi Bastarnas originis Gallicæ putavit Livius; qui, ni fallor, Germanicæ fuerunt, aut etiam Germanis et Sarmatis mixti.

[h] *Ne graviores eos socios habeant, quam hostes Romanos*] Forte, inquit Gron. *Romani*: quasi Galli futuri essent graviores socii Macedonibus, qui eos advocaverant; quam graviores hostes Romanis, adversus quos accersiti sint; quæ sententia placeret, si id voluisset Livius: sed hac subtilitate nihil opus.

[i] *Apparebat in omnibus*] Immo *omnibus*, remota præpositione *in*, ut Florebell. Sigon. Gron. consentiunt. *Omnibus*, nempe, qui a Perseo in concilium vocati videbant eum per avaritiam a solvenda Gallis mercede abhorrere. Quid si mercedem *in omnibus*; id est, in pecunia, veste, argento, equis?

Digitized by Google

(quod vix speraverat ipse posse contingere,) retro ad Istrum[l] perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus, quieto sedente rege ad Enipeum, adversus Romanos Perrhæbiæ[13 m] saltum in Thessaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus expectarent, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus sociis opitulari possent.[e] Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset:[n] quando neque manere, amissa Thessalia, unde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, cum ex adverso castra Macedonum * * *.[14] Qui ea pependerant spe,[o] haud mediocriter debilitavit. Eadem avaritia Gentium regem sibi alienavit. Nam cum trecenta talenta[p] Pellæ missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus.[15 q] Inde decem talenta ad Pantauchum missa, eaque

[e] *Quæ Gallorum copiæ, si ductæ fuissent in Thessaliam trans Perrhæbiæ montes, non solum agros, unde Romanus commeatum petebat, populationibus exhaurire potuissent; sed urbes etiam Thessaliæ destruere; cum interim Perseus quietus sederet ad Enipeum amnem contra consulem Romanum, eumque distineret, ne sociis Romanorum opem ferre posset.*

Drak. *ita*, censebat Rupert.—13 *Per* præponit Gruter. prob. Cler.—14 Vid. Not. Delph. inf. ' Aliena *Quo facto*, et potius substitue *quo neglecto*, vel cum Crev. *tanta occasione e manibus amissa, Perseus Romanorum animos confirmavit, Macedonum.*' Rupert. In textum hæc verba recepit Crev. uncinis modo inclusa.—15 Gron. legi et distingui jubet, *signare eos pecuniam passus, inde*

NOTÆ

[k] *Inviolato fallaci nuntio*] Antigonum ad sese fallendos missum Galli, velut legatum jure gentium inviolabilem, dimisere intactum, idque fere præter ipsius spem.

[l] *Ad Istrum*] Nomen est inferioris Danubii.

[m] *Perrhæbiæ* [*per Perrhæbiæ*] Particulam *per* ex conjectura Jani Gruteri addidi. *J. Clericus.*

[n] *De se cogitandum fuisset*] De salute sua dubitare coacti fuissent.

[o] *Cum ex adverso castra Macedonum* * * *. *Qui ea pependerant spe*] Supplet Sigon. quæ prætermissa fuerant a librario, paucis ita interjectis, *cum ex adverso castra Macedonum* [*essent. Quo facto Perseus Romanorum animos confirmavit, et*] *Macedonum qui ea pependerant spe, haud mediocriter debilitavit.*

[p] *Trecenta talenta*] Gallice, *la valeur de 720000. livres.*

[q] *Signare eos pecuniam passus* [*est*] Observat Gron. desiderari verbum *est* in prima editione: et certe rectius absque eo continuatur oratio, *signare eos pecuniam passus, inde decem talenta, &c. signare* autem *pecuniam* cave hoc loco acceperis pro eo quod est, percutere: Gallice, *battre de la monnoie;* est enim obsignare, sive

Digitized by Google

præsentia dari regi jussit: reliquam pecuniam, signatam Illyriorum signo, portantibus suis præcipit, parvis itineribus veherent; dein, cum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuntios ab se opperirentur. Gentius, exigua parte pecuniæ accepta, cum assidue Pantaucho [16] ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpernam et L. Petillium [17] legatos,[r] qui tum forte ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito, Perseus, contraxisse eum necessitates [18] ratus ad bellum [s] utique cum Romanis, ad revocandum, qui pecuniam portabat,[t] misit; velut nihil aliud agens, quam ut, quanta maxima posset, præda ex victo [19] Romanis reservaretur.[u] Et ab Eumene Eropon, ignotis,[20] quæ occulte acta erant, redit. De captivis actum esse et ipsi evulgaverant, et Eumenes consulem, vitandæ suspicionis causa, certiorem fecit.

28. Perseus, post reditum ab Eumene Eropontis spe dejectus, Antenorem et Callippum præfectos classis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque pristes erant) Tenedum mittit, ut inde sparsæ [x] per Cycla-

decem talenta ad P. misit, &c. prob. Rupert. improb. Doer. Post *passus* add. *est* Gron. Donjat.—16 *A Pant.* Gron. Donjat. Crev. prob. Rupert.—17 *Perpennam et Petilium* edd. ante Sigon.—18 Malit Doer. *necessitatem*. Mox conj. Rupert. *ad revocandos, qui p. portabant.*—19 'Drak. tentat *ex victoria*; equidem correxerim *a se victo.*' Doering.—20 *Irritis* pro *ignotis* tentat Gron. et mox ille cum Donjat. habet *evitandæ* pro *vitandæ*.

NOTÆ

obserare, Gallice, *sceller*, *cacheter les coffres où étoit l'argent*.

[r] *M. Perpernam et L. Petillium legatos*] Hoc colore in his Romanorum legatis vinciendis usus scribitur Gentius ab Appiano; quod eos ad se non legatos, sed exploratores venisse diceret.

[s] *Contraxisse eum necessitates ratus ad bellum, &c.*] Gallice, *que le roi Gentius s'étoit absolument engagé à faire la guerre aux Romains, et ne s'en pouvoit plus dédire*.

[t] *Qui pecuniam portabat*] Immo *portabant*; nam de pluribus antea locutus est.

[u] *Quanta maxima posset, præda ex victo Romanis reservaretur*] Vult ita Perseum se gessisse quasi de hoc tantum solicitus fuisset, neque aliud omnino cogitasset, quam ne se a Romanis victo, ulla pars opum Macedoniæ victoribus periret: Gallice, *comme s'il n'avoit eu autre chose en vue, qu'à faire en sorte que de tous les biens de son royaume rien n'échappât aux Romains, après qu'ils l'auroient vaincu.*

Digitized by Google

des insulas naves, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Cassandreæ deductæ naves in portus primum, qui sub Atho monte sunt, inde Tenedum placido mari cum trajecissent, stantes in portu Rhodias apertas naves Eudamumque, præfectum earum, inviolatas [2] atque etiam benigne appellatos [x] dimiserunt. Cognito deinde, in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quibus Damius præerat, inclusas esse; circumvecti propere ac summotis terrore hostium navibus, onerarias, datis, qui prosequerentur, decem lembis, in Macedoniam mittunt; ita ut in tutum [3] prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem, jam ad Sigeum stantem, redierunt. Inde Subota [y] (insula est interjecta Elææ [4] et Atho) trajiciunt. Forte postero die, quam Subota classis tenuit, quinque et triginta naves, quas hippagogos vocant, ab Elæa profectæ cum equitibus Gallis equisque, Phanas [z] promontorium Chiorum petebant, unde transmittere in Macedoniam possent. Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri cum ex specula signum datum Antenori esset, profectus a Subotis, inter Erythrarum promontorium Chiumque, qua arctissimum fretum est, iis occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum classem in illo vagari mari; nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab At-

1 Crev. malit *sparsi*; et Drak. *sparsas*.—2 Vid. Not. Delph. inf. *Inviolatos* habet Crev.—3 *In totum* edd. ante Sigon. et mox eæd. *Sigium*.—4 *Elea*

NOTÆ

x *Inviolatas atque etiam benigne appellatos*] *Inviolatos* lubens legerim cum Gronovio, ut intelligantur Rhodii et Eudamus classis præfectus. Quanquam *inviolatas* referri potest ad naves: *benigne appellatos*, ad navigantes.

y *Inde Subota*] Exigua et parum cognita insula maris Ægæi: dicitur autem Subota,-orum, in plurali: quod vero dicit Livius interjectam Atho et Eleæ, situm ejus non satis aperit: cum Athos in Macedonia ad septemtrionem Tenedo potius respondeat, quam Eleæ, quæ ad meridiem vergit. Si tamen recte situm Livius ponit, interjecta potest fuisse exigua hæc insula Lesbo et Lemno majoribus insulis. Longe hinc Sybota portus atque insula Epiri.

z *Phanas*] Promontorium est insulæ Chii, juxta Psyram insulam; nunc *Capo Mastico*.

talo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed cum jam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, et concitatio remorum directæque in se proræ hostes appropinquare aperuissent;[5] tunc injecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabilique navium genere, et Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum, qui propiores continenti littori erant, in Erythræam[6] [a] enarunt: pars, velis datis, ad Chium naves ejecere, relictisque equis effusa fuga urbem petebant. Sed propius urbem lembi accessuque commodiore cum exposuissent armatos, partim, in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam exclusos. Clauserant enim Chii portam, ignari, qui fugerent, aut sequerentur. Octingenti ferme Gallorum occisi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari, fractis navibus, absumti; partim nervos succiderunt[b] in littore Macedones. Viginti eximiæ equos formæ cum captivis eosdem decem lembos, quos ante miserat, Antenor devehere Thessalonicam jussit, et primo quoque tempore ad classem reverti: Phanis se eos expectaturum. Triduum ferme classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, et, spe celerius reversis decem lembis, evecti Ægæo[7] mari Delum trajecerunt.

29. Dum hæc geruntur, legati Romani, C. Popillius et C. Decimius et C. Hostilius, a Chalcide profecti, tribus quinqueremibus Delum cum venissent, lembos ibi Macedonum quadraginta et quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctitas templi insulæque inviolatos

Gron. Doujat.—5 'Ex emend. Drak. pro *apparuisset*. Alii edidere *aperuisset*, et *concitatione remorum directæque in se proræ* (ut *proræ* sit sec. casus) vel, *directis in se proris, a. apparuisset*. Sed *aperire* vix bene jungitur infinitivo, et verbum *appropinquare* modo præcessit. Forte leg. *hostes approperantes aperuissent*.' Rupert.—6 *Erythream* Gron. Doujat. Crev.—7 *Ægeo* omnes præter Rupert. edd.

NOTÆ

[a] *In Erythræam*] Intellige terram, sive agrum Erythrarum in nominandi casu. Est itaque abrupta constructio, sed historicis non ignota.

[b] *Partim nervos succiderunt*] Equis scilicet; quorum paulo ante mentio

Digitized by Google

præstabat omnes. Itaque permixti Romanique et Macedones et Eumenis navales socii in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor, Persei præfectus, cum aliquas alto præferri [f] [8] onerarias naves ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas disposita, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naves. Quibus poterat, Popillius [c] aut Eumenis naves succurrebant: [9] sed vecti nocte binis aut ternis plerumque lembis Macedones fallebant. Per id fere tempus legati Macedones Illyriique simul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit non lemborum modo adventus, passim per Cycladas atque Ægæum vagantium mare, sed etiam conjunctio ipsa regum Persei Gentiique, et fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam cum accessissent animi Dinoni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benigne modo responsum regibus est, sed palam pronuntiatum, 'bello finem se auctoritate sua impositúros esse. Itaque ipsi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam.'

30. Jam veris principium erat,[10] [d] novique duces in provinciam venerant; consul Æmilius in Macedoniam, Octa-

f *Mari prætervehi.*

8 Gron. conj. *prætervehi*, et Rupert. *prævehi.*—9 '*Succurrebant* reposui pro *succurrebat.* Forte et leg. *poterant* cum Gron. Idem malebat *succurrebant, sed interdiu; nocte binis cet.*' Rupert. 'At verba *sed vecti nocte* satis indicant, priora interdiu gesta esse: si quid vero mutandum, malim *evecti nocte* sc. furtim e portu.' *Duk.* *Succurrebat* Gron. Doujat. Crev. Drak.

10 Vid. Not. Delph. inf. 'Sed mihi parum probabilis videtur hæc Gronov. emendatio. Dodwell. in Dissert. de Cyc. Rom. Livium recte ita scribere

NOTÆ

c *Quibus poterat, Popillius*] Legendum haud dubie cum Gron. in numero plurali *quibus poterant, Popillius aut Eumenis naves succurrebant.* Quod autem adjicit Gron. *sed interdiu*, non videtur omnino necessarium.

d *Jam veris principium erat*] Divinat Gron. *jam ver præceps erat;* quia cap. 19. promiserat L. Æmilius se urbe exiturum mense Aprili, quasi mensis Aprilis initio sui multum absit ab æquinoctio, quod est veris principium; aut quasi longius tempus exigat Hadriatici maris ab Italia in Macedoniam trajectus.

Digitized by Google

vius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adversus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum et matre Eurydica genitus fratres duos,[11] Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem natum, habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit et duos amicos ejus, Ettritum et Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis[e] filiam Etutam[12] pacto fratri eum invidisse, tanquam his nuptiis adjungenti sibi Dardanorum gentem. Et similius id vero fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. Gravis deinde, demto fratris metu, popularibus esse cœpit; et violentiam insitam ingenio intemperantia vini[f] accendebat. Ceterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit. Quindecim millia armatorum fuerunt. Inde, fratre in Caviorum[13] gentem,[g] vi aut terrore subigendam, cum mille peditibus et quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem[h] quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum. Itaque per missos nuntios prius tentati, obsidionem pati, quam dedere sese, maluerunt. Caravantium in Caviis Durnium oppidum[i] advenientem benigne acce-

potuisse, copiose ostendit.' *Doering.*—11 'Equidem malim *Hic, patre Pleurato, rege Illyriorum, et matre Euridica genitus, fratres duos, &c.*' Doering.—12 '*Etutam*, uxorem Gentii, Livius cap. 32. pr. *Etlevam* appellat. Itaque alterutrum nomen mendosum est, aut hæc altera regis uxor fuit.' *Rupert.*—13 *Caulicorum* e Steph. aut *Ceraunios* e Plin. et Ptol. conj. Turneb. quod verisimile putat Drak. si mox cum Sigon. pro *Durnium* leg. *Burnium.*—

NOTÆ

[e] *Honuni Dardanorum principis*] Hunc *Menunium* vocat Polyb. apud Athenæum lib. x. laudante Sigon.

[f] *Intemperantia vini*] Polyb. idem testatur Gentium dies noctesque vino se ingurgitasse.

[g] *In Caviorum gentem*] Caviones novimus ex Tacito, sed Germaniæ populos: Cavios ignorant geographi. Caulicos nominat Steph. ad Ionium sinum ex Hecatæo: qui forte iidem cum Ceranniis Dalmatiæ populis apud Ptolem. aut cum Ceranniis in eadem Dalmatia apud Plin. lib. III. cap. 22. in tractu Naronensi.

[h] *Ad Bassaniam urbem*] Urbs erat Illyrici, haud procul Lisso, et Drilonis fluvii ostio, ad sinum maris Hadriatici. Nomen retinet in recentioribus tabulis juxta urbem *Lodrin.*

[i] *Durnium oppidum*] Geographis in-

Digitized by Google

pit: Caravantis altera urbs [k] exclusit; et, cum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam et Ap. Claudius, assumtis ad eum exercitum, quem habebat, Bullinorum [l] et Apolloniatium et Dyrrachinorum auxiliis, profectus ex hybernis, circa Genusuum [14] amnem [m] castra habebat; audito fœdere inter Persea et Gentium, et legatorum violatorum injuria accensus, bellum haud dubie adversus eum gesturus. Anicius prætor, eo tempore Apolloniæ auditis, quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium literis, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo et ipse in castra venit; et ad ea, quæ habebat, auxilia Parthinorum junctis [15] [n] duobus millibus peditum et equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Algalsus præerat,) parabat ducere in Illyricum, maxime ut Bassanitas solveret obsidione. Tenuit impetum ejus fama lemborum vastantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore Pantaucho missi a Gentio ad Dyrrachinorum et Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad [oram haud procul Apollonia stabat. Huc recurrit Ani-

14 *Genusum* malit Rupert.—15 Ita recepit Rupert. ex emend. Gron. pro vulg. *auxilia, assumtis Parthinorum juventutis;* quod habent omnes reliquæ edd. Crev. autem *assumtis* uncinis includit. Mox pro *Algalsus* all. ut Gron.

NOTÆ

cognitum, nisi forte *Burnium* legas: meminit Burnii Ptol. in Liburnia juxta Sidronam. Plin. Burnium quoque memorat in Dalmatia et in tractu Salonitano lib. III. cap. 22. quanquam idem Plin. cap. 21. Burnistarum meminit inter Liburniæ populos Scardonitani conventus. Burnum Niger. *Gracchova* hodie interpretatur.

[k] *Caravantis altera urbs*] Hujus urbis alibi, quod sciam, memoria non extat: indicium situs forte quis duxerit ex Carvanca monte, quo Pannonia superior pro parte ab Istria et Liburnia distermioatur.

[l] *Bullinorum*] Iidem *Bullidenses* vocantur a Plinio: *Bylliones* a Strab. a Bullide oppido Elymiotarum in Macedonia occidua, inter Celydnum fluvium et Acroceraunios montes, ad sinum maris Ionii.

[m] *Circa Genusuum amnem*] Hic Macedoniæ occidentalis fluvius inter Dyrrachium et Apolloniam in Hadriaticum defluens mare, Cæsari *Genusus* dicitur; Ptol. *Panyasus:* nunc *Vaiussa* quibusdam, aliis *Spirnazza*.

[n] *Auxilia Parthinorum junctis* [*assumtis Parthinorum juventutis*] Observat Gron. verbum *assumtis* non fuisse in veteri libro, sed additum a Sigonio, cum nihil necesse esset, sed lateret sub vocabulo *juventutis*, verbum *junctis*.

Digitized by Google

cius, ac brevi assecutus Illyrios prædatores, congressusque cum eis, et perlevi negotio victor, aliquot naves hostium cepit, ceteras repetere Illyricum coëgit. Inde in castra ad Genusuum regressus, ad Bassanitarum auxilium properavit. Non sustinuit famam adventantis prætoris Gentius, solutaque obsidione Scodram se contulit tam trepida fuga, ut ne totum quidem exercitum abduceret. Magna pars copiarum, quæ, si dux præsens confirmasset animos, morari Romanos poterant, amo]to eo, tradiderunt se.[16 o]

Appian. Illyr.

31. Deinceps et urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes et justitia prætoris Romani. Ad Scodram [p] inde ventum est, id quod belli caput fuerat;[17] non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatium gentis [q] munitissima longe est et difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis, quod in orientem patet, præfluens, Barbana ab regione occidentis, ex Labeatide palude [r] oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi [18] flumini,[s] quod, ortum ex monte Scodro,[t]

Donjat. Crev. *Agalsus;* all. *Agasus.*—16 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

[o] *Tum classis ad........to eo, tradiderunt se*] Proseqnebatur hic Livius res gestas Anicii prætoris adversus Gentium Illyriorum regem, seu potius partis Dalmatiæ, quæ extrema ad meridiem. Desiderantur hoc loco pugnæ maritimæ, jtemque initium earum rerum quas terra gessit, cujus narrationis extrema verba videntur ex Sigonii sententia fuisse *die toto ei tradiderunt se*, quæ pertinent ad urbis alicujus deditionem.

[p] *Ad Scodram*] Milliaribus octodecim a mari distabat Scodra, auctore Plinio, ad Drilonem fluvium locante: contra quam Livius, qui proximos amnes nominat Clausalam et Barbanam in Oriundem fluvium incidentes. Sita erat inter Docleam et Lissum: hodie *Scutari* Italis vocatur, ac Turcis pa-ret, qui *Iscodar* nominant, estque in limine Albaniæ.

[q] *Labeatium gentis*] Memorantur Plinio Labeatæ cum proprie dictis Illyriis, quorum regio videtur, diviso et labante imperio, Prævalis dicta. Ejus nunc pars *Craina.*

[r] *Ex Labeatide palude*] Ea palus juxta Scodram; hodie dicitur Italis *Lago di Scutari.*

[s] *Oriundi flumini*] Hoc flumen recentiores tabulæ appellant, ni fallor, *Boiana:* quanquam Baudrandus id nominis Barbanæ tribuit. Verum id dubio non prorsus caret, quandoquidem *Boiana* per se in Hadriaticum influit. Sed Oriundem Livii cum Drilone Ptol. et Plin. confundunt Ortel. et H. Vales.

[t] *Ex monte Scodro*] Num idem cum

Digitized by Google

multis et aliis auctum aquis, mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus, longe altissimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam subjectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum et rex ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, et repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros portarumque turres, dispositis armatis, defendissent, vano cum incepto [u] mœnibus pepulissent Romanos. Nunc, porta egressi, prælium loco æquo majore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Pulsi enim et fuga conglobati, cum ducenti amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum et Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos ferme passus ab urbe abessent, navem conscendit, et flumine Barbana navigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum; sed, ut apparuit, falsa spe excitus, Caravantium fratrem, multis millibus armatorum actis [19] ex ea regione,[x] in quam missus erat, adventare. Qui postquam evanuit rumor, tertio post die navem eandem secundo amni Scodram demisit, præmissisque nuntiis, ut sibi appellandi prætoris potestas fieret,[ε] copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postre-

[ε] *Ut sibi liceret Anicium adire, et cum eo colloqui.*

17 Malit Drak. *erat.*—18 Vid. Not. Delph. inf.—19 ' Eleganter J. F.

NOTÆ

Scardo, aut ejus pars? Barletio et Villanovano nunc dicitur *Marinat.*

[u] *Vano cum incepto*] Τὸ *vano* non ad Scodrenses, ut qui pepulissent; sed ad Romanos refertur, qui fuerant repulsi.

[x] *Actis ex ea regione*] *Actis* dixit pro adductis: sive, ut Gronovio placet, *coactis*, id est collectis: Gallice, *des troupes que son frère avoit levées, ou formées dans le voisinage.*

Digitized by Google

mo ad preces lacrymasque effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primo, bonum animum habere jussus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad suos rediit, et cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio tribuno militum traditus, vix gladiatorio accepto [y] decem talentis ab rege rex,[20 z] ut in eam fortunam recideret.

32. Anicius, Scodra recepta, nihil prius, quam requisitos Petillium Perpernamque legatos ad se duci, jussit. Quibus splendore suo restituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis; qui, Medeonem, Labeatium gentis urbem, profectus, Etlevam [1] uxorem [a] cum filiis duobus, Scerdilædo [2] Pleuratoque, et Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius, bello Illyrico intra triginta dies [3] perfecto,[b] nuntium victoriæ Perpernam Romam misit, et post dies paucos Gentium

Gron. emendat *coactis*.' Doering.—20 'Delevi post *rex* distinctionem; ut vox *rex* cohæreat cum *recideret*.' Doering.

1 Vid. c. 30. Var. lect. 12.—2 *Scerdileto* Gron. Donjat. Crev. All. *Scerdilio*.—3 Malit Rupert. *viginti dies* ex App. Mox *ac* ante *liberis* del. Gron.

NOTÆ

[y] *Vix gladiatorio accepto*] In neutro genere dicitur *gladiatorium*, pro gladiatoris præmio, seu mercede eorum qui operas suas locabant ut in arena depugnarent. Recte itaque sic Turnebus hunc locum interpretatur, ut voluerit Livius pluris conduci potuisse gladiatorem, quam quanto in bellum conjectus fuerat Gentius.

Gladiatorio] Nempe præmio quod dabatur iis, qui sponte sua gladiatoriam operam locabant. In glossis *gladiatorium* vertitur μονομαχία. *J. Clericus*.

[z] *Decem talentis ab rege rex*] Non enim plus quam decem talenta Perseus numerari Gentio curaverat, pro trecentis quæ ei promiserat, ut vidimus cap. 27. hujus libri. Porro decem talenta summam quatuor et viginti millium librarum Francicarum non superant; cum trecenta efficiant septingenta et viginti millia librarum.

[a] *Etlevam uxorem*] Antea cap. 30. *Etutam* dicit Dardanorum principis filiam, et Platori Gentii fratri prius pactam; Platore interfecto ductam a Gentio: sed credibile est duas Gentio fuisse uxores; alteram quidem Etlevam, ex qua filii nati; alteram Etutam Platori ereptam, quæ aut non diu superstes fuerit, aut Romanorum manus effugerit: nisi forte diversum ejusdem uxoris nomen est, priori aut posteriori loco vitiatum.

[b] *Intra triginta dies perfecto*] Sic scribit Appianus, 'triginta diebus absolutum hoc Illyricum bellum.'

Digitized by Google

regem ipsum cum parente, conjuge ac liberis ac fratre aliisque principibus Illyriorum. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat propter adventum simul Æmilii novi consulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, simul Octavii prætoris. Nec minus terroris a classe[c] Romana et periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ[4] Eumenes et Athenagoras præerant cum parvo præsidio duorum millium cætratorum. Eo et Androclem præfectum mittit, jussum sub ipsis navalibus castra habere. Æniam mille equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, ut, quocumque littore applicuisse naves hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. Quinque millia Macedonum missa ad præsidium Pythii[5] et Petræ, quibus præpositi erant Histiæus et Theogenes et Medon. His profectis, ripam munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alveo transiri poterat. Huic ut omnis multitudo vacaret,[6d] fœminæ, ex propinquis urbibus coactæ, cibaria[7] in castra afferebant: miles jussus ex propinquis sylvis[e]

Doujat. Crev.—4 'In edd. ante Frob. a. 1535. *habebat Thessalonica.* Sed cur hæc plus terroris habebat, quam alia oppida Macedoniæ maritima? Hinc *nec minus t. a c. R. Thessalonica et maritima ora habebat* conj. Drak. monetque, in seqq. per partes narrari, qua ratione saluti Thessalonicæ et oræ maritimæ consulere Perseus conatus sit. Probabilior est emendatio Roëllii *et periculi maritima ora habebat.*' Rupert. 'Equidem difficultati leniore ratione succurri posse puto, si pro *habebat* legeris *habebant. Et periculo,* sc. quod a classe Romana imminebat.' *Doering.*—5 *Pythoi* edd. ante Sigon. et mox pro *Medon* edd. vett. *Midon,* pro quo *Milo* edid. Sigon.—6 Vid. Not. Delph. inf.—7 *Ex p. u. cocta cibaria, &c.* conj. Drak.

NOTÆ

[c] *Simul Octavii prætoris. Nec minus terroris a classe*] Non satis capio, cur terrorem, in quo ab Octavii adventu erat Perseus, distinguat auctor a terrore quem habebat a classe Romana, quando classi præfectum fuisse Octavium satis constat ex cap. 17. &c. Sed comparatur terror maritimæ oræ vastandæ ab Octavio, cum terrore Mediterraneæ populationis ab Æmilio.

[d] *Huic ut omnis multitudo vacaret*] Recte, opinor, legit Muretus *operi huic:* alioqui referendum esset pronomen *huic* ad ripam, vel ad alveum Enipei fluminis.

[e] *Miles jussus ex propinquis sylvis*] Intercidere sequentia, quibus prosequebatur Livius quæ Perseus ad famam advenientis Æmilii Paulli defensionis suæ causa parabat. Intercidit et initium narrationis eorum quæ

Digitized by Google

Plut. in Æmil. [ligna petere. Inde structum vallum, propugnacula excitata, adjectis turribus dispositisque ubique tormentis, ita ripam defendebant, ut penetrare hostis sine gravi certamine et periculo non posset. Sic tutum se adversus omnem Romanorum impetum fore confidebat, sedendoque et segni mora languescentes, tum sumtibus exhaustos hostes tandem tædium tam difficilis belli capturum. Paullus contra, quo diligentius et cautius omnia apud Macedonas provisa et custodita cernebat, eo acrius curam intendere, in omnes partes versare animum, si quo consilio frustrari hostium spem haud de nihilo sane conceptam posset. Ceterum præsens tum malum angebat, aquarum penuria. Exaruerat pæne proximum flumen, nisi quod juxta ipsum mare exigua et corrupta manabat aquula.

33. Consul, cum missi circa propinqua loca nullam aquam inveniri renuntiarent,] postremo sequi se utrarios ad mare,[f] quod minus trecentos passus aberat, jussit, et in littore alios alibi modicis intervallis fodere. Montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere[8] latices, quorum venæ in mare permanantes undæ miscerentur. Vix deducta summa arena erat, cum scaturigines turbidæ primo et tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut Deum dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ et auctoritatis apud milites adjecit. Jussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus; qua descensus facilis armatis, qua in ulteriorem ripam minime iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa[9] quoque primum, ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nu-

8 *Contineri* malit Drak. et mox *diducta summa arena*.—9 *Illud* conj. Rupert.

NOTÆ

Æmilius Paullus primo in Macedoniam adventu egerat.

[f] *Postremo sequi se utrarios ad mare*] Hic tradebat Livius noster qua ratione Paullus aquarum inopiam in monte Olympo levaverit: qua de re Plut. in ejus vita. Porro utrarii dicuntur, qui utribus sive hircorum pellibus aquam aliumve liquorem deferunt.

Digitized by Google

tum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus simul pronuntiaretur, quod fieret, neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios, ab se adjicientes, plus eo, quod imperatum sit, alios minus facere. Clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, et prius hostes, quam ipsos, quid paretur, scire. Placere igitur, tribunum militum primo pilo [g] legionis secretum edere imperium: illum et dein singulos proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto sit; sive a primis signis ad novissimum agmen, sive ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiles etiam novo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, sed ad vigilandum, ut, cum senserit hostium adventum, recipiat se, excitetque ad arma alios. Scuto præ se erecto stare [10] galeatos; deinde ubi fessi sint, innisos pilo, capite super marginem scuti posito, sopitos stare, ut fulgentibus armis procul conspici ab hoste possint, ipsi nihil provideant.[11] Stationum quoque morem mutavit. Armati omnes et frænatis equis equites diem totum perstabant. Id cum æstivis diebus, urente assiduo sole, fieret, tot horarum æstu et languore ipsos equosque fessos integri sæpe adorti hostes, vel pauci plures vexabant. Itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, et in postmeridianam succedere alios jussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat.

34. Hæc cum ita fieri placere, concione advocata, pronuntiasset, adjecit urbanæ concioni convenientem orationem. 'Unum imperatorem in exercitu providere et consulere, quid agendum sit, debere, nunc per se, nunc cum iis, quos advocaverit in consilium: qui non sint advocati, eos nec palam, nec secreto jactare consilia sua. Militem hæc

—10 'Male hic locus intelligitur ab iis qui ad *stare* supplerent *jussit*.' Doering. 'Alterum *stare* non opus erat addi.' *Duk.* Mox *dein* Gron. Doujat. Crev.—11 *Possit, ipse nihil provideat* edd. ante Gron.

NOTÆ

g *Tribunum militum primo pilo, &c.*] Et hoc, et quæ sequuntur exempla sunt notanda, vel præcepta potius compositæ militiæ et accuratæ disciplinæ.

Digitized by Google

tria curare debere, corpus ut quam validissimum et pernicissimum habeat, arma apta, cibum paratum [12] [h] ad subita imperia: cetera scire de se Diis immortalibus et imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites consulant, imperator rumoribus vulgi circumagatur,[13] ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, provisurum, ut bene gerendæ rei occasionem eis præbeat. Illos nihil, quod futurum sit, quærere: ubi datum signum sit, tum militarem operam navare.' Ab his præceptis concionem dimisit, vulgo etiam veteranis fatentibus, se illo primum die, tanquam tirones, quid agendum esset in re militari, didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent verba consulis, ostenderunt; sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum videres: acuere alii gladios: alii galeas bucculasque, scuta alii loricasque tergere: alii aptare corpori arma, experirique sub his membrorum agilitatem: quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronemque intueri:[14] ut facile quis cerneret,

12 Vid. Not. Delph. inf.—13 'Ita semper legendum esse putavi pro vulg. *in quo exercitu milites, consul et imperator r. v. c.* [quod habent omnes reliquæ edd.] Hoc sic emendavi, postquam vidi, idem, vel *miles consulat*, conjecisse Jac. Periz. idque probasse Duk. Crev. et Drak. *in quo exercitu militum* (rumoribus) *consul, et imperator* cet. suspicabatur Gron. putans simplicius quidem *militibus* opponi *imperatorem*, et *consulem vulgo*. Verum Duk. jam monuit, consulem ab imperatore, et milites a vulgo non differre, adeoque minime concinnum sermonem esse, *vulgum vulgi* vel *milites militum rumoribus*

NOTÆ

[h] *Arma apta, cibum paratum*] Quod sit militum in genere officium describit hoc loco Æmilius. Quod autem pro *cibum* Sigon. *animum* reponit, id Mureto non usquequaque probatur, qui putat *cibum* verius esse: quod potest hunc habere sensum, ut velit unumquemque militem parata habere necessaria cibaria; ne, si forte ex improviso jubeatur alio proficisci ad subitam expeditionem, aut, deficiente necessario commeatu in itinere, ipse deficiat, aut occasionem gerendæ rei amittat, dum reficiendo corpori necessaria inquirit; videtur tamen Plut. *gladium* legisse, quo uti more Romano miles deberet quoties occasionem imperator daret. Neque obstat, quod prius armorum facta mentio est: id enim neutiquam novum videbitur iis, qui noverit arma sæpenumero stricte dici de iis, quæ tuendo corpori accommodata sunt, atque a telis distingui, quibus alios aggredimur. Facit quod paulo post sequitur 'acuere alii gladios,' &c. et deinde, 'aptare corpori arma,' id est, racem, loricam, &c.

Digitized by Google

ubi primum conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum.[15] [i] Perseus quoque cum, adventu consulis simul et veris principio, strepere omnia moverique apud hostes, velut novo bello, cerneret, mota a Phila castra in adversa ripa posita, nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantem, [nunc ea omnia intentissima cura apparare, quæ ad vim faciendam oppugnandaque castra usui esse possent; nihil omittere quod sive adversus hostem, sive ad suorum adjuvandas vires magno duci conandum faciendumque esset: et ipse, tanquam in summæ rei jam discrimen venturus, acuere militum animos, firmare opera magis ac magis, nunquam satis provisa omnia, tutam munitamque ripam credere. Tamen in acerrimo utrimque ardore quieta per aliquantum temporis stativa fuere: nec unquam tantos exercitus tam in propinquum collatis castris tam tranquillos consedisse memoriæ proditum est. Interim fama nuntiat victum in Illyrico Gentium regem ab Anicio prætore, ipsumque cum domo tota et universa ditione in potestate Roma]norum esse.[16] [k] Plut. in Æmil.

35. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primo supprimere in occulto famam ejus rei est conatus, missis, qui Pantauchum inde venientem appropinquare castris vetarent. Sed jam et pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti;[l] et, quo quæque accuratius curan-

circumagi.' Rupert.—14 *Tentare* conj. Rupert.—15 '*Finituros* conj. Mur. sed neutrum verbum hic satis aptum esse, jam docuere Crev. et Drak. Forte leg. *insignituros bellum.*' Rupert.—16 Vide Not. Delph. inf.

NOTÆ

[i] *Inituros bellum*] Mavult Muretus *finituros bellum;* quæ an vera sit auctoris mens, ambigere licet.

[k] *Norum esse*] Quæ hic desunt de Persei cœptis post adventum Paulli Æmilii, eorum ultimam partem ita Sigonius exprimit, *nuntiatum est Gentium regem superatum, ipsumque cum regno in potestate Romanorum esse. Quæ res Romanis, &c.*

[l] *Inter obsides Illyrios ducti*] Ambigua sententia: videntur tamen intelligi Macedones pueri dati obsides Gentio Illyriorum regi, quorum mentio cap. 23. quique a victore Anicio capti in Illyrico, atque ab ipso missi

Digitized by Google

tur,[17] [m] eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in castra venerunt cum iisdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multo iniquioribus animis a castrensi consilio auditi sunt. Itaque cum alii præcipites sine responso * agendos castris, pronuntiavit,[18] [n] post diem quintum decimum se responsum daturum. Interim, ut appareret, quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas valuisset,[h] consultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam et maxime majoribus [19] natu, per Enipei ripam munitionesque vim facere, 'confertis et vim facientibus resistere Macedonas non posse: ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præsidiis insedissent, priore anno dejectos.' Aliis placebat, Octavium cum classe Thessalonicam petere, et populatione maritimæ oræ distringere copias regias, ut, altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur. Ipsi [o] natura et operibus inexsuperabilis ripa videbatur, et, præterquam quod tormenta ubique disposita essent, missilibus etiam melius et certiore ictu hostes uti audierat. Alio spectabat

[h] *Ut ostenderet Æmilius Paullus quam nullius momenti fuisset apud se auctoritas Rhodiorum, qui pacis leges Romanis dare vellent.*

---

17 Tentat J. F. Gron. *celantur* prob. Doujat. improb. Doer.—18 Vid. Not.

NOTÆ

ad Æmilium. Nisi malis datos Anicio ab ipsis Illyriis, de deditione cum eo agentibus.

[m] *Et, quo quæque accuratius curantur*] Non abs re, meo judicio, Gron. conjicit scribendum esse *accuratius celantur*.

[n] *Cum alii præcipites sine responso * agendos castris, pronuntiavit*] Illud *præcipites* in nominandi casu videtur accipiendum, ut referatur non ad legatos Rhodiorum, sed ad duces Romanos, qui extemplo eos castris abigendos sine responso existimabant. Sigon. imperfectam putat sententiam, inseritque, velut ad eam perficiendam, *alii convenienti cum responso dimittendos dicerent*. Gronovio videtur tantum deesse verbum *censerent*: aut certe scribendum *cum alii præcipites sine responso agerent castris*. Quorum ego alterutrum facile sequar: et τὸ *alii* haud dubie indicat plerosque omnes qui in castrensi consilio erant, Æmilio demto, qui ex animi sui solius, aut fere solius sententia dixerit responsurum se post xv. diem.

[o] *Ipsi*] Nimirum Æmilio Paullo.

Digitized by Google

mens tota[20] ducis, dimissoque consilio Perrhæbos mercatores, Schœnum[1] et Menophilum, notæ et fidei jam sibi et prudentiæ homines, arcessitos secreto percunctatur, qualis ad Perrhæbiam transitus sit. Cum loca non iniqua esse dicerent, præsidiis autem regis[2] obsideri, spem cepit, si nocte improviso valida manu aggressus necopinantes esset, dejici præsidia posse. 'Jacula enim et sagittas et cetera missilia in tenebris, ubi, quid petatur, procul[3] provideri nequeat, inutilia esse. Gladio cominus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus vincat.'[i] His ducibus usurus, prætorem Octavium arcessitum, exposito, quid pararet, Heracleum cum classe petere jubet, et mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, Q. Fabium Maximum[p] filium suum cum quinque delectis[4] millibus Heracleum mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secreto indicatum, cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde jussi duces itineris ita dividere viam, ut quarta vigilia tertio die Pythium adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, prima luce medio in alveo cum stationibus hostium prælium commisit. Pugnatumque utrimque est levi armatura: nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusque in alveum trecentorum ferme passuum erat: medium spatium torrentis, alibi aliter cavati, paulo plus quam mille passus patebat. Ibi in

[i] *Qua re milites Romani reliquos longe antecellebant.*

Delph. inf.—19 Malit Crev. *minoribus.*—20 'An Livius pro *tota* scripsit *tecta?*' Doering.—1 *Cænum* conj. Gron.—2 Malebat Crev. *regiis.*—3 'Particulam *procul*, ne monito quidem lectore, delevit Crev. sed illa pro *eminus*, opponitur τῷ *cominus* plane, ut paulo post in hoc ipso capite.' *Doering.*—

NOTÆ

[p] Q. *Fabium Maximum*] Fuit hic vetustissimus filiorum Æmilii, qui adhuc puer adoptatus fuerat a Q. Fabio Maximo Labeone Cunctatoris nepote.

Digitized by Google

medio, spectantibus utrimque ex vallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant; cominus stabilior et tutior, aut parma, aut scuto Ligustino,[q] Romanus erat. Meridie fere receptui cani suis consul jussit. Ita eo die diremtum prælium est, haud [5] paucis utrimque interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maxime vulnerabantur. Ubi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad ultimos perveniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, degressus ad imam partem castrorum, veluti per devexum in mare brachium [k] transitum tentaturus. Perseus, quod in oculis erat,[6] [r]

Plut. in Æmil. [id tantum cogitans, ad repellendum ea parte hostem omnem curam intendebat, nihil aliud solicitus. Interim P. Nasica cum attributa sibi manu versus mare Heracleum profectus, postquam eo pervenit, jussis corpora curare militibus, noctem expectavit. Tum vera consulis mandata præcipuis ducum exposuit, ac primis se intendentibus tenebris flexo ad montem itinere, ad Pythium, ut imperatum erat, copias silentio ducit. Ubi ventum ad summum

[k] *Instituto aggere cuneato in brachii modum, qui in mare ostio fluminis proximum vergeret.*

4 *Delectorum* conj. Rupert.—5 Dukero suspectum videtur τὸ *haud*.—6 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

[q] *Aut scuto Ligustino*] Cum velitibus Romanis, parma armatis, Ligures septingentos scuto sui moris protectos Plut. narrat. Ligurum autem armaturam leviorem Romana fuisse testatur Diodorus, qui scutum longum eis attribuit ad Gallicum modulum factum.

[r] *Perseus, quod in oculis erat*] Periit hoc loco narratio rerum gestarum a Nasica et Fabio, missis ut alia ex parte adorirentur: narrabatur et qua ratione Perseus eis obstitisset, et quemadmodum Paullus Nasicam postea esset consecutus. De eodem Paullo Livium loqui Sigon. notat, ubi ait, 'anni post circumactum solstitium.'

Digitized by Google

cacumen est, quod decem amplius stadia in altitudinem assurgit, fatigatis militibus aliquid requietis datum. Hoc jugum, ut ante-dictum est, Milo, et Histiæus, et Theogenes a Perseo missi cum quinque millibus Macedonum obtinebant: sed tanta negligentia regiis ducibus erat, ut nemo adventare Romanos senserit. Sopitos aggressus Nasica de jugo facile dejecit, si Polybio fides. Ipse enim Nasica in epistola ad quendam regum longe aliter rem narrat. 'Montem arduo ascensu fuisse, sed incustoditum, ita ut saltum occupare nullo negotio potuisset, nisi transfuga Cretensis ex iis quos secum ducebat, ad Persea cucurrisset, eumque docuisset quid ageretur. Regem ipsum quidem mansisse in castris, sed misisse duo Macedonum, decem auxiliarium millia, Milone duce, ad occupandum saltum. Cum his acerrima pugna in summo jugo concursum esse, atque inter alia sese a Thrace milite ferro appetitum, quem ipse adacta per pectus hasta transfixerit. Victos tandem Macedonas loco cessisse, Milonemque ipsum turpissima fuga abjectis armis saluti consuluisse.' Romanis fugientes persequentibus facilis et sine ullo periculo in plana descensus fuit.

Sup. c. 32.

Plut.

(36.) Hoc rerum statu Perseus ambigere quid facto opus. Cum aperta jam per saltum via metueret ne circumiretur a Romanis, omnino necesse erat, ut aut ad Pydnam recedens hostem ibi expectaret, sub muris munitæ urbis minore periculo certaturus; aut copiis per urbes Macedoniæ dispersis, convectisque in loca munitiora frugibus atque pecoribus, populatos agros et nudum hosti relinqueret solum. Anceps fluctuabat inter hæc duo consilia regis animus. Amici tutius quoque id quod honestius foret rati, hortabantur ut pugnæ casum experiretur. 'Eum et numero præstare militum, et vero etiam virtuti credere debere, quam ingenitam animis accensura quoque essent illa validissima et sanctissima apud homines ad fortiter pugnandum incitamenta, aræ, foci, sacra, inter quæ et pro quibus dimicandum esset; et parentes ac conjuges; rex denique ipse inspectans, seseque in partem discriminis offerens.' His motus rex ad pugnam sese comparavit, et cum retrocessisset ad Pyd-

Digitized by Google

nam, simul castra locat, simul instruit aciem, suum cuique ductorum munus locumque assignat, tanquam statim ex itinere dimicaturus. Regio erat hujusmodi: campus explicandæ phalangi, cui aperta et æquabili planitie opus est, opportunus; non ita tamen, ut facile promoveri posset: perpetui deinde colles, qui levi armaturæ tum refugiendi, tum circumcursandi copiam præberent. Amnes duo, Æsonem alterum, alterum Leucum incolæ appellant, quamvis tenui tum fluerent aqua, aliquid tamen negotii facessere Romanis posse videbantur. Æmilius, junctis cum Nasica copiis, recta ad hostem ire pergit. Verum ad conspectum exercitus et numero et robore militum validissimi, et egregie instructi et parati ad pugnam, stupefactus substitit, multa secum reputans.

Liv. inf. c. 37. Plut.

36. (37.) Tempus] anni post circumactum solstitium[7] [s] erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere et incalescente sole factum erat. Lassitudo et sitis jam sentiebatur, et, meridie instante, magis accessurum utrumque[8] apparebat.[t] Statuit sic affectos recenti atque integro hosti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrimque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos, quam ad hostes, opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum, ut maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant. Deinde, quantum incresceret æstus, et vultus minus vigentes et voces segniores erant, et quidam incumbentes scutis nisique pilis stabant. Tum jam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, et impe-

NOTÆ

[s] *Anni post circumactum solstitium*] Vult Sigon. hanc fuisse sententiam horum et superiorum, *quoniam autem incommodum maxime (nam tempus anni post circumactum solstitium erat, hora diei jam ad meridiem vergebat) iter multo pulvere et incalescente sole factum erat, &c.* Mihi placere non potest τὸ *incommodum*, epitheton itineris, tanto intervallo dissitum ab ipso nomine *iter:* et sine hoc adminiculo stat optime phrasis, *iter factum erat incalescente sole.*

[t] *Magis accessurum utrumque apparebat*] Vellet Gron. *accessuram utramque;* lassitudinem nimirum et sitim. Fatetur tamen subaudiri posse malum. Potest et dici *utrumque* pro utramque rem.

Digitized by Google

dimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alii gaudere palam, quod fessos viæ labore flagrantissimo æstu non coëgisset pugnare. Legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos et Attalus, omnes approbantes,[9] cum pugnaturum consulem credebant: neque enim ne his cunctationem [u] aperuerat suam.[10] Tunc mutatione consilii subita cum alii silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere[x] consulem, 'Ne hostem quidem ludificatos priores imperatores [y] fugiendo certamen manibus emittere.[11] Vereri, ne nocte abeat, sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercitusque, sicut prioribus ducibus, per calles saltusque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere suadere, dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat.' Consul, nihil offensus libera admonitione tam clari adolescentis, 'Et ego,' inquit, 'animum istum habui, Nasica, quem tu nunc habes; et, quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit [12] stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit. Rationes alias reposcito:

7 Vid. Not. Delph. inf.—8 Vid. Not. Delph. inf.—9 'Hunc locum equidem distinxerim ita, *Legati circa imperatorem ducesque externi erant* (*inter quos et Attalus*) *omnes, approbantes*, sc. consulis consilium.' *Doering*.—10 '*Neque enim ne his* quidem *cunctationem aperuerat*. Τὸ *quidem* vel excidisse, vel ex proximis verbis *ne hostem quidem*, ubi alieno positum sit loco, huc revocandum esse, putabant Crev. et Drak. *vel* pro *ne* conj. Roëll.' *Rupert*.—11 'Forte leg. *ne hostem pridem ludificatum priores i. f. c. manibus emitteret*, ni malis *qui sit ludificatus*.' Gron. *ne hostem, qui quidem sit ludificatus . . . emitteret* conj. Jac. Periz. 'Equidem nihil, nisi *emittere* in *emitteret*, mutandum esse existimo: distingue *Ne hostem, ludificatos priores imperatores fugiendo certamen, ma-*

NOTÆ

[u] *Ne his cunctationem*] Intellige, ne his quidem.

[x] *Nasica unus ex omnibus ausus est monere*] Scribit Plut. id Nasicam aggressum esse, inflatum re bene gesta ad Olympum adversus Perseum.

[y] *Ne hostem quidem ludificatos priores imperatores*] Negat Gronovius integrum esse locum: sensum hunc esse vult, *ne hostem quidem ludificatum priores imperatores fugiendo certamen manibus emitteret*, id est, Perseum, qui anteriores consules eluserat. Sed quo illud *quidem?* num potius *quondam ludificatum, &c.?*

nunc auctoritate veteris imperatoris contentus eris.' Conticuit adolescens; haud dubie [13] videre aliqua impedimenta pugnæ consulem, quæ sibi non apparerent.

37. (38.) Paullus, postquam metata castra impedimentaque collocata animadvertit, ex postrema acie triarios primos subducit: deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moveret: postremo hastatos, ab dextro primum cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites, equitibus cum levi armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti; nec ante, quam prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites revocati sunt. Rex quoque, cum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus, quod per hostem moram fuisse pugnæ scirent, et ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis, C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronuntiavit, 'nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id, quia naturali ordine statis temporibus fiat, et sciri ante et prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lunæque et ortus et occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente [14] exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur, ita ne obscurari quidem, cum condatur umbra terræ,[a] trahere in prodigium debere.' Nocte, quam pridie[b] Nonas Septembres [15] insecuta est dies, edita hora luna cum defecisset,[1] Romanis militibus Galli sapientia prope

[1] *Eadem hora qua prædictum fuerat id eventurum.*

nibus emitteret.' Doering.—12 Malit J. F. Gron. *non operæ est.*—13 Leg. *dubius*, aut suppl. *ratus*, putat Drak.

14 'Cum Floreb. et Gron. legendum omnino videtur *senescentem*.' Doering.—15 *Pridie Non. Sext.* emend. Dodwell in Append. ad Præl. Camd. p. 752.

NOTÆ

[a] *Cum condatur umbra terræ*] Contingit revera eclipsis lunæ, cum ea soli opponitur: tunc enim terra intermedia obstat quominus solis radiis luna illuminetur.

[b] *Nocte, quam pridie, &c.*] Ex calculo Dionys. Petavii incidit ea eclipsis in 21. Junii Juliani proleptici, feriam

Digitized by Google

divina videri: Macedonas, ut triste prodigium, occasum regni perniciemque gentis portendens, movit; nec aliter vates. Clamor ululatusque in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut et regem et consulem suorum quidam, quod sine prælio discessum esset, accusarent. Regi promta defensio erat,[16] non eo solum, quod hostis prior, aperte pugnam detrectans, in castra copias reduxisset; sed etiam, quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non posset. Consul ad id, quod pridie [m] prætermisisse pugnandi occasionem videbatur, et locum dedisse hosti, si nocte abire vellet, tunc quoque per speciem immolandi terere videbatur tempus, cum luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum [17] hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium vocavit,[b] atque ibi, quod rei gerendæ tempus esset,[18] loquendo et intempestive consultando videbatur quibusdam extrahere. Post sermones [c] tamen consul orationem habuit.

38. (39.) 'P. Nasica, egregius adolescens, ex omnibus unus, quibus hesterno die pugnari placuit, denudavit mihi suum consilium:[19] [d] idem postea, ita ut transisse in sen-

[m] *Præterquam quod pridie, &c.*

—16 '*Postero die (tantus utrique ardor ... accusarent) regi promta defensio erat: ita forte distinguendum.*' *Drak.* Aut leg. *fuit* pro *fuerat*, putat Duk. Tò *et* ante *regem* del. Gron.—17 Verba ita interpungenda putabat Drak. *terere videbatur tempus. Cum luce prima ... fuisset, tertia demum cet.*—18 'Forte leg. *atque ibi quoque, quod rei gerendæ tempus esset* vel *erat*, et deinde *tandem* pro *tamen*, nisi hoc ab omisso *quanquam* pendet.' *Drak.* *Talem* pro *tamen* conj. Roëll. *atque ibi quoque rei gerendæ tempus loquendo et i. e. visus q. e., post sermones hanc consul o. h.* Gron.

NOTÆ

tertiam, horam 8. a meridie. Sethus Calvisius in horam 9. differt. Hunc vide. *J. Clericus.*

[b] *Ad consilium vocavit*] Duces nempe, quod satis intelligitur, quanquam Sigon. mavult, *consilium advocavit.*

[c] *Post sermones*] Intelligit sermones eorum, qui de cunctatione Æmilii consulis querebantur.

[d] *Denudavit mihi suum consilium*] Hæc antiqua et verior lectio: etenim nudare et denudare apud Nostrum

Digitized by Google

tentiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absentem carpere imperatorem, quam præsentem monere, melius visum est. Et tibi, P. Nasica, et quicumque idem, quod tu, occultius senserunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abest, ut me hesternæ quietis pœniteat, ut servatum a me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis sine causa vestrum credat, recognoscat, agedum, mecum, si videtur, quam multa pro hoste et adversus non fuerint. Jam omnium primum, quantum numero nos præstent,[d] neminem vestrum nec ante ignorasse, et hesterno die implicatam[20] intuentes aciem[e] animadvertisse, certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præsidio impedimentis relicta erat: nec ignavissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes.[1] Parvum hoc tandem esse credimus, quod ex his castris, in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, Diis bene juvantibus, sumus? Nihilne interest, utrum militem, quem neque viæ labor hodie, neque operis fatigaverit, requietum,[2] integrum in tentorio suo arma capere jubeas, atque in aciem plenum virium, vigentem et corpore et animo educas? an longo itinere fatigatum et onere fessum, madentem sudore, ardentibus[3]

19 Vid. Not. Delph. inf.—20 Vid. Not. Delph. inf.—1 'Duk. tentabat *sed fuerimus una omnes;* sed vereor ne *una esse* simpliciter ita dicatur. Haud dubie aliquid excidit v. c. *in uno loco*, vel *collecti in unum*, vel simile quid. Nisi fortasse magis placet quod viro cuidam docto in mentem venit, *sed affuerimus omnes.*' Doering. *Affuerimus* vel *steterimus* mavult Rupert.—2 Malit Doer. h. l. *recreatum.*—3 'Rectius cum Floreb. legeris *arentibus.*' Doering.

NOTÆ

aliosque in non frequenti pro aperire, detegere. Frustra itaque Curio et eum secuti mutarunt in *denuntiavit mihi.*

[d] *Quantum numero nos præstent*] Raro *præstandi* verbum hoc sensu cum accusativo jungitur; auferendi casu magis gaudet: dixit nihilominus Quintil. lib. I. 'præstat tamen ingenio alius alium.' Et Virgil. II. 'et magnum præstet Achillem.'

[e] *Implicatam intuentes aciem*] Immo *explicatam*, inquit Gron. et sane in acie explicata magis quam implicata apparet ac distinguitur multitudo.

Implicatam [*explicatam*] Sic pro *implicatam*, recte conjecit J. F. Gronovius. *J. Clericus.*

Digitized by Google

siti faucibus,[f] ore atque oculis repletis pulvere, torrentem[4] meridiano sole, hosti objicias recenti, quieto,[5] qui nulla re ante consumtas vires ad prælium afferat? Quis, pro Deum fidem! ita comparatus, vel iners atque imbellis, fortissimum virum non vicerit? Quid? quod hostes per summum otium instruxerant aciem, reparaverant animos, stabant compositi suis quisque ordinibus? nobis tunc repente trepidandum in acie instruenda erat, et incompositis concurrendum?

39. (40.) 'At, Hercule, aciem quidem inconditam inordinatamque habuissemus: castra munita, provisam aquationem,[g] tutum ad eam iter præsidiis impositis, explorata circa omnia; an nihil nostri habentes[6] præter nudum campum, in quo pugnaremus? Majores vestri castra munita portum ad omnes casus exercitus ducebant esse, unde ad pugnam exirent, quo jactati tempestate pugnæ receptum haberent. Ideo, cum munimentis ea sepissent,[7] præsidio quoque valido firmabant, quod, qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo haberetur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quam multi exercitus, quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post, eruptione facta, victorem hostem pepulerunt? Patria altera est militaris hæc sedes, vallumque pro mœnibus, et tentorium suum cuique militi domus ac penates sunt. Sine ulla sede vagi dimicassemus, ut quo victores nos reciperemus?[8] [h] His difficultatibus et impedimentis pugnæ illud

—4 Quod cum Jac. Periz. malit Rupert. legere *torrente*, in textum recepit Doer. *Torpentem* etiam conj. Rupert.—5 J. F. Gron. legi jubet *requieto*.
6 *Habemus* malit Rupert.—7 *Sepsissent* malit Gron.—8 Floreb. legi vult, *si sine ulla sede, &c.* Ernest. leg. forsan, *ut, quo victores nos reciperemus, non haberemus?* 'Lenior medicina est *si sine ulla sede v. d., nunc quo victores nos reciperemus?* Ex ñc (h. e. *nunc*) factum videtur *ut*. Sed nil forte mutan-

NOTÆ

[f] *Ardentibus siti faucibus*] Non male hoc quidem; urit enim ac torret guttur sitis. Verum Florebello et Gron. placet *arentibus*.

[g] *Castra munita, provisam aquationem, &c.*] Hæc tanquam ironice dicta accipi debent.

[h] *Ut quo victores nos reciperemus*] Quasi diceret, sed hæc quo fine? quem habebamus locum, quo nos possemus recipere?

Digitized by Google

opponitur:[i] Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo[9] penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem, neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse, certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit, cum procul abessemus, quam nunc, cum in cervicibus sumus?[*] Nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quam ut, quorum castra, prælalta fluminis ripa tuta, vallo insuper septa ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos, relictis munimentis, agmine effuso abeuntes, in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim et ipsi mihi placet; et ideo, quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu, dejectis hostium præsidiis, novum iter aperui; neque prius, quam debellavero, absistam.'

40. (41.) Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam ejus, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quod, utcumque prætermissum, revocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die aut consule, aut rege,[10 k] (rege, quod nec fessos, ut pridie, ex via, neque trepidantes in acie instruenda et vixdum compositos aggressurus erat; consule, quod in novis castris[11] non ligna, non pabulum convectum erat, ad quæ petenda ex propin-

[*] *Cum ei e proximo imminemus, et quasi tergo inhæremus.*

dum.' *Rupert.*—9 Conj. Rupert. *eum.*
10 Vid. Not. Delph. inf. Posterius *rege* uncinis includit Crevier.—11

NOTÆ

[i] *Illud opponitur*] Refutat hic Æmilius quæ sibi objiciebantur.

[k] *Aut consule, aut rege, (rege, &c.*] Longiuscula parenthesis locum obscuravit. Clarior erit, si ea demta sic legas cum Gronovio, *ac ne illo ipso quidem die aut consule aut rege, neutro,* inquam, *imperatorum volente, fortuna, &c. contraxit certamen:* alioqui quatuor verbis a Sigonio insertis aliquantum dilucidari videtur; sic enim legit, *ac ne illo ipso quidem die, aut consule aut rege optante, pugnatum est; rege, quod nec fessos, &c. consule, quod in novis castris, &c.* ac deinde *neutro imperatorum volente, fortuna, quæ plus consiliis, &c.*

Digitized by Google

quis agris magna pars militum e castris exierat) neutro imperatorum volente, Fortuna, quæ plus consiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris,[12] ex quo et Macedones et Romani aquabantur, præsidiis ex utraque ripa positis, ut id facere tuto possent. Duæ cohortes a parte Romanorum erant, Marrucina et Peligna; duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius[13] Silus legatus: et aliud pro castris stativum erat præsidium * sub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis; duæ turmæ equitum, Placentina et Æsernina.[14] Cum otium ad flumen esset, neutris lacessentibus, hora circiter nona[15] jumentum, e manibus curantium elapsum, in ulteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam, ferme genu tenus altam, tres milites sequerentur, Thraces duo id jumentum ex medio alveo in suam ripam traherent,[16] altero eorum occiso,[1] receptoque eo jumento, ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat. Ex his pauci primo, ægre passi popularem in suo conspectu cæsum, ad persequendos interfectores fluvium transgressi sunt; dein plures, postremo omnes, et cum præsidio,[17] [quod a parte Romanorum ripam defendebat, manum conserunt. Non desunt auctores, qui ipsius Paulli jussu equum detracto fræno impulsum scribant in hostilem ri-

* *Ante castra erat aliud præsidium militum perpetuo excubias agentium.*

In nova castra forsan legendum putat Rupert.—12 Livium scripsisse, ut alioqui solet, putat Gron. *propius hostium castra*.—13 *M'. Sergius* Sigon.—14 *Esernina* edd. ante Sigon.—15 Omnes præter Rupert. edd. *quarta*.—16 'Gron. *traherent* recte, opinor, reposuit pro *trahentes*, et verba *id jumentum* inducenda pro scholio censuit.' *Rupert.* *Trahentes* omn. reliquæ edd.—17 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

[1] *Id jumentum ex medio alveo in suam ripam traherent* [*trahentes*], *altero eorum occiso*] Sigon. ut vera sententia elucescat, ita legit, *in suam ripam trahentes, cum tribus Romanis militibus manum conseruerunt. Jamque Romani altero eorum occiso*. Sed sine ejusmodi adjectione constabit sententia, si cum Fulvio Ursino et Gronovio legamus, *traherent*, (duo Thraces nimirum), *altero eorum* (Thracum scilicet) *occiso*, Romani tres jumento recepto ad stationem suorum se receperunt.

Digitized by Google

pam, emissosque qui retraherent, ut hostes pugnam priores lacesserent. Etenim cum viginti cæsis hostiis litatum non esset, tandem læta vigesimæ primæ exta haruspices ita renuntiaverant, ut Romanis non lacessentibus, sed defendentibus sese, victoriam promitterent. Ceterum, sive consilio ducis, sive casu, ab hoc certe initio commissa pugna, aliis super alios ad ferendam suis opem utrimque advolantibus, brevi ita accensa est, ut duces cogerentur descendere in universum summæ rei discrimen. Æmilius enim, tumultu concurrentium audito, prætorio egressus, postquam cæcum ruentium ad arma impetum revocare aut sistere nec facile nec tutum videbatur, utendum ardore militum et casum in occasionem vertendum putavit. Educit itaque copias castris, et ordines interequitans hortatur ut expetitam tantopere pugnam pari ardore capesserent. Simul Nasica præmissus ad explorandum, quo in statu res essent inter primam cientes pugnam, adventare instructo exercitu Perseum nuntiavit.

(42.) Primi Thraces[a] incedebant, truci vultu, corpore procero, splendentibus miro candore clypeis lævam protecti. Humerum utrumque nigra vestiebat chlamys : ab dextro immanem pondere frameam identidem coruscabant. Juxta Thracas constitere mercede conducta auxilia, diverso inter se pro diversis nationibus armatu habituque : in his et Pæones fuere. Subibat agmen Macedonum ipsorum, quam Leucaspidem phalangem appellabant : delecti quotquot robore ac virtute præstabant, fulgentes auratis armis sagisque puniceis. Ea media acies fuit. Hos sequebantur, quos ab æreis lucidisque clypeis chalcaspidas dicebant aut aglaspidas.[b] Hæc phalanx juxta alteram in dextro cornu[c] locata est. Præter hanc utram-

[a] *Primi Thraces*] Ita Plutarchus, qui tamen, quid aut illi, aut mercenaria auxilia in pugna egerint, non memoravit. Unde et nobis de iis silere necessarium fuit. *Crev.*

[b] *Chalcaspidas ... aut aglaspidas*] Prius nomen a Plutarcho est, alterum a Livio infra, c. 41. *Crev.*

[c] *Hæc phalanx ... in dextro cornu*] Hoc ex eo suspicamur, quod Liv. c. 41. docet a dextro cornu Romanorum, lævo Macedonum commissam esse pugnam. At idem c. 40. testis est, præsidium fuisse, in ea parte unde pugna cœpta est, octingentorum Thracum. Credimus igitur ibidem stetisse in ipsa acie et reliquos Thracas, et mercenaria auxilia. Quod si

que phalangem, quod præcipuum robur erat Macedonici exercitus, cætrati,[d] Macedones et ipsi, sarissas gerentes quemadmodum phalangitæ, cetera levius armati, in cornua divisi erant, ante reliquam aciem[e] projecti et eminentes. Fulgebat campus armorum splendore: clamoribus cohortantium sese invicem vicini colles personabant. Harum omnium copiarum prodeuntium in pugnam ea fuit celeritas et audacia, ut qui primi interfecti sunt, ad ducentos et quinquaginta passus a Romanis castris caderent.

(43.) Progrediebatur interim Æmilius: utque aspexit cum reliquos Macedonas, tum eos qui in phalangem contributi erant, partim clypeis, partim cætris ex humero detractis, inclinatisque uno signo sarissis, excipientes Romanorum impetum, admiratus et illam densatorum agminum firmitatem, et vallum protentis sarissis horrens, stupore simul ac terrore perculsus est, tanquam non aliud unquam tam terribile spectaculum conspicatus: ac postea id sæpius commemorare et præ se ferre solitus est. Tum vero sedulo dissimulans perturbati animi motum, vultu sereno ac secura fronte, et capite et corpore intecto aciem instruebat. Jam pugnabant Peligni adversus oppositos sibi cætratos,[f] cumque diu multumque connisi perrumpere confertum agmen non possent, Sa-

lævum cornu Thracum et reliquorum auxiliorum fuit, media acies leucaspidum, superest ut dextrum cornu fuerit aglaspidum. *Crev.*

[d] *Cætrati*] Hujus corporis propriam mentionem non facit hoc loco Plutarchus. Sed in ipso prælio narrando docet extra phalangem fuisse alios Macedonas sarissis armatos. Livius bis cætratos nominat c. 41. *Crev.*

[e] *In cornua divisi erant, ante reliquam aciem*] Hunc ordinem nobis subjecit conjectura ducta ex c. 41. Livii. Primo cætrati in cornua divisi fuisse videntur. Nam et cætrati occurrunt ante aglaspidem phalangem, quæ in dextro Macedonici exercitus cornu stabat; et Peligni dicuntur pugnasse adversus cætratos. At Pelignos in dextro cornu Romanorum fuisse apparet ex eo quod ab iis commissa pugna est circa fluvium, ex c. 40. Cœptam autem pugnam esse a dextro cornu Romano jam observavimus ex Livio. In utroque igitur cornu cætrati erant, sed ante reliquam aciem (id secundum erat) prominentes. Hoc de dextro cornu diserte testatur Livius: in sinistro eodem quoque ordine stetisse cætratos colligitur ex pugna adversus Pelignos, qui primi omnium congressi sunt. *Crev.*

[f] *Pugnabant Peligni adversus oppositos sibi cætratos*] Livius ita narrat, c. 41. Plutarchus eos cum phalange

Digitized by Google

lius, qui Pelignos ducebat, arreptum signum in hostes misit. Hic ingens accensum certamen est, dum hinc Peligni ad recipiendum signum, hinc Macedones ad retinendum summa ope nituntur. Illi prælongas Macedonum hastas aut ferro incidere, aut umbone impellere, aut nudis etiam interdum manibus avertere. Hi ambabus firmiter comprehensas tanta vi adigere in temere ac furore cæco ruentes, ut transfossis scutis loricisque, transfixos etiam homines super capita projicerent. Sic profligatis Pelignorum primis ordinibus, cæduntur quoque qui post illos steterant: atque etsi nondum confessa fuga, pedem referebant tamen montem versus: Olocrum indigenæ vocant.

(44.) Hic vero exarsit Æmilio dolor, ut etiam ex indignatione paludamentum scinderet. Nam et in ceteris locis videbat cunctari suos, timideque accedere ad illam velut ferream sepem, qua undique acies Macedonica inhorrebat. Sed animadvertit peritus dux non stare ubique confertam illam hostium velut compagem, eamque dehiscere identidem quibusdam intervallis, sive ob inæqualitatem soli, sive ob ipsam porrectæ in immensum frontis longitudinem, dum qui superiora occupare conantur ab inferiora tenentibus, vel tardiores a citatioribus, et progredientes a subsistentibus, instantes denique hosti ab impulsis, inviti licet, necessario divelluntur. Ergo ut omnino rumperet ordinem hostium, et inexpugnabilem illam universæ phalangis vim in multa minutatim prælia carperet, imperat suis, ut intenti quacumque rimas agere hostilem aciem viderint, illuc quisque impetu inferantur, seque cuneatim in hiantia vel tantillum spatia insinuantes strenue rem agant. Hoc edito imperio, et per totum exercitum circumlato, ipse alteram e legionibus in] prælium ducit.[m]

congressos scribit. Sed ad ea quæ narrantur de illa Pelignorum pugna non ita multum interest, cum et cætrati et phalangitæ Macedones essent et sarissis armati. *Crev.*

[m] *Et cum præsidio * * * prælium ducit*] Prosequebatur hic auctor quemadmodum exercitus utrimque concurrissent, initio pugnæ in flumine orto. Extremam hujus narrationis, quæ desideratur, partem, ita Sigon. explet, *ergo cum commissum prælium*

Digitized by Google

41. (45.) Movebat imperii majestas, gloria viri, ante omnia ætas, quod major sexaginta annis juvenum munia in parte præcipua laboris periculique capessebat. Intervallum, quod inter cætratos et phalanges[18] erat, implevit legio, atque aciem hostium interrupit. A tergo cætratis erat, frontem adversus clypeatos habebat: aglaspides[19] appellabantur.[n] Secundam legionem L. Albinus consularis ducere adversus leucaspidem phalangem[o] jussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluvium commissum prælium erat, elephantes inducti et ala sociorum:[20] et hinc primum fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraque nova commenta mortalium in verbis vim habent, experiendo,[1] [p] cum agi, non, quemadmodum agantur, edisseri, oportet, sine ullo effectu evanescunt; ita tum elephanti in acie nomen tantum sine usu fuerunt.[p] [2]

[p] *Novorum inventorum vis in nomine magis quam in ipsa re consistit: cum autem ad experimentum venitur, ubi non agitandum ac disserendum est qua ratione sint exequenda, sed opus est ea executioni mandare, nullius plerumque momenti aut effectus reperiuntur.*

18 *Phalangem*, quod habent Gron. Donjat. legendum censet Drak. aut Livium scripsisse *phalangitas*.—19 *Chalcaspides* conj. Gron. et *argyraspides* Ursin. —20 Cum duæ essent alæ, dextra et sinistra, alterutra vox Crevierio excidisse videtur.—1 Vid. Not. Delph. inf. Mox pro *agantur* conj. Rupert. *agatur*.—

NOTÆ

esset, atque acriter ab utraque parte pugnaretur, Paullus legionem in prælium ducit.

[n] *Aglaspides appellabantur*] Splendide clypeatos significat Græce hoc nomen. Suspicatur Gron. legendum esse *chalcaspides*, quorum meminit Plut. in Paullo; quæ vox eos denotat, qui æneo scuto utebantur.

[o] *Adversus leucaspidem phalangem*] Id est, albis clypeis armatam. Sed an plures in eo exercitu phalanges? Id sane apud Macedones insuetum: et si quidem, totius exercitus cujus summa quadraginta millium armatorum erat, minus quam dimidia pars phalangitæ erant, ut perspicue Livius tradit lib. XLII. cap. 51. Apparet nonnisi unam fuisse in hoc Persei exercitu phalangem; phalanx quippe sedecim millia implebat. Itaque unius phalangis in plura corpora divisæ, unamquamque partem propria appellatione distinctam non improbabile videtur, ut a diversis materia et colore clypeis, alia diceretur leucaspidum; alia chalcaspidum; tertia aglaspidum; et, ni fallor, præcipua argyraspidum.

[p] *In verbis vim habent, experiendo*] Vetus liber habet *explendo:* pro quo Sigon. reponit *extemplo:* Gron. *experiendo.* Non arridet adverbium *extemplo;* nec omnino displicet gerundium *explendo*, si eo sensu accipiatur quo *experiendo:* Gallice, *quand il*

Digitized by Google

Elephantorum impetum subsecuti sunt socii nominis Latini, pepulerantque lævum cornu. In medio secunda legio immissa dissipavit phalangem. Neque ulla evidentior causa victoriæ fuit, quam quod multa passim prælia erant, quæ fluctuantem turbarunt primo, deinde disjecerunt phalangem: cujus confertæ et intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine et gravitate hastam[3] [q] cogas, confusa strue implicantur: si vero aut ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur. Sicut tum adversus catervatim incurrentes Romanos, et interrupta multifariam acie, obviam ire cogebantur; et Romani, quacumque data intervalla essent, insinuabant ordines suos. Qui, si universa acie in frontem adversus instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis, principio pugnæ incaute congressis adversus cætratos, evenit, induissent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent.

42. (46.) Ceterum sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abjectis armis fugerunt; sic equitatus prope integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat. Jam a Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat.[s] Confestim eos Cotys[4] sequebatur[r] Odrysarumque equitatus. Ceteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus; quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tene-

[s] *Cum equitum turmis pro regis salute, opinor, devotis.*

2 *Fuerant* edd. ante Sigon.—3 Vid. Not. Delph. inf. Mox τὸ *aut* ante *ab latere* del. Gron. Doujat. Crev.

4 Ex emend. Jac. Gron. pro vulg. *Costocus*, quod legitur in omnibus edd.

NOTÆ

s'agit d'accomplir et d'exécuter les choses.

[q] *Immobilem longitudine et gravitate hastam*] Legi vult Gron. *hastas*, ut *immobilem* referatur ad *phalangem*, quæ ob longitudinem et armorum gravitatem immobilis sit: quanquam longitudo et gravitas ad hastas Macedonum maxime pertinet.

[r] *Cotys* [*Costocus*] *sequebatur*] Gratulor Jac. Gron. emendanti *eos Cotys sequebatur*: quam lectionem certo confirmat quod sequitur, *Odrysarumque equitatus*; nam vidimus Cotyn Odrysarum in Thracia regulum fuisse.

Digitized by Google

bant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx a fronte, a lateribus, ab tergo cæsa est: postremo, qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos, qui in classe erant, tendentes, suppliciter vitam orabant; et cum scaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, ut caperent potius, quam occiderent, longius in aquam, quidam etiam natantes, progressi sunt. Sed cum hostiliter e scaphis cæderentur, retro, qui poterant, nando repetentes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant. Elephanti enim, ab rectoribus ad littus acti, exeuntes obterebant elidebantque. Facile conveniebat,[r] Romanis nunquam[5] una acie tantum Macedonum interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in potestatem pervenerunt; et vagi e fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, et eorum multo major pars Peligni. Vulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœptum esset,[s] ut satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox et fugientes texit, et Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit.

43. (47.) Perseus ad Pieriam sylvam via militari, frequenti agmine equitum et regio comitatu, fugit. Simul in sylvam ventum est, ubi plures diversæ semitæ erant, et nox appropinquabat; cum perpaucis maxime fidis via devertit.[6] Equites, sine duce relicti, alii alia in civitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius, quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant,[7] [t]

[r] *Fatebantur unanimi consensu Romani.*

præter Rupert. et Doer.—5 ‘Male vulgo distinguitur, judice Drak. *f. conveniebat Romanis, numquam cet.* Forte leg. *facile conveniat.*’ Rupert.

6 Drak. Doer. et all. *divertit.*—7 ‘J. F. Gron. conj. *recta et expedita via*; equidem malim *recta eaque expedita via.*’ Doering. Alias conj. Gron. *expediti.*

NOTÆ

[s] *Quod si maturius pugnari cœptum esset*] Commissum prælium ait Plut. περὶ δείλην *circa crepusculum vespertinum.*

[t] *Recta expedita via ierant*] Gronovius suggerit *recta et expedita via*, non

Digitized by Google

pervenerunt. Rex ad mediam ferme noctem terrore et variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo, qui Pellæ præerat, Euctus regiique pueri præsto erant. Contra ea[u] amicorum, qui, alii alio casu servati, ex prælio Pellam venerant, cum sæpe arcessiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantum cum eo fugæ comites, Evander Cretensis, Neo Bœotius et Archidamus Ætolus. Cum iis, jam metuens, ne, qui venire ad se abnuerent, majus aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses. Petebat Amphipolim: sed nocte a Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere, eum finem sequendi, propter difficultatem transitus, fore ratus Romanis.

44. (48.) Consulem, cum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio[x] stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus et ipse postea, deleta Carthagine, appellatus, naturalis consulis Paulli,[8] adoptione Africani nepos. Is, septimum decimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effuse sequitur hostes, in partem aliam turba ablatus erat; et, serius cum redisset, tunc demum, recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum jam fama pugnæ pervenisset, concursusque matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant,[y] ad opem exposcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, urbem in tumultu diriperent,

8 *Paulli F.* seu *filius* conj. Duk.

NOTÆ

impedita arboribus et fruticibus, qualis semita sylvæ Pieriæ, qua Perseus fugerat. Mihi *recta* adverbium est.

[u] *Contra ea*] Jam supra observavimus usurpatam hanc loquendi formam pro e contrario.

[x] *De minore filio*] Hic Æmilii natura filius, Scipionis filio datus in adoptionem, unde Scipio Æmilianus, ac tandem Africanus cognominatus.

[y] *In templum Dianæ, quam Tauropolon vocant*] Diana Ταυροπόλος, seu Ταυροπόλη, cognominabatur quasi *tauros versans*, vel *pascens*: quod taurorum et reliqui pecoris gregibus præsit; vel quod eadem sit cum luna, quam tauris vehi fingunt Sophocles et Euripides. Sunt tamen qui hoc ejus epitheton deducunt a Tauris, minoris Scythiæ populis, a quibus ea colebatur.

Digitized by Google

ab subornato ab se per fallaciam in tabellarii speciem literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, 'ad Emathiam classem Romanam appulsam esse, agrosque circa vexari. Orare præfectos Emathiæ, ut præsidium adversus populatores mittat.' His lectis, hortatur Thracas, 'ut ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur. Magnam eos cædem prædamque, palatis passim per agros Romanis, facturos. Simul elevat famam adversæ pugnæ: quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse.' Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas clausit.

45. (49.) Tertio die Perseus, quam pugnatum erat, Amphipolim venit. Inde oratores cum caduceo ad Paullum misit. Interim Hippias et Medon et Pantauchus, principes amicorum regis, Berœam, quo ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti, Romanis dedunt: hoc idem et aliæ[z] deinceps metu perculsæ[9] parabant facere. Consul, nuntiis victoriæ Q. Fabio filio et L. Lentulo et Q. Metello cum literis Romam missis, spolia jacentis hostium exercitus peditibus concessit; equitibus prædam circumjecti agri, dum ne amplius duabus noctibus a castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra movit. Berœa primum, deinde Thessalonica et Pella, et deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentium turbaque, quæ ex acie fuga in unum compulsa erat, consilium et consensum civitatis impediebat; nec clausæ modo portæ, sed etiam inædificatæ erant.[†] Missi Medon[10] et Pantauchus[a] sub muros ad colloquium

[†] *Portæ non tantum clausæ, sed muris etiam obstructæ.*

9 'Aut excidit post *perculsæ*, ut vidit jam Gron. vox *civitates* vel *urbes*; aut legendum *et alii deinceps metu perculsi*.' Doering.—10 *Milo* omnes reliquæ

NOTÆ

[z] *Hoc idem et aliæ*] Intellige civitates, quales Berœa: nisi malis, *alii deinceps metu perculsi*; duces nempe, aut populi.

[a] *Missi Medon et Pantauchus*] Hi Macedones, post deditionem, in parti-

Digitized by Google

Solonis, qui præsidio erat:[b] per eum emittitur militaris turba. Oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perseus, una tantum spe Bisaltarum[c] auxilii tentata,[11][d] ad quos nequicquam miserat legatos, in concionem processit, Philippum secum filium habens; ut et ipsos Amphipolitanos, et equitum peditumque, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientem cum lacrymæ præpedissent; quia ipse dicere nequit, Evandro Cretensi editis, quæ agi cum multitudine vellet, de templo descendit.[e] Multitudo, sicut ad conspectum regis fletumque tam miserabilem et ipsa ingemuerat lacrymaveratque, ita Evandri orationem aspernabatur; et quidam ausi sunt media ex concione succlamare: 'Abite hinc, ne, qui pauci supersumus, propter vos pereamus.' Horum ferocia vocem Evandri clausit. Rex in domum se recepit,[12][f] pecuniaque et auro argentoque in lembos, qui in Strymone stabant, delatis, et ipse ad flumen descendit. Thraces, navibus se committere non ausi, domos dilapsi, et aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. Et, quoniam in dividendo plus offensio-

edd. Mox *præerat* malit Gron.—11 'Vide, an, voce *tantum* in *tandem* mutata, et particula *nequicquam* in commodiorem locum transposita, fortasse hic locus sit sic, *Perseus, una tandem spe Bisaltarum auxilii nequicquam tentata, ad quos miserat legatos, in concionem processit.*' Doering. Pro *tentata* habet *ten-*

NOTÆ

bus Romanorum erant, ideo missi a consule ad Solonem, Pydnæ qui a Perseo fuerat præfectus.

[b] *Qui præsidio erat*] Forte *præerat*, inquit Gron. Sed et demta præpositione eadem prodit sententia: qui enim dux urbi esse præsidio dicitur, et præsidio præest, et urbi fere imperat.

[c] *Bisaltarum*] Thraciæ primum liberi populi Bisaltæ, a Bisalta flumine dicti; unde et Bisaltia regio in confinio Macedoniæ: postea ejus finibus inclusa, ad Strymonem fluvium, ubi Euporia, non procul Amphipoli.

[d] *Spe .... auxilii tentata* [*tentati*] Mavult Gron. *tentata;* quod non reprehendo: sed nec vitiosum forte est *auxilii tentati;* id est, quod tentatum est a Perseo.

[e] *De templo descendit*] Templi nomine intellige concionem, quæ apud Romanos loco augurato haberi solita.

[f] *Rex in domum se recepit*] Vulgata constructio, sed Nostro sæpe neglecta, vellet *domum se recepit:* neque necessaria est Gronovii correctio *rex inde domum se recepit.*

num, quam gratiæ, erat, quinquaginta talenta iis posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultum naves conscenderent, lembum unum in ostio amnis multitudine gravatum merserunt. Galepsum eo die,[g] postero Samothracam,[h] quam petebant, perveniunt: ad duo millia talentum[13][i] pervecta eo dicuntur.

tati Crev.—12 Vid. Not. Delph. inf.—13 Ita forte pro *X. m. t.* leg. ap. Justin. XXXIII.

NOTÆ

[g] *Galepsum eo die*] Circa Abderam Thraciæ urbem maritimam e regione insulæ Thasi fuerit oportet oppidum Galepsus; haud procul ostio Nessi fluminis, medio scilicet itinere inter ostia Strymonis et Hebri, cujus ostiis adjacet Samothracia.

[h] *Postero Samothracam*] Samothrace, sive Samothracia, insula est maris Ægæi, præ ceteris portuosa, et quam verisimile est ferri eximii feracem fuisse, quando ibi institutum scribunt Plin. lib. XXXIII. cap. 1. et post eum Isidorus lib. XIX. cap. 13. ut annulis aureis ferrum pro gemma esset, quo pertinere volunt quod ait Lucretius, de magnete disserens, 'Exultare etiam Samothracea ferrea vidi.' Quos quidem annulos ἀλεξίφθονον vim habere antiquitas credidit. Thraciæ adjacet hæc insula, inter Lemnum et Imbrum sita, nunc Turcis *Samandraki*. Dardaniam prius dictam Plinius et Pausanias tradunt: novis deinde incolis e Samo antiqua profugis habitatam, et mixtis e vicinia Thracibus, mixtum quoque ex utriusque populi natali solo nomen accepisse: quanquam a Myrina Amazone, armis victricibus oram Ægæi maris peragrante, matri Deum Cybele consecratam et Samothracen appellatam Diodorus Siculus lib. IV. alias III. refert, eoque vocabulo insulam sacram significari: loci amœnitate delectatam Cybelen arcanos in ea mysteriorum ritus filiis suis Corybantibus tradidisse, luco inviolabili constituto. Narrat Diodorus idem Iasionem, Jovis et Electræ filium, ea mysteria deinde edoctum ab ipso Jove, prisco more renovato. Post Iasionis vero interitum (qui ob delictum in Cererem commissum fulmine percussus fuerat) Dardanum ejus fratrem sacra illa in Phrygiam intulisse discimus ex Epitome Strab. lib. VII. Addunt invaluisse Samothracum Deorum famam et cultum, postquam iis Orpheus illorum sacris initiatus, vota semel atque iterum, suadente Glauco, pro salute Argonautarum fecit; qui eorum ope tempestatis ac ventorum vim evaserunt. Illud certum est in hac insula coli mysticis specialibus sacris solitos sive genios quosdam Deorum famulos, sive Deos, qui Cabiri vocabantur, quæ vox Hebræis כַּבִּירִים *Cabirim validos* seu *magnos* denotat. Quinam autem ii fuerint enucleare arduum: adeo diversa de iis tradunt auctores; Strabo inprimis lib. X. et Diodorus lib. IV. et V. et modo cum Corybantibus Curetibusve confundunt, modo *anaces* sive *ἄνακτας*, id est, *reges*, vel *dominos* vocant: forte ab Hebraico עֲנָקִים *enakim*, quo fortes et potentes de stirpe gigantum designantur. Unde suspicor deductum Inachi nomen, qui Græcorum rex antiquissimus memo-

Digitized by Google

46. (50.) Paullus, per omnes deditas civitates dimissis, qui præessent, ne qua injuria in nova pace victis fieret, retentisque apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim misit cum modica peditum equitumque manu; simul ut Sinticen evastaret,[k] et ad omnes conatus regis[14] impedimento esset. Inter hæc Melibœa[l] a Cn. Octavio capitur diripiturque: ad Æginium,[m] ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti, eruptione ex oppido facta, amissi sunt, ignaris Æginiensibus debellatum esse. Consul, a Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit, et, cum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi stativa habuit, situm urbis undique aspiciens; quam non sine causa delectam esse regiam advertit. Sita est in tumulo, vergente in occidentem hybernum. Cingunt paludes inexsuperabilis altitudinis æstate et hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude, qua proxima urbi est, velut insula eminet, aggeri operis ingentis imposita,[15] [n] qui et

14 *Regi* Gron. Donjat. Crev.—15 Vid. Not. Delph. inf. *Qua proxima urbi*

NOTÆ

ratur. Sunt et qui eosdem faciant cum Dioscuris, Castore scilicet et Polluce: qui tamen a Samothracibus Diis periculo liberati, atque inter ceteros Argonautas faustis ominibus honorati leguntur. Sed et alii fuere Cabiri, tum in Phrygia et Cabiro monte; tum in Bœotia non procul Thebis, quibus a Cerere datam pro munere arcanorum sacrorum notitiam, eorumque religionem a nemine impune violatam tradit Pausanias l. IX. ubi se quoque hisce mysteriis initiatum indicat. De Cabiris plura collegit Lud. Cœlius Rhodiginus Lectionum Antiquarum lib. V. c. 31. et lib. VI. c. 20. In hanc itaque Samothracum insulam Perses confugit, quod tutissimum haberetur ejus asylum: eoque refertur illud Juvenalis Satir. I. 'Jures licet et Samothracum, et nostrorum aras.' Hoc Persei confugium ita exagitat Flor. lib. II. c. 12. 'Ergo victus fugit in maria, insulamque Samothracen, fretus celebri religione; quasi templa et aræ possent defendere, quem nec montes sui, nec arma potuissent.'

[i] *Duo millia talentum*] Gallica pecunia essent *quatre millions huit cens mille livres.*

[k] *Ut Sinticen evastaret*] Extrema versus Dardanos Macedoniæ regio fuit Sintica, ad septemtrionem Bisaltiæ et Mygdoniæ: ab ea regione cognomen accepit Heraclea ad Strymonem fluvium.

[l] *Inter hæc Melibœa*] Magnesiæ regionis Thessalicæ urbem maritimam fuisse Melibœam, Cassandriæ oppositam, alias a nobis annotatum est.

[m] *Ad Æginium*] Estiæotidis in

Digitized by Google

murum sustineat, et humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta procul videtur: divisa est intermurali amni, et eadem ponte juncta; ut nec, oppugnante externo, aditum ab ulla parte habeat, nec, si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter trecenta talenta,[o] quæ missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maxime ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde accepto, Persea Samothracam trajecisse, profectus a Pella consul quartis castris Amphipolim pervenit. Effusa omnis obvia [16] turba cuivis indicio erat, non bono ac justo rege [17] [p] orba[tos, sed impotenti domino liberatos sibi Amphipolitanos videri. Ingressus urbem Paullus cum divinis rebus operaretur, sacrificiumque solenne faceret, de cœlo tacta subito ara arsit: sic interpretantibus omnibus acceptissima Diis dona consulis esse, quæ etiam cœlesti flamma consecrarentur. Non diu moratus Amphipoli consul, simul ad persequendum Persea, simul ut per omnes gentes quæ ditionis ejus fuerant victricia arma circumferret, Odomanticen regionem ultra Strymonem amnem petiit, et ad Siras castra posuit.]

Plut. in Æmil.

Liv. XLV. 4.

est, velut insula, eminet arx, aggeri operis ingentis imposita, ita legendum videtur cum Gron.' *Rupert.*—16 *Obviam* Gron. Crev. prob. Rupert.—17 *Ob ra* Gron. *Ob rapinas* Doujat.

NOTÆ

Thessalia submontanum oppidum fuisse alibi quoque diximus. Hinc Æginienses appellati: quos cave confundas cum Æginetis sive Æginensibus, quibus nomen ab Ægina insula sinus Saronici inter Atticam et Argolidem.

[n] *Qua proxima urbi est, velut insula eminet, aggeri operis ingentis imposita*] A Florebello apud Sigon. et a Gron. interseritur vocabulum *arx*: et ille quidem scribit *arx velut insula imminet*: hic vero *velut insula eminet arx, aggeri, &c.* Præponatur nomen *arx*, an postponatur, non multum equidem referre puto. Vide tamen num per *τὰ velut insula* satis indicetur *arx* seu locus munitus, aquis fere undique cinctus insulæ in modum.

[o] *Trecenta talenta*] Gallice, *sept cens vingt mille livres.*

[p] *Non bono ac justo rege * * **] Notat Gron. pauca deesse de gratulatione Amphipolitanorum advenienti Paullo exhibita.

Digitized by Google

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER XLV.

BREVIARIUM.

CAP. 1. Victoriæ de Perseo reportatæ nuntii primum incerti, 2. mox veri Romam perlati. Ingens populi lætitia et supplicationes. SCtum de militibus dimittendis. 3. Literæ laureatæ ex Illyrico allatæ, et novæ supplicationes. Rhodiorum gratulatio responsumque senatus. 4. Literæ a Perseo ad Æmilium cos. cum titulo primum regii, deinde privati nominis scriptæ, et legatio frustra ad eum missa. 5. Classis Cn. Octavii ad Samothracen appellitur, insulam sacram. Ea tum violata credebatur recepto Evandro Cretensi, qui cædis Eumenis prope perpetratæ arguebatur. Amicum in jus vocatum interfici jubet Perseus, et vulgari, eum sibi ipsum mortem conscivisse. 6. Quo facinore abalienati ab eo amici, pueri regii Macedonesque alii transeunt ad Romanos, iisque liberos quoque parvos regis tradunt. Ipse frustra tum fugam molitur, tum in latere templi delitescit, et tandem solus prope relictus sese Philippumque, maximum natu e filiis, Octavio in potestatem dedit. 7. Adducitur deinde ad consulem, et benigne ab eo excipitur. 8. Verba ab Æmilio primum regi, deinde suis dicta. 9. Regni Macedonici origo, incrementa, violenta divisio et finis. 10. Legati Romanorum, Alexandriam petentes, enixis Rhodiorum precibus Rhodum et ibi in concionem pertrahuntur. Acerba C. Popillii oratio, moderatior C. Decimii; et judicia coram his in factionem Persei exercita. 11. Reconciliatio inter Ptolemæos fratres, et bellum ab Antiocho utrique illatum. 12. Hujus reditus in regnum, effectus auctoritate Romani senatus et legati, C. Popillii, qui virga regem circumscripserat, et responsum postulaverat, priusquam hoc circulo excederet. Obscura fama consulatus C. Licinii, deficiente materia rerum in Gallia gerendarum. 13. Antiochi, Ptolemæorum et Eumenis legationes. Controversiæ Pisanorum Lunensiumque de finibus agrorum, a quinqueviris Rom. compositæ. Oratio Masgabæ filii Masinissæ in senatu

Digitized by Google

Rom. 14. Hujus responsio et munera. Infaustus Misagenis, alterius Masinissæ filii, reditus in Africam. 15. Libertini in Esquilinam tribum conjecti. Severa et concors censura C. Claudii Pulchri et Ti. Sempronii Gracchi.

16. Sortitio provinciarum. Pisæ et Gallia decretæ consulibus Q. Ælio Pæto et M. Junio Penno. Prodigia procurata; et dona ob devictos Persea Gentiumque data Diis ad omnia pulvinaria. 17. Legati decem in Macedoniam et quinque in Illyricum missi, de quorum sententia imperatores L. Paullus et L. Anicius res ibi componerent. 18. SCtum de Macedonia et Illyrico. 19. Attali adventus, gratulatio, querimonia Gallici tumultus, secreta et impia spes regni ab senatu impetrandi vivo fratre, quæ prudenti monitione Stratii amici medicique coërcetur. 20. Moderata ejus postulata; honores et munera illi data. Rhodiorum legati non auditi. 21. Rogatio de bello Rhodiis indicendo a M'. Juventio Thalna prætore, non consulto ante senatu, non consulibus certioribus factis, promulgata, cui intercedunt M. Antonius et M. Pomponius tribuni plebis. Nova Rhodiorum legatio, cujus principes sunt Astymedes et Philocrates. 22-24. Astymedis oratio in senatu. 25. Oratio a M. Porcio Catone pro Rhodiis habita. Anceps responsum iis redditum. Alia eorum legatio, et bella cum Cauniis, qui defecerant, finitimisque ab illis gesta. 26. Epirus ab L. Anicio pacata. Libertas Illyriorum pronuntiata. Divisio Illyrici in tres partes. 27. Direptio Æginii, Agassarum et Æni. 27. 28. Iter ab Æmilio Paullo per Græciam factum. Ætolorum querelæ. Perseus ejusque liberi Amphipolim acciti. 29. 30. Libertas et divisio Macedoniæ. 31. Judicium de Ætolis, et quæstiones in Græciæ Asiæque civitatibus de Persei fautoribus habitæ. 32. Macedonum res publica consilio senatorum, quos Synedros vocant, administranda. Regum amici ministrique ex Macedonia in Italiam translati. Leges Macedoniæ a Paullo datæ. Ludi et epulæ ab eodem Amphipoli paratæ. 33. Acervus armorum omnis generis ibidem succensus. Paulli munificentia et profectio. Præda Macedonica in classem imposita. 34. Epiri præda exercitui data, et muri LXX. urbium direptarum diruti. Indignatio exercitus Macedonici, expertis regiæ prædæ. Paulli et Anicii trajectio in Italiam. Irrita legatio Romanorum in Asiam missa ad finiendum bellum inter Eumenem et Gallos. 35. Adventus Persei, Gentii, aliorumque captivorum principumque Macedoniæ et Græciæ. Mox Paullus regia nave ingentis magnitudinis, paucosque post dies Anicius et Octavius classe sua ad Urbem advehuntur, et tribus iis omnibus decernitur ab senatu triumphus. Paulli triumpho refragatur exercitus Macedonicus. 36. In comitiis ferendæ legis eam dissuadet Ser. Sulpicius Galba tribunus militum, 37-39. et suadet M. Servilius. 40. Triumphus Paulli, et summa omnis captivi auri argentique. Mors duorum Paulli filiorum, quos, duobus datis in adoptionem, solos nominis et sacrorum familiæque heredes retinuerat domi. 41. Oratio ejus de fortuna sua. 42. Triumphus navalis Cn. Octavii. Perseus cum Alexandro filio Albam in custodiam ducitur. Bitis, Cotyis filius, cum obsidibus, Perseo olim datis, regi Thracum petenti remittitur. Regum Macedoniæ naves invisitatæ ante magnitudinis subducuntur in campo Martio. 43. L. Anicii triumphus.

Digitized by Google

Rex Gentius cum liberis et conjuge et Caravantio fratre ante currum ejus, et deinde Iguvium in custodiam ducitur. 44. Comitia consularia et prætoria. Prusias cum filio Nicomede magnoque comitatu Romam venit, ut gratuletur victoriam, et senatum salutet eique commendet filium. Preces et humilitas regis, muneraque ei data.

1. VICTORIÆ nuntii, Q. Fabius et L. Lentulus et Q. Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam cum venissent, præcerptam[1] tamen ejus rei lætitiam invenerunt. Quarto post die, quam cum rege est pugnatum, cum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota spectacula pervasit, 'pugnatum in Macedonia, et devictum regem esse.' Dein fremitus increbruit; postremo clamor plaususque, velut certo nuntio victoriæ allato, est exortus. Mirari magistratus, et quærere auctorem repentinæ lætitiæ. Qui postquam nullus erat, evanuit quidem tanquam incertæ[2] rei gaudium; omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nuntiis Fabii Lentulique et Metelli adventu firmatum est, cum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum, lætabantur. Et aliter[3] traditur circensis turbæ non minus similis veri lætitia. Ante diem decimum Kalendas Octobres,[4] ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli, ad quadrigas mittendas escendenti,[a] tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, * laureatas[5] literas dicitur.[b] Quadrigis missis, consul currum conscendit, et, cum per circum reveheretur ad foros publicos,[c] lau-

1 'Suspicari possis *præceptam*; sed illud venustius, metaphora a floribus petita.' *Rupert.*—2 Pro vet. lectione *certæ*, ex emend. Sigon. Veterem lectionem recte defendi posse judicat Doer.—3 *Alia* conj. Gron.—4 'Ex vet. calendario *a. d. XV.* emend. Manut. quod firmari putabat Drak. ultimis verbis hujus cap. si conferantur cum XLIV. 37. At *Sept.* pro *Oct.* (*VIIbr.* pro *VIIIbr.*) legendum esse h. l. et bis cap. 2. probare conatur Dodwell.' *Rupert.*—5 'Ante *laureatas* Sigon. et all. inserunt *reddidisse*. At Gron. pro *dicitur* conj. *reddidit.*' Rupert. Excidisse censet Doer. vel *attulisse*, vel *reddidisse*, vel *tradidisse*.

NOTÆ

[a] *Ad quadrigas mittendas escendenti*] Edebat ludos circenses C. Licinius consul, eoque nomine paratas ad decurrendum quadrigas signo dato emitti jubebat.

[b] *Laureatas literas dicitur*] Desideratur *reddidisse*, aut quid simile.

[c] *Reveheretur ad foros publicos*] Fori

reatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repente immemor spectaculi populus in medium decurrit. Eo senatum consul vocavit, recitatisque tabellis, ex auctoritate Patrum pro foris publicis denuntiavit populo: 'L. Æmilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse. Macedonum exercitum cæsum fusumque. Regem cum paucis fugisse. Civitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani venisse.' His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis, domus magna pars hominum ad conjuges liberosque lætum nuntium portabant. Tertius decimus dies erat ab eo, quo in Macedonia pugnatum est.

2. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ, et senatus consultum factum est, ut consul, quos, præter milites sociosque navales, conjuratos[6] [d] haberet, dimitteret. De militibus sociisque navalibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Æmilio consule, a quibus præmissus tabellarius esset, *.[7] [e] Ante diem sextum Kalendas Octobres, hora fere secunda, legati Urbem ingressi sunt, ingentem secum occurrentium, quacumque ibant, prosequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eo legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent, 'quantæ regiæ copiæ peditum equitumque fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent; quam paucorum militum jactura tanta hostium strages facta; quam cum paucis

6 Vid. Not. Var. 'Primum mihi in mentem venerat pro *conjuratos* legendum fortasse esse *comparatos*.' Doering.—7 'Gron. conj. *a quibus præmissus tabellarius, adessent*. Sigonius et alii post *esset* inserunt *venissent*. [prob. Doer.] Deinde post *ingressi sunt* excidisse videtur *et*, aut del. *τὸ sunt*.'

NOTÆ

sumuntur apud Nonnium pro loco aperto ac patente, tum in navibus, tum in amphitheatro, et, ut videtur, in circo.

[d] *Sociosque navales, conjuratos*] *Conjurati milites* dicuntur qui non singuli, sed omnes simul sacramento dixerunt: in quo differunt a justis militibus, ut observat Turneb.

[e] *A quibus præmissus tabellarius esset*] Advertit Sigon. deesse hic verbum *venissent*, ut integra sit sententia.

Digitized by Google

rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse: neque terra, neque mari elabi posse;' eadem hæc paulo post in concionem traducti exposuerunt: renovataque lætitia, cum consul edixisset, 'ut omnes ædes sacræ aperirentur,' pro se quisque ex concione ad gratias agendas ire Diis; ingentique turba, non virorum modo, sed etiam fœminarum, conferta [8] tota urbe Deorum immortalium templa.[f] Senatus, revocatus in curiam, supplicationes, ob rem egregie gestam ab L. Æmilio consule, in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hostiisque majoribus sacrificari jussit. Naves, quæ in Tiberi paratæ instructæque stabant, ut, si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, et in navalibus collocari; socios navales, dato annuo stipendio, dimitti,[9] et cum his omnes, qui in consulis verba juraverant; et quod militum Corcyræ, Brundisii, ad mare superum, aut in agro Larinati esset, (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo, si res posceret, C. Licinius collegæ ferret opem,) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi [10] indicta est ex ante diem quintum Idus Octobres cum eo die in quinque dies.

3. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerva et P. Decius, nuntiarunt, 'exercitum Illyriorum cæsum, Gentium regem captum, in ditione populi Romani et Illyricum esse.'[11] Ob eas res, gestas ductu auspicioque L. Anicii prætoris, senatus in triduum supplicationes decrevit, ut

Rupert. prob. Doer.—8 'Ad *conferta* supple *esse;* et si paulo ante pro *ire* cum Gron. legeris *iere,* supplendum est *sunt.*' Doering.—9 '*Dimitti* forte delendum, aut majoris perspicuitatis causa mox repetitum.' *Rupert.*—10 'Legi jubet Gron. *populo,* ut hæc vox non a *concione* sed ab *indicta* pendeat.' *Doering.* Mox edd. ante Sigon. *ex ante ad quintum.*

11 '*Et,* etiam, *Illyricum esse,* nisi *et* ponendum post *captum:* saltem post

NOTÆ

[f] *Conferta tota urbe Deorum immortalium templa*] Vult Sigon. hic deesse verbum *adierunt:* quod non esse necesse Gronovio videtur. Et vero infinitivus *ire* accipi potest historicorum more pro *ibant,* aut mutari in *iere.* Deinde cum dicuntur *conferta templa,* sive referta, facile intelligitur fuerunt.

Digitized by Google

Latinæ edictæ [12] a consule sunt in ante quartum [g] et tertium et pridie Idus Novembres. Tradidere quidam, legatos Rhodios, nondum missos,[13] [h] post victoriam nuntiatam, velut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim [14] principem eorum ita locutum: 'Missos esse legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos et Persea faciendam, quod id bellum grave atque incommodum Græciæ omni, sumtuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando, finito aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset.' Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, 'Rhodios nec utilitatum Græciæ, neque cura [15] impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura, quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus, in Thessaliam [16] exercitu inducto, per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam. Postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos audirent,[i] et inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, non ad ullam aliam rem, quam ad Persea ex imminenti periculo eripiendum.' Cum hoc responso legatos dimissos.

hanc vocem distinguendum est.' *Duk.*—12 'Bene jam Gron. notavit hæc: 'Mihi omnis omnino mentio *Latinarum* h. l. incommoda videtur, et leg. sive *decrevit, quæ edictæ a consule sunt*, sive *et feriæ edictæ*, sc. illarum supplicationum ergo. Voci *feriæ* ascripsit ineptus interpres *Latinæ*, et explicatio pro illa, quam putaverant, glossa invasit.' Minus probabiles sunt emendationes ejus in prima edit. notarum et in Obss. IV. 25. Malim tamen cum Jac. Gron. legere *et statim edictæ*.' Rupert.—13 Conj. Gron. *admissos*. 'Id ex Polyb. non colligi posse, neque ex Epit. hujus libri, et vel vulgatum servari posse, vel potius legendum esse *nondum dimissos*, monet Drak.' *Rupert.*—14 *Agepolim* edd. ante Gron. qui substituit *Agesipolim*; et in edd. recepere Doujat. Crev. Drak. Doer.—15 Vocem *cura* alio loco ponendam censent Duk. et Crev. Mox *In Thessalia* Gron. Doujat.—16 Malit Gron. *audierint* prob. Doer.

NOTÆ

[g] *In ante quartum, &c.*] Notantur hic tres dies, qui Idus Novembres proxime antecedunt. Edictæ igitur et celebratæ feriæ per triduum. Τὸ *Latinæ* non abs re hinc exulare jubent Gronovii pater et filius.

[h] *Nondum missos*] Reponit Gron. *admissos:* quod res ipsa videtur probare.

[i] *Audirent*] Lege *audierint*.

Digitized by Google

4. Per eosdem dies et M. Marcellus, ex provincia Hispania decedens, Marcolica nobili urbe [k] capta, decem pondo auri [l] et argenti ad summam sestertii decies [17] [m] in ærarium retulit. Paullus Æmilius consul, cum castra, ut supra dictum est, ad Siras [18] [n] terræ Odomanticæ haberet, cum literas ab rege Perseo [19] per ignobiles tres legatos [o] cerneret, et ipse illacrymasse dicitur sorti humanæ; quod, qui paulo ante, non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum civisset [20] auxilia, is tum, amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis, tutus esset.

17 *Sestertium decies* edd. ante Gron.—18 *Sirrha*, vel *Sirrham*, vel *Sirrhas*, conj. Drak.—19 ‘ Excidit, ut vidit jam Muretus, vel *missæ* vel *allatæ*.’ Doering. *Haberet, atque literas* conj. Rupert.—20 *Scivisset* ed. Bas. a. 1554. et *excivisset* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer.

NOTÆ

[k] *Marcolica nobili urbe*] Quid, aut ubi Marcolica fuerit, geographi non aperiunt. Oppida quorum, nomina haud multum distare videantur, plura legimus in Hispania tam ulteriori, quam citeriori, veluti Nertobrigas, sive Nertobricas, itemque Mirobricas, Areobrigas, Arcilaces. Nec præter modum abludit Italica Bæticæ urbs, aut Maliaca Galleciæ, vel quæ nunc *Marialva* in Lusit. In his sane terminationis seu desinentiæ nominum minus scrupulose habenda ratio est, barbaras quippe appellationes varie inflectunt Latini Græcique scriptores, atque ejusdem loci nomen alii aliter efferant. Cum autem universæ Hispaniæ præfuerit M. Marcellus, qui Marcolicam cepisse hic a Nostro memoratur, ad quam maxime Hispaniæ regionem referenda ea urbs sit, definire arduum, quando nulla nobis aliunde lux affulget. *Marciam* sive *Marcianam* lubens conjecerim, quam Bæticæ coloniam nominant veteres inscriptiones, et quæ nunc Clusio aliisque *Marchena*, vulgo in regno Hispalensi; nisi quod *Marciæ* hujus nomen paulo recentius videtur, nec Plinio, nec Ptolemæo notum; ac ne Antonino quidem, qui *Marcias* tantum habet in numero plurali, idque in itinere a Bracara Asturicam, procul a Bætica. Hanc N. Sanso *Portomarin* interpretatur Galleciæ oppidum.

[l] *Decem pondo auri*] Gallice, *dix livres d'or pesant, qui vaudroient cinq mille six cens livres.*

[m] *Ad summam sestertii decies*] Gallice, *la valeur de cent mille livres.*

[n] *Ad Siras*] Apud Steph. Sires populi fuere Thraciæ. Verum hæc pars Thraciæ occidentalis circa Strymonem fluvium magna ex parte a Macedonum regibus occupata fuerat, et Macedoniæ contributa: quo in numero fuit Odomantica inter Edonidem ad ortum, et Sinticam ac Bisaltiam ad occasum sita; ad quam refertur Amphipolis.

[o] *Per ignobiles tres legatos*] Subjicit Muretus *missas:* quanquam id satis per se intelligi videtur.

Digitized by Google

Sed postquam, 'Regem Persea consuli Paullo salutem,' legit; miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaque quanquam in reliqua parte literarum minime regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus, cujus nominis obliviscendum victo esset: itaque alteræ literæ, cum privati nominis titulo missæ, et petiere, et impetravere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu et conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Postumius Albinus, A. Antonius. Nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente, Paullo, ut se suaque omnia in fidem et clementiam populi Romani permitteret, contendente.

5. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octavii Samothracam est appulsa. Is quoque, præsenti admoto terrore, modo minis, modo spe pellicere, ut se traderet, cum conaretur; adjuvit in hoc eum res, seu casu contracta, seu consilio. L. Atilius illustris adolescens, cum in concione esse populum Samothracum animum advertisset, a magistratibus petiit, ut sibi paucis alloquendi populi potestatem facerent. Permisso, 'Utrum nos, hospites Samothraces, vere accepimus, an falso, sacram hanc insulam, et augusti totam atque inviolati soli esse?' Cum creditæ sanctitati assentirentur omnes, 'Cur igitur,' inquit, 'pollutam [1] homicida [p] sanguine regis Eumenis violavit? et, cum omnis præfatio sacrorum [q] eos, quibus non sint puræ manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis?' Nobilis fama erat, apud omnes Græciæ civitates, Eumenis regis per Evandrum Delphis prope perpetrata cædes.[2] Ita-

1 'Legi omnino jubet Gron. Crevierio, Drak. et aliis assentientibus, *pollutus*. Si Livius scripsisset *pollutus*, haud dubie ad *violavit* adjecturus fuisset *eam*.' Doering.—2 Conj. Bauer. *perpetratæ cædis*, vel *perpetratam cædem*.—

NOTÆ

p *Pollutam homicida*] Potior Gron. lectio *pollutus*: alioquin *pollutam* referas ad *insulam*; ut dicatur *pollutam violavit*, pro polluendo violavit.

q *Omnis præfatio sacrorum*] Intelligit solennia verba: 'Procul hinc, procul este profani.'

Digitized by Google

que, præterquam quod in potestate Romanorum sese insulamque totam et templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus magistratus apud eos erat, (regem ipsi appellant,) ad Persea mittunt, qui nuntiaret, 'Argui cædis Evandrum Cretensem: esse autem judicia apud sese more majorum comparata de iis, qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Evander, innoxium se rei capitalis argui, veniret ad causam dicendam: si committere se judicio non auderet, liberaret religione templum, ac sibimet ipse consuleret.' Perseus, evocato [3] Evandro, judicium subeundi nullo pacto auctor esse: 'nec causa, nec gratia parem fore,' [r] (suberat et ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris protraheret,) 'reliqui quid esset,[4] nisi ut fortiter moriatur?' [s] Nihil palam abnuere Evander: sed cum, veneno se malle mori, quam ferro, dixisset; occulte fugam parabat. Quod cum renuntiatum regi esset, metuens, ne, tanquam a se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se converteret, interfici Evandrum jussit. Qua perpetrata temere cæde, subiit extemplo animum, in se nimirum receptam labem, quæ Evandri fuisset: [t] ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ Evandrum occisum. Ita duo sanctissima in terris templa, se uno auctore, sanguine humano violata. Hujus rei crimen, corrupto pecunia Theonda, avertitur, ut [5] renuntiaret populo, Evandrum sibi ipsum mortem conscisse.

6. Ceterum tanto facinore in unicum relictum amicum,

3 Malit Drak. *sevocato.*—4 Gron. Drak. et Bauer. malunt *esse*, ut præc. *fore;* et illa *suberat . . . protraheret* parentheseos notis includenda censent.—5 'Cum particula *ut* a verbis *corrupto pecunia Theonda* pendeat, concinnior fortasse incederet oratio, si vox *avertitur* post *conscisse* demum poneretur.' *Doering.*

NOTÆ

[r] *Nec causa, nec gratia parem fore*] Parem scilicet judicio non fore; sed futurum ut damnaretur.

[s] *Reliqui quid esset, nisi ut fortiter moriatur*] Immo *quid esse;* ut Evandro Perseus diceret nullum ei relictum esse suffugium, quam ut forti animo periret.

[t] *In se nimirum receptam labem, quæ Evandri fuisset*] Sacrilegii nempe reum se (Perseum) factum esse, quod Evandro ascribebatur.

Digitized by Google

ab ipso per tot casus expertum, proditumque, quia non prodiderat, omnium ab se abalienavit animos. Pro se quisque transire ad Romanos; fugæque consilium capere solum prope relictum coëgerunt: Oroandemque[6] Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, appellat, ut se sublatum in lembum ad Cotym deveheret. Demetrium est portus[a] in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur, quæ ad usum necessaria erant: defertur et pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte media, cum tribus consciis fugæ, per posticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atque inde, maceriam ægre transgressus, ad mare pervenit. Oroandes jam tum, dum pecunia deferretur,[7] primis tenebris solverat navem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in portu navis non inventa est, vagatus Perseus aliquamdiu in littore, postremo timens lucem jam appropinquantem, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regii apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis. Ea cohors, persecuta[8] regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec jussu Cn. Octavii pronuntiatum est per præconem, 'Regios pueros Macedonasque alios, qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem libertatemque et sua omnia servaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent.' Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C. Postumium tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Ion[9] Thessalonicensis Octavio tradidit; nec quisquam, præter Philippum, maximum natu e filiis, cum rege relictus. Tum

6 'Tò *que* est pro *itaque*, durius hic, quia Perseus nominatus non erat casu primo; Bauer. Aut leg. mox *appellare*, aut potius del. *que*, puncto posito post *coëgerunt*; Gron. An *quare* scribendum pro *que*? aut *quendam*?' Rupert.—7 'Dicendum fuisset *dum defertur*, vel *cum deferretur*, vel potius, ut Crev. monuit, *postquam delata est*.' Drak. *Cum . . . deferretur* Doer.—8 *Pro-*

NOTÆ

[a] *Demetrium est portus*] Hujus Samothraciæ portus meminit Plut. in Paullo Æmilio.

Digitized by Google

sese filiumque Octavio tradidit, fortunam Deosque, quorum in templo erant,[10] [x] nulla ope supplicem juvantes, accusans. In prætoriam navem imponi jussus: eodem et pecunia, quæ superfuit, delata est; extemploque classis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in castra ad consulem misit, præmissis literis, ut in potestate eum esse et adduci sciret.

7. Secundam eam Paullus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cecidit eo nuntio, et, consilio advocato, literas prætoris cum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obviam regi misit: ceteros manere in prætorio frequentes jussit. Non alias ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat; præterquam quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoque accessio Punici belli fuerat,[11] [y] sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat; nec ipsius tantum, patris avique, quos[12] sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat:* sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium

* *Reddebat illum conspicuum.*

secuta Gron. Doujat. Crev.—9 *Io* scribendum censet Sigon.—10 'Τὸ *in* abest ab edd. vett. ante Vascos. et leg. *quorum templum erat.*' Gron. 'Saltem *erat* ob seq. *supplicem*, sed et *q. templum erat:* nam Perseus eo tempore non erat in templo, sed eum 'in latere templi prope angulum obscurum delituisse,' Livius modo retulit.' *Drak.*

11 'Verbum *fuerat* del. videtur Gron. [et Crev.] et mihi: sed et *quoque* minus apte dictum; quid enim alio tempore fuerat? Vel *quoque* pro *tantum* valet, vel certe post *accessio* ponendum, certe intelligendum.' *Bauer.* 'Leviora et varia adhiberi posse remedia, verbum tamen *fuerat* non ejiciendum videri, putabat Duk.' *Rupert.* 'Ante *præterquam* mihi excidisse videtur *is*: pro *tunc* dedi *tum*. In particula *quoque* primum latere putabam *quædam*.' Doering.—12 Crev. ante *quos* voces *et ceterorum regum*, Periz. vero simplicem

NOTÆ

[x] *Quorum in templo erant*] In primo exemplari scriptum fuit *quorum templo erat*: unde Gron. fecit *quorum templum erat*: hi autem Samothracum Dii plerisque auctoribus, ac præsertim Plutarcho, creduntur fuisse Dioscuri; Castor nimirum et Pollux. Alii tamen aliter sentiunt, ut superiori libro tractavi.

[y] *Accessio Punici belli fuerat*] Deleri jubet Gron. τὸ *fuerat*, tanquam interpretis indocti additamentum; multaque ingerit exempla, ut supervacuum ostendat hoc verbum.

Digitized by Google

in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus ille[a] Perseus ingressus est castra, nullo suorum aliove comite,[13] qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. Progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat, donec consul lictores misisset,[14][a] qui summovendo[b] iter ad prætorium facerent.[b] Consurrexit consul, et, jussis sedere aliis, progressusque paulum, introëunti regi dextram porrexit; summittentemque se ad pedes sustulit, nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum adversus advocatos in consilium considere jussit.[c]

8. Prima percontatio fuit, 'qua subactus injuria contra populum Romanum bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumque suum ad ultimum discrimen adduceret?' Cum, responsum expectantibus cunctis, terram intuens, diu tacitus fleret, rursum consul: 'Si juvenis regnum accepisses, minus equidem mirarer, ignorasse te, quam gravis aut amicus aut inimicus esset populus Romanus. Nunc vero, cum et bello patris tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, et pacis postea, quam cum summa fide adversus eum coluimus, meminisses, quod consilium, quorum et vim bello, et fidem

[b] *Patefacerent viam ad consulis tentorium.*
[c] *Ex adverso ducum quos in consilium consul ipse advocaverat.*

---

vocem *et* excidisse conj.—13 Vid. Not. Delph. inf. et Not. Var. 'Præ ceteris omnibus mihi arridet emendatio J. F. Gronovii *Pullo amictus Perseus ingressus est castra; filio, nullo suorum alio comite.* Ex mea sententia τὸ *filio* locum suum tueri potest, modo cum Grævio addideris *cum*. Legerim igitur hunc locum ita, *Pullo amictu* (veste sordida) *cum filio Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui, &c.* Amicissimus Jacobs. pro *illo* tentat *cucullo*.' Doering. *Pullo amictus illo Perseus ingressus est castra; nullo suorum alio comite, qui* Gron. Doujat. Crev. Drak. Doer.—14 Legendum putat Gron. *misit*, et Bauer. *mitteret*.

NOTÆ

[a] *Pullo amictus ille* [*illo*] Ita scriptus liber: alii *pullo amictus villo;* Sigon. *pulla amictus abolla;* Turneb. *pullo amictus filo*, vel *pullo amiculo;* Fulv. *pullo amictus solus Perseus;* Lipsius, *Pullo amictus simul filio;* quod mihi non displicet: filius enim major natu Philippus, simul cum patre sese Octavio dediderat. Favet quod subsequitur, *nullo suorum alio comite.* Sed videtur deesse particula *quam*, ut sit, *nullo suorum alio comite quam qui socius calamitatis, &c.*

[a] *Donec consul lictores misisset*] Melius *misit*, Gron. Sed et *misisset* ferre possis.

[b] *Qui summovendo*] Supple obvios, vel turbam.

Digitized by Google

in pace expertus esses, cum iis tibi bellum esse, quam pacem, malle?' Nec interrogatus, nec accusatus cum responderet; 'Utcumque tamen hæc, sive errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum casibus cognita populi Romani clementia non modo spem tibi, sed prope certam fiduciam salutis, præbet.' Hæc Græco sermone Perseo: Latine deinde suis, 'Exemplum insigne cernitis,' inquit, 'mutationis rerum humanarum. Vobis hoc præcipue dico, juvenes. Ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ; cum, quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum nec prospera flatu suo efferet, nec adversa infringet.' Consilio dimisso, tuendi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die et invitatus ad consulem Perseus, et alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat.

9. Exercitus deinde in hyberna dimissus est. Maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit; idemque finis inclyti per Europæ plerumque[15] [c] atque Asiam omnem regni. Vicesimum ab Carano,[16] [d] qui primus regnavit, Per-

15 Malit Duker. *per Europæ plerumque*; vel *per Europam pleramque*.—16 In numero regum quos Macedonia inde ab Carano habuerit, scriptores discre-

NOTÆ

[c] *Per Europæ plerumque*] *Plerumque* dictum pro magnam partem; sic apud Sallust. in Jugurth. 'plerumque noctis,' dictum Sigon. notat.

[d] *Vicesimum ab Carano*] Caranus ex Herculis stirpe et regum Argivorum familia, cujus princeps Temenus, in Emathiam transgressus, regni Macedonici fundamenta jecit, ut inter alios Justinus memorat lib. VII. cap. 1. Ab eo quadragesimus recensetur Perseus apud Eusebium. Justinus triginta tantum ad eum reges numerat. Utut sit, erratum haud dubie in dinumeratione apud Nostrum, si reges computes: aliud forte fuerit, si graduum seu generationum ratio habeatur. Ceterum Perseum ex Carani posteris fuisse non omnino improbabile videri potest, quamvis neque a Magno Alexandro, neque a Philippo ejus patre originem duxerit. Certa regum series, post Alexandrum Magnum et proximos ejus successores, deducitur a Demetrio Poliorceta Antigoni filio, qui ex Alexandri

Digitized by Google

sea numerabant. Perseus, Q. Fulvio, L. Manlio consulibus, regnum accepit: a senatu rex est appellatus, M. Junio, A. Manlio consulibus: regnavit undecim annos. Macedonum obscura admodum fama usque ad Philippum Amyntæ filium[e] fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem et partem Thraciæ atque Illyrici amplexa.[17] Superfudit deinde se in Asiam; et tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primum omnia, qua Persarum prope immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum ultimus finis[18] Rubrum mare amplectitur,[f] peragravit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque; inde morte Alexandri distractum in multa regna,[g] dum ad se quisque opes rapiunt, lacerantes viribus:[19] [h] a summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit.

pant. Justin. XXXIII. *triginta;* et Euseb. *quadraginta* numerat.—17 'Sigon. vocem *potentia* excidisse suspicatus est; et hæc vox recepta est in ed. tert. Sigon.' *Doering.* Paulo ante *ac partem* Gron. Doujat. Crev.—18 Omnino cum Gron. et Duk. leg. vult Drak. *ultimos fines.*—19 '*Laceratis urbibus* conj.

NOTÆ

ducibus primus se regem dixit, ex Temenidis quoque ortus. Is autem Demetrius abavus fuit Persei, qui ab eo quintus regnavit.

[e] *Philippum Amyntæ filium*] Amyntæ secundi Macedoniæ regis quatuor fuere filii, Alexander, Ptolemæus Alorites, Perdiccas, (quorum alius alium evertit,) ac denique Philippus, sub Epaminondæ disciplina institutus, cum Thebanis obses datus esset a fratre Alexandro: inde majoribus fratribus violenta peremtis morte, ad regnum vocatus; fama et potentia superiores reges longe superavit: occisus a Pausania in ipso belli Persici apparatu.

[f] *Rubrum mare amplectitur*] Observatum jam est Erythræi sive Rubri maris nomen, quod sinui Arabico proprie convenit, a plerisque veterum ortum versus ad ultimos Indiæ fines ipsis cognitos produci, non tantum a Nostro, sed et a Q. Curtio et aliis.

[g] *Distractum in multa regna*] Alexandri duces post XII. ferme ab ejus exitu annum diadema et regum titulum sibi plerique sumserunt; Ptolemæus in Ægypto, Seleucus in Syria et Oriente reliquo; Antigonus cum Demetrio filio in Asia Minori; Cassander aliique in Macedonia: sed eversis Antigono ac Demetrio, Cassandrique filiis et Lysimacho, Seleucidæ Syriam simul et Asiam cum Babylonia, Ptolemæi Ægyptum, tandemque Antigonidæ Macedoniam tenuerunt.

[h] *Lacerantes* [*laceratis*] *viribus*] Sic recte conjicit J. F. Gronovius pro *lacerantes viribus.* J. Clericus.

Digitized by Google

10. Victoriæ Romanæ fama cum pervasisset in Asiam, Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde trajecit. C. Popillius, qui ad Delum præsidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, et statione summotos hostium lembos audivit, dimissis et ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit; ut prius occurrere Antiocho posset, quam ad Alexandriæ mœnia accederet. Cum præterveherentur Asiam legati, et Loryma venissent, qui portus viginti paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex adverso urbi ipsi positus; principes Rhodiorum occurrunt (jam enim eo quoque victoriæ fama perlata erat) orantes, 'ut Rhodum deveherentur.[20] Pertinere id ad famam salutemque civitatis, noscere ipsos omnia, quæ acta essent agerenturque Rhodi, et comperta per se, non vulgata fama, Romam referre.' Diu negantes perpulerunt, ut moram navigationis brevem pro salute sociæ urbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potius timorem civitati, quam minuit: omnia enim Popillius, quæ singuli universique eo bello hostiliter dixerant fecerantque, retulit: et vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicerentur, vultu truci et accusatoria voce; ut, cum propriæ simultatis nulla causa cum civitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis[1] in se universi senatus animus esset, conjectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit, qui, 'in plerisque eorum, quæ commemorata a Popillio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitores[2] vulgi esse,' dixit. 'Eos, venalem linguam habentes, decreta plena regiæ assentationis fecisse, et eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus pu-

Triller Obss. Crit. III. 8. Sed potius leg. cum Gron. *laceratis viribus*, aut cum Bauero *lacerantes viritim*, aut potius cum Burm. ad Ovid. Met. I. 626. *lacerantes vicibus*, i. e. per vices.' *Rupert.*

20 *Deverterentur* malit Duk.—1 'Hæc multo forent clariora, si sic scriberentur, *ut ex unius senatoris Romani, cui propriæ simultatis n. c. c. c. esset, acerbitate, qualis cet.*' Gron. 'Equidem si post *propriæ* vocem *ei*, absorptam fortasse a præced. *æ* inserueris, clara omnia esse puto.' *Doering.*—2 *Concita-*

Digitized by Google

deret, quam pœniteret. Quæ omnia, si tamen populo foret,[3] [i] in capita noxiorum versura.' Cum magno assensu auditus est, non magis eo, quod multitudinis noxam elevabat, quam quod culpam in auctores verterat. Itaque cum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen[4] tam grata oratio eorum fuit, qui, quæ Popillius objecerat, diluere utcumque conati sunt, quam eorum, qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxæ objiciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, ut, qui pro Perseo adversus Romanos dixisse quid aut fecisse convincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub adventu[5] Romanorum quidam, alii mortem sibi consciverunt. Legati, non ultra quam quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius judicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur: quam perseverantiam in exequenda re Decimii lenitas * .[k]

11. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat;[l] ceteraque Ægypto potitus, relicto Memphi majore Ptolemæo,[m] cui regnum quæri suis

tores edd. ante Gron.—3 Vid. Not. Delph. inf. cum conj. Gron. et Doujat. Male Sigon. judice Gron. *potestas* reposuit pro *tamen*. *si ea mens p. f.* Jac. Gron. et Jac. Periz. probb. Crev. et Drak.—4 'Particulam *tamen*, quæ jam nullam vim habet, immo orationis nexum turbat, ejiciendam puto.' *Doering*.—5 'Immo *excesserant* v. *sub adventum*. Mox post *Decimii lenitas* Sigon. supplet *afferebat*, Doujat. *efficiebat*, Crev. *ultro ascenderat*.' Rupert. Deesse verbum *injecerat* putat Doer.

NOTÆ

[i] *Quæ omnia, si tamen populo foret*] Scribi Gron. jubet *si is animus populo foret*: forte, *si ea mens populo foret*; nimirum Romano. Quid si legamus *si crimen populo abforet*, nempe Rhodio?

Si tamen] Conjicit J. F. Gronovius *si is animus*. J. Clericus.

[k] *Quam perseverantiam in exequenda re. Decimii lenitas* *] Apparet hic verbum excidisse. Supplet itaque Sigon. *afferebat*. Malim ego *Decimii lenitas efficiebat*.

[l] *Frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat*] Quod Gronovio Livianum videtur *Alexandria abscesserat*, nihil me movet: qui enim mœnia frustra tentaverat, is urbe abscessisse proprie dici non potest; nisi hic valere velimus jurisconsultorum sententiam, qui licet urbis appellationem muris finiant; Romæ tamen, et sic aliarum civitatum, nomina ad continentia ædificia porrigunt. De Alexandria vero urbe Ægypti principe ab Alexandro condita, superius dictum,

[m] *Relicto Memphi majore Ptolemæo*] Ante conditam Alexandriam Ægypti

Digitized by Google

viribus simulabat, ut victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec hujus voluntatis ejus ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet,[6] posse se recipi Alexandriæ, et sorore adjuvante, et non repugnantibus fratris amicis, ratus; primum ad sororem, deinde ad fratrem [n] amicosque ejus, non prius destitit mittere, quam pacem cum iis confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod, cetera Ægypto sibi tradita, Pelusii validum relictum erat[7] præsidium.[o] Apparebat, claustra Ægypti teneri, ut, cum vellet, rursus exercitum induceret: bello intestino cum fratre eum exitum fore, ut victor, fessus certamine, nequaquam par Antiocho futurus esset. Hæc, prudenter animadversa a majore, cum assensu minor frater quique cum eo erant acceperunt: soror plurimum adjuvit, non consilio modo, sed etiam precibus. Itaque, consentientibus cunctis pace facta, Alexandriam reci-

6 'Drak. legendum putat vel *cum . . . haberet*, vel *dum . . . habet*. Sed recte τῷ *dum* in oratione obliqua conjunctivus subjungitur.' *Doering*.—7 Commo-

NOTÆ

caput et regia urbs fuerat Memphis, ad Nilum sita, supra divortium ejus fluminis in brachia duo majora, quæ plures deinde ramos in mare effundunt.. Ea vero duo brachia, quorum Heracleoticum sive Canopicum ad lævam est versus occasum; Pelusiacum; ad dextram ortum versus, cum interjecta ora triquetram formant figuram: unde pars illa inferioris Ægypti Græcis Delta dicitur a similitudine literæ Δ. Eodem ferme loco ubi olim Memphis, nunc *Cairum*, nobis *le Grand Caire;* totius hodieque Ægypti caput; juxta quam ad occasum æstivum pyramides, unum olim e septem orbis miraculis.

n *Primum ad sororem, deinde ad fratrem*] Ptolemæo Epiphani duo fuere filii Ptolemæi nomine; major Philometor cognomine; minor vero Evergetas et Physcon: utriusque soror Cleopatra, majori primum, deinde minori fratri nupta, a quo crudeliter vexata est. Philometor Ægyptum, Physcon Cyrenas primum obtinuit, at deinde fratri successit. Eorum dissidium occasionem Antiocho Epiphani avunculo nunc præbebat Ægypti per auxilii speciem invadendæ.

o *Pelusii validum relictum erat præsidium*] Commodius Gronovio videtur, *reliquerat præsidium*. Fuit autem Pelusium e præcipuis Ægypti urbibus ad dextram Nili: unde nomen ostio Pelusiaco, quod Syriæ proximum. Errant qui cum Damiata confundunt: alia enim urbs Tamiatis, quæ maritima: aliud Pelusium a mari paulo remotius: nunc sub Turcis vicus tantum est, diciturque *Belbais*.

Digitized by Google

pitur, ne multitudine quidem adversante, quæ in bello non per obsidionem modo, sed etiam postquam a mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subvehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His cum lætari Antiochum conveniens esset, si reducendi ejus causa exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ et Græciæ civitates, legationibus recipiendis literisque dimittendis, usus erat, adeo est offensus, ut multo acrius infestiusque adversus duos, quam ante adversus unum, pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse, primo vere cum exercitu Ægyptum petens, in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura[p] Ptolemæi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium recepisset, petentibusque, ut suum munus tueretur, et diceret potius, quid fieri vellet, quam, hostis ex socio factus, vi atque armis ageret, respondit, 'Non aliter neque classem revocaturum, neque exercitum reducturum, nisi sibi et tota Cypro et Pelusio agroque, qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet:' diemque præstituit, intra quam de conditionibus peractis[8] responsum acciperet.

12. Postquam dies data induciis præteriit,* navigantibus ostio Nili ad Pelusium[q] per deserta Arabiæ * ad Mem-

dius Gron. videtur *reliquerat*.—8 'Nolim pro *peractis* legere cum Crev. *delectis*.' Doering.

NOTÆ

[p] *Circa Rhinocolura*] In confinio Ægypti et Palæstinæ situm est hoc oppidum maritimum, inter Gazam et Ostracinen, *Rhinocolura;* aliis *Rhinocorura:* ab iis dicta qui naribus ob maleficia truncati, eo translati fuerant: hodie Nigro *Faramida*. Illud prætereundum non videtur in instituta a Noë inter filios tres divisione orbis terrarum, limitem inter Semum et Chamum apud Rhinocolura fuisse constitutum, auctore inprimis Epiphanio.

[q] * *Navigantibus ostio Nili ad Pelusium*] Ostium dixit pro brachio, quo Nilus in Mediterraneum mare effunditur ab latere orientali paulo ultra Pelusium. Porro Sigon. retinet τὸ *navigantibus*, subjicitque *Arabiæ populi sese dediderunt. Deinde receptus ab iis qui ad Memphim incolebant, &c.* Quod sine dubio Antiochum Epiphanem respicit, reversum ad subigendam Ægyptum. Gron. mavult *navigans ab ostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim, receptusque et a ceteris Ægyptiis, &c.* Ego hunc suspicor sensum Livii esse, ut navigantibus præfectis Syriacæ classis per ostium Nili ad Pelusium, Antio-

Digitized by Google

phim incolebant,[9] et ab ceteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam, modicis itineribus descendit. Ad Leusinem[10 r] transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cum advenientes salutasset, dextramque Popillio porrigeret; tabellas ei Popillius scriptum[11] habentes tradit, atque omnium primum id legere jubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum, adhibitis amicis, quid faciendum sibi esset, dixisset; Popillius, pro cetera asperitate animi, virga, quam in manu gerebat, circumscripsit regem,[s] ac, 'Prius quam hoc circulo excedas,' inquit, 'redde responsum, senatui quod referam.' Obstupefactus tam violento imperio parumper cum hæsitasset, 'Faciam,' inquit, 'quod censet senatus.' Tum demum Popillius dextram regi, tanquam socio atque amico, porrexit. Die deinde finita[d] cum excessisset Ægypto Antiochus, legati, concordia etiam auctoritate sua inter fratres firmata,

[d] *Postea intra præscriptum diem.*

9 Vid. Not. Delph. inf. cum conj. Gron. Sigon. et Doujat. cui assentitur Crev. et in textum recepit, *præteriit*, [*præfectis maritimarum virium, quæ terrestrem exercitum comitabantur*,] *navigantibus ostio Nili ad Pelusium*, [*ipse*] *per deserta Arabiæ* [*ingressus Ægyptum, receptusque ab iis, qui*] *ad Memphim incolebant cet.*—10 Vales. et Turneb. *Eleusinem*, probb. Doer. et Rupert.—11 'Pro *scriptum* ex Polyb. Valer. et Justini ll. ll. legendum esse *SCtum*, aut potius *SC. scriptum*, jam conjecere Ursin. et Schweigh. ad Polyb. l. l. hisque suffragari malim, quam Ernestio, qui putabat verbum *circumscripsit* tueri vulg. lect. et manifeste eleganterque hæc duo ad se invicem referri.' *Rupert.*

NOTÆ

chus ipse per deserta Arabiæ terrestres copias induxisset in Ægyptum, deditisque iis qui inter Nilum et sinum Arabicum ad Memphim usque habitabant, ac deinde aliis Ægyptiis, qui ad ulteriorem Nili ripam et circa diversos ejus alveos erant, Alexandriam pergeret.

[r] *Ad Leusinem*] Recte Turneb. et Henr. Valesius legunt *ad Eleusinen:* non enim solum in Græciæ provincia Megaride fuit Eleusin, sed etiam in Ægypto ad fossam Canobicam vicus haud procul mari fuit, paulo supra Alexandriam, ut liquet ex Strabone et Suida, qui Callimachum ibi literas docuisse refert.

[s] *Virga, quam in manu gerebat, circumscripsit regem*] De hoc C. Popilli Lænatis facto Velleius lib. I. 'sic cogitationem regiam Romana disjecit constantia, obeditumque imperio.' Valerius vero Max. lib. VI. cap. 4. 'quam efficax est animi sermonisque abscisa gravitas! eodem momento Syriæ regnum terruit, Ægypti texit.'

Digitized by Google

inter quos vixdum convenerat pax, Cyprum[12] navigant,[t] et inde, quæ jam vicerat prælio Ægyptias naves, classem Antiochi dimittunt. Clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubie ademta Antiocho Ægyptus habenti jam, redditumque patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Consulum ejus anni, sicut alterius clarus consulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Jam primum cum legionibus ad conveniendum diem dixit, non auspicato templum intravit. Vitio diem dictam esse augures, cum ad eos relatum est, decreverunt. Profectus in Galliam circa Macros Campos ad montes Siciminam et Papinum stativa habuit:[u] deinde circa eadem loca cum sociis nominis Latini hybernabat: legiones Romanæ, quod vitio dies exercitui ad conveniendum dicta erat, Romæ manserant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias iere. Eum jus dicere Romæ (nam eam quoque sortem habebat) inter cives et peregrinos Patres censuerant.

13. Et Popillius et ea legatio,[13] [x] quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit, retulit, controversias inter reges sublatas esse, exercitumque ex Ægypto in Syriam reductum.

Mox *perfectis* habent pro *perlectis* edd. ante Sigon.—12 Ex emend. Jac. Periz. pro vulg. *convenerat, pars Cyprum nav.* quod habent omnes præter Rupert. edd.

13 ‘ *Ut Popillius* forte leg. cum Gron. At Crev. copula *et* periodum hanc cum præc. connecti putabat, (ut *Et prætores* cap. 12. extr.) et mox leg. *Romam retulit* deleto verbo *rediit*.’ Rupert. ‘ Deleta voce *erat*, legi quoque possit, *Et Popillius et ea legatio, quæ, missa ad Antiochum, Romam rediit, retulit, &c.* Sed nihil mutandum puto; posui tamen post *rediit* distinctionem

NOTÆ

[t] *Pax* [*pars*] *Cyprum navigant*] Quærit jure merito Perizon. quo abierit altera pars legationis, cum tres tantum essent legati; et cuncta tunc in Ægypto et Cypro gesta Popillio et sociis attribuantur a Polyb. Excerpt. Legat. 92. Itaque corrigit *inter quos* (nempe inter Ptolemæos fratres) *vixdum convenerat pax; Cyprum navigant.* Ut scriptum fuerit *pax*, quod a librariis mutatum sit in *pars*.

[u] *Ad montes Siciminam et Papinum stativa habuit*] Censet Cluver. fuisse hos montes ad Alpium radices inter Rhegium et Mutinam, circa vicum, cui nomen *Marzala*, qui servare videtur vestigia Macrorum Camporum.

[x] *Et Popillius et ea legatio, &c.*] Polyb. dicit τοὺς περὶ τὸν Ποπίλλιον, eos qui circa Popillium; id est, Popillium ipsum et socios ejusdem legationis.

Post ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati, referentes, 'Omni victoria potiorem pacem regi, quæ senatui placuisset, visam; eumque haud secus, quam Deorum imperio, legatorum Romanorum jussis [14] paruisse.'[y] Gratulati deinde victoriam sunt, 'ad quam summa ope, si quid imperatum foret, affuturum regem fuisse.' Ptolemæi legati communi nomine regis et Cleopatræ [15] [z] gratias egerunt: 'Plus eos senatui populoque Romano, quam parentibus suis, plus, quam Diis immortalibus, debere; per quos obsidione miserrima liberati essent, regnum patrium prope amissum recepissent.' Responsum ab senatu est: 'Antiochum recte atque ordine fecisse, quod legatis paruisset; gratumque id esse senatui populoque Romano.' Regibus Ægypti, Ptolemæo Cleopatræque: 'si quid per se boni commodique evenisset, id magnopere senatum lætari, daturumque operam, ut regni sui maximum semper præsidium positum esse in fide populi Romani ducant.' Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia [16] allatæ,[a] quæ victoriæ lætitiam geminarent: 'Persea regem in potestatem consulis venisse.' Dimissis legatis, disceptatum inter

---

majorem.' *Dearing.* *Ut Popilius* legitur etiam apud Doujat.—14 *Jussu* Gron. Doujat.—15 'Forte leg. *Ptolemæorum* et *regum*, et mox *regibus Ægypti, Ptolemæis Cleopatræque*; nam uterque fratrum regnabat: sed tamen etiam eleganter *reges Ægypti, Ptolemæus et Cleopatra*.' Gron.—16 *E Macedonia* malunt

NOTÆ

[y] *Jussis* [*jussu*] *paruisse*] Legendum videtur in dandi casu *jussis*, vel *jusso*, aut *jussui*: nisi *paruisse* referas ad nomen *senatui*, cui paruerit Antiochus jussu legatorum; seu jubentibus senatus nomine legatis.

[z] *Regis et Cleopatræ*] Intelligi videtur regis nomine Ptolemæus major; nam paulo post de illo agitur sub nomine regum Ægypti Ptolemæi Cleopatræque. Gron. tamen suspicatur scribi oportere nomine *regum et Cleopatræ*, ut intelligatur uterque Ptolemæus; ambo enim regnabant: sed, ni fallor, junior in Cyrenaica et Lybia; major autem in tota Ægypto, ex pacto quo sancita inter fratres concordia fuerat.

[a] *Literæ deinde Macedonia allatæ*] Recta constructio præpositionem *e* exigeret, quandoquidem Macedonia regionis nomen est, non urbis; sed hæc discrimina Livio minus accurate observata fuisse sæpius a nobis est observatum; et monet Gron. a Justino itidem lib. XII. cap. 1. scriptum reperiri, 'epistolæ Antipatri Macedonia ei redduntur.' Fatetur tamen facile excidere potuisse præpositionem.

Pisanos Lunensesque legatos, Pisanis querentibus, agro se a colonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus, eum, de quo agatur, a triumviris agrum sibi assignatum esse. Senatus, qui de finibus cognoscerent statuerentque, quinqueviros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, Ti. Sempronium Muscam, L. Nævium Balbum, C. Appuleium Saturninum. Et ab Eumene et ab Attalo et ab Athenæo fratribus communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ, regis Masinissæ filio,[b] Puteolis navem egresso, præsto fuit, obviam missus cum pecunia, L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumtu perduceret. Advenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, ut quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemoravit, 'quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misisset. Sed duas res ei rubori fuisse: unam, quod rogasset eum per legatos senatus, quæ ad bellum opus essent,[17] et non imperasset: alteram, quod pecuniam ei pro frumento misisset. Masinissam meminisse, regnum a populo Romano partum auctumque et multiplicatum habere: usu regni contentum scire, dominium et jus eorum, qui dederint, esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare, æquum esse, neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati quæ ibi proveniant.[18] Id Masinissæ satis esse, et fore, quod populo Romano superesset.[c]

[c] *Sufficere Masinissæ regni proventuum eam partem, qua Romani non indigerent.*

Gron. et Drak. Mox *geminarunt* conj. Jac. Periz.—17 *Esset* male edd. ante Grut. judice Drak. Idem suspicabatur, mox post *meminisse* excidisse *se*. Paulo sup. *misit* pro *misisset* Crev.—18 ‘All. (ut Gron. Doujat. Crev.) post *dati*, non post *ea* comma ponunt, offensi forsan eo, quod τὸ *quæ* tot vocibus postponitur. At de eo vid. Periz. Idem ad Sanct. Min. II. 12. monet, h. l. prius *se* ad Masinissam, alterum ad Romanos referri, et in nota ad h. l. conj. *quæ sibi proveniant*. Id probabat Drak. sed pronomen reciprocum non, ut ille, ad Masinissam, sed ad Romanos, ut posterius *se*, referendum putabat. At Crev. emend. *nec quidquam emere ex fructibus agri ab se dati*, et *ea quæ ibi proveniant* interpretamentum esse existimabat *fructuum agri*, et inficetam

NOTÆ

[b] *Masgabæ, regis Masinissæ filio*] Idem, opinor, fuit, qui aliis Massagrada, Masinissæ filius ex concubina.

Digitized by Google

Cum iis mandatis[c] a patre profectum postea consecutos equites, qui devictam Macedoniam nuntiarent, gratulatumque senatui juberent indicare,[19] [d] tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam venire velit, Jovique optimo maximo in Capitolio sacrificare et grates agere. Id, nisi molestum sit, ut ei permittatur, ab senatu petere.'

14. Responsum regulo est: 'Facere patrem ejus Masinissam, quod virum gratum bonumque facere deceat, ut pretium honoremque debito beneficio addat.[20] [e] Et populum Romanum ab eo, bello Punico, forti fidelique opera adjutum; et illum, favente populo Romano, regnum adeptum; æquitate sua postea trium regum bellis deinceps omnibus functum officiis. Victoria vero populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset.[1] Grates Diis pro populi Romani victoria apud suos penates ageret;

verbositatem.' *Rupert.* 'Equidem una voce *ibi* deleta, verba *neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati quæ proveniant*, paulo copiosius dicta esse puto pro neque emere frumentum, in agro ab se dato proveniens.' *Doering.*—19 Vid. Not. Delph. inf.

20 '*Honoremque verborum ben. add.* conj. Gron. Sed vulgata lectio firmatur verbis seqq. et semper mihi mirifice placuit. Crev. bene mox conj. *et illum favente populo Rom. regnum adeptum ac virtute sua. Postea trium regum*

NOTÆ

[c] *Cum iis mandatis, &c.*] Postquam hæc sibi discedenti data fuerant mandata a Masinissa, sibi misses ab eodem equites, ait Masgaba, qui subactæ Macedoniæ nuntium attulerint, et per quos juberetur post gratulationis officium certiorem facere senatum patri suo tantum ex eo nuntio gaudium accessisse, ut statuerit Romam proficisci.

[d] *Gratulatumque senatui juberent indicare*] Nihil attinet vulgatam veterem scripturam convellere. Volebat Turnebus *gratularique senatui juberent, et indicare, &c.* At ego cum Gronovio ita interpretor, ut *gratulatumque senatui* nihil aliud sit, quam juberent ut, postquam senatui gratulatus esset (Masgaba) eidem indicaret, &c.

[e] *Ut pretium honoremque debito beneficio addat*] Forte inquit Gron. *honoremque verborum beneficio addat;* quod mihi elegantius videtur, quam ad Livii mentem accommodatius. Sane hæc verba hic intelligi necesse, sed non exprimi, et gravitate Romani senatus dignum videtur, et propensioni tamen in Masinissam conveniens; si dicat Masinissam non tantum agnoscere beneficium Romanorum in se, verum etiam illud pretiosius efficere et honorificentius hac scilicet commemoratione.

Digitized by Google

Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, et Africa excedere, præterquam quod illi inutile esset, non esse e republica populi Romani,[1 f] senatum censere.'[f] Petenti Masgabæ, ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum* exigeret.[3 g] Munera ex senatus consulto emere regulo quæstor jussus ex centum pondo argenti,[h] et prosequi eum Puteolos, omnemque sumtum, quoad in Italia esset, præbere, et duas naves conducere, quibus ipse comitesque regis[4 i] in Africam deveherentur: et comitibus omnibus, liberis servisque, vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masinissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, 'missum eum ab L. Paullo post devictum Persea in Africam cum equitibus suis; navigantem, dispersa classe in Hadriatico mari, Brundisium tribus navibus ægrum delatum.' Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri ejus erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus; jussusque curare, ut ædes[5 k] hospi-

[f] *Et illi grave atque incommodum futurum, et senatum existimare, &c.*

cet.' Rupert.—1 Malit Doer. *commiscuisset*.—2 Malit Sigon. *e re pop. Rom.*—3 Vid. Not. Delph. inf. In Crev. signum lacunæ deest.—4 *Regii* aut *reguli* aut *ejus* malit Gron.—5 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

[f] *Non esse e republica populi Romani*] Malim post Sigon. *e re pop. Romani.*

[g] *Ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum * exigeret*] Legebatur antea *hospes;* pro quo Sigon. legit *obses*. Hic nonnulla deesse nemo non videt; locum idem Sigon. ita sarcire conatur, *petenti Masgabæ, ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum* (cujusdam alterius obsidis Carthaginiensis, cujus nomen periit) *Romanis a Pœnis mitteretur; respondit senatus haud æquum videri ut obsides a Carthaginiensibus arbitrio Masinissæ exigeret* (senatus ipse Romanus).

[h] *Ex centum pondo argenti*] Respondet hoc pondus argenti tribus millibus et sexcentis libris Francicis.

[i] *Ipse comitesque regis*] Possunt intelligi comites Masgabæ regis, seu reguli. Nam omnes regum filii veteribus reges seu reguli dicebantur, etiamsi non regnarent: magis tamen Gron. placet *comitesque ejus*.

[k] *Ut ædes hospi *]* Comitia consularia, quibus creati sunt consules Q. Ælius Pætus et M. Junius Pennus, itemque comitia prætoria ejusdem anni hic desunt, itemque initium rerum a censoribus Tib. Sempronio Graccho et C. Claudio gestarum, quo pertinent verba prima cap. 15.

Digitized by Google

[tio reguli, simul omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur; impensæque liberaliter cum ipsi, tum toti comitatui præstarentur; naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tuto in Africam trajiceret. Equitibus singulæ libræ argenti, et quingeni sestertii[1] dari jussi. Comitia creandis in sequentem annum consulibus habita sunt a C. Licinio consule. Creati Q. Ælius Pætus, M. Junius Pennus.† Inde prætores facti Q. Cassius Longinus, M'. Juvencius Thalna, Ti. Claudius Nero, A. Manlius Torquatus, Cn. Fulvius Gillo, C. Licinius Nerva. Val. Max. i. v. c. 1. Liv. inf.

(15.) Eodem anno censores Ti. Sempronius Gracchus et C. Claudius Pulcher rem diu inter se variis altercationibus agitatam tandem concordi animo decreverunt. Gracchus, cum libertini, iterum iterumque in quatuor tribus urbanas redacti, sese rursus per omnes effudissent, repullulans semper malum radicitus extirpare voluerat, omnesque qui servitutem servissent censu excludere. Nitebatur contra Claudius, et majorum instituta commemorabat, qui libertinos coërcere sæpius, nunquam prohibere omnino civitate tentassent. Quin etiam ab censoribus C. Flaminio, L. Æmilio aliquid ex pristina severitate laxatum esse referebat. Sane cum tunc quoque fæx illa populi per omnes tribus sese divisisset, eamque rursus redigere in antiquam velut sedem necessarium videretur, nonnullis tamen ejus ordinis aliquid præcipuum concessum erat. Liv. ix. 46. et Epit. xx. Cic. i. de Orat. c. 9. Liv. inf. Epit. Liv. xx.

15. (16.) Nam ab illis censoribus] in quatuor urbanas tribus[m] descripti erant libertini,[6] præter eos, quibus filius quinquenni major ex senatus consulto esset.[7] Eos, ubi

6 Vid. Not. Var.—7 'Manutius et Sigon. hæc ita citant, *quibus filius quinquenni major esset*. *Ex SCto eos, ubi cet.* Hoc considerandum arbitror. Inepte saltem aliquis *ex SCto* filium habere dicitur.' *Duk.* 'Verba *ex SCto* inepte h. l. inseri, et vel leg. esse *ex SCto descripti erant libertini*, vel *censeri ex*

NOTÆ

1 *Quingeni sestertii*] Marcæ argenti fere binæ. *Crev.*

† A. U. C. 586.

m *In quatuor urbanas tribus*] Meminisse oportet libertinos, qui in quatuor tribus urbanas jam a Servio Tullio rege conjecti fuerant, teste Dionysio Halicarn. cum postea per omnes tribus dispersi fuissent, in easdem quatuor redactos fuisse a censo-

Digitized by Google

proximo lustro censi essent, censori jusserunt; et eos, qui prædium prædiave rustica pluris sestertium triginta millium haberent, censendi jus factum est.[8] Hoc cum ita servatum esset, negabat Claudius, 'suffragii lationem injussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini universo, adimere posse. Neque enim, si tribu movere posset,[9] quod sit nihil aliud, quam mutare jubere tribum, ideo omnibus quinque et triginta tribubus e movere posse, id est, civitatem libertatemque eripere; non, ubi censeatur, finire, sed censu excludere.' Hæc inter ipsos disceptata: postremo eo descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes, qui servitutem servissent, conjicerent. Esquilinæ sors exiit: in ea Ti. Gracchus pronuntiavit, libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit. Gratiæ actæ et Sempronio, qui in bene cœpto perseverasset, et Claudio, qui non impedisset. Plures, quam a superioribus, et senatu emoti sunt, et equos vendere jussi.[n] Omnes iidem ab utroque et tribu remoti,[10] [o] et ærarii facti: neque ullius, quem alter notaret, ab altero levata ignominia. Petentibus, ut ex instituto[11] ad sarta tecta exigenda, et ad opera, quæ locassent, probanda, anni et bimensis tempus prorogaretur,[p] Cn. Tremellius tribunus, quia lectus

SCto jusserunt, putabat Crev.' *Rupert*.—8 Ante verba *censendi jus factum est*, excidisse *in tribubus rusticis*, existimabat Crev.—9 *Possit* malit Drak.—10 Gron. malebat *moti*, et Ant. Periz. *emoti*. Mox *notarat* malit Drak.—11 'Verba *ex instituto* ante *exigenda* videntur ponenda, certe referenda sunt ad propiora, *ad sarta tecta exigenda*, non ad remotius *prorogaretur*.' Duk. 'Verba autem *anni et bimensis tempus prorogaretur* haud dubie corrupta sunt, et neque ea interpretandi ratio, quam modo dedi, neque Drakenbor-

NOTÆ

ribus C. Flaminino et P. Ælio, ut constat ex Epitome lib. XXIII. Nunc autem Tib. Gracchus in unam tribum urbanam, nempe Esquilinam, eos retulisse narratur. Unde ostendit Sigon. hoc Livii testimonio falli auctorem, qui de Viris Illustribus scripsit, cum in hujus Gracchi vita tradit eum in censura sua libertinos, qui rusticas tribus occupaverant, in quatuor urbanas divisisse.

[n] *Et senatu emoti sunt, et equos vendere jussi*] De hac tristi censura dictum antea lib. XLIII. capp. 15. et 16.

[o] *Et tribu remoti*] Immo *tribu moti*, ut Gron. advertit.

[p] *Anni et bimensis tempus prorogare-*

Digitized by Google

non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem [12] in monte Albano dedicavit quinquennio post, quam vovit.[q] Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus.

16. (17.) Q. Ælio, M. Junio consulibus de provinciis referentibus, censuere Patres, duas provincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellum Macedonicum fuerat; et Macedoniam Illyricumque eosdem, L. Paullum et L. Anicium, obtinere, donec de sententia legatorum et res bello turbatas, et statum alium ejus regni [13 r] formando composuissent. Consulibus Pisæ et Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, et equitum quadringentenis.[14] Prætorum sortes fuere, Q. Cassii urbana, M'. Juventii Thalnæ [15] inter peregrinos, T. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hispania citerior, C. Licinii Nervæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat. Nequiit ire in provinciam, ad res capitales quærendas ex senatus consulto retentus. De prodigiis deinde nuntiatis senatus est consultus. Ædes Deorum

chiana, satis probanda. *Anni et VI. mensium tempus* (h. e. justum censuræ tempus, nunc jam præteritum) *prorogaretur* recte, opinor, emend. Crev.' *Rupert.*—12 Drak. suspicabatur post *ædem* excidisse *Monetæ*.

13 Vid. Not. Delph. inf.—14 ' Docet Drak. suspectas esse primum *legiones peditum*, deinde locutionem *equitum quadringentenis* pro *equitibus quad.* Hinc non male conj. *cum binis legionibus IↃↃ.* vel *Vↀ* (h. e. quinum millium) *peditum et equitum trecenorum.* Idem suspicatur plura excidisse, ex XLIV. 21. extr. forte supplenda.' *Rupert.* Crevierio emendandus videtur sic totus hic locus, *cum binis legionibus quina millia peditum et ducenos habentibus, equites trecenos, &c.*—15 Ex emend. Sigon. pro *M. Juventii* vel *Juvencii Talvæ.* Drak.

NOTÆ

tur] Censuram initio quinquennalem Mamercus Æmilius dictator contraxit ad sesquiannum, supra lib. IV. cap. 24. et lib. IX. cap. 33. An igitur intra quadrimestre acto censu negatum est Graccho et Claudio jus gerendæ per reliquum tempus censuræ ad sarta tecta exigenda, et probanda opera ab ipsis locata? Porro bimensis tempus hic usurpatur pro bimestri, sive duorum mensium spatio.

[q] *Quinquennio post quam vovit*] Voverat hic C. Cicereius ædem Junoni Monetæ, cum prætor signis collatis in Corsica pugnaret, ut dictum est lib. XLII. cap. 7.

[r] *Et statum alium ejus regni*] Mavult Sigon. *eorum regnorum*, vel *utriusque regni:* nam, inquit, de Macedonico et Illyrio loquitur Liv. Potest tamen intelligi de Macedonico, quod majoris erat dignationis, et de cujus præsertim ordinando per legatos statu agebatur.

Digitized by Google

Penatium in Velia de cœlo tacta erat; et in oppido Minervio [16] [s] duæ portæ et muri aliquantum. Anagniæ terra pluerat; et Lanuvii fax in cœlo visa erat; et Calatiæ in publico agro M. Valerius civis Romanus nuntiabat e foco suo sanguinem per triduum et duas noctes manasse. Ob id maxime decemviri libros adire jussi, supplicationem in diem unum populo edixerunt, et quinquaginta capris in foro sacrificaverunt. Et aliorum prodigiorum causa diem alterum supplicatio circa omnia pulvinaria fuit, et hostiis majoribus sacrificatum est, et Urbs lustrata. Inde, quod ad honorem Deum immortalium pertineret, decrevit senatus, 'Ut, quoniam perduelles superati,[g] Perseus et Gentius reges, cum Macedonia atque Illyrico in potestate populi Romani essent, ut, quanta dona, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ob devictum Antiochum regem data ad omnia pulvinaria essent, tanta Q. Cassius et M'. Juventius prætores curarent danda.'

17. (18.) Legatos deinde, quorum de sententia imperatores L. Paullus, L. Anicius componerent res, decreverunt decem in Macedoniam,[17] [t] quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, C. Claudius, ambo censorii, C. Licinius Crassus, collega in consulatu Paulli; tum prorogato imperio provinciam Galliam

[g] *Quandoquidem devicti fuerant hostes.*

et Doer. habent *M. Juventii*; Gron. Doujat. Crev. *Manii Juvencii.*—16 '*Oppidum* h. l. esse Romam antiquam Romuli in x. regione Urbis putabant Scaliger et Drak. Ille emend. *in oppido Minervii*, (sed ita Livius mox *fores* aut *valvas* dixisset pro *portæ*, et *parietis* pro *muri*) hic vero *in oppido Minervæ* sc. ædes, vel potius *in oppido Minervium.*' Rupert.

NOTÆ

[s] *In oppido Minervio*] Turneb. Minervium putat partem quandam fuisse Romæ, in qua templum Minervæ: revera tamen oppidum est Apuliæ Peucetiæ, ni fallor, cujus Velleius lib. I. meminit inter colonias. Videtur fuisse idem oppidum, quod adhuc in regno Neapolitano, ejusque provincia Bariana vocatur *Minervino*, in confinio Basilicatæ.

[t] *Decem in Macedoniam*] Nominantur hic tantummodo novem legati; decimum, cujus nomen intercidit, Q. *Marcium* fuisse suspicatur Jac. Gronovius.

Digitized by Google

habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Ahenobarbum, Ser. Cornelium Syllam, L. Junium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus consularis, C. Cicereius, et Cn. Bæbius Tamphilus, (hic priore anno, Cicereius multis ante annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciveicanus, P. Manilius. Moniti deinde consules a Patribus, ut, quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret, primo quoque tempore provincias aut compararent inter se, aut sortirentur, sortiti sunt.[u] M. Junio Pisæ[18] obvenerunt, (quem prius, quam in provinciam iret, legationes, quæ undique Romam gratulatum convenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Ceterum quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, imperatores nihil indignum nec clementia nec gravitate populi Romani decreturos esse, tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent.

18. (19.) 'Omnium primum liberos esse' placebat 'Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis servitutem, sed contra servientibus libertatem afferre; ut et, in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela populi Romani[19] esse, et, quæ sub regibus viverent, et in præsens tempus mitiores eos justioresque respectu populi Romani habere se, et, si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum ejus victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Mace-

17 Vid. Not. Delph. inf.—18 'Gron. malebat *sortitis M. Junio* cet. et Drak. monet verbum *sunt* olim unica litera *s* scriptum fuisse. Sed unde tum pendet *moniti?* an hoc dictum pro *moniti sunt?*' Rupert. Mox pro *convenerunt*, potius *convenerant* malit Dak.

19 Verba *populi Romani*, quæ ante Sigon. ab edd. aberant, uncinis inclu-

NOTÆ

[u] *Sortiti sunt*] Elegantius esset *M. Junio Pisæ obvenerunt, &c.* quod suggerit Gron. pater, *sortitis,*

Digitized by Google

donici, quod ingens vectigal erat, locationesque prædiorum rusticorum tolli' placebat.[20] 'Nam neque sine publicano exerceri[1] posse; et, ubi publicanus est, ibi aut jus publicum vanum, aut[2] libertatem sociis nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse. Ubi in medio præda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum et certaminis defore.[h] Commune concilium gentis esset,[3][x] ne improbum vulgus a senatu aliquando libertatem salubri moderatione datam ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, ut suum quæque concilium haberet,' placuit; 'et dimidium tributi, quam quod[4] regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere.' Similia his et in Illyricum mandata. Cetera ipsis imperatoribus legatisque relicta, in quibus[5] præsens tractatio rerum certiora subjectura erat consilia.

19. (20.) Inter multas regum gentiumque et populorum legationes Attalus, frater regis Eumenis, maxime convertit in se omnium oculos animosque. Exceptus enim est ab his, qui simul eo bello militaverunt,[6] haud paulo benignius,

[h] *Etenim non facile possint exerceri vectigalia nisi per publicanos; et in iis quæ publicanis committantur, nec jus publicum servari, nec sociis libertatem suam constare. Quin et Macedones ipsos non posse vectigalia per se exercere: quia si cuique liceret ex ejusmodi administratione concipere animo spem lucri, quod omnibus e populo pateret; tunc nunquam deesse posse causas seditionum et contentionum.*

dit Crev.—20 Rupert. cum Duk. malit *m. q. M. vectigal, quod ingens erat*, vel *m. q. M. . . . locationes prædiorumque rusticorum*, vel *prædiorumque r. locationes*, vel denique *metalla q. Macedonica*.—1 'Fortasse vel ante vel post *exerceri* excidit *id*, et sic habet, quo referatur, quod paulo post sequitur, *idem*.' Doering. Mox idem malit in oratione obliqua, vel *esset*, vel *sit*, post *publicanus*.—2 'Equidem omnem difficultatem tolli posse puto, si, quod placuit jam Dukero, pro *aut . . . aut*, legatur *et . . . et*.' Doering. Mox pro *idem* conj. Crev. *id*.—3 'Immo leg. *c. non concilium*, vel cum Grut. *ne esset*. Magis a vulg. abit emend. Sigonii, *gentis nullum esse*, et τὸ *esset* defendit Drak. cum variata constructio *placuit ne esset* et *Macedoniam dividi* Liviana sit.' *Rupert.* *Consilium* habet Crev.—4 Gron. delendum putat τὸ *quod*.—5 Delendum fortasse τὸ *in* putat J. F. Gron. et Jac. Gron. emend. *ut quibus*.

NOTÆ

[x] *Commune concilium gentis esset*] Immo *ne esset*, ut Grutero videtur; nolebant enim Romani totam Macedonum gentem communi concilio regi, sed in quatuor regiones, totidemque concilia, dividi.

Digitized by Google

quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ res: una, gratulatio, conveniens in ea victoria, quam ipse adjuvisset; altera, querimonia Gallici tumultus, Advertæque[7] gladiis regnum in dubium adductum esse.[y] Suberat et secreta spes honorum præmiorumque ab senatu,[8] quæ vix salva pietate ejus contingere poterant.[z] Erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui spe cupiditatem ejus elicerent: 'Eam opinionem de Attalo et Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque vix statui posse, utrum, quæ pro se, an, quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent: adeo universos omnia et huic tribuere, et illi vero negare.'[9][a] Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui, quantum spes spopondisset, cuperent, ni unius amici prudens monitio velut frænos animo ejus, gestienti secundis rebus, imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum a non securo Eumene Romam missus, speculator rerum, quæ a fratre agerentur, monitorque fidus, si decedi fide vidisset. Is, ad occupatas jam aures solicitatumque jam animum cum venisset, aggressus tempestivis temporibus[10][b] rem prope prolapsam restituit, 'aliis alia regna crevisse rebus,' dicendo: 'regnum eorum novum, nullis vetustis fundatum

6 Conj. Rupert. *militaverant.*—7 'Leg. putat *aperte* Turneb. Adv. II. 18. Quicquid legatur, fortassis ne poëtæ quidem dixerint *gladiis regnum in dubium adductum* pro regno periculum esse a bello; Duk. Locum pro desperato habet Crev. et Drak. conj. *altera, querimonia, Gallico tumultu Solivettiique* (cf. cap. 34.) *cladibus regnum cet.*' Rupert.—8 'An forte post *ab senatu* excidit *accipiendorum* vel simile quid?' *Doering.* Mox pro *ejus* conj. Crev. *ei.*—9 Pro *vero* conj. Gron. *merito*, et Duk. *velle* e Polyb. Tò *vero* delendum putat

NOTÆ

[y] *Advertæque gladiis regnum in dubium adductum esse*] Nomen Gallorum reguli fuisse *Advertam* Sigon. opinatur, quem tamen cap. 34. Livius *Solovettium* nominat. Id Turneb. non potest adduci ut credat; unde pronuntiat legendum *aperteque:* quod si admittas, non apparebit quorum armis in discrimen adductum dici possit regnum Pergamenum.

[z] *Quæ vix salva pietate ejus contingere poterant*] Patet intelligi spem regni everso Eumene fratre consequendi.

[a] *Et illi vero negare*] Delendum puto illud *vero.*

Digitized by Google

opibus, fraterna stare concordia; quod unus nomen regium et præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum vero, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo solum, quia tantas præsentes ejus opes cernat, sed quod haud ambiguum prope diem regnaturum eum infirmitate[11] ætateque Eumenis esset, nullam stirpem liberum habentis:' (necdum enim agnoverat eum, qui postea regnavit).[c] 'Quid attineret[12] vim afferri rei, sua sponte mox ad eum venturæ? Accessisse etiam novam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu et concordia regum resisti queat. Si vero ad externum bellum domestica seditio adjiciatur, sisti non posse;[k] nec aliud eum, quam ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum.[13] [d] Si utraque gloriosa res esset,[l] et servasse fratri regnum, et eripuisse; servati tamen regni, quæ juncta pietati sit, potiorem laudem fuisse.[14] Sed enimvero cum detestabilis altera res et proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Utrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? Si partem; ambo infirmos, distractis viribus, et omnibus[15] injuriis obnoxios fore: si totum; privatumne ergo majorem

[k] *Non posse regni statum tuto consistere.*
[l] *Etsi ex horum utroque gloria sperari posset.*

Donjat.—10 Vid. Not. Delph. inf.—11 Vid. Not. Var.—12 *Attinere* malit Gron. et mox Duk. conj. *venturæ* pro *adventuræ*.—13 Vid. Not. Delph. inf. *Effecturum* etiam intelligit Crev.—14 Malim cum J. Perizonio *esse*.—15 Ant.

NOTÆ

[b] *Aggressus tempestivis temporibus*] Mihi sane probatur quod censet Gron. *tempestivis sermonibus*.

[c] *Necdum enim agnoverat eum, qui postea regnavit*] Indicatur Attalus III. Philometor, qui ob dubiam originem ab Eumene patre postpositus est huic Attalo Philadelpho, aut certe hujus tutelæ commissus.

[d] *Nec aliud eum, quam ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum*] *Nec aliud eum* subaudi effecturum: qua loquendi forma usum jamjam ostendimus Livium. Quapropter nihil opus subtili Gronovii correctione, qui sic legendum censet, *nec aliud eum fratri, quam ne in regno moriatur, sibi ipsum spem propinquam regni ereptarum*.

Digitized by Google

fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate,[16] an ultimum mori jussurum?[e] Egregium enim (ut fabulis traditus impiorum fratrum eventus taceatur) Persei exitum videri, qui ex fraterna cæde raptum diadema in templo Samothracum, velut præsentibus Diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui, non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad ultimum fratri præstitisset.'

20. (21.) Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatum, gratulatus victoriam,[17] et sua merita eo bello fratrisque, si qua erant, et Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Ænum sibi et Maroneam petiit. Ita destituta eorum spe, qui, fratre accusato, partitionem regni petiturum crediderant, curiam[18] excessit.[f] Ut raro alias[g] quisquam, rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium assensu est auditus; omnibus honoribus muneribusque et præsens est cultus, et proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes Rhodiorum maxime legati civitatem converterunt.[m] Nam cum primo in veste candida visi es-

[m] *Admirationi fuere apud Romanos.*

Periz. malebat *omnium*.—16 Vid. Not. Delph. inf. '*An ad ultimum* conj. Duk. et suspicatur post *infirmitate* periisse *esse* vel *visurum*, vel aliam vocem sequenti *jussurum* sono similem. *Ultimum* Crev. exponit tandem, ad ultimum; et tria divisionis membra constituit, ad *privatum* vero et *exulem* intelligit *esse*; quod non multis placebit.' *Rupert.* 'Post *infirmitate* excidisse suspicor *vivere*.' Doering.

17 *Gratulatusque* vel *gratulatus v. est* conj. Drak.—18 *Curia* Gron. Doujat. Sequens *ut* del. putant Gron. Crev. et Drak. qui etiam malebat *Raro*

NOTÆ

[e] *An ultimum mori jussurum*] Quod Gron. vult scribi *ad ultimum*, mihi quidem non persuadet; *ultimum* enim adverbialiter sumo pro tandem, sive denique.

[f] *Curiam* [*Curia*] *excessit*] Prima editio *curiam excessit*, eodem sensu; et alias apud Nostrum, 'excedere urbem,' 'excedere portam.'

[g] *Ut raro alias*] Nullius hic usus τὸ *ut*; delenti itaque Gronovio lubens accedo.

Digitized by Google

sent, quod gratulantes decebat, et, si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant; postquam consulti ab M. Junio consule Patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia, senatumque darent, nullum hospitale jus in iis servandum censuerunt; egressus e curia consul, cum Rhodii, gratulatum se de victoria purgatumque civitatis crimina dicentes venisse, petissent, ut senatus sibi daretur, pronuntiat: 'Sociis et amicis et alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos, et senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorum sociorum[19] numero[h] habendi sunt.' His auditis, prostraverunt se omnes humi, consulemque et cunctos, qui aderant, orantes, ne nova falsaque crimina plus obesse Rhodiis æquum censerent, quam antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplo, veste sordida sumta, domos principum cum precibus ac lacrymis circumibant, orantes, ut prius cognoscerent causam, quam condemnarentur.[20]

21. (22.) M'. Juventius Thalna prætor, cujus inter cives et peregrinos juris dictio erat, populum adversus Rhodios incitabat, rogationemque promulgaverat, 'Ut Rhodiis bellum indiceretur, et ex magistratibus ejus anni deligerent, qui ad id bellum cum classe mitteretur,' se eum sperans futurum esse. Huic actioni M. Antonius et M. Pomponius tribuni plebis adversabantur. Sed et prætor novo maloque exemplo rem ingressus[i] erat, quod, ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua unius sententia rogationem ferret, 'Vellent juberentne,[1] Rhodiis

alius quisquam.—19 'Lege *a. et sociorum*, ut paulo ante, aut cum aliis *a. sociorumve*, vel *a. aut sociorum*, vel *a. sociorumque*.' Crev. assent. Drak. Vid. Not. Delph. inf.—20 Malint Crev. et Drak. *condemnarent*.

NOTÆ

[h] *Ut amicorum sociorum numero*] Legit Muretus, *aut sociorum*: Gron. *sociorumve*: mihi nihil videtur addendum; sed nomen *amicorum* adjective accipiendum, quasi diceret, fidelium sociorum.

Sociorumve] Sic scripsimus, ex sententia J. F. Gronovii; non *sociorum*. J. Clericus.

[i] *Novo maloque exemplo rem ingressus*] Rogationem sc. contra Rhodios aggressus.

Digitized by Google

bellum indici?' cum antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum; et tribuni[k] plebis,[2] cum ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quam privatis suadendi dissuadendique legem potestas facta esset, eoque persæpe evenisset, ut, qui non professi essent se intercessuros, animadversis vitiis legis ex ratione[3] dissuadentium,[l] intercederent, et, qui ad intercedendum venissent, desisterent, victi auctoritatibus suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosque omnia intempestive agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo,[4] [cum damnarent imitabantur. Hoc tantum intercessioni suæ prætendebant,] in adventum im[peratoris[m] et decem legatorum ex Macedonia, qui re diligentissime ex literis tabulisque perpensa certo indicaturi essent, quo quæque civitas in Persea Romanosve animo fuisset, totam de Rhodiis consultationem rejici opus esse. Sed cum nihilominus prætor propositum urgeret, eo res processit, ut Antonius tribunus, productis ad populum legatis, procedentem contra Thalnam et dicere incipientem de Rostris detraheret, Rhodiisque concionem præberet. Ceterum, etsi præcipitem ac fervidum prætoris conatum par tribuni pervicacia discusserat, nondum tamen cura decesserat Rhodiorum animis. Patres enim erant infensissimi: ut imminenti malo levati magis in præsens Rhodii, quam

Polyb. Leg. 93.

1 Malit Rupert. *juberentve.*—2 ' Post *tribuni pl.* excidisse pauca in hanc sententiam, *quod, ante quam privati de lege dicerent, legi ipsi intercederent*, suspicabatur Sigon. Contra Gron. ex præcedd. intelligebat *novo maloque exemplo actioni prætoris adversabantur.*' Rupert.—3 Leg. *ex rationibus*, vel potius cum Gron. *ex oratione*, vult Drak.—4 *Intercedendo in adventum imperatoris*, nullo interposito lacunæ signo, Gron. Doujat.

NOTÆ.

[k] *Et tribuni*] Repete ex superioribus, 'malo exemplo adversabantur,' vel 'in eam rem ingressi erant,' nempe intercessionem.

[l] *Ex ratione dissuadentium*] Subdit Gron. *ex oratione dissuadentium.*

[m] *In adventum imperatoris*] L. Æmilii Paulli, opinor. Ceterum quædam hoc loco exciderunt ad Rhodios pertinentia: desiderantur et prima verba orationis ab illis habitæ in senatu: hujus autem orationis capita extant apud Gell. lib. VII. cum sententiis quibusdam orationis, quam Cato pro Rhodiis dixit, cujus etiam meminit postea Livius.

Digitized by Google

omnino liberati essent. Igitur cum diu multumque precantibus tandem senatus datus esset, introducti a consule, primo prostratis humi corporibus diu flentes jacuerunt. Deinde cum excitatos consul dicere jussisset, Astymedes quam maxime composito ad commovendam miserationem habitu, in hunc modum verba fecit.

Liv. inf. c. 25.

22. (23.) 'Hic luctus et squalor paulo ante florentium amicitia vestra sociorum, P. C. non potest non esse etiam iratis miserabilis. At quanto justior vestras mentes subibit miseratio, si cogitare volueritis, quam dura conditione causam hic apud vos prope jam damnatæ civitatis agamus? Ceteri rei fiunt antequam damnentur: nec prius luunt supplicia, quam de culpa constet. Rhodii] peccaverimusne, adhuc dubium est: pœnas, ignominias omnes jam patimur. Antea, Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, cum Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis, Patres conscripti, ex curia in Capitolium ad Deos vestros dona ferentes;[5] [n] nunc ex sordido deversorio, vix mercede recepti, ac prope hostium more extra Urbem manere jussi, in hoc squalore venimus in curiam Romanam Rhodii, quos provinciis nuper Lycia atque Caria, quos præmiis atque honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosque liberos esse (ut audimus)[6] jubetis, cum servierint, antequam vobiscum bellarent: (nec cujusquam fortunæ invidemus, immo agnoscimus clementiam populi Romani:) Rhodios, qui nihil aliud quam quieverunt hoc bello, hostes ex sociis facturi estis? Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia bella vestra esse, quia justa sint, præ vobis fertis; nec tam exitu eorum, quod vincatis,[7] quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini. Messana

5 Add. *veniebamus* ex conj. Sigon. Gron. Doujat. add. (*deducebamur*) Crev. *ferebamus* emend. Periz. et *pergebamus* Doer.—6 *Ut audivimus* edd. ante Gron. —7 *Vindicatis* edd. ante Sigon.

NOTÆ

[n] *Dona ferentes* [*veniebamus*] Verbum *veniebamus* a Sigonio interpositum est. Potest tamen ex proximis intelligi, per antapodosin sequentem verbi *venimus*.

Digitized by Google

in Sicilia oppugnata Carthaginienses, Athenæ oppugnatæ et Græcia in servitutem petita et adjutus Hannibal pecunia, auxiliis, Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse, ultro ab Ætolis hostibus vestris arcessitus, ex Asia classe in Græciam trajecit, Demetriade et Chalcide et saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperii vos dejicere conatus. Cum Perseo socii vestri oppugnati, alii interfecti reguli principesque gentium aut populorum, causa belli vobis fuere.[n] Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego civitatis causam a Polyarato et Dinone, civibus nostris, et iis, quos, ut traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodii æque noxii essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus favimus, et, quemadmodum Antiochi Philippique bello pro vobis adversus reges, sic nunc pro rege adversus vos stetimus. Quemadmodum soleamus socios juvare, et quam impigre capessere bella, C. Livium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia præfuerunt. Nunquam vestræ naves pugnavere sine nobis. Nostra classe pugnavimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia adversus Hannibalem imperatorem. Quæ victoria nobis eo gloriosior est, quod, cum ad Samum magnam partem navium adversa pugna et egregiam juventutem amisissemus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regiæ classi ex Syria venienti obviam ire. Hæc non gloriandi causa retuli, (neque enim ea nunc nostra est fortuna,) sed ut admonerem, quemadmodum adjuvare socios solerent Rhodii.

23. (24.) 'Præmia, Philippo et Antiocho devictis, amplissima accepimus a vobis. Si, quæ vestra nunc est fortuna Deum benignitate et virtute vestra, ea Persei fuisset, et præmia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniane a nobis adjutum,[o] an frumento? auxiliis terrestribus, an navalibus? quod præsidium tenuisse nos? ubi pugnasse aut sub illius

[n] *Belli adversus Perseum suscepti causæ fuerunt, quod is socios vestros oppugnasset, gentiumque regulos, et civitatum principes, socios itidem vestros occidisset.*

ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, ubi miles noster, ubi navis intra præsidia sua fuisset; quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo consecuti sumus, ut ne ab utraque parte[8] [p] gratiam iniremus; ab altera etiam crimen et periculum esset. Quanquam Perseus vere objiceret, id quod vos non potestis, Patres conscripti, nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerentur vobis, quæ ad bellum opus essent; navalibus, armis,[9] [q] juventute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. Ne præstaremus, per vos stetit, qui de quacumque causa[r] tum aspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio; sed [10] a vobis prohibiti præstare fuimus. 'Quid igitur? nihilne factum neque dictum est[s] in civitate vestra, Rhodii, quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus?' Hinc jam [11] non, quod factum est, defensurus sum, (non adeo insanio,) sed publicam causam a privatorum culpa segregaturus. Nulla enim est civitas, quæ non et improbos cives aliquando, et

8 Vid. Not. Delph. inf.—9 Vid. Not. Delph. inf. Mox *juventute nos nostra* malit Drak.—10 Post *sed* excidisse suspicatur J. F. Gron. *id.*—11 Malit

NOTÆ

[o] *Pecuniane a nobis adjutum*] Acute enumeratis omnibus auxiliorum generibus, ostendit Perseum a Rhodiis adjutum non esse.

[p] *Ut ne ab utraque parte*] Rectius futurum videtur quod Gron. scribit, *ut ab neutra parte gratiam iniremus.*

Ab neutra] Sic pro *ne ab utraque* recte conjicit J. F. Gronovius. Ab eodem est paulo post *navibus* pro *navalibus.* J. Clericus.

[q] *Navalibus, armis* [*navalibus armis*] Videtur Gron. *navibus, armis:* sed per hæc verba, *navalibus armis,* intelligi possunt copiæ maritimæ, quibus Rhodii pollebant.

[r] *Qui de quacumque causa*] Sæpius auctores Latinitatis dicunt quacumque de causa, vel, ex quacumque causa. Vult autem hic legatus Rhodius non causam præcise afferre, cur Romani ope Rhodiorum usi non essent in bello adversus Perseum; sed indistincte, quamcumque ob causam id factum fuerit, non per Rhodios stetisse.

[s] *Nihilne factum neque dictum est*] Hac interrogatione occurrit legatus tacitæ Romanorum objectioni, ut, si quid peccatum dicatur, id in paucos magistratus, aut in plebem conferat; et crimen omne avertat a majori et meliori parte.

Digitized by Google

imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audivi, qui assentando multitudini grassarentur; et secessisse aliquando a vobis plebem, nec in potestate vestra rem publicam fuisse.[12 t] Si hoc in hac tam bene morata civitate accidere potuit, mirari quisquam potest, aliquos fuisse apud nos, qui, regis amicitiam petentes, plebem nostram consiliis depravarent? qui tamen nihil ultra valuerunt, quam ut in officio cessaremus.[13] Non præteribo id, quod gravissimum est in hoc bello crimen civitatis nostræ. Legatos eodem tempore et ad vos, et ad Persea de pace misimus: quod infelix consilium furiosus (ut postea audivimus) orator stultissimum fecit;[u] quem sic locutum constat, tanquam[14] C. Popillius legatus Romanus, quem ad summovendos a bello Antiochum et Ptolemæum regis misistis, loqueretur. Sed tamen ea, sive superbia sive stultitia appellanda est, eadem, quæ apud vos, et apud Persea fuit. Tam civitatium, quam singulorum hominum mores sunt; gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum[x] fama est celerem et supra vires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum[15] cunctatorem et vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim, et totam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, et nostrorum tumidiorem sermonem esse, quod excellere inter finitimas civitates videamur; et id ipsum non tam viribus nostris, quam

Drak. *hic jam.*—12 Vid. Not. Delph. inf.—13 Conj. Drak. *depravarint* et *cessarimus.*—14 *Tanquam si* conj. Jac. Periz.—15 Vid. Not. Delph. inf. Vulgatum exemplis firmavit Drak.

NOTÆ

[t] *Nec in potestate vestra rem publicam fuisse*] Frustra Sigon. pro *remp.* mavult *populum Romanum.* Nam resp. et pro populo sumitur, et pro communi rerum administratione: quod ipse quoque agnovit, cum ex vulgata lectione sensum elici fatetur. Itaque qui negat in potestate senatus fuisse remp. vult non semper auctoritate atque arbitrio patrum constituta et administrata fuisse publica negotia.

[u] *Furiosus (ut postea audivimus) orator stultissimum fecit*] Vide quæ de superiori Rhodiorum legatione habentur lib. XLIV. c. 14.

[x] *Atheniensium populum*] Mavult Gron. *Atheniensem;* et mox *Lacedæmonium.*

vestris honoribus ac judiciis.[y] Satis quidem et tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. Si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certe tam miserabilis ac supplex legatio etiam insolentioris, quam illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irrident; utique si inferioris adversus superiorem est: capitali pœna nemo unquam dignam judicavit.[z] Id enimvero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent! Etiam Deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audimus.

24. (25.) 'Quid igitur superat, quod purgemus,[16] si nec factum hostile ullum nostrum est, et verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem civitatis, meruerunt? Voluntatis nostræ tacitæ[17] velut litem æstimari[a] vestris inter vos sermonibus audio, Patres conscripti: favisse nos regi, et illum vincere maluisse;[e] ideo bello persequendos esse credunt. Alii vestrum, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut, si quis[18] vellet inimicum perire, si nihil fecerit, quo id fiat,[h]

[e] *Et Rhodios in votis habuisse, ut victor esset Perseus.*

16 'Male edd. ante Gron. *purgamus.*' Drak.—17 Ita ex emend. Periz. pro vulg. *tacite*, quod habet Gron.—18 'In edd. ante Vascos. *qui*, et *ut si nihil fecerit;* unde *ut is, si nihil fecerit* non male conj. Gron. prob. Drak.'

NOTÆ

[y] *Quam vestris honoribus ac judiciis*] Ex honore delato alicui conjicitur fere quod sit de eo judicium, et nostra in alios singularis observantia indicat magna eos esse apud nos existimatione.

[z] *Capitali pœna nemo unquam dignam judicavit*] Pœna capitalis, etsi plerumque accipiatur pro ultimo supplicio, quo scilicet homo necatur, apud jurisconsultos tamen capitalis censetur pœna, quæ capitis (civiliter spectati) diminutionem maximam aut mediam infert, sive qua vel libertas aufertur, vel civitas. Arrogantiæ autem pœna major nulla et convenientior quam contemtus.

[a] *Voluntatis nostræ tacitæ velut litem æstimari*] *Tacitam voluntatem* (non enim dubito quin legendum sit *tacitæ* cum Perizon.) dicit, quæ propalam demonstrata non esset a Rhodiis, cujus tamen pœna persolvenda; eoque nomine Rhodii damnandi tanquam rei, in judicio plecti soliti æstimatione litis, id est, certa pecuniæ

capitis damnetur. His, qui nos pœna, non crimine, liberant, gratiam quidem habemus; ipsi nobis hanc dicimus legem: si omnes voluimus, quod arguimur, non distinguimus voluntatem a facto: omnes plectamur. Si alii principum nostrorum vobis, alii regi faverunt; non postulo, ut propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salvi sint: illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quam civitas ipsa; et hoc qui sciebant,[19] plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciverunt. Alii, damnati a nobis, in potestate vestra erunt, Patres conscripti. Ceteri Rhodii, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus hoc, quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos. Ne plus obsit nobis, quod uno bello cessavimus, quam quod[20] duobus bellis pro vobis pugnavimus. Philippum, Antiochum, Persea, tanquam tres sententias, ponite. Duæ nos absolvunt: una dubia est, ut gravior sit.[1 c] Illi de nobis si judicarent, damnati essemus. Vos judicate, Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis, Patres conscripti; quod inferre potestis, gerere non potestis, cum nemo Rhodiorum arma adversus vos laturus sit. Si per-

Rupert.—19 Perix. tentat *et hoc quia.*—20 'Sententia, ut recte judicat Crev. postulat *quam prosit, quod, &c.*' Doering. Prob. etiam Drak.—1 Conject.

NOTÆ

quam adversarii dare jubebantur, ex more fori Romani atque Atheniensis.

[b] *Si nihil fecerit, quo id fiat*] Scriptum exemplar habuit, *ut si nihil fecerit:* nec est quod deleatur particula *ut*, cujus repetitionem Gron. probat. Quod autem hic habetur, secundum jurisconsultorum mentem dicitur, apud quos nudæ cogitationis pœnam nemo patitur.

[c] *Una dubia est, ut gravior sit*] Gronovio videtur sic scripsisse Livius, *una dubia est; tantum abest ut gravior sit.* Sed aliud puto velle auctorem: bellum unum ex tribus, sive (ut hic Rhodius ratiocinatur) unam sententiam contra duas, quæ certæ atque indubitatæ sunt, præponderare non debere: quamvis enim daretur, hanc, si certa esset, graviorem esse alterutra duarum; graviorem tamen ac justiorem haberi non posse, quandoquidem dubia est.

Digitized by Google

severabitis in ira, tempus a vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quicquid Rhodiorum virorum, fœminarum est, cum omni pecunia nostra naves conscendemus, ac, relictis penatibus publicis privatisque, Romam veniemus; et, omni auro et argento, quicquid publici, quicquid privati est, in comitio, in vestibulo curiæ vestræ, cumulato, corpora nostra conjugumque ac liberorum vestræ potestati permittemus, hic passuri, quodcumque patiendum erit. Procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani judicare possunt: est tamen et nostrum aliquod de nobis judicium, quo nunquam judicabimus [2] [d] nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus.'

25. (26.) Secundum talem orationem universi rursus prociderunt, ramosque oleæ supplices jactantes, tandem excitati, curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui consules prætoresve aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimum causam eorum adjuvit M. Porcius Cato, qui, asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. Non inseram simulacrum viri copiosi, quæ dixerit, referendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodiis responsum ita redditum est, ut nec hostes fierent, nec socii permanerent. Philocrates et Astymedes principes legationis erant. Partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere, qui, quæ agerentur, sciret [e] certioresque suos faceret.[3] In præ-

Gronovii in Not. Delph. inf. improb. Rupert.—2 ' *Quo nunquam judicabimus* ex emend. Gron. pro vulg. *quod n. judicarimus*. Idem conj. *qui n. judicabimus*.' Rupert.

3 ' Illud *qui* inserui, et hoc potius excidisse crediderim, quam, quod alii

NOTÆ

[d] *Quo nunquam judicabimus*] Voluit, inquit Gron. *qui nunquam judicavimus*.

[e] *Quæ agerentur, sciret*] Omissum esse aliquid a librariis apparet. Sigon. alterum *qua* desiderat, quasi auctor scripserit, *quæ* (supple pars legationis Rhodiæ) *quæ agerentur sciret*. Gron. legit, *qui* (nempe legati retenti in urbe) *quæ agerentur scirent*:

Digitized by Google

sentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque jusserunt præfectos.[4] Hæc Rhodum nuntiata, quæ per se tristia fuissent, quia majoris mali levatus erat timor, cum bellum timuissent, in gaudium renuntiata verterunt. Itaque extemplo coronam viginti millium [5] [f] aureorum decreverunt: Theodotum,[6] præfectum classis,[g] in eam legationem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea re scitum populi fieret,[h] aut literis mandaretur; quod, nisi impetrarent, major repulsis ignominia esset.[7] [i] Præfecti classis id unius erat juris, ut agere de ea re sine rogatione ulla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali fœdere se cum Romanis non illigarent ob nullam aliam causam, quam ne spem regibus abscinderent auxilii sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis

putant, *quæ* vel *ut*: nisi cum Gron. legere malis *subsistere, qui* sc. legati, (nam *pars id qd. quidam legati*) *quæ agerentur, scirent certioresque suos facerent*... Livius tamen hæc verba de Astymede et collegis, nec male, accepisse, et librarii, ignorantes voce *partem* plures comprehendi, numerum mutasse, aut virgulas, literæ *e* in *sciret* et *faceret* superscriptas, omisisse videntur.' *Rupert.* *Ut*, quod uncinis inclusum legitur apud Crev. excidisse putat Cler.—4 'Drak. legend. fortasse conj. *præsidia*, sive *præsidiarios*; immo bene se habet vox *præfectos*, sed vox *præsidia* vel *milites* excidisse videtur.' *Doering.* *Decedere* legi pro *deducere* malit Rupert. Mox '*nuntiata* pro nuntiari jussa, quoniam sequitur *renuntiata*: ac ne sic quidem a frigido pleonasmo immunis locus videri potest, nisi post *nuntiata* majorem interpunct. facias.' *Ernest.*—5 '*Coronam XX. millium* (*millibus* edd. ante ultimam Grut.) *aureorum*, στέφανον ἀπὸ μυρίων χρυσῶν Polyb. unde vel *X. millium* leg. vel *δισμυρίων*.' *J. F. Gron.*—6 *Theætetum* ex Polyb. scribend. conj. Fulvius.—7 *Quo, si non impetrarent,*

NOTÆ

quæ agerentur, nempe Romæ. Mihi haud displicet abscissum hoc posterius membrum: satis enim apparet referri ad partem legatorum Rhodiorum quæ cum Astymede retenta, videret quæ Romæ agerentur.

[f] *Coronam viginti millium*] Polyb. scribit *decem millium aureorum*: quod pondus responderet pretio ferme centum triginta quinque millium librarum Francicarum. Quod si viginti millia ponamus cum Livio, duplicanda nimirum summa erit.

[g] *Theodotum, præfectum classis*] Livium ex Polyb. corrigendum putat Fulv. Ursinus, scribendumque *Theætetum*.

[h] *Ut nullum de ea re scitum populi fieret*] *Scitum*, sive *psephisma* intellige Rhodiorum.

[i] *Quod, nisi impetrarent, major repulsis ignominia esset*] Sensus est, idcirco Rhodios noluisse scriptis mandare decretum suum de petenda Romanorum societate, quod existimarent majus suum dedecus futurum, si eam sic publica auctoritate palam expetitam non obtinerent; seu sibi sic repulsis majorem ignominiam impendere.

fructus ex benignitate et fortuna eorum percipiendi. Tunc[8] utique petenda societas videbatur; non quæ tutiores eos ab aliis faceret, (nec enim timebant quenquam, præter Romanos,) sed quæ ipsis[9] Romanis minus suspectos. Sub idem fere tempus et Caunii descivere ab his, et Mylasenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi civitatis erant, ut non sentirent, si Lycia et Caria ademtæ ab Romanis[10] forent,[k] cetera aut se ipsa per defectionem liberarent, aut a finitimis occuparentur, includi se insulæ parvæ et sterilis agri littoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum posset. Missa igitur juventute, propere et Caunios, quanquam Cibyratarum asciverant[11] auxilia, coëgerunt imperio parere, et Mylasenses[12] Alabandenosque, qui, Euromensium provincia ademta, ad ipsos conjuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam[l] acie vicerunt.

26. (27.) Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur; interim in Illyrico L. Anicius, rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præsidio imposito Gabinium præfecit, Rhizoni[m] et Olcinio[13][n] urbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Ubi prima Phanota ei dedita,[o] tota multitudine cum infulis

---

minor repulsa ignominiæ esset conj. Gron.—8 Pro *tunc* omnino legend. *nunc* videtur Doer.—9 Tò *ipsis* male positum esse, et scribend. potius *ipses* monet Fulvius; improb. Gron. Mox pro *ab his* conj. Rupert. *a Rhodiis.*—10 Fulvius ex Polyb. Fragm. *ademtæ ab Rhodiis.*—11 *Acciverant* malit Gron.—12 *Mylassenses* edd. antt. h. l. et sup.

NOTÆ

[k] *Ademtæ ab Romanis forent*] Hujus senatusconsulti Noster meminit lib. XLIV. cap. 15.

[l] *Circa Orthosiam*] Orthosia, vel potius Orthosias, urbs fuit Cariæ non minima in confinio Pisidiæ: alia nempe ab Orthosiade Phœniciæ.

[m] *Rhizoni*] Rhizon, Plinio *Rhizinium*, Ptolemæo *Rhizinum*, Dalmatiæ urbs fuit ad fluvium cognominem, non procul Hadriatico mari, inter Epidaurum et Lissum, hodie in vicum fere redacta, cui vulgo nomen *Risano*.

[n] *Et Olcinio*] Olcininm, alias Ulcinium, antea Colchinium, Plinio teste, deducto nimirum a Colchis Jasonem ac Medeam secutis vocabulo, maritima urbs est ejusdem Dalmatiæ ad ostium fere Drilonis, nunc vulgo *Dolcigno*, sub Turcarum ditione.

[o] *Phanota ei dedita*] Hæc Phanote

Digitized by Google

obviam effusa. Hic præsidio imposito, in [14] Molossidem [p] transgressus: cujus omnibus oppidis, præter Passaronem [q] et Tecmonem et Phylacen et Horreum, receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous et Theodotus principes ejus civitatis erant, insignes et favore Persei, et odio adversus Romanos; iidem universæ genti auctores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia privatæ noxæ, quia ipsis nulla spes veniæ erat, ut communi ruina patriæ opprimerentur, clauserunt portas, multitudinem, ut mortem servituti præponerent, hortantes. Nemo adversus præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam, nobilis et ipse adolescens, cum major a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset, 'Quæ vos rabies,' inquit, 'agitat, qui duorum hominum noxæ civitatis [15] accessionem facitis? [r] Equidem pro patria qui letum oppetissent, sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt. Quin aperimus portas, et imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit?' Hæc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous et Theodotus in primam stationem hostium irruperunt,[16] atque ibi, offerentes se ipsi vulneribus, interfecti. Urbs dedita est Romanis.

13 In edd. ante Drak. *Olzinio.*—14 *Hinc, præsidio imposito, in, &c.* conj. Duk. *Molosidem* uno *s* scribend. auctore Stephano, monet Sigon. et mox edd. ante eundem *Tegmonem.*—15 *Civitatem* legere malunt Gron. Crev. et

NOTÆ

eadem cum Phœnice Chaoniæ in Epiro urbe videtur Nic. Sansoni. Alias Phanoteus urbs fuit Phocidis.

p *In Molossidem*] Molossis seu Molossia regio est Molossorum in regno Epiri: hi nomen sortiti a Molosso Pyrrhi ex Andromacha filio.

q *Præter Passaronem*] Molossorum oppidum Dolopiam et aquilonem versus Passaro fuit, ut Horreum versus Aperantios et ortum, et Phylace ad meridiem, non procul finibus Amphilochiorum, Tecmon vero propius Arachtum fluvium et Cassiopæos. Stephanus tamen Tecmonem Thesprotis ascribit.

r *Duorum hominum noxæ civitatis accessionem facitis*] Gron. legit *civitatem*, quod sane rectum est, et elegans: posset tamen forte ita explicari, ut exprobraret multitudini Theodotus, quod civitatis suæ accessionem facerent ad crimen duorum, qui soli noxii; sive quod assentiendo seque adjungendo noxiis illis duobus, efficerent ut civitas accederet ad eorum crimen.

Civitatem] Ita recte conjiciebat J. F. Gronovius pro *civitatis*, quod est in editionibus. *J. Clericus.*

Digitized by Google

Simili pertinacia Cephali principis clausum Tecmonem, ipso interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum, oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, divisisque in hyberna copiis per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quo quinque legati ab Romá venerant, evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiavit de sententia consilii: 'Senatum populumque Romanum Illyrios esse liberos jubere. Præsidia ex omnibus oppidis, arcibus, et castellis sese deducturum. Non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses, et Taulantios, Dassaretiorum Pirustas,[17] [s] Rhizonitas, Olciniatas, quod, incolumi Gentio, ad Romanos defecissent. Daorseis [18] [t] quoque immunitatem dare, quod, relicto Caravantio, cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus et Dassarensibus [u] et Selepitanis [19] [x] ceterisque Illyriis vectigal dimidium ejus, quod regi pendissent.' [20] Inde in tres partes Illyricum divisit. Unam eam fecit, quæ supra dicta est; [y] alteram Labeatas omnes; tertiam Agra-

Drak.—16 Malebat Péris. *eruperunt*.—17 *Tirustas* editiones ante Sigon.—18 'Ptolem. *Δαουρσίους* vocat; all. puto *Δαορίζους*.' *Sigon*.—19 Vid. Not. Delph. inf.—20 '*Quod regi pendissent* prob. Voss. Gramm. v. 20. sed *pependissent* emend. Sigon. et Drak. Post hoc verbum excidisse videtur *remittere*,

NOTÆ

[s] *Dassaretiorum Pirustas*] Sic legendum ex Sigonio. Significatur autem non omnibus Dassaretiis concessam libertatem, sed uni eorum populo, Pirustis scilicet, ut et Rhizonitis, &c. qui extra Dassaretios.

[t] *Daorseis*] Ptolemæo dicuntur Daursii, locanturque in interiori Dalmatia sub Vardæis: Strabo Daorizos appellat, sitosque ait circa Naronem fluvium.

[u] *Dassarensibus*] Dassarenses Nostro hic appellantur, qui alias Dassaretii.

[x] *Et Selepitanis*] Videndum an pro *Salonitanis*, an pro *Salvianis*: legitur enim Salvia inter Liburniæ urbes mediterraneas apud Ptol. quæ Antonino Silvia. Plinius in Liburnia Stulpinos memorat: in Dalmatiæ insulanis, Separos Epetinos; e quorum duorum corruptis nominibus librariorum errore facile prodire potuerunt *Selepitani*.

[y] *Quæ supra dicta est*] Divisum itaque fuit Illyricum in tres partes, quarum prima continebantur Issenses insulani, Taulantii, Pirustæ, Rizonitæ, Olciniates, Daorsei, Scodrenses, Dassarenses, Selepitani, et Illyrii stricte sumti. Secunda vero complectebatur Labeatas. Tertia Agravonitas, Rizonitas, et Olciniatas eorumque accolas. Sed nec postre-

Digitized by Google

vonitas[1z] et Rhizonitas et Olciniatas accolasque eorum. Hac formula dicta in Illyrico,[y] ipse in Epiri Passaronem in hyberna rediit.

27. (28.) Dum hæc in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum Q. Maximum filium,[a] jam ab Roma regressum, ad Æginium[b] et Agassas[c] diripiendas mittit: Agassas, quod, cum Marcio consuli tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Æginiensium novum crimen erat.[2] Famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum, urbem ingressos, hostiliter sævierant. Ad Æniorum[3 d] quoque hostiliter urbem diripiendam L. Postumium misit, quod pertinacius, quam finitimæ civitates, in armis fuerant. Autumni fere tempus erat; cujus temporis initio circumeundam Græciam, visendaque, quæ nobilitata fama magis

[y] *Cum ita descripta esset in tres partes Illyricum.*

vel potius *imponere.*' Rupert. Doer. cum Muret. *impositum* excidisse suspicatur ante *quod.*—1 *Ascrivionitas* conj. Donjat.

2 'An post *erat* excidit *quod?*' Doering.—3 *Æneatum* legend. esse susp.

NOTÆ

mi duo populi, saltem toti, ad diversos Illyrici tractus referri facile possunt; et Scodram Labeatium urbem fuisse patet ex superioribus: unde conjicias in hæc nomina locorum propria mendi quidpiam irrepsisse. At Plinius lib. III. capp. 21. et 22. pro usu temporis sui, in tres conventus juridicos totum Illyricum ab Iapodibus et Liburnis ad Macedoniæ fines partitur, Scardonitanum in Liburnia, Salonitanum et Naronitanum in Dalmatia.

[z] *Agravonitas*] Vide num scribendum sit *Ascrivionitas*. Fuit enim Ascrivium seu Ascrivion Dalmatiæ urbs, quam recentiores *Cataro* nominant, vel *Castelnuovo*.

[a] *Q. Maximum filium*] L. Æmilii Paulli, qui Persen debellatum cepit, filius natu maximus fuit hic Q. Fabius Maximus Æmilianus, qui in Fabiorum gentem transiit adoptione Q. Fabii Maximi Labeonis.

[b] *Æginium*] Æginium invenio in Estiæotide supra fontem Ionis amnis, versus Pelagoniam Tripolitidem. Erat et aliud ejusdem nominis oppidum in Tymphæis Macedoniæ Illyricæ versus meridiem populis, in confinio Epiri.

[c] *Agassas*] Agassæ ponuntur in Pieria Macedoniæ regione; Dio ad occasum inter Mityn et Ascordum fluvios.

[d] *Ad Æniorum*] Æniam urbem in parte boreali Paraxiæ Macedonicæ regionis ad sinum Thermaicum fuisse diximus: hodie *Moncastro:* ab ea diversa est Ænos urbs Thracica ad ostium Hebri fluvii: Græcis adhuc *Æno*, Turcis *Ignos:* quod ab Ænea in transitu conditum dicit r.

Digitized by Google

auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, ut statuit, præposito castris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio [e] et Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclytum oraculum: ubi, sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impposituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinavit. Lebadiæ quoque [f] templum Jovis Trophonii [4 g] adiit. Ibi cum vidisset os specus, per quod oraculo utentes sciscitatum Deos descendunt, sacrificio Jovi Hercynnæque † facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi Eubœæque insulæ,[5 h] ponte continenti junctæ, descendit. A Chalcide

Drak.—4 *Trophonis* edd. ante Sigon.—5 Ita ex emend. Gron. recepit Rupert. pro vulg. *Euripi* * *ævoque ante insulæ*, quod habent edd. Gron. Dou-

NOTÆ

[e] *Scipione filio*] Ex quatuor filiis L. Æmilii Paulli, de quo hic agitur, secundus nascendi ordine erat hic P. Cornelius Scipio Æmilianus, in adoptionem datus P. Cornelio Scipioni Africani filio, et ipse postea Africanus, cognomento minor.

[f] *Lebadiæ quoque*] Bœotiæ urbs fuit Lebadia, sita inter Heliconem montem et Cheroneam urbem, haud procul Coronea, Copaidi lacui ad occasum: nunc plerisque *Badia*. Fallor, aut ab hoc oppido pars magna Helladis veteris, nunc *Livadia* dicitur.

[g] *Templum Jovis Trophonii*] Strabo quoque apud Lebadiam situm ait Jovis Trophonii oraculum. Plut. in Sylla testatur sua ætate eo uno in loco totius Bœotiæ solita reddi oracula, cum reliqua omnia defecissent. Fuit autem Trophonius Ergini Orchomeniorum reguli e Minyis filius, Agamedis frater, architectus insignis; qui Delphis templum Apollinis ædificavit, et apud Lebadiam in subterraneo fano a se constructo aliquamdiu ipse oracula edidit; verum cum fame periisset, ferunt genium nescio quem antrum illud subiisse, atque ex eo fudisse oracula: traditum autem est qui in antrum illud descendisset, nunquam postea risisse: qua de re Erasmus ad adagium 'in Trophonii antro vaticinatus.' De hujus oraculi origine, totoque consulendi ritu, Pausanias in Bœoticis sub finem: qui tamen Trophonii specum egressis, cum mente risum etiam redire testatur.

† *Jovi, Hercynnæque*] Hercynna nympha fuit comes Proserpinæ, Cereris filiæ, a qua nomen accepit amnis oraculo Trophonii vicinus, teste eodem Pausania. Eam Scholiastes Lycophronis Trophonii filiam fuisse scribit, et illum Deum statuisse.

[h] *Ad spectaculum Euripi Eubœæque insulæ* [*Euripi*, * *ævoque ante*]} Pro *ævoque* reponit Florebellus *Eubœæque*, probante Sigonio, et confirmante ex Plinii auctoritate Gronovio. Qua de re dictum lib. XXVIII. c. 7.

Euripi Eubœæque insulæ] Ita J. F. Gron. Antea erat asteriscus, et *ævoque ante*. J. Clericus.

Digitized by Google

Aulidem trajicit, trium millium spatio distantem, portum inclytum statione quondam mille navium Agamemnoniæ classis, Dianæque templum, ubi navibus cursum ad Trojam, filia victima aris admota,[i] rex ille regum petiit. Inde Oropum[k] Atticæ ventum est; ubi pro Deo vates Amphilochus[l] colitur, templumque vetustum est, fontibus rivisque circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem et ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem,[m] portus,[n] muros Piræeum[6] urbi jungentes, navalia magnorum imperatorum, simulacra Deorum hominumque, omni genere et materiæ et artium insignia.

28. (29.) Sacrificio Minervæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit. Urbs erat tunc præclara ante excidium.[o] Arx quoque et Isthmus præ-

jat. Drak. In Crev. abest tantum nota lacunæ.—6 *Pyreum* edd. ante Sigon. Mox *navalia, magnorum imperatorum monumenta, simulacra, &c.* conj. Crev. Deinde *artis* malit Duk.

NOTÆ

[i] *Filia victima aris admota*] Recte *aris admotam* pro victima Iphigeniam apud Aulidem dixit: oblata enim fuit, non immolata.

[k] *Inde Oropum*] Sita erat ad mare Oropus in Atticæ et Bœotiæ confinio: olim tenebant Bœoti, donec Philippus Macedonum rex, postquam Thebas expugnasset, Oropum Atheniensibus attribuit: hodie Zardus *Zucamini* vocari ait: Nardus vero *Susamino*.

[l] *Vates Amphilochus*] Apud Psophidem, Oropiorum castellum, fuit ex Strab. templum et oraculum Amphiarai vatis Argivi, qui eo loco cum curru, quo ex Thebana obsidione fugiebat, terræ hiatu absorptus dicitur. Eum Oropii, ac post eos reliqui Græci, in Deorum numerum retulere, quemadmodum Lebadei Trophonium, Eleuntii Protesilaum. Ara ejus templi in quinque partes distributa erat, quarum tertia Vestæ, Mercurio, Amphiarao filiisque Amphilochi sacra erat. Fuit autem Amphilochus Amphiarai filius, Alcmæonis frater: hujus tamen nulla in ara mentio propter cædem matris Eriphyles. Amphilocho ipsi ara sua fuit apud Athenienses: oraculum vero ejus apud Mallum Ciliciæ urbem; quod omnium, quæ sua ætate extabant, minime fallax fuisse testis est Pausan. in Atticis. Videtur itaque Livius hoc loco Amphilochum hic dixisse pro Amphiarao.

[m] *Arcem*] In arce Athenarum fuit Palladis templum, a quo urbi nomen: ibi nunc residet præfectus Turcicus.

[n] *Portus*] Portus Athenarum tres memorantur, Piræeus, Munichia, Phalerus: eorum duo priores longis muris conjuncti urbi a Themistocle, quæ μακρὰ τείχη dicta.

[o] *Ante excidium*] Nempe excidium quod paulo post passa est Corinthus

Digitized by Google

buere spectaculum: arx inter omnia [7] [p] in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: Isthmus duo maria, ab occasu et ortu solis finitima, arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde et Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclytam Æsculapii nobili templo; quod, quinque millibus passuum ab urbe distans, nunc vestigiis revulsorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacraverant Deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem: unde per Megalopolim Olympiam ascendit; ubi et alia quidem spectanda visa, et,[8] Jovem [q] velut præsentem intuens, motus animo est. Itaque, haud secus quam si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari jussit. Ita peragrata Græcia, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello privatim aut publice sensisset, inquireret, ne cujus metu solicitaret animos sociorum,[9] Demetriadem cum revertit,[9] [r]

[9] *Ne sociorum animos ullius rei timore anxios redderet.*

7 Vid. Not. Delph. inf.—8 'Forte leg. *sed* cum Gron. vel potius *at* cum Crev. quo pondus orationi additur.' *Rupert.* 'Sed fateor remanet aliquid scabri: concinnior sane esset oratio, si Livius scripsisset, *ubi inter alia spectanda Jovem, velut præsentem, intuens motus animo est.*' Doering.—9 Drak.

NOTÆ

a Mummio, infra Epit. LII. De urbibus Peloponnesi hoc cap. memoratis dictum ad dec. III. et IV.

[p] *Arx inter omnia*] Amplector Gronovii conjecturam scribentis *arx inter mœnia.* Intelligitur Acrocorinthus, arx monti imposita in meditullio fere urbis, de qua alias. Cum ea Ithome arx Messeniorum comparatur a Strab.

[q] *Et, Jovem velut præsentem*] Jovis Olympii hoc simulacrum (quod ibi Cypseli Corinthiorum tyranni donum fuit) non marmoreum, sed eburneum, Phidiæ opus, ad artis miraculum, tum magnitudine, tum majestatis specie. Tantum certe fuit, ut quamvis templum maximum esset, proportionis tamen sive symmetriæ habita ratione, sedentis habitu fingendus fuerit; ita ut si surgeret, tectum superaturus videretur, ut Strabo idem observat lib. VIII.

At Jovem] Sic reposui pro *et Jovem;* J. F. Gron. volebat *sed Jovem.* J. Clericus.

[r] *Demetriadem cum revertit*] Nollem scribere *cum revertisset;* nondum enim reverterat L. Æmilius Demetriadem; sed quo tempore revertebatur, cum nondum eo pervenisset, obvios in itinere habuit Ætolos, de quibus hic agitur.

Digitized by Google

in itinere sordidata turba Ætolorum occurrit; mirantique et percunctanti, quid esset, defertur, quingentos quinquaginta principes ab Lycisco et Tisippo, circumsesso senatu per milites Romanos, missos a Bæbio præside, interfectos; alios in exilium actos esse; bonaque eorum, qui interfecti essent, et exulum possidere, qui arguebant. Jussis Amphipolim[10] adesse, ipse, convento Cn. Octavio Demetriade, postquam fama accidit, trajecisse jam mare decem legatos, omnibus aliis omissis, Apolloniam ad eos pergit.[s] Quo cum Perseus obviam Amphipoli nimis soluta custodia processisset, (id diei iter est,) ipsum quidem benigne allocutus est: ceterum, postquam in castra ad Amphipolim venit, graviter increpuisse traditur C. Sulpicium; primum, quod Persea tam procul a se vagari per provinciam passus esset;[11] deinde, quod adeo indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hybernacula sua pateretur; referrique tegulas et resarciri tecta, sicut fuerant, jussit. Et Persea quidem cum majore filio Philippo, traditos A. Postumio, in custodiam misit; filiam cum minore filio, a Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit.

29. (30.) Ipse, ubi dies venit, quo adesse Amphipoli denos principes civitatium[t] jusserat, literasque omnes, quæ ubique depositæ essent,[r][12] et pecuniam regiam conferri,

[r] *Et cuncta monumenta actorum publicorum, sed præsertim epistolas ad Perseum missas, ejusque commentaria.*

malit *revertitur*, et J. F. Gron. *revertisset.*—10 ‘Aut legend. *Amphipoli*, aut, si Livius scripsisset *Amphipolim*, voces *in castris ad* ante *Amphipolim* excidisse statuendum videtur.’ *Doering.*—11 Pro *esset* apud Crev. legitur *est*; apud Doujat, verbum post *passus* omnino abest.

12 Malit Doer. *ubi quæ depositæ essent*, vel *ubicunque depositæ essent.*—

NOTÆ

[s] *Apolloniam ad eos pergit*] Ex pluribus hujus nominis in ipsa Macedonia urbibus, indicatur ea quæ ad Chabrium amnem sita in Amphaxitide regione Thraciæ vicina.

[t] *Denos principes civitatium*] *Decem primi*, Græce δεκάπρωτοι, sub imperatoribus Romanis dicebantur decemviri ex ordine decurionum, qui, inter alia, tributorum exactioni incumbebant. Hic intelligi videntur decem, qui in senatu aut consilio cujusque civitatis Macedonicæ prima tenebant loca.

Digitized by Google

cum decem legatis, circumfusa omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen novum formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus,[a] præco, accensus, insueta omnia oculis auribusque; quæ vel socios, nedum hostes victos, terrere possent. Silentio per præconem facto, Paullus Latine, quæ senatui, quæ sibi ex consilii sententia visa essent, pronuntiavit: ea Cn. Octavius prætor (nam et ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. 'Omnium primum liberos esse jubere Macedonas, habentes urbes easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum dimidium ejus, quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde in quatuor regiones dividi[a] Macedoniam. Unam fore et primam partem, quod agri inter Strymonem et Nessum amnem[13] sit: accessurum huic parti trans Nessum, ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter Ænum et Maroneam et Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occasum, Bisalticam omnem[14] cum Heraclea, quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleam et Bisaltas: ab occasu qua[15] Axius terminaret fluvius, additis Pæonibus, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis[16] ab occasu, cingunt: ad septemtrionem Bora mons[17] obji-

[a] *Lictor propius adeuntes ex officio summovere solitus.*

13 Malit Rupert. *amnes;* et monet *Nessum* aliis *Nestum* et *Nesum* dici.—14 'Drak. h. l. conj. *vergentem ad occasum Bis. o.* i. e. omnem illam Bis. quæ trans Strymonem vergit ad occasum. Contra Periz. ad Ælian. V. H. v. 11. infra c. 30. emend. *Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros; trans Nessum autem et circa Strymonem multas frugum proprietates.*' Rupert.—15 Vox *qua* abundare videtur Drak. Mox pro *Pæonibus, Pæonis* edd. ante Gron.—

NOTÆ

[a] *In quatuor regiones dividi*] Constitutus in Macedonia numerus idem velut conventuum, qui in Hispania Tarraconensi fuisse legitur apud Plin. Nam jubentur concilia cujusque partis convenire Amphipolin, Thessalonicam, Pellam, et Pelagoniam, id est, ni fallor, Stobos, quæ urbs Pelagoniæ: hæc vero Pæoniæ late sumtæ pars.

Digitized by Google

citur.[x] Adjecta huic parti regio Pæoniæ, qua ab occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoque et Berœa eodem concesserunt. Quarta regio trans Boram montem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum, ubi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eo concilia suæ [18] cujusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari jussit.' Pronuntiavit deinde, 'neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoque auri atque argenti non exerceri: ferri et æris permitti.' Vectigal exercentibus dimidium ejus impositum, quod pependissent regi. Et sale invecto uti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod et sua fuisset, et continens esset finibus suis, 'omnibus dare libertatem' pronuntiavit, 'qui sub regno Persei fuissent.' Post non impetratam Pæoniam salis commercium dedit: tertiæ regioni imperavit, ut Stobos Pæoniæ deveherent, pretiumque statuit. Navalem materiam et ipsos cædere, et alios pati vetuit.[t] Regionibus, quæ affines barbaris essent, (excepta autem tertia, omnes erant) permisit, ut præsidia armata in finibus extremis haberent.

30. (31.) Hæc, pronuntiata primo die conventus, varie affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit et [19] levatum annuum vectigal. Regionatim commerciis interruptis ita videri lacerata,[20] tanquam animalia in artus, alterum alterius indigentes, distracta: adeo, quanta Macedonia esset, quam divisui facilis,[1] et a se ipsa quæque contemta[y]

[t] *Et ne paterentur ut alii ligna ad navigandum cæderent.*

16 *Amnes* malit Gron.—17 Conj. Rupert. *Bermius mons.*—18 Potius *sua* placet Gron.

19 *Et* del. Gron. Doujat.—20 Omnino leg. *lacerari* censet Crev.—1 *Divisu fac.* mavult Crev. Mox *ut se ipsa q. contenta* emend. Sigon. *et se ipsa q. con-*

NOTÆ

[x] *Bora mons objicitur*] Orbelum, opinor, significat, quo Macedonia dividitur a Mœsia.

[y] *A se ipsa quæque contemta*] Quis Sigonio non adhæreat, probanti, ut seipsa quæque contenta pars esset?

Digitized by Google

pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros, (trans Nessum amnem incolunt et circa Strymonem,) et multas frugum proprietates, et metalla, et opportunitatem Amphipolis; quæ objecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Thessalonicen et Cassandriam, habet; ad hoc Pallenen, fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronen ac montem Atho, (Æneæ vocant hunc,) alii ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportune versi. Tertia regio nobiles urbes, Edessam et Berœam et Pellam, habet, et Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoque permultos Gallos et Illyrios, impigros cultores. Quartam regionem Eordæi et Lyncestæ et Pelagones incolunt; juncta his Atintania et Stymphalis et Elimiotis. Frigida hæc omnis duraque cultu et aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet. Ferociores eos et accolæ barbari faciunt; nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Divisæ itaque Macedoniæ partium usibus separatis, quanta universos teneat [x] Macedonas,[2] formula dicta, cum leges quoque se daturum ostendisset.

31. (32.) Ætoli deinde citati: in qua cognitione magis, utra pars Romanis, utra regi favisset, quæsitum est, quam utri fecissent injuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores: exilium pulsis æque ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic eventus Ætolorum causæ in omnibus Græciæ gentibus populisque eorum, qui partis Romanorum fuerant, inflavit [3] ad intolerabilem superbiam animos; et obnoxios pedibus eorum subjecit, quos aliqua parte suspicio favoris in regem conti-

sента Crev, *et ut se ipsa* Drak.—2 *Quæ univ. teneret M.* conj. Gron.

NOTÆ

[x] *Quanta universos teneat*] Immo, *quæ universos teneret Macedonas, formula dicta*, id est, constitutum est a Paullo qua ratione regeretur tota Macedonia, ordinatis scilicet ejus partibus.

Digitized by Google

gerat. Tria genera principum in civitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, sibi privatim opes oppressis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adversum, libertatem et leges tuebatur. His ut major apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis ejus fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cum frequentes et ex Peloponneso, et ex Bœotia, et ex aliis Græciæ conciliis adessent, implevere aures decem legatorum: 'Non eos tantum, qui se propalam per vanitatem jactassent tanquam hospites et amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto favisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in conciliis adversus Romanos omnia instruxisse:[x] nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi, fractis animis partium, aleretur confirmaretur que auctoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum spectarent.'[4] Ab his editis nominibus, evocati literis imperatoris ex Ætolia Acarnaniaque et Epiro et Bœotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur:[z] in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius et Cn. Domitius, ut ipsi edicto evocarent. Id duabus de causis factum: una, quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, et forsitan etiam in periculo fore Callicratem et ceteros criminum auctores delatoresque: altera, cur præsentes evocarent, causa erat, quod ex aliis gentibus principum literas deprehensas in commentariis regiis habebant; in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inventis. Ætolis dimissis, Acarnanum citata gens. In his nihil novatum, nisi quod Leucas exemta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publice aut privatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere, et

[x] *Ceteros in conventibus civitatum suarum, prætextu libertatis conservandæ, cuncta direxisse et comparasse contra Romanos.*
[z] *Cum nomina eorum, qui minus fidi Romanis partibus censebantur, indicata fuissent decem legatis ab iis, qui ex Peloponneso aliisque Græciæ conventibus ad eos missi fuerant.*

3 'An pro *inflavit* scripsit Livius *incidavit*?' Doering.—4 Ex emend. Gron.

Digitized by Google

ad Antissan[7] in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt, quod Antenorem, regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus,[5] [8] portu receptum commeatibus juvissent.[6] Duo securi percussi viri insignes, Andronicus Andronici filius Ætolus, quod, patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset, et Neo Thebanus, quo auctore societatem cum Perseo junxerant.

32. (33.) His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus advocatum concilium: pronuntiatum, 'Quod ad statum Macedoniæ pertinebat,[7] senatores, quos Synedros vocant, legendos esse, quorum consilio res publica administraretur.' Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis, majoribus quam quindecim annos natis,[8] præcedere in Italiam placeret. Id, prima specie sævum, mox apparuit multitudini Macedonum, pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratique, duces exercituum, præfecti navium aut præsidiorum, servire regi humiliter, aliis superbe imperare assueti; prædivites alii, alii, quos fortuna non æquarent, his sumtibus pares: regius omnibus victus vestitusque; nulli civilis animus, neque legum neque libertatis æquæ patiens. Omnes igitur, qui in aliquibus ministeriis regiis, etiam qui in minimis legationibus fuerant, jussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed sociis bene meritis, dare videre-

pro *expectarent*.—5 Rupert. conj. *esset*. Gronovius conj. *vagabatur*, vel *erat vagus*, vel *errabat vagus*; et Crev. *erat vagatus*.—6 *Portum receptum non commeatibus* edd. ante Sigon.

7 'Verba Paulli aut potius legatorum Rom. Hinc Crev. conj. *pertineat*, et Duk. *pertineret*.' Rupert.—8 *Majoribus XV. annis natu*, vel tantum *m. XV. annis* conj. Duk.

NOTÆ

[7] *Ad Antissan*] Fuit Antissa urbs Lesbi insulæ in boreali plaga, quæ Asso Troadis oppido ex adverso respondet, ut Methymna Antando Mysiæ Minoris.

[8] *Est* [*erat*] *vagatus*] Sic partim ex sententia J. F. Gronovii, pro *est vagatus*. J. Clericus.

Digitized by Google

tur, et quas ne usus quidem longo tempore (qui unus est legum corrector) experiendo argueret. Ab seriis rebus ludicrum,[a] quod ex multo ante præparato, et in Asiæ civitates, et ad reges missis, qui denuntiarent, et cum circumiret ipse Græciæ civitates, indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam et artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, et athletarum, et nobilium equorum convenit, et legationes cum victimis, et quicquid aliud Deorum hominumque causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificentiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ et opulentia et cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant, et convivium instruere, et ludos parare ejusdem esse, qui vincere bello sciret.

33. (34.) Edito ludicro omnis generis clypeisque æreis in naves impositis, cetera omnis generis arma, cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam Luamque matrem,[b] et ceteros Deos, quibus spolia hostium dicare jus fasque est, ipse imperator, face subdita, succendit. Deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes conjecerunt. Notata est in illo conventu Europæ Asiæque, undique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis navalibus terrestribusque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas[9] annonæ, ut et privatis, et civitatibus, et gentibus, dona data pleraque ejus generis sint ab imperatore, non in usum modo præsentem, sed etiam quod domos aveherent. Spectaculo fuit ei, quæ venerat,[10] turbæ non scenicum magis ludicrum, non certa-

9 *Utilitas* edd. ante Sigon.—10 Malit Duk. *convenerat*.

NOTÆ

[a] *Ludicrum*] Agones omnis generis et sacrificium atque convivia L. Paulli memorat etiam Plut. eorum magnificentiam prædicans: meminit et horum ludorum Livius Epit. lib. XXXI.

[b] *Luamque matrem*] De hac diximus lib. VIII. c. 1. Cave ne Dempsterum sequare, qui *Lunam* pro *Lua*

mina hominum, aut curricula equorum, quam præda Macedonica omnis, ut viseretur, exposita statuarum tabularumque, textilium et vasorum ex auro et argento et ære et ebore factorum ingenti cura in ea regia; ut non in præsentem modo speciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum usum fierent. Hæc, in classem imposita, devehenda Romam Cn. Octavio data. Paullus, benigne legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die pervenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod vocant)[c] biduum moratus, P. Nasicam et Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea juverant bello, misit, jussos ad Oricum sibi occurrere: ipse, Epirum petens, quintisdecimis castris Passaronem pervenit.

34. (35.) Haud procul inde Anicii castra aberant. Ad quem literis missis, ne quid ad ea, quæ fierent, moveretur, 'senatum prædam Epiri civitatium, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse,' summissis centurionibus in singulas urbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, ut liberi Epirotæ, sicut Macedones, essent, denos principes ex singulis evocavit civitatibus. Quibus cum denuntiasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes civitates cohortes dimisit. Ante in ulteriores, quam in propiores, profecti, ut uno die in omnes pervenirent. Edita tribunis centurionibusque erant, quæ agerentur: mane omne aurum argentumque collatum: hora quarta signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaque præda fuit, ut in equitem quadringeni denarii,[d] peditibus duceni dividerentur,[e] centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta. Vendita

NOTÆ

ponit. Dianam Λύην cognominatam Syracusanis scribit Diomedes grammaticus lib. de Origine Bucolicor.

[c] *Ad Spelæum (quod vocant)*] Loci nomen haud procul Pella.

[d] *Quadringeni denarii*] Nobis essent circiter 160. libræ.

[e] *Peditibus duceni dividerentur*] Id est, nostra pecunia, libræ Francicæ 80.

præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paullus ad mare Oricum descendit, nequaquam, ut ratus erat, expletis militum animis, qui, tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias invenisset, exercitu in naves imposito, in Italiam trajecit. Et post paucos dies Anicius, conventu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, jussisque in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem caussæ reservarat,[11] et ipse, navibus expectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam trajecit. Cum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos et regem Eumenem missi erant, in Asiam pervenerunt. Induciis per hyemem factis, et Galli domos abierant,[12] et rex in hyberna concesserat Pergamum, gravique morbo æger fuerat. Ver primum ex domo excivit;[13] jamque Synnada pervenerant,[f] cum Eumenes ad Sardes undique exercitum contraxerat. Ibi et Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, et Attalus cum eis profectus; sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque, ferociorem eum deprecando factum: ut mirum videri posset, inter tam [14] opulentos reges, Antiochum Ptolemæumque, tantum legatorum Romanorum verba valuisse, ut extemplo pacem facerent; apud Gallos nullius momenti fuisse.

35. (36.) Romam primum reges captivi, Perseus et Gentius, in custodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, ut

11 Dnk. post *reservarat* vocem *senatui* excidisse existimat.—12 *Abierunt* Gron. Doujat.—13 Supplend. ant addend. *Gallos* censet Crev.—14 *Tam* del. Gron. Doujat. Crev. *In perquam opulentos*, vel *in tam opul.* conj. Rupert.

NOTÆ

[f] *Synnada pervenerant*] Nomen est urbis e primariis Phrygiæ magnæ, a qua marmor Synnadicum: vetus nomen retinet.

Digitized by Google

Romam venirent, principumque Græciæ. Nam hi quoque non solum præsentes exciti erant, sed etiam, si qui apud reges esse dicebantur, literis arcessiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regia nave ingentis magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis, non insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium,[f] adverso Tiberi ad urbem est subvectus, completis ripis obviam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius et Octavius classe sua advecti. Tribus iis omnibus decretus est ab senatu triumphus; mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex auctoritate Patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent,[15] ut iis, quo die urbem triumphantes inveherentur, imperium esset. Intacta invidia media sunt: ad summa ferme tendit. Nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum est: Paullum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat; de præda parcius, quam speraverant ex tantis regiis opibus, dederat nihil relicturis,[16] [g] si aviditati indulgeretur, quod in ærarium deferret. Totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, privatim imperatori inimicus, prensando ipse et per suæ legionis milites solicitando stimulaverat, ut frequentes ad suffragium adessent: 'Imperiosum ducem et malignum antiquando rogationem, quæ de triumpho ejus ferretur, ulciscerentur. Plebem urbanam secuturam esse

[f] *Stragula veste purpurea, quæ Persei fuerat.*

15 'Si hic Livius non recessit a consuetudine sua loquendi, scripsit *cum trib. pl. ageret, ex a. Patrum rogationem ad populum ferrent.*' Duker. 'Equidem potius vocem *qui* ante *rogationem* excidisse suspicor.' *Doering.*—16 *Re-*

NOTÆ

[g] *Nihil relicturis* [*relicturus*] Suggerit Gronov. *nihil relicturis*, scilicet militibus. Commoda haud dubie sententia: sed quam Livii menti omnino consentaneam dicere non ausim. Videtur enim velle Æmilium Paullum providisse futurum, ut, si aviditati militum indulgeret, nihil sibi ipse reliquum faceret quod posset in ærarium inferre.

Digitized by Google

militum judicia. Pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse?[17 h] Ne speraret ibi fructum gratiæ, ubi non meruisset.'

36. (37.) His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis ferret, et privatis lege dicendi locus esset,[i] nec ad suadendum, ut in re minime dubia,[18] quisquam procederet,[k] Ser. Galba repente processit, et a tribuno postulavit, 'Ut, quoniam hora jam octava diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Æmilium non juberent triumphare, in posterum diem differrent, et mane eam rem agerent.[19] Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse.' Cum tribunus dicere eo die, si quid vellet, juberet, in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque, 'Exacta acerbe munia militiæ plus laboris, plus periculi, quam desiderasset res, injunctum; contra in præmiis, in honoribus, omnia arctata; militiamque, si talibus succedat ducibus,[20] horridiorem asperioremque bellantibus; eandem victoribus inopem atque in-

licturus Gron. Doujat. Crev. Vid. Not. Delph. inf. Paulo sup. *Quia antiqua* malebat Gron.—17 'Interrogatione verba animant Grut. et Perizonii. *dare non posse* conj. Sigon. et Crev. *Pecuniam illum non dare potuisse: militem honorem non dare posse* malebat Gron.' *Rupert.*

18 Vid. Nott. Delph. inf.—19 *Differret* et *ageret* emend. Jac. Periz. cui extrema verba cap. adversari putabat Drak.—20 Conj. Doer. *si talia succe-*

NOTÆ

[h] *Militem honorem dare posse*] Turneb. sic interpretatur, ut velit eum, qui potestatem habeat dandi, potestatem quoque non dandi habere. Sigon. aliique interjiciunt negationem, *militem honorem dare non posse*: Gron. mavult, *pecuniam illum non dare potuisse, militem honorem non dare posse*: quæ vera mihi lectio videtur, et germanam auctoris sententiam exprimere.

[i] *Et privatis lege dicendi locus esset*] Miror Sigonium non vidisse quod Gronovio succurrit, deesse præpositionem, scribendumque *de lege dicendi*: postquam enim proposita a magistratu, et promulgata lex fuerat, privatis copia dabatur dicendi de ea, et rationes proferendi, quibus populus suaderi aut dissuaderi posset.

[k] *Ut in re minime dubia, quisquam procederet*] Ita emendavit Sigon. cum quo Manutius sentiebat. Erat tamen in omnibus antea editis ex antiquo libro, *in re minime dubia si quisquam*: a quo, ne nimium recedat Gron. cogitandum proponit *nec ad suadendum, ut in re dubiosa, quisquam procederet*: nititur Gellii auctoritate, qui *dubiosi* nomen non semel usurpat.

Digitized by Google

honoratam futuram. Macedonas in meliore fortuna, quam milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros,[1] non omnia in ducis, aliquid et in militum manu esse.' His vocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleverunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intro vocatæ primæ tribus cum antiquarent,[y] concursus in Capitolium principum civitatis factus est, 'Indignum facinus esse,' clamitantium, 'L. Paullum, tanti belli victorem, dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari. In uno nimis se per ambitionem peccare.[1 m] Quid, si domini milites imperatoribus imponantur?' In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem, hoc tumultu sedato, M. Servilius, qui consul et magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent, ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni, cum ad delibe-

[y] *Cum primæ tribus inductæ in ovile ad ferenda suffragia rejicerent legem a Tib. Sempronio latam de triumpho P. Æmilii.*

dant ducibus.—1 'Scribe *ultro nimis sæpe per ambitionem peccare* [quod in textum recepit Doer.] sc. imperatores, aut *peccari*, vel *ultro nimis sæpe ambitionem peccare* sc. imperatorum.' *Gron.* prob. Drak. 'Sed forte leg. *in unanimis* (h. e. si concordes essent imperatores ac milites) *sæpe ambitionem peccare*.'

NOTÆ

[1] *Intellecturos potentes viros*] Ait Galba se ostensurum primoribus et magistratibus, penes quos imperium in exercitum erat, quæ in bello gerantur, non ex ipsis solis pendere.

[m] *In uno nimis se per ambitionem peccare*] Jubet Gron. scribi *ultro nimis sæpe per ambitionem peccari: quid si domini milites imperatoribus imponantur?* vel, *ultro nimis sæpe ambitionem peccare*, nempe imperatorum; ut sit sensus: sæpe imperatores præter necessitatem peccare, disciplinam ambitionis causa remittendo: quid futurum si metu militum cogantur eis nimium indulgere? Mihi alia sententia in mentem venit, si minori correctione legatur *in uno nimis sæpe ambitionem peccare;* ut ambitio non ad imperatorem, sed ad minores belli duces referatur; qualis hic Galba tribunus militum secundæ legionis, per cujus ambitiosam audaciam, si negaretur Æmilio Paullo triumphus, et cuilibet tribuno daretur facultas imperatorem suum calumniandi, ita ut a militantium arbitrio penderet imperatorum triumphus, verendum erat, ne imposterum hi minus dicto audientem haberent exercitum in minorum ducum erga milites indulgentia.

Digitized by Google

randum secessissent, victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, revocaturosque se easdem tribus renuntiarunt,[2] si M. Servilius aliique privati, qui dicere vellent, dixissent.

37. (38.) Tum Servilius: 'Quantus imperator L. Æmilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis erat, quod, cum tam seditiosos et leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque, antiqua disciplina habiti, neque fecerunt.[3] [n] Ser. quidem Galba, si in L. Paullo accusando tirocinium ponere, et documentum eloquentiæ dare voluit, non triumphum impedire debuit, quem, si nihil aliud, senatus justum esse judicaverat: sed postero die, quam triumphatum est, privatum eum visurus esset,[4] [p] nomen deferret,[q] et legibus interrogaret,[s] aut serius paulo, cum primum magistratus ipse cepisset,[r] diem diceret, inimicum ad populum

[s] *Secundum leges reum ageret.*

Rupert. Vid. Not. Delph. inf. cum emend. Doujat.—2 *Pronuntiarunt* malit Duk.

3 'Leg. cum Rubenio *tunc quieverunt* censent Gron. Crev. et Drak. Sed vereor ne hæc langueant, et sic eadem sententia bis terve expressa sit. Malim *in pace fremunt;* et mox *si in L. Paullo accusandi tirocinium ponere cet.*' Rupert. Putat Doer. in *neque* latere *nunc quoque.*—4 'Pro *eum* alii *cum* [ut Gron. Doujat. Crev.] ex emend. Sigon. *postero die, quam triumphatum, et cum privatum eum v. e.* conj. Gron. *p. die, quam triumphatum, privatumque cum* vel *eum v. e.* Jac. Periz. *p. die, quam triumphatum, et privatum eum v. e.* Drak.

NOTÆ

[n] *Antiqua disciplina habiti, neque fecerunt*] Aut aliquid deest, aut mutanda scriptura, et cum Alb. Rubenio legendum *antiqua disciplina habiti tunc quieverunt.*

Hique fecerunt] Alb. Rubenius recte conjiciebat *tunc quieverunt*, quod prob. J. F. Gronovius. *J. Clericus.*

[p] *Et privatum eum* [*cum*] *visurus esset*] Scribit Gronov. *sed postero die quam triumphatum, et cum privatum eum visurus esset.*

[q] *Nomen deferret*] Mavult Sigon. *deferre, interrogare,* &c. modo infinitivo; ut referantur ad verbum *debuit.* Mihi vero elegantior videtur modus subjunctivus, ut Gallice diceremus *après cela, qu'il le deferat, qu'il intentat son accusation contre lui.*

[r] *Cum primum magistratus ipse ce-*

Digitized by Google

accusaret.[5] Ita et pretium recte facti triumphum haberet L. Paullus pro egregie bello gesto, et pœnam, si quid et vetere gloria sua et nova indignum fecisset. Sed videlicet, cui crimen nullum, nullum probrum dicere poterat,[6] ejus obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesterno die ad accusandum L. Paullum petiit: quatuor horas, quantum supererat diei, dicendo absumsit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cujus vitia vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim objecit, quod L. Paullus, si causam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper[7] faciat: unam militum Macedonicorum; puram alteram, integrioris judicii, et a favore et odio,[8] universo judicante populo Romano. Apud concionem togatam et urbanam prius reus agatur.[s] Quid apud Quirites Romanos, Ser. Galba, diceres? Illa enim tibi tota abscisa oratio esset: 'in statione severius et intentius institisti; vigiliæ acerbius et diligentius circumitæ sunt;[9] operis plus, quam antea, fecisti, cum ipse imperator et exactor circumires;[t] eodem die et iter fecisti, et in aciem ex itinere duxisti. Ne vic-

Idem mihi in mentem venit, sed et *cum* pro *quam*.' Rupert.—5 Vid. Not. Delph. inf.—6 *Cui crimen nullum probrum* edd. ante Sigon. Posterius *nullum* uncinis includit Crev. Pro *cui* malit Crev. *cujus*.—7 In *parumper* latere fortasse *pro tempore* putabat Doer.—8 Una voce transposita, malebat Drak. *alteram integrioris judicii et puram a favore et odio.* Mox *res agatur* conj. Mur.—9 '*Institit*, et *circumiret*, et mox *ductus es* emend. Gron. probb. Crev. et Drak. Pro *duxisti* possis etiam conjicere *ivisti* vel *iter fecit et in a. ex i. duxit.*

NOTÆ

pisset] Galba scilicet, qui adhuc privatus, honores tamen ambire poterat; et paulo post videtur, prætor factus, male adversus Lusitanos pugnasse.

[s] *Prius reus agatur*] Forte, *res agatur*, inquit Muretus: quod ut sanum rectumque, ita minus necessarium videri possit, vulgatam lectionem retinere volentibus.

[t] *Et exactor circumires*] Immo sane *circumiret*, ut vult Gron. sed nihil est, quod mutetur. Acute enim inducitur Galba objiciens L. Paullo quæ tum per milites, tum per seipsum fecerat; quasi illi exprobraretur a Galba, quod laudi vertendum erat. Recte igitur oratione ex persona Galbæ versa ad L. Æmilium, 'institisti, operis plus fecisti, circumires, iter fecisti, aciem duxisti.' Deinde ex persona Servilii Paullum defendentis converso ad ipsum Galbam sermone, 'ne victorem quidem te (o Galba, et exercitum tecum) acquiescere passus est (Paullus): statim ad persequendos hostes duxit,' &c.

Digitized by Google

torem quidem te acquiescere passus est: statim ad persequendos hostes duxit. Cum te præda partienda locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, et in ærarium laturus.' Hæc sicut ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum avaritiæ suæ inservitum censent; ita apud populum Romanum nihil valuissent, qui, ut vetera atque audita a parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ severitate imperii victoriæ partæ, proximo certe Punico bello, quid inter M. Minucium magistrum equitum et Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accusatorem id scire potuisse, et supervacaneam defensionem Paulli fuisse.[10] Transeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, et verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit.

38. (39.) 'Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quam paulo ante eram, cum ad plebem urbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis, milites?[11] [u] Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit? et eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes Urbem inire prohibet. Erratis, milites, si triumphum imperatoris tantum, et non militum quoque et universi populi Romani, esse decus censetis. Non unius hoc Paulli.[12] [x] Multi etiam,

Secus putabat Donjat.' *Rupert.* Vid. Not. Delph. inf.—10 Conj. Gron. *itaque et accusator id s. potuisset, et supervacanea defensio Paulli fuisset.* Neutrum satis placet Crev. et Drak. et locum adhuc mendosum esse judicant.

11 Vid. Not. Delph. inf.—12 '*Non unius hoc Paulli* decus est. Id nimis

NOTÆ

[u] *Quid etiam dicitis, milites*] Muretus subjicit *quid enim:* Gron. *etiam* transfert ad orationem superiorem, scribitque, *equidem ipse etiam aliter animo affectus sum, cum apud exercitum mihi loqui videor, quam paulo ante eram, cum ad plebem spectabat oratio. Quid dicitis, milites?* Ego vitii nihil in recepta lectione deprehendo. Postquam enim Servilius sibi visus est plebem urbanam ad suas partes traduxisse, jam milites interrogat, ut eliciat etiam ab illis parem assensum. Nisi malis *quid jam dicitis milites?*

[x] *Non unius hoc Paulli*] Miror hoc

Digitized by Google

qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quam C. Lutatio primi Punici belli, quam P. Cornelio secundi, quam illis, qui triumphaverunt.[y] Nec L. Paullum minorem aut majorem imperatorem triumphus faciet. Militum magis in hoc universique populi Romani fama agitur. Primum ne invidiæ [13] et ingrati animi adversus clarissimum quemque civem opinionem habeat,[a] et imitari in hoc populum Atheniensem, lacerantem invidia principes suos, videatur. Satis peccatum in Camillo a majoribus vestris est, quem tamen [14] ante receptam per eum a Gallis urbem [z] violarunt: satis insuper

[a] *Ne ingrati animi infamia laboret.*

abruptum videbatur Gron. et Crev. Ille post *imperatoris tantum* inserere malebat *si unius hunc Paulli.* Hic post vocem *Paulli* quædam excidisse putabat. Mox *quam illis, qui triumphaverunt*; hæc est lectio Ms. et edd. antt., haud dubie mutila. *Post eos* ante *triumphaverunt* inserit Sigon. sed plura deesse credebat Gron., v. c. *quam illis sua cuique decora et aliis, sive ante hos sive post eos tr.* unde Cler. et Crev. edidere *quam* (*decora cuique sua*) *illis qui* (*ante postve eos*) *tr.* Forte pro *illis* leg. *aliis,* vel *aliorum aliis.*' Rupert.—13 'Malit Crev. *invidi.* An post *ne* excidit *quis?*' Doering.—14 Ineptum

NOTÆ

membrum, tanquam membrum abruptum, trajici a Gronovio in superiora, ut sit, *erratis, milites, si triumphum imperatoris tantum, si unius hunc Paulli, et non militum quoque, &c.* Mihi vero elegantior videtur sic abrupte pronuntiata sententia.

[y] *Quam illis qui* [*post eos*] *triumphaverunt*] In veteri codice scriptum erat *quam illis qui triumphaverunt.* Sigon. cum haud dubie mutilus videretur locus, interjecit τὰ *post eos,* et sic satis expleri putavit, ut indicarentur qui post Lutatium, et Scipionem Africanum, de Philippo, deque Antiocho triumphaverant, T. Quintius Flamininus, et L. Cornelius Scipio Asiaticus. Gron. alia quædam desiderari censet, velletque sic ferme legi, *quam illis sua cuique decora, et aliis, sive ante hos, sive post eos triumphaverunt.* Mihi Sigonianum supplementum sufficit: aut certe satis esse videtur, *quam sua decora illis qui post eos triumphaverunt*: quamvis nomen *decora* inesse possit nomini *decus,* quod e superiori membro hoc non absurde revocetur.

Quam illis [*decora cuique sua*] Hæc supplevimus, cum manifesto mutilus sit locus, ut recte judicavit J. F. Gronovius, qui tamen plura verba infarciebat. *J. Clericus.*

[z] *Quem tamen ante receptam per eum a Gallis urbem*] Opponit Servilius invidiam et ingratum animum plebis Romanæ in Camillum, invidiæ et ingrato animo, qui movetur in L. Paullum; ut ostendat gravius peccaturos Romanos, si hunc injuria affecerint post subactæ Macedoniæ decus; quam eorum majores in Camillum

Digitized by Google

a vobis in P. Africano! Literni[15] domicilium et sedem fuisse domitoris Africæ. Literni sepulcrum ostendi! Erubescamus, gloria si par illis viris L. Paullus injuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani aut Paulli similis esse in integra et inimica bonis civitate velit? Si infamia nulla esset, et de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet?[b] Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani, dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Hannibale, sed de Epirotis Carthaginiensibusque triumphi acti sunt; sic non M'. Curius[16] tantum, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est causa, qui et ipsi laureati et quisque donis, quibus donati sunt, insignes triumphum nomine cient,[a] suasque et imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provincia milites ad triumphum sint, fremunt; et tamen tum quoque se absentes, quod suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, et non statim, confecta provincia, dimissi sitis? quid Romam frequentes sub signis veneritis, quid moremini hic, et non diversi domos quisque abeatis vestras? quid aliud respondeatis, quam vos triumphantes videri velle? Vos certe victores conspici velle debebatis.[17]

39. (40.) 'Triumphatum nuper de Philippo, patre hujus,

[b] *Estne triumphus aliquis, qui non in commune sit gloriosus populo Romano?*

••••••••••••

τὸ tamen judicat Rupert. et legend. forte *tantopere* vel *temere*.—15 'Ego lenissima emendatione huic loco succurri posse puto, si pro *Literni* mecum legeris *Literninæ?* Facile autem apparet, quomodo *ne* a *ni* absorberi potuerit.' *Doering.*—16 *M. Curius* edd. ante Sigon.—17 Hæc verba, quæ pro insulsa et ingrata præcedentis sententiæ repetitione habet Crev. defendit Doer.

NOTÆ

peccaverint ante acceptum ab eo urbis a Gallis liberatæ beneficium.

[a] *Triumphum nomine cient*] Notum est milites triumphantem imperatorem in Capitolium sequentes, præter cantus alios, sæpius inclamare solitos, *io triumphe!*

et de Antiocho est. Ambo regnabant, cum de his triumphatum est. De Perseo capto, in Urbem cum liberis abducto, non triumphabitur? Quod si in curru scandentes Capitolium, auratos purpuratosque, ex inferiore loco L. Paullus in turba togatorum unus privatus interroget: L. Anici, Cn. Octavi, utrum vos digniores triumpho esse, an me, censetis? currum ei cessuri, et præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri. Et vos Gentium, quam Persea, duci in triumphum mavultis, Quirites, et de accessione potius belli, quam de bello, triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ Urbem inibunt, et navales socii? Macedonicæ legiones, suo abrogato,[18] triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ spoliis fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum, detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu, tanquam furtiva, in ærarium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximum, nobilissimus opulentissimusque rex captus, ubi victori populo ostendetur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus et Alexander filii regis, tanta nomina, subtrahentur civitatis oculis? Ipsum L. Paullum, bis consulem, domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere urbem curru ingredientem avent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum, per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum, perficeret. Cui sortito provinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis victoriam triumphumque destinavimus, ei victori triumphum negaturi? et quidem non homines tantum, sed Deos etiam suo honore fraudaturi? Diis quoque enim, non solum hominibus, debetur.[b] Utrum ma-

18 Tentabat Ernest. *antiquato.* Mox 'legi quidem possit *Quid dein de tam opima præda . . . fiet?* vel cum Gron. *Quid deinde tam opima præda . . . fiet?*'

NOTÆ

[b] *Diis quoque enim, non solum hominibus, debetur*] An addatur nomen

Digitized by Google

jores vestri omnium magnarum rerum et principia exorsi ab Diis sunt, et finem eum statuerunt?[19] [c] Consul proficiscens prætorve paludatis lictoribus[20] [d] in provinciam et ad bellum vota in Capitolio nuncupat: victor, perpetrato eodem, in Capitolio triumphans ad eosdem Deos, quibus vota nuncupavit, merita dona populi Romani traducit. Pars non minima triumphi est victimæ præcedentes; ut appareat, Diis grates agentem imperatorem ob rem publicam bene gestam redire. Omnes illas victimas, quas traducendas in triumpho vindicavit,[1] [e] alias alio cædente, mactate.[f] Illas quidem epulas senatus, quæ nec privato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur, utrum hominum voluptatis causa, an Deorum hominumque,[2] auctore Ser. Galba, turbaturi estis? L. Paulli triumpho portæ claudentur? Rex Macedonum Perseus cum liberis et turba alia captivorum, spolia Macedonum, citra flumen[3] relinquentur?[g] L. Paullus privatus, tanquam rure rediens, a porta

Doering.—19 'Diis *quoque enim, non solum hominibus, debetur triumphus. Majores vestri . . . finem eum* sc. Deos, mentionem et venerationem Deorum, *statuerunt*. Ita leg. monet Gron. prob. Drak. quia vox *utrum* hic commodum non recipiat sensum.' *Rupert. Finem * eum* ante Gron. legebatur. 'Mihi quidem post *statuerunt* verba quædam excidisse, pronomen *eum* satis declarare videtur, fortasse in hunc sensum, *et* (magnarum rerum) *finem eum* (talem esse debere) *statuerunt, ut iisdem honor haberetur;* vel ob sequentia, *ut vota nuncupata Diis solverentur*.' Doering.—20 *Paludatus cum lictoribus* ex emend. Gron. in textum recepit Doer.—1 'Ita edd. antt. *judicavit* edidere Sigon. et alii. *in triumphum dicavit* conj. Turneb. *traducendas in triumpho dicavit* et *locavit* Gron. monens, et his apparatibus præbenda fuisse locata. Forte leg. *Diis dicavit*.' Rupert. Malit Doer. *destinavit*.—2 'Crev. satis audacter emendat *non hominum voluptatis causa, sed Deorum honoris*. Ego vero nihil in his verbis mutandum esse ratus, ea tantum, signo interrogationis post *hominumque* posito, parenthesi a ceteris distinxi.' *Doering*.—3 'Forte leg. *ultra flumen:*

NOTÆ

triumphus, quod vult Sigon. an subintelligatur e proximo *honor*, parum, opinor, interest. Ceterum triumphus sine sacrificio non fiebat, ut cuivis notum.

[c] *Et finem eum statuerunt*] Nempe Deos sive Deorum honorem.

[d] *Paludatis lictoribus*] Scribit Gron. *prætorve paludatus cum lictoribus*.

[e] *Victimas, quas traducendas in triumpho vindicavit*] Mod. *judicavit*. Turneb. *dicavit:* Gron. *in triumpho locavit*. Quidni, *quas traducendas in triumpho, dicavit?* supple Diis.

[f] *Alias alio cædente, mactate*] Imperator, et qui alii Diis sacrificabant, tangebant quidem manu victimas, sed victimariorum, non suis manibus cædebant.

[g] *Spolia Macedonum, citra flumen re-*

Digitized by Google

domum ibit. Et tu, centurio,[h] miles, quid de imperatore Paullo senatus decrerit potius, quam quid Ser. Galba fabuletur, audi: et hoc dicere me potius, quam illum, audi. Ille nihil, præterquam loqui, et ipsum maledice ac maligne, didicit: ego ter et vicies cum hoste per provocationem pugnavi: ex omnibus, cum quibus manum conserui, spolia retuli. Insigne corpus honestis cicatricibus, omnibus adverso corpore exceptis, habeo.' Nudasse deinde se dicitur, et, quo quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. Quæ dum ostentat, adapertis forte, quæ velanda erant, tumor inguinum proximis risum movit. Tum, 'Hoc quoque, quod ridetis,' inquit, 'in equo dies noctesque persedendo habeo; nec magis me ejus, quam cicatricum harum, pudet pœnitetque, quando nunquam mihi impedimento ad rem publicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc, ferro sæpe vexatum, corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens et integrum denudet. Revocate, si videtur, tribuni, ad suffragium tribus; ego ad vos milites,[4] [i]

---

nam in urbe et Capitolio concio habebatur. Mox *at tu, centurio . . . et hoc dicentem me potius quam illum audi* bene conj. Gron. et deinde *ipsum id maledice.* Frob. e Ms. *ipsud maledice.*' Rupert. 'Lectiones a J. F. Gron. propositas, quia eas postulare omnino videbatur Latinitas, in textum recepi. Dedi igitur *At tu* pro *Et tu; decrerit* pro *decrevit;* [quod habent Gron. Doujat. Crev.] *dicentem* pro *dicere;* et *ipsum id* (fortasse rectius *et hoc ipsum*) pro *et ipsum.*' Doering.—4 Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

linquentur] An ex Macedonia per Brundusium Apuliamque in Capitolium eunti trajiciendus Tiberis? Non id quidem, si recta proficisceretur: sed ingresso per portam triumphalem, quæ ultra Tiberim, fluvius haud dubie trajiciendus erat.

[h] *Et tu, centurio*] Recte Gronov. *at tu.*

[i] *Ego ad vos milites*] Intercidit finis hujus orationis a Servilio habitæ in gratiam P. Æmilii: supplevit ex Plutarcho Sigon. *Ego vero illos omnes subsequar, et malos ac ingratos cives cognoscam, quique in bellis a tribunis, quam ab imperatore regi malunt.* Gron. sic vertit et explicat: *Ego autem descendens* (puta templo, vel e loco superiori, unde concionabatur) *comitabor singulos* (nempe in suffragium euntes, quasi rogator, diribitor, et custos, quales selecti ad custodiendas cistas suffragiorum in comitiis,) et postea, *qui in bello malunt δημαγωγεῖσθαι,* (quod est, non tam a tribunis militaribus regi, quam per ambitionem, et prava indulgentia haberi, ut solet plebs ab tribunis.) Desideratur hic quoque initium triumphi ab Æmilio per triduum acti.

Digitized by Google

[' descendam, euntesque ad suffragia assectabor, et notabo improbos ingratosque, et eos qui non regi se ab imperatore, sed eum ultro sibi per ambitionem servire æquum censent.' Hac oratione castigata militaris turba ita mutavit animum, ut tribus ad suffragium revocatæ ad unam omnes rogationem de triumpho juberent. Victa igitur inimicorum malevolentia et obtrectatione, triumphavit Paullus de Perseo rege et Macedonibus per triduum, IV. III. et pridie Kalendas Decembres. Plut. in Æmil. Fasti Capit.

(41.) Fuit hic triumphus, sive magnitudinem victi regis, sive speciem simulacrorum, sive modum pecuniæ spectes, longe magnificentissimus, ut omnium anteactorum comparationem amplitudine superaret. Populus, exstructis per forum et cetera urbis loca, qua traduci pompam oportebat, tabulatis theatrorum in modum, spectavit in candidis togis. Aperta templa omnia et sertis coronata thure fumabant. Lictores satellitesque confluentem temere turbam et vage discurrentem summoventes e medio, patentes late vias vacuasque præbebant. Cum in tres, ut diximus, dies distributa esset pompa spectaculi, primus dies vix suffecit transvehendis signis tabulisque captivis, in ducentos quinquaginta currus impositis. Sequenti die multis plaustris translatum quicquid Macedonicorum armorum pulcherrimum et magnificentissimum fuit, quæ et ipsa ferri aut æris recens tersi nitore splendebant, et ita structa erant inter se, ut, cum acervatim potius cumulata, quam artificiose digesta viderentur, miram quandam hac ipsa velut temeraria et fortuita concursione speciem objicerent oculis: galeæ scutis, et loricæ ocreis, et peltæ Creticæ, et Thracicæ cætræ, et pharetræ equestribus permistæ frænis, strictique gladii hinc inde mucrone exerto minaces, et e lateribus eminentes sarissæ. Atque hæc omnia cum laxius vincta inter se forent, si quando in transvehendo sibi mutuo allidererentur, Martium quendam ac terribilem edebant sonum, ut ne victa quidem conspici possent sine quodam animorum horrore. Tum onusta argento signato vasa quinquaginta supra septingenta a tribus millibus hominum portabantur. Tria talenta in singulis,[k] a quaternis gestata hominibus. Erant et qui Vell. I. Plut. ib.

Digitized by Google

crateras argenteos, et phialas, et calices, et cornua[l] ferebant, tum apte inter se collocata, tum magnitudine, et pondere, et extantis insigniter cælaturæ artificio conspicua.

(42.) Tertio autem die ducere agmen primo statim mane cœpere tubicines, non festos solennium pomparum modos, sed bellicum canentes, quasi in aciem procedendum foret. Post hos agebantur pingues, cornibus auratis, et vittis sertisque redimiti boves centum et viginti. Ducebant eos cincti fasciis eximio opere textis juvenes, quibus comites additi pueri pateras aureas argenteasque gestabant. Sequebantur ii qui signatum aurum in vasis septem et septuaginta ferebant, quorum unumquodque, quemadmodum et ea in quibus argentum translatum fuerat, tria talenta habebat.[m] Tum visebatur sacra phiala decem talentorum pondo[n] auri, pretiosis distincta gemmis, quam Paullus faciendam curaverat; et Antigonides, Seleucidesque, et Thericlea,[o] ceteraque pocula ex auro, quibus Persei triclinia ornabantur. Subibat Persei currus ejus armis onustus, addito diademate. Sequebatur captivorum agmen: Bitis, Cotyis regis filius, obses in Macedoniam a patre missus, ac deinde cum Persei liberis captus a Romanis; tum ipsi Persei liberi, comitante educatorum et magistrorum agmine, manus ad spectatores cum lacrymis miserabiliter tendentium, et docentium pueros, implorandam suppliciter victoris populi misericordiam. Filii erant

Zonar. Polyb. Leg. 96. Plut.

[k] *Tria talenta in singulis*] Itaque in universis erant talenta 2250. id est, libræ Romanæ pondo 135000. marcæ nostrates 210937. unciæ 4. *Crev.*

[l] *Phialas, et calices, et cornua*] Pocula diversarum formarum, de quibus vid. fuse et accurate disserentem Athenæum l. XI. *Crev.*

[m] *Unumquodque . . . tria talenta habebat*] In universis ergo erant talenta 231. id est, libræ Romanæ pondo 13860. marcæ nostrates 21656. unciæ 2. *Crev.*

[n] *Decem talentorum pondo*] Librarum Romanarum pondo 600. marcarum nostratium 937. unciarum 4. *Crev.*

[o] *Antigonides, Seleucidesque, et Thericlea*] Nomina poculorum diversi generis. Athenæus l. XI. docet Seleucidem a Seleuco rege nomen habuisse, Antigonidem similem fuisse Seleucidi. Verisimile est Antigonidem quoque duxisse appellationem ab rege Antigono. Thericlea primo dicta sunt pocula figlina, quibus nomen dedit Thericles figulus eorum inventor. Postea pocula ad eorum similitudinem, sive ex terebintho, sive ex vitro aurove facta essent, Thericlea quoque nominata sunt. Hæc fere Athen. ibid. Meminit Thericleorum et Cic. IV. in Verr. n. 38. *Crev.*

Digitized by Google

duo, puella una, qui eo majorem movebant miserationem spectantibus, quod ipsi per ætatem vix mala sua intelligere poterant. Itaque plurimi lacrymas tenere non potuerunt, et omnibus confudit animum tacitus quidam mœror, qui sincero eos frui gaudio, quamdiu sub oculis pueri fuerunt, non sineret. Pone filios incedebat cum uxore Perseus, pullo amictu, cum crepidis Græci moris, stupenti et attonito similis, et cui magnitudo malorum mentem omnino eripuisse videretur. Sequebatur amicorum et familiarium turba, quorum in vultu dolor gravis eminebat, quique, cum semper oculos in eum figerent, lacrymis rigantes ora, satis indicabant sese illius dolere malis, suorum immemores. Hanc quidem ignominiam deprecatus erat Perseus, missis ad Æmilium, qui orarent ne in triumpho duceretur. Risit Æmilius hominis ignaviam, et, 'id quidem,' inquit, 'in ipsius et pridem fuit, et nunc est manu ac potestate:' tacite monens, ut generosa morte id quod metuebat dedecus effugeret. Sed forte consilium non admisit mollis animus, et nescio qua spe delinitus maluit in prædæ suæ parte ipse numerari. Quadringentæ inde coronæ aureæ portabantur, Paullo ab omnibus fere Græciæ et Asiæ civitatibus in gratulationem victoriæ per legatos dono missæ: grandis sane, si per se ipsæ spectarentur, pretii, sed mediocris accessio immanium opum, quæ in hoc triumpho transvectæ fuerant.]

Zonar. Plut.

40. (43.) Summam omnis captivi auri argentique translati sestertium millies ducenties [5] [p] fuisse, Valerius Antias tra-

5 '*Sestertium millies ducenties*: at *bis millies centies* ap. Vellei. I. 9. *ter millies* vel potius *bis millies trecenties* ap. Plin. XXXIII. 3. sex millia talentorum ap. Suidam: atque e Cic. Off. II. 22. Plin. l. l. et aliis. Gron. in notis ad h. l. et in comm. de Sestert. p. 103. in Livio et Velleio legendum censet *ses-*

NOTÆ

p *Sestertium millies ducenties*] Id efficeret milliones librarum Francicarum duodecim. Cicero II. de Offic. testatur Paullum omni Macedonum gaza potitum; tantam pecuniam ærario intulisse, ut ea præda finem attulerit tributorum. Vell. scribit *collata ab eo bis millies centies*: id est, viginti et unum milliones. Suidas *Sena millia talentum*, nostra computatione milliones quatuordecim cum quadringentis librarum millibus, ponit: Plinius *ter millies*: quod nostra pecunia redditum efficeret *trente millions*. Corrigendum hic Livium putat Gron. ut scribatur *bis millies ducenties*, quæ sunt ex ejusdem sententia post Lipsium, *quinquagies quinquies*

Digitized by Google

dit: quæ[6] haud dubie major aliquanto summa ex numero plaustrorum[q] ponderibusque auri, argenti, generatim ab ipso scriptis, efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum[7] absumtum, aut in fuga, cum Samothracen peteret, dissipatum tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis, coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contra prædives, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremo Paullus[8] † in curru magnam, cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa, majestatem præ se ferens: post currum inter alios illustres viros filii duo, Q. Maximus[9] et P. Scipio: deinde equites turmatim, et cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in sin-

tertii bis millies ducenties vel *trecenties.*' Rupert.—6 *Qua* malit Gron. *Speciatim* pro *generatim* conj. Pigh. in Ann. et pro *plaustrorum* conj. Jac. Periz. *Philippeorum* prob. Dnk.—7 *In b. potissimum* aut *in b. Romanum* conj. Rupert. —8 *Ipse postremo Paullus . . . ordinibus;* hæc verba prima hujus cap. ponenda

NOTÆ

centena millia Philippum; nobis, *cinq millions d'or et demi :* si Philippei Flandrici tribus libris nostratibus æstimentur.

q *Major aliquanto summa ex numero plaustrorum*] Plut. tradit hanc auri atque argenti vim in vasis portatam fuisse ab aliquot millibus hominum, non plaustris vectam: quare pecuniæ summam ex multitudine vehiculorum cognosci potuisse Perizonius negat, tentatque num legendum sit *Philippæorum.* Horum certe nummorum aureorum frequens, ut apud Græcos et Asiaticos usus; ita in triumphis ex iis gentibus frequens mentio.

† Triumphantis ducis triumphatique regis hæ sunt imagines ex nummis:

Digitized by Google

gulos dati centeni[r] denarii,[10] duplex centurioni, triplex equiti. Tantum[11] pediti daturum[s] fuisse credunt, et pro rata aliis, si aut non refragati honori ejus fuissent, aut benigne, hac ipsa summa nuntiata,[12] acclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus; sed etiam victor Paullus, auro purpuraque fulgens. Nam duobus e filiis, quos, duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum, familiæque hæredes retinuerat domi, minor, ferme duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum,[t] major, quatuordecim annorum, triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos[13] similes prædestinantes triumphos, oportuerat. Paucis post diebus, data a M. Antonio tribuno plebis concione, cum de suis rebus gestis more ceterorum imperatorum disseruisset, memorabilis ejus oratio et digna Romano principe fuit.[*]

41. (44.) 'Quanquam et quam feliciter rem publicam administraverim, et quod duo fulmina[u] domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos,[14] Quirites, arbitror,

[*] *Viro primario inter Romanos.*

putabat Crev.—9 Ante Sigon. legebatur *Maximus*, sine prænomine Q.—10 Inseruit Rupert. vocem *denarii*, quam omittunt all. suadentibus Gron. et Drak. —11 *Tantundem* et *alterum tantum* conj. Gron.—12 Malit Rupert. cum all. *pronuntiata*.—13 *Ipsis* malit Bauer. more Ciceronis.

14 'Baueri nota est: 'Non satis probum *quod* pro infinitivo, etsi *quam feliciter* præcedat, et sequatur *non ignorare vos*, a quo minus commode pendeat novus infinitivus: nec placet Gronovianum *quæ duo fulmina*. Certe *duo* tunc abesset. Intellige, ac si foret *hoc*, vel *hanc rem*, *hunc casum*, *quod* ... *perculerint*.' Locutio *ignoro quod* viros doctos offendit.' *Rupert.* Pro *quod* legend. putat

NOTÆ

[r] *In singulos dati centeni*] Denarii nempe, id est, pretium quadraginta librarum nostrarum.

[s] *Tantum pediti daturum*] Muret. et Gron. *alterum tantum* legunt, id est, pediti ducentos, et pro rata aliis. Quid si *tantum* pro *tantundem*, id est, trecentos denarios peditibus, quantum nempe equitibus dederat?

[t] *Minor ... quinque diebus ante triumphum*] Contra Plut. scribit, majorem e filiis in familia Paulli retentis, ante triumphum decessisse, minorem post triumphum.

[u] *Et quod duo fulmina*] Intelligit geminatam filiorum mortem: scribitque recte Gron. *et quæ duo fulmina*.

Digitized by Google

cum spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen paucis, quæso, sinatis me cum publica felicitate comparare eo, quo debeo, animo privatam meam fortunam. Profectus ex Italia, classem a Brundisio sole orto solvi; nona diei hora cum omnibus meis navibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusque et classibus lustra sacrificavi.[15 x] A Delphis quinto die in castra perveni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam,[y] quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præsidia ejus saltum ad Petram evasi,[z] et, ad pugnam rege coacto, acie vici; Macedoniam in potestatem populi Romani redegi, et, quod bellum per quadriennium quatuor ante me consules[16 a] ita gesserunt, ut semper successori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut proventus secutus.[b]

Doer. *quomodo.*—15 'Sed *τὸ lustra* non satis placet: *vestris* conj. Sigon. Malim *hostias:* nisi vox plane delenda, et mox leg. *ubi exercitu accepto lustratoque, mutatis cet.* Ita legisse videntur Plut. et Appian. ll. ll.' *Rupert.* Conj. Doer. *et classibus lustrandis sacrificavi.*—16 *Per triennium tres a. me c.* legend. putat

NOTÆ

x *Lustra sacrificavi*] Non immerito Plutarchi etiam auctoritate delet Sigon. vocabulum *lustra:* etenim Delphis Apollini sacrificaverat Æmilius Paullus; deinde acceptum in Macedonia exercitum lustravit; nec lustrum sacrificare Latine dixeris.

y *Mutatis quibusdam*] Veluti scuto vigilibus ademto, et stationum more immutato, ut habetur lib. XLIII. cap. 33.

z *Inter præsidia ejus saltum ad Petram evasi*] Petram, de qua hic agitur, urbem Pieriæ fuisse colliges ex lib. XXXIX. c. 26. et lib. XLIV. c. 32. Sed quid sit *evadere saltum ad Petram,* non equidem satis capio; videtur itaque adjiciendum aliquid, veluti, *inter præsidia ejus, et saltum ad Petram evasi:* nisi velimus intelligi Æmilium, inter media regis Persei præsidia, saltum qui ad Petram erat, evasisse: sive e saltu et montibus Perrhæbiæ incolumem exiisse, et in Macedoniam descendisse. Qua de re lib. XLIV. cap. 35.

a *Per quadriennium quatuor ante me coss.*] Sigon. colligit *per triennium tres ante me consules:* hi fuere P. Licinius Crassus, A. Hostilius Mancinus, Q. Marcius Philippus.

b *Secundarum rerum velut proventus secutus*] Nisi referas ad præcedens verbum *perfeci,* legendum erit *secutæ civitates omnes Macedoniæ se dediderunt.*

Digitized by Google

Civitates omnes Macedoniæ se dediderunt; gaza regia in potestatem venit; rex ipse, tradentibus prope ipsis Diis, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia jam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam trajicienda, et victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo navium cursu in Italiam pervenerunt, neque erat, quod ultra precarer, illud optavi, ut, cum ex summo retro volvi fortuna consuesset, mutationem ejus domus mea potius, quam res publica, sentiret. Itaque defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero; quod triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et, cum ego et Perseus nunc nobilia maxime sortis mortalium exempla spectemur, ille, qui ante se captivos captivus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii curru in * * [17] ex Capitolio prope jam expirantem veni: neque ex tanta stirpe liberum superest, qui L. Æmilii Paulli nomen ferat. Duos enim, tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia et Fabia gens habent; Paulli in domo, præter se, nemo superest.[18] [e] Sed hanc cladem domus meæ vestra felicitas et secunda fortuna publica consolatur.'

42. (45.) Hæc, tanto dicta animo, magis confudere audientium animos, quam si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octavius Kalendis Decembribus de rege Perseo navalem triumphum egit. Is triumphus

Sigon.—17 ' Adjiciend. *Capitolium, ad alterum* censent Ursin. Crev. et Drak. *Capitolium acto, ad alterum*, Bauer. vel *currum escendi, ad alterum*, Gron. *currum* in Ms. unico: *curru in* edd. antt. *curru ex Capitolio ad alterum prope* edidit Sigon. [quem secuti Gron. Doujat.]' *Rupert.* *Curru in* [Capitolium] *ex Capitolio* [ad alterum] *prope*, *&c.* edidit Crev.—18 ' Vir doctus in Misc. Observ. quæ cura Dorvillii prodierunt, tentabat *præter senem, nemo superest.*' Doering. Vid. Not. Delph. inf.

NOTÆ

[e] *Præter se, nemo superest*] Num potius *præter me?* Paullum scilicet ipsum, qui loquebatur.

Digitized by Google

sine captivis fuit, sine spoliis. Dedit sociis navalibus in singulos denarios septuagenos quinos;[d] gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex; magistris navium quadruplex. Senatus deinde habitus est. Patres censuerunt, ut Q. Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam[e] duceret; comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis, regis Thracum filius, cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies, quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosque obsides apportantes. Eis, in senatum introductis, et id ipsum argumenti prætendentibus orationi,[19][f] non sua voluntate Cotyn bello juvisse Persea, quod obsides dare coactus esset, orantibusque, ut eos pretio, quantum ipsi statuissent Patres, redimi paterentur, responsum ex auctoritate senatus est: 'Populum Romanum meminisse amicitiæ, quæ cum Cotye majoribusque ejus et gente Thracum fuisset. Obsides datos crimen, non criminis defensionem, esse, cum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterum, etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani, magis, quid se dignum esset, quam quid merito ejus fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani; pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quam præsens exigere.'[g] Legati nominati T.[20] Quintius Flamininus,

19 *Orationis* Gron. Donjat. Crev. Drak. Doer. *Argumentum* aut *orationi* mavult Rupert. cum Gron. Donjat. et all.—20 Forte *C.* pro *T.* legend. mo-

NOTÆ

[d] *Denarios septuagenos quinos*] Æstimanda esset hæc pecunia libris nostris ferme triginta.

[e] *Albam in custodiam*] Hæc Alba Fucentis ad Fucinum lacum in Marsis; ubi captivorum primores custodiri solebant; nam Alba Longa jam tempore Tullii Hostilii solo æquata fuerat.

[f] *Id ipsum argumenti prætendentibus orationi* [*orationis*] Nihil vetat genitivum *orationis* referri ad nomen præcedens *argumentum*: si tamen referatur ad participium *prætendentibus*, legendum erit, ut vult Gron. *orationi*.

[g] *Quam præsens exigere*] Nomen

C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent; et Thracibus munera data in singulos binum millium æris.[h] Bitis, cum ceteris obsidibus a Carseolis arcessitus, ad patrem cum legatis missus. Naves regiæ, captæ de Macedonibus invisitatæ[1] ante magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt.[d]

43. (46.) Hærente adhuc, non in animis modo, sed pæne in oculis, memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphavit[i] de rege Gentio Illyriisque. Similia omnia magis visa hominibus, quam paria. Minor ipse imperator, et nobilitate Anicius cum Æmilio,[2] et jure imperii prætor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrii Macedonibus, non spolia spoliis, non pecunia pecuniæ,[3] non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens; ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra marique ferocem locisque munitis fretam gentem Illyriorum: regem regiæque omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum[4] multa militaria signa spoliaque alia et supellectilem regiam; auri pondo[5]

[d] *Ex aqua in siccum fuerunt deductæ circa Campum Martium.*

net Drak.—1 '*Invisitatæ* (Romanis) *ante magnitudinis* scripsi suadente Gron. pro vulg. *inusitatæ*, [quod hab. omnes reliquæ,] a quo vox *ante* aliena est.' *Rupert.*

2 'Concinnior ex meo sensu esset oratio, si verba legerentur hoc ordine, *Minor ipse imperator Anicius, et nobilitate cum Æmilio, &c.* vel ob sequentia *Minor ipse Anicius, et nobilitate imperator cum Æmilio, &c.*' Doering.—3 *Non pecunia Macedonicæ* edd. ante Sigon.—4 *Triumpho* Gron. Doujat.—5 *Pondo* del.

NOTÆ

præsens dicitur de pecunia quæ repræsentatur, sive quæ præsens numeratur.

[h] *Binum millium æris*] Gallica pecunia fierent *cinquante huit livres six sous huit deniers.*

[i] *Quirinalibus triumphavit*] Celebrabantur Quirinalia XIII. Kalendas Martii in honorem Quirini, qui antea Romulus. Dicebantur et feriæ stultorum: quod cum quisque fornacalibus (quæ indictitiæ feriæ erant farris in fornaculis torrendi gratia institutæ) in sua curia feriaretur, et sacra faceret, pars populi, quæ fornacalibus rem divinam omiserat, quod quasi stulta ignoraret quæ sua curia esset; sacra die per curionem maximum indicto prætermissa, Quirinalibus facere consuevisset, ut Festus tradit, atque Ovid. Fastor. II.

Digitized by Google

viginti et septem,[k] argenti decem et novem pondo;[6] [l] denarium tria millia,[m] et centum viginti millia Illyrii argenti.[n] Ante currum ducti Gentius rex cum conjuge et liberis, et Caravantius frater regis et aliquot nobiles Illyrii. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios,[o] duplex centurioni, triplex equiti, sociis nominis Latini quantum civibus, et sociis navalibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secutus miles, multisque dux ipse carminibus celebratus. Sestertium ducenties[p] ex ea præda redactum esse, auctor est Antias, præter aurum argentumque, quod in ærarium sit latum: quod quia unde redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis et conjuge et fratre Spoletium in custodiam ex senatus consulto ductus, ceteri captivi Romæ in carcerem conjecti; recusantibusque custodiam Spoletinis, Igiturvium[7] reges traducti.[q] Reliquum ex Illyrico prædæ ducenti viginti lembi erant. De Gentio rege captos eos Corcyræis[8] et Apolloniatibus et Dyrrachinis Q. Cassius ex senatus consulto tribuit.

44. (47.) Consules eo anno, agro tantum Ligurum popu-

Gron. Doujat. Crev.—6 Vid. Not. Delph. inf.—7 'Pro *Igiturvium* cum Turneb. legendum videtur *Iguvium*.' Doering.—8 *Corcyreis* Gron. Crev.

NOTÆ

[k] *Auri pondo viginti et septem*] Gallice, *quinze mille cent vingt livres.*

[l] *Argenti decem et novem pondo*] Exilis nimium hæc summa Gronovio videtur, nec abs re: vix probat *mille et novem pondo*; hoc est, pecunia Gallica hodierna, *trente-six mille trois cens vingt-quatre livres.*

[m] *Denarium tria millia*] His respondent mille ac ducentæ libræ.

[n] *Centum viginti millia Illyrii argenti*] Videtur pondus idem fuisse hujus pecuniæ ac denarii Romani, aut drachmæ Atticæ; primos enim victoriatos ex Illyrico advectos Plin. notat lib. XXXIII. cap. 13. Fuerit ergo hæc summa circiter quadraginta octo millium librarum.

[o] *Quadragenos quinos denarios*] Nobis essent, *dix-huit livres.*

[p] *Sestertium ducenties*] Nobis esset vicies centena millia librarum Francicarum, Gall. *deux millions de livres.*

Sestertium ducenties] Quingenta millia florenorum Hollandicæ pecuniæ.' *J. Clericus.*

[q] *Igiturvium reges traducti*] Recte corrigit Turnebus *Iguvium*, quod alias *Eugubium* dicitur, in Umbria, non procul Spoleto. Reges autem intellige, tum Gentium ipsum, tum uxorem ejus, liberos, et fratres.

Digitized by Google

lato, cum hostes exercitus nunquam [9] eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus surrogandos redierunt, et primo comitiali die consules crearunt M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum.† Deinde prætores postero die L. Julium,[10] L. Appuleium Saturninum, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ provinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia ac [11] Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in ejus locum augures legerunt T. Quintium Flamininum. Et flamen Quirinalis mortuus Q. Fabius [12] Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is, magno comitatu Urbem ingressus, ad forum a porta tribunalque Q. Cassii prætoris perrexit; concursuque undique facto, 'Deos, qui urbem Romam incolerent, senatumque et populum Romanum salutatum se' dixit 'venisse, et gratulatum, quod Persea Gentiumque reges vicissent, Macedonibusque et Illyriis in ditionem redactis, auxissent imperium.' Cum prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset; biduum petiit, quo templa Deum urbemque et hospites amicosque viseret. Datus, qui circumduceret eum, L. Cornelius Scipio quæstor, qui et Capuam ei obviam missus fuerat; et ædes, quæ ipsum comitesque ejus benigne reciperent, conductæ.[13] Tertio post die senatum adit; gratulatus victoriam est; merita sua in eo bello commemoravit; petiit, 'Ut votum sibi solvere, Romæ in Capitolio decem majores hostias, et Præneste unam Fortunæ, liceret; (ea vota pro victoria populi Romani esse;) et ut societas secum renovaretur, agerque sibi, de rege Antiocho captus, quem

---

9 *Nusquam* malebat Dnk. probb. Crev. et Doer.—10 *L. Livium* Gron. Doujat. Crev.—11 *Et* pro *ac* eæd.—12 *M. Fabius* edd. ante Sigon.—13 'Hoc mihi mire de ædibus videtur dici, et forsan *benigne* ante *conductæ* ponendum: sed ne hoc quidem valde placet.' *Duk.* Mox pro *adit*, forte *adiit*, ut mox

NOTÆ

† A. U. C. 567.

Digitized by Google

nulli datum a populo Romano Galli possiderent, daretur.' Filium postremo Nicomedem senatui commendavit. Omnium, qui in Macedonia imperatores fuerant, favore est adjutus. Itaque cetera, quæ petebat, concessa: de agro responsum est, 'Legatos ad rem inspiciendam missuros.[r] Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere; aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius injuria quicquam ei datum vellet populus Romanus. Ne quod[14] detur quidem,[s] gratum esse donum posse, quod eum, qui det, ubi vellet, ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem esse.' Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex *[15] sestertiis[t] jussa dari, et vasorum argenteorum pondo quinquaginta.[u] Et filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masinissæ data essent; et ut victimæ aliaque, quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ seu Præneste immolare vellet, regi ex publico, sicut magistratibus Romanis, præberentur; et ut ex classe, quæ Brundisii esset, naves longæ viginti assignarentur, quibus uteretur, donec ad classem, dono datam ei,[x] rex perve-

gratulatus est, *commemoravit*, *petiit*, conj. Drak.—14 'Pro *quod* tentabat Muret. *quoi;* sed Crev. cui Livius non facile obsoleta voce usurus fuisse videbatur, pro *quoi* malebat *cui*. Equidem servari posse puto *quod*, si verba junxeris sic: Ne gratum quidem esse posse, quod detur, donum, quod sciat eum, qui det, ubi vellet, ablaturum esse. Scripsit igitur fortasse Livius *Ne, quod detur, gratum quidem esse posse, &c.*' Doering.—15 Asteriscum ponunt post *sestertiis* Gron. Doujat. Nota lacunæ nulla est in Crev. Vid. Not. Delph. inf. 'Forte *ex C. HS.* i. e. ex centum millibus nummum, vel *ex decies sestertii;*

NOTÆ

[r] *Ad rem inspiciendam missuros*] Nempe Romanos.

[s] *Ne quod detur quidem*] Pro *quod* legit Muret. *quoi*, id est, *cui*.

[t] *Ex * sestertiis*] Non adjicitur numerus sestertiorum: forte *ex sestertiis centies millenis*.

[u] *Vasorum argenteorum pondo quinquaginta*] Emeretur argentum illud mille octingentis libris nostratibus, non habita ratione manus pretii.

[x] *Ad classem, dono datam ei*] Ut

Digitized by Google

nisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumtumque ipsi et comitibus præberet, donec navem conscendisset.[16] Mire lætum et ea benignitate[y] in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum emisse;[17 z] filium jussisse donum populi Romani accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius, eum regem indignum majestate nominis tanti,[a] tradit, pileatum, capite raso, obviam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre, et ideo insignia ordinis ejus gerere: Romæ quoque, cum veniret in curiam, summisisse se, et osculo limen curiæ contigisse, et 'Deos servatores suos' senatum appellasse, aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quam sibi deformem, habuisse. Moratus circa Urbem triginta haud amplius dies in regnum est profectus.

sed ea nimia videtur summa pro hoc tempore.' *J. F. Gron.*—16 *Conscendissent* Gron. Doujat. Mox 'τὸ *et* forte del. aut leg. *lætum tanta b.* Manutius conj. *ex* pro *et.* Sed Livium *lætum ex aliqua re* alibi dixisse non memini.' *Drak.* *Et* pro *etiam* accipit Doer.—17 Omnino legend. cum Gron. censet Doer. *renuisse.*

NOTÆ

lembos ducentos viginti, qui de Gentio capti fuerant, Romani Corcyræis, Apolloniatibus, et Dyrrachinis donaverant; ita pars navium Perseo ereptarum data fuerat Prusiæ.

y *Et ea benignitate*] Manut. apud Sigon. reponit *ex ea benignitate.*

z *Munera sibi ipsum emisse*] Scribo cum Gron. *munera sibi ipsum renuisse:* quis enim indignum fuisse non videt munificentia populi Romani, si pro muneribus Prusiæ destinatis pretium accipi sineret?

a *Indignum majestate nominis tanti*] Scribit App. in Mithridatico, (quod ex Polyb. desumtum credibile est,) capto Perseo Prusiam, togatum, et Italico more calceatum, Romam venisse; et raso capite pileum circumtulisse, more libertorum; ac Romano sermone professum libertum se esse populi Romani. Videndus et Diodorus.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned
the Library on or before the last d
stamped below.

A fine of five cents a day is incur
by retaining it beyond the speci
time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Digitized by Google